بمناسبت چہار صد مین سال وصال حضرت مجدد الف ثانی انتشار یافت

رسائل در دفاع

حضرت امام ربانی مجدد الف ثانی شیخ احمد سرہندی

(۹۷۱-۱۰۳۴ھ — ۱۵۶۴-۱۶۲۴ء)

اعنی

مجموعہ رسائل ہدیہ مجددیہ، انوار احمدیہ و الکلام المنجی برد ایرادات البرزنجی

تالیف

مولانا وکیل احمد سکندر پوری

(۱۲۵۸-۱۳۲۲ھ / ۱۸۴۲-۱۹۰۴ء)

مقدمہ

محمد اقبال مجددی

شبیر ربانی پبلیکیشنز لاہور

بمناسبت چہار صد مین سال وصال حضرت مجدد الف ثانی انتشار یافت

رسائل در دفاع

حضرت امام ربانی مجدد الف ثانی شیخ احمد سرہندی علیہ الرحمۃ

(۹۷۱-۱۰۳۴ھ — ۱۵۶۴-۱۶۲۴ء)

اعنی

مجموعۂ رسائل ہدیہ مجددیہ، انوار احمدیہ و الکلام المنجی برد ایرادات البرزنجی

تالیف

مولانا وکیل احمد سکندر پوری

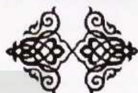
(۱۲۵۸-۱۳۲۲ھ / ۱۸۴۲-۱۹۰۴ء)

مقدمہ

محمد اقبال مجددی

شبیر ربانی پبلیکیشنز لاہور

سلسلہ اشاعت نمبر ۴۸

نام کتاب	رسائل در دفاعِ حضرت مجددِ الفِ ثانی شیخ احمد سرہندی رحمۃ اللہ علیہ
تالیف	مولانا وکیل احمد سکندر پوری رحمۃ اللہ علیہ
مقدمہ	پروفیسر محمد اقبال مجددی
زیرِ نگرانی	محمد ناظم بشیر نقشبندی مجددی
صفحات	۵۷۶
اشاعت	صفر المظفر ۱۴۳۳ھ/دسمبر ۲۰۱۱ء
تعداد	۳۰۰
ناشر	شیر ربانی پبلیکیشنز، لاہور

ملنے کا پتہ:

مرکزی دفتر شیر ربانی اسلامک سنٹر (شیر ربانی روڈ، چوک شیر ربانی ۲۱۔ا ایکڑ سکیم نیا مزنگ سمن آباد لاہور)

فون آفس 042-7571809 موبائل: 0300-4299321

297.4 . رسائل در دفاع حضرت مجدد الف ثانی شیخ احمد سرہندی، محمد اقبال مجددی، پروفیسر

رس ا

لاہور شیر ربانی پبلیکیشنز، 2012

576 ص

1۔ تصوف

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

عرض ناشر

شیر ربّانی اسلامک سنٹر سمن آباد لاہور کے جہاں مختلف شعبہ جات تبلیغ دین کی خدمت کا فریضہ انجام دے رہیں وہاں دینی لٹریچر کی اشاعت کے حوالے سے شعبہ نشرواشاعت سال ہاسال سے خدمت کا عظیم فریضہ ادا کرنے کی سعادت حاصل کرر ہا ہے۔

''شیر ربّانی پبلی کیشنز'' کا قیام سلسلہ عالیہ نقشبندیہ مجددیہ کی عظیم روحانی وعبقری شخصیت سرورملت حضرت صوفی غلام سرور نقشبندی مجددی علیہ الرحمۃ عمل میں لائے۔ آپ نے آستانہ عالیہ شرقپور شریف سے روحانی نسبت قائم ہونے کے بعد نشرواشاعت میں کلیدی کردار ادا کیا جس کو دنیا بھر کے اہل علم تسلیم کرتے ہیں۔

شیر ربّانی پبلی کیشنز سلسلہ عالیہ نقشبندیہ کی اشاعت کتب کی امتیازی حیثیت کو قائم رکھتے ہوئے مفید لٹریچر کی اشاعت میں مصروف عمل ہے اور یہ ادارہ خاص طور پر حضرت مجدد الف ثانی علیہ الرحمۃ کے حوالے سے معیاری کتب کو منظر عام پر لانے کے لیے حسب حیثیت کردار ادا کر رہا ہے زیر نظر کتاب کی اشاعت ان شاء اللہ دنیا بھر کے محققین کے لیے انتہائی نفع بخش ثابت ہوگی۔

ملک بھر کی معروف جامعات کے نامور محققین اس ادارے کی سرپرستی فرمارہے ہیں۔ خادمین سرورملت جملہ احباب کے تعاون پر تہہ دل سے مشکورو ممنون ہیں ان شاء اللہ مستقبل میں بھی ہم اپنے قارئین کرام کو نافع لٹریچر کی فراہمی میں سعی کرتے رہیں گے۔

طالب دعا　　محمد ناظم بشیر نقشبندی مجددی

مولانا وکیل احمد سکندر پوری

مولانا وکیل احمد سکندر پوری تیرھویں صدی ہجری / انیسویں صدی عیسوی کے نامور عالم، صوفی، مؤلف کتب کثیرہ اور شاعر تھے۔

مولانا وکیل احمد کی ولادت ۹ ذی الحجہ ۱۲۵۸ھ / ۱۸۴۲ء کو موضع دلپت پور ضلع سارن[۱] میں ہوئی جو ان دنوں اتر پردیش کے مشرقی اضلاع کے سرحدی ضلع بلیا کا ایک قصبہ ہے ۶۴ سال کی عمر میں ۱۳۲۲ھ / ۱۹۰۴ء کو حیدرآباد دکن میں انتقال ہوا[۲] اور وہیں آسودۂ خاک ہیں۔

مولانا سکندر پوری نسبا فاروقی تھے۔ آپ کے اجداد میں شیخ مبارک مدنی چشتی فاروقی (ف ۱۰۱۶ھ) نے ہندوستان آکر قصبہ سکندر پور میں قیام فرمایا وہیں آباد ہو گئے، ان کی ساری اولاد نے وہیں بودوباش اختیار کرلی، مولانا وکیل احمد نے یہیں سکندر پور میں پرورش پائی۔ ابتدائی تعلیم اپنے برادر بزرگ مولوی ولی الحسنین سے حاصل کی ۱۲ سال کی عمر میں جونپور چلے گئے جہاں خانقاہ رشیدیہ کے سجادہ نشین شاہ غلام معین الدین[۳] (ف ۱۳۰۷ھ / ۱۸۸۹ء)، اس کے بعد مولانا محمد عبدالعلیم آسی[۴] (۱۲۵۰-۱۳۳۵ھ / ۱۸۳۴-۱۹۱۶ء) سے جو مولانا وکیل احمد کے چچازاد بھائی بھی تھے، جونپور ہی کے مدرسہ منشی محمد امام بخش میں داخل ہوئے جہاں کے صدر مدرس مشہور عالم دین مولانا محمد عبدالحلیم فرنگی محلی (ف ۱۲۸۵ھ / ۱۸۶۷ء) کی خدمت میں درس نظامیہ کی بعمر ۱۹ سال تکمیل کی، مولانا عبدالحلیم مذکور نے اپنے اس ہونہار تلمیذ کے لیے ملا جیون امیٹھوی (ف ۱۱۳۰ھ / ۱۷۱۷ء) کی اصول فقہ پر کتاب ''نورالانوار'' شرح منار پر ''قمرالاقمار'' کے نام سے ۱۲۷۶ھ / ۱۸۵۹ء کو حاشیہ لکھا اس وقت مولانا سکندر پوری کی عمر ۱۸ سال تھی، یہ حاشیہ یہاں کے

۱۔ محمد ادریس نگرامی: تذکرہ علمائے حال ۹۷، عبدالحی حسنی: نزہۃ الخواطر ۸/۵۱۷)

۲۔ نزہۃ الخواطر ۸/۵۱۸، امیر احمد فاروقی: مولانا وکیل احمد سکندر پوری، مقالہ مشمولہ بصائر، کراچی جنوری ۱۹۶۷ء ص ۴۷

۳۔ شاہ غلام معین الدین کے حالات کے لیے ملاحظہ ہو: سمات الاخیار ۱۳۵-۱۶۴

۴۔ مولانا عبدالعلیم آسی کے حالات کے لیے دیکھیے: سمات الاخیار ۱۷۲-۱۰۴، کاظم ہاشمی: حضرت آسی غازی پوری، حیات اور شاعری، پٹنہ ۱۹۸۴ء

متعدد مطابع سے چھپنے کے علاوہ مصر سے بھی طبع ہو چکا ہے۔ مولانا فرنگی محلی فرماتے ہیں:

عنلقراقلفطین الامحلالمولوی و کیل احملمن سُکانِ اسکنلرفور

صانہا اللہ عن الشرور ذالك الشرح علی و ترددوہ الی م۔ ۱

مولانا عبدالحلیم کے فرزند گرامی اور معروف عالم و محقق مولانا عبدالحی فرنگی محلی نے مولانا سکندر پوری کو اپنے والد کے شاگردوں میں سب سے بہتر، سب سے افضل پر کھ رکھنے والے، علوم عقلیہ ونقلیہ کے جامع قرار دیا ہے۔۲

ان اساتذہ کے علاوہ مولانا سکندر پوری نے مولانا مفتی محمد یوسف فرنگی محلی، مولوی معین الدین کڑوی سے علم دین اور علم طب کی مولوی حکیم نور کریم دریابادی اور مولوی سید انور علی سے تحصیل کی ان کے علاوہ مولوی رحمت اللہ، مولانا محمد نعیم لکھنوی اور مولوی امام الدین لاہوری سے بھی اسناد فراغت حاصل کیں۳۔ جون پور میں کچھ عرصہ مطب کیا، لیکن جلد ہی اسے ترک کر کے حیدر آباد دکن روانہ ہو گئے۔ حسن اتفاق سے آپ کے استاد گرامی مولانا عبدالحلیم فرنگی محلی ان دنوں وہاں مدرسہ نظامیہ میں فرائض تدریس وافتا پر فائز تھے۔ مولانا وکیل احمد ۱۲۸۳ھ/ ۱۸۶۶ء کو جب حیدر آباد گئے تو سیدھے اپنے استاد کی خدمت میں پہنچے وہیں قیام کر لیا۴، اس وقت نواب افضل الدولہ بہادر دکن کے حکمران تھے۔ مولانا سکندر پوری نے ڈپٹی کلکٹری کے عہدہ سے ملازمت کا آغاز کیا اور عدالت عالیہ (ہائی کورٹ) کے جج کے منصب سے سبکدوش ہو کر وظیفہ یاب ہوئے ملازمت تقریباً ۲۹-۳۰ سال کے عرصہ پر محیط ہے۔۵

مولانا وکیل احمد سکندر پوری جتنے بڑے عالم و متکلم تھے اتنے ہی عظیم صوفی بھی تھے۔ آپ نقشبندی مجددی سلسلہ کے معروف بزرگ مولانا میر اشرف علی بن میر سلطان علی سے بیعت تھے، شیخ اشرف علی فن ادب و تصوف، حدیث، اسماء الرجال اور فقہ میں ید طولیٰ رکھتے

۱۔ عبدالحلیم فرنگی محلی: نور الانوار حاشیہ قمر الاقمار ۴

۲۔ محمد رضا انصاری: ''ایک ذہین مصنف'' مقالہ مشمولہ نذر مقبول ۷

۳۔ تذکرہ علمائے حال ۹۷

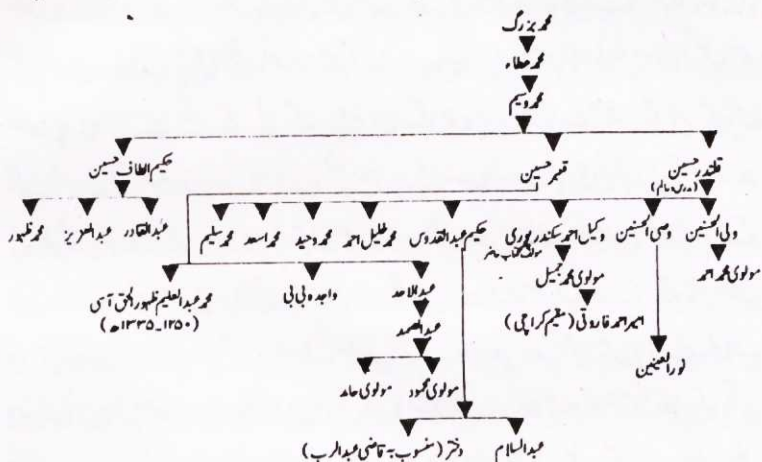
۴۔ محمد رضا انصاری: ایک ذہین مصنف ۶۔۷

۵۔ ایضاً، امیر احمد فاروقی: مولانا وکیل احمد سکندر پوری (محولہ سابقہ) ۵۸

تھے۔ان کے والد گرامی معروف مجاہد ٹیپو سلطان شہید کے ہاں ملازم تھے۔اسی طرح میر اشرف علی بھی فن سپاہ گری میں اپنی نظیر نہیں رکھتے تھے۔آخر دنیا ترک کر کے سلوک و معرفت حاصل کی، طبیعت میں استغنا حد درجہ کا تھا حیدرآباد دکن کے نواب افضل الدولہ آصف جاہ خامس ملقب بہ مغفرت مکان جو سخاوت اور فقراء نوازی میں مشہور تھے۔کئی بار ان سے ملاقات کا اشتیاق ظاہر کیا لیکن انہوں نے اپنے توکل کے باعث انکار کر دیا، جب حیدرآباد میں وبا پھوٹی تو مولانا وکیل احمد سکندر پوری ان سے ملنے کے لیے گئے۔پہلے ان کے چہرہ پر پریشانی کے آثار تھے پھر اطمینان قلب نصیب ہوا، موصوف کوئی کام اپنے شیخ حضرت شاہ سعد اللہ حیدرآبادی نقشبندی کی اجازت کے بغیر نہیں کرتے تھے۔مولانا میر اشرف علی حضرت شاہ سعد اللہ (ف ۱۲۷۰ھ/۱۸۵۴ء) کے خلیفہ تھے۔جو علوم ظاہری و باطنی کے عالم اور حج و زیارت سے مشرف ہوئے تھے پھر انہیں حیدرآباد دکن میں مامور کیا گیا، موصوف سلسلہ نقشبندیہ، قادریہ اور چشتیہ میں مجاز تھے۔نواب ناصر الدولہ بہادر آصف جاہ رابع غفران منزل ان کا معتقد تھا۔بارہا ملاقات کا اشتیاق ظاہر کیا لیکن آپ نے اجازت نہ دی، ان کے خلفاء میں سے مولانا میر اشرف علی کے علاوہ مولوی محمد عثمان، مولوی نیاز محمد بدخشانی، مولوی حسن علی، مولوی عبدالرحیم واعظ، میر عبدالوہاب، میر رفعت علی، شاہ محمد مسکین اور محمد نواز، قابل ذکر ہیں جن سے ان سلاسل کے فیوض و برکات دکن کے علاوہ کئی دوسرے علاقوں میں بھی پہنچے (ہدیہ مجددیہ ۳۳۱) حاجی سعد اللہ کا مدفن حیدرآباد دکن میں مرجع خلائق ہے۔آپ حضرت شاہ غلام علی دہلوی قدس سرہ کے خلیفہ تھے جو حضرت میرزا مظہر جان جاناں شہیدؒ کے مشہور جانشین تھے۔(مقامات مظہری ۵۵۲، ۵۸۲)۔

مولانا وکیل احمد سکندر پوری کے چچازاد بھائی محمد عبدالعلیم آسی (تاریخی نام ظہور الحق) (۱۲۵۰۔۱۳۳۵ھ/۱۸۳۴۔۱۹۱۶ء) بھی ایک ذی علم بزرگ اور اردو کے شاعر تھے ان کا تخلص آسی تھا، وہ خانقاہ رشیدیہ جونپور کے سجادہ نشین رہے، ان کا عارفانہ مجموعہ کلام ''عین المعارف'' کے نام سے سید شاہد علی رشیدی سجادہ نشین درگاہ رشیدیہ جونپور نے مرتب کیا جو کراچی سے ادارہ یادگار آسی غازی پوری سے ۱۹۸۸ء کو طبع ہوا، آسی کی حیات اور شاعری پر کاظم ہاشمی کی کتاب پٹنہ سے ۱۹۸۴ء کو شائع ہوئی تھی۔نیز دیکھیے علی شیر خان: اردو ادب کے ارتقاء میں غازی پور کی خدمات (۱۰۵۔۱۶۱)

مولانا وکیل احمد سکندر پوری کا سلسلۂ نسب حضرت امیر المومنین عمر فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہ تک واصل ہوتا ہے اور آپ بھی حضرت مجدد الف ثانی کے جد اعلیٰ ناصر ابن عبداللہ بن عمر بن حفص بن عاصم بن حضرت عبداللہ بن حضرت عمر فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہ کی اولاد میں سے ہیں یعنی مولانا وکیل احمد سکندر پوری بن مولانا قلندر حسین بن محمد وسیم بن محمد عطاء بن محمد بزرگ بن......[1] گویا شجرہ یوں ہے:

مولانا سکندر پوری کی زندگی بہت ہی مصروفیت سے عبارت تھی لیکن اس کے باوجود آپ نے تصنیف وتالیف کا شغل جو علماء کا بنیادی فریضہ ہے ترک نہ کیا اور موصوف تقریباً ایک سو کتابوں کے مولف قرار پائے۔

مولانا وکیل احمد کا عہد علمی واعتقادی سیاسی اور تمدنی اعتبار سے انقلابی اور ہنگامہ خیز تھا وہ قدیم مسائل جو کتابوں کی زینت تھے ان کے عہد میں ہندوستان کی علمی محفلوں کی جان بن گئے اس کے علاوہ بہت سے نئے مسائل پیدا ہو گئے جن سے مذہبی ذہنوں میں ہیجان برپا ہو گیا جس سے عام ذہنوں کے لیے اضطراب کی کیفیت نے جنم لے لیا تھا۔ اس عہد کا سب سے بڑا مسئلہ اعتقادات کا تھا جس پر اتنی بحثیں ہوئیں کہ ملک مناظرہ، مجادلہ اور مکابرہ کا اکھاڑہ بن کر رہ گیا۔

گزشتہ گیارہ صدیوں سے عالم اسلام حنفی، شافعی، مالکی اور حنبلی مسلکوں میں تقسیم ہوتا رہا

---

[1] جامعین نسب حضرت مجدد الف ثانی نے سہواً ناصر بن عبداللہ کو براہ راست حضرت عبداللہ بن حضرت عمر سے منسوب کر دیا حالانکہ ناصر کے بعد چار واسطے مزید ہیں جو ہم نام ہونے کے باعث سہو کا سبب بنے (مقامات معصومی ۴/۱-۹-۱۰)

[2] حضرت آسی غازی پوری ص ۳۱

یعنی انہوں نے ائمہ اربعہ کی تقلید کو اپنا دستور حیات بنائے رکھا، لیکن ان آخری صدیوں میں نئے مبلغین نے تقلید اور عدم تقلید کی بحثیں چھیڑ دیں۔

ایک بہت بڑی لہر عدم تقلید کے ماننے والوں کی جو اپنے آپ کو اہل حدیث سے تعبیر کرتے تھے۔ اس دور میں اٹھی اور یہ دعویٰ کیا کہ ائمہ اربعہ اور خاص طور پر امام ابوحنیفہ کے فقہی مسلک کو جس کے ہندوستان میں ننانوے فیصد مسلمان پیروکار تھے بری طرح متاثر کیا۔ اب دونوں فریقوں نے ایک دوسرے کے ردّ میں اتنی کتابیں لکھیں کہ دور آخر میں غیر مقلدین کے ملجاو ماویٰ اور ترجمان وہابیہ کے مولف نواب محمد صدیق حسن خان (۱۸۳۲ء۔۱۸۹۰ء) کو بھی اپنی خودنوشت سوانح میں یہ تسلیم کرنا پڑا کہ اس معاملہ میں دونوں فریقوں نے زیادتی کی ہے[۱]۔ علماء تعمیری و تحقیقی کام چھوڑ کر اس رد وقبول کے سیلاب میں بہ گئے اور تحقیقی کام جاتا رہا۔ مولانا فضل رسول بدایونی (ف ۱۲۸۹ھ/۱۸۷۲ء) کو تادم واپسین رد وہابیہ میں مصروف رہنا پڑا، نزع کے عالم میں اپنے فرزند مولانا شاہ عبدالقادر قادری بدایونی کو بلا کر دریافت کیا کہ کیا اعداء دین (وہابیہ) کا کوئی رسالہ ایسا تو باقی نہیں رہا جس کا ہم نے جواب نہ لکھا ہو اور ہمارے بعد عوام اہل اسلام کو باعث تشویش ہو تو اس کا جواب نفی میں دیا گیا[۲]۔

بھلا ان حالات میں مولانا وکیل احمد سکندر پوری جیسا حساس دل ودماغ کا عالم اپنے دامن کو کیسے بچا سکتا تھا۔ مولانا نے بھی بڑھ چڑھ کر اس میں حصہ لیا اور غیر مقلدین کی خوب خبر لی اس سلسلہ میں ان کے ایک معاصر مولانا عبدالحی حسنی کا بیان قابل توجہ ہے کہ مولانا سکندر پوری اہل حدیث اور سید احمد شہید بریلوی کے اصحاب "نکیر" تھے لکھتے ہیں:

شدید الرغبة الى المباحثه، كثير النكير على اهل حديث وعلى الفئة الصالحة من اصحاب سيدنا الامام الشهيد السيد احمد بن عرفان الحسنى البريلوى[۳]

مولانا سکندر پوری کی اکثر تصانیف انہی اختلافی مسائل پر مشتمل ہیں اور بہت ہی حسن وخوبی کے ساتھ آپ نے ان موضوعات پر عمدہ تحقیقات پیش کی ہیں ان کتب میں سے رسالہ ابطال

۱۔ ابقاء المنن ۶۳ رد تقلید پر کمر ہمت باندھی تحریر وتقریر میں استعمال سب وشتم بلکہ لعن طعن کا ہوا، میں نے رد تقلید میں بہت کچھ لکھا (ایضاً ۶۵) ۲۔ ضیاء، محمد یعقوب: اکمل التاریخ ۱۴۰/۲ ، ۳۔ عبدالحی حسنی: نزہۃ الخواطر ۵۱۷/۸

(بجواب ابطال الاباطیل برد التاویل العلیل لنواب صدیق حسن خان) عربی، عقد الدرر (رد وہابیہ)عربی، فتح الاسلام علی المعلمہ (عربی) وہابی نامہ (فارسی) معین الطالبین (رد وہابیت) فارسی، اصباح الحق المصرح من احکام المحدث الحسن الصحیح (بجواب ایضاح الحق تالیف مولانا محمد اسماعیل دہلوی) اردو، تبصرہ (تحریک وہابیت کا پس منظر مع مسلک اہل سنت) سبیحہ رضیہ (در جواز محفل میلاد)، صیانۃ الایمان عن قلب الاطمینان (در اثبات میلاد) اردو، ناصح مشفق (مثنوی در رد وہابیہ) اردو، نصرۃ المجتہدین برد ہفوات غیر المقلدین (اردو)، نتیجہ (رد وہابیہ بزبان اردو) کا موضوع ہی رد وہابیہ ہے۔ اسی طرح فکر جدید کے علم بردار سرسید احمد خان کے خلاف بھی مولانا سکندر پوری نے عربی میں ارشاد المرعاد الی مسلک جحۃ اخبار الآحاد (سرسید کی تہذیب الاخلاق کا جواب) اس کے علاوہ فارسی میں افادہ علی جرح العبادۃ (یہ بھی سرسید احمد خان کے تہذیب الاخلاق کے رد میں ہے) تہذیب الاخلاق ہی کے جواب میں مولانا سکندر پوری نے اردو میں محو د لبھات الجد د تالیف کی تھی یہ تینوں کتابیں کئی بار طبع ہو چکی ہیں۔

ان کتب کے علاوہ عربی میں صامت (بجواب میر باقر داماد)، شمس الضحیٰ (نعت) مراۃ الساری بشرح الاقراری شرح بوجز اقراری، ازالۃ الحزن عن اکسیر البدن، تفع المامون بدفع الطاعون، نور العینین فی تفسیر ذی القرنین، فارسی زبان میں مساق الاطباء بیرہ تنبول، تذکرۃ الملوک فیما یتعلق بالطب والطیب، تریاق فاروق، دافع الوبا، یاقوتی، ماقوتی، کتاب اسرار، گنج شائگان، لذت الوصال، رسالہ انبہ، تقریر دلپذیر، خاتم سلیمانی، معیار الصرف، مغفرت نامہ (جواب اعتراضات مولانا محمد باقر آگاہ بسلسلہ اعتراضات بر مولانا عبد العلی بحر العلوم) مناجات، مکاتبہ حاشیہ کشف المکتوم، (مولانا سعد اللہ لکھنوی اور مولانا عبد الحلیم فرنگی محلی کے مابین تصوف کے موضوع پر مباحث)

اردو زبان میں مولانا سکندر پوری نے مندرجہ ذیل کتب یادگار چھوڑی ہیں آئینہ چینی (ترجمہ تاریخ یمینی) اخبار نجات، اعتماد بخطای اجتہاد، تحقیق (در مسئلہ ایمان یزید) تذکرۃ العشائر (مولانا سکندر پوری نے اپنے اجداد کے حالات لکھے ہیں) جلاء العیون ترجمہ الشفاء العیون، شمائم عنبریہ در مدح خیر البریہ، رسالہ چیچک، دستور العمل، عماد الاسلام در ذکر امیر شام، لمعہ

نور، مہرانور رفقہ اکبر، مقدمہ مہرانور (اس میں یہ تحقیق ثابت کیا گیا ہے کہ فقہ اکبر امام ابوحنیفہ کی تصنیف نہیں ہے بلکہ دوسرے ابوحنیفہ بخاری کی تصنیف ہے)۔ نقل مجلس (روداد مناظرہ مابین مولانا عبدالحلیم فرنگی محلی و مولانا مفتی اسد اللہ الہ آبادی) وسیلہ جلیلہ (توسل کے جواز میں بہترین کتاب ہے) ہدایا (ترجمہ وصایائے امام ابوحنیفہؒ) یاقوت الرمانی شرح مقامات بدیع الزمان ہمانی، فیصلہ عدالت شرعی فتاویٰ عالمگیری، مرانجہ (معانقہ اور مصافحہ کا اسلامی طریقہ) عمدۃ المطالب (در بحث ایمان حضرت ابوطالب) تنبیہ مخالفین (مسائل اہل سنت اور طریقہ حنفی کے مطابق نماز کے موضوع پر ہے)۔

تنقیح البیان (درحمایت تعلیم نسواں) علم النفس، سوانح حیات (مولانا سکندر پوری نے اس میں اپنے خودنوشت حالات لکھے ہیں) طبع نہیں ہو سکی۔

ان کتب کے علاوہ عربی میں حد العرفان (فلسفۂ تصوف)، حدیقۃ العرفان تخریج احادیث گلستان و بوستان، شرح فقہ الاکبر، عقد الدرر (وہابی تحریک کے خلاف) تبصرۃ الشیخ والشاب (انکار شیخ اکبر ابن عربی پر تبصرہ) اردو کتب میں سے رسالہ تحقیق (در مسئلہ طعن بر یزید) بھی آپ کی تالیفات میں سے ہیں۔

آپ شاعر بھی تھے فارسی اور اردو میں شعر کہتے تھے آپ کا فارسی دیوان ۱۳۰۶ھ کو لکھنو سے طبع ہوا تھا جو دراصل نواب صدیق حسن خان کے دیوان گل الطیب کے جواب میں ہے نواب صاحب کے دیوان کا موضوع عربی و فارسی ادب کے بجائے رائے، خرد، اجماع اور تقلید کی مذمت میں ہے مولانا وکیل احمد سکندر پوری نے ہر نظم کا ترکی بہ ترکی جواب دیا ہے اور بہت ہی مزے لے لے کر طنز و مزاح کیا ہے ان کے بعض دیگر منظوم رسائل کے علاوہ فارسی میں خوان یغما (مثنوی بجواب من و سلویٰ مصنفہ مفتی عباس شوستری) بھی طبع ہو چکی ہے۔

ان کے علاوہ عمدۃ الکلام بجواز کلام الملوک ملوک الکلام، ازالۃ المحن عن اکسیر البدن، ارشاد العوذانی طریق ادب عمل المولود، الکلام المقبول فی اثبات اسلام آباء الرسول، تشیید المبانی بالنکاح الثانی، دافع المشاکل عن اعجاز الانشقاق، ادحاضات شرح ایماضات، ازدجار بجواب اشتہار، بصائر ترجمۃ الاشباح والنظائر کا ذکر صاحب نزہۃ الخواطر (۵۱۸/۸) نے

کیا ہے اور آپ کے معاصر مولانا محمد ادریس نگرامی نے آپ کی سب سے زیادہ تصانیف کا ذکر کرتے ہوئے مندرجہ ذیل کے نام بھی لکھے ہیں۔

تقویم الاسلام، تنقیح البیان، بجواز تعلیم کتابت النسوان، تصحیح فتاوی علماء زمان بجواز تعلیم کتابت النسوان، رسالہ اذان، زبدۃ التحریر، (تذکرۃ علمائے حال ۹۷۔۹۸)۔

مولانا وکیل احمد سکندرپوری نے حضرت امام ربانی مجدد الف ثانی (۹۷۱۔۱۰۳۴ھ / ۱۵۶۳۔۱۶۲۴ء) کے دفاع میں تین ضخیم اور معرکہ آرا کتابیں تصنیف کی تھیں اول ہدیۂ مجددیہ دوم انوار احمدیہ اور سوم الکلام المنجی بردایرادات البرزنجی جن کی تفصیل اس طرح ہے

ہدیہ مجددیہ، یہ کتاب دراصل حضرت مجدد الف ثانی کے خلاف آپ کے معاصر حضرت شیخ عبدالحق محدث دہلوی (ف ۱۰۵۲ھ / ۱۶۴۲ء) کے رسالہ اعتراضات کے جواب میں لکھی گئی ہے شیخ محدث کو حضرت مجدد الف ثانی کے بعض مکاشفات وعرفانی مندرجات پر شکوک وشبہات پیدا ہو گئے وجہ یہ ہوئی کہ حضرت مجدد الف ثانی کا ایک مرید حسن خان افغان کسی بات پر آپ سے ناراض ہو گیا اور آپ کے مکتوبات کے بعض اجزاء اپنے ساتھ لے گیا اس نے قصداً ان میں تحریف کر کے اس وقت کے اکابر علماء کے پاس بھیجے وہ دہلی بھی آیا اور نقشبندی سلسلہ کی مرکزی خانقاہ حضرت خواجہ باقی باللہ (ف ۱۰۱۲ھ) کے سجادہ نشین حضرت خواجہ حسام الدین احمد (ف ۱۰۴۳ھ / ۱۶۳۳ء) اور حضرت شیخ محدث کی خدمت میں حاضر ہوا اور وہ محرف مکتوبات دکھائے یہ دونوں بزرگ بغیر تحقیق احوال کے حضرت مجدد الف ثانی سے کبیدہ خاطر ہو گئے، حضرت شیخ محدث نے باقاعدہ ایک طویل مکتوب بصورت اعتراضات لکھا جسے اس وقت مخالفین نے خوب شہرت دی۔ جب حضرت مجدد الف ثانی نے اصل مکتوبات ان حضرات کو ارسال کیے تو ان کے شکوک وشبہات رفع ہو گئے اور آپ نے اپنے خیالات سے رجوع کر لیا، اور صفائی باطن پر باقاعدہ خط لکھ کر اظہار کیا آپ کا یہ مکتوب آپ کی کتاب اخبار الاخیار کے آخر میں شامل ہے اسی طرح حضرت مجدد الف ثانی نے خواجہ حسام الدین احمد مذکور کو ایک خط جلد سوم۔ مکتوب نمبر ۱۲۱ لکھ کر باقاعدہ برادرانہ شکوہ کیا ہے کہ شیخ محدث نے مجھے خط لکھنے کے بجائے میری بدنامی کی اور اس قسم کا خط دوسروں کو لکھا حضرت شیخ محدث کی صفائی باطن اور رجوع کے باوجود کئی اصحاب نے اس رسالہ

کے اعتراضات کے جواب میں مدلل رسائل لکھے جن میں ملا معین ٹھٹھوی، قاضی ثناء اللہ پانی پتی، شاہ غلام علی دہلوی اور آخری رسالہ مولانا وکیل احمد سکندر پوری کا ہدیۂ مجددیہ ہے۔ جس کا پس منظر اس طرح ہے:

مخالفین کی مخالفت کا ہر دور میں ہر مخلص محبِ دین اسلام کو سامنا کرنا پڑا ہے سوال یہاں یہ تھا کہ حضرت شیخ عبدالحق محدث دہلوی جیسے ذی علم بزرگ جو حضرت مجدد الف ثانی کے برادر طریقت بھی تھے کیوں کر مخالف بنے؟

یقیناً حضرت شیخ محدث کی خدمت میں سب مخالفین نے مکاتیب محرفہ ارسال کیے اور خود بھی حاضر ہوئے اور شیخ ان سے متاثر ہو گئے دراصل اس وقت شکست خوردہ ذہنیت کا آپ کے خلاف پروپیگنڈہ اس قسم کا تھا کہ حضرت شیخ محدث جیسے بزرگ نے بھی تحقیق احوال نہ فرمائی اور مذکورہ مکتوب لکھ دیا جب اس کے جواب میں حضرت امام ربانی مجدد الف ثانی نے حضرت شیخ کی خدمت میں اپنے اصل مکاتیب ارسال فرمائے تو شیخ کو اطمینان ہوا، غور فرمایئے کہ حضرت مجدد الف ثانی نے اس کے جواب میں کوئی تردیدی رسالہ خود تالیف نہیں کیا کیوں کہ آپ بخوبی جانتے تھے کہ حضرت شیخ محدث جیسے بزرگ کو جب حقیقت حال کا علم ہوگا تو وہ اپنے خیالات سے رجوع کرلیں گے۔

حضرت شیخ محدث کے مکتوب اعتراضات کو مخالفین نے اتنی شہرت دی کہ ملک کے دور دراز علاقوں تک اہل علم وعرفان کو حیرت ہوئی اہل صدق ویقین نے اس مکتوب کو شیخ محدث کی اپنی تحریر ماننے سے انکار کر دیا، سندھ کے معروف عالم ملا معین ٹھٹھوی نے جب شیخ محدث کے اعتراضات کے جواب میں رسالہ لکھا تو اتنا عرصہ گزرنے کے باوجود وہ اس امر کے قائل نہیں تھے کہ یہ واقعی شیخ محدث کی تحریر ہے، تاہم اس رسالہ اعتراضات کے جواب میں عہد شیخ محدث سے لے کر حضرت شاہ غلام علی دہلوی (ف ۱۲۴۰/۱۸۲۴ء) بلکہ مولانا وکیل احمد سکندر پوری تک رسائل لکھے گئے، سب نے شیخ محدث کے ان خیالات سے رجوع کرتے اور اپنا مکتوب اعتراضات واپس لینے کا ذکر کیا ہے، حضرت شیخ محدث نے اپنے مجموعہ مکاتیب میں بھی اس مکتوب کو شامل نہیں کیا۔

جب حضرت شیخ عبدالحق محدث دہلوی کو حضرت مجدد الف ثانی کے بارے میں صفائی حاصل ہوگئی اور یہ صفاء باطن الہامی طور پر بھی تھا تو آپ نے ایک خط حضرت خواجہ باقی باللہ قدس سرہ کے جانشین اور سلسلہ نقشبندیہ کی مرکزی شخصیت حضرت خواجہ حسام الدین احمد (ف ۱۰۴۳ھ / ۱۶۳۳ء) کو ایک مکتوب کے ذریعہ اپنی اس صفائی کے بارے اطلاع دی' فرماتے ہیں:

> آج کل میاں شیخ احمد سلمہٗ (مجدد الف ثانی) سے اس فقیر کی صفائی حد سے بڑھی ہوئی ہے ہمارے مابین کوئی پردۂ بشریت یا کوئی غبار جبلت باقی نہیں رہا اس امر سے صرف نظر کرتے ہوئے کہ طریقہ شریفہ کی رعایت اور عقل وانصاف کے تقاضوں کی رو سے ایسے عزیزوں اور بزرگوں سے بد ظن نہ ہونا چاہیے میں کہتا ہوں کہ اب جو کچھ بطریق ذوق ووجدان وغلبہ کے میرے دل میں آیا ہے اس کے بیان کرنے سے میری زبان قاصر ہے پاک ہے اللہ دلوں کا پلٹنے اور احوال کا بدلنے والا، ظاہر بین افراد شاید اس بات کو بعید سمجھیں میں خود بھی نہیں جانتا کہ یہ کیا ماجرا ہے اور کیا کیفیت ہے۔ (اخبار الاخیار ۳۲۶، مقامات خیر ۴۸)

رجوع کی روایت نقشبندی اور دیگر سلال کے مشائخ میں مشہور ہو چکی تھی، حضرت شیخ کے ایک معاصر چشتی بزرگ شیخ فتح محمد فتح پوری نے ''مناقب العارفین'' میں اس رجوع کا ذکر کیا ہے وہ حقیقت احوال سے آگہی کیلیے خود دہلی آئے اور حضرت شیخ کے فرزند رشید شیخ نور الحق مشرقی سے ملے اور مل کر حضرت شیخ کے حضرت مجدد الف ثانی کے بارے میں اپنے خیالات سے رجوع کا ذکر کیا (حضرت مجدد اور ان کے ناقدین ۱۴۱)

ان دونوں حضرات کے خانوادوں میں بھی آپس کے مراسم یہی ثابت کرتے ہیں کہ ان حضرات کے مابین کسی قسم کا اختلاف باقی نہیں رہا تھا حضرت مجدد الف ثانی کے فرزند اصغر شاہ محمد یحیی نے علوم متداولہ کی تحصیل کے بعد حدیث کی سند حضرت شیخ عبدالحق محدث دہلوی سے لی تھی (مقامات معصومی ۴/ ۲۶۴)

خود شیخ نورالحق مشرقی بن شیخ محدث آگرہ میں حضرت مجدد الف ثانی سے ملے تھے (زبدۃ المقامات ۳۰۷)' معاصر مولف خواجہ محمد ہاشم کشمی نے براہ راست شیخ محدث سے روایت کی ہے کہ شیخ محدث نے حضرت مجدد الف ثانی کے ایک مخالف کو قرآن مجید کی ایک آیت کی دلیل سے مخالفت سے روکا اور منع کیا (زبدۃ المقامات ۳۵۶)

حضرت شیخ نورالحق مشرقی بن حضرت شیخ محدث بھی حضرت خواجہ باقی باللہ کے تربیت یافتہ اور مجاز تھے اسی طرح خواجہ کلاں بن حضرت خواجہ باقی باللہؒ حضرت شیخ محدث کے شاگرد تھے (زادالمعاد از خواجہ کلاں ۲۰۲) جو اس امر کا ثبوت ہے کہ ان حضرات کے مابین وقتی نزاع ختم ہو چکا تھا پھر حضرت شیخ محدث کی دختری اولاد میں سے مولانا محسن دہلوی (ف ۱۱۴۷ھ/۱۷۳۰ء) حضرت خواجہ محمد معصوم بن حضرت مجدد الف ثانی کے خلیفہ تھے (مقامات معصومی ۴۹۸/۳، ۴۱۷/۴) حضرت میرزا مظہر جان جاناں جن کی ساری زندگی دہلی میں دعوت وارشاد میں بسر ہوئی جو حضرت شیخ محدث کے رجوع کے قائل تھے (مقامات مظہری' ۴۳۸۔۴۴۲) حضرت شاہ غلام علی دہلوی (ف ۱۲۴۰ھ/۱۸۲۴ء) جنہوں نے ۴۵ سال تک دہلی میں مکتوبات حضرت مجدد الف ثانی کا درس دیا تھا ان تک رجوع کی روایت پہنچی تھی اور انہوں نے شیخ محدث کے رسالہء اعتراضات کے جواب میں ایک رسالہ لکھ کر اس رجوع کا نہ صرف تذکرہ کیا بلکہ دونوں حضرات کے مابین رشتہ مودت واخوت کا بھی ذکر کیا ہے۔

خود حضرت مجدد الف ثانی نے اپنے ایک مکتوب (۲۹/۲) میں حضرت شیخ محدث کو مخاطب کرتے ہوئے فرمایا ہے:

''وجود شریف ایشان دریں غربت اسلام واہل اسلام مغتنم است''

حضرت مجدد الف ثانی نے اپنے آخری ایام حیات میں خواجہ حسام الدین احمد کو جو خطوط لکھے تھے ان میں سے ایک مکتوب میں حضرت شیخ عبدالحق محدث دہلوی کا نام لیے بغیر یہ برادرانہ شکوہ کیا ہے کہ انہوں نے مجھے براہ راست لکھنے کی بجائے محض شبہہ (بہ مجرد اشتباہ) کی بنا پر مجھ پر اعتراضات کر کے مشتہر کیا اور اس کی ''شہر شہر منادی'' کرائی۔ یہ کہاں کی دین داری ہے؟ میں نے کوئی بات بھی ایسی نہیں لکھی جس کی ابتداء واختراع اس فقیر نے کی ہو۔۔۔اس لیے یہ سارا ''شور

دغوغا'' کیسا ہے اگر کوئی ایسا لفظ مجھ سے صادر ہو گیا تھا جو ظاہر علوم شرعیہ سے مطابقت نہیں رکھتا تھا تو تھوڑی سے توجہ سے اس کی شریعت کے مطابق تاویل کر لیتے، اسی مکتوب میں حضرت مجدد الف ثانی نے لکھا ہے کہ آپ کے مکتوب سے یہ مفہوم بھی ہوتا ہے کہ اس عزیز (مکتوب الیہ مولانا محمد صالح کولابی) سے میرا مکتوب (۸۷/۳) سن کر آپ کے خادموں میں بھی ''اشتباہ وانحراف'' پیدا ہوا۔۔۔ چاہیے تو یہ تھا کہ مشتبہ مقامات کو آپ خود حل کر لیتے اور اس فقیر پر نہ چھوڑتے اور فتنہ کو ختم کر دیتے دوسرے دوستوں سے کیا شکایت کی جائے کہ ان میں سے بعض نے شبہ دور کرنے کی قدرت رکھنے کے باوجود ایسا نہیں کیا بلکہ خاموشی اختیار کر لی [۱]

جب مخالفین کی یہ شورش بڑھ گئی تو حضرت مجدد الف ثانی نے اپنے معارف کے اصل مسودات حضرت شیخ محدث کی خدمت میں ارسال کیے جنہیں پڑھ کر آپ مطمئن ہو گئے اور اپنے اعتراضات سے رجوع کر لیا شیخ محدث نے رجوع کے سلسلے کا ایک مکتوب بھی ان اختلافات میں سب سے زیادہ نشانہ بننے والی شخصیت خواجہ حسام الدین احمد کے نام ارسال کیا تھا [۲]

شیخ محدث علیہ الرحمۃ کا یہ مکتوب پڑھ کر خواجہ حسام الدین احمد کا ''غبار ملال'' تو جاتا رہا لیکن حاسدین ومخالفین کی کارروائیاں جاری رہیں، حضرت مجدد الف ثانی کے معارف کے خلاف کئی رسائل لکھے گئے اور معاندین کے جواب میں مخلصین نے بھی کئی کتابیں لکھیں [۳]

ہر مخالف نے شیخ محدث کے رسالہ کو آڑ بنایا گویا حضرت مجدد الف ثانی اور حضرت شیخ عبدالحق محدث کے مابین اختلافات پیدا کرنے کی کوشش کی گئی لیکن آپ نے ثابت قدمی کے ساتھ حالات ومعاملات پر غور فرمایا اور تعلقات معمول پر آ گئے۔

حضرت خواجہ کے دونوں فرزندان گرامی ابتدائی تعلیم کے بعد تکمیل کیلیے خواجہ حسام الدین احمد کی اجازت وتحریک پر سرہند گئے اور فراغت کے بعد حضرت مجدد الف ثانی کے

---

[۱] مکتوبات ۵۶۶/۱۲۱/۳۔ [۲] یہ مکتوب اخبار الاخیار کے مجتبائی ایڈیشن کے آخر میں خاتمہ کے طور پر شامل ہے، مخالفین کا الزام ہے کہ یہ مکتوب معتقدین کا خود ساختہ ہے آپ کے مجموعہ مکاتیب میں موجود نہیں لیکن یہ حقیقت ہے کہ رجوع کے معاملہ کا یہ مکتوب کلیات خواجہ کلاں میں موجود ہے (روضۃ القیومیہ ۲۱۱/۱) جس سے مخالفین واقف نہیں ہیں [۳] ''حضرت مجدد الف ثانی کے دفاع میں لکھی جانے والی کتابیں''، مقالہ بشمولہ جہان امام ربانی (جلد پنجم)

خلیفہ کی حیثیت سے خانقاہ حضرت خواجہ میں تاحیات دعوت وارشاد میں مصروف رہے، خواجہ حسام الدین احمد کے فرزند بزرگ خواجہ جمال الدین حسین بھی حضرت مجدالف ثانی کی خدمت میں حاضر ہو کر بہرہ یاب ہوئے حضرت مجدالف ثانی کے فرزند اصغر شاہ محمد یحیٰ کا عقد مبارک خواجہ کلاں کی صاحبزادی سے ہوا[1] گویا ان حضرات کے مابین وہ تمام اختلافات مخالفین ومعاندین کے پیدا کیے ہوئے تھے جو وقت گزرنے کے ساتھ ساتھ رفع ہو گئے ہے[2]

مولانا سکندر پوری کی دوسری اہم کتاب انوار احمدیہ فارسی میں ہے اس کتاب کی تالیف کے اسباب بیان کرتے ہوئے مولف لکھتے ہیں۔

ایک شخص گجراتی نے جس نے اپنا نام ظاہر نہیں کیا، حضرت امام ربانی مجدد الف ثانی کے کلام معارف نظام کا انکار کرتے ہوئے لب کشائی کی اور اپنے خرافات کے ذریعہ آپ پر سب وشتم کی۔ وہ اتنا مجہول اور غیر معروف آدمی ہے کہ اس کے حالات کسی کتاب میں نہیں ملتے اور نہ کسی عالم کی زبان سے سننے میں آئے، اس نے اپنی شہرت کی بنیاد اولیاء کاملین کی تنقیص پر رکھی ہے گجراتی نے بارہ ہزار روپے بطور نذرانہ مدینہ منورہ کے ایک عالم سید محمد برزنجی کی خدمت میں ارسال کیے اور حضرت مجدالف ثانی کے مکتوبات کی بعض عبارات کا عربی ترجمہ کر کے برزنجی صاحب سے فتویٰ طلب کیا کہ ایسی باتیں لکھنے والے کے بارے میں اپنی رائے تحریر کریں، برزنجی نے اس عطیہ کو بہت غنیمت جانا اور قدح الزند کے نام سے بہت جدوجہد کے بعد ایک کتاب لکھی جس میں حضرت مجدالف ثانی کی توہین وتکفیر میں کوئی دقیقہ فروگزاشت نہ کیا۔ جب برزنجی نے مدینہ طیبہ کے قاضی ومفتی سے اس پر مہر تصدیق کی درخواست کی تو وہ ان کی منت سماجت کے باوجود راضی نہ ہوئے تو پھر برزنجی مکہ مکرمہ پہنچے اور

---

[1] زاد المعاد قلمی ہدیہ احمدیہ ۸۷ [2] حضرت شیخ محدث کا اعتراضات سے رجوع کرنا اور اس قسم کے دیگر امور کی تفصیلات کیلیے دیکھیے ہمارا مقالہ مشمولہ فکر امام ربانی مجدالف ثانی

وہاں کے حرم محترم کے مفتی و قاضی سے اس پر تصدیق کے لیے التجا کی تو ان میں سے کسی ایک نے بھی مہر و دستخط نہ کیے اب ناچار انہوں نے غیر معروف "سوقیوں" سے اس رسالہ پر مہریں لگوا کر گجراتی کو بھیج دیں۔اس نے ان شبہات کا ترجمہ کیا اور چند امور کا اس پر اضافہ کر کے خود ایک کتاب مکاشف الاسرار کے نام سے لکھ کر حضرت امام ربانی مجدد الف ثانی پر "زشت و تکفیر و تفسیق و اضلال سے اپنے لب و دہان کو آلودہ کیا اس پر طرفہ یہ ہے کہ گجراتی موصوف تصوف سے واقف ہی نہیں تھا مگر وہ اپنے آپ کو عارف سمجھتا تھا وہ صوفیہ کرام کی اصطلاحات سے بھی واقف نہیں تھا ۔چونکہ مولف (مولانا وکیل احمد سکندر پوری) خود نقشبندی ہے اس لیے اس قسم کے بہتان تضلیل و تکفیر کے خلاف لکھنے پر تیار ہوا (انوار احمدیہ ص۲-۶)

ہمارا قیاس ہے کہ کاشف الاسرار کے مولف گجراتی نے اپنا نام اس لیے ظاہر نہیں کیا کہ اس وقت کا حاکم اورنگ زیب عالمگیر (۱۰۶۸-۱۱۱۸ھ/۱۶۵۸-۱۷۰۷ء) خانوادہ نقشبندیہ کا معتقد خاص بلکہ حضرت خواجہ محمد معصوم سرہندی قدس سرہ (ف۱۰۷۹ھ/۱۶۶۸ء) کا مرید مخلص تھا اگر گجراتی اپنا نام بتاتا تو اس پر حکومت کی طرف سے گرفت کا قوی امکان تھا۔

بہر حال اس وقت یعنی گیارھویں صدی ہجری میں گجرات اور اورنگ آباد (دکن) میں سلسلہ مجددیہ کی مخالفت اپنے پورے عروج پر پہنچ چکی تھی۔جس کے اسباب اس سلسلہ کے بزرگ افراد کی معاشرہ میں بے حد توقیر و احترام تھے پھر حکومت کی طرف سے ان کے اعزاز و اکرام نے دیگر علماء و مشائخ کو حسد کا شکار کر دیا تھا۔

شیخ سید محمد بن عبدالرسول برزنجی (۱۰۴۰-۱۱۰۳ھ/۱۶۳۰-۱۶۹۱ء) جو سلسلہ مجددیہ کے عرب مخالفین میں پیش پیش تھے کی اولاد اورنگ آباد آ کر مقیم ہو گئی تھی۔محمد بن حسن بن عبدالکریم بن محمد برزنجی یعنی برزنجی مذکور کا پڑپوتا عرصہ دراز تک اورنگ آباد میں مقیم رہا، اس نے اپنے دادا۔کے رسائل کی نقول کر کے انہیں یہاں مشتہر کیا جن کے خطی نسخے اس وقت کتابخانہ آصفیہ حیدرآباد دکن

میں ہیں (فہرست بعض کتب نفیسہ قلمیہ جلد دوم ص ۳۴۷۔۳۵۰۔۳۵۶۔۳۶۳)۔

علامہ برزنجی نے حضرت مجدد الف ثانی کے خلاف ایک مستقل رسالہ الناشرۃ الناجرہ للفرقۃ الفاجرہ عربی میں لکھا جس میں انہوں نے لکھا ہے کہ (نعوذ باللہ) حضرت مجدد الف ثانی نے نبوت کا دعویٰ کیا تھا (فہرست محولہ بالا ۲/ ۳۶۳۔۲۲۳ فن کلام)۔

یہ ساری مخالفت جو عربستان میں ہوئی کے محرک سید محمد برزنجی تھے جن کا پورا نام سید محمد بن عبد الرسول بن عبد السید حسنی برزنجی ہے فقہائے شافعیہ میں سے تھے۔ شہرزور میں ۱۰۴۰ھ/ ۱۶۳۰ء کو متولد ہوئے ہمدان، بغداد، دمشق، قسطنطنیہ اور مصر میں رہے آخر میں مدینہ منورہ میں سکونت اختیار کر لی ۱۱۰۳ھ/ ۱۶۹۱ء کو فوت ہوئے، کئی کتابوں کے مؤلف تھے۔ ان میں سے حل مشکلات ابن العربی بھی ہے۔ جو انہوں نے فارسی سے عربی میں ترجمہ کی تھی (الاعلام ۶/ ۲۰۴) اس کتاب سے موصوف کے صوفیانہ رجحان کا اندازہ ہوتا ہے کہ انہیں شیخ اکبر ابن عربی کے مکتبہ فکر سے قریبی لگاؤ تھا۔ ہمارا یہ بھی قیاس ہے کہ جب مکتوبات حضرت مجدد الف ثانی میں شیخ ابن عربی کے مکشوفات اور ان کے نظریۂ وحدت الوجود کے خلاف مواد نظر آیا تو وہ مخالفت پر آمادہ ہو گئے۔ خود شاہ ولی اللہ محدث دہلوی حرمین الشریفین میں ان کے شاگرد سے تحصیل کر چکے تھے انہی سید محمد برزنجی کے متعلق لکھا ہے کہ ان کے مزاج میں کسی قدر خشکی موجود تھی (انفاس العارفین ۱۸۴)

حرمین الشریفین میں انکار حضرت مجدد الف ثانی کے خلاف یہ مہم حدود ۱۰۹۰۔۱۰۹۶ھ میں ہوئی علامہ محمد بیگ مذکور کا رسالہ عطیۃ الوہاب ۱۰۹۴ھ/ ۱۶۸۳ء میں تالیف ہوا (مقامات مظہری ۲۷۴ طبع دوم) مذکورہ سنین کے دوران اس مخالفت کے آثار ہندوستان میں بھی نمایاں ہوئے اور اورنگ آباد اس کا مرکز بنا رہا۔ سید محمد برزنجی کی اولاد ان دنوں اورنگ آباد میں مقیم اور برزنجی کی تصانیف کی نقول کرنے میں معروف تھی۔ ان میں سے محمد بن حسن بن عبد الکریم بن محمد برزنجی یعنی برزنجی کا پڑپوتا اپنے پردادا کے رسائل کی کتابت اور اشاعت پر مامور تھا اس نے "النصب الہندی لاستیصال کفریات احمد سرہندی" تالیف ابو علی حسن علی مکی عُجیمی (تالیف بسال ۱۰۹۲ھ) کی کتابت ۱۱۵۷ھ کو یہیں اورنگ آباد میں کی تھی اس کا خطی نسخہ کتابخانہ آصفیہ حیدرآباد دکن میں ہے (فہرست مخطوطات آصفیہ ۲/ ۳۴۷)

سید محمد برزنجی کی اپنی تصنیف "قدح الزند وقدح الرند فی رد جہالات اہل سرہند" کی کتابت بھی اسی مذکورہ پڑپوتے نے ۱۱۷۷ھ کو بیبیں کی جس کا مخطی نسخہ مذکورہ کتابخانہ میں ہے (ایضاً ۳۵۰/۲)

الکلام المنجی برد ایرادات البرزنجی

مولانا وکیل احمد سکندر پوری نے علامہ سید محمد البرزنجی کے رسالہ قدح الزند کا عربی میں رد لکھا مؤلف بزرگ اس کے دیباچہ میں وضاحت فرماتے ہیں۔

محمد صالح اورنگ آبادی اور گجراتی اور ان کے متبعین محمد عارف اور عبداللہ سورتی نے حضرت مجدد الف ثانی کے بعض مکاتیب کا عربی ترجمہ کیا جو انصاف سے بہت دور اور محرف تھا انہوں نے یہ ترجمہ سید محمد البرزنجی کو مدینہ منورہ بھیجا اور ان سے ان افکار وخیالات کے حامل شخص کے بارے میں جواب طلب کیا انہوں نے اس کے ساتھ کچھ رقم بھی ارسال کی، جس کے جواب میں علامہ برزنجی نے ایک رسالہ حضرت مجدد الف ثانی کے خیالات کے رد میں لکھا جس میں آپ کو فاسق اور کافر قرار دیا۔اس رسالہ پر انہوں نے مدینہ منورہ کے قاضی اور مفتیوں سے تصدیق کروانے کے لیے ان سے مہر لگانے کی استدعا کی لیکن انہوں نے انکار کردیا پھر وہ وہاں سے مکہ مکرمہ گئے تو وہاں بھی یہی معاملہ درپیش ہوا ....اس دوران شیخ نورالدین محمد بیگ[۱] (ترک عالم) اس امر کی تحقیق کے لیے حرمین الشریفین آئے ...انہوں نے مکتوبات حضرت مجدد الف ثانی کی اصل عبارتوں کے تراجم عربی میں کیے اور بعض علماء کو جب یہ دکھائے گئے تو وہ حیران بھی ہوئے اور اپنے خیالات سے رجوع کرتے ہوئے اپنے

---

[۱] شیخ محمد بیگ بن یار محمد بن خواجہ محمد بن موہب بخاری ثم برہانپوری حنفی نقشبندی کی ولادت ۱۰۴۱ھ اور وفات ۱۱۱۰ھ کو ہوئی ،کئی کتابوں کے مولف تھے عطیۃ الوہاب مذکورہ کے علاوہ ملحق خلاصۃ السیر (مرتبہ ڈاکٹر ظہور احمد اظہر ،فہرست مخطوطات آصفیہ ۳۶۳/۲) طبع ہو چکی ہے (ہدیۃ العارفین ۲۸۲/۲/۲ ،ایضاح المکنون ۲۸۲/۱ وبہ بعد، معجم المولفین ۲۹۷/۱۱)

فتوے واپس لے گئے۔شیخ محمد بیگ مذکور نے اس ساری صورت حال میں وہ تمام عبارات مکتوبات صحیح عربی میں منتقل کیں اور بہ شکل استفتاء اسے حرمین کے تمام اکابر علماء کی خدمت میں بھیج کر تصویب کروائی، شیخ محمد بیگ کا یہ رسالہ "عطیۃ الوہاب بین الخطاء والصواب" کے نام سے طبع ہو چکا ہے اور مکتوبات حضرت مجدد الف ثانی کے عربی ترجمہ شیخ محمد مراد قازانی مکی رمزی کے حاشیہ پر یہ پورا رسالہ بھی طبع ہوا تھا۔.....

سید محمد برزنجی کی اس کتاب کا رد مولانا وکیل احمد سکندر پوری نے الکلام المنجی کے نام سے کیا جو اس وقت قارئین کے ہاتھ میں ہے۔وہ نبیرۂ برزنجی اس کتاب کے ترقیمہ میں مذکورہ کتاب عصب الہندی کے مطالعہ کی باقاعدہ دعوت دیتا ہے۔سید محمد برزنجی کی ایک اور کتاب الناشرۃ الناجرہ للفرقۃ الفاجرہ بھی ۱۰۹۳ھ/۱۶۸۳ء کو تصنیف ہوئی تھی۔اس کے مندرجات بھی بہت ہی پست اخلاقی اور غیر علمی خیالات پر مبنی ہیں۔کہ ۱۰۹۳ھ/۱۶۸۳ء کو ہندوستان سے حضرت شیخ احمد سرہندی مجدد الف ثانی کے خیالات یہاں عرب میں پہنچے جس سے معلوم ہوا کہ انہوں نے رسالت کا دعویٰ کیا تھا۔

"در ۱۰۹۳ھ از ہندوستان ضلالات وخیالات شیخ احمد سرہندی بطور استفتاء در دیار عرب رسید کہ او دعویٰ رسالت کردہ (فہرست مخطوطات آصفیہ ۲/۳۶۳)

گویا ان حضرات کی مخالفت اپنی انتہاء کو پہنچ گئی تھی اور غیبت کرنے والوں نے "مجدد الف ثانی" کے مبارک لقب کو "دعویٰ رسالت" بنا کر پیش کیا تھا۔اسی کتاب میں سید برزنجی نے یہ بھی لکھا ہے کہ وہ اس سے پہلے شیخ احمد سرہندی آپ کی اولاد اور خلفاء کے رد میں نو رسالے تصنیف کر چکے ہیں۔یہ ان کا دسواں رسالہ ہے مولانا وکیل احمد سکندر پوری نے برزنجی کے ساتھ ہی محمد صالح اورنگ آبادی کی مخالفت کا بھی ذکر فرمایا ہے برزنجی نے خود لکھا ہے کہ مجھ سے پہلے محمد صالح مذکور شیخ احمد سرہندی کے رد میں کئی رسائل لکھ چکا ہے۔(الناشرۃ، مذکورہ، خطی بحوالہ فہرست مخطوطات آصفیہ ۲/۳۶۳) ہم نے اورنگ آبادی کی مذکورہ سنین کی اس مخالفانہ فضا کا قدرے تفصیل سے تذکرہ اپنی کتاب احوال و آثار عبداللہ خویشگی قصوری میں کیا ہے (۱۵۹۔۱۶۴)

ہمیں ان بہت سے مخالفانہ رسائل کے رد میں اور حضرت مجدد الف ثانی قدس سرہ کے دفاع میں لکھے جانے والے رسائل کی ایک مفصل اور طویل فہرست بنانے کی سعادت بھی نصیب ہو چکی ہے یہ فہرست رسالہ نور اسلام شرقپور کے حضرت مجدد الف ثانی نمبر حصہ دوم میں شامل ہے۔

پیش نظر کتاب الکلام المنجی ایک مقدمہ پانچ مقالات (ابواب) اور ایک خاتمہ پر مشتمل ہے۔ حضرت مولف نے مقدمہ میں حضرت امام ربانی مجدد الف ثانی کے مناقب آپ کی تصانیف اور خلفاء کا مختصر مگر بہت ہی جامع تعارف کروایا ہے اس کے بعد گجرات اور دکن وغیرہ میں جو مخالفانہ سرگرمیاں ہوئیں ان کا ذکر ہے پھر کس طرح ایک غیر معرف و مجہول گجراتی نے بارہ ہزار روپے کی رقم جمع کر کے سید محمد برزنجی کے پاس بھیجی اور انہوں نے اس رقم کو غنیمت جانتے ہوئے اس کے سہارے کس طرح حرمین الشریفین میں مخالفت کا آغاز کیا۔ پھر اس دوران ایک ترکستانی عالم شیخ نورالدین محمد بیگؒ وہاں حاضر ہوئے اور انہوں نے اس مکدر فضا کو کس طرح بدلا اور حضرت مجدد الف ثانی کے مکتوبات کی اصل عبارات کا کامل ترجمہ عربی میں کر کے علماء کرام کی خدمت میں پیش کیا اور فتوی طلب کیا جس کے بعد اس مخالفت میں کمی واقع ہوئی۔

مولانا سکندر پوری نے باقی پانچ ابواب میں سید محمد برزنجی کے مخالفانہ اقوال کی بہت ہی بھرپور طریقہ سے تردید کی ہے۔ ضرورت ہے کہ اس کتاب کو جدید عربی ٹائپ میں کمپوز کر کے ایک مفصل عربی مقدمہ کے ساتھ شائع کیا جائے۔

عزیز دوست جناب محمد عالم مختار حق نے میرے اس مقدمہ کے مواد کو ترتیب دیا اور اس کی پروف ریڈنگ کر کے اسے آسان بنا دیا۔ اس کے لیے راقم ان کا شکر گزار ہے۔

حوزہ نقشبندیہ کے صدر جناب صاحبزادہ میاں جمیل احمد شرقپوری نقشبندی مجددی مدظلہ نے مولانا وکیل احمد سکندر پوری مرحوم کی تینوں کتب در دفاع حضرت مجدد الف ثانی اپنے اسی ادارہ سے شائع کرنے کا منصوبہ بنایا تھا لیکن آپ کی علالت کے باعث یہ کام رُک گیا جسے اب حضرت صوفی غلام سرور مرحوم کے ادارہ سے شائع کیا جا رہا ہے۔

دار المورخین، لاہور

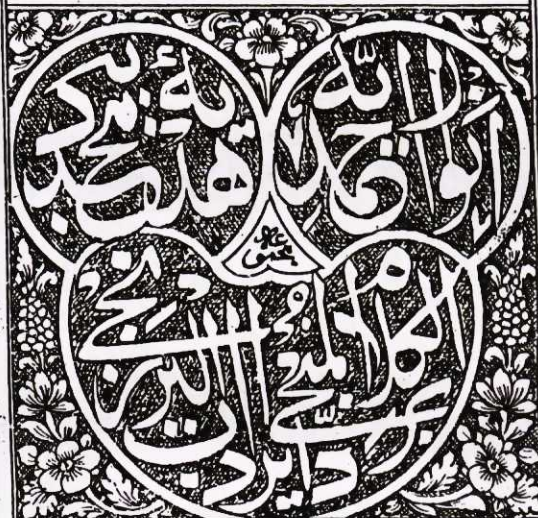
۲۵ را کتوبر ۲۰۱۱ء — محمد اقبال مجددی

ماخذ مقدمہ

۱۔محمد ادریس نگرامی: تذکرہ علمائے حال (تطییب الاخوان بذکر علماء الزمان) لکھنؤ ۱۸۹۷ء
۲۔عبدالحی حسنی: نزہۃ الخواطر، ج ۸ طبع عکسی، کراچی
۳۔امیر احمد فاروقی: مولانا وکیل احمد سکندر پوری، مقالہ مشمولہ بصائر، کراچی، جنوری ۱۹۶۷ء
۴۔عبدالمجید کاتب: سمات الاخیار، جونپور ۱۳۴۴ھ
۵۔کاظم ہاشمی: حضرت آسی غازی پوری، حیات اور شاعری، پٹنہ ۱۹۸۴ء
۶۔آسی، عبدالعلیم ظہور الحق غازی پوری: عین المعارف مرتبہ شاہد علی رشیدی، کراچی ۱۹۸۸ء
۷۔عبدالحلیم فرنگی محلی: نور الانوار حاشیہ قمر الاقمار، دہلی ۱۳۲۳ھ
۸۔محمد رضا انصاری: ایک ذہین مصنف، مقالہ مشمولہ نذر مقبول، جونپور، ۱۹۷۰ء
۹۔وکیل احمد سکندر پوری: انوار احمدیہ، ہدیہ مجددیہ، الکلام المنجی، دہلی ۱۳۱۱ھ
۱۰۔صفر احمد معصومی: مقامات معصومی تحقیق و تعلیق و ترجمہ محمد اقبال مجددی، لاہور ۲۰۰۴ء
۱۱۔غلام علی دہلوی شاہ: مقامات مظہری تحقیق و تعلیق و ترجمہ محمد اقبال مجددی لاہور ۲۰۰۱ء (طبع دوم)
۱۲۔فہرست مشروح بعضی کتب نفیسہ قلمیہ کتابخانہ آصفیہ، حیدر آباد دکن ۱۳۵۷ھ
۱۳۔صدیق حسن خان، نواب: ابقاء المنن بالقاء المحن، بھوپال ۱۳۰۵ھ
۱۴۔ضیاء محمد یعقوب: اکمل التاریخ، بدایوں، ۱۹۱۶ء
۱۵۔ولی اللہ محدث دہلوی، شاہ: انفاس العارفین، دہلی ۱۳۳۳ھ
۱۶۔زرکلی، خیر الدین: الاعلام، بیروت ۲۰۰۵ء
۱۷۔محمد اقبال مجددی: احوال و آثار عبداللہ خویشگی قصوری، لاہور ۱۹۷۲ء
۱۸۔علی شیر خان: اردو ادب کے ارتقاء میں غازی پور کی خدمات، غازی پور، ۱۹۹۸ء

اللّٰه یجتبی الیه من یشاء و یهدی الیه من ینیب

در رهیه حمد و ثنا نثار بارگاه کبریا که درین زمان فرخی اقتران کتاب مستطاب

از افادات علیه حضرت مولانا حکیم وکیل احمد صاحب سکندرپوری دام فیوضه بماه ذی الحجه ۱۳۱۲ھ

در مطبع مجتبائی واقع دهلی مطبوع شد

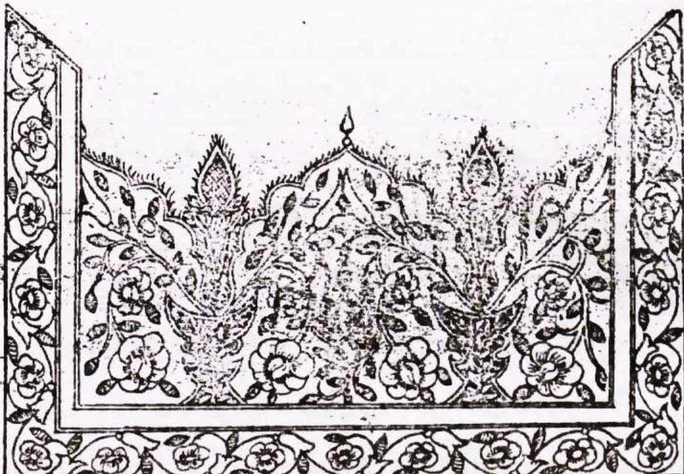
اللہ یجتبی الیہ من یشاء ویہدی الیہ من ینیب

درّ بہیّہ محمد شاہ نثار بارگاہ کبریا کردہ درین ضمن می آید کتاب مستطاب گلزار احمدیہ اعنی

ہدیہ مجددیہ

از افادات علیہ حضرت مظہر النور الزاہر خواجگان نقشبندیہ جناب مولوی وکیل احمد صاحب سکندرپوری دام فیوضہم بالمجلسیہ الخفیہ باہتمام محمد عبد الاحد

در مطبع مجتبائی واقع دہلی مطبوع شد

بسم الله الرحمن الرحیم

حمد ذاتیکه مظاهر کونی را آئینهٔ تجلیات حقیقت محمدیه ساخته و شکر مبدعیکه مشارق ذرات عالم ناسوت را از خورشید لاهوت حقیقت احمدیه تافته جلوهٔ عروس غیب هویت را از پردهای قاب منصه تقا کشیده و نثار خفای اتحاد را پیرایهٔ عالم شهادت بخشیده ازل پرده ایست از جلوهٔ نخستین گنجینهٔ ذات او و ابد منزلتیست از لا انتهای مدارج صفات او حال حجله ایست از نارشکدهٔ ظهور او و مقام جلوه ایست از تجلی کدهٔ نور او فنای بحت فقر حقیقی ست و سواد الوجه فی الدارین رجوع بسوی عدم اصلی در بارگاه عیش سکر انبساط آرد و صحو بعد غلبت و زوال احساس غارت را بعالم احساس وارد و غیبت آئینه ایست از جلوات انوار او و قبض و بسط نزهتکده ایست از گلشنستان اسرار او تا خیالات جولان را او آئینه های ارواح کشیده تجلیات را آئینه بتعینات رسیده آنی حرف از ثنا

بے منتہائے تو بزبانِ خویش نمی آرم بکمال عجز و فراوان نیاز ثنائی تو بر تو می سپارم

بیت آنجا کہ کمالِ کبریائے تو بود	عالم نمے از بحر عطائے تو بود
ما را چہ حد حمد و ثنائے تو بود	ہم حمد و ثنائے تو سزائے تو بود

و نعت مر رسولے کہ دریای حقیقت قطرہ ایست از تموج شہودش و تجلی گاہ معرفت ذرہ ایست از صیقل طرازی وجودش پیکرش ظہوریست در مظاہر حقائق امکانی و ذاتش جوہریست از گنجینۂ نہانی خلوت سرمدی نغمہ ایست از ارغنون حقیقتش و نوای کن اشارتیست از عشرتکدہ معرفتش نہال وجود او آرائشِ بوستان کائنات و گلِ شہود او پیرایۂ گلزار تجلیات تماشاہ کمالش شہادت گاہ شاہد اطلاق و تماشاگاہ بازار ظہورش تجلی فروشِ جواہر اشراق صیقلگریِ لمعات انظارش جوہر نمائی شمشیر امکانی و آئینہ خیزی اشعات توجہاتش خورشید بار مطلع اکوانی گوہریست کہ میان کن بجوہر نمائش باریدہ و مشرقیست کہ آفتاب احدیہ از منظرش درخشیدہ عالمِ اجمال خلوتگاہ شاہد کمال اوست و عالم تفصیل جلوت کدۂ ظہور جمال او و از اکابر امتیانش در ہر صدی شخصی پدید آید کہ تجدید دین متین فرماید و گرہی از احوال پر اختلال عالم و عالمیان کشاید قدوس آلِ اطہارش در انجمن گاہ ملکوت چندان گوشۂ کلاہ نہ شکستہ اند کہ سیمائی نورانیان جبین سائی بارگاہ شان نتوانی گردید و ذوات اصحابش در تجلی گاہ تقدیس آن قدر سر نکشیدہ اند کہ دیدۂ روحانیان را غبار کفِ پائی این بزرگواران جلا نخواہد بخشید اما بعد فقیر حقیر وکیل احمد سکندرپوری نقشبندی مجددی عفا عنہ ربہ بلطفہ السرمدی عرض میکند بر مرایائی ضمائر اولوالابصار و مستبصرین نشر آیات علم و کمال اند مخفی نخواہد بود کہ آفتاب [illegible] فیاض تا المدینہ

ہدیہ مجددیہ

معادن قلوب انسانی گردیدہ ہر جوہر بمقتضائی صفا طینتی خویش در بازارِ کمال تابیدہ آنرا کہ در نگارستانِ ازل نورِ بینش دادہ اند از لمعات آن آفتاب عالم تاب درخشید و کسے را کہ در میثاق التفاتی کردہ اند از ضیائی مہر انجلائی باطنش آفاق منور گردید مصداق این نکات تمہید مآب کمالیت انتساب سلطان طریقت برہان حقیقت مہبط انوار الٰہی مورد برکات نامتناہی امام ربانی حضرت **شیخ احمد سرہندی مجدد الف ثانی** علیہ الرحمۃ ہست کہ از ظہور انکشاف صبح شعور در اقتباس انوار تقدیس بودہ و ہر جلوہ انوار قدس کہ در دیدۂ تکوین مخفی بود از آئینہ خویش وانمود

قصیدہ

زہی خیالِ تو مرآتِ قدس نورانی   خہی جمالِ تو مصباحِ نورِ یزدانی
لوامعِ دلِ تو نور بارِ صبحِ وجود   سواطعِ رخِ تو آفتابِ عرفانی
نگارِ صورتِ تو کارنامۂ ایجاد   صریرِ خامۂ تو نقشبندِ اکوانے
خمیر مایۂ تو آب و رنگِ نورِ بقا   ضمیرِ پاکِ تو مرآتِ رازِ حقانی
دقائقِ تو ہم آوازِ لوحِ محفوظ است   حقائقِ تو ہم آہنگِ رازِ قرآنی
دمیکہ نورِ ضمیرِ تو لمعہ ریزان شد   خرد چو دیدۂ خفاش گشت ظلمانی
ہوای مقدمِ تو صبحِ جنتِ فردوس   درآی محفلِ تو عندلیبِ رضوانے
نسیمِ گلشنِ فیضِ تو مایۂ اشباح   شمیمِ گیسوئے خلقِ تو طبعِ روحانی
شہود از رخِ تو رازدانِ نقطۂ کے   وجود از دلِ تو محوِ سرِّ وحدانے
ثباتِ کون ز تکوینِ تو بقا پایہ   ابد شکوہ ز عظمِ تو. جوہرِ فانی
زہی جلالِ تو اللامع آفتاب قدیم   خہی جلالِ تو اشراقِ نورِ رحمانی

تکلم تو نوا سنج از ترانهٔ کن … تبسم تو شکرخند صبح امکانی

رموز لوحهٔ غیبی عیان ز فیض دمش … خطاب تو ز حق آمد ابتسام بیانی

لموع نیر فیض تو لمعۀ اشراق … سطوع اختر خلق تو لطف یزدانی

بآن خدای که در کارگاه … ز بهر ذات شرف روحانی

… اشراق … که کارگه جهان در افکند نورانی

به سطح باطن و قعر محدب افلاک … که سقف گشته باوج خیام اکوانی

بعقل نقش طرازی که بر صفائح خاک … کشید از قلم صنع نقش بلدانی

بصانعی که کشد بر لوائح اصلاب … شیون منقلبات طباع ولدانی

بجوشش تلبیهٔ محرمان بیت الله … بزمزمهٔ طلبتی عاکفان لبنانی

بگرمی لمعات شرار سوزش عشق … بشوخی ازلی جمال نورانی

که ذات تست ز مشکوٰۃ احمد مرسل … فروغ بخش دل کائنات امکانی

مقام پاک تو او رنگ کعبهٔ دیدار … مسیر قدس تو افرنگ بزم یزدانی

مقاصد تو تحیر ده مزاج عقول … مطالب تو دقائق فروش یونانی

نگاه فیض تو اشراق آفتاب کمال … فروغ روی تو خورشید نور سبحانی

نکات تو که رموز کتاب محفوظ است … بکر و طبع خرد خون ز فکر معانی

معاقدت همگی عقدهای لاینحل … غوامض تو تحیر فروش لقمانی

کسی راز تو می برد بعالم کون … که گشت رمز شناس رموز قرآنی

شها به بین بدل من که نسخهٔ عصیان … بود ظهور علامات لوح پیشانی

دمی نگاه بکن بر غبار سینهٔ من … که تا بدرانی رخ پرنور ضوء عرفانی

گداز جوهرم از بارقات الهامی | تباب سینه ام از ساطعات عرفانی
مطالعِ تن من ساز محو جلوهٔ ذات | طوالعِ دلِ من کن شروقِ سبحانی
شوارقِ ازلی از دلم درخشان کن | بوارق ابدی از تنم بتابانی
بواطنِ طلبم جلوه گاهِ موکبِ تو | بواطنِ دلِ من با تو در قدم رانی
امید هست مرا کز فروغِ لمعهٔ خویش | رخم بدشتِ قیامت چو خور درخشانی
برین فسانهٔ **عاجز** ز التفات ببین | کشا بروی دلش بابِ ملکِ عرفانی

از انجاکه بعض اعیان مشار الیهم بالبنان بسبب غشاوت بشری ایراداتی چند
بر کلام حضرت مجدد علیه الرحمة نگاشته با هتزاز نسیم توفیق ایزدی ازان رجوع آورده
آن را قابلِ تلف انگاشتند فاما درین زمان به تمسک همان کلمات مرجوع عنها
لبعضی حضرات بر صبح طرازی جوهر وجودش التفات نکرده زبان بدی گوهرے
ذاتش کشادند و حجب نکوهش امانع سواطع آفتاب کمالاتش گردانیدند صفای
طینتش را نه دریافته اند که بچه مرتبه درخشیده است و کلام معجز نظامش را اندانسته اند
که بچه پایه رسیده اشارت بر معنیش را نه سنجیده اند که چه بلاغت درآن صرف کرده
و مجازات عباراتش را نه فهمیده اند تا چه حقائق درآن ودیعت نهاده لهذا بندهٔ مسکین که
جادهٔ حقیقت شناسان را بپای دل پیموده است و عقدهائے غوامضِ عباراتِ
شان بناخنِ خرد خرده دان کشوده خواست که ترهات و مزخرفات از لوحهٔ اعتبار براندازد
و جادهٔ این نگارستان باصفا را از خس و خاشاک بپردازد پس بعون الله و کرمه دین
رساله که به **هدیه مجددیه** نامیده شد در حل غوامض کنایات مکتوبات
شریف متوجه گردید و طریق را آنچنان از خارستان اشکال پاک کرد که سالکان بی سعی

یای فکرت بمنزل معنی تواند رسید اَللّٰهُمَّ احْفَظْنَا مِنَ الْاِشْتِغَالِ بِالْمَلَاهِیْ وَاَرِنَا حَقَائِقَ الْاَشْیَاءِ کَمَا هِیَ ع

یارب دل پاک و جان آگاهم ده	آه شب و گریهٔ سحرگاهم ده
در راه خود اول ز خودم بیخود کن	آنگه پی خود ز خود بخود راهم ده

مقدمه در بیان بعض امور ضروریه

امر اول علم حقیقت علمیست کزان به اسرار علوم شرعیه پی می برند چه این علم باطن ست مر علوم ظاهریه را و تا آنکه از آب زلال فیض الٰهی سیراب نگردند قطرهٔ ازین بکام احدی نریزند کار هر کس نیست که گامی درین گلشن جاوید بهار نهد یا درین بحر ناپیدا کنار غوطه زند پس افضل علوم باشد وعَنِ الْحَسَنِ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِكُلِّ اٰيَةٍ ظَهْرٌ وَّبَطْنٌ مراد این ست که برای هر آیت ظهریست که ارباب علم ظاهر از معانیش ظاهر گردد و اسراریست که بران ارباب حقائق مطلع شوند اَخْرَجَ اَبُوْ نُعَيْمٍ عَنِ ابْنِ مَسْعُوْدٍ قَالَ اِنَّ الْقُرْاٰنَ اُنْزِلَ عَلٰى سَبْعَةِ اَحْرُفٍ مَا فِيْهَا حَرْفٌ اِلَّا لَهٗ ظَهْرٌ وَّبَطْنٌ وَاِنَّ عَلِيَّ بْنَ اَبِيْ طَالِبٍ عِنْدَهٗ مِنْ عِلْمِ الظَّاهِرِ وَالْبَاطِنِ وَاَخْرَجَ الدَّيْلَمِيُّ فِيْ مُسْنَدِ الْفِرْدَوْسِ بِسَنَدٍ مُسَلْسَلٍ مِنْ طَرِيْقِ اَحْمَدَ بْنِ غَسَّانَ عَنْ عَبْدِ الْوَاحِدِ بْنِ زَيْدٍ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ حُذَيْفَةَ مَرْفُوْعًا سَاَلْتُ جِبْرَئِيْلَ عَنْ عِلْمِ الْبَاطِنِ مَا هُوَ فَقَالَ قَالَ اللّٰهُ هُوَ سِرٌّ بَيْنِيْ وَبَيْنَ الْحَبِيْبِ

اَوۡ دَعۡتُهٗ فِیۡ قُلُوۡبِ عِبَادِهٖ هر گاه علم باطن این چنین سرے باشد پس نعمت باینها باید سنجید تا آنکه طلب نمودن علم باطنی از فرائض آمده قَالَ اللّٰهُ تَعَالٰی وَقُلۡ رَّبِّ زِدۡنِیۡ عِلۡمًا (رب مرا علم زیاده کن ۱۲) ابو طالب مکی رحمه الله تعالی در قوت القلوب می فرماید علمائے ظاهر زینت ارض و ملک هستند و علمائی باطن زینت آسمان و ملکوت و علمائی ظاهر اهل جز و لسان هستند و علمائی باطن ارباب قلوب و عیان بعضے عارفین گویند علم ظاهر محکوم ست و علم باطن حاکم و محکوم موقوف ست تا آنکه حاکم در انجا آید بعضے عارفین گویند که چون بر علمائے ظاهر بسبب اختلاف ادله مسئله مشکل افتد ایشان از اهل علم باطن سوال کنند زیراکه ایشان قریب تر اند بسوئی توفیق و بعید تر انداز هوا احمد بن حنبل و یحیی بن معین رح بیشتر بخدمت حضرت معروف کرخی رح حاضر می شدند با انکه علم ظاهر ایشان به نسبت کرخی رح بهزاران درجه زائد بود از پیغمبر خدا صلی الله علیه وسلم از بر و اثم سوال کردند فرمود اِسۡتَفۡتِ قَلۡبَكَ وَاِنۡ اَفۡتَاكَ الۡمُفۡتُوۡنَ یعنے مفتیین بر تاویل و ترخیص اعتماد کنند و قلبی که از ایمان منور ست از الله تعالی فتوی حاصل کند پس اگر علم قلب اصل حقیقت نفقه نمی بود سرور عالم صلی الله علیه وسلم سائل را از فتوائی اهل ظاهر بسوئی قلب رجوع نمی فرمود و آن را قاضی قرار نمی داد پس علم باطن اصل علم و علم العلم باشد و عالم باطن عالم اصل و عالم العلما باشد اگر قلب فقیه و علم باطن حاکم بر علم ظاهر نمی بود سرور عالم صلی الله علیه وسلم هدایت بسوے علم باطن که علم قلوب ست نمی فرمود و قَالَ ابۡنُ مَسۡعُوۡدٍ لَمَّا مَاتَ عُمَرُ اِنِّیۡ لَاَحۡسِبُ اَنَّهٗ قَدۡ ذَهَبَ بِتِسۡعَةِ اَعۡشَارِ الۡعِلۡمِ فَقِیۡلَ لَهٗ تَقُوۡلُ هٰذَا وَفِیۡنَا جُمۡلَةٌ مِّنَ الصَّحَابَةِ قَالَ اِنِّیۡ اَعۡنِی الۡعِلۡمَ

اَلَّذِیْ تُرِیْدُوْنَ وَ اِنَّمَا الْعِلْمُ بِاللّٰہِ تَعَالٰی قَالَ ابْنُ مَسْعُوْدٍ لَیْسَ الْعِلْمُ بِکَثْرَةِ الرِّوَایَةِ اِنَّمَا الْعِلْمُ الْخَشْیَةُ وَ قَالَ بَعْضُهُمْ اِنَّمَا الْعِلْمُ نُوْرٌ یَقْذِفُهُ اللّٰہُ فِی الْقُلُوْبِ علمای ظاهر علم باطن را بر کتاب و سنت عرض کنند زیراکه نزد اهل حقائق و ارباب الایات در شریعت و حقیقت منافات نیست از پیشینیان بسی ارباب صدق و صفا جامع حقیقت و طریقت گذشته اند مثل جنید بغدادی و شیخ عبدالقادر جیلانی و ابن فارض و شمس الدین بساطی مالکی و علی بن وفا شاذلی و شیخ محی الدین بن عربی و شیخ شهاب الدین سهروردی و خواجه محمد پارسا نقشبندی و شیخ مجدد الف ثانی و دیگر اکابر رحمة اللّٰہ علیهم که ذکر شان موجب اطناب ست در حدیث وارد ست اَلْعُلَمَاءُ وَرَثَةُ الْاَنْبِیَاءِ معاینش اینست که علمای ظاهر و معارف وارث انبیا بوده اند زیراکه وراثت نبوة بر دو قسم ست اوّل وراثت ظاهری دوم وراثت باطنی پس اهل شریعت صاحب علوم نسبیه ظاهر یه اند و اهل حقیقت وارث علوم و نسبیه باطنیه شریعت منبع عبارات ظاهره است و حقیقت منبع اشارات باطنه زیر هر عبارات شرعیه مِنْ حَیْثُ الْاِشَارَاتِ احکام و معارف و حقائق بوده اند که حق تعالی جل شانه اصفیا و صدیقین را بران اطلاع داد پس از باطن عبارت اشارت لائح شود نه از ظاهر عبارت در حدیث وارد ست فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَی الْعَابِدِ کَفَضْلِیْ عَلٰی اُمَّتِیْ درین حدیث مراد از علم علم بیع و شرا و طلاق و عتاق و غیره نیست بلکه علم باللّٰه تعالی و قوت یقین ست امام شافعی با وصف جلالت و رتبت با شیبان راعی می نشست و از وسائل می پرسید از امام شافعی پرسیدند که مثل شما ازین بدوی سوال کند امام فرمود که اُوْفِقَ لِمَا عَلِمْنَا حضرت شیبان بدوی رضی اللّٰہ عنه امّی بود چون امثال شافعی امام الائمه سوال کند پس عظمت شان ائمه اهل تصوف نگریستنی است

ابن تیمیه حنبلی انکار این اجتماع وارد می گوید که شیبان بعهد شافعی نبود مگر این انکار قابل
اعتداد نیست زیرا که ائمه اسلام مثل قشیری و ابن جوزی قائل باجتماع بوده اند چنانچه
ابن جوزی نقل کرده که امام احمد و شافعی بر شیبان گذشتند امام احمد گفت که ازین راعی
سوالی می کنم ببینم چه جواب میدهد شافعی منع کرد امام احمد باز نیامده پرسید که اگر شخصی
چار رکعت نماز گزارد و در سجدات ارباعه سهو کند پس کدام امر او را لازم می شود شیبان گفت
بر مذهب من یا بر مذهب ایشان امام احمد گفت که این هر دو یک مذهب بوده اند شیبان
گفت که نزد شما لازم است که دو رکعت نماز گذارد و سجدهٔ سهو کند و نزد من این شخصیست که قلب او
غافل است بر او واجب است که قلب خود را عتاب کند تا مرتکب این غفلت نشود امام احمد
پرسید که اگر کسی مالک چهل گوسفند گردید و بر وی یک سال گذشت پس چه کند شیبان فرمود
که نزد شما بر یک گوسفند لازم آید و نزد من بنده با وجود مالک نبودن مالک کدام شئی نمی شود
از استماع این کلام امام احمد از هوش رفت هر گاه به هوش آمد امام احمد و امام شافعی راه
خود گرفتند ائمه مجتهدین مثل شافعی وغیره برین معنی اعتراف دارند که علمای باطن را بر علمای
ظاهر فضل است **امر دوم** تابعین رضی الله عنهم چنانکه جمله علوم را از صحابه آموختند و فنون را
به تبع تابعین تعلیم کردند همچنان علم زهد و معامله و احوال و اجتهاد و عبادت را حسن بصری
و مالک بن دینار و ثابت بنانی و مطرف بن عبد الله و اویس قرنی و ربیع بن خثیم رحمهم الله
از ائمه زهد و عبادت و حفاظ طریق معاملت بودند حسن بصری رح امام الائمه بود و برو
علوم اختصاص و خصوص و محبت غالب بود و بر مذهب تصوف باشارات و عبارات
شاهد بود و برای علم باطن تصوف و نسک اصحاب خاص داشت مثل عبد الواحد بن زید
و مالک بن دینار و غیره بعد حسن البصری در علوم خصوصیت و محبت و وجود و صفائی [illegible] علوم

امر دوم در بیان ... تصوف ... وفات ... [illegible]

اسرار و استاد عبدالواحد بن زید بر دیگران گوی سبقت ربود و عتبۃ الغلام و رباح قیسی و حبان حریری و موسی الاسیح و احمد بن عطاء الہجیمی و غیرہم متصوفین و نساک اقتدا بش فرمودند ازین بزرگواران در علوم محبت و تصوف اخبار و حکایات بر زبانہا مشہور و معروف است بعد عبدالواحد بن زید احمد بن عطاء الہجیمی بر مسند تصوف نشست و استاذ این فن گردید و در احوال و تصوف تکلم فرمود و در ہجم خانقاہی وقف کرد کہ در و متعبدین و مریدین منقطعین عن الدنیا گرد آمدند و مذہب تصوف مذہب متفرد برسومہ و احوالہ و حقائقہ ظاہرہ و باطنہ گردید و طرق تصوف از طرق دیگر علوم و مرسومات متبائن گشت پس متصوفین در جمیع ہمم و افراد توحید و معاملہ و اسرار و حضور و اذکار و شواہد و انوار و وجود تکلم فرمودند پس مذہب تصوف از وقت تابعین رواج یافت و مریدین آن را دست بدست گرفتند و در صدد ترویج و اعتقاد شدند پس حقائق تصوف طبقۃً بعد طبقۃٍ و عصراً بعد عصرٍ و وقتاً بعد وقتٍ ھَل مِن مَزِیدٍ در امصار و دیار رواج کلی یافت بعد احمد بن عطاء احمد بن غسان بر سجادہ تصوف نشست متصوفین و نساک دست بیعت و اتباع دادند احمد بن غسان از احمد بن عطاء در حسن عبارت و رقت معنی گوی سبقت ربود و ذات مقدس خود را بہ مذہب تصوف نصب کرد و مکانی کہ خانقاہ گویندش بر مریدین وقف کرد و بر ایشان مذہب التصوف بیان می فرمود خلیفہ معتصم حضرت ایشان را طلب داشت تا بخلق قرآن زبان کشاید مگر حضرت ایشان انکار فرمودند پس بہ بغداد محبوس کرد او با احمد بن حنبل و ابی یعقوب بویطی در حبس بود در زمان احمد بن غسان در بصرہ جماعتی از متصوفین بود مثل حمویہ و ابی بکر عطشی و ابی عبداللہ الجمال و غیرہ کہ خود را غسانیہ می گویانید نسبۃً الی الغسان و ابو حاتم عطار و بصرہ در آن وقت و بعد ایشان بود و در عبارت تصوف و اشارت توحید کلام حسن بر زبان می آورد و منیر بود

مَنْ ذَكَرَ نِعْمَةَ اللّٰهِ وَقَدِيْمَ مِنَّتِهٖ نَسِيَ عَمَلَهٗ وَمَنْ ذَكَرَ اللّٰهَ

ہر کہ نعمت اللہ تعالے و منت ہائے سابقۂ او را یاد کند عمل خود را فراموش کند و ہر کہ اللہ تعالے را

نَسِيَ نَفْسَهٗ و میخواند يَا اَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا اِلٰى كَلِمَةٍ سَوَآءٍ

یاد کند نفس خود را فراموش کند اے اہل کتاب بیایید بسوئے کلمہ کہ میان

بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اَلَّا نَعْبُدَ اِلَّا اللّٰهَ بعد احمد غسان حسن موحی در بغداد بود

ما و شما برابر است پرستش نکنید مگر خدائے تعالے را ✢ ✢ ✢ ✢

کہ در حسن کلام و تصوف و تعبد ید طولانی داشت درین وقت سری سقطی و اسحاق

بیان و حداد کبیر و ابوحمزہ بغدادی و حارث بن اسد المحاسبی و احمد بن مسروق

و ابوالحسن نوری و ابن ابی الورد و نصر بن رجا و حسن بن المثنی و احمد بن عمرو بن ابی عاصم

و شماخی و بن حثیمہ رحمہم اللہ بودند کہ ہر یکی از ایشان در مسار تصوف آفتابی بود

و بسبب صحت مذہب و حقائق تصوف قبولیتی در خاص و عام می داشتند و جنید

بن محمد رحمہ درین وقت از مریدین بہ مجالس حسن موحی رحمہ بود و بعد موحی ابوحمزہ

کہ از شاگردان حسن موحی بود و موحی ابوحمزہ را استاد می گفت ابوحمزہ مقبول و

معروف در تصوف بود و او را حلقہ در جامع بود کہ در آن متصوفین جمع می شدند و

اہل این مذاہب بگرد می آمدند و ابا حمزہ را امام بن حنبل در مسالت باین طور خطاب

می کرد یا صوفی مَا تَقُوْلُ فِيْ مَسْئَلَةِ كَذَا وَكَذَا اکمل

تصوف و غرائب امور درین وقت بشر بن حارث و معروف کرخی و سری سقطی

و محمد بن منصور طوسی و حسن موحی را بود و ہر گاہ ابوحمزہ در جامع نشست در مجلس

او حارث بن اسد محاسبی و احمد بن مسروق و جنید بن محمد و غیرہم رحمہم اللہ

جمع می شدند و تصوف در کمال بود و ابو حمزه در بسط علوم معارف از استاد
خود که حسن مسوحی بود قدمی پیش داشت بعد وفات ابو حمزه ابو القاسم
جنید بن محمد در جامع بجایش نشست تمامی متصوفین در حلقه اتباعش در آمدند
کلامش اجمع و اعرف و احسن از کلام استاد و استاد استادش بود و بر
اقران خود گوی سبقت برد و معاصرین بر امامت و جلالت او در فن تصوف
اتفاق نهادند در این وقت بر صوفیه از دست فرقه طاغیه که قصه اش
طویل است حیفی رفت تا آنکه گروهی از متصوفین محبوس گردیدند این سانحه در
سنه ۲۶۴ هجری اتفاق افتاد در این فتنه محنتی عظیم بر اصحاب بشر بن الحارث
و معروف کرخی و سری سقطی و غیره افتاد چون فتنه فرو نشست جنید بن
محمد مذهب وی مسند مذاکره مذهب تصوف گردید بقیه مشائخ پروانه وار
گرد شمعش جمع آمدند مثل ابی العباس بن مسروق و اسمعیل بن بکر السکری و موسی الخفاف
و ابی جعفر الحائک و ابراهیم القباء و ابی جعفر بن وهب و ابی محمد الجریری و ابی
احمد القلانسی و یعقوب الزیات و ابی العباس بن عطاء و غیرهم رحمهم الله ایشان
افصح مشائخین در علم تصوف بودند و در صفائی احوال و توحید و مواجید و موارید و مشاهد
و حضور کلام کردند و در علوم خود اشارات نیز وضع کردند تا بجز ایشان کسی دیگر
نشناسد و حقائق تصوف از نااهل محفوظ ماند این وقت سرای دنیا از ائمه متصوفین
و مشائخ کبری معمور بود و آفتاب علم تصوف بر دائره نصف النهار تابان بود
طالبین در اکتساب تجرد و اخلاص و توکل و زهد و صبر و اجتهاد فی الخدمة
و المجاهدة [illegible] با ایشان و معرفت حقائق [illegible] تام حاصل شد

رفیع روز جنید را بود

اشارات دقیق در توحید و معرفت بیان فرمودند تا آنکه در غرائب علوم تصوف یکے بر دیگرے مے افزودند اندک زمان علم تصوف بہ رموز و اشارات مثل سائر علوم بلکہ ادق و اخفی و اعزاز آن گردید و این علم مخصوص بہ متصوفین گشت پس ایشان در جمع و تفریق و فرق اول و فرق ثانی و فنا و بقا و صحو و سکر و مشاہدہ و حضور و مراقبہ و خفا و کشف و موارید و مواجید و شواہد و طوالع و احوال کثیرہ کہ متعلق بمعانی قلوب و اسباب غیوب ست کتب و رسائل مدون فرمودند و این علم در بلاد و امصار شائع گشت و کثرت جماعت مشائخ تصوف گردید مکاتبات و رسائل میان عارفین تحریر یافتند و ہر یکی از ایشان بر دیگرے در تفوق باظہار دقائق اشارات تصوف جہد بلیغ می نمودند تا آنکہ العہد فیض مہد ... جنید بن محمد شرقا و غربا و جنوبا و شمالا از انوار تصوف منور گردید تقریبا تا سنہ ہجری کرہ بسیط رشک مطالع شمس بود مگر چون ہمہ کمالی راز والی ہست اکثری از مشائخ قبل و بعد سنہ مذکور بسیر روضہ رضوان تشریف فرما شدند ❊

امر سوم علمای باطن کہ ایشان را حق تعالی جل شانہ بر حقائق و معارف و حکم اطلاع دادہ گاہی تصنیفی کنند کہ بر سر بعض مقاماتش سوای اہل باطن ہیچ یکے از اہل ظاہر نرسد چہ در ظاہر عباراتش اشکالات و رموز مغلقہ باشد کہ بجز ناخن علمای باطن دیگرے آنرا نہ کشاید مثل غنیۃ الطالبین و بعض قصائد حضرت سیدنا شیخ عبد القادر جیلانی رح و مصنفات شیخ محی الدین بن عربی و ابن فارض و ابن سبعین و ابن جلال و عفیف تلمسانی و مہلکات احیاء غزالی و منقذ و نفخ و تسویہ و معونۃ ... علی غیر اہلہا ... علی ... و مضنون بہ ... المسالک ...

اسم تصوف محدث است ... از عبد اللہ بن مسعود رض روایت است قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ... اہل التصوف ... الجوع والعطش ... اللہ ینظر الیہم ... سفیان ثوری ...

از رسائل غزالی و آداب المریدین شیخ نجیب الدین سهروردی و قوت القلوب
ابی طالب مکی و بعض مکتوبات جلد ثالث حضرت مجدد الف ثانی و دیگر ائمهٔ سلوک رح
امام شعرانی در الیواقیت والجواهر این بیان را بکمال وضاحت نگاشته چنانچه
از شیخ محی الدین عربی نقل می کند اِعْلَمْ اَنَّ اَهْلَ اللهِ لَمْ یَضَعُوا الْاِشَارَاتِ
اَلَّتِیْ اصْطَلَحُوْا عَلَیْهَا فِیْمَا بَیْنَهُمْ لِاَنْفُسِهِمْ فَاِنَّهُمْ یَعْلَمُوْنَ
الْحَقَّ الصَّرِیْحَ فِیْ ذٰلِکَ وَاِنَّمَا وَضَعُوْهَا مَنْعًا لِلدَّخِیْلِ
بَیْنَهُمْ حَتّٰی لَا یَعْرِفَ مَا فِیْهِ شَفَقَةً عَلَیْهِ اَنْ یَسْمَعَ شَیْئًا لَمْ یَصِلْ
اِلَیْهِ فَیُنْکِرُهٗ عَلٰی اَهْلِ اللهِ فَیُعَاقَبُ بِحِرْمَانِهٖ فَلَا یَنَالُهٗ
بَعْدَ ذٰلِکَ اَبَدًا اطرفه اینست که هرکه در زمرهٔ صوفیه نشسته مختفی می کشد آن
اصطلاحات خود بخود بداہتہ مکشوف می گردد حَتّٰی کَاَنَّهُ الْوَاضِعُ لِذٰلِکَ الْاِصْطِلَاحِ

ـــه اہل ہر صفتی را وارباب ہر معاملتے را با یکدیگر اندر جریان اسرار خود عبارات ست کلماتیکہ بجز ایشان معنی
آن ندانند و مراد از وضع آن عبارات دو چیز باشد یکی حسن تفہیم و تسہیل غوامض تا بفہم مرید نزدیک باشد و دیگر کتمان
سر از کسانیکہ اہل آن علم نباشند دلائل آن اظہر ست چنانکہ اہل لغت مخصوص اند بعبارات موضوع خود چون فعل ماضی و مستقبل و صحیح و معتل و
اجوف و لفیف و ناقص آنچہ بدان مانند و اہل نحو مخصوص اند بعبارات موضوع خود چون رفع و ضم و نصب و فتح و خفض و کسر و جزم و جر و
منصرف و نامنصرف و آنچہ بدین مانند و اہل عروض مخصوص اند بعبارات موضوع خود چون بحور و دوائر و سبب و وتد و فاصلہ و آنچہ بدین مانند و ہم چنان
مخصوص اند بعبارات موضوع خود چون فرد و زوج و ضرب و قسمت و کعب و جذر و اضافت و تضعیف و تنصیف و جمع و تفریق و آنچہ بدین ماند و فقہا
مخصوص اند بعبارات موضوع خود چون علت و معلول و قیاس و اجتہاد و دفع و الزام و آنچہ بدین ماند و محدثان نیز مخصوص اند بعبارات موضوع خود چون مسند
و مرسل و آحاد و متواتر و جرح و تعدیل و آنچہ بدین ماند و متکلمان نیز مخصوص اند بعبارات موضوع خود چون عرض و جوہر و کل و جزو و جسم و [illegible]
[illegible]

بخلاف دیگر علوم مثل نحو و منطق و حکمت که بر وزن زحمت تعلیم و تعلم بعد بر اصطلاحات آن
امکانی نے ندارد اگر اہل انکار از جادۂ حسد بر آیند و طریق اہل اللہ بر گزینند
این انکار و حسد دور شود و ہمان اصطلاح بر زبان حال و قال ایشان جاری گردد
که بر زبان این طائفه جاری ست آنچه این قوم می گویند همه از تعلیم الٰهی ست
که بر قلوب شان از مبدء فیاض مطابق شریعت می ریزد حق جل شانه می فرماید
عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ یَعْلَمْ کسانیکه زهد را گذاشته مدار علم بر ظاهر حال
داشته اند در ایشان استعداد این معنی نیست که از مبدء فیاض اکتساب انوار
علوم نمایند فکر هر کس بقدر همت اوست **اشتباه** اگر علوم صوفیه مقصود
می بود پس ائمه مجتهدین درین باب توجه می کردند لیکن از ائمه مجتهدین هیچ یکے
در تصوف رساله نه نگاشته **انتباه** ائمه مجتهدین بدو وجه التفات باشاعت
علم تصوف نکردند **اول** امراض قلوب در زمن ائمه شائع نشده بود تا ضرورت
بیان طرق علاج داعی باشد چون ریا و حسد و کبر و عجب و غل و حقد ظاهر شد
درین باب رسائل مستقله مدون کرده شد **دوم** ائمه مجتهدین بامر عظیم متوجه بودند
ازان فرصتی نیافتند تا بامرے دیگر متوجه شوند همچون جمع ادله شریعت
و بیان ناسخ و منسوخ و مفصل و مجمل و تمهید قواعد تا مردم بآن متوجه شوند اگر قواعد شریعت
که آنرا مجتهدین ممهد کردند نمی بود کسے اعمال ظاهره و باطنه را نمی شناخت
پس اشتغال ائمه مجتهدین باین سو اهم بود به نسبت تالیف رسائل بعلم تصوف **اشتباه**
صوفیه بظاهر کتاب و سنت چرا متوجه نشدند آیا این امر ایشان را کافی نه بود
انتباه چون صوفیه تماقیه به تحصیل علم باطن بر داشتند لهذا توجه این طائفه

بباطن کتاب و سنت گزیدۂ ہر کسے را بہر کارے ساختند و میل او در خاطرش انداختند و مگر شریعت و حقیقت باہم مثل شیر و شکر اند حَقِیْقَةٌ بِلَا شَرِیْعَةٍ بَاطِلَةٌ وَشَرِیْعَةٌ بِلَا حَقِیْقَةٍ عَاطِلَةٌ یعنی نَاقِصَةٌ **اشتباه** چرا قوم رمزہا گفتند کہ ورائے ارباب تصوف کسی نہ فہمد تا آنکہ از ایشان نہ شنود و چرا مطالب العبارات واضح بیان نہ کردند **انتباه** برائے رفق خلق و بمقتضائے رحمت و شفقت بر ایشان چہ فہم ظاہر پرستان بآن نرسد ازینجاست کہ حسن بصری و جنید و شبلی علیہم الرحمۃ علم توحید بر ملا نمی گفتند بلکہ در خانہ بستہ پیش کسانیکہ در ایشان اہلیت و لیاقت مے یافتند بیان می فرمودند تا آنکہ قلب صافی از کدورت بود و در ان میل شہوات و آثام نباشد زیرا کہ این مدارک در و بگنجد لیکن چون سنت برین جاری ست و بتجربہ در آمده کہ کُلُّ عِلْمٍ لَیْسَ فِی الْقِرْطَاسِ ضَاعَ اہل تصوف بتدوین آن متوجہ شدند و بعض امور را برمز گزاشتند تا نا اہل بسبب تصوفہم از جادۂ اعتدال برنگردد اگر صاف صاف بیان می شد در مسائل غامضہ اہل اللہ نا اہلان خوض می کردند و بسبب نا اہلی خود گمراه می شدند و دیگران را در ورطۂ ضلالت می افگندند حضرت امام زین العابدین رحمۃ اللہ علیہ فرماید

اِنِّیْ لَاَکْتُمُ مِنْ عِلْمِیْ جَوَاهِرَهٗ	کَیْلَا یَرٰی ذَا الْحَقِّ ذُوْ جَهْلٍ فَیَفْتَتِنَا
وَقَدْ تَقَدَّمَ فِیْ هٰذَا اَبُوْ حَسَنٍ	اِلَی الْحُسَیْنِ وَوَصّٰی قَبْلَهُ الْحَسَنَا
یَا رُبَّ جَوْهَرِ عِلْمٍ لَوْ اَبُوْحُ بِهٖ	لَقِیْلَ لِیْ اَنْتَ مِمَّنْ یَعْبُدُ الْوَثَنَا
وَلَاسْتَحَلَّ رِجَالٌ مُسْلِمُوْنَ دَمِیْ	یَرَوْنَ اَقْبَحَ مَا یَاْتُوْنَهٗ حَسَنَا

شیخ عبدالقادر جیلانی رح فرماید ؎

فِی بَاطِنِی مِنْ نُورِکُمْ مَالَوْ بِهٖ	اَفْتٰی بِسَفْکِ دَمِی الَّذِیْ لَا یَعْلَمُ
لَوْ اَنَّنِی اُبْدِیْ سَرَائِرَ وُدِّکُمْ	قَالُوْا الْعَوَاذِلُ لَیْسَ هٰذَا مُسْلِمُ

امر چهارم هر ولی را اظهار کرامت ضرور نیست فرق درمیان معجزه و کرامت آنست که نبی را واجب ست تا معجزه را ظاهر فرماید و هر ولی ضرورست که کرامت را مخفی و مستتر دارد مگر بوقت ضرورت یا اذن یا حال غالب که در و اختیار نباشد یا برای تقویهٔ یقین بعض مریدین وغیره امور حضرت شیخ عبدالرشید جونپوری قدس سره در رساله محکم بر نوشتہ فرموده که اجل کرامت و اعظم آنها لذت گرفتن است بطاعت و رخلوت از جمله کرامات ست رعایت انفاس مع الله تا بغفلت نگذارد و از انجمله راضی بودن از خدا در هر حال و از انجمله اطلاع بر عیوب جسمیه و روحانیه و معنویه هر یک ازین مذکور کرامات تامه هست مگر کشف حسی چنانکه دیدن مکانها و شهرها بعید المسافت که این از برائے خلق ست بدانکه کراماتی که عطا می کند الله تعالی اهل احوال را بسیار اند و لیکن ضابطه که جامع کل باشد این ست کسی که خرق عادت نفس خود کند از ان چیزها که نفوس خلق بران معتاد ست خرق کند الله تعالی او را عادت خود مشتمل آنکه در کون ست و این را در عامه کرامت می نامند و اما خواص پس کرامت عنایت الٰهی را می گویند که موجب استقامت بر احوال سنیه و اعمال صالحه باشد و ازین خوارق که عالم آن را کرامت نامند عوام ان ننگ می کنند از برائے آنکه اهل استدراج اندران مشارکت دارند و از انکه عارف بتصدیرے که حظ نفس در دنیا هست یا بعد و رفعت محروم می ماند مگر آنکه مقرون باشد با بشارت

یا آنکه خارق زائد ست تا حصل کسی کند حظا از قرب آن هنگام او را کرامت نامند انتهی
بهر حال خرق عادات از لوازم ولایت نیست بعضی مردان اولیاء الله اند و مقربان
درگاه و خرق عادات از ایشان ظاهر نشده چنانکه از اکثر اصحاب رسول الله صلی الله
علیه وسلم خرق عادت صروری نیست حال آنکه ادنی اصحاب از دیگر اولیاء الله
افضل اند پس معلوم شد که فضیلت بعضے اولیا بر بعضے بکثرت خوارق نیست چه
فضل عبارت هست از کثرت ثواب و خوارق از حظوظ ست مناط ثواب نیست مگر
عبادت و قرب الهی و لهذا محدثین کرامات اصحاب را در مناقب ذکر نه کرده اند بلکه کرامات
را بابی علیحده آورده اند بعد ذکر معجزات و خرق عادات (ف۱) در جوگیان هم می باشد

ف۱ اندرین معنی حکایتی آرند از ابراهیم خواص رحمة الله علیه و آن سخت اندر خور بود اینجا ابراهیم گفت من به بادیه فرود رفتم
بر تجرید بر حکم عادت خود چون لختے بشدم یکے از گوشه بخاست و از من صحبت خواست اندر وی نگاه کردم ز دیدن وی
رنجی بدل من باز آمد گفتم این چه شاید بود مرا گفت یا ابراهیم رنجه دل مشو که من یکی از نصاری ام و صابیان نشان که از اقصای
بلاد روم آمده ام بامید صحبت تو گفتا چون بدانستم که بیگانه است دلم برآسود طریق صحبت و گزاردن حق وی بر من آسان تر گشت گفتم یا
راهب النصاری با من طعام و شراب نیست و ترسم که ترا اندرین بادیه رنج رسد گفت یا ابراهیم چندین بانگ تو اندر عالم و تو هنوز اندر بند طعام و
شراب مشغولی گفتا که عجب داشتم از ان انبساط وی بصحبتش قبول کردم مر تجربت را اندر دعوی وی تا چه حالست چون هفت شبان روز برفتیم تشنگی ما را
دریافت وی بایستاد گفت یا ابراهیم چندین طبل تو اندر جهان می زنند بیا تا چه داری اگر گستاخیها برین درگاه که [illegible] از تشنگی
گفتا من سر بر زمین نهادم و گفتم بار خدایا مرا پیش این کافر رسوا مگردان که وی اندرین بیگانگی من [illegible] نظر [illegible] چه باشد که
ظن کافر در من وفا نکنی گفتا چون سر برآوردم طبقی دیدم دو قرص و دو کاسه شربت آب بر آن نهاده بخوردیم و از آنجا برفتیم چون هفت روز
دیگر برآمد با خود گفتم که من این ترسا را تجربه کنم تا وقت خود ببیند پیش از آنکه وی بچیزی دیگر مرا امتحان کند و با من محاربه کند گفتم یا راهب
النصاری بیار که امروز نوبت تست تا چه داری از ثمره مجاهده وی نیز سر بر زمین نهاد و چیزی بگفت طبقی پدید آمد چهار قرص و چهار کاسه
شربت آب بر وی نهاده من از آن سخت عجب داشتم و رنجه دل شدم و اندر حال خود نا امید گشتم و با خود گفتم که من ازین نخورم که این از برای کافر
پدید آمده است و معونت وی باشد من این کی خورم با من گفت یا ابراهیم بخور گفتم نخورم که [illegible] گفتم از آنچه اهل این معنی نیستی و این از جنس حال تو
نیست و من اندر کار تو متحیرم اگر این را بر کرامت حمل کنم بر کافر کرامت روا نباشد و اگر گویم معونت ست تو مدعی را شبهت افتد با من گفت
یا ابراهیم بخور و بشارت [illegible] اشهد ان لا اله الا الله وحده و اشهد ان محمدا عبده و رسوله [illegible]
[illegible]

خوش گفت آنکه گفت ع

ز ابلیس لعین بے شهادت	شود پیدا هزاران خرق عادت
گه از دیوار آید گاه از بام	گهی بر دل نشیند گه بر اندام
کرامات تو اندر حق پرستی ست	جز آن کبر و ریا و عجب و مستی ست
کرامات تو گر در خود نمائی ست	تو فرعونی و این دعوی خدائی ست
همه روئے تو در خلق ست زنهار	مکن خود را درین علت گرفتار

حضرت مخدوم الملک بهاری رح در مکتوب هشتم می فرماید کسے که او در محل ولایت باشد با کرامت آرام نگیرد و خود را اهل کرامت نشناسد از بهر آنکه ضد اند هر دو چیز و هر چیز که ضدین باشد روا نباشد که حکم این یکے حکم آن دیگرے باشد تحقیق ضدیت را بزرگان بکرامات بدین چشم نگرند و یکے از ایشان گفته است که بت اندر عالم بسیار ست یکی از آن کرامت ست تا کافران به بت تعلق کنند اعدا باشند چون از بت تبرا کنند اولیا گردند بت عارفان را کرامات ست اگر با کرامات بیارایند محجوب و معزول گردند و اگر از کرامات تبرا کنند مقرب گردند و موصول گردند عزیزے گفته است **قطعه**

زاهدان را جنت الفردوس باید نزد گاه	عاشقان را لذت اندر قعر زندان ست و بس
لطف او را عام و خاص و نیک و بد یابنده اند	قهر او را پیش رفتن کار مردان ست و بس

ازینجاست که چون خدائے عزوجل مر ایشان را چیزے از کرامات پدید آرد اندر دل ایشان خضوع و خشوع زیاده گردد و ذل و تواضع بیش از آن باشد که بود و ترس و خوف زیاده [illegible]

ملا یزید بن شیخ شرف الدین یحیی منیری مخدوم الملک [illegible] در تصوف [illegible] حضرت مجدد رح [illegible] تحریر فرموده [illegible] شیخ [illegible] هندوستان [illegible] ۱۲ × ۱۲ ×

در سفر خویش بر لب آبی رسیده که کشتی نداشت در خاطرش گذشت که بی کشتی چون گذرم در حال راهی در میان آب پدید آمد فریاد برآورد که المکر المکر و باز گشت و اینجا سریست لطیف و آن آنست که صحت ولایت متعلق ست باعراض از غیر دوست و ترک ما دون الحبیب و ترک و اخذ ضد اند و اقبال و اعراض مخالف یکدیگر اند چون بکرامات اقبال کرد و کرامات دید و بران اعتماد کرد از کرم اعراض نمود و به غیر دوست اقبال کرد و لا و لا یجتمع الاعراض ولایت با اعراض هرگز نبود در مکتوب دهم مذکور ست در معجزه اظهار شرط ست و در کرامت کتمان شرط ست و دیگر آنکه بدانند که این معجزات ست و پیش از آمدن خبر دهند از معجزات اما اولیا ندانند که این کرامات ست و از رفتن کرامات خبر ندارند و پیش از آمدن کرامات خبر ندهند و این بدان اصل ست که ولی را محل ولایت ثابت نگردد تا خویشتن را کمترین همه خلق نداند چون خویشتن را چنین داند او را دعوی کرامت کی بود و چون دعوی نباشد از آمدن و رفتن کرامت چه خبر دارد و گفته اند هر که را از حق جز حق چیزی باید او را مقام ولایت نیست چون دعوی کرامت کند از دوست غیر دوست خواست پس این نفی ولایت باشد نه ثبوت ولایت باز در همان مکتوب می فرماید اما اتفاق کرده اند مشائخ این طائفه و جمله اهل سنت و جماعت بر آنکه روا باشد که فعلی ناقض عادت مانند معجزهٔ انبیا و کرامات اولیا پدید آید بر دست کافری و کسی را اندر کذب وی شک نیفتد و این چنان بود که فرعون چهار صد سال عمر یافت که وی را اندران میان بیست چهار پای بنمودی آب از پس وی بالا رسیدی و چون او بایستاد آب

۱۲ کم عبارت ست لمن ترك رفق با معنی است و انقیاد بال نعمت با حسن و انقیاد آرباب با جواد و با ب را از اندر و انبیا و کرامات را بعد از آن نیز از صحیفه کرد از اصطلاحات الشیخ الاکبر ۱۲

بالیستادی چون او برفت آب برفت و هیچ عاقل را اینجا شبه نیفتد در آنکه او دعوی
خدائی می کرد زیرا که همه عقلا متفق و مقرند که خداوند جسم و جوهر و خورنده و خسپنده
و رونده و آینده و گوشت و پوست نیست و اگر چنین افعال ناقض بر وی بسیار
پدید آمدی هیچ عاقل را بر کذب دعوی او شک نبودی و شبه نیفتادی
زیرا که اگر چنین چیز از خلاف عادت که بر وی پدید آمد کسی را شبه خواهد افگند
هزار چیز ظاهر که بر وی پدید آمده است شاهد است بر کذابی وی آن شبه را
دفع کند و مانند این را حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم که سر عباد است فانست
خبر داده است که اندر آخر الزمان دجال خواهد آمد و دعوی خدائی خواهد کرد و کوه
انگبینه یکی بر راست وی و یکی بر چپ وی می رود این کوه که بر راست بود
جایگاه نعیم بود و آنکه بر چپ وی بود جایگاه عذاب بود گوید این بهشت و این
دوزخ هر که بمن ایمان بیارد او را اندرین بهشت اندازم و هر که بمن ایمان نیارد او را
اندرین دوزخ اندازم و حق تعالی بدست وی یکی را بمیراند و یکی را بزیاند
این همه که یاد کردیم مانند معجزه و کرامات ست و حق تعالی همه مر دشمن را بدید
از بهر آنکه اینجا شبه نیفتد که هر که هست داند که هر که بر خر نشیند خدای نبود و اعور
خدای نبود و خورنده و خسپنده خدای نبود پس این استدراج و مکر بود و معنی استدراج
آن بود که ایشان هر چند بی حرمتی کنند ایشان را بآسانی و مراد گزارد تا در
بی حرمتی و تمردی خویش هلاک شوند چنانکه با فرعون کرد اگر مرا در آب روان
نکردی او دعوی خدائی باز گشتی و معنی مکر آن باشد که نجات نماید و هلاک آرد
و عز نماید ذل آرد هدی نماید ضلال آرد با عدا این صفت باشد یعنی هر گه که دشمن را

چیزے ازین معنی بدہند ہمہ استدراج و مکر باشد پس این سہ گونہ از آنبیا را دہند و
اولیا را دہند و اعدا را دہند اما انبیا را معجزات باشد و اولیا را کرامات باشد و
اعدا را مکر و استدراج باشد باز درہمین مکتوب تحریر می فرمایند تا یکے از مشائخ
چنین گفتہ است رحمۃ اللہ علیہ کہ بت اندر عالم بسیار است یکی از آنہا این طائفہ
کراماتست تا کافران را با بت تعلق بود اعدا باشند چون از بت روے گردانند
و تبرا کنند اولیا گردند ہمچنین بت عارفان کراماتست اگر با کرامات سکون گیرند محجوب
گردند و اگر از کرامات اعراض نمایند و تبرا کنند مقرب و مکشوف گردند ؎

ہرگز نشود اے بت بگزیدہ من	مہرت ز دل و خیالت از دیدہ من
گر از پس مرگ من بجوے یابی	آن ذوق در استخوان بوسیدہ من

و این سر آنست کہ در مکتوبے تحریر افتادہ است کہ صحت ولایت متعلق باعراض از غیر
دوست و ترک ما دون الحبیب و ترک سوا اند ہر دو ضد اند چون بکرامات اقبال کرد
و کرامات دید و بر کرامات اعتماد کرد از دوست اعراض کرد و بغیر دوست اقبال نمود
وَلَا بَقَاءَ لِلْوِلَایَۃِ مَعَ الْاِعْرَاضِ عَنِ الْحَبِیْبِ وَالْاِقْبَالِ اِلٰی غَیْرِ الْحَبِیْبِ
نقل است کہ وقتی سلطان العارفین خواجہ بایزید بسطامی را در سفر آبی پیش آمد کہ
بکشتی باید گزشت و کشتی حاضر نبود در خاطرش آمد کہ چگونہ گزرم در حال بدید کہ در میان
آب راہ پدید آمد فریاد برآمد و گفت المکر المکر و باز گشت و گفت ؎

من بگریائی قیامت خون عزم بر یاورد دست	جوی شیر آنرا کہ تشنہ کوثر بود

و دیگرے برین معنی اشارت کردہ است ؎

حاشا کہ دلم از تو جدا خواہد شد	یا با کسی دیگر آشنا خواہد شد

ز کوئے تو بگذرد کجا خواہد شد		از مہر تو بگسلد کرا دارد دوست

اے برادر آخر شنیدہ کہ اِنَّ الْحُبَّ اَوَّلُہٗ حَیٰوۃٌ وَّاٰخِرُہٗ مَمَاتٌ وَاَوَّلُہٗ خَطَلٌ وَّاٰخِرُہٗ قَتْلٌ اول محبت حیوٰۃ ست و آخرش ممات و اول محبت مکر ست و آخرش قتل وَاَوَّلُہٗ کَرَامَۃٌ وَّاٰخِرُہٗ غَرَامَۃٌ و اولش کرامت ست و آخرش غرامت[عہ] حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ این مسئلہ را در مکتوب صد و ہفتم از جلد اول کہ بہ محمد صادق کشمیری صدور یافتہ و دو صد و شانزدہم از جلد اول کہ بمرزا حسام الدین شرف تحریر یافتہ بکمال بسط تحریر فرمودہ اند بآن رجوع آوردہ شود کہ حل مشترے از شبہات کند در باب ہشتاد و پنج از فتوحات مکیہ[۱] مذکور ست کَمَا[۲] اِنَّ الْاٰیَاتِ وَالْکَرَامَاتِ وَجَبَ عَلَی الرَّسُوْلِ اِظْہَارُہَا مِنْ اَصْلِ دَعْوَاہُ لِذٰلِکَ یَجِبُ عَلَی الْوَلِیِّ التَّابِعِ سِتْرُہَا ہٰذَا مَذْہَبُ الْجَمَاعَۃِ لِاَنَّہٗ غَیْرُ مُدَّعٍ لَا یَنْبَغِیْ لَہُ الدَّعْوٰی فَاِنَّہٗ لَیْسَ بِمُشَرِّعٍ

[۱] فتوحات مکیہ فی اسرار المالکیہ والملکیہ از عمدہ و او اخر تصانیف شیخ محی الدین بن عربی المتوفی سنہ ۶۳۸ است و شیخ فرماید کہ ہرگاہ برائی حج و عمرہ رفتم در دلم گذشت کہ کتابے در معارف نگارم و در ان انچہ حق تعالی بما اطلاع دادہ برنگارم تا ارباب لایہ ازان فائدہ بردارند ترتیب ابواب بمقتضائے فکر و نظر نیست بلکہ بہدایت ملک الہام ست گاہی کلامی بوجہی مذکور می شود کہ آنرا علاقہ از ماقبل و مابعد نے باشد و این مشابہ است بقول حق تعالی حافظوا علی الصلوات والصلوۃ الوسطی کہ در آن آیات طلاق و نکاح و عدت وفات ذکر فرمودہ در سنہ ۶۲۹ از تحریر فتوحات فراغ دست دادہ افسوس کہ بے دینان در فتوحات امور چند خلاف مسلک اہل سنت و جماعت درج کردہ اند و نام افغان آن و دیباچۂ انکارش زند امام شعرانی حین تلخیص فتوحات اصل نسخہ فتوحات یافتہ کہ ازین عبارات پاک و صاف بود ۱۲ منہ

عہ غرامت بالفتح تاوان و آنچہ ادای آن لازم باشد بر شخص از تاوان و قرض ۱۲

[۲] چنانکہ اظہار معجزات بر انبیاء علیہم الصلوۃ واجب است تا بیان نبوت ایشان شود و اظہار کرامت بر اولیاء اللہ واجب نیست زیرا کہ بیان شود نبوت مسلک جماعت بخلاف مدعی نبوت باشند و دعوی ولایت لائق نیست ۱۲

بعدازان می طرازد ثم اِنّ ترکَ الکرامةِ قد یکونُ اِبتلاءً من الله وهو انّ الحقّ سبحانه تعالیٰ لا یُمکّنُ هٰذا الولیَّ فی نفسِهٖ بشیءٍ من ذٰلک جملةً واحدةً مع کونِهٖ عندَهٗ من اکابرِ عبادِ اللهِ وَاَغنی خرقَ العوائدِ الظاهرةِ باللهِ وقد یکونُ هٰذا الولیُّ قد اعطاهُ اللهُ فی نفسِهٖ التمکّنَ من ذٰلک فیترکُ ذٰلک کلَّه للهِ فلا یظهرُ علیهِ منهُ من شیءٍ اصلاً بعدازان شیخ فرقۂ ملامتیہ تارک کرامت تحریر فرموده می طرازد واما الصوفیةُ فیظهرون بها وهی عندَ الاکابرِ من رعوناتِ النفوسِ الّا علیٰ حدِّ ما ذکرنا امر پنجم تحدّثْ بنعمةِ اللهِ علیٰ تفاوتِ حالاتِ گاہے مستحسن باشد گاہی واجب حق تعالےٰ جل شانہ فرماید وَاَمّا بنعمةِ ربّکَ فحدِّثْ[عه] درین اغلط دلیل ست برانکہ نعمتہاے خدا راکہ برخود باشند بیان کردن مستحب ست لیکن وقتیکہ غرض صحیح درمیان باشد مثل اشاعت شکر پروردگار بزبان یا حصول اقتدا مردم دیگر باشد شیخ سلیمان جمل[عه] در حاشیہ جلالین می نگارد وعنِ الحسنِ بنِ علیٍّ قالَ اِذا عملتَ خیراً فحدِّثْ بهٖ اخوانکَ لیقتدوا بکَ یعنی حضرت امام حسن رضی الله عنہ فرموده کہ هرگاه نیکو کاری کنی بہ برادران خود ازان اطلاع کن تا بتو اقتدا کنند ازین تقریر نمایان است کہ در اظهار نعمہاے الٰهی نہ صرف تادیہ شکر مقصود می باشد بلکہ گاہی اقتدا ملحوظ می باشد تا دیگران بوے اقتدا کنند علامہ جلال الدین سیوطی در تفسیر دُرّ منثور[عه] درین باب احادیث کثیره آورده چند احادیث درین محل مذکور می شود

عه از نعمت پروردگار خود ذکر کن ۱۲

عن ابی نضرۃ رضی اللہ عنہ قال کان المسلمون یرون ان
من شکر النعمۃ ان یحدث بہا برگاہ نزد اہل حل وعقد ذکر نعمت شکر نعمت
باشد پس حمد النعم الٰہی بر زبان نرود عن النعمان بن بشیر رضی اللہ عنہ
قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی المنبر من لم یشکر
القلیل لم یشکر الکثیر ومن لم یشکر الناس لم یشکر اللہ والتحدث
بنعمۃ اللہ شکر وترکہا کفر والجماعۃ رحمۃ یعنی سرور عالم صلی اللہ علیہ
وسلم بر سر منبر فرمودہ ہر کہ شکر قلیل نکرد شکر کثیر نکرد وہر کہ شکر انسان نکرد
شکر خدا نکرد وتحدث بنعمۃ اللہ شکر ست وترک آن کفر وجماعت رحمت ست
ازین حدیث صحیح ظاہر ست کہ نعمائے باری تعالی را مخفی داشتن فی نفسہ کفر ست
پس تحدث بنعمۃ اللہ کہ شکر ست امری باشد ضروری اگرچہ این حدیث ضعیف
ست مگر چون درین باب احادیث کثیرہ وارد اند ونیز در فضائل اعمال عمل بحدیث
ضعیف صحیح ست لہذا لائق احتجاج باشد امام شعرانی در لطائف المنن والاخلاق
فی بیان وجوب التحدث بنعمۃ اللہ علی الاطلاق می طرازد وقد روی
الطبرانی والبیہقی وغیرہما مرفوعا التحدث بالنعمۃ شکر زاد فی
روایۃ البیہقی وترکہ یعنی الشکر کفر یعنی تحدث نعمت اللہ
شکر ست وترک آن کفر واخرج ابن جریر فی تفسیرہ وغیرہ عن ابی
نضرۃ الغفاری قال کان المسلمون یرون ان من شکر النعمۃ
اظہارہا والتحدث بہا بقولہ تعالی لئن شکرتم لازیدنکم
ولئن کفرتم ان عذابی لشدید فتوعدہم علی کفرہم

بالنعمة بالعذاب الشدید یعنی طریقهٔ مسلمانان آن بود که اظهار نعمت را شکر می دانستند
حق تعالی فرماید لئن شکرتم الآیه درین آیة کفران نعمت را به عذاب شدید
وعده می فرماید هر گاه شکر نعمت اظهار نعمت باشد مامور به باشد ازهمین جاست
که حضرات انبیاء علیهم الصلوة والسلام واولیاء الله وعلمای کرام رضی الله عنه تحدیث
به نعم کرده اند بلکه فرشتگان نیز واز تحدیث فرشتگان ست ونحن نسبح
بحمدک ونقدس لک ونیز انا لنحن الصافون وانا لنحن المسبحون
واز تحدیث انبیاء الله قول حضرت یوسف علیه السلام ست اجعلنی علی
خزائن الارض انی حفیظ علیم وقول حضرت داود وسلیمان علیهما
السلام ست الحمد لله الذی فضلنا علی کثیر من عباده المؤمنین وقول
سلیمان علیه السلام ست علمنا منطق الطیر واوتینا من کل شیء ان هذا
لهو الفضل المبین وقول عیسی علیه السلام انی عبد الله اتانی الکتاب
وجعلنی نبیا وجعلنی مبارکا اینما کنت الآیه وقول حضرت نبینا
صلی الله علیه وسلم انا اول شافع واول مشفع وانا اول من تنشق عنه
الارض وانا سید ولد آدم یوم القیامة ولا فخر آنحضرت صلی
الله علیه وسلم که سیادت خود را مخصوص به یوم حشر فرمود منشأ آن اینست
که بروز قیامت مجمع اولین وآخرین خواهد بود پس سیادت وی صلی الله علیه
وسلم بر تمامی اولین وآخرین متحقق خواهد گشت چون علو آنحضرت صلی الله علیه وسلم
از سیادت ولد آدم نبود بلکه فخر از عبودیت می باشد فرمود ولا فخر در لطائف المنن
مذکورست قال بعض العارفین لم یبلغنا ان احدا من العارفین زکی

نفسه رياءً وسمعةً وانّما ذكرها لغرضٍ صحيحٍ شرعيٍ كما قال
صلى الله عليه وسلم انا سيّد ولد آدم الحديث یعنی نمی دانم که کدامی از عارفین
تزکیه نفس خویش از ریا کرده باشد بلکه هر که چنین کند لغرض صحیح شرعی کند نه از ریا
سرور عالم صلی الله علیه وسلم فرماید من سردار اولاد آدم هستم اما تحدیثا اولیاء الله رضی الله
عنهم پس شنیدنی ست که از دیلمی وابو نعیم مروی ست انّ عمر بن الخطّاب رضی الله
عنه صعد المنبر يوما فقال الحمد لله الّذي صيّرني ليس فوقي احدٌ
ثمّ نزل فقيل له في ذلك فقال انّما قلت ذلك اظهارا للشكر
یعنی عمر رضی الله عنه روزے بر منبر آمد و فرمود که شکر مر خدای است که مرا بوجهی گردانید
که فوق من کسی نیست پس از منبر فرود آمد صحابه درین باب پرسیدند حضرت عمر
رضی الله عنه فرمود که برائے اظهار شکر گفته ام ملاحظه فرمودنی ست که این
چنین جمله تعلّی را برائے اظهار شکر گفته قیصری در شرح فصوص از امیر المومنین
علی علیه السلام نقل کرده که در خطبه فرموده انا نقطة باء بسم الله انا جنب
الّذي فرّطتم به وانا القلم وانا اللوح المحفوظ وانا العرش وانا
الكرسيّ وانا السّموات السّبع والارضون الى اخر ما قال حضرت
شیخ ابو الحسن شاذلی فرماید لا يكمل شكر العبد حتّى يرى نعمة ملوك الدّنيا
دون نعمه یعنی شکر عبد تا وقتی کامل نمی شود که نعمت ملوک دنیا را از نعمتی که بوی
عطا شده کمتر نداند حضرت سری سقطی فرماید لا فرق بين قول العبد انّ
الله خلقني ورزقني وصوّرني وعلّمني العلم والقرآن وجعلني
مباركا وبين ان يقول انا وليّ الله وانا من العلماء العاملين

شکر بنده کامل نمی شود تا که نعمت پادشاهان دنیا را از نعمتهای خود کمتر نداند ۱۲ فرق نیست درمیان این کلام که بنده تعالی مرا پیدا کرد

وَنَحْوُ ذٰلِكَ چون بخیال مردم میان این الفاظ فرق هاست در خلقنی وصورنی باکے
ندارند فاما بر قائل انا ولی الله لب بطعنت کشایند مگر از اندک تامل آشکار اگردد کہ انا
ولی الله گفتن باکی ندارد الله تعالی هر مومن را ولی گفته می فرماید اَللّٰهُ وَلِیُّ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا
پس هرگاه الله تعالی ولی مومنان باشد مومنان ولی باری تعالی باشند پس در انا
ولی الله گفتن باکی نخواهد بود شیخ علی شاذلی ربیب شیخ ابی المواهب می گوید کہ چون
شاذلیه به ثنائے نفوس خود لب می کشادند از شیخ ابی المواهب کہ مریدش بودم
می گفتم کہ به فقیر کی روا بود کہ زبان خود را به ثنا کشاید تا آنکه بمقامی رسیدم کہ
بعد فوز آن مقام شاذلیه ثنای خود می کردند پس دیدم کہ بعد رسیدن آن مقام
بر فقیر واجب ست مدح خود کردن وشکر قلبی درین مقام کافی نمی باشد بلکه
بر اظهارش مجبور می شود تا عام وخاص بران اطلاع یابند امام شعرانی در لطائف
می نگارد فَاِیَّاكَ یَا اَخِیْ اَنْ تُبَادِرَ الْاِنْكَارَ عَلٰی اَحَدٍ مِنَ الْعَارِفِیْنَ
اِذَا مَدَحَ نَفْسَهٗ وَتَحْمِلَهٗ عَلَی الْاَغْرَاضِ النَّفْسَانِیَّةِ بَعْدَ اطِّلَاعِكَ
عَلٰی هٰذِهِ الْاَدِلَّةِ وَالنُّقُوْلِ الَّتِیْ ذَكَرْنَاهَا وَعَلَیْكَ اَنْ تَحْمِلَهُمْ
عَلٰی اَحْسَنِ الْمَحَامِلِ یعنی اگر کسی از عرفا مدح سرائی کند بران انکار نشاید وبر اغراض
نفسانی محمول نباید کرد بلکه آن را بر احسن محامل حمل باید کرد وبیشتری از علماء اعلام
مناقب ومدائح خود در کتب ورسائل تحریر کرده اند چنانچه نام نامی شان مذکور میشود
شیخ امام فقیه محدث عبد الغفار الفارسی علامه عماد کاتب اصفهانی شیخ امام مقری
الفقیه یاقوت الحموی شیخ علامه لسان الدین بن الخطیب شیخ ابو عبد الله القرشی
شیخ ابو الربیع المالکی شیخ صفی الدین بن ابی المنصور شیخ ابو شامه شیخ حافظ

تقی الدین فارسی شیخ ابو حیان حافظ ابن حجر شیخ جلال الدین سیوطی
عبد الوہاب شعرانی وغیرہم در لطائف المنن مذکور ست وَكَانَ الْحَسَنُ
الْبَصْرِيُّ يَقُولُ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ أَيْ
يَعُدُّ الْمَصَائِبَ الَّتِي تُصِيبُهُ وَيَنْسَى التَّحَدُّثَ بِالنِّعَمِ یعنی حسن بصری رح
در تفسیر آیہ کہ ترجمہ اش اینست بتحقیق انسان برائے رب خود ناشناس
ست می فرمود کہ صورتش اینست کہ چون از انسان مصیبت دور شود و رنج
براحت مبدل گردد وروی آسائش بیند واو تحدث نعمت را فراموش کند
وَرَوَى أَبُو نُعَيْمٍ فِي الْحِلْيَةِ عَنْ وَهْبِ بْنِ مُنَبِّهٍ أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ سَبَبِ
سَلْبِ بَلْعَامَ بَاعُورَ بَعْدَ تِلْكَ الْآيَاتِ وَالْكَرَامَاتِ فَقَالَ إِنَّ بَعْضَ
الْأَنْبِيَاءِ سَأَلَ رَبَّهُ عَنْ سَبَبِ ذٰلِكَ فَأَوْحَى اللّٰهُ تَعَالَى إِلَيْهِ أَنَّهُ لَمْ يَشْكُرْنِي
يَوْمًا قَطُّ عَلَى مَا أَعْطَيْتُهُ وَلَوْ شَكَرَنِي عَلَى ذٰلِكَ مَرَّةً وَاحِدَةً لَمَا
سَلَبْتُهُ نِعْمَتِي وَلٰكِنْ جَرَى بِذٰلِكَ قَضَائِي وَتَمَّتْ فِيهِ إِرَادَتِي وَمَشِيَّتِي
یعنی از وہب بن منبہ سوال کردہ شد کہ بعد این چنین آیات وکرامات از
بلعم باعور چرا نعمت سلب کردہ شد گفت کہ بعض انبیا علیہم السلام از
حق تعالے جل شانہ از سببش سوال کردند وحی آمد کہ او گاہے شکر نعمای
الٰہی نہ کرد اگر یکبار شکر می کرد از وسلب نعمت من نمی شد منشای قضا وقدر
ہمین بود ہر گاہ بسبب عدم تحدث بنعمۃ اللہ محنت سابقہ رائگان ومردم از
حظیرۂ قدس دور افگندہ شود پس چرا تحدیث نہ کنند بہجۃ الاسرار از ذکر
نعمائے حضرت غوث الاعظم رح مالامال است روزے بعد ذکر نعمائے کثیرہ فرمود

ف۱ در اخبار الاخیار در ذکر شیخ علی متقی مذکور است کہ در مرض موت گفتند کہ من قطبم وشدت سکرات موت لازمۂ مقام قطبیت است برائے رفع درجات پس اگر برمن شدت سکرات موت بینید اعتقاد کم مکنید ۱۲ منہ

يَا عَزِيْزُ اَنْتَ وَاحِدٌ فِي السَّمَاءِ وَاَنَا وَاحِدٌ فِي الْاَرْضِ یعنی تو در آسمان یکتا هستی و من در زمین و در مرض موت به اولاد خود فرموده بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الْخَلْقِ كُلِّهِمْ بُعْدُ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ لَا تَقِيْسُوْنِي بِاَحَدٍ وَلَا تَقِيْسُوْا عَلَيَّ اَحَدًا یعنی درمیان ما و شما و خلق فرق میان آسمان و زمین ست ما را بر کسی و کسی را بر ما قیاس نکنید روزے فرموده مَا مِنْ نَبِيٍّ خَلَقَهُ اللهُ تَعَالٰى وَلَا وَلِيٍّ اِلَّا قَدْ حَضَرَ مَجْلِسِيْ هٰذَا الْاَحْيَاءُ بِاَبْدَانِهِمْ وَالْاَمْوَاتُ بِاَرْوَاحِهِمْ یعنی تمام انبیاء و اولیاء در مجلس ما حاضر شده اند زنده بذات خود و مرده بارواح خویش روزی ارشاد فرموده وَكُلُّ رِجَالِ الْحَقِّ اِذَا وَصَلُوْا اِلَى الْقَدَرِ اَمْسَكُوْا اِلَّا اَنَا وَصَلْتُ اِلَيْهِ وَفُتِحَ لِيْ فِيْهِ رَوْزَنَةٌ فَاَوْلَجْتُ فِيْهَا وَنَازَعْتُ اَقْدَارَ الْحَقِّ بِالْحَقِّ لِلْحَقِّ فَالرَّجُلُ هُوَ الْمُنَازِعُ لِلْقَدَرِ لَا الْمُوَافِقُ لَهٗ یعنی دستور تمامی اولیاء الله این ست که چون بقدر رسند خود را باز دارند مگر من که بقدر رسیدم و برائے من روزنے کشاده شد پس درآمدم در آن و کشیدم اقدار حق را مرد همانست که منازعت با قدر کند نه آنکه با قدر موافق باشد درین مقام دو تا شبه عویص ارادی شود

اول خلاف قضاء مبرم چگونه واقع شود جوابش آنست که حضرت مجدد رح در مکتوب دو صد و هفدهم از جلد اول که بملا طاهر قدسی صدور یافته چنان تحریر فرموده اند که قضائی معلق بر دو گونه است قضائیست که تعلیق او در لوح محفوظ ظاهر ساخته اند و ملائکه را بران اطلاع داده و قضائیکه تعلیق او نزد خداست جل شانه و بس و در لوح محفوظ صورت قضائی مبرم دارد و این قسم اخیر از قضائے

حضرت جیلانی ... رح ... ۲

معلق نیز احتمال تبدیل دارد در رنگ قسم اول از ینجا معلوم شد که سخن سید ر
معروف باین قسم آخر ست که صورت قضائی مبرم دارد نه بقضاے که
بحقیقت مبرم ست که تصرف و تبدل در آن محال ست عقلاً و شرعاً کما لا یخفی
والحق که کم کسی را بر حقیقت آن قضا اطلاع ست فکیف که درینجا تصرف نماید انتهی
دوم آنکه در باب سی و نهم از فتوحات مکیه مذکور ست فکل صاحب
الادلال فی هذه الدار فقد نقص من المعرفة بالله علی قدر ادلاله
ولا یبلغ درجة غیره ممن لیس له ادلال ابداً فانه فاتته انفاس
کثیرة فی حال ادلاله غاب عما یجب علیه فیها من التکلف الذی ینافی
الاشتغال به ادلاله فلیست الدنیا بدار ادلال الا تری عبد القادر
الجیلی مع ادلاله لما حضرته الوفاة وبقی علیه من انفاسه فی هذه
الدار ذلک القدر الزمانی وضع خده فی الارض واعترف
بان الذی هو فیه الآن هو الحق الذی ینبغی ان تکون العبد
علیه فی هذه الدار وسبب ذلک انه کان فی اوقات صاحب
ادلال فما کان الحق تعرف به من حوادث الاکوان
این شبهه را دو تا جواب بخیال می گزرد. **جواب اول** هر ادلالے که از ان
شکر باری مقصود نباشد موجب نقص معرفت ست و ادلالے که در شکر
باری مطلوب باشد نقص نیست بلکه ماموربه است کما فصلنا و حکایت حضرت
غوث پاک رضی الله عنه بطور شکر ست **جواب دوم** ادلالے که از مقام
انس باشد منقصت نیست اینمعنی ادلال از انبیا علیهم السلام و خاصان خداوند تعالے

هم شده است حضرت خواجه محمد پارسا رحمه الله تعالی در فصل الخطاب می فرماید
باید دانست که چنین گفته اند که توسعات در عبارات و تجوزات در کلمات بطریق
رخص اہل معرفت را بیشتر در سه حالت ست استغراق فنا و سکر حال و انس
ادلال وَقَدْ اَنْشَدُوْا فِیْ وَصْفِ الْمُسْتَانِسِیْنَ مِنَ الْمَحْبُوْبِ ؎

قَوْمٌ تُخَالِجُهُمْ زَهْوٌ بِسَیِّدِهِمْ	وَالْعَبْدُ یَزْهُوْ عَلٰی مِقْدَارِ اِدْلَاهُ

وَقَالَ بَعْضُ الْعَارِفِیْنَ الْحَبِیْبُ لَا یُحَاسِبُ وَالْعَدُوُّ لَا یُحْسَبُ لَهٗ وَلَا
یُحِبُّ اللّٰهُ هٰذَا النَّوْعَ مِنَ الْاِدْلَالِ اِلَّا لِمَنْ اَقَامَهٗ مَقَامَ الْاُنْسِ وَلَا
یَحْسُنُ ذٰلِكَ اِلَّا لِاٰمِنِهٖ آنچه سبب وضع خد تحریر فرموده شد امریست قیاسی
چه حضرت غوث پاک این را بیان نفرموده و کیفیت ادلال که در مرض موت
خود فرموده در بهجة الاسرار مذکور ست پیش ازین بیان کرده شد شنیدنی
است که تزکیه نفس و اظهار نعمت در صورت باهم التباس دارند لیکن در حقیقت متغائر
اند اگر کمالات را بنفس خود نسبت کند و نسبت آن را بخالق فراموش نماید آن
تزکیه نفس ست حق تعالی فرماید فَلَا تُزَکُّوْا اَنْفُسَکُمْ یعنی نفس خود را به پاکی یاد
مکنید این چنین تزکیه تکبر و مذموم ست و اگر آن را نسبت بخدائی تعالی کند
و خود را فی نفسه منشاء سر داند و اتصاف خود بوجه رعایت بحول و قوت الہی بآن
کمالات دانسته شکر الہی بجا آرد آن را اظہار نعمت گویند این معنی ہر چند در نظر
عوام التباس دارد لیکن نزد خدائے تعالی التباس ندارد وَاللّٰهُ یَعْلَمُ الْمُفْسِدَ
مِنَ الْمُصْلِحِ حق تعالی می داند مفسد را جدا از مصلح از اولیاء الله که از رذائل نفس
پاک اند متصور نیست مگر اظہار نعمت پس این امر اگر از اتقیا ظہور آید بر او اعتراض نشاید که

حسن ظن مامور به است در این شبهه نیست که اولیاء الله بحالت احتضار انوارے بینند
که بملاحظه آن کیفیت وصل دنیاوی را که مناط عبادت می دانستند هیچ انگارند و این
معنی را بزبان حال وقال آرند پس ضرورست که برای وی محملی صحیح برآورده شود
تا مورث منقصت کبار اولیاء الله نگردد حضرت سیّد آدم بنوری رحمه الله در خلاصة المعارف
می طرازد که حضرت سلطان العارفین بایزید بسطامی در آخر عمر خود نزدیک باحتضار
در آخر وقت در مناجات خود فرموده اند الٰهی مَا ذَکَرْتُکَ اِلَّا عَنْ غَفْلَةٍ وَ
مَا خَدَمْتُکَ اِلَّا عَنْ فَتْرَةٍ ازین معلوم است که ذکر اصحاب ظل و اهل اصل
عبارت از شهود و حضور آنهاست نزد ایشان در حالت کَاَنَّکَ تَرَاهُ است
خواه واصل ظل باشد خواه واصل اصل زیرا که واصل هر مرتبه حضور را اصل نفس
ذات می دانند و اگر چنین ندانند آرام نبودی و در آتش خود هم صاحب تمکین نبود
پس حضرت شیخ بایزید را آن وقت آخر حضورهای سابق خود را که شهودی
بود و باشند اگر مجهول الکیفیت باشند هم غفلت دانست که حضور اصل مطلوب
نبود فلاجرم از واجب تعالی خود را غافل گفت که گفت مَا ذَکَرْتُکَ اِلَّا عَنْ غَفْلَةٍ

انتهی ؎ گستگوئی عاشقان در کار رب	جوشش عشق ست نی ترک ادب

امر ششم شطح در لغت حرکت را گویند و طاحونه را شطّاح خوانند بکثرت تحرک
وی چون آب غلبه کند و در نهر نگنجد گویند شَطَحَ الْمَاءُ فِی النَّهْرِ فالحرکت اسرار
واجدین را گویند چون با ایشان قوت گیرد بجشیے که بریزد از اناے استعدادات
ایشان بمیاه معارف و اسرار الٰهی بعبارتے که عقل از ادراک آن عاجز باشد کذا
فی اللطائف درکواکب می نگارد اِعْلَمْ اَنَّ الشَّطْحَ مِنْ جُمْلَةِ مَا اُمِرُوْا با

فصدر عنهم امتثالا لأمر و یکون ذلک الامر تنویها لفضلهم و بیانا لعلو شأنهم و تعریفا للخامل لکبیر قدرهم و ارشادا الی التعلق لهم و التوسل برفیع جاههم و سببا لمصالح العباد و نفعهم امام یافعی

در شرح می فرماید که امر باعلام الله بالهام شود یا کشف یا سماع خطاب یا غیر آن بعض شطح تاویل قبول کنند چنانچه برائے ملاقات ابی الغیث بن جمیل رح جماعت فقها آمدند ابی الغیث معائنه حال ایشان فرمود مرحبا بعبیدی عبیدی فقها ناخوش شدند و از اسمعیل محمد حضرمی شکایت آوردند حضرمی جواب داد راست گفت أنتم عبید الهوی و الهوی عبیده یافعی گوید ۔

و بعض له التاویل فی الشطح ظاهر	و بعض لتعریف و نصح لیقتدی

شیخ ابی الغیث ابن جمیل گوید الارض ارضی و السماء سمائی بعضے اہل یمن بروے نکاشتند ۔

جزت الصفوف الی الحروف الی الهجا	حتی انتهیت مراتب الابداع

یعنی مقامات اولیا یا ملائکه را تجاوز کردی و به سوی علم حروف و اسما و اطلاع علی الاسرار شدی تا آنکه بمقام تکوین خلق و اختراع شدی ابو الغیث بجوابش فرموده ۔

و حیانی الملک المهیمن و اجتبی	فالارض ارضی و السماء سمائی

تخریب بالشطح آن را گویند که حالی عظیم بیان کند تا از قلوب مردم اعتقادش زائل شود و با و سوئے ظن کنند مقصودش که عدم التفات مردم است حاصل شود شیخ محی الدین بن عربی فرماید ۔

وَمِنْ شَمَائِلِهِمْ بِلُقْيَتِ بِحَقِيقَةٍ	قَدْ انْزَلَهُ دَعْوَاهُ مَنْزِلَةَ الْهَبَاءِ

ابراہیم خواص رضی اللہ عنہ در کدامی شہر بسبب خوف شہرت زیادہ قیام نمیکرد چون در شہری داخل شد و ذکرش بر زبانہا رفت بر طبعش ناگوار گذشت و خواست تا ضررے دریابد پس در حمام داخل شد دید کہ لباس فاخرہ شاہزادہ نہادہ است کہ بحامی تفویض بود و حامی غافل ست پس آن لباس را پوشید و بر زد لباس خود پوشیدہ و بسرعت بر آمد تا آنکہ او را گرفتند و لباس از تنش بر آوردند وسموہ و دیگر فی تِلْكَ الْبَلْدَةِ لِصَّ الْحَمَّامِ فَقَالَ لِنَفْسِهِ هُنَا طَابَ الْمَقَامُ

اشتباه آیا برائے این فعل دلیلی فقہی ست **انتباه** بلی ہرگاه دوائے امراض جسمانی بہ محرمات جائز ست پس تداوی قلوب کہ محل معرفت و نور ست لشئی محظور بدرجہ اولی جائز باشد با آنکہ در ہر دو مرض فرقی بین ست مرض اجسام رحمت و حسنات ست و مرض قلوب نقمت و ہلکات وَ اَیْنَ هٰذِهِ الْاَبْدَانُ مِنْ هٰذِهِ الْاَدْیَانِ امام یافعی فرماید ع

نجاست ہلاکت ابدان بمقابلہ ہلاکت ادیان

وَبَعْضُهُمْ اِلَى التَّخْرِيبِ مَالَ تَسَتُّرًا	لِكَيْلَا يُرَى فِيهِ الصَّلَاحُ وَيُحْمَدَا
يُدَاوِي لِقَلْبٍ فِي حَرَامٍ مُخَفَّفٍ	لِجِسْمٍ وَهَلْ اَوْلَى جَوَازًا مُؤَكَّدًا
لِاَنَّ سِقَامَ الْجِسْمِ اَجْرٌ وَرَحْمَةٌ	وَبِالضِّدِّ سُقْمُ الْقَلْبِ لِلدِّينِ مُفْسِدًا
كَمَا فَعَلَ الْخَوَّاصُ فِي لُبْسِ خِلْعَةِ	ابْنِ مَلِكٍ بِحَمَّامٍ لِغُسْلٍ تَجَرَّدَا
لِيَدْعُوهُ لِصًّا ثُمَّ تَذْهَبُ شُهْرَةٌ	فَلَا قَطُّ يُدْعَى صَالِحًا مُتَعَبِّدَا

قید حرام مخفف ازان ست کہ علاج بحرام مغلظ جائز نیست و اقدام بر حرام وقتی جائز خواہد بود کہ بنور معرفت دریابد کہ اگر مرتکب حرام نشود او را ضرری از ارتکاب

حرام زیاده تر خواهد رسید معهذا از تلافی گناه استغفار کرده می شود تا وقتیکه کار از ارتکاب مکروه بر آید از ارتکاب حرام جائز نیست درین مقام چند اقوال شطح منگاشته می شود اَلْوِلَایَۃُ اَفْضَلُ مِنَ النُّبُوَّۃِ توجیهاتے دارد **اول** آنکه عموماً ولایت از نبوت افضل باشد زیراکه ولایت نسبت مع الله و استفاضه از حضرت تقدس و تعالی است پس دران روبحق باشد و نبوت اظهار بخلق و افاضت برکت بر ایشان است که دران روبخلق باشد و روبحق افضل ست از روبخلق پس ولایت افضل باشد از نبوت این کلام منافی شرع است زیراکه بالاتفاق انبیاء افضل اند از اولیا اگرچه نبوت اقصی مراتب فردبشر ست درین جهان مرتبه بالاتر از ان نیست هر درجه و رتبه که ولی رسید ابدلا محاله نبی را حاصل ست و نبوت صرف روبخلق نیست که توهم مفضولیت نبوت از ولایت گردد بلکه در نبوت روبخلق ست و هم روبحق ظاهرش باخلق ست و باطنش با حق پس انبیا جامع و شامل هر دو نسبت مذکوره اند چه ولایت جزو نبوت ست و نبوت کل و وجود نبوت بدون وجود ولایت غیر ممکن که اَلْکُلُّ اَعْظَمُ مِنَ الْجُزْءِ پس نبوت افضل باشد از ولایت **دوم** آنکه ولایت افضل ست بعد از نبوت درین فقره من بمعنی بعد ست چنانکه در اَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوْعٍ گوئیم که این توجیه خلاف قواعد ادب ست زیراکه در فقره اَلْوِلَایَۃُ اَفْضَلُ مِنَ النُّبُوَّۃِ من تفضیلیه است و من تفضیلیه بمعنی بعد نمی باشد پس چگونه استعمالش بمعنی بعد جائز خواهد بود **سوم** آنکه ولایت نبی افضل از نبوت تشریعی و رسالت اوست همین ست مسلک شیخ محی الدین ابن عربی رح ولایت عام ست مر جمله موجودات کامله را تا آنکه هر مومن من وجه

ولی ست اگر بسبب دنو رتبه عرفا هر مومن را ولی نخوانند همچنان هر نبی ولی اند اگرچه عرفا نبی را ولی نه گویند و حق تعالی جل شانه خود را ولی خوانده چنانچه می فرماید اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا و جای می فرماید وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيْدُ پس ولایت منقطع نه شود زیراکه کمالات عموما منتفی نه شوند اگرچه نبوت بمعنی تشریع بعد ختم الانبیاء منقطع گردید مگر نبوت عامه و ولایت عامه باقی ماند چون ایشان ثبوت احکام بقوت اجتهادیه نمایند در تشریع بایشان وراثت حاصل شد در حدیث ست اَلْعُلَمَاءُ وَرَثَةُ الْاَنْبِيَاءِ وراثت احکام منصوصه ظاهر ست اما در احکام اجتهادیه هر مسئله را که مجتهد بقوت اجتهاد استخراج نماید مجتهد را بران فتوی و عمل واجب باشد هرگاه نبی کلامی کند که از قبیل تشریع نباشد یعنی آن کلام از قبیل احکام فرعیه و اصلیه که عامه را بران اعتقاد واجب ست نباشد بلکه غیر آن باشد مثل ذکر احوال عونیه و مقامات ایشان و غیر آن این چنین ذکر به حیثیت نبوت تشریعی نباشد بلکه بحیثیت ولایت و عرفان باشد و مقام او مِنْ حَيْثُ هُوَ عَالِمٌ وَوَلِيٌّ اتم و اکمل باشد از ولایت مِنْ حَيْثُ هُوَ رَسُوْلٌ وَذُوْ تَشْرِيْعٍ در نص عزیزیه در شرح داؤد قیصری مذکور ست اَلْوَلَايَةُ جِهَةٌ حَقَّانِيَّةٌ فَهِيَ اَبَدِيَّةٌ وَالنُّبُوَّةُ جِهَةٌ خَلْقِيَّةٌ فَهِيَ مُنْقَطِعَةٌ غَيْرُ اَبَدِيَّةٍ فَاِذَا سَمِعْتَ اَحَدًا مِنْ اَهْلِ اللّٰهِ تَعَالٰى يَقُوْلُ اَوْ يُنْقَلُ اِلَيْكَ عَنْهُ اَنَّهُ قَالَ الْوَلَايَةُ اَعْلٰى مِنَ النُّبُوَّةِ فَلَيْسَ يُرِيْدُ ذٰلِكَ الْقَائِلُ اِلَّا مَا ذَكَرْنَاهُ مِنْ اَنَّ الْوَلَايَةَ اَعْلٰى مِنْ نُبُوَّتِهِ لَا اَنَّ وَلَايَةَ الْوَلِيِّ اَعْلٰى مِنْ نُبُوَّةِ النَّبِيِّ وَذٰلِكَ كَمَا نَقُوْلُ فِيْمَنْ يَكُوْنُ عَالِمًا

تاجرًا خيّاطًا هو من حيث أنه عالم أعلى مرتبة من حيث أنه تاجر
وخيّاط ومن حيث أنه تاجر أشرف من حيث أنه خيّاط
أو يقول إن الولي فوق النبي والرسول فإنه يعني بذلك
في شخص واحد وهو أن الرسول من حيث أنه ولي أتم منه
من حيث هو نبي ورسول لأن الولي تابع ش اى للرسول هو أعلى
منه فإن التابع لا يدرك المتبوع أبدًا فيما هو تابع له فيه
إذ لو أدركه لم يكن تابعًا امام شعرانی در الیواقیت والجواهر فی
بیان عقائد الاکابر طرازد إنما قال الشيخ اختلف الناس
في نبوة النبي وولايته أيهما أفضل والذي أقول له أن
ولايته أفضل بشرف المتعلق ودوامها في الدنيا والآخرة
بخلاف الرسالة فإنها متعلق بالخلق وتنقضي بانقضاء التكليف
انتهى ووافقه على ذلك الشيخ عز الدين بن عبد السلام فالكلام
في رسالة النبي مع ولايته لا في رسالته ونبوته مع ولاية غيره
شیخ علاء الدین قونوی در شرح تعرف می نگارند که در ولایت و نبوت
عموم خصوص مطلق ست هر نبی ولی ست ولا عکس پس مطلب این ست که
النبي من حيث كونه وليًا أفضل من حيث كونه نبيًا
وازین محظور لازم نمی آید زیرا که تفضیل ولی بر نبی وقتی قابل تسلیم بود که
کدامی نبی ولی نمی بود پس در نبی ولایت ست ونیز نبوت که اجل واشرف
ست علامه عز الدین بن عبد السلام گوید که مقام نبوت افضل از مقام رسالت

است چنانکه ابن الجاعه در شرح جمع الجوامع حکایت کرده زیراکه نبوت مقام عمل
است پس این از طرفین متعلق بالله تعالی ست و رسالت مقام تبلیغ ست پس این
متعلق بخلق ست ازین مقاله تفضیل نبی بر رسول لازم نمی آید زیراکه هیچ رسول
غیر نبی نباشد شیخ محی الدین ابن عربی در کتاب مقام التقرب در تحقیق قول
اَلْوَلَایَۃُ هِیَ النُّبُوَّۃُ الْکُبْرٰی وَالْوَلِیُّ الْعَارِفُ مَرْتَبَتُہٗ فَوْقَ مَرْتَبَۃِ الرَّسُوْلِ
می نگارد و درینجا اعتبار اشخاص مِنْ حَیْثُ ھُوَ اِنْسَانٌ نیست و فضل و شرف در جنس
نیست بلکہ تفاضل بمراتب ست انبیاء صلوات الله علیهم سایر خلق تفضیل بمراتب
ست پس برائی نبی صلے الله علیه وسلم مرتبه ولایت و معرفت و رسالت بوده است
و مرتبه ولایت و معرفت همیشه باشد و مرتبه رسالت بسبب انقطاع تبلیغ منقطع
گردد و فضل دائم باقی ست وَالْوَلِیُّ الْعَارِفُ مُقِیْمٌ عِنْدَہٗ وَالرَّسُوْلُ خَارِجٌ
وَحَالَۃُ الْاِقَامَۃِ اَعْلٰی مِنْ حَالَۃِ الْخُرُوْجِ فَھُوَ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ
مِنْ کَوْنِہٖ وَلِیًّا وَعَارِفًا اَعْلٰی وَاَشْرَفُ مِنْ کَوْنِہٖ رَسُوْلًا وَھُوَ الشَّخْصُ
بِعَیْنِہٖ وَاخْتَلَفَ مَرَاتِبُہٗ لَا اَنَّ الْوَلِیَّ مِنَّا اَرْفَعُ مِنَ الرَّسُوْلِ نَعُوْذُ
بِاللّٰہِ مِنَ الْخِذْلَانِ چهارم آنکه این کلام از شطحیات ست همین ست مسلک
حضرت مجدد علیه الرحمة در مکتوب صد و هشتم از جلد اول مذکور ست بعضی از مشائخ
در سکر وقت گفته اند که ولایت افضل از نبوت ست و بعضی دیگر ازین ولایت
ولایت نبی خواسته اند تا وهم افضلیت ولی بر نبی رفع شود اما فی الحقیقت کار بر عکس ست
زیراکه نبوت نبی از ولایت او افضل ست در ولایت از تنگی سینه رو بخلق نمی
توانند آورد و در نبوت او کمال انشراح صوری نه توجه حق سبحانه مانع توجه خلق ست

و نه توجه خلق مانع توجه حق تعالی در نبوت تنها رو بخلق نیست تا ولایت را که رو بحق دارد
ترجیح بروی بدهند عیاذاً بالله سبحانه رو بخلق تمام بر عوام کالانعام ست
شان نبوت ازان برترست فهم این معنی ارباب سکر را دشوارست اکابر مستقیم الاحوال
باین معرفت ممتاز اند هَنِیْئًا لِاَرْبَابِ النَّعِیْمِ نَعِیْمُهَا حضرت بایزید بسطامی قدس سره
فرموده خیمه بر پهلوی عرش زده ایم همانا مراد از عرش قلب مومن باشد یعنی متقاربان عرش
هستیم حضرت بایزید فرماید لِوَائِیْ اَرْفَعُ مِنْ لِوَاءِ مُحَمَّدٍ برای تصحیح این کلام
چند توجیهات کرده اند توجیه اول آنست که لوای محمد جبرئیل بود و لوای
بایزید محمد صلی الله علیه وسلم پس لوای بایزید از لوای محمد برتر باشد این قول
حضرت موسی علیه السلام می ماند که در مناجات خود فرموده است الهی آنچه در کلبه گدائی
هست در خزانه خسروی تو نیست ندا شنید که ای موسی آن چیست که تو داری و
من ندارم عرض نمود الهی همچو توئی دارم و تو همچو خودی نداری می گویم که این توجیه
صحیح نیست زیرا که جبرئیل علیه السلام بلسان شرع یا عرف معتبر بلوای محمد نیست توجیه
دوم آنکه این را حکایت عن الحق سبحانه تعالی گفته همچو ظهور کلمه اِنِّیْ اَنَا اللّٰهُ از
درخت بر موسی علیه السلام توجیه سوم من بمعنی بعدست چنانکه اَطْعَمَهُمْ مِّنْ
جُوْعٍ یعنی طعام داد ایشان را بعد از جوع نزد راقم این توجیه نیز راست نمی آید زیرا که
من بمعنی بعد در کتب نحو و تفاسیر موجوده از نظر نگذشته و این من تفضیلیه است
و درین محل زینهار من بمعنی بعد صحیح نخواهد بود توجیه چهارم ولایت افضل ست از
نبوت پس معنی چنین باشد که لوای ولایت من افضل ست از لوای نبوت این توجیه
هم [illegible] البطلان است زیرا که ولایت هیچ ولی بر نبوت فاضل نیست در [illegible]

مذکورست اما قوله یکون الناس تحت لواء محمد یوم القیامة محمد علیه الصلوٰۃ والسلام یکونون تحت لوائنا وقوله لوائی اعظم من لواء محمد صلی اللہ علیہ وسلم فقالوا قیل لابی یزید یکون الناس تحت لواء محمد علیه الصلوٰۃ والسلام یوم القیامة قاله وهو فی غلبة الحال وقوة السکر فاجراها اللہ تعالیٰ علی لسانه من غیر قصده فیکون مضافا الی اللہ تعالیٰ لا الی ابی یزید وقال الجامع اللواء علی نوعین لواء یکون للہ تعالیٰ وهو لواء الخاص وهم الفقراء والعارفون ولواء یکون لمحمد صلی اللہ علیه وسلم وهو لواء العوام فهم یکونون تحت لواء محمد صلی اللہ علیه وسلم ومحمد علیه الصلوٰۃ والسلام مع الخواص یکون تحت لواء اللہ تعالیٰ واحشرنی فی زمرة المساکین علی سبیل التواضع فقوله ابی یزید لوائنا ولوائی اراد به اللہ تعالیٰ الا انه اضاف الی نفسه بسبب الاختصاص لاجل الفقر والمعرفة وقد یضاف الشئ الی الشئ بادنی ملابسة بینهما حضرت بایزید بسطامی فرموده سبحانی ما اعظم شانی علامہ قطب الدین قسطلانی گوید وتکلم اهل الطریق فی ایضاحه فمن تکلم فی شرح معناه الجنید وسواه فنقل عن الجنید انه قال فیه جرت علیه اوقات الغفلة ثم صحا فقال ذلک یعنی حیث صحوت بربی وقیل نظر الی ذکر اللہ تعالیٰ القدیم له فغاب بذلک عن حدوثه وصفاته فقال سبحانی اذ کنت مذکورا فی الذکر المصون ولا ماء ولا طین قال القسطلانی قلت ویحتمل ان یکون قامت به فی ذاته صفة من العظمة والجلال فتلاشی معها

کہ بایزید نظر بر ذکر اللہ قدیم انداخت پس انسد از صفات خود بلی خبر شد پس سبحانی گفت قسطلانی گوید کہ در ذات بایزید عظمت وجلال الٰہی تعالیٰ ... گر بایزید مرذات خود را فراموش کرد ... این قول الجامع ... گفتہ ... آن صفت ... ستایش ... چنان ...

عِندَهُ وُجُودُ ذَاتِهِ فَشَهِدَ تِلكَ الصِّفَةِ وَغَابَ عَن وُجُودِهِ فَنَطَقَ مُعَبِّراً عَن تِلكَ الصِّفَةِ
المُشَاهَدَةِ مُنَزِّهاً لَهَا بِعَظمَةِ شَانِهَا فَظَنَّ السَّامِعُ اَنَّهُ يَعنِي نَفسَهُ وَهُوَ
لَم يَرَ لَهَا وُجُوداً فَيَكُونُ مُعَبِّراً عَنهَا بَل عَبَّرَ عَن تِلكَ الصِّفَةِ القَائِمَةِ فِيهِ

خواجه بگو که من منم من نه منم نه من منم
جان من اوست در تنم من نه منم نه من منم

فاش و نهان او منم گنج و روان او منم
گوهر کان او منم من نه منم نه من منم

بایزید بسطامی فرماید لا اله الا انا فاعبدونِ در تاویل این کلام
مولوی معنوی رح در مثنوی می فرماید

با مریدان آن فقیر محتشم
بایزید آمد که یزدان نک منم

گفت مستانه عیان آن ذو فنون
لا اِلٰهَ اِلّا اَنَا هَا فَاعبُدُونِ

چون گذشت آن حال گفتندش صباح
تو چنین گفتی و نبود این صلاح

گفت این بار ار کنم این مشغله
تیغ ها بر من زنید آندم هله

حق منزه از تن و من با تنم
چون چنین گویم ببايد کشتنم

چون وصیت کرد آن آزاده مرد
هر مریدی کاردی آماده کرد

مست گشت او باز از استغراق رفت
آن وصیت هاش از خاطر برفت

عشق آمد عقل او آواره شد
صبح آمد شمع او بیچاره شد

عقل چون شحنه است چون سلطان رسید
شحنه بیچاره در کنجی خزید

عقل سایه حق بود حق آفتاب
سایه را با آفتاب او چه تاب

چون پری غالب بود بر آدمی
گم شود از مرد وصف مردمی

هر چه گوید آن پری گفته بود ‌ ‌ ‌ زین سری نه زان سری گفته بود

چون پری را این دم و قانون بود ‌ ‌ ‌ کردگار آن پری خود چون بود

آدمی خود رفته و پری خود او شده ‌ ‌ ‌ ترک بی الهام تازی گو شده

چون به خود آید نداند یک لغت ‌ ‌ ‌ چون پری را هست این ذات و صفت

پس خداوند پری و آدمی ‌ ‌ ‌ از پری کی باشدش آخر کمی

شیرگیر از شیر کے ترسد بگو ‌ ‌ ‌ شرح راه از گور کے پرسد بگو

شیرگیر ار خون نره شیر خورد ‌ ‌ ‌ تو بگوئی او نکرد آن باده کرد

ور سخن پردازد از زر کهن (مثل کرد) ‌ ‌ ‌ تو بگوئی باده گفتست آن سخن

باده را چون بود این شر و شور ‌ ‌ ‌ نور حق را نیست آن فرهنگ و زور

گر ترا از تو بکل خالی کند ‌ ‌ ‌ تو شوی پست (استفهام) او سخن عالی کند

گرچه قرآن از لب پیغمبر است ‌ ‌ ‌ هر که گوید حق نگفت او کافر است

چون همای بی خودی پرواز کرد ‌ ‌ ‌ آن سخن را بایزید آغاز کرد

عقل را سیل تحیر در ربود ‌ ‌ ‌ زان قوی تر گفت کاول گفته بود

نیست اندر جبه ام الا خدا ‌ ‌ ‌ چند جوئی در زمین و در سما

آن مریدان جمله درهم آمدند ‌ ‌ ‌ تیغها بر جسم پاکش مے زدند

هر یکی چون ملحدان گرده کوه ‌ ‌ ‌ کارد می زد پیر خود را بی ستوه

هر که اندر شیخ تیغی می خلید ‌ ‌ ‌ باژگونه او تن خود مے درید

وانکه او را زخم اندر سینه زد ‌ ‌ ‌ سینه اش بشکافت شد مرده ابد

یک اثر نی بر تن آن ذوفنون ‌ ‌ ‌ وان مریدان خسته و غرقاب خون

[illegible]

هدیهٔ مجددیه

هر که او سوی گلویش زخم برد ‌ ‌ ‌ حلق خود بدریده وید و نار مرد (ن: ببریده)

وانکه آگه بود زان صاحبقران ‌ ‌ ‌ دل ندادش کس که زند زخم گران

نیم دانشش دست او البته گرد ‌ ‌ ‌ جان به برد الا که او را خسته کرد

روز گشت و آن مریدان کاسته ‌ ‌ ‌ نوحها از جان شان برخاسته

پیش او آمد هزاران مرد و زن ‌ ‌ ‌ که ز دو عالم درج در یک پیرهن (ن: گدای)

این تن تو گر تن مردم بدے ‌ ‌ ‌ چون تن مردم ز خنجر گم شدے

با خودی یا بیخودی دو چار زد ‌ ‌ ‌ با خود اندر دیدهٔ خود خار زد

ای زده بر بیخودان تو ذوالفقار ‌ ‌ ‌ بر تن خود میزنی آن هوشدار

زانکه بیخود فانی ست ایمن ست ‌ ‌ ‌ تا ابد در ایمنی او ساکن ست

نقش او فانی و او شد آئینه ‌ ‌ ‌ غیر نقش روی غیران جای نه

گر کنی تف سوی روی خود کنی ‌ ‌ ‌ ور زنی بر آئینه بر خود زنی

ور ببینی روی زشت آن هم توئی ‌ ‌ ‌ ور ببینی عیسی مریم توئی

او نه اینست و نه آن او ساده است ‌ ‌ ‌ نقش تو در پیش تو بنهاده است

چون رسید اینجا سخن لب در ببست ‌ ‌ ‌ چون رسید اینجا قلم در هم شکست

لب ببند ارچه فصاحت دست داد ‌ ‌ ‌ دم مزن والله اعلم بالرشاد

بر لب بامی تو اے مست مدام ‌ ‌ ‌ پست بنشین یا فرود آ والسلام

هر زمانی که شوی تو کامران ‌ ‌ ‌ آن دم خوش را کنار بام دان

هر زمان خود را هراسان باش تو ‌ ‌ ‌ همچو گنجش خفیه کن نی فاش تو

همه اقوال اند از بیخودی و بی اطلاعی حضرت سلطان العارفین

ابو یزید بسطامی رحمۃ اللہ علیہ و بر گویائی حضرت حق از زبان او حضرت خواجہ پارسا
در فصل الخطاب می فرماید کہ بایزید گفتہ سُبْحَانِیْ مَا اَعْظَمَ شَانِیْ یعنی جرائے
ذٰلِکَ عَلیٰ لِسَانِہٖ فِیْ مَعْرِضِ الْحِکَایَۃِ عَنِ اللّٰہِ تَعَالیٰ فِیْ سُکْرٍ
وَغَلَبَاتِ حَالٍ کَمَا وَرَدَ فِی الْحَدِیْثِ الصَّحِیْحِ خَبَرًا عَنِ اللّٰہِ
سُبْحَانَہٗ فَبِیْ یَنْطِقُ وَبِیْ یَعْقِلُ وَبِیْ یَسْمَعُ وَبِیْ یُبْصِرُ در آداب المریدین
شیخ ابو النجیب عبد القاہر بن محمد السہروردی مذکور است وَاَمَّا الشَّطْحِیَّاتُ
الْمَحْکِیَّاتُ عَنْ اَبِیْ یَزِیْدَ وَغَیْرِہٖ فَذٰلِکَ عَنْ غَلَبَۃِ الْحَالِ
وَقُوَّۃِ السُّکْرِ وَغَلَبَاتِ الْوَجْدِ فَلَا قَبُوْلَ لَھَا وَلَا رَدَّ امام غزالی
در مشکوۃ الانوار فرماید اَلْعَارِفُوْنَ بَعْدَ الْعُرُوْجِ اِلیٰ سَمَاءِ الْحَقِیْقَۃِ
اِتَّفَقُوْا عَلیٰ اَنَّھُمْ لَمْ یَرَوْا فِی الْوُجُوْدِ اِلَّا الْوَاحِدَ الْحَقَّ لٰکِنْ مِنْھُمْ
مَنْ لَہٗ ھٰذِہِ الْحَالُ عِرْفَانًا عِلْمِیًّا وَمِنْھُمْ مَنْ صَارَ لَہٗ ذٰلِکَ
حَالًا ذَوْقًا وَانْتَفَتْ عَنْھُمُ الْکَثْرَۃُ بِالْکُلِّیَّۃِ وَاسْتَغْرَقُوْا
بِالْفَرْدَانِیَّۃِ الْمَحْضَۃِ فَاسْتُوْفِیَتْ فِیْھَا عُقُوْلُھُمْ فَصَارُوْا
کَالْمَبْھُوْتِیْنَ فِیْہِ وَلَمْ یَبْقَ فِیْھِمْ مُتَّسَعٌ لِذِکْرِ غَیْرِ اللّٰہِ
وَلَا لِذِکْرِ اَنْفُسِھِمْ

ایضاً فَلَمْ یَکُنْ عِنْدَھُمْ اِلَّا اللّٰہُ فَسَکِرُوْا سُکْرًا
رَفَعَ دُوْنَہٗ سُلْطَانُ عُقُوْلِھِمْ فَقَالَ اَحَدُھُمْ اَنَا الْحَقُّ
وَقَالَ الْاٰخَرُ سُبْحَانِیْ مَا اَعْظَمَ شَانِیْ وَقَالَ الْاٰخَرُ مَا فِیْ
جُبَّتِیْ اِلَّا اللّٰہُ وَکَلَامُ الْعُشَّاقِ فِیْ حَالِ السُّکْرِ یُطْوٰی

و در فردانیہ خود مستغرق گردد و در عقول ایشان بجز یزدان ہیچ نگنجد پس مثل بہوت گردند و در ایشان گنجائش نباشد کہ غیر خدا یا نفس خود یاد کنند پس بجز خدا

وَلَا يُحْكَى فَلَمَّا خَفَّ عَنْهُمْ سُكْرُهُمْ وَرُدُّوْا اِلٰى سُلْطَانِ الْعَقْلِ
الَّذِيْ هُوَ مِيْزَانُ اللّٰهِ فِيْ اَرْضِهٖ عَرَفُوْا اَنَّ ذٰلِكَ لَمْ يَكُنْ
حَقِيْقَةَ الْاِتِّحَادِ مِثْلُ قَوْلِ الْعَاشِقِ فِيْ وَقْتِ فَرْطِ عِشْقِهٖ اَنَا مَنْ
اَهْوٰى وَمَنْ اَهْوٰى اَنَا وَلَا يَبْعُدُ اَنْ يَّرَى الْاِنْسَانُ مِرْاٰةً
يَنْظُرُ فِيْهَا وَلَمْ يَرَ الْمِرْاٰةَ قَطُّ فَيَظُنُّ اَنَّ الصُّوْرَةَ الَّتِيْ رَاٰهَا هِيَ
صُوْرَةُ الْمِرْاٰةِ مُتَّحِدَةً بِهَا وَيَرَى الْخَمْرَ فِيْ زُجَاجَةٍ فَيَظُنُّ
اَنَّ الْخَمْرَ لَوْنُ الزُّجَاجِ فَاِذَا صَارَ ذٰلِكَ عِنْدَهٗ مَاْلُوْفًا وَرَسَخَ
فِيْهِ قَدَمُهٗ اسْتَغْرَقَهٗ وَقَالَ شعر

رَقَّ الزُّجَاجُ وَرَقَّتِ الْخَمْرُ	فَتَشَابَهَا فَتَشَاكَلَ الْاَمْرُ
فَكَاَنَّهٗ خَمْرٌ وَّلَا قَدَحٌ	وَكَاَنَّمَا قَدَحٌ وَّلَا خَمْرُ

وَفَرْقٌ بَيْنَ اَنْ يَّقُوْلَ الْخَمْرُ قَدَحٌ وَبَيْنَ اَنْ يَّقُوْلَ كَاَنَّهٗ
قَدَحٌ وَهٰذِهِ الْحَالَةُ اِذَا غَلَبَتْ سُمِّيَتْ بِالْاِضَافَةِ
اِلٰى صَاحِبِ الْحَالَةِ فَنَاءَ الْفَنَاءِ لِاَنَّهٗ فَنِيَ عَنْ نَفْسِهٖ
فَاَفْنٰى عَنْ فَنَائِهٖ فَاِنَّهٗ لَيْسَ يَشْعُرُ بِنَفْسِهٖ فِيْ تِلْكَ الْحَالِ
وَلَا بِعَدَمِ شُعُوْرِهٖ بِنَفْسِهٖ وَلَوْ شَعَرَ بِعَدَمِ شُعُوْرِهٖ بِنَفْسِهٖ
لَكَانَ قَدْ شَعَرَ بِنَفْسِهٖ وَيُسَمّٰى هٰذِهِ الْحَالَةُ بِالْاِضَافَةِ
اِلَى الْمُسْتَغْرَقِ بِهٖ بِلِسَانِ الْمَجَازِ اِتِّحَادًا وَبِلِسَانِ الْحَقِيْقَةِ
تَوْحِيْدًا وَوَرَاءَ هٰذِهِ الْحَقَائِقِ اَسْرَارٌ يَطُوْلُ الْخَوْضُ
فِيْهَا حضرت بایزید بسطامی علیہ الرحمۃ گوید

خضت بحرا وقف الانبیاء بساحله در لمعہ شرح المحاسن مذکور ست
کیف یقال عنہ انہ قال خضت بحرا وقف الانبیاء بساحلہ فان
صح هذا القول عنه فینبغی ان یحمل علی صدوره عنه فی حال
السکر او علی انھم وقفوا لیعبروا فی ذلک البحر من راوا
فیه اھلیة العبور ویمنعوا من لیس فیه اھلیة او لیدرکوا
من راوه اشرف علی الغرق او نحو ذلک مما فیه نفع الغیر
کما یقف الافضل یشفع فی دخول الجنة ویدخل المفضول
اوما قال بعضھم ان وقوفھم وقوف صدور لا وقوف
ورود از حافظ ابن حجر سوال کردند که ازین قول بایزید منقصت انبیا لازم
آید جواب داد ھذا القول لم یصح عنه وان صح فمعناه جمیع ما اعطی
الاولیاء مما اعطی الاولیاء کرزق ملأ عسلا فرشحت
منه رشحات ھی ما اعطی الاولیاء وما فی باطن الزق ھو
ما اعطی الانبیاء ووقوفھم بساحله لیعبروا من رأوا فیه
اھلیة او لیدرکوا من راوه اشرف علی الغرق فھذا
القول ان لم یکن صدر منه حال السکر تعین تاویله
بما یلیق بجلالة الانبیاء بمثل ما ذکرت مما فیه نفع
للغیر کما یقف الافضل یشفع فی دخول الجنة ویدخل
المفضول حافظ سیوطی در رسالہ تنبیہ الغبی بتنزیہ ابن عربی می نگارد

ع اشرف ناتف شده بر جیزی ۱۲ ع این رسالہ الیست مختصر از حافظ سیوطی ۱۲ منہ عنہ تا جلال الدین

قال الصفدی وحکی لی بانہ ذکر للشیخ تقی الدین بن تیمیۃ ان فی دمشق
انا یعرف کلام ابن عربی بالتاویل الی ظاہر الشرع فقد رأیتہ
به فقال لہ بلغنی عنک کذا وکذا فقال نعم
فقال کیف تعمل فی قولہ خضت لجۃ بحر والانبیاء وقوف
علی ساحلہ فقال ما فی ذا شیٔ یعنی انہم واقفون لا ینقاد
من تغرق فیہ من اممہم فقال وھذا بعید فقال والا ما الذی
تفہمہ انت ما ھو المقصود فقیر حقیر گوید کہ جواب بر تقدیر تسلیم بود والا انچہ
ابن تیمیہ این کلام را منسوب بشیخ محی الدین ابن عربی کردہ غلط ست اصل کلام از
بایزید ست رحمہ اللہ تعالیٰ در کواکب زاہرہ مذکور ست قال قطب الدائرۃ
الشیخ ابو العباس المرسی مرادہ ان الانبیاء خاضوا بحر التوحید
ووقفوا من الجانب الاخر علی ساحل الفرق یدعون الخلق
الی الخوض ای فلو کنت کاملا لوقفت حیث وقفوا
قال الشیخ تاج بن عطاء اللہ فی لطائف المنن وھذا الذی
فسر بہ الشیخ کلام ابی یزید ھو اللائق بمقام ابی یزید
نیز شیخ بایزید بسطامی رح گوید اراد موسیٰ علیہ السلام ان یری اللہ
تعالیٰ وانا ما اردت ان اری اللہ بل ھو الذی اراد ان یرانی
سبحانی نیز شیخ ابو یزید بسطامی قدس سرہ گوید حق بمن فرمود
ہمہ بندہ اند جز تو نیز شیخ بایزید گفتہ توبہ مردم از گناہان ست
و توبہ من از قول لا الٰہ الا اللہ است و ہم شیخ بایزید گفتہ

لوح محفوظ نیم در جواب شخصی کہ گفت حق تعالی را لوح محفوظ است و ہم شیخ
بایزید بسطامی از موذن شنید اللہ اکبر گفت انا اکبر و ہم **شیخ بایزید**
بسطامی گفتہ برآمدم از پوست بشریت چنانچہ مار از پوست خود برآید پس
دیدم کہ من اویم **قال الجنید** حِیْنَ سُئِلَ عَنِ الْمَعْرِفَةِ بِاللّٰهِ وَالْعَارِفِ
لَوْنُ الْمَاءِ لَوْنُ اِنَائِهٖ یعنی رنگ آب رنگ ظرف ست چہ آب در حد ذات
خود رنگے مخصوص ندارد و برنگ ظرف ہا ظاہر میشود آنچنانکہ ذات مطلقہ
حق تعالی در حقیقت خود از جمیع قیود و لوازمی کہ اذہان و افہام در تصور کردہ
مطلق ست و بحسب قابلیات اذہان و افہام او را تصور کردہ اند نہ آن حق ست
کہ ذات مطلقہ است و او مبدأ آثار و احکام ذہنیہ و خارجیہ است چہ او عین جمیع
اشیاء است ابن عقیل گوید **شیخ شبلی گوید** اِنَّ مُحَمَّدًا یَشْفَعُ فِیْ اُمَّتِهٖ
وَاَنَا اَشْفَعُ بَعْدَهٗ فِیْ اَهْلِ النَّارِ حَتّٰی لَا یَبْقٰی مِنْهَا اَحَدٌ **نیز**
حضرت شبلی گوید لَیْسَ فِی الدَّارِ غَیْرُهٗ دَیَّارٌ سید الطائفہ
جنید رحمہ اللہ روزے وے را عتاب کرد کہ آنچہ ما در سر دا بہا میگفتیم
تو بر سر منبر گوئی شبلی رح گفت اَنَا اَقُوْلُ وَاَنَا اَسْمَعُ هَلْ فِی الدَّارَیْنِ
غَیْرِیْ از شبلی رح پرسیدند تصوف چیست گفت تصوف شرک ست
از حضرت شبلی رح ابو محمد رویم قدس سرہ پرسید کہ توحید چیست گفت کسیکہ
جواب از توحید دہد او ملحد ست و کسیکہ تعریف کند او مشرک ست و کسیکہ
توحید را بداند کافر ست و کسیکہ بتوحید اشارت کند بت پرست ست و کسی کہ از
توحید سوال کند جاہل ست حضرت ابوبکر شبلی رح سکر غالب داشت و بسیارے

۱ حضرت شبلی مالکی مذہب بود و صحبت شیخ ابوالقاسم جنید دریافت [illegible]

۲ [illegible]

۳ [illegible]

۴ [illegible]

ازین قبیل از وی صادر شد حضرت غوث الاعظم حکایةً عن اللہ تعالیٰ فرماید اَنَا مُکَوِّنُ مَکَانِ الْمُکَانِ لَیْسَ مَکَانٌ سِوٰی سِرِّ الْاِنْسَانِ فِیْ قَلْبِ الْاِنْسَانِ وَفِی الْغَوْثِیَّةِ نَاقِلاً عَنْہُ سُبْحَانَہٗ وَمَنْ اَرَادَ الْعِبَادَةَ بَعْدَ الْوُصُوْلِ فَقَدْ اَشْرَکَ بِاللّٰہِ الْعَظِیْمِ منصور حلاج رحمہ اللہ گوید اَنَا الْحَقُّ و نیز گفتہ مَا فِی الْجُبَّةِ اِلَّا اللّٰہُ و بعضے این را منسوب بہ جنید رحمہ اللہ کنند امام ابو حامد غزالی در مشکوٰۃ الانوار می نگارد ھٰذَا مِنْ فَرْطِ الْمَحَبَّةِ وَشِدَّةِ الْوَجْدِ یعنی این کلام از کثرت محبت و شدت وجد است چنانچہ می گویند

ع

اَنَا مَنْ اَھْوٰی وَمَنْ اَھْوٰی اَنَا	نَحْنُ رُوْحَانِ حَلَلْنَا بَدَنَا
فَاِذَا اَبْصَرْتَنِیْ اَبْصَرْتَہٗ	وَاِذَا اَبْصَرْتَہٗ اَبْصَرْتَنَا

درین شبہ نیست کہ حلاج را محویت محض و استغراق تام بود ازین روبے تحاشا این چنین کلمات از زبانش سرمی زد

ع

ما ز دریائیم و دریا ہم زماست	این سخن داند کسے کو آشناست

امام یافعی در نشر المحاسن از عوارف نقل می کند سُبْحَانِیْ مَا اَعْظَمَ شَانِیْ حَاشَا اَنْ یُعْتَقَدَ فِیْ اَبِیْ یَزِیْدَ اَنَّہٗ یَقُوْلُ ذٰلِکَ اِلَّا عَلٰی مَعْنَی الْحِکَایَةِ عَنِ اللّٰہِ تَعَالٰی وَھٰکَذَا یَنْبَغِیْ اَنْ یُعْتَقَدَ فِی الْحَلَّاجِ قَوْلُہٗ اَنَا الْحَقُّ حضرت معین الدین چشتی رحمہ اللہ فرماید

ع

من نمی گویم اناالحق یار می گوید بگو	چون نمی گویم مراد لدار می گوید بگو

حضرت شیخ عبد القادر جیلانی قدس سرہ ... (حاشیہ دستی در کنار صفحہ — [illegible])

حسین بن منصور گوید ما صحت الفتوة الا لاحمد و ابلیس

ابی طالب مکی گوید لیس علی الخلق اضر من الخالق

نیست بر خلق ضرر رسان زیاده از خالق ۱۲

چو خود کردند راز خویشتن فاش	عراقی را چرا بدنام کردند

ابو سعید خراز رح گوید اکبر ذنبی الیه معرفتی ایاه

گناه کبیرهٔ من همین ست که او را شناختم ۱۲

مشائخ طریقت وحقیقت در فتوت سخن بسیار گفته اند بعضے ازان یاد کرده میشود شیخ حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ فرمود که فتوت آنست که دشمنی کنی با نفس خود از جهة حق جل وعلا حارث محاسبی رحمة الله علیه فرمود که فتوت آنست که انصاف همه خلق بر خود واجب دانی وانصاف خود از کس نستانی فضیل عیاض رحمة الله علیه فرمود که فتوت آنست که فرق نکنی که نعمت تو که میخورد یعنی در مقام خدمت وایثار نعمت حق به بندگان او میان مومن و کافر تمیز نکنی و میان دوست و دشمن تفاوت نکنی ابو القاسم جنید قدس الله سره فرمود که فتوت دادن عطا است وباز داشتن ایذا است یعنی حقیقت فتوت آنست که چندانکه طاقت داری جود خود را سبب خیر واحسان و واسطهٔ راحت بندگان حق سازی و بر بساط احسان مقابله بدان شطرنج نبازی شیخ سهل ابن عبد الله التستری رحمة الله علیه فرمود که فتوت متابعت سنت است یعنی آنکه هیچ سنت از سنتهای رسل علیهم السلام فرو نگذارد و بزرگترین منتی از سنتها حقارت دنیا ست پس اخی که دنیا را یا اهل دنیا را بزرگ دارد مقام فتوت از وی درست نیاید بایزید قدس الله سره العزیز فرمود که فتوت آنست که هرچه از تو بدیگران رسد از احسان اگرچه بسیار بود آن را اندک شمری و هرچه از دیگران بتو رسد اگرچه اندک بود آن را بسیار دانی یحیی بن معاذ رازی قدس الله سره فرمود که فتوت سه قسم ست ۱ خوبروئی با پارسائی ۲ وخوب سخنی با امانت داری ۳ وخوب برادری کردن با وفاداری یعنی نعمتهای که ایزد تعالی بندگان خود را بدان مکرم گردانیده است سه نوع است یکی جمال نعمت ست که نتیجه غلبات رحمت و عکس انوار جمال ازلیت نعمت دوم حسن فصاحت و بلاغت ست واین از جملهٔ نعمتهای بے نهایت ست نعمت سوم مال است که آن مکتسب اغنیاء و دل ست از بیم معاش

(بقیه بصفحه ۵۲)

کتاب السر ابی سعید احمد بن عیسیٰ خراز از شطحیات مملو است جماعت علما بروز بان
انکار کشا دند نیز شیخ ابو سعید خراز قدس سرہ گفت مدتی او را می جستم
خود را می یافتم اکنون خود را می جویم او را می یابم در نفحات مذکور ست کہ امام احمد
غزالی گوید کہ شیخ ابو القاسم گرگانی ابلیس را ابلیس نمی گفت بلکہ خواجہ
خواجگان سرور مہجوران می گفت عین القضاۃ ہمدانی از بزرگے حکایت
می کند کہ فرمود جوان مرد آنجا کہ ابلیس ست ترا راہ نیست و این دولت از کجا آوردی
جبرئیل صفتی باید کہ دیدہ او در جمال ابلیس نظر نکند عبد الکریم جیلی
در کتاب مناظر الٰہیہ در بیان فرق میان غا فر و غفور مے نگارد ٭

(بقیہ صفحہ ۵۲)

تا بدان بدار معاد مشغول شود و اسباب طاعت مہیا دار د پس اخی باید کہ این ہر سہ نعمت را امعینہ سعادت
ابدی و سرمایہ تجارت نعیم سرمدی سازد و در حال پارسائی و پاک دامن بود و در فصاحت حق گوئی و صحیح
و در برادری با بذل و وفا ابو حفص حداد رحمۃ اللہ علیہ فرمود کہ فتوت آنست کہ ایزد تعالیٰ
اختیار کردہ است در قرآن از برائے پیغمبر خود فرمودہ کہ یا محمد بگیر یعنی نگہدار صفت حلم و درگذار از
برادران خود گناہ ایشان را و مکافات کن بہ نیکی و رو بگردان از جاہلان یعنی جہل ایشان را بجہل
مقابلہ مکن ابو علی دقاق رحمۃ اللہ علیہ فرمود کہ فتوت آنست کہ بر دوام نزدیک باشی
و در میان ایشان غریب یعنی اخی باید کہ آمیزگار باشد بخلق و با ہمہ بندگان حق بشفقت و نصیحت و مودت
و احسان زندگانی کند و باطن از ہمہ بریدہ بود و در سر پیوستہ بحق مشغول باشد ابو الحسن نوری قدس اللہ سرہ
فرمود کہ فتوت آنست کہ تحمل کند بخوشی ولی آنچہ ترا دشوار آید ندانم کہ درین مقام از فتوت کدام معنی مراد ست کہ
منصور با ابلیس شامت کردہ "

اِنَّ الْغَافِرَ هُوَ الَّذِیْ یَغْفِرُ جَمِیْعَ الذُّنُوْبِ اِلَّا الشِّرْكَ وَالْغَفُوْرُ
هُوَ الَّذِیْ یَغْفِرُ الشِّرْكَ

ایضاً

اِنَّ اللّٰهَ لَا یَغْفِرُ اَنْ یُّشْرَكَ بِهٖ وَیَغْفِرُ مَا دُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ یَّشَاءُ
بَیَانُ حَالِ الْغَافِرِ وَاِنَّ اللّٰهَ یَغْفِرُ الذُّنُوْبَ جَمِیْعًا بَیَانُ
حَالِ الْغَفُوْرِ وَهٰذَا الْقَوْلُ نَاظِرٌ لِعَدَمِ خُلُوْدِ الْكُفَّارِ فِی النَّارِ
شیخ روزبہان فضیلی در تفسیر العرائس تصریح بآن کردہ چنانچہ شیخ
محی الدین عربی ہم بآن قائل ست نیز شیخ عبدالکریم جیلی می گوید
کہ جمیع عباد حق عبودیت ادا می کنند ازانکہ بر مراد حق تمام اعیانہ بر پا ایستادہ
وہمین ست معنی عبودیت وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِیَعْبُدُوْنِ
واین قول مبنی بر آن ست کہ امر الٰہی تعالیٰ بمعنی ارادہ است وتخلف مراد از
ارادہ محال ست پس ہمہ طاعت امر می نمایند وعصیان متحقق نہ شیخ محی الدین
عربی نیز تصریح باین معنی کردہ از مخدوم بہاء الدین ذکریا منقول است

دنیا چراگاہ کمینہ خران ماست	عقبی شکارگاہ شکاری سگان ماست
من عرش ولوح ہیچم وزیر قلم نہم	اسلام وکفر سوزم این امتحان ماست
مرسل نبی طفیل من انبیا شدند	موسی وخضر ویونس ازپس روان ماست
جملہ بشر کواکب وافلاک وانجمن	جبریل باملائک ازچاکران ماست

معبود خود بدیدم زان اولیا شدم
فرمان بشد کہ جنت تو لامکان ماست

فضیل عیاض قدس سره عرش و کرسی و لوح و قلم منم جبرئیل و اسرافیل و عزرائیل و میکائیل منم ابراهیم و موسی و عیسی و محمد علیه السلام منم *

از سهیل بن عبد الله تستری پرسیدند که مرد کی صوفی شود گفت آنگاه که خونش حلال و مالش مباح گردد و هرچه بیند از حق بیند و رحمت خدای عزّ و جلّ بر همه خلق شامل داند ابو حمزه خراسانی آواز گوسفندی شنید و در وجد آمد گفت لبیک جلّ جلالهٗ حارث کاردی کشید که اینچه حالت است اگر بیان نکنی ترا بکشم گفت بر و چندین سال خاکستر و سبوس باهم آمیخته بخور تا این مسئله بر تو روشن شود ابو الحسن نوری قدس سره گوید الله تعالی

چون نظر بر لطافت خود کند حق ماند و چون بر کثافت خود نظر کند خلق ماند ـ

شیخ ابو الحسن نوری رحمه الله روزی آواز موذن شنید گفت هلاکت باد ترا در آن اثنا آواز سگ شنید گفت لبیک و سعدیک گفتند ای شیخ این چه حالست گفت موذن از سر غفلت برای مزد خود گفت و سگ بی غرض گفت وَاِنْ مِّنْ شَیْءٍ اِلَّا یُسَبِّحُ بِحَمْدِہٖ *

---

۵۱ فضیل عیاض مرید و خلیفه خواجه عبد الله زید است چنین گویند که فضیل رهزنی می کرد و سر قوم دزدان بود و در بیابان با یاران بسیار ماندی و یاران فضیل رهزنی می کردند و در بیابان نشسته قرآن خواندی و قرآن خواندن را دوست داشتی و گویند سبب توبه وی آن بود که شبی کاروانی می گذشت و حافظی را با خود گرفته بود تا همه شب قرآن بخواند از آنکه شنیده بود که فضیل عیاض قرآن خواندن دوست دارد فضیل چون بر کاروان رسید حافظ این آیت می خواند اَلَمْ یَاْنِ لِلَّذِیْنَ اٰمَنُوْا اَنْ تَخْشَعَ قُلُوْبُهُمْ لِذِکْرِ اللّٰهِ این آیت چون تیر بر دل فضیل رسید بی خود و بی قرار شده روی بخرابه نهاد کاروانیان خواستند که بروند یکی گفت کجا می روید که فضیل با یاران انبوه در راه خواهد بود فضیل این سخن بشنید گفت ای کاروان بشارت باد شما را که فضیل توبه کرد و از شما می گریزد چنانکه شما از وی می گریزید فضیل همه روز رفت و می گریست و می گفت الهی فضیل گنهگار معصیت توبه کرد رو بحضرت پاک تو آورده قبول کن و فضیل را بسیار خصمان او را خوشنود گردانید هر کجا که خصم او بود فضیل آنجا می رفت و او را خوشنود می کرد مگر یک جهود خوشنود نمی شد و سوگند خورد تا زر می خوشنود نشوم و زر لو صد دینار بود فضیل گریه و زاری بسیار کرد آنگاه آن جهود صد سفاد ابر مُود دینار تراشیده در میان کرده به بالش خود نهاد

فارس بن عیسی بغدادی قدس سره گفت لذت طاعت و شرک برابرست و در تاویل کریمهٔ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّٰى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ می گوید هر که معبود را دید از عبادت بگذشت و هر که از عبادت گذشت از معبود گذشت عباس بن یوسف شکلی رحمة الله علیه گوید هر که با خدا مشغول ست از ایمان او نباید پرسید ؎

پستی و بلندی همه شد هموار	من مذهب هفتاد و دو ملت دارم

از مظفر کرمان شاهی پرسیدند که فقیر کیست گفت کسیکه حاجتش بخدا نبود شیخ ابوالحسن خرقانی که غوث وقت خود بود قدس سره گفت من بدو سال خردترم از پروردگار خود شیخ ابوسعید ابوالخیر گوید ؎

تا روی ترا ندیدم ای شمع طراز	نی کار کنم نه روزه دارم نه نماز
چون با تو بوم مجاز من جمله نماز	چون بی تو شوم نماز من جمله مجاز
؎ جسمم همه اشک گشت چشمم بگریست	در عشق تو بی جسم همی باید زیست
از من اثری نماند این عشق از کیست	چون من همه معشوق شوم عاشق کیست

شیخ الاسلام عبدالله انصاری گوید زاهد بزهد خویش نازد و عالم بعلم از صوفی چه گویم که او الله است و نیز عبدالله انصاری گفته ربوبیت عین عبودیت ست امام محمد غزالی در رسالهٔ مضنونه علی غیر اهلها و خفیه علی اهلها نعیم جنت و عذاب قبر را از قبیل خیال قرار داده اند شیخ احمد غزالی روزی در نیت نماز گفت کافر شدم زنار بستم الله اکبر شیخ برکه قدس سره گفت هفت صد بار پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم را بخواب دیدم امروز

در رسالهٔ المضنون ... لذات ... منه ... الخیال ... امکانه ... النوم ... ان النوم ... لم یظهر فرق ... بین الحسی ... والخیالی ... هذه الحسی ... وجود اللذات العقلیة ... التی لیست بحسیة ... بعض الاجسام ... لتخیل النفس ... بعد الموت ... فی القیامة ... قال الشیخ

لا یبعد ان یکون بعض الاجسام السماویة موضوعاً لتخیل النفس بعد الموت ۱۲ منه

ہدیہ مجددیہ

معلوم شد کہ خود را مے دیدم۔

عین القضاۃ ہمدانی گوید ہر کہ خدائی را شناخت عز و جل نمی گوید و ہر کہ الله گوید حق را نشناخت نیز عین القضات گفتہ از دیدن نور محمد صلی الله علیہ وسلم جملہ مؤمنان کافر شدند و ہیچکس را ازان خبر نیست

شیخ روزبہان بقلی گوید از ہر کہ مے پرسی جز تو کس نیست سبحانی نے گوئی کہ مارا انا الحق بس نیست و نیز روزبہان رحمہ الله گفتہ عارف در معروف غائب ست و نیز روزبہان در تاویل آیہ کریمہ وَلَا یَرْضٰی لِعِبَادِہِ الْکُفْرَ[1] گفتہ است کہ حق تعالی کفر را خلق نکردہ است در روی زمین و راضی نیست کہ کسے کافر شود پس کافر موجود نباشد

شیخ سعد الدین حموی قدس سرہ گوید

آنم کہ جہان چو حقہ در مشت منست	این قوت حق ز قوت پشت منست
کونین و مکان ہر انچہ در عالم ہست	در قبضۂ قدرت دو انگشت منست

از سلطان المشائخ مشہور و معروف ست کہ گفت یاد دارم در روز میثاق کہ الله تعالے از من عہدی کہ گرفت در نغمہ پوربی[2] بود ازین جہت شیخ این نغمہ[3] را فراوان دوست داشتی شیخ عبد الله بلبانی گوید خدا باشید و اگر خدا نباشید خود نباشید چون خود نباشید خدا باشید

شرف الدین یحیی منیری در ارشاد الطالبین می آرد کہ اگر کسے وجود عالم ظاہر را منکر شود کہ این وجود وجود او تعالی نیست کافر شود زیرا کہ آن وجود حقیقی است کہ بہ کسوت وجود ظاہر پیدا شدہ است پس منکر چگونہ کافر نشود شیخ عبد الله رح گوید

[1] راضی نیست الله تعالی بندگان خود را بکفر ۱۲
[2] [illegible]
[3] [illegible] امیر خسرو دہلوی [illegible] ۱۲

با جمله خدائے پاک پاکیم ؛	نه زآتش و باد و آب و خاکیم
تا حق به دو چشم سر نه بینم هر دم	از پائے طلب نمی نشینم هر دم
گویند خدا بچشم سر نتوان دید	آن ایشانند و من چنینم هر دم

مولانائے روم قدس سره در وحدت و اتحاد بسے اشعار دل پذیر و غزلیات موزون گفته است بیک بیت ازان اکتفا نمایم ؎

علم حق در علم صوفی گم بود	این سخن کے باور مردم بود

شیخ شرف الدین پانی پتی بسے سکریات در غزلیات خود آورده است که ناظر را جز حیرت نمی افزاید ازانجمله این بیت ؎

چه موسیٰ چه عیسیٰ چه میر مرسلان احمدؐ	چه ترسا و چه مغ انجا همه گشته برابر بین

بالجمله ازین جماعه سکارے در دلوله عشق و سطوت ظهور وحدت حقیقی که از خود گذشته اند و غیر محبوب حقیقی ندیده کلمات شطحیه فزون از شمار سر زده است و همچنین صوفیه وجودیه بخصوص از زبان شیخ محی الدین بن عربی جماعات و طبقاتے که خارج از احصا اند بر مسلک توحید رفته اند و سوائے آن کمالے نه انگاشته و این مشرب را آب و تاب چه در نظم و چه در نثر بیان نموده اند که کتب و رسائل بے شمار ازان مملوست یک چندے ازان کلمات که نقل شد و بعضی اشعار دیگر را اینجا ایراد نمایم تا معلوم همگنان شود که ازین طائفه علیه صاحب تصرفات و خوارق عادات که عقل بر کنگره مقام شان بلند پروازی نمے توان کرد چه سان الفاظ سخت که ظاهر شرع متین آن را بر نتابد صادر شده است تا قاصر نظرے جرأت و هواے نفسی نه نماید و باز

ف شاهزاده حق پژوه دارا شکوه در رساله حسنات العارفین [illegible]

جادهٔ مراعات آداب بیرون نبرد ه

غیرتش غیر در جهان نگذاشت	لاجرم عین جملهٔ اشیا شد
ه تا صومعه و مدرسه ویران نشود	این کار قلندری به سامان نشود
ه بت اینجا مظهر عشق ست و حدت	بود زنار بستن عین خدمت
ه چه کفر و دین بود قائم بهستی	بود توحید عین بت پرستی
ه می گفت در بیابان رندے دهن دریده	عارف خدا ندارد او نیست آفریده
ه بگنجے که طلسم اوست عالم مائیم	ذاتے که صفات اوست آدم مائیم
اے آنکه توئی طالب اسم اعظم	از ما بگذر که اسم اعظم مائیم
ه چه غیر و کجا غیر و نقش غیر	سوی الله والله ما فی الوجود

ملا اسمعیل صوفی اصفهانی می گوید ه

بشکستم هر بتے که در راهم بود + باقی ست بت خدا پرستیدن من

میر فخرالدین محمد تفرشی به نکوهش و سرزنش ملا متوجه شد ملا جواب داد که درین نشار از دنیا دست برداشته ایم در دنیا با تو انباز نه گشتیم و همچنین در آخرت چون بزعم تو ملحدیم به دوزخ رویم به بهشت با تو در نیائیم پس باید تو از ما راضی و شاکر باشی که دنیا و آخرت را بتو باز گذاشتیم ه

زاهدا با ما پرستان احتی انداز ما که ما +	خود شریک هیچ در دنیا و در عقبی نه ایم
دشمنی خیزد ز شرکت ما به قصد دوستی	آخرت را باختیم و در پئے دنیا نه ایم

امر هفتم اتفاق جمهور بران ست که فضل جزئی معارض فضل کلی نمی توان شد والفضل الجزئی عبادة عن زیادة شیء قلیل مما حسنه الشرع

۵۱ فضل جزئی عبارت است از زیادت فی تحصیل کردن سنتی مستحسن دانسته ۱۲

أَعَمُّ مِنْ أَنْ يَتَرَتَّبَ عَلَيْهِ الثَّوَابُ أَوْ لَا كَالْمُبَاحِ وَالْفَضْلُ الْكُلِّيُّ عِبَارَةٌ عَنْ كَثْرَةِ الثَّوَابِ وَزِيَادَتِهِ **باید دانست** که فضل کلی مر انبیاء علیہم السلام راست واحدی از اولیائی کرام بجنب رتبهٔ انبیائی عالی مقام نتوان رسید زیرا که انبیاء علیہم السلام معصوم اند از جمیع معاصی و مامون اند از خوف خاتمه و مکرم اند بوحی و مشاهدهٔ ملک و محکوم اند بارشاد انام و تبلیغ احکام بعد از اتصاف کمالاتی که اولیائے عظام بآن متصف اند ملا علی قاری در شرح فقه اکبر میگوید اِجْمَاعُ الْعُلَمَاءِ عَلٰى أَنَّ الْأَنْبِيَاءَ أَفْضَلُ مِنَ الْأَوْلِيَاءِ در شرح عقائد نسفی مذکور است لَا تَبْلُغُ وَلِيٌّ دَرَجَةَ الْأَنْبِيَاءِ بالجمله افضلیت انبیاء علیہم السلام از اولیائی کرام از قطعیات دین است هر که بخلاف آن اعتقاد دارد از دائرهٔ ایمان بیرون رود شیخ محی الدین عربی در طبقات صوفیه می طراز د غَلِطَتْ فِي النُّبُوَّةِ وَالْوِلَايَةِ وَزَعَمَتْ أَنَّ الْوِلَايَةَ أَعْلٰى وَأَتَمُّ وَذٰلِكَ أَنَّهُمْ نَظَرُوا إِلٰى قِصَّةِ مُوسٰى وَالْخِضْرِ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ فِي قَوْلِهِ تَعَالٰى فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا إِلٰى قَوْلِهِ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا أَوْ تَوَهَّمَتْ هٰذِهِ الطَّبَقَةُ أَنَّ حَالَ الْوِلَايَةِ أَفْضَلُ مِنْ حَالِ النُّبُوَّةِ لِرُجُوعِ مُوسٰى إِلَيْهِ وَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ يَخُصُّ مَنْ يَشَاءُ بِمَا يَشَاءُ خَصَّ الْأَنْبِيَاءَ بِالْمُعْجِزَاتِ ثُمَّ خَصَّ مَرْيَمَ عَلَيْهَا السَّلَامُ بِقَوْلِهِ تَعَالٰى وَهُزِّي إِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا وَلَمْ يَكُنْ هٰذَا لِأَحَدٍ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ وَلَمْ تَكُنْ هِيَ نَبِيَّةً وَمَا هِيَ أَفْضَلُ مِنْ نَبِيٍّ وَأَضْعَفُ مِنْ

فائده: از صوفیه در نبوة و ولایت غلط واقع شده است ایشان خیال کنند که ولایت اعلی واتم است بلحاظ قصهٔ موسی و خضر علیہما السلام ازین دانستند که حال ولایت افضل است از نبوة چه موسی نبی خضر [illegible] رجوع فرمود ندانستند که الله تعالی خاص میکند به رتبتی که اراده کند چنانچه انبیاء را بمعجزات خاص کرده و مریم را خاص کرد بحکم این آیت [illegible] با وجود عدم نبوت و مریم نبی نبود و نه افضل از نبی بود و اضعف از انبیا

۱؎ این شرح مشهور است مگر فقه اکبر که حسن وی بوده است از امام اعظم رح نیست فقه اکبر امام همام از ابو مطیع بلخی مروی است از بیشتر درین باب خطا واقع شده تفصیل این مقام در رسالهٔ مقدرهٔ مهر انور نگاشته علم ۱۲ است ۲؎ اجماع علما بر آن است که انبیا افضل اند از اولیا ۱۲ ۳؎ نمی رسد کدامی ولی در درجهٔ پیمبران ۱۲ ۴؎ این رساله ایست از ابن عربی خیلے کیاب در کشف مذکور نیست درین

برخیا کان عندہ علم من الکتاب فاتی بعرش بلقیس قبل ان یرتد
الی سلیمان طرفہ ولم یکن نبی ھذا ولا انہ افضل من سلیمان
علیہ السلام ھذا وذکروا ان الانبیاء یوحی الیھم بواسطۃ
والاولیاء یتلقفون من الحق وذلک غلط فان الانبیاء علیھم السلام
(تلقف بسرعت گرفتن چیزے را)
لھم سالۃ بالواسطۃ والتکلف جمیعا وانھا بعیدۃ من الاعترارات
والاغترارات وقعت فی احوال الاولیاء فی احوال الانبیاء والولایۃ
والصدیقیۃ انما تما مھما ولم تشرقھما بانوار النبوۃ ولو القی علی
الخضر علیہ السلام ذرۃ مما شاھد موسی من سماع الکلام
او رؤیۃ النور لانمحق حتی لایبقی منہ شئ وصحب الخضر عن موسی
(انمحاق نیست شدن ۱۲)
تھذیبا وتادیبا لا تعلیما ولحسانا حضرت شیخ شرف الدین یحیی منیرے
رحمۃ اللہ علیہ در مکتوب بستم مے طرازند اندر ہمہ اوقات واحوال بالاتفاق
جملہ مشائخ طریقت رضوان اللہ علیہم اولیا متابعان پیغمبراند وانبیاء
فاضل تر اند از اولیا از آنچہ نہایت ولایت بدایت نبوۃ است وجملہ انبیاء
ولی باشند لا از اولیا کسے نبی نباشد وہیچکس را از علمائے اہل سنت
وجماعت ومحققان این طریقت اندرین مسئلہ خلافے نیست مگر گروہے
از ملحدان کہ گویند اولیا فاضل تر از انبیا اند وتمسک بدین کنند کہ گویند
اولیا ہمہ وقت با خداوند تعالی مشغول اند وانبیاء بیشتر وقت بدعوت
خلق مشغول اند پس کسے کہ ہمہ وقت بحق مشغول باشد فاضلتر بود
از کسیکہ او در بعض وقت مشغول بود وگروہے از جہال کہ

دعوی محبت این طائفه کردند و بدیشان گمان نیکو کردند و ایشان را متابعت
کردند گفتند مقام ولایت برتر از مقام نبوة هست و مر نبی را علم وحی باشد
و مر ولی را علم سر باشد و ولی بسر خبرها داند که پیغامبران را از ان خبر نباشد
و مر آن علم را علم لدنی نام کردند و این لقب را اشتقاق از قصه موسی و خضر
گرفتند صلوة علیهما و گفته که خضر ولی بود و موسی نبی موسی دانائی وحی ظاهر بود تا او را
بوحی ظاهر خبر نکردندے ندانستی باز خضر علیه السلام را علم لدنی بود غیب
بدانستے بے وحی تا موسی را بشاگردی حاجت آمد و استاد فاضلتر از شاگرد بود
اما آنکه پیران این مذهب اند و بر دین ایشان اعتماد ست ازین بیزار اند و روا ندارند
که هیچکس را مقام برتر از مقام انبیا باشد یا برابر مقام انبیا باشد
اما جواب آن شبه که ایشان گفتند آنست که خضر را فضل مقید بود آن علم لدنی است
و موسی را فضل مطلق بود و فضل مقید مبطل فضل مطلق نیست چنانکه فضل مریم
پارسا رضی الله عنها و آن فرزند بے مساس بشر ست باطل نکند فضل عائشه رض
و فاطمه رض را که ایشان را فضل مطلق بود بر جمله نساء عالم انتهی و فضل جزئی مجال
معارضه با فضل کلی بوجه کلی ندارد چه ظاهر ست که هر اهل حرفه مثل حائک و حجام
و خیاط و نجار بلحاظ صناعات خود ها فی الجمله زیادتی بر علماء دارند چه علماء ازین فنون
و دستکاری واقف نباشند لیکن ایشان را فضلی بر عالم نباشد چه صرف
زیادات موجب شرف نمی باشد شیخ محی الدین ابن عربی رحمة الله علیه در باب
ثالث و سبعین از جزء ثانی فتوحات مکیه مے نگارد فقد یزید
وَيَفْضُلُ بَعْضُ النَّاسِ غَيْرَهُ بِشَيْءٍ مَّا فِيهِ ذَالِكَ الْفَضْلُ فَإِنَّ الْفَضْلَ

۲۷ سکہ ہیچ یا ہمچنین اتفاق افتد کہ بعض از مردمان ببعض فضیلت خاص بخشند

فی هذا الوجه لا ینظر من حیث انه زیادة ولکن ینظر من حیث اعتبار زیادات لها شرف فی العرف والعقل کالعلم بالتجارة والخیاطة والعلم بالاحکام الشرعیة والعلم بما ینبغی بجلال الله وکل واحد منهم لا یعلم علم الاٰخر فیقال قد فضل النجار علی الموحد بالدلیل بالتجارة وهذا لا یقال علی جهة الفخر والمدح بل علی جهة الزیادة ویقال فضل العالم بالله علی النجار علی طریق الشرف والفخر فمثل هذه المفاضلة هی التی تعتبر وهی ان یزید کل واحد علی صاحبه برتبة تقتضی المجد والشرف ٥

آن یکی نحوی بکشتی درنشست — رو بکشتیبان نهاد او خودپرست
گفت هیچ از نحو خواندی گفت لا — گفت نیمی عمر تو شد در فنا
دل شکسته گشت کشتیبان زتاب — لیک آندم گشت خامش از جواب
باد کشتی را بگردابی فگند — گفت کشتیبان بآن نحوی بلند
هیچ دانی آشنا کردن بگوی — گفت از من تو سیاحی مجوی
گفت کلی عمرت ای نحوی فناست — زانکه کشتی غرق این گردابهاست

از قصۂ حضرت موسی وحضرت خضر علیہما السلام کہ در کلام حضرت ملک العلام مذکورست نیک ظاہرست کہ باوصف نبوت حضرت موسے علیہ السلام باکتساب بعضی از علوم از حضرت خضر محکوم ومامور شد قال سبحانہ تعالی حکایۃ عن الخضر وموسیٰ قال ہل اتبعک

عَلٰی اَنْ تُعَلِّمَنِیْ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا وَقَالَ الْقَاضِی الْبَیْضَاوِی رح لَا یُنَافِیْ نُبُوَّتَهٗ وَکَوْنَهٗ صَاحِبَ الشَّرِیْعَةِ اَنْ یَّتَعَلَّمَ مِنْ غَیْرِهٖ مَا لَمْ یَکُنْ شَرْطًا فِیْ اَبْوَابِ الدِّیْنِ فَاِنَّ الرَّسُوْلَ یَنْبَغِیْ اَنْ یَّکُوْنَ اَعْلَمَ مِمَّنْ اُرْسِلَ اِلَیْهِ فِیْمَا بُعِثَ بِهٖ مِنْ اُصُوْلِ الدِّیْنِ وَفُرُوْعِهٖ لَا مُطْلَقًا وَقَدْ رَاعٰی فِیْ ذٰلِكَ غَایَةَ التَّوَاضُعِ وَالْاَدَبِ فَاسْتَجْهَلَ نَفْسَهٗ وَاسْتَاذَنَ اَنْ یَّکُوْنَ تَابِعًا لَّهٗ وَسَاَلَ مِنْهُ اَنْ یُّرْشِدَهٗ اَنْ یُّنْعِمَ عَلَیْهِ بِتَعْلِیْمِ بَعْضِ مَا اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَیْهِ واز حضرت سرور عالم صلے اللہ علیہ وسلم منقول ست کہ بعضے از درجات ظاہرہ وکمالات باہرہ در افراد امتان باشد کہ انبیاء علیہم السلام بآن غبطہ کنند علامہ شیخ جلال الدین سیوطی رحمۃ اللہ علیہ در بدور سافرہ فی امور الآخرہ آوردہ عَنْ مُّعَاذِ بْنِ جَبَلٍ سَمِعْتُ رَسُوْلَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ الْمُتَحَابُّوْنَ فِی اللّٰهِ عَلٰی مَنَابِرَ مِنْ نُّوْرٍ فِیْ ظِلِّ الْعَرْشِ یَوْمَ لَا ظِلَّ اِلَّا ظِلُّهٗ یَغْبِطُهُمْ بِمَکَانِهِمُ النَّبِیُّوْنَ وَالشُّهَدَاءُ

این چنین احادیث بیشتر در جامع صغیر وغیرہ کتب حدیث مذکورست بروز قیامت از صعقہ اولے تمامے انبیاء را حالت غشے طاری شود بجز حضرت موسے علیہ السلام - در بدور سافرہ مذکورست وَهٰذِهِ الْغَشْیَةُ لِلْاَنْبِیَاءِ اِلَّا مُوْسٰی فَاِنَّهٗ حَصَلَ فِیْهِ تَرَدُّدٌ فَاِنْ لَّمْ یَحْصُلْ لَهٗ فَیَکُوْنُ قَدْ حُوْسِبَ بِصَعْقَةِ الطُّوْرِ وَهٰذِهٖ فَضِیْلَةٌ عَظِیْمَةٌ فِیْ حَقِّهٖ وَلٰکِنْ لَّا یُوْجِبُ اَفْضَلِیَّتَهٗ عَلٰی نَبِیِّنَا مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ لِاَنَّ الشَّیْءَ الْجُزْئِیَّ لَا یُوْجِبُ اَمْرًا کُلِّیًّا

ا؎ ازین بیان ثابت ... شعر ... از سیوطی ۱۲

۲؎ از معاذ بن جبل رضی مروی ست کہ شنیدم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم را کہ فرمود محبت کنندگان بخدا بر منبرہای نور خواہند بود زیر سایہ عرش در آن روز کہ سوائے سایہ عرش سایہ نخواہد بود رشک برند بر مکان ایشان انبیاء و شہیدان آرزو خواہند کرد ... ۱۲

۳؎ و صعقہ بے ہوشی این غشی تمامی انبیاء را شود سوای موسی علیہ السلام و درین باب تردد است پس اگر حضرت ایشان را غشی نشد پس بعوض بیہوشی ... مجرا دادہ ... و این فضیلت عظیم ست مر حضرت ایشان را مگر ازین فضیلت وی بر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم زیادہ نیاید کہ شی جزئی موجب امر کلی نمی شود ۱۲

ودر تفسیر ابو[۱] سعود رومی مذکورست[۲] یَجُوزُ تَفْضِیلُ الْمَفْضُولِ عَلَی الْفَاضِلِ فَضْلاً جُزْئِیًّا آمدی در بدائع می آرد یَجُوزُ فَضْلُ الْجُزْئِیِّ لِلْوَلِیِّ عَلَی النَّبِیِّ ملا جامی در نفحات النصوص فی شرح الفصوص مے آرد اَلْفَاضِلُ[۳] یَجُوزُ اَنْ یَکُوْنَ مَفْضُولاً مِنْ وَجْهٍ علامہ دوانی رحمۃ اللہ علیہ در رسالہ[۴] تشبیہ مے آرد تَفْضِیلُ[۵] الشَّیْءِ عَلَی الشَّیْءِ قَدْ یَکُوْنُ مِنْ بَعْضِ الْوُجُوْہِ دُوْنَ الْبَعْضِ

چون این امر ثابت شد کہ فضل کلی مر انبیا راست علیہم السلام پس دستنی است کہ بعد نبی فضل کلی مر صحابہ راست رضوان اللہ تعالی علیہم اجمعین کہ بے واسطہ جمال باکمال حضرت سرورانام علیہ الصلوۃ والسلام بچشم سر دیدہ و با وے صحبت داشتہ اند و دین و قرآن مبین از زبان فیض ترجمان وے شنیدہ اند با مرونہی الٰہی مخاطب گشتہ و صرف مال و جان در راہ وے بدون باء سمع نمودہ اند حضرت مجدد رحمۃ اللہ در مکتوب دو صد و ہفتم از جلد اول فرماید ہیچ ولی بمرتبہ صحابہ نرسد اویس قرنی با آن رفعت شان کہ بشرف صحبت خیر البشر علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والتسلیمات نرسیدہ بمرتبہ ادنی صحابہ نرسد شخصی از عبد اللہ بن المبارک رضی اللہ تعالی عنہ پرسید[۶] اَیُّهُمَا اَفْضَلُ مُعَاوِیَۃُ اَمْ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِیْزِ در جواب فرمود اَلْغُبَارُ[۷] الَّذِیْ دَخَلَ اَنْفَ فَرَسِ مُعَاوِیَۃَ مَعَ رَسُوْلِ اللّٰہِ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَسَلَّمَ خَیْرٌ مِنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِیْزِ کَذَا مَرَّۃً اِنْتَہٰی فاما فضل جزئی بعضیگران ہم ثابت ست لیکن ازین فضل جزئی غباری فضل کلی صحابہ رضی اللہ عنہم نہ نشیند حق تعالی جل شانہ میفرماید یُؤْمِنُوْنَ بِالْغَیْبِ یعنی آن جماعت کہ ایمان مے آرند بغیب و مراد ازین اتباع اند

کہ بہ غیبت حضرت خیر البشر علیہ الصلوٰۃ والتحیۃ یعنی بعد وفات آن سرور کائنات علیہ افضل الصلوٰۃ واکمل البرکات ایمان مے آرند وبدون مشاہدۂ معجزۂ ظاہرہ مصدق بجمیع مَا جَاءَ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می شوند قلب ایشان مطمئن بالایمان مے گردد واز نور ایمان منور وروشن می شود وحاجت معاینہ معجزات ظاہرہ وکرامات باہرہ نمی افتد از سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم سوال کردہ شد یَا رَسُولَ اللهِ اَحَدٌ خَيْرٌ مِنَّا اَسْلَمْنَا وَجَاهَدْنَا مَعَكَ قَالَ نَعَمْ قَوْمٌ يَكُوْنُوْنَ مِنْ بَعْدِكُمْ يُؤْمِنُوْنَ بِيْ وَلَمْ يَرَوْنِيْ ملا علی قاری در شرح مشکوٰۃ می نگارد وَلَا يَخْفٰى اَنَّ الصَّحَابَةَ كَانُوْا مُؤْمِنِيْنَ بِالْغَيْبِ لٰكِنْ بِاعْتِبَارِ بَعْضِ الْمُؤْمَنِ بِهٖ مَعَ مُشَافَهَةِ بَعْضِهٖ بِخِلَافِ التَّابِعِيْنَ فَاِنَّ اِيْمَانَهُمْ بِالْغَيْبِ كُلِّهٖ فَمِنْ هٰذِهِ الْحَيْثِيَّةِ اِيْمَانُهُمْ اَعْجَبُ وَاَفْضَلُ شاہ عبد العزیز در تفسیر عزیزی می طرازند قدما صحابہ ایمان بالغیب را درین آیہ بر معنے دیگر حمل فرمودہ اند از حضرت عبد اللہ بن مسعود بروایت امام احمد در مسند خود بروایت حاکم ودیگر محدثان معتبر ثابت ست کہ حارث بن قیس روزے باایشان گفت کہ ما خیلے حسرت وافسوس می کنیم برانچہ از ما فوت شد وشما را حاصل گشت ای یاران محمد کہ بدیدار آن ذات مشرف شدید عبد اللہ ابن مسعود فرمودند کہ ما نیز افسوس وحسرت می کنیم بر چیزے کہ از ما فوت شد وشما را حاصل گشت کہ نادیدہ بہ محمد ایمان آوردید قسم بخدا کہ نبوت محمد نزد کسی کہ او را دیدہ باشد از آفتاب ظاہر ترست ایمان ایمان شماست باز سورۂ بقر را تلاوت آغاز نہادند تا آنکہ بمفلحون رسیدند وایں مضمون را بزار وابو یعلے

و حاکم بروایت امیر المؤمنین عمر بن الخطاب رض آورده اند که ایشان فرموده اند که من
روزے ہمراہ آنحضرت نشستہ بودم فرمودند کہ پیش من خبر کنید کہ افضل
انواع ایمان ایمان کدام مردم ست عرض کردند یا رسول اللہ ایمان فرشتگان
آن حضرت فرمودند کہ ایشان را چہ مانع ست منزلت فرشتگان را نزد خدا می دانید
مردم عرض کردند یا رسول اللہ ایمان پیغمبران فرمودند از ایمان پیغمبران چہ عجب کہ
حق تعالے ایشان را برسالت و نبوت خود ممتاز فرمودہ است عرض کردند
یا رسول اللہ ایمان کسانیکہ ہمراہ انبیا حاضر شدند و بر دین جان خود را نثار کردہ شہادت
یافتند فرمودند ایمان ایشان چہ عجوبگی دارد کہ ہمراہ انبیا صحبت داشتہ اطوار و اوضاع
آنہا را دیدہ یقین تام حاصل کردہ اند مردم عرض کردند یا رسول اللہ پس بفرمائید
کہ ایمان کدام فرقہ افضل ست فرمودند کہ ایمان آن فرقہ کہ ہنوز در پشت پدر انند و بعد
از من خواہند آمد و بر من ایمان خواہند آورد و مرا ندیدہ اند چند ورق سیاہ کردہ
در نظر ایشان افتاد و بسبب قوت ایمان موافق آن نوشتہ عمل نمودند این گروہ
در ایمان افضل اند از دیگران انتہی و شیخ عبد الحق دہلوی رحمہ اللہ در تکمیل الایمان می طرازد
ابن مسعود رضی اللہ عنہ فرمودہ است کار محمد صلی اللہ علیہ ظاہر و روشن بود بر ہر کہ
او را دیدہ است ایمانی فاضل تر از آن نباشد کہ در غیب بوی ایمان آرند و بعضے از
مفسران یؤمنون بالغیب را ہم بدین معنی تفسیر کردہ اند و نیز در حدیث آمدہ است کہ در
آخر زمان چنان شود کہ تمسک بدین و سنت من مثل گرفتن اخگر سوزان باشد بدست
ہر کہ در آن زمان متمسک بسنت بود اجروے مقدار اجر پنجاہ کس باشد پرسیدند
یا رسول اللہ پنجاہ کس از ایشان یا از ما فرمودند بلکہ از شما انتہی فقیر حقیر گوید کہ بر

واقفان عموض کلام و رموز مقام نیکو روشن ست که این حدیث اشارتے بفضل
جزئی می کند زیرا که فضل کلی مر صحابه را ست رضی الله عنهم حق سبحانه تعالی
ایشان را برائے صحبت و نصرت و اعانت حضرت خاتمیت برگزیده و تقویت دین
قدیم و ارائة صراط مستقیم از ایشان رضی شده دیگران را چه یارا که به جنب و مقابل
ایشان در آیند در اشعة اللمعات شرح مشکوة مذکور ست نزد جمهور آنست که فضل
کلی ثابت ست مر صحابه را و این منافات ندارد به ثبوت فضل بوجه جزئیه مر دیگران را
انتهی و نیز در تکمیل الایمان مے آرد تحقیق و مختار همان ست که جمهور علماء بر آنند
و مراد باین خیریت که پیشینیان را اثبات کرده اند از وجه خاص ست که ایمان
به غیب باشد و لیکن فضل کلی صحابه را ست و فضل جزئی منافات با فضل کلی ندارد
انتهی در رساله مبدء و معاد حضرت مجدد رحمه الله می فرماید اگر ولی را فضلے
از فضائل جزئیه حاصل شود که نبی را حاصل نبود و درجه خاص از درجات علیا میسر
شده که نبی نداشته نبی را نیز ازان فضل جزئی و ازان درجه خاص نصیب
کامل ست چه حصول آن کمال بواسطه متابعت نبی ست و نتیجه ایست از نتائج
اتباع سنت او پس ناچار نبی را ازان کمال بهره تام باشد قال علیه الصلوة والسلام
مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً فَلَهُ اَجْرُهَا وَاَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا لیکن ولی
در حصول این کمال سابق ست و در حصول این درجه مقدم ست و این قسم فضل ولی بر
نبی جائز داشته اند که جزئی ست که مجال معارضه بکلی ندارد انتهی یعنے اگرچه
بنظر ظاهر در بعض فضیلت جزئیه سبقت و تقدم ولی بر نبی پیدا می شود که ناچار
راجع بفضل جزئی ست فاما در حقیقت بهیچ وجه فضل ولی بر نبی هرگز لازم نمی آید چه نبی را

ازان فضل خاص نصیب کامل و حظ وافر حاصل ست زیرا که فضل کلی که مناط افضلیت ومدار محمدیت ست این حضرات را حاصل ست ومعهذا آن نبی را ازین کمال مخصوص استغنا تمام حاصل ست چه کمالیکه ارفع و اعلی ست حضرت ایشان را ثابت ست لیکن با وصف این استغنا و بی پروائی از ثواب آن کمال و از ثمرهٔ آن درجه حضرت ایشان را نیز علیه السلام بهرهٔ کامل حاصل ست چه کمال امت در جریدهٔ اعمال پیغمبر محسوب ست بدانکه واسطه دو قسم ست واسطه فی الثبوت و واسطه فی العروض واسطهٔ فی الثبوت عبارت ست از صفتیکه واسطه وذی الواسطه هر دو متصف شوند ولیکن اول سبب حصول ثانی شود کحرکة المفتاح بواسطة الید[۵۱] فَاِنَّ هُنَاکَ حَرَکَتَیْنِ اَحَدُهُمَا قَائِمَۃٌ بِالْیَدِ وَثَانِیْهِمَا ثَابِتَةٌ فِی الْمِفْتَاحِ نَاشِیَةٌ عَنْ حَرَکَةِ الْیَدِ واسطهٔ فی العروض عبارت ست از صفتیکه واسطه متصف شود حقیقة وبالذات وذو الواسطه متصف گردد مجازاً وبالعرض کحرکة جالس السفینة بواسطة السفینة[۵۲] فَاِنَّ حَرَکَةً وَاحِدَةً قَائِمَۃٌ بِالسَّفِیْنَةِ حَقِیْقَةً وَیُنْسَبُ اِلٰی جَالِسِهَا مَجَازاً وبهمین معنی در ما نحن بصدده مراد ست زیرا که کمال مذکور که موهم فضل جزئی مسطور ست در حقیقت کسب آن از ولی وبواسطهٔ ایشان منسوب بجناب نبی می گردد محمد بن نصیر الدین جعفر مکی در بحر المعانی[۵۳] فرماید جمیع شاهدان نبوت در درجه افضل اند

---

۵۱ مثل حرکت کلید ست بواسطه دست وقت کشادن قفل دو حرکت می باشد یکی ازان دست به کشاینده قائم می باشد دیگری بکلید که از حرکت دست پیدا می شود ۱۲

۵۲ مثل حرکت کسی که در کشتی نشسته که بواسطه کشتی می شود درینجا یک حرکت ست که به سفینه قائم ست حقیقةً و مجازاً به جالس سفینه منسوب می شود ۱۲

۵۳ نصیر الدین جعفر مکی حسینی از اعاظم خلفای شیخ نصیر الدین محمود ست در تفرید و توحید مقام عالی و در دوازده از نوادر امامت در احوال ظاهر و باطن بحر عقل حیران ست انچه از احوال خود بیان کرده ست محقق می شود که دعوی او حق

عمر دراز یافته بود از زمان سلطان محمد تغلق تا زمان سلطان بهلول در حیات بود و سن شریفش از صد متجاوز بود و اکابر ام

از شاہان ولایت باتفاق جمیع مشائخ قدس اللہ اسرارہم اما بعضے اولیاء امت
حضرت رسالت علیہ السلام کہ در مقام قربت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اند
نزدیک حضرت عزت جلت قدرہ فضل مقید دارند بر انبیاء دیگر چنانکہ حضرت
علیہ السلام رمزے ازین مقام اولیاء خود نمودہ است وگفتہ اِنّی رَأیتُ رِجالاً
مِن اُمّتی فی لیلۃِ المعراجِ یَراھُمُ اللہُ فی مقامی اینک قربت اولیاء
حضرت رسالت علیہ السلام از وجہ تا بہ قربت معلوم ست پس مقام رویت اللہ تعالی
کہ خواجہ عالم علیہ السلام دارد ہیچ پیغامبرے را نیست ہم در رویت مشاہدہ دنیاوی
ببین کہ رمزے نمودہ است وفرمودہ کہ لی مع اللہ وقتٌ لا یسعنی فیہ مَلَکٌ
مُقرّبٌ ولا نبیٌّ مُرسلٌ اما ولا ولیٌّ نگفتہ زیراکہ ایشان را در مقام و در وقت
خود مشاہدہ کردہ وکلام خود کہ با حضرت خداوند اعلی است باز نمودہ وہم درین معنی شیخ
شیوخ شہاب الدین سہروردی قدس اللہ سرہ نیز در رسالہ خویش نبشتہ
کہ یَراہُ المؤمنونَ فی الآخرۃِ کما یَراہُ الاولیاءُ فی الدنیا
ویَراہُ الاولیاءُ فی الآخرۃِ کما یَراہُ النبیُّ علیہ السلامُ فی الدنیا
ویَراہُ النبیُّ فی الآخرۃِ وھو المقامُ المحمودُ الذی لا یُشارِکُہ
فیہ لہ من الانبیاءِ والرسلِ الا اولیاءُ امتہ پس چون قربت
خویش را مشاہدہ ومعاینہ خواہی کرد آنگاہ معلوم ست خواہد شد کہ از درجہ تا بہ قربت
چند مقدار تخصیص ست ودیگر ازین درخواست موسی وتمنائی عیسی مسیح علیہ السلام کہ
ہیچ کس نکردہ است وآنکہ سلف معلوم کردہ اند ودرین رسیدہ اند اما از ذہن ہائے
سقیم وعقل ہائی عقیم پوشیدہ اند

اِعْلَمْ اَنَّ تِلْكَ الْوِلَايَةَ مَخْصُوْصَةٌ لِمُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَلِمُحَمَّدِيِّيْنَ
وَلِهٰذَا قَالَ عِيْسٰى عَلَيْهِ السَّلَامُ يَا لَيْتَنِيْ كُنْتُ مِنْ اُمَّةِ مُحَمَّدٍ
عَلَيْهِ السَّلَامُ ثُمَّ قَالَ فَوَاللهِ لَا تَحْصُلُ لِيْ اِلَّا بِمُتَابَعَتِهٖ صَلَّى اللهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاِنَّهٗ كَمَا قَالَ اَبُوْ بَكْرِ الصِّدِّيْقُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَنْزِلُ
عِيْسٰى عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنَ السَّمَاءِ الرَّابِعِ اِلَى الْاَرْضِ لِاَجْلِ تِلْكَ الْوِلَايَةِ
اَلَّتِيْ هِيَ مُعَائَنَةُ الْحَقِّ بِمُتَابَعَتِهٖ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَمَا
قَالَ مُوْسٰى عَلَيْهِ السَّلَامُ اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِيْ مِنْ اُمَّةِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پس این خواستن موسے کلیم اللہ و تمنا بردن عیسی مسیح علیہما السلام
ہمین ولایت حضرت رسالت علیہ السلام است کہ خواجہ عالم علیہ السلام فرمودہ است کہ
اَلْوِلَايَةُ مِنِّيْ وای محبوب گمان نبری کہ اولیاء را بر انبیا فضل می کنم گوش دار
اَلْمِثَالُ مِصْبَاحُ الْاَقْوَالِ یعنی اگر تو درون خلوت با حضرت معشوق در قربت
مشاہدہ در آن مقام مخصوص باشی برادران ترا معیشت نباشند کسیکہ محرمیت
برگردن خود دارند ایشان درون محرم و برادران بیرون نامحرم پس خوش آمد
و بہ آمد افضل بر برادران کہ در دہلیز اندکے باشد ورد اینجا ہمچنین ہمہ انبیا علیہم
السلام برادران حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم اند و اولیا بہ آمد و خوش آمد
آن حضرت اند لا محال در مقام خواجہ عالم علیہ السلام قربت مشاہدہ یابند ہمدرین معنی
حضرت رسالت علیہ السلام رمزے از قربت ایشان بیرون دادہ است کہ میر ہُم
اللہ تَعَالٰى فِيْ مَقَامِيْ و اینک فرمودہ اَلْوِلَايَةُ مِنِّيْ يَعْنِيْ اَنَا مَدِيْنَةُ
الْعِلْمِ اَيِ الْوِلَايَةِ یعنی گفت من شہرستان ولایت ام و علی بابہا

یعنی دران شہرستان علم پسر عم من ست کہ علی ابن ابی طالب ست کرم اللہ وجہہ پس این مدینہ شہرستان کدام ست کہ دربان این شہرستان ہمچون علی کرم اللہ وجہہ آمد اگر من این مدینہ را بتمامی بر حکم مشاہدہ عیان کنم و اسرار علی را کرم اللہ وجہہ بیانے دہم کار نبوت ہمہ انبیا ء بر زبان رود اے محبوب فضل مطلق مراہل نبوت راست المقصود این تفاضیل نبوت وقتی ست کہ ولایت و نبوت را در دو شخصی اعتبار کنی اما ای محبوب ہر گاہ کہ نبوت و ولایت در یک ذات باشد باتفاق جمیع مشائخ قدس اللہ اسرارہم ولایت را افضل ست بر نبوت وَلِهٰذَا قَالُوا[۹۵] اَلْوِلَايَةُ اَفْضَلُ مِنَ النُّبُوَّةِ لِاَنَّ الْوِلَايَةَ عِنْدَهُمْ عِبَارَةٌ عَنْ شُهُوْدِ الْحَقِّ وَالنُّبُوَّةَ عِبَارَةٌ عَنْ دَعْوَةِ الْخَلْقِ پس از اعلام شہود افضل ست درین کلمات من خید بن کسان چون در فہم قاصر بودند گمراہ گردند چنانچہ در کلام مجید و فرقان حمید عالمی ضلالت یافتہ اند کہ يُضِلُّ بِهٖ[۹۶] كَثِيْرًا وَّيَهْدِيْ بِهٖ كَثِيْرًا

ے ہر کہ زلفش دید کافر شد بحکم	ہر کہ رویش دید ایمان بازیافت
آفتاب ہر دو عالم آشکار	زیر زلف دوست پنہان بازیافت
چون تاریکی زلفش غوطہ خورد	زندہ گشت و آب حیوان بازیافت
طالب درد ت الم چون شد بجان	کز میان درد درمان بازیافت

اگر عالمانِ عصر و شیخانِ دہر درین کلمات من سالہا بسیار و قرنہائے بیشمار تامل شافی کنند و اللہ ذرہ مقصود این فقیر را در نیابند انتہٰی ✤ ✤ ✤

امر ششتم از زمان پاسبتان ہیچ یکے از حضرات انبیاء یا اولیا نگذشتہ اند کہ ایشان را ازدست اعدا اذیتی نرسیدہ ملاحظہ رود کہ برائے حضرت آدم علیہ السلام

[۹۵] ازینجاست کہ گفتہ اند کہ الولایۃ افضل از نبوت ست زیراکہ ولایت نزد ایشان عبارت از شہود حق ست و نبوت عبارت از دعوت خلق ست ۱۲

[۹۶] آن الخ کسے را گمراہ می کند و آن الخ کسے را ہدایت می کند ۱۲

ابلیس بود و به حضرت نوح علیه السلام حام که ایذا می رسانید و در پے داؤد علیه السلام
جالوت اُفتاده بود و برائے سلیمان علیه السلام صخر بود حضرت عیسیٰ علیه السلام را
دو حیات ست یکے حیات اولے در آن وقت بخت نصر عدو بود و دیگرے
حیات ثانی در آن دجال علم مخالفت خواهد برافراخت در پے ایذا رسانی حضرت
ابراہیم نمرود کمر بسته بود و بحضرت موسیٰ علیه السلام فرعون چها چها ایذاها رسانید
و به سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم بوجہل دقیقہ از ایذا رسانی فرو نگذاشت فرمود آنحضرت
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مَا اُوْذِیَ اَحَدٌ مَا اُوْذِیْتُ فِی اللّٰہِ عَزَّ وَجَلَّ
چنانچہ سخاوی در مقاصد حسنہ نگاشتہ نماز عبد اللہ بن زبیر علیه السلام را بریا و نفاق
منسوب کردند و در حالت نماز وے آب گرم شدید الحرارت ریختند تا آنکه چهره
اش سوخت او را رضی اللہ عنہ بنهایت استغراق خبرے نه شد و بعد سلام انقضا
پرسید چون مطلع شد فرمود حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيْلُ و تا زمانه دراز از درد سر
ورود در ناک بود سعد بن ابی وقاص را که از مشهود لهم بالجنه بود جهال کوفه اذیت
می دادند تا آنکه گله پیش حضرت عمر رضی اللہ بردند که او نماز بوجه حسن نمی گزارد از
ائمه اربعه امام ابوحنیفه را تازیانه زدند و حبس کردند به امام مالک جفاهائے رسید که
که بست و پنج سال برائے جمعه و جماعت برنیامد به امام شافعی اہل عراق و مصر مکروهات
رسانیدند و امام احمد حنبل را ضرب و حبس کردند و بخاری رحمه اللہ را از بخارا خارج
کردند حضرت بایزید بسطامی را بواسطه جماعتے از علمائے هفت بار از بسطام خارج
کردند حضرت ذوالنون مصری را مقید کرده زنجیر انداخته از مصر سوئے بغداد فرستادند
و اهل مصر جوق جوق با وے بودند تا شهادت زندقه او سازند

۵

سمنون را از استخوان زدند و زنے را اول وا دادند تا بروے استغاثہ زنا کرد سمنون یک سال
مختفی ماند سہل بن عبد اللہ تستری را از تستر خارج کردند کہ بسوے بصرہ رفت و تکفیر
کردند ابا سعید خراز را از استخوان زدند و علمائی عصرش از تصنیفاتش کہ در علم توحید بود
کلمات چیدہ فتوے تکفیر دادند و جنید رحمۃ اللہ علیہ وقتے کہ درس علم توحید میگفت
علی رؤس الاشہاد چند بار حکم بہ تکفیر دادند تا آنکہ درخانہ خود بیان مے فرمود از اشد
منکرین حضرت ایشان بسمنون و ابن عطا ابن دانیال بود تا آنکہ پیش دانیال اگر
مذکور ایشان می شد رنگ چہرہ اش متغیر می شد حسین بن منصور حلاج رحمہ اللہ را
بمجلس حامد بن عباس وزیر مقتدر با قاضی ابی عمر اتفاق بحث افتاد قاضی فتوے
بقتلش نگاشت و دستخط فقہا کہ درآن مجلس حاضر بودند برگرفت حلاج گفت چرا
درپے قتل من شدید من از اہل سنت و جماعت ہستم عقیدہ سنیان دارم تصانیفم
موجود اند بنگرید این کلام را حلاج بار بار می گفت مگر ایشان اصغا نکردند و بعد تکمیل جواب
ہمان وقت حلاج محبوس شد و وزیر فتوی پیش مقتدر فرستاد او حکم قتل در داد و اولاً حلاج را
ہزار تازیانہ زدند پس دست و پایش را بریدہ سرش از تن جدا کردند و جسمش سوختہ
خاکستر در دجلہ انداختند و سرش بر پل بغداد آویختند ابا عثمان مغربی را با وصف
کثرت مجاہدات و علم و حال از مکہ خارج کردند و سخت زد و کوب و مجروح نمودند
تا آنکہ بہ بغداد اقامت ورزید و ہمدرا انجا بحق پیوست و بر شبلی چند بار شہادت بر
کفر دادہ شد امام ابو بکر نابلسی از مغرب بسوئے مصر خارج کردند و شہادت
زندقہ دادند پس سلطان حکم کرد تا او را سرنگون کشیدہ پوستش برآوردند درحالیکہ
پوستش برمی آوردند او قرآن بکمال تدبر و خشوع میخواند حتی قطع قلوب الناس
تا آنکہ قلوب مردمان خفہ کردہ شد

و یکادوا ان یفتنوا بہ نسیمی را بہ حلب سلخ کردند معامله اش عجیب و غریب ست
و قریب بود که بآن در فتنه انداخته شوند ۱۲
چون او منکرین را جواب قاطع میداد مخالفین حیلهٔ ایذا رسانی چنین کردند که سورهٔ اخلاص
نگاشتند و کفش دوز را مبلغی دادند تا در پاپوش دوخته پس آن را خریده از
مقام بعیده بہ پیش وے بطور تحفه فرستادند نسیمی که ازین معامله ناواقف بود
چون پاپوش درپا کرد بہ نائب حلب اطلاع کردند که نسیمی سورهٔ اخلاص نویسانیده
در پاپوش دارد چون نعلین بحکم نائب حلب پاره کرده شد ازان سورهٔ اخلاص
برآمد نسیمی هیچ جوابش نداد پس حکم بہ سلخ وے دادند او در توحید اشعار میگفت
در پوستش رحمی آورند و او روے سلخ مے دید شیخ ابا مدین را منسوب بہ زندقه
نموده مدام از بیجانه خارج کردند تا بہ سوے تلمسان رفت شیخ ابو الحسن شاذلی هرگاه
در دیار مغرب بود صیت کمالاتش در اقصای مغرب افتاد مردمان آتش حسد
افروختند و از استخوانش زند و در ایذائش دقیقه نگذاشتند تا آنکه مردمان را
از ملاقات وے باز داشتند و او را زندیق می گفتند هرگاه شیخ عزم مصر کرد
بہ سلطان مصر نگاشتند که از زنادقهٔ مغرب شخصی عازم آن نواحی ست که او را از بلاد
خود خارج کرده ایم اعتقاد اهل اسلام را ضائع می کرد چنان نشود که از زبان درازی
خود سلطان را فریبد او از کبار ملحدین ست و قصه اش بس دراز ست مختصر این ست
که خداوند کریم او را از کید ایشان محفوظ داشت بر شیخ عز الدین بن عبد السلام
فتوی کفر دادند و برای تنقیح عقیدهٔ وے مجلسے قرار دادند بر شیخ تاج الدین
سبکی فتوے کفر دادند و شهادت دادند که او مبیح خمر ست و لواطت و در
زنار می بندد و او را زنجیر انداخته از شام بمصر مقید آوردند عظیم شان رفعت مکان

ہ یہ عبدیہ

امام ابو حامد غزالی نہ چنان ست کہ درین ایام کسے لب بانکار او کشاید امام یافعی
در نشر المحاسن می فرماید وَمِمَّا حُكِيَ - وَاشْتَهَرَ وَرُوِينَا عَنِ الشَّيْخِ الْعَارِفِ
بِاللهِ اَبِي الْحَسَنِ الشَّاذِلِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ اَنَّهُ رَاَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
فِي النَّوْمِ بَاهَى مُوسَى وَعِيسَى عَلَيْهِمَا السَّلَامُ بِالْاِمَامِ الْغَزَالِيِّ رَضِيَ
اللهُ عَنْهُ وَقَالَ اَفِي اُمَّتِكُمَا حِبْرٌ كَهٰذَا قَالَا لَا شیخ ابن حوازم روزے
کتاب احیا را دیدہ گفت این بدعت مخالف سنت ست چون شیخ مذکور معتقد علیہ
تمامی سکان بلاد مغرب بود از جمیع مردمان کتاب احیا[۵] طلب داشت
و بہ سلطان آن زمان تحریص نمود سلطان مغرب منادی عام کنانید

---

[۵] احیاء علوم الدین کتابی ست مشہور در تصوف می گویند کہ احیا چنان حاوی ست کہ اگر سبا دا تمامی کتب اسلام ضائع گردد و احیا باقی ماند کافی خواہد بود ابن جوزی در اغلاط احیاء (اعلام الاحیا باغلاط الاحیا) کتابی دارد و در تلبیس ابلیس ہم تعاقب نمودہ سبط ابن جوزی گوید کہ چون غزالی احیاء را بر مذہب صوفیہ تصنیف کردہ و قانون فقہ را گذاشتہ و احادیث غیر صحیحہ آوردہ ازین رو زبان انکار بر و کشادند ابو الخیر گوید کہ ایراد این چنین احادیث در ترغیب و ترہیب جائز ست صاحب کشاف فرماید بشرطیکہ حدیث موضوع نباشد حافظ زین الدین عراقی در تخریج احادیث احیاء دو کتاب دارد یکی ضخیم دیگری دجیز در وجیز احادیث درج کردہ کہ از ضخیم متروک شدہ بود کبیر در ۷۵۱ھ تصنیف فرمودہ صغیر بعد ۷۶۰ھ تصنیف شدہ نامش المغنی عن حمل الاسفار فی تخریج ما فی الاحیاء من الاخبار بودہ است چون ہنوز چند احادیث متروک بود حافظ ابن حجر در تخریج احیا کتابی نگاشتہ حافظ ابن حجر در ۸۵۲ھ انتقال فرمودہ حافظ قطلوبغا حنفی المتوفی ۸۷۹ھ تحفۃ الاحیاء فیما فات من تخاریج احادیث الاحیاء نگاشتہ غزالی کتابے دارد در حل مشکلات احیاء جمہور علماء بسبب قبولیت احیاء اختصار وے کردہ اند احیاء در یکہزار و بست و پنج یوم تصنیف شدہ ۱۲

مِنْہ سَلَّمَہُ اللہُ تعالٰی

[۶] حکایت کردہ شدہ و مشہور است و از ابی الحسن شاذلی مروی است کہ آن دید بحالت خواب کہ فخر کرد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بامام غزالی بموسی و عیسی علیہما السلام و فرمود صلی اللہ علیہ وسلم کہ آیا در امت ایشان کسی بود چنین دانشمند ... [۷] ... ۱۲

کہ بروے لعنت خداے تعالے باد کہ کتاب احیا پیش خود داشتہ حاضر نیارد مردمان جوق جوق نسخ موجودہ بامتثال امر شیخ و سلطان حاضر آوردند بروز پنجشنبہ مجلسے انعقاد یافت فقہائی وقت دیدہ فتوے باحراق دادند و چنان قرار یافت که صباح آن بروز جمعہ سوختہ شود در شب جمعہ کہ میان بود شیخ ابوالحسن کہ مشہور بابن حوازم ست بخواب می بیند کہ از باب جامع مسجد کہ ازان باب داخل مسجد می شد بہ مسجد میرود و در رکن مسجد نورے دید و دریافت کہ سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم و ابوبکر و عمر نشستہ اند و پیش این حضرات غزالی کتاب احیا در دست گرفتہ ایستادہ است و ابوالحسن را دیدہ گفت کہ خصم ماست پس غزالی ہر دو زانو بر زمین نہادہ و چون کودکان بزانو نزد ابوبکر و عمر رضی اللہ عنہما رسید تا آنکہ نزد سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم فائز گشت و کتاب احیا پیش کردہ عرض داشت کہ ملاحظہ فرمودہ شود کہ اگر این بدعت و مخالف سنت ست چنانکہ ابوالحسن می فہمد توبہ کردم و اگر شئے مستحسن ست ازان من برکتے حاصل کن و از خصم من انصاف بفرما سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم ورق ورق تا آخر ملاحظہ فرمودند وارشاد فرمودند وَاللّٰہِ اِنَّ ھٰذَا شَیْءٌ حَسَنٌ[له] پس ابوبکر او را گرفت ہمچنان معائنہ ساخت و بر زبان آورد وَالَّذِیْ بَعَثَکَ بِالْحَقِّ یَا رَسُوْلَ اللّٰہِ اِنَّہٗ لَحَسَنٌ[وله] پس عمر گرفت و بعد معائنہ ہمچنان گفت پس سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم حکم کرد تا پارچہ از جسم ابوالحسن برآرند و بروے حد مفتری نافذ کنند چون حسب حکم بعد تجرید از ثوب پنج تازیانہ زدہ شد ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ لب بہ شفاعت کشادہ کہ ابوالحسن آنچہ گفتہ بطریق اجتہاد در سنت و بہ تعظیم سنت گفتہ غزالی ہم

له قسم بخدا کہ این چیز نیکوست ۱۲

وله قسم بآن کس کہ ترا بحق فرستادہ یا رسول اللہ این نیکوست ۱۲

مغفرت ساخت کہ ابوالحسن بیدار شد و بہ صبح جمعہ از اصحاب خود واقعہ
بیان ساخت و قریب یک ماہ باین درد مبتلا بود پس احیار امعاینہ کرد مطلبی
صافی موافق کتاب و سنت بدہش درآمد پس سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم را بخواب
دید کہ از دست مبارک خود بہ جائے ضرب مسح فرمود کہ درد زائل شد بعد بست و پنج روز
چاق شد امام یافعی بعد ذکر این حکایت می طرازد وَلَوْلَا اَنَّ هٰذَا الشَّيْخَ
الْمَذْكُوْرَ اَدْرَكَهُ اللُّطْفُ بِالتَّوْبَةِ وَالْهِدَايَةِ وَشَفَعَ فِيْهِ
الصِّدِّيْقُ وَسَبَقَتْ لَهُ الْعِنَايَةُ لَكَانَ يَمُوْتُ عَلٰى ذٰلِكَ الْحَالِ
وَيَلْقَى الْعَذَابَ الشَّدِيْدَ وَالنَّكَالَ ۔ ببینی کہ ابن جوزی کہ از حفاظ
و اکابر محدثین ست چہ قدر در تعصب حضرت محبوب سبحانی رضی اللہ عنہ افتادہ
در تاریخ یافعی مذکور ست قَدْ سَمِعْتُ فِيْمَا مَضٰى اَنَّهٗ حُبِسَ بِسَبَبِ الشَّيْخِ
عَبْدِ الْقَادِرِ بِاَنَّهٗ كَانَ يُنْكِرُ عَلَيْهِ وَكَانَ بَيْنَهٗ وَبَيْنَ
اِبْنِهٖ عَدَاوَةٌ بِسَبَبِ الْاِنْكَارِ الْمَذْكُوْرِ اَخْبَرَنِيْ مَنْ وَقَفَ
عَلٰى كِتَابٍ لَهٗ يُنْكِرُ فِيْهِ عَلٰى قُطْبِ الْاَوْلِيَاءِ وَتَاجِ الْمَفَاخِرِ الَّذِيْ
خَضَعَتْ بِقَدَمِهٖ رِقَابُ الْاَكَابِرِ الشَّيْخِ مُحْيِ الدِّيْنِ عَبْدِ الْقَادِرِ قَدَّسَ
سِرَّهٗ وَنَوَّرَ ضَرِيْحَهٗ در تکفیر شیخ محی الدین بن عربی مردمان دقیقہ نگذاشتند

---

۱ اگر این شیخ را توبہ و ہدایت نصیب نمی شد و حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ اب بہ شفاعت وی نمی کشادند و عنایت بوی متوجہ نمی شد وی اہل حال می مرد و بعذاب شدید و عقوبت مبتلا می شد ۱۲ ۲ نکال بالفتح عقوبت ۱۲ ۳ ابن جوزی عالم عراق و عمدۃ آفاق بود ذہبی در تاریخ کبیر گوید لا یوسف ابن الجوزی حافظا عندنا باعتبار الصنعۃ بل باعتبار کثرۃ الاطلاع و جمعہ در ۵۹۷ سنہ انتقال فرمود در سنہ ۵۹۵ از مجلس او ... یافت از بعضے لو اللہ سینۂ شیخ عبدالقادر جیلانی رضی اللہ عنہ تخم عداوت کاشت تا بیاد شمس ی رو سخن دید و انکار سید نا جیلانی رسالہ دارد

۴ مرآۃ الجنان تاریخی ست مشہور از امام یافعی درین تاریخ در بعض مواقع بر ذہبی ایراد کردہ و اصحاب فیر این تاریخ از ذکر صلحا الاحوال است امام عفیف الدین یافعی عارف کامل بود تصانیف وی خصوصا در تصوف مقبول قلوب افتادہ در سنہ ۷۶۸ انتقال کردہ ۱۲ ۵ دوزمان بستان شنیدم کہ بیان ابن جوزی در نزد حضرت شیخ عبدالقادر جیلانی ۶ سبب انکار و خصومت مرا عداوت بود و اطلاع دادکہ ابن جوزی در انکار شیخ کتابے دارد در عبدالقادر جیلانی رضی اللہ عنہ

شیخ کلیم الله جهان آبادی چشتی که از مشاهیر وقت خود بود در مکتوب نود و هشتم می طرازد که چون فقیرے شهرت پیدا می کند عیب جویان و عیب بینان برائے آزار خاطر او فکرها می کنند و می خواهند که رونق بازار او بکاهد و آن معزز از کاوش این ها محقر شود این نمی دانند وَاللّٰهُ مُتِمُّ نُوْرِهٖ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُوْنَ سلطان نظام الدین اولیا را مردم بر سر منبر دشنام میدادند و حضرت سلطان جیو بر آن مجلس حاضر مے بودند روزے کار از حد گزشت بعض بیدان شکایت به خدمت حضرت آوردند که زیاده ازین تاب نداریم که ذم حضرت بر سر منبر بشنویم ما کشته خواهیم شد حضرت فرمودند که قوم بد ما را می گویند ما عفو کردیم شما طفیل عفو ما نیز عفو کنید و این رباعی بر زبان مبارک راندند

رباعی

هر که ما را رنجه سازد راحتش بسیار باد
هر که ما را یار نبود ایزد او را یار باد
هر که خاری افگند در راه ما از دشمنی
هر گلے کز باغ عمرش بشگفد بی خار باد

شیخ محی الدین بن عربی گوید که او در شهر فارس با قطب وقت ملاقی شد مردمان در پئے انکار او بودند و دست راست او بریده بود چون قطب وقت را معلوم شد که شیخ او را شناخته حکم کرد تا راز بر کسے فاش نه کند شیخ قبول داشت و گفت که آنچه بر شما از دست مردم جفا ها می رود بر ما خیلے شاق می گزرد قطب لب به پاسخ کشاد که اے محمد اگر تمامی مردم شهر شخص متمکن فی المقام را ایذا دهند حکمش آن است که جانورے کوه را به دمد تا از مکان خود حرکت کند امام شعرانی در لطائف المنن می نگارد وَمِنْ هُنَا كَانَ سَيِّدِيْ

ع
الله تعالیٰ تمام کننده نور خود است اگرچه ناخوش دارند کافران ۱۲

عَلِی الخَوَاصِ رحمہ اللہ تعالیٰ یَقُولُ لَنَا کَثِیْرًا لَا یَکْمُلُ الفَقِیْرُ حَتّٰی یَکُوْنَ قُطْبًا یَدُوْرُ عَلَیْہِ الوَادِیْ مِنْ اَھْلِ اِقْلِیْمِہٖ کُلِّھِمْ کَمَا تَدُوْرُ الرَّحَا عَلٰی قُطْبِھَا شیخ ابوالحسن شاذلی فرماید کہ طریقۂ انبیاء اللہ و اولیاء اللہ چنان جاریست کہ در ابتدائے امر شان مردمان اذیت ہا رسانند و از اوطان ایشان را خارج کنند و بہتان و زور بر بندند ایشان صبر کنند تا بدولت رسند نکتہ بس لطیف در ایذاء اولیاء اللہ این ست کہ چون زمرۂ اولیاء اللہ بعبادت و زہد بسر برند و بر دست شان خوارق عادات ظاہر شود احتمال بود کہ مردمان بعبادت شان متوجہ شوند چنانکہ نصاری حضرت عیسیٰ علیہ السلام را پرستش می کردند پس حق سبحانہ و تعالیٰ منکرین را گماشت تا بایشان ایذا رسانند و مورد مطاعن سازند تا مردمان نفور کنند نظیرش آن ست کہ برای چشم زخم انواع حیل بکار می برند بر رخ اطفال حسین و شکیل نقطہ سیاہ می زنند در کشت زار جاجم عظام مے آویزند دیلمی مرفوعا روایت کردہ اِجْعَلُوْا فِیْ ذُرُوْعِکُمُ الجَمَاجِمَ پس این مطاعن بطور دفع چشم زخم ست شیخ سراج الدین مخزومی کہ شیخ الاسلام شام بود در باب انکار شیخ محی الدین عربی می فرماید اِنَّ لُحُوْمَ الاَوْلِیَاءِ مَسْمُوْمَۃٌ وَھَلَاکُ اَدْیَانِ مُبْغِضِیْھِمْ مَعْلُوْمَۃٌ وَبَعْضُھُمْ تَنَصَّرَ وَمَاتَ عَلٰی ذٰلِکَ وَمَنْ اَطْلَقَ لِسَانَہٗ فِیْھِمْ بِالسَّبِّ اِبْتَلَاہُ اللہُ تَعَالٰی بِمَوْتِ القَلْبِ ابو عبد اللہ المقرشی رضی اللہ عنہ می فرماید مَنْ عَضَّ فِیْ وَلِیِّ اللہِ عَزَّ وَجَلَّ ضَرَبَہٗ فِیْ قَلْبِہٖ بِسَھْمٍ مَسْمُوْمٍ ابو تراب نخشبی گوید اِذَا اَلِفَ القَلْبُ الاِعْرَاضَ عَنِ اللہِ صَحِبَہُ الوَقِیْعَۃُ فِیْ اَوْلِیَاءِ اللہِ امام یافعی در نشر المحاسن الغالیہ فی فصل

مشائخ الصوفیۃ اصحاب المقامات العالیہ از اقوال مشائخ مے فرمائد اقل عقوبۃ المنکر
علی الصالحین ان یحرم برکتہم قالوا وتخشی علیہ سوء الخاتمۃ
شیخ مجد الدین فیروزآبادی صاحب قاموس گوید کہ ہیچکس را نمے رسد کہ انکار اولیاء
کند بہ بادی الرای چہ ایشان در فہم وکشف مراتب عالی دارند گاہے نہ شنیدہ ام کہ
کسے از اولیاء اللہ حکمی کردہ باشد کہ ہادم دین باشد مثلاً وضو یا نماز یا دیگر فرائض و مستحبات
را منع کردہ باشد البتہ ایشان کلام دقیق میگویند کہ فہمیدن آن دشوار باشد و نیز گفتہ
کہ قوم گاہے بمقامات و درجات علوم مجہولہ رسند کہ تصریحے ازان در کتاب و سنت
نیست لیکن علماء عاملین گاہے بمقتضائے استنباط و حسن ظن ایشان باز مرہ صالحین
آن را بر کتاب و سنت عرض کنند کار ہر کس نیست کہ ہرگاہ کلامے بشنود کہ از دائرہ فہم
او خارج باشد بآن خیال نیک پیدا کند بلکہ برخے از ایشان بر صاحب آن قول لب
انکار مے کشاید و خلق الانسان عجولا ابی العباس بن شریح کہ منکر صوفیہ بود
در مجلس ابی القاسم جنید آمد تا از وکلامے شنود کہ از صوفیہ شائع گشتہ بعد سمع کلام
ہرگاہ مراجعت کرد کیفیتش پرسیدند گفت من ہیچ نہ فہمیدم الا ان صوت الکلام
لیس بصولۃ مبطل نیز گفتہ کہ چنان کہ بہ اولیاء اللہ کرامات عطا کردند کہ فرع
معجزات است پس درین چہ باک است کہ با ایشان عبارات عطا فرمودہ کہ از فہم آن
فحول علماء قاصر بودہ اند شیخ الاسلام مخزومی گفتہ کہ ہرگز جائز نیست ہیچ عالمے را کہ
بر صوفیہ انکار کند تا آنکہ بر طریقہ ایشان رود و افعال و اقوال ایشان را مخالف کتاب
و سنت یابد صرف بر بنای کلامی کہ مردمان بایشان منسوب کنند انکار بایشان روا نہ
بود بر منکر ضرور است کہ اقل درجہ ہفتاد امر را نگہدارد پس از ان او را انکار میرسد

ازانجمله آن است که در معجزات انبیاء الله علی اختلاف طبقاتہم و کرامات اولیاء علی اختلاف طبقاتہم غور نماید و باآن ایمان آرد و اعتقاد کند که اولیاء الله در جمیع معجزات باستثناء بعضے ازآن وارث انبیاء بوده اند ازان جمله آن است که بر کتب تفسیر سلفاً و خلفاً حاوی باشد تا اسرار کتاب و سنت و اختلاف ائمہ مجتہدین و تفسیر و تاویل و شرائط و لغات عرب و محاورات و استعارات را دریابد ازان جمله آن است که مقامات سلف و خلف در معنے آیات صفات و اخبار آن بفہمد و بشناسد که کدام معنے ظاہر گرفته و کدام راه تاویل پیموده و دلیل کدام ازایشان راجح است ازانجمله است تبحر در علم اصول و معرفت منازعات علم کلام و ازانجمله است معرفت اصطلاحات قوم از تجلی ذاتی و صوری و ما ہو الذات و ذات الذوات و معرفت حضرات الاسماء و الصفات و فرق میان حضرات و فرق میان احدیت و واحدیت و معرفت ظہور و بطون و ازل و ابد و عالم الغیب و اکوان و شہادت و شیون و عالم الماہیت و ہویت و سکر و صحبت وَمَنْ هُوَ الصَّادِقُ فِي السُّكْرِ حَتّٰى يُسَامَحَ وَمَنْ هُوَ الْكَاذِبُ حَتّٰى يُؤَاخَذَ وَغَيْرَ ذٰلِكَ پس ہر شخصیکه از اصطلاحات قوم واقف نباشد چگونه بر حل کلام یا انکار با مری که مراد ایشان نیست قادر باشد شیخ ابن حجر[۱] شرح بعض آیات ابن فارض رضی الله عنه کرده به شیخ ابی مدین فرستاد تا که اجازت نگارد شیخ تحریر فرموده

سَارَتْ مُشَرِّقَةً وَسِرْتَ مُغَرِّبًا	شَتَّانَ بَيْنَ مُشَرِّقٍ وَمُغَرِّبِ

[۱] شیخ الاسلام شہاب الدین احمد عسقلانی ثم المصری در ۷۷۳ھ متولد شد اولا به فن ادب متوجه شد پس در ۷۹۴ھ به تحصیل فن حدیث مصروف شد امام حفاظ محدثین بود کتب نافعه در فن حدیث دارد فتح الباری از عمده تصانیف حضرت ایشان است در ذی قعده ۸۵۲ھ انتقال فرموده ۱۲

ف امر نہم در ذکر حضرت مجدد الف ثانی

[illegible]

ونزد حافظ ابن حجر فرستاد ابن حجر برامرے کہ ازو مخفی بود انتباہ گرفت وتا موت ملازمت شیخ ابی مدین گزید +

امر نہم حضرت قطب الاقطاب شیخ احمد بن عبد الاحد[1] از خطۂ پاک سہرند خاستہ کہ اوشہری است میان دہلی ولاہور +

مثنوی

سوادش زلف رخسار فتوح است — غبارش توتیائے چشم روح است
ازان شہرے کہ نامش مضمر آمد — برائے ما عجب کانے برآمد
چہ معدن معدن قند مانے — بہ شکراو است این شکرفشانی
ازو پیدا بہ ہر شہری دکانہا — روان در دشت جانہا کاروانہا

نسبت آن جناب بہ بست وہشت واسطہ بامیر المومنین سیدنا عمر رضی اللہ عنہ می رسد در ۹۷۱ھ قدم بعالم شہود نہادہ در کمتر ایام از تحصیل علوم فراغ حاصل کردند جامع معقول ومنقول بودند وحافظہ قوی می داشتند بہ اندک زمان قران شریف یاد گرفتند بیشتر علوم از والد ماجد خود وبرخی از علماء کبار آن زمان تحصیل کردند وبسیالکوٹ کہ شہری است از ملک پنجاب نزد مولانا کمال الدین[2] کشمیرے کہ از فحول دانشوران متورع بود واز باطن نیز بہرہ داشت بعضے کتب مشکلہ را چون عضدی وامثالہ

[1] شیخ عبد الاحد رح در عنفوان جوانی بدست شیخ عبد القدوس گنگوہی رح حاضر شدند وبکمند ارادت درآمدہ تلقین اذکار تعیین اطوار فراگرفتند وطلب مصاحبت نمودند حکم شد کہ بعد تحصیل علوم بلاحظہ کبر سن شیخ بر زبان آوردند کہ ترسم پس از اتمام انصرام علوم دینیہ این گرامی صحبت را در نیابم شیخ فرمودند آن وقت بفرزندم رکن الدین رجوع کن پس بعد از تکمیل علوم ظاہری بسبب انتقال شیخ از شیخ رکن الدین خرقۂ خلافت قادریہ وچشتیہ پوشیدند وگرامی حیات را بہ افادات وافاضات بانجام رسانیدند در کمال بی نفسی وتفرید باوجود کثرت تلامذہ ہیچ کی انجا می خود قبول نکردند وحوائج خانہ از بازار خود می آوردند وخیلی متبع سنت بودند وسنتے را متروک نگذاشتند در ۱۰۰۷ھ انتقال فرمودند مزار پر انوارش بیرون سہرند بجانب غربی واقع است

آن شیخ کہ بود عالم اہل سخن	ہمنامش گہر بر انزل داعجان	چون شیخ زمانہ بود در علم وعمل	تاریخ وصال او بگو شیخ زمن

[2] حلال دقائق وکشاف حقائق بود نسبت نقلی غالب داشت مجموعہ علم وعمل فنا بود وتقوی بود در سیالکوٹ ولاہور مستفاد دوم

خوانده اند و بعضے کتب احادیث را نزد مولانا یعقوب کشمیری علیہ الرحمہ گزرانده بودند و

این شیخ یعقوب از خلفاء بزرگ شیخ معظم قطب مکرم شیخ حسین خوارزمی بوده در حرمین

محترمین زادہما اللہ شرفا نزد کبار محدثین انجا تصحیح حدیث نموده و نیز حضرت ایشان اجازت

تفسیر واحدی[سل] را با جمیع مولفاتش چون بسیط و وسیط و اسباب[سل] نزول و نیز تفسیر بیضاوی

را با جمیع مصنفاتش چون منہاج[سل] الوصول و غایۃ[سل] القصوی وغیرہما و صحیح بخاری را

با جمیع مولفات او چون ثلاثیات[ش] و ادب المفرد و افعال العباد و تاریخ وغیر ذلک و مشکوۃ

تبریزی و شمائل ترمذی و جامع صغیر سیوطے و قصیدۂ بردہ از عالم ربانی قاضی بہلول

بدخشانی یافتہ بودند و قاضی مذکور اجازت این کتب مذکوره از شیخ معظم عبد الرحمن بن

فہد داشتہ کہ او و آبا ے او در بلاد معظمہ عرب از کبار محدثین بوده اند پس حضرت مجدد

حدیث مسلسل الراحمون یرحمہم الرحمن تبارک و تعالی ارحموا من فی الارض

(بر رحم کنندگان — رحم کنندہ کسانیکہ را کہ در زمین بوده اند — اللہ تعالی رحم فرماید)

یرحمکم من فی السماء بیک واسطہ قاضی از شیخ عبد الرحمن یافتہ حضرت

(رحم کند شمارا — اللہ تعالی)

مجدد رح در علم ادب ید طولانی داشتند روزی حضرت ایشان بمنزل فیضی در آمدند

او در تحریر تفسیر بے نقطہ بود حضرت ایشان را دیده مسرور گشتہ التماس کرد کہ موضعی از تفسیر

پیش آمده کہ آن را بحروف غیر معجمہ تاویل و تفسیر نمودن متعسر شده بسیار دماغ سوختم اما عبارت

دل خواه بدست نیامد حضرت ایشان در ساعت مطالب کثیره در کمال بلاغت بر نگاشتند

کہ فیضی در حیرت رفت حضرت ایشان را بیعت و ارادت از قطب زمانہ شاہباز بلند آشیانہ

فی الطبقۃ الاولی من متوطن مثل محمد بن عبد اللہ الزاہد و ابی ہاشم البنا و ابی نعیم و خلاد بن یحیی و علی بن عیاش و علیہ متن وح سطبقۃ مشائخ بن ماجہ المتوفی سنۃ ۹۲۹ ھجری ۱۲

سل امام ابی الحسن علی بن احمد واحدی نیشاپوری در سنۃ ۴۶۸ انتقال کرد ۱۲ سل در کشف الظنون مذکورست ہو اشہر ما صنف فیہ ۱۲ سل منہاج الوصول الی علم الاصول رسالہ ایست مختصر از جمال و حاصل ماخوذست از محصول فخر رازی و محصول ماخوذ است از مستصفے غزالی و معتمد ابی الحسن بصری منہاج کتابی است کہ علمای مشاہیر بشرح آن متوجہ شده اند تفصیلش در کشف الظنون مذکورست ۱۲ سل غایۃ القصوی در فروع شافعیہ است و تخریج مدیدہ وارد کہا ہو حسب دانی الکشف ۱۲ ش در کشف الظنون مذکورست المراد بہ ما اتصل بہ الی رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم من الحدیث ثلثۃ رواۃ و تخصر الثلاثیات فی صحیح البخاری فی اثنین و عشرین حدیثا البتاعن مکی بن ابراہیم و ہو ممن حدثہ عن التابعین و ہم

حضرت خواجه محمد باقی بالله اویسی نقشبندی قدس الله سره حاصل بود منقول است که حضرت خواجه قدس سره فرمودند که حضرت مخدوم ما مولانای بزرگ خواجه امکنگی قدس سره ما را امر کردند که بهندوستان شو تا این سلسله شریفه را آنجا از تو رواجی پدید آید و ما خود را شایان این معنی ندیده تواضع نمودیم ایشان امر باستخاره کردند در ان استخاره دیدیم که گویا طوطی بر شاخ نشسته و ما در دل خود نیت کردیم اگر آن طوطی ازان شاخ آمده بر دست ما نشیند پس ما را گشایش ها درین روے خواهد نمود بمجرد این خطور آن طوطی پرواز نموده آمده بر دست ما نشست و ما آب دهان خود در منقار او کردیم و آن طوطی در دهان من شکر ریخت فردای آن شب این واقعه را چون بعرض حضرت مولانا خواجگی قدس سره رسانیدم فرمودند که شما را زود تر متوجه بهندوستان میباید شد که طوطی جانور هندی است در هندوستان از دامان شما عزیزی بوجود آید که عالمی ازو منور گردد و شما را نیز بهره رسد منقول است که حضرت خواجه فرمودند که چون بشهر سهرند شما رسیدیم در واقعه نمودند که تو در جوار قطبیت فرود آمده و از حلیه آن قطب نیز آگاه گردانیدند هم صباح آن روز بدریافت درویشان و گوشه نشینان آن بلده رفتم جماعه را که دیدیم نه ایشان را بران حلیه یافتم و نه آثار و علامت قطبیت از هیچ یک معائنه

سله ولادت حضرت خواجه در کابل بظهور پیوسته در ۹۷۱ه در تحصیل علوم رسمی شاگردی مجمع علوم دانای مولانا صادق حلوای که از علمای اعلام آن ایام بوده اختیار نموده و برفاقت مولانا از کابل بماوراء النهر شده و باندک روزگار از سمو فطرت ایشان را بین الاقران امتیازی پیدا آمده و از فضائل بهره تمام روزی گشته اگرچه از تحصیل علوم صوری بقیه مانده که بسلوک این ... راه در آمده اند اما از ذکای فطرت و صفای نسبت و دانش ایشان پایه بلند داشته تا آنکه بر تدریس کتب مشکله و حل مطالب غامضه قدرت تمام داشت از ایام تحصیل علوم صوری جوش مناسبت این راه گاه بصحبت با یکان مختل لی مع الله بر ساتیده تا آنکه در بلاد ماوراء النهر که معدن این طائفه عزیز الوجود است بسیاری از مشائخ آن عهد دریافته و نیز معنی بعروس توبه و انابت ترهم آغوش گردیده در حضرت خواجه اویسی بوده در تربیت از روحانیت حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم حضرت

نمودیم گفتیم شاید کسی از اہل این شہر قابلیت این معنی داشته باشد که بعد ازین بظهور آید
ہمان روز که شما را دیدیم ہم حلیه شما را موافق یافتیم و ہم نشان آن قابلیت در شما مشهود گشت
منقول است که حضرت خواجه فرمودند که در بلدۂ سہرند دیده شده بود که ما چراغ عظیم آنجا
افروختیم و مشاہد می گشت که ساعت بساعت نور آن چراغ افزون شد و نیز مشهود میگردید
که مردم از ان یک چراغ افروخته ما چراغهای کثیره بر افروخته اند این را نیز اشارت بمعامله
شما میدانیم حضرت خواجگی بیکے از مخلصان خود تحریر فرموده شیخ احمد نام مردی است از
سہرند کثیر العلم و قوی العمل روزی چند فقیر با او نشست و برخاست کرده عجائب بسیار از
روزگار او قات او مشاہده نموده بآن ماند که چراغ شود که عالمها از و روشن گردد والحمد لله
تعالی احوال کامله او مرا بیقین پیوسته و این شیخ مشار الیه برادران و اقربا دارد ہمه
مردم صالح و از طبقه علمای چندی را دعاگوی ملازمت کرده جواہر عالیه و انسته استعداد ہای
عجیب دارند فرزندان آن شیخ که اطفال اند اسرار الٰہی اند بالجمله شجرۂ طیبه است انبتها الله
نباتا حسنا و نیز حضرت خواجه فرمودند که شیخ احمد آفتابی است که مثل ما ہزاران
ستارہا در سایه او گم اند الحاصل حضرت ممدوح از یمن نظر تربیت و برکات و ہدایت
حضرت خواجه رح بکمال و تکمیل واصل گردیدند پس در ساعتی که مشتری از و کسب
سعادت نماید حضرت ایشان را خلعت اجازت کامله پوشانید و بسہرند که وطن مالوف
آنحضرت بود رخصت فرمودند جمعی از طالبان صادق خود را در خدمت ایشان تعین
نمودند پس حضرت ایشان با نعمت ہای فراوان بوطن باز گشتند و بامر حضرت خواجه
در آن بلده بتربیت طالبان پرداختند ہمدران اندک ایام آوازه حضرت بلند شد
و آستان فیض نشان محط رحال و مجمع اصحاب کمال گشت علما از دور و نزدیک

بخدمت رسیدند و امرا از ترک و تاجیک بشرف حضور بهره ور گردیدند مشائخ عهد ارادت آوردند اکابر زمانه بتواضع برخاستند بدولت ایشان مس ها طلا شد و ذره ها آفتاب گردید ذات بابرکات ایشان آیتے بود از آیات الٰهی و نعمتی بود از نعمائے الٰهی ؎

هر لطافت که نهان بود پس پردهٔ غیب	همه در صورتِ خوبِ تو عیان ساخته اند
هر چه بر صفحه اندیشه کشد کلک خیال	شکل مطبوع تو زیبا تر ازان ساخته اند

اطلاع بر مغیبات و اشراف بر خواطر و تصرفات در مکنونات ادنی صفتے بود از صفات جمیله ایشان شمارهٔ خوارق و کرامات که در کسب مقامات مروی شده به هفت صد میرسد هرچند بحکم کلام ذی الاحترام قطب وقت ابوالحسن نوری نور الله مرقده که فرموده وَاَعْظَمُ الْعَلَامَاتِ فِیْ زَمَانِنَا شَیْئَانِ عَالِمٌ یَعْمَلُ بِعِلْمِهٖ وَعَارِفٌ یَنْطِقُ عَنْ حَقِیْقَتِهٖ همان کثرت علم و عمل و معرفت اکمل حضرت ایشان کرامت شگرف بود و نیز بحکم آن گفته اند

؎ اشرف معجزات قرآن است ؂

دقائق حقائق آن غوث الخلائق عظیم ترین خوارق است فاما چون بعض متصدیانند که شمهٔ از کرامات بشنوند لهذا کراماتے چند بمعرض بیان در آورده میشود تولد حضرت مجدد حسب بشارت شیخ الاسلام احمد نامقی است در نفحات مذکور هست که از حضرت شیخ الاسلام احمد رسیدند که مقامات مشائخ شنیده ایم و کیفیت ایشان دیده از هیچ کس مثل این حالات که از شما ظاهر میشود ظاهر نشده است فرمود که ما در وقت ریاضت بر ریاضت که داشتیم که اولیاء خدا کرده بودند بجا آوردیم و بر آن مزیدی نیز کردیم حق بفضل و کرم خود هر چه پراگنده بایشان داده بود یکبار به احمد داد و بعد از چار صد سال چون احمد شخصے پدید آید تا عنایت ایزد تعالیٰ درباب او این باشد که همه خلق بینند هٰذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّیْ وفات شیخ احمد جام

در ۸۳۶ھ بود منقول است که آن حضرت بقصد سیر وگشت بیابان و دشت کابل متوجه شدند روزی از قریه به قریه اخری تشریف فرما بودند که درمیان راه آفتاب گرمی کرد واز حرارت هوا وگرد وغبار تشنگی وماندگی بر مخدوم زاده بزرگ رحمه الله ودیگران که پیاده در عنان میرفتند غلبه نمود اما از غایت ادب جرأت عرض نداشتند درین میان حضرت ایشان بجز حومی مولانا محمد یوسف سمرقندی که از قدمار اصحاب آنحضرت بود خطاب نموده فرمودند همانا حرارت آفتاب وتراکم غبار یاران را ایذا میدهد مولانا معروض داشت چون معلوم ومکشوف حضرت ایشان است چه حاجت بعرض مخلصان است حضرت ایشان تبسم نموده گوشه چشم حق بین جانب آسمان کرده چیزی درزیر لب گفته قدمی چند نرفته بودند که قطعه ابر ظاهر شد ومحاذی ایشان واصحاب ایشان آمده سایه افگند وبهمان مقدار که غبار فرونشیند وبه وحل نه انجامد متقاطر شد وشمالی بغایت اعتدال وزیدن گرفت منقول است یکی از امرا زادها راسلطان وقت به غضب تمام از لاهور طلبید که از وتقصیرات بوقوع آمده از مشاهده کثرت غضب سلطان حاضران را عقیده آن بود که بمجرد رسیدن اورا بزیر پاے پیل افگند وی نیز این معنی را دریافته سخت هراسان گردیده بود چون بسهرند رسید بخدمت ایشان که غائبانه اخلاصی داشت آمده بزاری تمام التماس حمایت نمود ایشان فرمودند انشاء الله سبحانه خاطر جمع باشید که هیچ مکروهی نمیرسد بل سلطان التفات ومهربانیها خواهد نمود وی از غایت اضطراب معروض داشت که انچه درحق این مخلص بزبان مبارک رفت آن را بزبان قلم نیز بیارند وآن رقیمه را به من بسپارند که مرا اطمینان تمام حاصل گردد چون مبالغه نمود حضرت ایشان تبسم نموده نوشته دادند که چون فلان از خوف غضب سلطان که نمونهٔ غضب الٰهی است به فقرا رجوع نمود فقرا اورا در ضمن خود گرفته ازین مهلکه رهانیدند بعد از

مرخص فرمودن او بچندین روز یکی ناگاه خبر آورد که این شخص را سلطان آزارها داده
بزندان فرستاد چون این خبر بسمع حضرت ایشان رسید تبسم نموده فرمودند در نظر بعض فقرا
چون قلق صبح درآمده که وی از سلطان شفقت وعنایت بیند این خبر که میگویند صدقی
ندارد تا بعد از دو سه روز خبر رسید که آن مرد همین که بنظر سلطان درآمد سلطان بخندید و
از روی نصیحت کلمهٔ چند باو درمیان آورد وانگاه بالتفات تمام خلعتش داد و رخصت فرمود
منقول است یکی از سلاطین زاده ها را پادشاه وقت در زندان کرد و رای ملک بقتل آن
مقرر شد آن بیچاره هر سو دست و پا می زد به فقرا نیز رجوعی نمود دران اثنا حضرت
ایشان به آگره تشریف فرمودند محبوس مایوس یکی از مخلصان منظور حضرت ایشان را
که آشنای قدیم او بود طلب نمود و بزبان او از حضرت ایشان توجه خاص الخاص
برای رهائی وخلاص خود نمود آن عزیز آمده بنهایت تضرع والحاح التماس اورا العرض
رسانید ایشان آن شب متوجه شده فرداش فرمودند که باو مژده رسان که از قتل
خلاص شدی واز حبس عنقریب رهائی خواهد یافت این مژده باو رسانید اما وی را غلبهٔ
اضطرابی که داشت اطمینان تمام دست نداد بیکی از مجاذیب معتبر کس فرستاده
التماس خلاصی خود از توجه او نیز نمود آن مجذوب را بر زبان رفت که خاطر جمع دار
که دیدم که قلاب یکی از اکابر نقشبندیه آمده ماهی اورا از گرداب هلاکت کشید مقارن
آن سلطان زاده از حبس خلاص یافت وبه منصب رسید منقول است که در سفری حضرت
ایشان به رباطی فرود آمده بودند بناگاه بیاران فرمودند که مرئی گردید درین شهر امروز
بلیهٔ روی خواهد داد و در عامهٔ اهل شهر سرایت خواهد نمود یاران مایکدیگری را خبر کنند که
هر یک دعای ماثوره بِسْمِ اللّٰهِ الَّذِیْ لَا یَضُرُّ مَعَ اسْمِهٖ شَیْءٌ فِی الْاَرْضِ وَلَا فِی السَّمَآءِ گویند اعوذ

بکلمات اللّٰہ التامات من شرّ ما خلق را تکرار نمایند که هر که این دعا را بخواند بعنایت الله سبحانه وی واسبابش محفوظ ماند ازین فرمودهٔ ایشان دو ساعت نرفته بود که در بعضی خانه های آن رباط آتش در افتاد و بشدتی هر چه تمام تر مشتعل شد چنانکه مردم از اطفاے آن عاجز گشتند وبسا خانه ها بسوخت وبسا امتعه چه بحرقت وچه بسرقه رفت مولانا عبد المومن لاهوری که فاضل بود از مخلصان ایشان اسباب او نیز محروق گشت و او خود را بصد محنت بخدمت ایشان رسانید حضرت ایشان بمولانا فرمودند که مگر شما را کسے بخواندن دعاء ماثوره مذکوره خبر نکرد گفت نه حضرت ایشان یاران را از عدم اخبار مولانا عتاب نمود و هر یاری که آن دعا خوانده بود واسبابش بسلامت رهائی یافت منقول است شیخ محمد مسعود که برادر خرد حضرت ایشان بود واز مریدان مقبول صاحب کشوف حضرت خواجه عالیشان قدس الله سرہما جهت کفاف معیشت بر سبیل تجارت بر قندهار رفته بود دران ایام بیخبری حضرت ایشان بخادمی که حاضر وقت بود فرمودند که عجب معامله است متوجه احوال مسعود شدم هر چند بدیدهٔ مکاشفه جست وجو نمودم وی را هیچ جا در زمین نیافتم بعد ازان چون نیک متوجه شدم صورت قبر او که بتازگی فوت شده در نظر آمد سامعان در حیرت رفتند بعد ازین فرمودهٔ ایشان بچند روز رفیقانش رسیده خبر وفات او رسانیدند منقول است از شاهزادهٔ[1] حق پژوه دارا شکوه که در سفینة الاولیا

---

[1] این شاهزاده بادشاه صورت درویش سیرت بود خرقه خلافت از دست عارف حق آگاه ملا شاه پوشیده و بخدمت حضرت میان میر بالله هم حاضر شده مستفید گردیده در فقر شانی عالی و مرتبه بلند داشت سفینة الاولیا سکینة الاولیا سر اکبر دیوان اکسیر اعظم رساله حق نما رساله معارف از وهست سخنش دریای توحید است از دست اورنگ زیب عالمگیر برادر خویش بقتل رسیده ؎

آنکه شاه بلند اقبال است   رتبه اش در مقام اجلال است   شاه دارا شکوه نامش بود   بجهان دلی مقامش بود
شد بجو زین دام گاه حزن و ملال   شد بفردوس با دل خوشحال   جمعه و غرهٔ مه عاشور   بود تاریخ وصل آن مغفور
سال تاریخ نقل آن شه دین   شد رقم صاحب بهشت برین   مرقد آن قتیل عشق اله   هست در گنبد همایون شاه

در ذکر حضرت مجدد رحمہ می طراز د از متاخرین مشائخ و صاحب ریاضت و مجاہدت
و خوارق و تصانیف اند درا واخر حال بعضی بر شیخ تہمت کردند کہ شیخ میگوید مرتبۂ من
زیادہ است از خلفاے راشدین رضی اللہ عنہم اما این محض بہتان و افترای مخالفان
است بر شیخ چرا کہ این فقیر خود شنیدہ از سیادت و نقابت پناہ فضائل و کمالات
دستگاہ حقائق و معارف آگاہ افضل فضلای عصر علامی فہامی استاذی حضرت
میرک شیخ بن شیخ فصیح الدین کہ میفرمودند کہ وقتے مارا عبور بسہرند واقع شد وکیف
ما اتفق ملاقات شیخ احمد روی داد در اثناے ملاقات بخاطر گذشت کہ اگر شیخ را
کرامتی است باید کہ مردم انچہ از ایشان بیان میکنند خاطرنشان من سازند و دیگر آنکہ
شنیدہ بودم کہ خواجہ باقی کہ پیر ایشان است بے اجازت مولانا خواجگی امکنگی مرید
میگرفتند دیگر آنکہ بخواجہ خاوند محمود چہ اعتقاد دارند چون ساعتے پیش شیخ نشستم
جزوی از زیر مسند خود بمن دادند کہ مطالعہ نمایند چون آنرا تمام بدیدم بمن گفتند ازین
چیزی ظاہر میشود گفتم ازین خود ہیچ ظاہر نمی شود وآنچہ درینجا است درست است

لہ روزی در سفر گلبرگہ فقیر حقیر را انجناب شاہ معروف صاحب قادری کہ از مشاہیر مشائخ حیدرآباد و نظام دکن بودہ اند اتفاق صحبت
افتاد قال قال ذکر تحریر ہویہ مجددیہ بمیان آمد جناب شاہ صاحب بر محنت نقیر بہ تحسین کشادند و فرمودند کہ در رلت مشائخ انتصار پیران طریقت
از واجبات است و از واقعات خود بیان فرمودند کہ ایشان در عنوان شباب بر افادات حضرت مجدد الف ثانی علیہ الرحمۃ متوجہ شدند و بمدت
نہ سال جلدی ضخیم بر نگاشتند اتفاقاً نواب لشکر جنگ بہادر کہ از امرای حیدرآباد بودند برای ملاقات شاہ صاحب تشریف فرما شدند و مجلد ضخیم را
کہ پیش نظر شاہ صاحب بود بر داشتہ از کیفیتش استفسار نمودند چون معلوم شد کہ تحریر شاہ صاحب است بر حضرت مجدد رحمہ نواب صاحب فرمودند
کہ صدور این عمل از حضرت شاہ صاحب خیلی مستبعد است مناسب است کہ درین باب استخارہ کردہ بر بشارت عمل نمودہ شود شاہ صاحب استخارہ شروع کردند
چون بخواب رفتند می بینند کہ ایشان در صحرای لق و دق وارد آمدہ و در انجا دوازدہ تن از اقطاب سر بمراقبہ فرو بردہ اند ایشان السلام علیکم گفتند یکی
از اقطاب اثناعشر سر از جیب مراقبہ بر آوردہ جواب سلام دادند چون از ملاحظہ حال معلوم میشد کہ این اقطاب بانتظار کسی نشستہ اند کہ بزرگی نورانی
صبیح وجیہ بلند بالا با لباس سفید وارد حال ایشان شدند اقطاب خوش حال شدہ بہ تعظیم برخاستند شاہ صاحب را معلوم شد کہ حضرت مجدد علیہ الرحمۃ
بودہ اند ہمان قطب کہ بجواب سلام پرداختہ بودند جسارت نمودہ اشارت بہ شاہ صاحب کردہ عرض داشتند کہ این شاہ معروف اند کہ بحر برایرادات
حضرت معروف اند حضرت مجدد رحمہ نظر غیظ بر ایشان انداختند تا آنکہ از فرط ندامت غرق عرق شدند چون بیدار شدند ہمان وقت مجلد ضخیم در آب شستند

گفتند پس می باید که انچه ازما واقع شده همین ست وباقی افترا است و باز بعد از ساعتی گفتند که روزی خواجه
خاوند محمد باینجا آمده بودند گفتند که خواجه باقی اجازت صریح از پیر خود ندارد بجهت آنکه روزی مولانا خواجگی
امکنگی خربزه می خوردند وقاج قاج راخود بریده بدست حاضران ومریدان میدادند
وبخواجه باقی ندادند اصحاب گفتند خواجه نیز حاضراند مولانا خواجگی امکنگی فرمودند ما خربزه
باو درست دادیم خواجه باقی ازین استنباط کردند که مرا اجازت ارشاد دادند من گفتم
این چنین نیست چراکه ما هرگز این چنین سخنی از پیر خود واز دیگر مردم نشنیده ایم بلکه خواجه
باقی اباء می کردند که این کار از دست من نمی آید واین بار را من نمیتوانم برداشت ومولانا
خواجگی میفرمودند که ما اجازت دادیم وترا این کار را باید کرد درین اثنا چندی از ریش
سفیدان نیز گفته اند که ما دران مجلس حاضر بودیم که مولانا خواجگی اجازت ارشاد بخواجه باقی
دادند خواجه خاوند محمود گفتند بس ما غلط شنیده بودیم وبعد ازان شیخ احمد فرمودند که انچه
از مریدان خواجه خاوند محمود به ایشان اعتقاد دارد وخواجه آنچنان نیستند ومن آن اعتقاد
بخواجه ندارم هرسه سوالی که در خاطر حضرت اخوند گذشته بود شیخ جواب دادند منقول است
چون علامة الزمان شیخ الاسلام هندوستان مولوی عبدالحکیم سیال کوٹی در اوائل
یکے از معاندان حضرت شیخ بود شبی شیخ را بخواب دید که روبروی وی آیه قُلِ اللّٰهُمَّ ذَرْهُمْ
بگو خدا یا بگذار ایشان را
همی خواند به مجرد شنیدن این آیت جذب شیخ وشوق الٰہی مجددی در دل وی اثر کرد و
قلب وی ذاکر گردید چون از خواب بیدار شد دل خود را ذاکر یافت چند روز به تصور
شیخ ذکر حق کرد وخود را اویسی شیخ میگفت آخر بخدمت حاضر آمد وبدرجات والا رسید
منقول است شیخ طاہر لاہوری قدس سره که از اعاظم خلفای حضرت مجدد است واستاد
شیخ محمد سعید ومحمد معصوم ہر دو وصاحب زاده شیخ بود قبل ازین بیعت به تاندان شاه

کمال کیتھلی قادری داشت چون عالم متبحر بود هر دو صاحبزادہ تعلیم علم ظاهری ازوی
میگروند روزے در محفل خلد منزل حاضر بود کہ حضرت شیخ محمد زرا از راه مکاشفہ احوال
شیخ ظاهر ظاهر شد و فرمود کہ مرا معلوم شده است کہ شخصے از حاضرین این حلقہ طوق کفر
بگردن خود خواهد انداخت و از راه هدایت و طریق دین متین خواهد برگشت و من بر پیشانی
وی لفظ هوالکافر نوشتہ می بینم باستماع این معنی یاران کہ حلقہ بندگی و اخلاص بگوش
جان میداشتند بنهایت ترسان و لرزان شدند و از شیخ بزرگ مستفسر این حال شدند
کہ آیا ازین تمام اهل حلقہ آن بے نصیب کہ باین بلا مبتلا خواهد شد کیست و نامش چیست
فرمود کہ آن شیخ ظاهر است یاران مجلس بظهور این معنی متاسف شدند مگر احدے این
سخن بگوش شیخ ظاهر نرسانید آخر کار بعد چندماه شیخ ظاهر بزنے کافره عاشق شد و طهارت
اسلام را مبدل بنجاست کفر ساخت و زنار ارتداد بگردن جان آویخت چون شیخ
ظاهر استاد حضرتین عالیین بود از وقوع این حال بسیار غم و الم دامنگیر حال هر دو صاحبزاده
بلنداقبال شد آخر روزی بوقت خوش بخدمت والد بزرگوار عرض کردند کہ استاد ما
غریق دریاے کفر شده است توجہ فرمایند کہ باز مشرف باسلام گردد فرمود کہ هرچہ شدنی بود
شد کہ در لوح محفوظ بحق او همین مکتوب بود آخر هر دو فرزند سعادت مند در باب مغفرت
شیخ ظاهر از بس اصرار کردند حضرت شیخ بخاطر داری فرزندان دلبند دست دعا بجناب
کبریا برداشت و عرض کرد کہ الٰهی حضرت غوث الاعظم شیخ عبدالقادر جیلانی فرموده است کہ
هیچ کس را بر قضای مبرم دست قدرت نیست مگر مرا چون یکی از دوستان خود را این
مرتبہ عالی کرامت فرمودی من هم امید دارم کہ بواسطہ من از شیخ ظاهر این بلای ازلی
بگردد فی الحال تیر دعا بهدف اجابت رسید و شیخ ظاهر از خواب غفلت و مستی عشق مجازی

بیدار شده افتان وخیزان بخدمت شیخ حاضر آمد و دوباره خلعت اسلام پوشیده دست ارادت بدامان شیخ زد و در اندک زمان بدین مراتب عظمی رسید حضرت ایشان بعمر سه وشصت سال ۱۰۳۴ھ ازین خاکدان به بهشت جاودان نقل فرمودند تفصیل حالات در برکات احمدیه وحضرات القدس وغیره مذکور است عاجز گوید ؎

بسوی باغ جنان شد امام ربانی	زسوز عشق دل عالمی کباب شده
بسال رحلت او گفت عاجز خسته	بسیر انفس وآفاق کامیاب شده ۱۰۳۴

اکنون در یقینی است که ذات بابرکات حضرت شیخ مجدد رح از حلیه جمیع کمالات ظاهری وباطنی واز سائر شرائط مجددیت محلی ومجلی ومزین بود وتجدید وتائید دین متین از حضرت ایشان بوجهی ظاهر شده که ظلمت کفر وبدعت بانوار ایمان وسنت متجلی گشت وعماد وسداد درشاد در همگی قریه وبلاد برپا شده بنای اسلام استحکام یافت وتمامی دیار عرب وعجم از شام و روم وحجاز ویمن وحبش وتکرور وهند وسند وغیره از خلفا حضرت ایشان رح فیضیاب گردید تا آنکه مشائخ وقت از شیخت استعفا داده به ملازمت صحبت بابرکت حضرت رح افتخار دارین ورزیدند واولیاء عصر بانقیاد وفرمان برداری باوج بلندی وقرب صمدی رسیدند وسالکان طریقت برمدارج ولایت ومعارج هدایت آناً فآناً ترقی می نمودند وعجائب انوار وغرائب روزگار دراندک زمانه مشاهده می کردند که بصحبت دیگران سالها میسر نبود وبعضی از کمالات ومقامات که برکملین سابقین رضوان الله علیهم اجمعین منکشف نه شده بود از زبان حضرت ایشان ظاهر شد چنانچه مولانا شاه عبد العزیز دهلوی رح دربنیاب تحریر می فرماید ولایات در

سلہ امام المحدثین مقتدای مفسرین جامع علوم ظاهری وباطنی بود ودر علم وحلم وورع وتقوی وتدریس وتلقین رتبه بلند ومقامی ارجمند داشت خلق بی تعداد وبیشمار بشاگردی آن زبدة الابرار بهره یاب شده وبمقام فضیلت وتکمیل رسیدند دربین زمانه اخیر اگر ذات بابرکات وی را خاتم الاولیا گفته آید بجاست سراج الهند وتصانیف آن امام المحدثین تفسیر عزیزی تحفه اثنا عشریه وغیره از تصانیف وی مقبول عالم وعالمیان است تعلیقات بجواب شیخ عبد الحق دارد وفتاوی ومکاتیب

زمان قربت از زمان سعادت نشان آنحضرت رائج ومتداول شدند وصحابه وتابعین و
تبع تابعین وَهَلُمَّ جَرًّا اِلٰی زَمَانِ الْجُنَیْدِ وَاَقْرَانِهٖ ثُمَّ هَلُمَّ جَرًّا اِلٰی زَمَانِ رُؤَسَاءِ الْقَادِرِیَّۃِ
وَالْجِشْتِیَّۃِ طریق تحصیل آن مدون ومبوب ومفصل گردید بخلاف مقام خلت که درین
عهود متطاوله اصلا کسی مذکور آن نکرد ونه طریق تحصیل آنرا کسی بیان نمود تا هزار سال گذشت طریق
تحصیل آن مقام در پرده اختفا واحتجاب ماند تا آنکه حق سبحانه تعالی حضرت مجدد را برروی
کار آورد وایشان را منشا ظهور این مقام که درجوهر شریف آنحضرت صلی الله علیه وسلم مودع
ومکنون بود گردانید وهزاران طالبان را بطفیل ایشان سلوک این طریقه میسر شد الحمد لله
حالا بیان طریقه بوجهی نمایم که اختصاص آن باتباع مجددیه کالشمس فی رابعة النهار منکشف
گردد قبل از حضرت مجدد طرق همه از راه محبیت ومحبوبیت بوده اند اول راه محبیت می پیمودند
وآخر بمرتبهٔ محبوبیت فائز میشدند وانچه لوازم محبیت است از ذکر جهر ووجد وشوق وانکسار
وتضرع وصبر وتوکل ورضاجوئی ومراقبه صفات خصوصاً احاطه ومعیت واستغراق در
توحید فعلی وخود را کَالْمَیِّتِ فِیْ یَدِ الْغَسَّالِ داشتن وصفات خود را وغیر خود را مستهلک
مثل مرده در دست غسال
درصفات او دیدن بلکه ذات خود را درذات او مندمج ساختن وحسن وجمال او را درهر مظهر
مشاهده نمودن ودران کوشش بلیغ مینمودند تا آنکه بانوار وتجلیات درابتدا سلوک و
فنا وبقا درانتها آن فائز می گشتند ودم اتحاد می زدند که اَنَا مَنْ اَهْوٰی وَمَنْ اَهْوٰی اَنَا تا آنکه
من محبوب ام ومحبوب من است
حضرت خضر بحضرت عبدالخالق غجدوانی که ارهاص طریقه مجددیه بود تعلیم ذکر خفی نمودند باز در
عهد حضرت خواجه نقشبند این معنی برگ وبار پیدا کرد لیکن درعهد حضرت خواجه عبیدالله احرار
علوم توحید باین نسبت ممتزج شدند وغلبه پیدا کردند تا آنکه حضرت مجدد قدس الله سره آن
همه را در بطون رسانیدند واز چاک سینه خود سراغی به محبوب پیدا کردند حالا عنایت ساری

[illegible]

موقوف شد و شوق و اشتیاق و وجد و جناحات و تضرع یکطرف ماند هرچه هست در قلب و روح و سر و خفی و اخفی و عناصر بدن است تا آنکه انوار و تجلیات از باطن خود می افتد و رفته رفته بمقام خلت میکشد معنی محبیت عاشقی است و معنی محبوبیت معشوقی است و معنی خلت یارانه است و سابق عاشقی و معشوقی بود درینجا آرزو و نیاز از جانبین است و سرگوشیها از طرفین واقع میشود و در عاشقی نعره و بیتابی و سر بر در و دیوار شکستن و در معشوقی غنج و دلال و فخر و مباهات بوده است اینست طریق خلت بطریق اجمال ما اگر تفصیل آن کسے خواهد با اتباع مجددیه چند سال نشست و برخاست نماید و در وجدان خود نظر کند که چه رنگ پیدا میشود ورای طرق سابقین انتهی علماء مشار الیهم بالبنان که در طول باع نظیر خود نداشتند بالاحفظه براهین ساطعه و حجج قاطعه به مجددیت حضرت ایشان رح لب کشادند چنانچه مولانا عبد الحکیم سیالکوٹی و مولانا جان محمد لاهوری و مولانا عبد السلام دیوکی و غیرهم رحمة الله علیهم اجمعین در تحریرات و تقریرات خود ها حضرت ایشان را مجدد[1] الف ثانی گفته اند صاحب جواهر الحقائق در کتاب خود می آرد امام ربانی شیخ احمد سهرندی از اکابر صوفیه است و جامع علوم ظاهری و باطنی و صاحب مقامات علیه و کرامت جلیه است اکثری از علماء و عرفاء اورا بزرگ داشته اند فاضل محقق مولانا عبد الحکیم سیالکوٹی بر مجددیت وی رفته و مجدد حادی عشر گفته هست و مشاهیر عرفاء در سلسله وی در هند و سند و عرب و عجم خصوصاً در روم و شام و عراق و کردستان و دیگر

[1] معنی مجدد الف ثانی نزد ایشان و توابع ایشان اینست که واسطه فیض ولایت درین هزار دوم وجود مبارک ایشان است چنانچه تحریر فرموده اند که بر من مکشوف ساختند که حضرت امیر المومنین علی کرم الله وجهه و جناب سیده رضی الله عنها واسطه فیض ولایت مطلقا اند اگرچه اولیاء امم سابقه باشند و بعد از ایشان تا ائمه اثنا عشر همین منصب قائم است پس حضرت شیخ عبد القادر جیلانی قدس سره نیز ازین دولت عظمی سرفراز شده اند و بعد از ایشان بر سر الف ثانی حق سبحانه تعالی مرا هم ازین منصب نائب ایشان فرموده و سرفراز بایں خلعت نموده لهذا درین هزار دوم هرکس که بدرجه ولایت میرسد واسطه فیض او من می باشم بجز توسل من هیچ ولی بولایت نخواهد رسید ۱۲ در المعارف

ذکر مجدد الف ثانی بودن حضرت

بلند ان دریں زمان اشتہار تمام دارد و آوست کہ نشر انواع علوم و اسرار فرمودہ در شرح مقامات طریقہ از سابقین سبقت بردہ است و آوست کہ بفہم مقطعات قرآنیہ معزز گشتہ و بحصول اسرار متشابہات فرقانیہ امتیاز یافتہ است و آوست کہ اسمار انبیار بہ ہندوستان و تابعان ایشان بروی مکشوف گشتہ و مقامات و درجات ایشان را مبین ساختہ است و آوست کہ باعلام آلہی جلشانہ مراتب ولایت و نبوت و رسالت و کمالات اولی العزم و مقامات خلت و محبت بیان فرمودہ و مخصوصات سید انبیار علیہ وعلیہم الصلوٰۃ والسلام ظاہر نمودہ است قدس اللہ تعالیٰ روحہم و افاض علینا فتوحہم انتہی مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی در مکتوب اسمی حافظ صدر الدین حیدر آبادی می طرازد ہر گاہ این معرفت پختہ شد و رفتہ رفتہ در فہم کلمات عارفان طریقہ مردم کج فہم راہ الحاد پیمودند و این معرفت غامضہ را وسیلہ ابطال شرائع و تکلیفات نمودند و مذہب شیخ محب اللہ الہ آبادی کہ ظاہرش قدم در وادی الحاد میزند شیوع تمام و رواج مالاکلام یافت عنایت خداوندی حضرت شیخ احمد سہرندی را بر روی کار آورد و علوم غریب بر ایشان القا فرمود من قبیل تعدیل الحار بالبارد و الرطب بالیابس تا ہیئت اعتدالیہ در اذہان مردم جاگیرد و باطل ممزوج بحق ارتفاع و امضا پذیرد و ہمین است مصداق معنی مجددیت انتہی اول کسے کہ حضرت را مجدد الف ثانی گفت مولانا عبد الحکیم[1] سیالکوٹی رحمۃ اللہ علیہ بود در برکات احمدیہ میطراز راقم حروف گوید مرا بر دل خطور میکرد اگر یکے از اعاظم علمائے وقت این معنی را کہ حق سبحانہ حضرت ایشان را مجدد الف ساختہ مسلم میداشت تائید تمام بود تا روزی باین خطرہ بجدمت

---

[1] وی از اکابر علماء و اعاظم علمای عہد خود بود در علوم باطنی وحید عصر و در علوم ظاہری فرید دہر در تمامی علوم ماہر بود و در زمان وی در جامعیت کسے ہم پایہ او نبود در ہمیر زادہ ہروی و ملا محمود جونپوری غالب آمد شاگرد حضرت مولانا کمال الدین کشمیری است تصانیف عمدہ دارد کہ ہمہ شغل متعلق افادہ حاشیہ بیضاوی حاشیہ مقدمات تلویح حاشیہ خیالی حاشیہ شرح شمسیہ حاشیہ مطول حاشیہ عبد الغفور ترجمہ غنیۃ الطالبین وغیرہ مولانا ...

حضرت ایشان رسید باین حقیر خطاب نموده فرمودند که مولانا عبدالحکیم سیالکوٹی که در علوم
عقلیه و نقلیه و تصانیف علیه چون وی در دیار هند نمی نماید کتابے بما نوشته بود تبسم نموده
فرمودند یکی از ان فقرات مدحیه این بود که مجدد الالف الثانی انتهی حضرت مجدد اشتغال با
تصانیف هم داشتند از تصنیفات حضرت ایشان است رساله تهلیلیه و رساله اثبات النبوة
و رساله المبدء والمعاد و رساله مکاشفات غیبیه و رساله اداب المریدین و رساله معارف لدنیه
درین ذکر احوال و مقامات خاصئه خود بیان فرموده و رساله رد شیعه و تعلیقات عوارف و
شرح رباعیات خواجه عبد الباقی علیه الرحمه ورای آن مکاتیب حضرت ایشان رساله هاست
که هر رساله از ان محتوی اسرار هاست هیچ یکے از متقدمین مثال آن بچشم سر ندیده و احدی
از متاخرین بگوش حقیقت و معرفت نظیرش نه شنیده اشتهار و قبولیت آن امری است
خدادا و تحریرش همان و اشتهارش همان مکتوبات و تصانیف هیچ از مکملین باین غائت مشتهر
نگردیده اگرچه در زمان حضرت مجدد بعض حضرات لب باعتراض کشادند و بعد از ان نیز سلسله
رد و انکار دراز بود مگر بقدر انکار بلکه مزیدی بر آن تائید غیبی درجه شهرت و قبولیت افزود حضرت
مجدد علیه الرحمه با وصف کمالی که داشتند به جواب هیچ معترض متوجه نه شدند بلکه در مکتوب دو صد
و چهارم از جلد اول تحریر می فرمایند از سخنان پریشان ارباب خسران محنت نه کشند كُلٌّ يَعْمَلُ عَلٰى
شَاكِلَتِهٖ لایق آنکه بمکافات و مجازات متعرض نشوند دروغی را فروغی نیست باعث کسادت
بازار آنها کلمات متناقضه آنها خواهد بود وَمَنْ لَّمْ يَجْعَلِ اللّٰهُ لَهٗ نُوْرًا فَمَا لَهٗ مِنْ نُّوْرٍ شغلے که پیش دارند
در همان کوشند و از غیران چشم پوشند قُلِ اللّٰهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِيْ خَوْضِهِمْ يَلْعَبُوْنَ انتهی از انجا که از زمان
باستان چنان معمول است که مردمان در پے ایذارسانی خاصان خدا افتند چنانکه ذکرش کرده
شد با حضرت مجدد هم نیز دقیقه از عداوت نامرعی نه گذاشتند و بیشتر سبب هیجان این فتنه انکار

توحید وجودیست و اثبات توحید شهودی است چراکه از چهار صد سال یعنی از عهد حضرت شیخ بن عربی رحمة الله علیه تا عهد مبارک ایشان ادعیه اسماع و اذهان مردم از مسئله وحدت وجود مملو بوده است و انکار حضرت مجدد بر توحید وجودی نه مثل انکار علمای ظاهر است بلکه از مقامی که وجودیه تکلم می کنند تصدیق و تسلیم آن مینمایند این قدر هست که مقصود اصلی را فوق این مقام میفرمایند و غیریتے فی الجمله بین الحق والخلق بنهجے که مخل وحدت وجود حقیقی که متحقق در خارج حقیقی است نگردد ثابت می کنند به خلاف وجودیه که درمیانه حق و خلق عینیه اثبات مینمایند و نیز چون بنا طریقه حضرت ایشان بر اتباع سنت است مبتدعین درپے انکار حضرت ایشان شدند و چون جهانگیر[1] بادشاه بیشتر اوقات در حالت سکری بود و وقت را غنیمت دانسته باو اطلاع دادند که حضرت مجدد رح مقام خود را فوق مقام صدیق اکبر گوید چون جهانگیر تفتیش حال کرد حضرت امام ربانی لب به پاسخ کشادند که شما خدام را برای خدمتی خاص بایوان خود طلب می سازید و آن خادم بعد طی مقامات امرا پیش شما میرسد باز به محل خود عود می کند ازین خادم را فوقی بر امرائی باشد جهانگیر خاموش شد پس شخصے از حضار به جهانگیر گفت که تکبر این شیخ نگر نیستنی است که ترا سجده نه کرد شما که ظل الله و خلیفة الله هستی بلکه تواضع معمولی هم بجا نیاوردند پس جهانگیر حکم کرد تا به قلعه گوالیار مقید کردند ۵

حال درویش همان به که پریشان باشد	پر شود خانه ز خورشید چو ویران باشد

سله بعض اهل تواریخ این را فتنه انگیزی روافض قرار داده که در عهد جهانگیر سر بر داشته بودند چنانچه تفصیل در رساله انوار احمدیه مذکور گشته در خزینة الاصفیا از مولوی غلام سرور چشتی مذکور است ۱۱ سله۲ جهانگیر بن اکبر بادشاه چغتای بتاریخ چاردهم ربیع الثانی سنه ۱۰۱۴ بر تخت سلطنت بنشست و تا بست و یکسال و هشت ماه و سیزده یوم بادشاهی نمود و پنجاه و هفت سال و یازده ماه و ده یوم عمر یافت سلطان را با نورجهان زوجه شیر افگن خان تعلقی بود چون شیر افگن خان بمرد از ملکه سلطنه گزیده و نورجهان درین غایت بر مزاج شاهی مسلط شد که حکومت بادشاه محض برای نام بود و اجرای احکام مالی و ملکی و فیصلجات و مهمات سلطانی صرف متعلق بذات نورجهان بیگم بود بحدیکه سکه زر هم بنام نورجهان بیگم بدین بیت مضروب شده ۵ ...

شاه‌جهان که عقیدتے با حضرت امام میداشت افضل خان وخواجه عبدالرحمن را که از مقربان ومعتمدان شاه‌جهان بودند با بعض کتب فقهیه پیش حضرت فرستاد که چون علماء سجده تحیت را برای سلاطین جائز داشته اند اگر وقت ملاقات به سلطان سجده کنی من ضامن هستم که ضررے به حضرت نخواهد رسید حضرت قبول نداشتند وفرمودند که این رخصت است وعزیمت دران است که سجده به غیر الله نه کرده شود چنانکه این واقعه را سید غلام علی آزاد بلگرامی در کتاب سبحة المرجان فی آثار هندوستان نگاشته ؎

فِی طَرِیقِ العِشقِ اَنوَاعُ البَلَا	اَیُّهَا القَلبُ الحَزِینُ المُبتَلَا
لَاکِنِ القَلبُ العَشُوقُ المُمتَحَن	لَا اُبَالِی فِی البَلَایَا وَالمِحَن

سهل باشد در ره فقر وفنا	گر رسد جان را تعب تن را عنا
رنج راحت دان چو شد مطلب بزرگ	گرد گله توتیاے چشم گرگ
کے بود در راه عشق آسودگے	سربسر در دست وخون آلودگے
تا نه سازی بر تو آسائش حرام	کے توانی زد براه عشق گام
غیر ناکامی درین ره کام نیست	راه عشق است این ره حمام نیست

از بعض ثقات شنیده شد که هرگاه جهانگیر حکم نهب خانه حضرت مجدد علیه الرحمه داد حضرت به احفاد خود امر فرمودند تا زنهار نسبت بادشاه اسلام به دعاے بد لب نه کشایند ؎

شنیدم که مردان راه خدا	دل دشمنان هم نکردند تنگ

چون حضرت مجدد رح مهما امکن هیچ سنت انبیاء علیهم الصلوة والسلام را از دست نداده بودند تقدیر الهی مقتضی حبس وی گردید تا سنت یوسف علیه السلام مودی گردید ؎

آنها که پاے در ره مولا نهاده اند	کام نخست بر سر دنیا نهاده اند

آوردہ اند پشت برین آشیان دیو	پس چون فرشتہ روی بہ عقبی نہادہ اند
آن طوطیان زہ چو قدم برگرفتہ اند	طوبے لہم کہ بر سر طوبی نہادہ اند
زادورہ و ذخیرہ این وادے مہیب	در طشت سر بریدہ چو یحیے نہادہ اند
اول بزیر پاے سگان خوار گشتہ اند	وآخر چو باد سر بسوے مولا نہادہ اند

امر دوم اول کسے کہ درین وادی قدم اعتراض نہادہ شیخ عبد الحق[1] دہلوی اند کہ از مشاہیر علمای حنفیہ دیار ہند بود شیخ معاصرت با حضرت مجدد علیہ الرحمہ داشت و این معاصرت را باین وجہ کہ ہر دو از مقتبسان انوار بارگاہ حضرت خواجہ باقی باللہ علیہ الرحمہ بودند قوتی گردیدہ پس شیخ بحکم اَصْلُ الْمُعَاصَرَۃِ الْمُنَافَرَۃُ در بدو امر رسالہ بر حضرت مجدد تحریر کردہ چنانکہ حضرت شیخ در آخر رسالہ ناخوشی خود باین عبارت ظاہر می فرماید یکباری شنیدہ شد کہ نسبت بہ فقیر این آیت می خوانند وَاِنْ یَّكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهٗ وَاِنْ یَّكُ صَادِقًا یُّصِبْكُمْ بَعْضُ وظاہر است کہ طعنہ ہای معاصر قابل اعتماد نباشد چنانکہ حافظ ذہبی کلام اقران را قابل سماعت ندانند در سیر اعلام النبلا مذکور است هٰذَا مِنْ كَلَامِ الْاَقْرَانِ الَّذِیْ لَا یُسْمَعُ ابن فہد در حاشیہ ضوء لامع[2] فی اعیان القرن التاسع در تحت ترجمہ علامہ سیوطی نگارد وَالَّذِیْ اَدِیْنُ اللّٰهَ بِهٖ اَنَّ مَا قَالَ كُلٌّ مِّنْهُمَا فِیْ صَاحِبِهٖ لَا یُحْتَجُّ بِهٖ كَمَقَالَۃِ الْعَصْرِیِّیْنَ بَعْضِهِمْ فِیْ بَعْضٍ ہرگاہ در علامہ سیوطی وسخاوی بسبب معاصرت این چنین اتفاق افتد بہ دیگران چہ رسد و علامہ ابن حجر مکی در خیرات الحسان از ابن عباس روایت کردہ اِسْتَمِعُوْا كَلَامَ الْعُلَمَاءِ وَلَا تُصَدِّقُوْا بَعْضَهُمْ

---

[1] شیخ عبد الحق از مشاہیر علمای دہلی است در محرم ۹۵۸ھ قدم در دنیا نہادہ و قبل بلوغ بیشتری از علوم حاصل کردہ و بعمر بست و دو سالگی قرآن یاد کردہ و بر مسند افادہ نشستہ و در عنوان شباب بحرمین محترمین رسیدہ از عبد الوہاب متقی بتحصیل علم حدیث بوطن مالوف خود مراجعت نمودہ تا پنجاہ و دو سال بتعلیم اولاد و طالبین مشغول شدہ تصانیف صغار و کبار وی تا صد میرسد و در ۹۸۵ھ بخدمت شیخ موسی قادری خرقہ قادریہ زیب تن ساختہ در ۱۰۵۲ھ رحلت فرمودہ عمرش قریب بصد سال رسیدہ بود ۱۲ منہ

[2] الضوء اللامع تصنیف شمس الدین سخاوی است المتوفی ۹۱۱ھ سیوطی

فِی بَعْضٍ وَهُوَ الَّذِیْ نَفْسِیْ بِیَدِهٖ لَهُمْ اَشَدُّ تَغَایُرًا مِنَ التُّیُوْسِ فِیْ زُرُوْبِهَا وَکَذٰلِکَ جَاءَ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِیْنَارٍ وَمِنْ ثَمَّهٗ ذُکِرَ فِی الْمَبْسُوْطِ فِیْ مَذْهَبِ مَالِکٍ اَنَّهٗ لَا یَجُوْزُ شَهَادَةُ الْقَارِیْ یَعْنِی الْعُلَمَاءَ لِاَنَّهُمْ اَشَدُّ النَّاسِ تَحَاسُدًا وَتَبَاغُضًا ہ

از صحبت دوستی برنجم	کاخلاق بدم حسن نماید
عیبم هنر و کمال بیند	خارم گل و یاسمن نماید
کو دشمن شوخ چشم بیباک	تا عیب مرا به من نماید

شیخ درین رساله که بمقابله حضرت مجدد است اولاً رجماً بالغیب نوشته در صدد جواب مکتوب هشتاد و هفتم از جلد ثالث گردیده که حضرت مجدد علیه الرحمه بمولانا صالح کولابی در اسرار مرادی و مریدی زیب تسطیر فرموده پس ازان بر مکتوب یکصد و بست و یکم از جلد ثالث مگر شیخ به تقاضای همزمانی درین رساله راه تحقیق گذاشته در بادیه تعصب گام پیما شد بادنی تامل پیدا میشود که اولاً چون شیخ از علمای ظاهر بود بنای اعتراض را بر علوم ظاهری نهاده است وازان غباری بردامان علوم حقائق و معارف نمی نشیند ہ

کاین ره که تو میروی به ترکستان است

ثانیاً بیشتر بنای اعتراض بر مسموعات نهاده اند باآنکه در مکتوبات شریف اثری ازان پدید نیست بلکه ببعض جا خلاف آن یافته میشود واین معنی از داب مناظره بمراحل دور است چه کدامی الزام برخصم عائد نمی توان شد تا آنکه منشاء الزام را در کلامش نیابند ثالثاً الزامی که عاید کرده شد حضرت مجدد رح آن اعتراض را بطور خود دفع فرموده اند درین صورت نیز

---

۱ تیوس جمع تیس بمعنی نر آهوی نر ۱۲ ۲ زروب جمع زرب جایگاه گوسفند ۱۲ ۳ مولوی غلام سرور چشتی در خزینة الاصفیای نگارد پس بادشاه باشیخ را نزد خود خواند و سجده تحیت خواست چون شیخ مرتکب ازین امر نه شد معاندان باز سر بشورش برداشتند و بر مضمون مکتوب که سابق ذکر کرده شده دیگر مضامین مکاتیب که نیز ظاهر مبنیات ازان نمی رسید اعتراضها بر توده آوردند خصوصاً مولوی عبدالحق دهلوی قدس سره هم درین بحث کتبها نوشته و جوابها

کلام محل اعتراض نخواهد بود زیرا که اعتراض بر کلامی کرده شد که مثل آن کلام یا بالاتر از آن
بروایت ثقات بلکه بروایت شیخ از حضرات صوفیه مشار الیهم بالبنان منقول است
پس اعتراض بر کلام حضرت مجدد عین اعتراض است بر حضرات صوفیه صافیه قدس الله
اسرارهم و از ینجاست که اکابر علماء متوجه شده داد جواب شیخ دادند ¹

عنقا شکار کس نشود دام باز چین	کانجا همیشه باد بدست است دام را

مگر الحمد لله که آخر الامر غشاوت بشری زائل گردید و شیخ رح از تحریر خود نادم و پشیمان شد
حضرت شاه غلام علی رح در رساله خود تحریر می فرمایند اگرچه شیخ در اوائل حال بے تحقیق اعتراضها
نموده اما در آخر از ان باز مانده در واقعه رسالت پناه صلی الله علیه وسلم را دیده که میفرمایند
هر که اخلاص بما دارد با ایشان نیز داشته باشد و اشارت بحضرت مجدد فرمود پس شیخ
از انکار استغفار نموده بخدمت خواجه حسام الدین احمد ² خلیفه حضرت خواجه باقی بالله رح باین
عبارت نوشته که درین ایام صفای باطن فقیر بخدمت میان شیخ احمد سلمه الله ازحد متجاوز
است اصلا پرده بشریت و غشاوه جبلیت درمیان نماند نمی داند که از کجا است قطع نظر از
رعایت طریقه انصاف و حکم عقل که با چنین عزیزان و بزرگان بد نباید بود در باطن بطریق

¹ در رساله کشف الغطاء مذکور است وقد رأیت بخط سند العلماء افضل الفضلاء مولانا عبد الحکیم سیالکوتی فی رد بعض المخالفین علی کلامه قدس سره هذه العبارة قدح کردن در سخن بزرگان بے مراد ایشان جهل است و نتیجه نیک ندارد پس رد کلام شیخ حقائق پناه عرفان دستگاه شیخ احمد از جهل و نافهمیدگی است کتبه الفقیر عبد الحکیم وان اردت تصدیق ذلک فذلک الخط عند امام العصر الشیخ محمد النقشبند خلف قدوة العلماء الشیخ محمد معصوم فمن کان ... به انتهی علمای زمان بملاحظه تصانیف فضیلتی که شیخ الاسلام مولانا عبد الحکیم رح داشت نیک میدانند

² خواجه حسام الدین از خلص احباب و اجلاء اصحاب حضرت خواجه باقی بالله بود اول بقید امارت و جاه مبتلا بود پس از وفور مناسبتی که او را بطائفه علیه اولیا بود بخدمت حضرت خواجه باقی رح رسیده از یمن برکت صحبت حضرت ایشان پرده غبار یکسو نهاده او هم واربلاس ... در پوشیده از سر موالی و هوای جاه و جلال برخاست و بر تصدیعات امراء التفات نکرده پای همت بر جاده استقامت بیفشرد حضرت خواجه باقی رح تربیت ایشان بشیوه جلال میفرمودند بظاهر عتابها مینمودند و میراندند از ظاهر و باطن خطابها فرمودند ... چه خوش ... تا نخوریان ... جویان ... تا زیبا ... کردن

ذوق و وجدان و غلبہ چیزی افتادہ است کہ زبان از تقریر آن لال است اللّٰہُ مُقَلِّبُ القُلُوبِ
وَمُبَدِّلُ الاَحْوَالِ شاید ظاہر بینان را استبعاد است من نمیدانم کہ حال چیست و بچہ مثال است
و در مکتوبی طولانی با ولاد خود بدین مضمون نوشتہ انچہ مسودات اعتراضات بر کلام میان
شیخ احمد سلمہ اللہ تعالی نوشتہ ام ہمہ را در آب بشویند غباری کہ بہ نسبت ایشان بخاطر رسیدہ
بود بصفا انجامید انتہی حضرت شیخ در آخر رسالہ می فرماید بعد از انکہ آوازۂ کمالات شما
در میان است آن نیز میگویم خداوندا این مرد از کمالات خود این چنین خبر میدہد اگر صادق
است مارا دلیل صدق وحقانیت او الہام فرما یا او را تصرفی در ما پیدا آید کہ رفع شبہ و التباس
کند انتہی ہمانا حق تعالی جل شانہ دعای او را قرین اجابت فرمود تا آنکہ بسبب انکشاف حقیقت
امر از تحریرات خود رجوع نمودہ شیخ در رسالہ تحصیل التعرف فی معرفۃ الفقہ والتصوف کہ بطور
شرح قواعد شیخ عبد الوہاب متقی است می نگارد کہ انکار از اقوال متصوفین گاہی بمقتضاے
اجتہاد معترض میباشد گاہی براے قطع ذریعہ یعنی ضلالت عوام کہ ظاہر شریعت را از دست
دہند گاہی بسبب عدم فہم تحقیق مطلب مگر این را علمار نسبت خود کے باور دارند گاہی بسبب
قصور مواد علمیہ گاہی بسبب جہل از ملت گاہی بسبب بودن مقام از مبہمات گاہی بسبب عناد
واستکبار بر ناظرین رسالہ شیخ نیک پیدا است کہ باستثنای صورت اول وثانی ہمہ دواعی انکار
در ایرادات شیخ موجود است رجوع وی محض از توفیقات باری تعالی است جل شانہ واضح باد کہ
ہرگاہ پیش حضرت شیخ اعتراضہا از غبار خاطر سر برداشتہ اند و بعد صفای قابل شستن متصور
شدند پس لیاقت آن ندارند کہ در معرکہ اہل صدق وصفا پیش کردہ شوند کہ کیفیت رجعت
شیخ رحمہ اللہ از انکار از ہمان عصر مشہور و معروف است و بعض کملین سلسلہ چشتیہ در ہمان قرب
زمان تصدیق آن کردہ اند شاہ فتح محمد فتحپوری چشتی در مناقب العارفین آوردہ کہ چون براقم

ک شاہ فتح محمد چشتی ... در مناقب العارفین ... حکایت ... اولیا ... احتمال ...

احوال شیخ احمد کابلی رسیدم و مکتوبات او را مع معارضات شیخ عبد الحق دہلوی ملاحظہ کردم تحیرم
افزود کہ چہ نویسم باوجود صدور چنین کلمات کفر در حق ختم المرسلین صلی اللہ علیہ وسلم واہانت
اولیاء را کہ ارض و سما بر علو مرتبہ آنہا شہادت میدہد ہمچنین اکابر مثل شیخ آدم بنوری و دیگر
کسانیکہ در سلسلہ وی داخل اند اکثری علما و محدثین صاحب حال و قال اند چسان اتباع
کردند خصوصاً علماء بلخ و بخارا و کابل کہ در تدین و صلابت دین نظیری ندارند اکثری ہمین
سلسلہ متمسک اندیس برای تفتیش حال وی قصد دہلی کردم و از شیخ نور الحق[1] بن شیخ دہلوی
ملاقی شدہ استفسار حال وی نمودم بہ تحقیق پیوست کہ شخصے حسن خان نامی از قوم افغان از
مریدان شیخ کابلی چیزی از وی آزردگی پیدا کردہ مسودات مکتوبات شیخ را کہ نزد وی بود از ان
تحریف کرد و بست نسخہ نویسانیدہ جا بجا منتشر گردانید چون نقل مکتوبات بشیخ دہلوی کہ از خلفاء خواجہ
عبد الباقی بود رسیدہ کمال متوحش شدہ مکتوباتی در رد آن اقوال کاذبہ بشیخ کابلی نوشت بسیار
زجر و توبیخ کرد از انجا شیخ کابلی مسودات خود را کہ دستخطی بودہ بجنسہ نزد شیخ دہلوی فرستادہ
نوشت کہ معاذ اللہ کہ از من چنین کلمات بصدور پیوستہ باشد یکی از مریدان من مردود
بطریقت گشتہ این فتنہ برپا ساخت و مرا ہدف برنا و پیر نمود و آخر بدعای من گرفتار شدہ در بخارا
در تہمت ارتداد کشتہ شد بعد دریافت آن شیخ دہلوی در توصیف آن مقال و اعتذار عدم
علم بدین حال مکتوبی نوشت چنانچہ آن مکتوب شیخ دہلوی دستخطی شان ملاحظہ کردم والحمد للہ
علی ذلک و اگرچہ نزد وی زمرۂ اہل وجد و سماع از جنس فساق ایم لیکن بحکم ظنوا المؤمنین خیرا[2]
راہ انصاف پیمودہ در پے تفتیش حال وی شدیم انتہی ہمانا وجہ رجوع ہمین باشد کہ مولوی
غلام سرور چشتی در خزینۃ الاصفیا می نگارد شیخ عبد الخالق سرہندی میفرماید کہ شیخ عبد الحق محدث
دہلوی کہ اعلم علمای دہلی بود بحضرت شیخ مجدد نزاع داشت روزی من بتقریب ملاقات

[1] نور الحق فرزند ارجمند شیخ عبد الحق محدث دہلوی است در علوم ظاہری شاگرد وی و در سلسلہ قادریہ مرید و خلیفہ [illegible] خواجہ محمد معصوم [illegible] [illegible] فرزندان حضرت مجدد [illegible] [illegible] مقامات سلسلہ نقشبندیہ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] از جملہ تصانیف وی [illegible] وفات وی [illegible] بودہ است
[2] [illegible]

نزدش رفتم وذکر کرامت آنحضرت شروع شد شیخ عبد الحق برسر انکار آمد جواب دادم که
با بزرگان دین عداوت داشتن خوب نیست منصف ما و شما قرآن است تجدید وضو کنیم ومصحف
مقدس بکشائیم هر آیتے که باول صفحه برآید فال حال شیخ احمد مجدد خواهد بود وشیخ عبد الحق قبول
کرده بعد تجدید وضو دوگانه ادا نمود ومصحف را بدست گرفته بتواضع وتکریم تمام بکشاد سر
ورق مصحف این آیت برآمد رِجَالٌ لَّا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ اللَّهِ[1] از خواندن این آیت
علامۂ مذکور تائب شد وباز برسر نزاع وعداوت نرفت[2] چون از تحریر مقدمه فارغ نشستم
وقت آنست که باظهار اصل مرام کمر همت بربندم ویگان یگان از ایرادات شیخ نقل نموده بجواب
آن متوجه شوم اهل ارادت عینک انصاف پیش نظر داشته ملاحظه فرمایند **قال** سالهاست
که از بعضے کلمات ومقالات که در مکتوبات شریف مذکور است واز قبیل موهمات ومبهمات است
استسفار کند واستکشاف نماید مشرف نشد[3] **اقول** هرگاه کلام از موهمات ومبهمات باشد ضرورت
موشگافی چیست مقتضای حزم واحتیاط همین است که در چنین مواقع سپر اندازند واشهب
خیال را در جولانگاه تقریر نتازند خود شیخ رح در رساله غایة التحقیق الانصاف والاعتدال فی اعتقاد
الصوفیة من ارباب الاحوال میطرازد وبالجمله توقف در محل اشتباه واجب است همچنانکه حزم در
مقام وضوح لازم وکتاب فصوص الحکم را بعضی مردم هم ازین قبیل میدانند ودر رد وانکار وقهر
آن توقف مینمایند انتهی ونیز درهمان رساله بجای دیگر می نگارد شیخ ذکره الله بالخیر درباب شطحیات

[1] مردمانی بوده اند که ایشان را تجارت وبیع از ذکر خدا باز نمی دارد ۱۲ [2] در خزینة الاصفیا مذکور است چون شیخ احمد سرهندی مجدد الف ثانی
قدس سره معاصر بود شیخ عبد الحق از منکران وی بود بر مضامین مکتوبات شیخ احمد بسیار اعتراضات از روی ظاهر نگاشت وباهم جواب وسوال بسیار
بوقوع آمد آخر باهم هر دو بزرگوار صفای کلی بوقوع آمد وشیخ عبد الحق از معتقدان آنحضرت شد ۱۲ [3] در بعض نسخ میسر بوده است ۱۲ [4] رساله ایست
مختصر از شیخ عبد الحق دهلوی رح درین کتاب هر چه مجدد وبیشتر بعض جملات ومسائل شیخ را جواب داده وغنا حجت کافی باشد ۱۲ [5] مدد
اخبار الاخیار در ترجمہ شیخ علی متقی مذکور است وطریقه ایشان مطالعه کتب حقائق وتوحید مثل فصوص وامثال آن توقف وتسلیم انتها را درین مجدد

...نه آیند بقول خود بشوند که چه میگوید ودر فهم سخن نیک نرروند که قائل آن چه مقصود دارد بعد ازان اگر توانند آن را موافق حق سازند واگر نه رد کنند واگر این را نتوانند از سر آن

فصوص و فتوحات و امثال آن میفرمودند که از واضحات آن محظوظ باید شد و در مبهمات
و موہمات آن خوض نباید کرد و میفرمودند و رینجا زہرہا است شکراندود کردہ اگر کسے را از
آنہا احتراز ممکن باشد مطالعۂ آن مبارک است و الا محل خطر است انتہی و در رسالۂ صدق التعطش
والدوام فی طلب المقصد والمرام تحریر میفرمایند در مشکلات و مبہمات و موہمات قوم در نیقتد
چون سخن بدینجا رسد ورق بگردانند و نظر بر درک واضحات و متفقات بر گمارند حفظ و سلامت
درینصورت است و باقی محل خطا و خطر است کذالک احمل عظیم انتہی چون شیخ رحمہ اللہ
در تالیفات خود از منع تاویل مبہمات و موہمات اعتراف کردہ است پس استفسار مبہمات
و استدراک از چہ معنی اختیار نمودہ است و ہمین است مسلک شیخ محی الدین بن عربی حیث
قال فی الباب العاشر من الفتوحات المکیۃ فینبغی للعاقل المنصف ان یسلم لهؤلاء القوم
ما یخبرون به فان صدقوا فی ذلك فذاك هو الظن بهم وانتفع من سلم بالتسلیم
حیث لم یردوا ما هو حق فی نفس الامر وان لم یصدقوا لم یضرهم بل انتفعوا حیث
لم یکذبوهم فیما لیس لهم به قطع ورد واعلم ذلك الی الله تعالی وهو الربوبیة حقها واذا کان ما قاله اولیاء الله
یعنی عاقل منصف را باید که آنچه از ایشان می شنود آن را تسلیم کند مقتضای ظن با ایشان ہمین است
کہ قول ایشان تصدیق نمودہ شود و ازین تسلیم منتفع بشوند چہ امر حق را تسلیم نمودند و اگر تصدیق
نکنند و علمش تفویض بر باری تعالےٰ مینمایند درین ہم مضائقہ نیست اگر اقوال اولیاء اللہ
ممکن بود و در آن محال نباشد پس تسلیم اولیٰ است ہر گاہ کار عاقل این است کہ اقوال
اولیاء اللہ را تسلیم کند ہر آنچہ ممکن باشد و الا در آن خوض نکند و علمش مفوض بجناب باری
نماید پس احتیاجی باستفسار و استکشاف نماند در حقیقت منشاء صدور مبہمات حال صحیح و نسبت
درست و نیت صادق میباشد کہ مشاہدۂ آن جمال سوختہ بلبل وار در سخن می آرد سے

... التسلیم ... حجة ...

دل که دلبر دید کی ماند ترش	بلبلی گل دید کی ماند خمش

پس تسلیم یا توقف ضرور افتاد چه بسبب غلبهٔ حال واستیلای وجد قدم ثبات از جای می لغزد وعنان ضبط واختیار از دست میرود ونظر صرف بر معنی وروح عمل که حضور واخلاص است مقصور میگردد وهیچ لحاظ بر قبیح شرعی نمی باشد ومنشاء عروض این احوال واقوال مختلف باستعداد وطباع است بعضی را از صفای عمل وذکای نفس میخیزد وبرخی را از نور ذکر وتصفیه قلب وبعضی را از سلطان مشاهده وجلاء روح کما هو فی محله مشروح[له] انصاف آنست که اول در شان قائل مقالات نظر کنند اگر متبع کتاب وسنت است واکثر اعمال واقوال او موزون بمیزان شریعت است پس متشابهات کلام او را موافق محکمات کلام او تاویل کنند یا بعالم السر والعلانیه واگزارند واو را معذور دارند چرا که این قوم را عذرهای بسیار عارض میشوند گاه در غلبهٔ حال عبارات ایشان بمرادات ایشان مساعدت نمی کنند وگاه در معلومات کشفی بنابر خلط وهم وخیال خطا واقع میشود ودر آن خطا مثل خطای اجتهادی معذوراند وگاه اطلاع بر اصطلاح ایشان میسر نمی آید پس برعایت این امور ترک اعتراض لازم است **قال** خواه بملاحظهٔ خاطر شریف که در غایت نزاکت است وخواه بجهت خوف گفتگوی بعضی از مریدان ایشان که در نقل اقوال وذکر حکایات بی صرفه وبی احتیاط اند

اقول

او ز من از بیم بدنامی گریزان وکسی	از دنی پرسد من بیچاره بدنام از چه شد

اگر ضرورت استدراک تسلیم کرده شود پس میگویم کسانیکه بمطالعهٔ مکاتیب شریف بهره اندوز سعادت شده اند نیک میدانند که بیشتر کسان از حضرت امام ربانی رح استکشاف حقائق می نمودند وحضرت ممدوح بفصاحت بیانی تفهیم میفرمودند وکدامی از مریدان وعقیدتمندان

[له] چنانکه این در مقام خود بیان کرده شده است ۱۲ منه

حضرت الیشان جہل مرکب نداشت یا کج بحث نبود تا خوف گفتگو در خاطر خطور کند اگر تسلیم نموده آید که خاطر مبارک حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ در غایت نزاکت بود که ادنی استدراک ناگوار طبع شریف میگردید این ہم مانع استدراک امر حق نیست چه ہر گاہ از انکشاف این چنین امور از سلاطین باک نمی کنند پس از حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ کدام اندیشہ بود شیخ در آداب الصالحین تحریر می فرمایند اگر ناصح بداند که سخن او نفع میکند اما ضرر ہم لاحق میشود از نصیحت و موعظت باز نہ آید چنانچه محتسب شیشہ شراب یا مزامیر بشکند و لکن میداند که سرش را خواہند شکست احتساب درین صورت حرام نیست بلکه کمال دین و تقوی درانست که این قدر ضرر در راه خدا تحمل کند و در حدیث شریف از برای کلمۃ الحق در پیش سلطان جائر فضیلتے وارد است مطالعہ آن در امثال این محل کمال نافع است انتہی

دانستہ ام کہ بر سر خشم دہہانہ	گر می کشی کہ از تو شکایت نمی کنم

ابو سلیمان دارانی رحمۃ اللہ علیہ گوید که از بعضی خلفا سخنی شنیدم خواستم کہ انکار کنم و میدانستم کہ مرا خواہند کشت کشتہ شدن مانع نبود اما دیدم کہ نفس من در آن گفتن خوشی پیدا کند پس ترسیدم کہ مبادا بی اخلاص کشتہ شوم و ہمین است مسلک اکابر صوفیہ قدس اللہ اسرارہم الوافیہ خصوص در غنیۃ الطالبین کہ بحضرت غوث الاعظم محی الدین عبد القادر جیلانی رضی اللہ منسوب است تحریر یافتہ اِذَا ثَبَتَ اَنَّهٗ يَجِبُ عَلَيْهِ الْاِنْكَارُ فَهَلْ يَجُوْزُ اِنْكَارُهٗ اِذَا غَلَبَ عَلٰى ظَنِّهِ الْخَوْفُ عَلٰى نَفْسِهٖ فَعِنْدَنَا يَجُوْزُ ذٰلِكَ وَهُوَ الْاَفْضَلُ اِذَا كَانَ مِنْ اَهْلِ الْعَزِيْمَةِ وَالصَّبْرِ

باقی ماند خوف این معنی کہ بعد گفتگو و ظہور حق شاید مریدان حضرت مجدد رح بہ نقل حکایات و اقوال از جادہ توسط و اعتدال درگذرند و از بے احتیاطی مرتکب اہانت و غیبت یا شور و شغب شوند واضح باد کہ مستفیدان خدمت حضرت مجدد رضی اللہ تعالی عنہ متحلی بفضائل

لے یعنی چون منکر ثابت شود انکار او واجب است بیش از آن او را انکار جائز است اگر بیم ہلاکت و مانند آن خوف طاری شود پس ترک او جائز است و این افضل است بر عکس عزیمت و صبر باشد ۱۲

ومتخلی عن الرزائل بودند از اخلاق حسنه ایشان که بان مجبول بودند این چنین مظنه بمراحل دور است اگر معاذ الله سوء ظن نسبت این بزرگان نبوده باشد پس میگویم که این مظنه سنگ راه استدراکی واستکشافی از امور خفیه نمی تواند شد که در آن امر بالمعروف ونهی عن المنکر مقصود بالذات است زیرا که خود شیخ در آداب الصالحین میفرماید وهمچنین خوف غیبت واهانت لسانی به تجهیل وتحمیق ونسبت بریا ونفاق عذر نیست زیرا که اگر مثال این امر معتبر باشد وجوب از احتساب افتد وخلوی احتساب از امثال این ممکن نیست قوله تعالی لَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ انتهی **قال** تفصیل این حکایت آنکه ایشان بعد از انکه در خدمت حضرت خواجه محمد باقی قدس سره افتادند واز صحبت شریف ایشان استفاده این نسبت کردند وروی بترقی نهادند در حیات وبعد از وفات ایشان از حالات وکمالات خود خبر دادن گرفتند زیاده از حد حصر وقیاس چنانکه دچندانکه مردم حیران شدند وچه جای حیرت است وَاللّٰهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهٖ مَنْ يَّشَآءُ **قول** الحق در همچو مواقع حیرت گنجایش ندارد هرگاه حق تعالی جل جلاله وعم نواله بفضل عمیم خویش بندهٔ خاص رامی نوازد وبه او مواهب عظمی عطا میسازد بنده باظهار ان زبان حال میکشاید کما مر فی المقدمة حضرت خواجه محمد پارسا علیه الرحمه در تحقیقات می فرماید از نوری پرسیدند که تصوف چیست گفت که تصوف نشر مقام است واتصال بقوام نشر مقام آنست که صوفی از حال خود سخن گوید یعنی از سر حال گوید نه از علم واتصال بقوام آنست که حال او اورا در حال خود از حال غیر نگاهدارد یعنی چنان مستغرق حال خود بود که پروای غیرش نباشد **قال** وچون در ضمن آن تنقیص وتخطیه بزرگانی که اتفاق است بر بزرگی ایشان مثل سید الطائفه جنید بغدادی وسلطان العارفین بایزید بسطامی وامثال ایشان بود وگفته اند که این بیچاره ها حقیقت کار در نیافته وباصل نرسیده وگرفتار ظل مانده اند وامثال آن وادعا آنکه انچه ایشان را داده اند هیچکس را نداده اند موجب

حکایات
۱ خوف نمی کنند از ملامت ملامت کننده ۱۲
۲ الله تعالی اختصاص میکند برحمت خود هر کسی را که میخواهد ۱۲
۳ چنانکه گذشت در مقدمه ۱۲ منه عفی الله تعالی

وحشت مردم شد **اقول** درکدامی از رسائل و مکاتیب حضرت مجدد رضی اللہ عنہ تخطیہ و
تنقیص این چنین بزرگان دین و راہ یابندگان حضرت سید المرسلین اندراج نیافتہ بلکہ
جا بجا در تقریرات و تحریرات حضرت مجدد رضی اللہ عنہ تاویل و توجیہ مقالات و حالات
بزرگان مشار الیہ بالبنان یافتہ میشود بہ تخطیہ و تنقیص چہ رسد و اگر در مسئلہ از مسائل تصوف
کہ از وجدانیات ارباب کشف است رای حضرت مجدد رح خلاف مسلک کبرای متقدمین باشد
ہیچ محل اعتراض و استبعاد نیست چہ اگر احدی از کبرای متاخرین در مسئلہ از مسائل و دلیلی
از دلائل خلاف آرا و کشف احدی از کبرای متقدمین افادہ فرماید باک نیست و این تخطیہ
محمول بر تنقیص نمی توان شد ؎ کَمْ تَرَکَ الْاَوَّلُ لِلْاٰخِرِ
اقوال اتیان و کبرا بر یک وتیرہ نیست مروی است مَثَلُ اُمَّتِیْ مَثَلُ الْمَطَرِ لَا یُدْرٰی
اَوَّلُہٗ خَیْرٌ اَمْ اٰخِرُہٗ وَقَالَ الْمُنَاوِیُّ نَفْیُ تَعَلُّقِ الْعِلْمِ بِتَفَاوُتِ طَبَقَاتِ الْاُمَّۃِ فِی
الْخَیْرِیَّۃِ وَاَرَادَ بِہٖ نَفْیَ التَّفَاوُتِ لِاخْتِصَاصِ کُلِّ طَبَقَۃٍ مِّنْہُمْ بِخَاصِیَّۃٍ وَّفَضِیْلَۃٍ
تُوْجِبُ خَیْرِیَّتَہَا کَمَا اَنَّ کُلَّ نَوْبَۃٍ مِّنْ نُّوَبِ الْمَطَرِ لَہَا
فَائِدَۃٌ فِی النَّمَاءِ لَا یُمْکِنُ اِنْکَارُہَا وہمین است مسلک شیخ
محی الدین بن عربی رحمۃ اللہ علیہ کما قال فی الفتوحات المکیۃ فی الباب الثالث والسبعین
من الجزء الثانی فَاِنَّ لِلّٰہِ قَدْ جَعَلَہُمْ فَاضِلًا وَّمَفْضُوْلًا فَمِثْلُ ھٰذَا لَا یُنْکَرُ ہرگاہ کیفیت طبقات و فاضل
مفضول چنین باشد پس ممکن است کہ امری از امور کشفیہ بر احدی از کبرای متاخرین ظاہر شود
کہ خلاف رای احدی از کبرای پیشین باشد شیخ در مرج البحرین میطراز د بلکہ خود نا امید نباید بود
کہ حقیقت محمدی را دورات است مثل دورات فلکی تا وضع ہر دورہ نسبت بکہ نشنید و نظر
کوکبی از کواکب صفات و کمالاتش بر کہ افتد و بر روی کہ تابد تا نور کمال از ناصیہ حالش

قولہ اگر نوبت بتخطیہ و تنقیص ... کہ تفاوت نیست زیراکہ ہر طبقہ از طبقات امت بخاصیت و فضیلتی خاص است کہ آن موجب نیکوئی است چنانکہ ہر نوبہ از نوبہ‌ہای باران فائدہ در نما دارد کہ خارج از دائرہ انکار است ۱۲ ... فاضل و مفضول ... لائق انکار نیست ۱۲

ظهور یابد و معنی عزت اسلام در جواهر و آتش پیدا گردد انتهی هر گاه کیفیت دورات حقیقت محمدیه
چنین باشد پس اگر بمقتضای دوره نوری از کشف بر احدی از امتیان چنان تابد که قربتے یا
مساواتی بر عهد متقدمین داشته باشد محالی نیست و نه اظهار آن موجب تنقیص باشد و نیز شیخ
در رساله اتحاف الاحبه فی بیان حدیث المجته میفرماید که درین زمانه که مائة حادی عشر است نوری
جدید از مشرق ولایت و ہدایت می تابد بیشک درینجا سری از اسرار الٰہی مضمر است که توقف و
انکار را درانجا مجال تنگ است و دلائل حقانیت و ظهور نورانیت لائح و بائح است و جمعی از
طالبان که در ظل تربیت و حوزهٔ تصرف و عنایت این مظهر حق مشغول اند و کشف حقیقت حال
و استغراق و استتار ایشان در ذکر الٰہی و ظهور انوار و اسرار شگرف از حیطهٔ تعبیر و تقریر بیرون است
امروز مثل این حلقه و اجتماع اہل ذکر در زیر طاس فلک نباشد و اگر باشد کمتر باشد انتهی بالجمله عادت
باری تعالی بدین نمط جاری است که چون یک دوره از ولایت باختتام میرسد و ابتدای
دورهٔ دیگر رو مینماید شخصی که اکمل و افسر انسان و الیق بفیض رحمان در آن خبر وی از زمان
متحقق باشد بوجود برکت آمود او ہدایت دوره سابقه را به نهایت میرساند و او را ترجمان
خود قرار داده تشئید و تائید امر دین و تجدید و ترویج سنت سید المرسلین و افاضت و اشاعت
انوار و فیوضات حضرت رب العالمین و ارشاد و ہدایت ناس اجمعین که بحقیقت صفتی و کارے
که باعث قبول و سفیدروی مرد در بارگاه عزت و درگاه نبوت باشد و ثمر سعادت ابدی و دولت
سرمدی گردد بالاتر ازان نتوان یافت از زبان فیض بنیان او میفرماید و او را حسب داعیه
حکمت و اقتضای مصلحت گاہی مفضول میگرداند و گاہی فاضل و بهتر از سابق و فائق از
لاحق کما یقول بکلامه القدیم وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ[1] هر که محرم این اسرار است و واقف ازین کار
ناچار بقدر استعداد معرفت خود حضرت مجدد رضی الله عنه را که نسبت حضرت جنید بغدادی

[1] چنانکه حق تعالی ... [illegible]

و بایزید بسطامی رحمة الله علیهما فرموده اند از جادهٔ شریعت و احاطهٔ طریقت بیرون نخواهد یافت

و تنقیص و تضعیف نخواهد پنداشت اما بیرونیان که باین وادی حرکت ارادی نداشته اند

و بسکون جمادی ساکن اند لا محاله در حیرت و تعجب خواهند افتاد که این چیست و از کجا است

فَلَا بَاسَ ؏ فَاِنَّ الْقَوْلَ مَا قَالَتْ حَذَامِ اگر منشاء اعتراض شیخ مکتوب دهم از جلد ثانی است این هم

قابل تسلیم نیست چه دران تنقیص این بزرگان درج نیست خصوصاً باین نهج که این بیچاره ها

حقیقت کار در نیافته و به اصل نرسیده گرفتار ظل مانده اند درین شک نیست که لفظ بیچاره

کلمهٔ تنقیص است که در کلام حضرت مجدد رح یافته میشود بحث همین است که حضرت مجدد رح ظهور فوق

عرشی را اصلی میفرماید و دیگر ظهور را ظلی و سلطان العارفین و سید الطائفه قلب را قدیم گویند

و لمعه اش را اصلی و حضرت مجدد رح دعوی خود را بدلیل واضح بیان فرموده فَانْظُرُوْا اِلٰی مَا قَالَ

وَلَا تَنْظُرُوْا اِلٰی مَنْ قَالَ اگر دعوی حضرت مجدد رح بمیزان عقل نمی سنجد بخلاف آن دلیلی پیش

کردنی بود یا برو منع یا نقض وارد میفرمود در مقامی که محل استدلال باشد این قدر تحریر

کافی نیست عبارت مکتوب دهم از جلد ثانی این است در بیان آنکه هر ظهوریکه باشد بی شائبه

ظلیت نیست بخلاف ظهور فوق عرشی و چون قلب به نهایت خود رسد لمعه از انوار عرشی

اقتباس مینماید شیخ ابویزید بسطامی گویا اگرچه عرش و انچه در عرش است در زاویه قلب عارف

بنهند عارف را از فراخی قلب هیچ احساس بآن نشود شیخ جنید تائید این سخن مینماید و بدلیلی

اثبات آن میکند و میگوید که حادث چون بقدیم مقرون گردد آنرا اثر نماند یعنی عرش و ما فیه

حادث است قلب عارف که محل ظهور انوار قدم است چون آن حادث را بآن قلب قران

واقع شود مضمحل و متلاشی گردد فکیف که محسوس شود عجب هزار عجب روسا صوفیه که

سلطان العارفین و سید الطائفه باشند هرگاه چنین گویند و عرش مجید را در جنب قلب عارف

هیچ اعتبار نه نهند و عرش را خالی از ظهورات انوار قدم دانسته حادث میگویند و قلب را بواسطه
ظهور انوار قدیم نامند از دیگران چه گوید وجه نویسد نزد این فقیر که مربای جذبات الهی است
آنست که قلب عارف چون بمقتضای استعداد خاص خود بنهایة النهایه رسد و کمال حاصل
کند که فوق آن متصور نباشد قابلیة آن پیدا کند که لمعه از لمعات بی نهایت ظهور انوار عرشی برو
فائض گردد و این لمعه نسبت بآن لمعات قطره باشد نسبت بدریای محیط بل اقل عرش
آنست که حضرت سبحانه تعالی آنرا عظیم میگویند و سر استوی آنجا اثبات میفرمایند و قلب عارف را
بواسطه جامعیت بر سبیل تشبیه و تمثیل عرش الله میگویند یعنی چنانچه عرش مجید برزخ است
درمیان عالم خلق و عالم امر و عالم کبیر جامع است هر دو طرف خلق وامر را قلب نیز برزخ است
میان عالم خلق و عالم صغیر و جامع است هر دو طرف خلق وامر آن عالم را پس قلب را نیز بر سبیل
تشبیه عرش میتوان گفت بشنو بشنو قابلیت ظهور انوار قدم که از شائبه ظلیت منزه و مبرا است
مخصوص بعرش مجید است هیچکس نه از عالم خلق و نه از عالم امر و نه از عالم کبیر و نه از عالم صغیر این
قابلیت دارد در غیر از عرش مجید قلب عارف کامل بواسطه علاقه جامعیت و برزخیت از ان
انوار اقتباس بینماید و غرفی از بحر بدست می آرد بعد عرش و قلب عارف بتمام المعرفت هر جا ظهو
است بداغ ظلیت متسم است و بوی از اصل نیافته بایزید اگر اینگر این چنین گوید میرسد اما از
جنید بغدادی که مدعی صحو است این سخن زیبا نیست چه کنند که از حقیقت معامله آگاهی نیافتند
واز گرداب دریای ظلیت بساحل نشتافتند این سخن هر چند امروز در نظر اکثر خلق مستبعد می نماید
اما امروز را فردا نزدیک است استعجال نه نمایند اَتٰۤى اَمْرُ اللّٰهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوْهُ سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ۝
انتهی باقیماند ادعا این معنی که حضرت مجدد رح دعوی کرده اند که انچه ایشان را داده اند هیچکس را
نداده اند این امر هم تصحیح طلب است که این چنین هیچ تحریر یا تقریر حضرت رح از نظر نه گذشته

بر تقدیر تسلیم میگویم کہ این قول نسبت بہ معاصرین است نہ بلحاظ تمامی متقدمین و متاخرین تا مورث وحشت گردد در ینباب ہیچ شبہ نیست کہ انچہ از کمالات و حالات حضرت مجدد رح را حاصل بود ہیچ کس از معاصرین وی نصیبے ازان نداشت برای ثبوت این دعوی تحریرات و تقریرات حضرت باقی باللہ قدس سرہ شاہد عدل است کہ کتب و دفاتر ازان مالا مال است ازانجملہ آنست کہ میفرمودند کہ شیخ احمد آفتابی است کہ مثل ما ہزاران ستارگان در سایۂ او گم اند و امروز مثل ایشان زیر فلک نیست و درین امت مثل ایشان چند کس گزشتہ اند و ایشان از کمل محبوبان و مرادان اند ازانجملہ آنست کہ میفرمودند کہ درین دو سال شیخی نکردہ ایم دوکانداری کردیم و بازی کردیم الحمد للہ کہ چنین گوہر بے قیمتی بدست آمد ازان جملہ آنست کہ میفرمودند کہ تخم پاک این نسبت عزیز الوجود از زمین سمرقند و بخارا آوردہ در خاک ہند کشتیم الحمد للہ کہ بعنایت الہی شجرۃ طیبۃ اصلہا ثابت و فرعہا فی السماء ظاہر شد ہذا و البسط فی المبسوطات

بالجملہ ہرگاہ حضرت مجدد رضی اللہ عنہ حسب بشارت فیض اشارت حضرت مرشد بر اشکال و اقران خود سرفراز و ممتاز بودند بلکہ در امت محمدیہ علی صاحبہا الصلوۃ و التحیۃ مثل حضرت ایشان رح چند کس گزشتہ اند تا آنکہ حضرت مرشد رح خود را ستارہ و حضرت ایشان را آفتاب فرمودند پس اگر بطور تحدیث بنعمۃ اللہ ایما فرمودند کہ انچہ بایشان دادہ اند از معاصرین ہیچکس را ندادہ اند جاے وحشت نیست ؎

در پس آئینہ طوطی صفتم داشتہ اند	انچہ استاد ازل گفت ہمان مے گویم

قال و بیشتر غوغا مردم بر سر آن بود کہ از ایشان نسبت بحضرت خواجہ کہ پیر و مربی ایشان بودند تقصیرہا در رعایت آداب مریدی و حق نعمت شناسی سر بزد و اگرچہ باصطلاح این قوم ممکن ہست کہ مرید در کمال از پیر در گزرد لیکن رعایت ادب و بندگی و نیازمندی و فروتنی

وحق نعمت شناسی باقی است شیخ علاء الدوله سمنانی رحمة الله علیه که در کشف وتحقیق معاملات ووقائع آیتی بود ومعلوم میشود که درینباب از پیران خود درگزرانیده است میگوید اگر سر من برآسمان ساید هنوز خاک آستانه شیخ عبدالرحمن اسفرائنی وشیخ ابوعلی لالا باشد ؎

بلند مرتبه زین خاک آستان شده ام ۔ غبار کوی توام گر بر آسمان شده ام

اقول غوغای عوام کالانعام قابلیت این معنی ندارد که بر آن گوش داشته شود ومفتریات ایشان نسبت باکابر دین باور پنداشته شود ؎

بدل فگار دارم گله بے نهایت از تو ۔ بکدام امید داری نه کنم شکایت از تو

بسا است که مردمان جاهل نابلد از کوی معارف غوغای بردارند وامری خلاف واقع که

ـلـه حق اینست که اگر مریدی کامل که امی امر واقعی نسبت پیر بزرگوار خود بمعرض بیان درآرد آنرا بر منقصت محمول کردن سخت نادانی است حماد دباس که در طریقت پیر روشنضمیر حضرت پیران پیر علیه الرحمه بوده اند کما یظهر من بهجة الاسرار وغیرها نسبت ایشان حکایتی مشهور نقل میکنم ملاحظه فرموده شود منقول است از شیخ ابی الحسن علی بن محمد بن احمد بن حسین بغدادی صوفی معروف به سقا رحمة الله علیهم که شیخ ما شیخ محی الدین عبدالقادر جیلانی رضی الله عنه زیارت مقبره شونیزی روز چهارشنبه بیست وهفتم شهر ذیحجه سنه پانصد وبست ونه کرد وبا وی رضی الله عنه گروهی از فقها وفقرا بودند ونزد قبر شیخ حماد دباس قدس سره زمانی دراز ایستاد تا که گرمی آفتاب سخت شد ومردم پس وی رضی الله عنه ایستاده بودند چون از انجا بازگشت سرور در چهره وی معلوم میشد یارانش از سبب طول قیام پرسیدند فرمود برآمده بودم از بغداد روز جمعه منتصف ماه شعبان سنه چار صد ونود ونه با جماعه از یاران شیخ حماد برای ادای نماز جمعه در جامع رصافه وشیخ حماد نیز دران جماعه بود چون بقنطره نهر رسیدیم شیخ حماد مرا از دست خود دفع کرده در نهر فرو انداخت وایام شدت سرما بود نه پس بسم الله گفته نیت غسل جمعه نمودم وبر بدن من جبه صوف ودر آستین اجزای کتاب بودند دست بلند کردم تا اجزای کتاب تر نشوند وآنها را گذاشته رفتند پس از آب برآمدم جبه را شلیدم وانپس ایشان روان شدم واز سرما سخت اذیت یافتم ویاران شیخ حماد حقارت من کردند آنها را زجر کرد وگفت که اذیت نهادم او را مگر برای امتحان او پس دیدم او را کوهی استوار که جنبش نمیکند امروز شیخ حماد را در قبر او دیدم که حله جواهر در بر وتاج یاقوت بر سر ودر هر دو دست سوارها ودر هر دو پای او نعلین زر است ودست راست او در اختیار او نیست گفتم این چیست گفت این همان دست است که بجان تو را در نهر انداخته بودم آیا عفو میکنی گفتم آری گفت سوال کن از خدا تعالی تا دست من بمن باز دهد پس ایستادم برای سوال از باریتعالی وپنج هزار ولی در قبور خود ها ایستاده از باریتعالی اجابت مسالت من خواستند ونزد من شفاعت میکردند بجای تمام مسالت پس قائم ماندم در مقام سوال تا که عطا فرمود وی تعالی دست او را وبامن از آن دست مصافحه نمود وکامل (بقیه در صفحه ۱۱۷)

عقل دوربین زینهار یادرش نه کند بمعرض بیان آرند مکاتیب شریف از مدائح وشکر گزاری
حضرت مرشد رح مالامال است پس این چنین غوغای بی سروپای غوغائیان روسیاه زنهار
قابل اعتبار نباشد عرضداشت های حضرت مجدد که به پیر بزرگوار خود تحریر فرموده نگریستنی است
که چها از آداب مملو است در مکتوب هجدهم از جلد اول به پیر و مرشد عرض میکنند امیدوار توجه و
عنایت است از خرابی خود چه عرض نماید و هرچه خود می یابد از عنایات توجه عالی است

والامن همان احمد پارینه که هستم هستم

در مکتوب چهل و دوم از جلد ثانی موسوم خواجه جمال الدین تحریر است انچه مرا از علم و معرفت
حاصل شده است همه ببرکت تربیت پیران است و علم باطن از الف با تا بملکهٔ مولویت
بمحض توجهات علیهٔ ایشان آن یافته ام که اهل مجاهده را در سنین حاصل نیست ؎

هر که به تبریز یافت یک نظر شمس دین	طعنه زند بر دو هسته خنده کند بر چله

همچنین انچه الفاظ فروتنی وکسر نفسی وشکرگزاری بخدمت هر دو پیر زادهای خود یعنی حضرت خواجه
عبید الله وخواجه عبد الله رحمهما الله تحریر فرموده اند نگریستنی است در مکتوب دو صد وشصت و
ششم از جلد اول موسوم به خواجه عبد الله رح تحریر یافت بعد الحمد والصلوة وتبلیغ الدعوات

شد سروا و ردات مذکورین میگویند که چون این سخن مشهور شد در بغداد جمع شدند مشائخ صوفیه بغداد از اصحاب شیخ حماد تا مطالبه کنند از شیخ
محی الدین عبد القادر رضی الله عنه تحقیق انچه گفته است در حق شیخ حماد و بسیاری از فقرا تابع ایشان گشتند و بمدرسه وی رضی الله عنه آمدند لیکن
هیچ یکی بنابر اجلال وی رضی الله عنه سخن نکرد پس وی رضی الله عنه خود بیان مقصود ایشان نمود و فرمود که اختیار کنید دو کس را از مشائخ
تا ظاهر شود شما را انچه گفته ام بر زبان آنها همه اتفاق کردند بر شیخ ابی یعقوب یوسف بن الیوب بن یوسف همدانی که آن زمان به بغداد آمده بود
و بر شیخ ابی محمد عبد الرحمن بن شعیب بن مسعود کردی که مقیم بغداد بود و هر دو صاحب کشف خارق و حال فاخر بودند و همه گفتند که برای بیان
آن بر زبان هر دو شیخ مهلت یک جمعه دادیم وی رضی الله عنه فرمود که از مقام خود ها نخواهید برخاست که این سخن مر شما را متحقق خواهد شد
پس سر فرو کرد و همه سرها فرو کردند پس فقرا از خارج مدرسه بانگ برآوردند ناگاه شیخ یوسف پابرهنه سخت دوان آمد و بمدرسه درآمد و گفت که شهود
دانید بر من خدا تعالی و درین ساعت شیخ حماد را وی بمن گفت که ای یوسف زود رو بمدرسه شیخ عبد القادر رح و مشائخ که در آن جمع شده اند بگو شیخ

بجناب مخدوم زادہای کرام مینماید که این فقیر از سرتا قدم غرق احسانہای والد بزرگوار شما است
درین طریق سبق از الف وب را از ایشان گرفته است وتہجی حروف این راه از ایشان
آموخته ودولت اندراج النہایة فی البدایة را ببرکت صحبت ایشان حاصل کرده وسعادت
سفر در وطن را بصدقه خدمت ایشان یافته توجه شریف در دونیم ماه این ناقابل را به نسبت
نقشبندیه رسانیده وحضور خاص این اکابر را عطا فرموده ودرین مدت قلیل انچه از تجلیات
وظهورات وانوار والوان وبی رنگیہا وبی کیفیہا که به طفیل ایشان روی داده چه شرح دهد و
چسان تفصیل آن نماید بہمین توجه شریف کم دقیقه مانده باشد که در معارف توحید واتحاد و
قرب ومعیت واحاطه وسریان که برین نکشادند واز حقیقت آن اطلاع ندادند شهود وحدت
در کثرت ومشاهده کثرت در وحدت از مقدمات ومبادی این معارف است بالجمله انجا که
نسبت نقشبندیه است وحضور خاص این اکابر نام این معارف بزبان آوردن ونشان این
شهود مشاهده را بیان نمودن از کوته نظری است کارخانه این اکابر بلند است بهر زرّاستے
ورقاصی نسبت ندارد وهرگاه این طور دوستے رفیع القدر از حضرت ایشان باین رسیده باشد
اگر در مدت عمر سر خود را پای مال اقدام خدمه عتبه علیه شما کرده باشد هیچ نه کرده باشد از تقصیرات
خود چه عرض نماید واز شرمندگی ها خود چه اظهار کند اما معارف آگاه خواجه حسام الدین احمد را حق
سبحانه تعالی از ما خیر ا خیر دهاد که مؤنت ما مقصران را بر خود التزام نموده کمر همت را در خدمت خدمه
عتبه علیه بسته اند وما دور افتادگان را فارغ ساخته ع

گر بر تن من زبان شود هر موی	یک شکر دی از هزار نتوانم کرد

انتهی رعایت آداب وشکر گزاری ازین تقریر آموختنی است که بسبب فیوضاتی که از پیر و مرشد
حاصل شده خود را میخواهند تا پائمال اقدام خدمه علیه پیر زادگان خود کنند شیخ حسام الدین را

دعای خیر و شکرها می کنند که وی متکفل خبرگیری اند در مکتوب چهل و دویم از جلد ثانی میفرمایند
پیران من و بجدار هنمایان من بتوسل ایشان درین راه چشم واکرده ام و بتوسط شان ازین
مقوله لب کشاده ام در طریقه سبق الف و باز ایشان گرفته ام و ملکه مولویت بتوجه شان حاصل
کرده اگر علم دارم بطفیل ایشان است اگر معرفت است هم اثر التفات شان طریق اندراج
النهایة فی البدایة را ازین بزرگان آموخته ام و نسبت انجذاب بجهت قیومیت از ایشان
اخذ نموده بیک نظر ایشان آن دیده ام که مردم در اربعین نه بینند و بیک کلام شان آن
یافته ام که دیگران در سنین نیابند ؎

آنکه به تبریز یافت یک نظر شمس دین		طعنه زند بر دهنه سخره کند بر چله
نقشبندیه عجب قافله سالار انند	؎	که برند از ره پنهان به حرم قافله را

انتهی این است کیفیت مکتوبات شریف که بطور انموذج گذارش رفته معهذا در دیگر رسائل حضرت
مجدد رح آنچنان محامد حضرت پیر و مرشد زیب اندراج یافته که کمتر کسی مرشد خود را باین مناقب
عظمی ستوده باشد ملاحظه فرموده شود حضرت مجدد رح در رساله مبدء و معاد میفرمایند ما چهار کس بودیم
در ملازمت خواجه خود که پیش مردم در میان سائر یاران امتیاز داشتیم و هر کدام ما را نسبت بحضرت
خواجه اعتقاد علیحده بود و معامله جدا این فقیر بیقین میدانست که مثل این صحبت و اجتماع و مانند
این تربیت و ارشاد بعد زمان آن سرور علیه و علی آله الصلوة و التسلیمات هرگز بوجود نیامده است
و شکر این نعمت بجای آورد که اگرچه بشرف صحبت خیر البشر علیه و علی آله الصلوة والسلام مشرف
نشد باری از سعادت این صحبت محروم نمانده و حضرت خواجه ما از احوال آن سه دیگر چنین میفرمودند
که فلانی مرا صاحب تکمیل میداند اما صاحب ارشاد نمی پندارد و نزد او مرتبه ارشاد زیاده از مرتبه
تکمیل بوده و فلانے بما کاری ندارد و آن دیگر را میفرمودند که نسبت بما انکار دارد و هر کدام

مارا باندازه اعتقاد بهره رسید باید دانست که اعتقاد مرید بافضیلت پیر واکملیت او از ثمرات محبت است واز نتائج مناسبت که سبب افاده واستفاده است اما باید که پیر را بر جماعه که فضل آنها در شرع مقرر شده است فضل ندهد که موجب افراط است ودر محبت آن مذموم است شیعه را خرابی از فرط محبت اهل بیت آمده ونصاری از افراط محبت حضرت عیسی را علی نبینا وعلیه الصلوة والسلام ابن الله خواندند ودر خسارت ابدی مانده لیکن اگر بر ماسوای اینها فضل بدهد مجوز است بلکه در طریقت واجب واین فضل دادن نه باختیار مرید است بلکه اگر مرید مستعد است بی اختیار در وی این اعتقاد پیدا میگردد وبوسیله آن کمالات پیر را اکتساب میفرماید اگر این فضل دادن او باختیار باشد وبه تکلف پیدا کند مجوز نباشد ونتیجه نه بخشد حضرت مجدد رح در رساله مکاشفات غیبیه میفرمایند امروز قائم مقام این حضرات علیه ونائب مناب اکابر نقشبندیه اَلْوَاصِلُ اِلٰی نِهَایَةِ النِّهَایَةِ اَلْبَالِغُ اِلٰی اَقْصٰی دَرَجَاتِ الْوِلَایَةِ قُطْبُ دَائِرَةِ مَدَارِ الْخَلَائِقِ کَاشِفُ اَسْرَارِ اَهْلِ الْحَقَائِقِ اَلْفَرْدُ الْکَامِلُ فِی الْمَحَبَّةِ الذَّاتِیَّةِ اَلْمُحَقِّقُ الْجَامِعُ لِکَمَالَاتِ الْوِلَایَةِ الْمُحَمَّدِیَّةِ مُسْنَدُ اَهْلِ الرَّشَادِ وَالْهِدَایَةِ مُرْشِدُ طَرِیْقِ دَرْجِ النِّهَایَةِ فِی الْبِدَایَةِ زُبْدَةُ الْعَارِفِیْنَ قُدْوَةُ الْمُحَقِّقِیْنَ مثنوی

شرح او حیف است با اهل جهان ... همچو راز عشق باید در نهان
لیک کشفم وصف او تاره بوند ... پیش از ان کز فوت آن حسرت خورند

شَیْخُنَا وَمَوْلَانَا وَمَلَاذُنَا الشَّیْخُ الْاَجَلُّ وَالْعَارِفُ الْاَکْمَلُ مُحَمَّدٌ الْبَاقِیْ اَبْقَاهُ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰی درا وائل حال حسب تعلیم شیخ ظاهر بحضور خواجها مشرف گشتند وبمقام جذبه ایشان رسیدند ودر آنجا استهلاک واضمحلال حاصل کردند ولان مقام نحوی از بقا وشهود وحدت وکثرت پیدا کردند وسر ایشان بنور نهایت النهایة که مقام قطبیه ارشاد بآن منوط است مملو ومستور گشت

چنانچہ بعد از اجازت شیخ ظاہر بآن نور منوط علیہ ارشاد یا شہود وحدت در کثرت تربیت طالبان فرمودند و در مقام ارشاد و تکمیل شان عظیم پیدا کردند در یک صحبت ایشان آنقدر طالبان را فوائد حاصل می گشت کہ بہ ریاضات مجاہدات شاقہ حاصل نمیشد با وجود این از مقام اقطاب اثنی عشر نصیبے کامل حاصل کردہ بودند و ایضاً بمسلک خاص حضرت فاروق متوجہ فوق گشتہ بودند و سلوک آفاقی را نیز تا عین ثابتہ خود طی کردہ بودند درین اثنا عنایت خداوندے جل شانہ در رسید و راہ سلوک آفاقی را برایشان واکردند و بآن راہ متوجہ اسمی کہ رب ایشان است گشتند و بآن اسم رسیدہ در درجات ولایت و شہادت و صدیقیت ترقی نمودہ از ہمین راہ بہ غیبت ذات رفتند و در نقطہ نہایت النہایۃ مستہلک گشتند و بسیادت عظمی کہ حضرت امیر در شان حضرت امام حسن رضی اللہ تعالی عنہما فرمودہ اند کہ ابنی ہذا سید مشرف گشتند و حضرت امام در آن نقطہ ہمین نسبت استہلاک دارند و در ہمان نقطہ یک قسم بقا کہ مناسب بقاے قطبیت است و حضرت خواجہ نقشبند ہمین قسم بقا در آنجا دارند پیدا خواہند کرد و ازین کہ ایشان بہ غیب ذات رسیدند از اولیاء اللہ کم کسے رسیدہ است در اصل بہ رسیدن بآن مطلب عالی مخصوص بعض اکابر اکابر است خصوصاً تا محبوب نباشد ازین راہ بہ غیب نمی تواند رفت یا بتصرف محبوب کامل مکمل بی این دو طریق رفتن صورت ندارد و از راہ افراد باین مطلب میرسند یا از راہ معینہ اما از راہ سلوک ترقیات نمودہ بآن نہایت رسند بسیار دشوار بلکہ محال می نماید الا المحبوب المراد کہ بہ جذبات قویہ او را بکشند و بمقصد رسانند فطوبی لارباب النعیم نعیمہا **قال** و یکی از ان مواضع کہ بسے خطرناک و از رعائت مقام ادب دورست آنست کہ درباب حضرت غوث الثقلین رضی اللہ عنہ گفتہ اند کہ کثرت ظہور کرامات از ایشان از جہت آن بود کہ نزول ایشان ناقص بود **اقول** این انتساب صحیح نمی نماید ہرگز حضرت مجدد رضی اللہ عنہ نزول حضرت غوث الثقلین رضی اللہ عنہ را ناقص نفرمودہ اند حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ در مکتوب دو صد و شانزدہم از جلد اول می فرماید مدار کثرت خوارق بر دو چیز ست در وقت عروج بلند تر رفتن و در وقت نزول کمتر فرود آمدن بلکہ اصل عظیم در ظہور کثرت خوارق قلت نزول است جانب عروج بہر کیفیت کہ باشد زیرا کہ

در نفی انتساب نقصان نزول حضرت غوث الاعظم

صاحب نزول بعالم اسباب فرود می آید و وجود اشیا را مربوط باسباب می یابد و فعل مسبب الاسباب
را در پس پرده اسباب می بیند و آنکه نزول نکرده است یا نزول کرده و باسباب نرسیده نظر او بر
فعل مسبب الاسباب است و بس زیراکه اسباب تمام از نظر او مرتفع گشته است لاجرم حضرت
حق سبحانه تعالی بمقتضای ظن هر کدام با هر کدام علحده معامله میفرماید و کار اسباب بین را
باسباب می اندازد و آنکه اسباب نمی بیند کار او را بے توسط اسباب مهیا می سازد و حدیث
قدسی[1] أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِيْ بِيْ[2] شاهد این معنی است تا مدت ها به خاطر می خلید
که وجه چیست که اولیائے کمل این امت بسیار گزشته اند اما این قدر خوارق که از حضرت
سید محی الدین عبد القادر جیلانی قدس سره ظاهر گشته است از هیچ کدام آنها ظهور نیافته آخر الامر
حضرت حق سبحانه وتعالی سر این معما را ظاهر ساخت و معلوم فرموده که عروج ایشان
از اکثر اولیا بلند تر واقع شده است و در جانب نزول تا بمقام روح فرود آمده اند
که از عالم اسباب بلند تر ست مناسب این مقام حکایت خواجه حسن بصری و حبیب[3]
عجمی ست منقول ست که روزی حسن برلب دریا ایستاده بود در انتظار کشتی میبود

[2] من نزد ظن عبد خودهستم که با دارد [3] حبیب عجمی کرامات و ریاضات شامل داشت در ابتداء مال دار بود ربا دادی
به بصره هر روزه به تقاضائی معاملت خود رفتی و گر ندادی نرفتی و الا پای مزد خود طلب کردی و نفقه خود از ان ساختی روزی به طلب مال رفته بود آن
مدیون در خانه نبود زنش گفت شوهر غائب است و مرا چیزی نیست گوسفندی کشته بودم جز گردن چیزی از ان نمانده است اگر
خواهی بتو دهم گفت شاید آن گردن گوسپند بگرفت و بخانه رفت و زن را گفت این از سود است زن گفت نان و هیزم نیست
گفت بروم به سود نان و هیزم بیارم برفت هم برین طریق نان و هیزم آورد زن دیگ بر نهاد و چون نخته شد خاست که در
کاسه کند سائلے بر در آواز داد و چیزی خواست حبیب گفت برو که چیزی تو نے رسد که بدین قدر که بتو دهم تو توانگر نشوی و
ما درویش شویم سائل نومید بازگشت زن حبیب چون کفچه در دیگ کرد همه خون شده بود شوهر را آواز داد که بیاد ببین
که بشومی تو چه پیدا شد حبیب چون آن بدید آتشی در دلش افتاد که هرگز آن آتش فرو ننشست گفت ای زن از هر چه بد بود توبه
کردم و روز دیگر بیرون آمد تا بطلب غریمان رود و سیمها باز گیرد و دیگر سود نه دهد روز آدینه بود و کودکان بازی میکردند

که از آب بگزرد درین اثنا حبیب عجمی رسید پرسید که چرا ایستاده اید گفت انتظار
کشتی می برم حبیب گفت چه احتیاج کشتی است شما یقین ندارید خواجه حسن گفت
تو علم نداری حبیب بے اعانت کشتی از آب گزشته رفت وخواجه در انتظار کشتی
ایستاده ماند حسن بصری چون بعالم اسباب فرود آمده بود با او بتوسط اسباب معامله
فرمودند وحبیب عجمی چون اسباب را درست از نظر انداخته بود بے توسط اسباب با او
زندگانی میکردند اما فضل حسن راست که صاحب علم است وعین الیقین را بعلم الیقین
جمع کرده واشیا را چنانکه هست دانسته چه نفس الامر قدرت در پس حکمت مستور ساخته اند

چون حبیب را دیدند گفت حبیب باخور آمد دور شوید تا گرد پای او بما نرسد که همچو او بدبخت شویم حبیب این را شنید دبهم برآمد وسوی مجلس حسن بصری نهاد
بر زبان حسن چیزی رفت که یکبارگی دل حبیب را غارت کرد پس توبه کرد وبدست حسن از مجلس بازگشت که بخانه آید در راه همان کودکان رسید با یکدیگر
گفتند دور شوید که حبیب تائب آمد تا گرد ما بر وی نشیند که ما در حق عاصی شویم حبیب گفت الهی این یک دم که با تو آشتی کردم اثر این بهای
دوستان ساختی ونام من بنیکوئی بیرون انداختی پس منادی کرد که هر که را از حبیب چیزی میباید داد میاید وخط خود را باز ستاند جمله جمع شدند
مالها که گرد کرده بود بیرون داد تا چنان شد که هیچ نماند یکی بیامد وچنین دعوی کرد پیراهن خود بوی داد دیگری بیامد دعوی کرد چادر زن بوی داد در رفع
برهنه ماند بر لب فرات صومعه ساخت ودرانجا بعبادت حق مشغول شد روز از حسن بصری علم می آموخت وشب عبادت میکرد واو را عجمی از ان
می گفتند که قرآن درست نتوانست خواند چون روزگاری برآمد زن او بی نوا شد گفت نفقه می باید حبیب گفت بکار روم هر روز بصومعه میرفت
وبعبادت مشغول شد شب بخانه رفت زن گفت چیزی نیاوردی حبیب گفت آن کس که من از برای او کار کردم کریم است از کرم او شرم داشتم
که چیزی خواهم او خود چون وقت آید دهد می گوید که هر ده روز مزد می دهم پس هر روز بصومعه میرفت وعبادت می کرد تا ده روز تمام شد روز دهم
اندیشه کرد که من امشب چه بخانه برم دران تفکر فرو رفت حق تعالی حمالی فرستاد بدر خانه او با یک خروار آرد وحمالی با یک سلوخ گوشت وحمالی دیگر با روغن وعسل وجوانی با
با ایشان با صره سیصد درهم بدر خانه حبیب آمد ودر بکوفت وآن چیزها را بزن حبیب داد وگفت این خداوند کار فرستاده است ومی گوید که با حبیب
بگوئی که در کار افزاید تا من در مزد افزایم این بگفت وبرفت چون شب شد حبیب شرم زده بدر خانه آمد بوی طعام از خانه وی می آمد زنش پیش
آمد وتواضع نمود وگفت این کار از برای که میکنی که آنکس نیکو مهربان است واکرام وشفقت وچنین وچنان فرستاده وچنین گفت وپیغام چنین وچنان حبیب گفت عجب ده روز کار
کردم با من این نیکی کرد که اگر بیش ازین کنم دانی چه کند پس بکلیت روی از دنیا بگردانیده عبادت حق میگزید تا از بزرگان مستجاب الدعوات

تاریخ وفات ایشان در [illegible]
سنه [illegible]

وحبیب عجمی صاحب سکر ست نفسی به فاعل حقیقی دار دبی آنکه اسباب را دخلی بود واین دید مطابق نفس الامر نیست زیراکه
توسط اسباب بحسب واقعه کاین است اما معاینه تکمیل و ارشاد بر عکس ظهور خوارق است زیراکه در مقام ارشاد هرچند نازل تر
کامل تر که در ارشاد حصول مناسبت میان مسترشد و مرشد در کار است که منوط بنزول است وبدانید که اغلب
آنست که هرچند بالاتر فرود آید لهذا حضرت رسالت از همه بالاتر رفت و در وقت نزول
از همه فرود آمده انتهی پس ازین کلام بوی نقصان نسبت بحضرت غوث انام بمشام
عوام نمی رسد چه جای خواص زیراکه محصل کلام حضرت مجدد رضی الله عنه این است
که چون عروج حضرت غوث الثقلین از اکثر اولیا بلندتر واقع ست ونزول ایشان
تا بمقام روح فرود آمده ست که از عالم اسباب بلندتر ست واز خواص این مقام
ست که درینجا نظر بر اسباب نمی باشد بلکه توجه بطرف مسبب می ماند لهذا از حضرت
ایشان خوارق عادات کثیره بظهور پیوسته واین نزول امریست کامل فی حد
ذاته که سبب ظهور خوارق ست حضرت مجدد رضی الله عنه درهیچ جا این نزول را
ناقص نفرموده اند معلوم نیست که حضرت معترض رح منقصت از کجا استنباط نموده
حضرت مجدد رح در رساله مبدء ومعاد می فرماید واصلان نهایة النهایه را در وقت
رجوع قهقری نزول باسفل عنایات است ومصداق وصول نهایة النهایه همین
نزول غایة الغایه ست وچون نزول باین خصوصیت واقع می شود صاحب
رجوع بکلیت خود متوجه عالم اسباب می گردد نه آنکه بعض او متوجه جناب حق است
سبحانه وبعضی دیگر متوجه خلق که این علامت عدم وصول ست به نهایة النهایه وعدم
نزول ست بغایة الغایة انتهی درین مقام شبه بطور دیگر باین طور ناشی می شود که نزد
صوفیه قدس الله اسرارهم نزول تا بمقام قلب غایت نزول ست که بعد ازان نزولی
نیست واین هم در مقررات ایشان ست قدس الله اسرارهم که هرکه نازل تر ست
کامل تر ست پس هرگاه حضرت مجدد رضی الله عنه نزول حضرت غوث الثقلین

رضی اللہ عنہ را تا بمقام روح فرمودہ پس گویا درجہ واحدہ از درجات نزول ہنوز باقی است واین مستلزم نقصان است ازاحۂ این شبہ باین طریق اسان است کہ سخن درین نمیرود کہ نزول تا بمقام قلب اکمل نیست صرف درین است کہ ایا اکملیت او برائے تکمیل وارشاد است یا برای ظہور خوارق عادات وکثرت کرامات الحق نزول تا بمقام قلب اکمل است از نزول تا بمقام روح لیکن اکملیت او برائے ارشاد وفیضان حق است تعالی شانہ نہ برائے ظہور کثرت خوارق کہ او منوط بہبوط است تا بمقام روح فقط پس نزولے کہ علت ظہور خوارق است اکمل است بذات خود برابر است کہ دران وقت مخصوص نزول تا بمقام قلب کہ علت ارشاد است یافتہ می شود یا نہ اکملیت علت ظہور کثرت کرامت موقوف بر اکملیت علت ارشاد نیست ویکی بدیگرے متعلق نے ارشاد چیزے دیگر است وکرامت شئ آخر وحضرت مجدد رضی اللہ عنہ بصدد بیان وجہہ ظہور کثرت کرامت اند نہ درپے بیان کیفیت وکملیت ارشاد توضیح جواب این است کہ معاملہ ارشاد خلاف معاملہ خوارق است زیراکہ در مقام ارشاد ہرکہ نازل تر است کامل تر است چہ در ارشاد حصول مناسبت درمیان مرشد و مرشد از اہم مہمات است وآن منوط بر غایت ہبوط است ازینجا است کہ از اکثر متوسطان این راہ آن قدر افادہ وافاضہ بہ ظہور آمدہ کہ از منتہیان عشر عشیر آن بوقوع نرسیدہ زیراکہ متوسطان بہ نسبت منتہیان بیشتر مناسبت بمبتدیان دارند پس مدار قلت وکثرت افادہ بر رجوع وہبوط قرار یافتہ نہ بر انتہا وعدم انتہا درین صورت قلب کہ از عالم امر است حق سبحانہ تعالی اورا بعالم خلق تعلق وتعشق دادہ بعالم خلق فرود آوردہ بمضغہ گوشت کہ زیر پستان چپ مایل بہ پہلو وبفاصلہ دو انگشت است تعلق خاص بخشیدہ وعلاقہ مخصوص عطا فرمودہ پس ہرگاہ مقربان درگاہ حضرت صمدیت ومقبولان بارگاہ حضرت خاتمیت

نزول باین مقام فرمایند آنگاه بالکلیه متوجه بعالم اسباب می شوند و فعل مسبب را در پس پرده اسباب می بینند و این مقامیست که افضل است از نزول تا بمقام روح زیراکه ارشاد و ہدایت باو مربوط است بمعنی اینکه اغلب ہمین است که وقتی که نزول پایان تر بود ارشاد بالاتر رود چنانکه حضرت سرور صلی اللہ علیه وسلم از ہمه انبیا علیهم السلام پایان تر فرود آمده و در دعوت و ارشاد از ہمه بالاتر رفته که بر سائر موجودات و کافه مخلوقات مرسل گشته چه بواسطه نزول تام مناسبت بهمه پیدا کرده و راه افاده تمام تر گردیده ؎

پیش از ہمه شاہان غیور آمده	ہر چند که آخر بظهور آمده
ای ختم رسل قرب تو معلوم شد	دیر آمده ز راه دور آمده

حضرت آدم علی نبینا و علیه السلام پایان تر نیست بلکه فوق تر است اما ارشاد ازو مقصود نیست که عین مقصود است کما لا سترة فیه ازینجا ہویدا گردیده که نفس ارشاد منوط بر غایت ہبوط نیست البته کامل تر بودن آن مربوط برانست و فرقیکه در میان اکمل و کامل است مخفی نیست ازینجا است که جمله انبیا علیهم السلام کامل بودند و پیغمبر ما صلے اللہ علیه وسلم اکمل قَالَ[له] سُبْحَانَهٗ (خدا تعالے) تَعَالٰی تِلْكَ الرُّسُلُ (این پیغمبران اند که فضیلت دادیم) فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰی بَعْضٍ (بعض ایشان را بر بعض ۱۲) پس حاملان اول اول اند و حاملان ثانی ثانی یعنی آنانکه تا بمقام قلب نزول نموده اند اکمل اند و آنانکه تا بمقام روح نزول آورده اند کامل نه اینکه ایشان ناقص اند نَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنْ ذٰلِكَ (پناه می خواہیم از خدا ازین ۱۲) بالجمله ہنگام نزول تا بمقام روح توہم نقصان صرف بیجا است[مع] حضرت مجدد رضی اللہ عنه ہرگز نزول حضرت غوث الثقلین رضی اللہ عنه را ناقص نه فرموده اند و رجوع الی البدایت فی نفسه کمال است نه نقص حضرت مجدد رحمته اللہ علیه در معارف لدنیه مے فرماید —
إِنَّ الْعِنَايَةَ الْإِلٰهِيَّةَ جَلَّ سُلْطَانُهَا تَجْتَبِيْ جَذْبَ الْمُرَادِيْنَ أَوَّلًا ثُمَّ تُيَسِّرُ فِيْ

له یعنی عنایت الٰهیه مرادان را بجذب فراز او را باز سلوک آن محبوب مطلوبان است محبوبان سیر سلوک کنانند بی‌واسطه اللہ سبحانه را عین انتها با نتهاء

طی منازل السلوک ثانیاً فوجدت الله سبحانه اولاً عین الاشیاء
کما قاله ارباب التوحید الوجودی من متأخری الصوفیة ثم وجدت
الله تعالی فی الاشیاء من غیر حلول وسریان ثم رأیته تعالی بعد
الاشیاء ثم قبل الاشیاء ثم رأیت الله سبحانه وما رأیت شیئاً من الاشیاء وهو
المعنی بالتوحید الشهودی وهو المعبر بالفناء وهو قدم
اول یوضع فی اطوار الولایة وکمال اسبق فی البدایة وهذه
الرؤیة فی ای مرتبة کانت من المراتب المذکورة تحصل
اولاً فی الآفاق وثانیاً فی الانفس ثم ترقیت الی البقاء الذی
هو قدم ثان فی الولایة فرأیت الاشیاء ثانیاً ووجدت الله
تعالی عینها بل عین نفسی ثم وجدته تعالی قبل الاشیاء
بل قبل نفسی ثم رأیته تعالی بعد الاشیاء بل بعد نفسی
ثم رأیت الاشیاء وما رأیت الله تعالی اصلاً وهی النهایة
هی الرجوع الی البدایة والعود الی مرتبة العوام وهذا المقام
هو اتم مقامات دعوة الخلق الی الحق سبحانه واکمل منازل
التکمیل والارشاد لاتمیة المناسبة الی الخلق المقتضیة لکمال الافادة
ذلک فضل الله یؤتیه من یشاء والله ذو الفضل العظیم وکل من الاحوال
المذکورة والکمالات المسطورة حصل لی بل لکل من وصل
بطفیل افضل الانبیاء واکمل البشر علیه وعلیهم من الصلوات افضلها

حضرت غلام علی شاہ صاحب رحمۃ اللہ علیہ در رسالہ کہ بجواب حضرت شیخ تالیف
فرمودہ می فرمایند قولہ شما نزول حضرت غوث الثقلین رضی اللہ تعالی عنہم نوشتہ
اید الیشان وجہ ظہور کثرت خوارق عادات از جناب غوث الاعظم نوشتہ اند کہ

عروج ایشان از اکثر اولیاء بلند تر واقع شده وجهت کثرت ظهور خوارق گردیده و هیچ جا النسبت نقصان نزول بآن حضرت نه کرده اند معاذ الله آنچه مقربان مے خواهند میگویند معلوم نیست که حضرت شیخ عبد الحق نقصان از کجا نوشته اند چنانکه در کلام ایشان تجسس کرده شد هیچ جا النسبت نقصان بانجناب نکرده اند در صورت نقصان نزول افاضه کم می شود وافادت جناب مبارک حضرت غوث الثقلین واسطه فیض ولایت اند در عداد اصحاب کبار واهلبیت عظام داخل اند رضی الله تعالی عنهم وخود را نایب وانجناب را منیب نوشته اند که خلیفه قائم مقام پیر مے شود ودر رساله دیگر می فرمایند قوله شما در باب حضرت غوث الثقلین قدس سره آنچه از مقام ادب نوشتید که نزول ایشان ناقص بود نیز خلاف واقع است هیچ جا این سخن نفرموده اند بلکه درباره غوث اعظم در مکتوب آخر جلد ثالث مکتوبات خود نوشته اند که وصول فیوض وبرکات در راه ولایت بهر که باشد از اقطاب ونجبا به توسط شریف ایشان مفهوم می شود معامله اولین بوجود حضرت شیخ تعلق دارد ایشان واسطه رشد وهدایت اند ودر همان مکتوب خود را نایب وایشان را منیب خود نوشته اند که استفاده از طریقه علیا قادریه نیز دارند ودر رساله مکاشفات غیبیه میفرمایند که واصلان ذات که بافراد ملقب اند اقل قلیل اند اکابر صحابه وائمه اثنا عشر از اهل بیت رضی الله تعالے عنهم باین دولت فائز اند واز اکابر اولیا غوث الثقلین شیخ عبد القادر جیلانی رحمة الله باین دولت ممتاز اند ودرین مقام شان خاص دارند واولیاء دیگر ازین خصوصیت قلیل النصیب اند وقریب شان بان خصوصیت از همه زیاده درینباب تشارک اند ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ ودر رساله مبدء ومعاد میفرمایند که این درویش را درین عروج اخیر که عروج در

مقامات اصلیہ ست بمدد از روحانیت حضرت غوث الثقلین محی الدین شیخ عبدالقادر
جیلانی بوده بقوت تصرف ازان مقامات گزرانیده باصل الاصل واصل گردانیده
انتهی ازین هر سه عبارات که حضرت ایشان نوشته اند علو کمالات حضرت غوث
الثقلین وحسن عقیده وادب آن قطب معظم رضی الله تعالی عنهما دریاب اما تحریر
این معنی که نزول ایشان تامقام روح واقع شده هیچ دور از ادب نیست ظهور
کثرت خوارق که از حضرت غوث اعظم ظاهر گشت از هیچ کدام اولیاء آن
قدر ظهور نیافته بیان نموده اند که عروج حضرت غوث اعظم از اکثر اولیاء الله
بالند واقع شده و در جانب نزول تامقام روح فرود آمده اند که از عالم اسباب
بلند تر است از این تحریر هیچ منقصتی بحضرت شیخ قدس سره عائد نمی شود کما لا یخفی
همچنین آن متادب به اداب رسول خدا صلی الله علیه وسلم رعایت آداب جمیع
اولیاء باقصی مرتبه می نمودند در مکتوب چهل و دوم جلد ثانی میفرمایند من کمینه
خوشه چین خرمن هاے ایشانم و ریزه خوار خوانهاے نعم ایشان
ایشان اند که مرا بانواع تربیت مربی ساخته اند و باصناف کرم و احسان منتفع گردانیده
این بزرگواران در محبت حق عز و جل خود را و غیر خود را باخته اند و از خود و غیر
خود نام و نشان نه گزاشته باطل از سایه ایشان گریزان است اینجا همه حق
است و برای حق علماء ظاهرین از حقیقت اینها چه دریابند و غیر از مخالفت
صوری چه فهمند و از کمالات ایشان چه دریابند و از کمالات ایشان چه فرا
گیرند انتهی و در بارهٔ حضرت شیخ محی الدین ابن عربی نوشته اند که شیخ از مقبولان
بنظر مے آید منکر او در خطر است مایوس ماندگان از برکات آن بزرگوار است معاذ

نموده ایم و از علوم معارف حظها گرفته جَزَاهُ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ عَنَّا خَیْرَ الْجَزَاءِ

جزا دہاد ورا اللہ تعالیٰ از ما بہترین جزا ۱۲

و در رساله مبدء و معاد نوشته اند که از روحانیت حضرت قطب الدین قدس سره مرا درین کار مددها رسیده پس مندفع شد آنچه میگویند که ایشان تنقیص اولیا نموده اند این همه از عدم تتبع کلام ایشان است انتهی درین شک نیست که افادات حضرت مجدد رح از مدائح بزرگان دین عموماً و محامد حضرت غوث الاعظم رحمة الله علیه خصوصاً مالامال است حضرت مجدد رحمة الله علیه در رساله مکاشفات غیبیه می فرماید که حضرت خواجه نقشبند قدس الله سره الاقدس بعد از تحصیل جذبه خواجها قدس الله تعالی اسرارهم سلوک فوقانی رجوع نمودند و سلوک را تا بنهایت رسانیدند و بفنا فی الله و البقا مشرف گشتند و این مرتبه ولایت است بعد ازان بمقام شهادت که فوق ولایت است رفتند و نسبت آن بمقام ولایت نسبت تجلی صوری است به تجلی ذاتی بعد ازان بمقام صدیقیت که فوق شهادت است به نسبت مذکوره عروج فرمودند تا نهایت بمقام صدیقیت رسیدند باوجود تحصیل این درجات کمال و تکمیل از راه معیت ذاتی که حضرت امیر کرم الله تعالی وجهه ازان راه به غیب هویت رفته بودند رفتند و در رنگ حضرت امیر دران نقطه نهایت مستهلک گشتند حضرت غوث الثقلین نیز ازین راه به نهایت النهایت رسیده اند و دران نقطه مستهلک گشته اند و ازین استهلاک دران نقطه نهایت مراتب ولایت خاصه محمدی است علیه الصلوة والسلام و آله الکرام اگر بقاے درین نهایت پیدا کنند از مرتبه رسالت آنحضرت علیه من الصلوات اتمها و من التحیات اکملها نیز بهره یابد این اکابر را نیز ازان مقام قسمی از بقا هست

که افاده طالبان ازان راه است انتهی این محامد را به عین انصاف نگریستن
است و بهتانات بی سر و پا را پس پشت انداختن ۵

جز این چه شکوه توانم ازان ستم گر کرد	که هر که در حق من هر چه گفت باور کرد

قال — و آنکه در بعض مکتوبات نوشته اند که انگارم که حکمت در پیدا کردن
من آن است که تا کمال ابراهیمی و محمدی در یک جا جمع شود اشد و اعظم
است از همه **اقول** این عبارت بعینه [۹۱] در مکتوبات شریف از نظر فقیر نه
گذشته لیکن باید دانست که مراد از کمال ابراهیمی خلت است و از کمال محمدی
محبوبیت و این بحث به کمال توضیح در رساله انوار [۹۲] احمدیه نگاشته ام من
شاء فلیرجع الیها **قال** و آن سخن که ترکیب وجود من از بقیه جوهر است
(هر که خواهد بان رجوع نماید ۱۲)
یا خمیر مایه ایست که وجود حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم ازان
ترکیب یافته است چنانکه ایجاد نخل از بقیه طینت آدم است **اقول** برین کلام
هیچ نقص وارد کرده نه شد تا ازان جواب داده شود اگر گفته شود که این مستلزم
مساوات است جوابش بچند وجوه است **اول** آنکه در کلام حضرت مجدد رضی
الله عنه لفظ ترکیب درج است و نه عبارت ایجاد و نه لفظ متکلم مذکور است
عبارت مکتوب صدم از جلد ثالث که به شیخ نور الحق صادر شده این است
بشنو بشنو هر چند درین دولت خاصه محمدی دیگری را شرکت نیست اما این
قدر می باید که ازان دولت خاصه او علیه الصلوٰة والسلام بعد از تخلیق و
تکمیل او علیه الصلوٰة والسلام بقیه مانده بود که در خوان دولت ضیافت
کریمان زیادتیها لازم است که اولش گویان از نسب خادمان بود آن بقیه را

بر یکے از دولتمندان او علیه وعلی آله الصلوة والسلام اولش گویان عطا فرموده اند
وآن را خمیر ساخته تخمیر طینت او نموده اند وتبعیت و وراثت او شریک دولت خاص
او گردانیده اند علیه الصلوة والسلام ۵ برکریمان کارها دشوار نیست
این بقیه در رنگ آن بقیه طینت حضرت آدم است علی نبینا وعلیه الصلوة
والسلام که نصیب خلقت درخت خرما آمده است کما قال علیه الصلوة
والسلام اکرموا عمتکم النخلة فانها خلقت من بقیة طینة
آدم بیت ۵ وللارض من کاس الکرام نصیب انتهی ازین عبارت
ظاهر است که حضرت مجدد رحمة الله علیه بطور عموم می فرمایند نه آنکه نفس تفضیل خود را
مراد داشته دوم آنکه مراد از طینت درین مقام اخلاق حمیده اصلیه حقیقیه است
برای سرور عالم صلی الله علیه وسلم اگر از ان خاک مراد باشد پس ضرور بود که قبر وے
نزد قبر سرور عالم صلعم می بود چنانکه قبر شیخین است رضی الله عنهما سوم آنکه اگر
تسلیم کرده شود که مراد از طینت خاک است پس شیخ اکبر در فتوحات نوشته که وجود
مبارک سیدنا علی مرتضی از بقیه طینت آن حضرت است صلی الله علیه وسلم فتما
تخصیص الاتحاد ذوق بلکه خود حضرت شیخ محدث در رساله مبشران بالجنة
در حدیث در شان اهل بیت رضی الله تعالی عنهم از رسول خدا صلی الله علیه وسلم روایت
کرده انهم خلقوا من طینتی وخطیب از ابن مسعود رضی الله عنه روایت کرده
که رسول خدا صلی الله علیه وسلم فرموده انی وابابکر وعمر خلقنا
من تربة واحدة مرزا محمد بدخشانی رحمة الله علیه گفته که این حدیث اشواهد از عمرو
ابن عباس وابوسعید وابوهریره بعضے را بعض قوت دهد ودر کشف الغطا مذکورات

که عینی در شرح صحیح بخاری از ابن سیرین این حدیث آورده و از ابن عساکر مروی
است عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ جَعْفَرٍ اَنَّ رَسُوْلَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَا عَبْدَ اللهِ
هَنِيْئًا لَكَ مَرِيْئًا خُلِقْتَ مِنْ طِيْنَتِيْ وَاَبُوْكَ يَطِيْرُ مَعَ الْمَلَائِكَةِ فِي السَّمَاءِ
اشتباه - این معنی معقول نمی شود چراکه هر کس از نطفه والدین خود پیدا می شود
انتباه - اگر چیزها هستند که به عقل انسان ثابت نمی توانند شد از شرع ثابت می شود
یا کشف والهام چنانچه نفس ولایت که عبارت از قرب بیچون است امام محی السنة بغوی
رحمة الله علیه در تفسیر معالم التنزیل در تفسیر آیه کریمه مِنْهَا خَلَقْنٰكُمْ وَفِيْهَا نُعِيْدُكُمْ
وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً اُخْرٰى اقول عطای خراسانی ذکر کرده که گفته نطفه
که در رحم قرار می گیرد فرشته پارهٔ خاک می اردازد مکانی که دران دفن کرده خواهد شد
پس در نطفه می اندازد پس از خاک ونطفه آدمی پیدا می شود وخطیب از ابن مسعود
رضی الله عنه روایت کرده که رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمود مَا مِنْ مَوْلُوْدٍ
اِلَّا فِيْ سُرَّتِهٖ مِنْ تُرْبَتِهِ الَّتِيْ يُوْلَدُ مِنْهَا فَاِذَا رُدَّ اِلٰى اَرْذَلِ عُمُرِهٖ
رُدَّ اِلٰى تُرْبَتِهِ الَّتِيْ خُلِقَ مِنْهَا يُدْفَنُ فِيْهَا وَاِنِّيْ وَاَبَابَكْرٍ
وَعُمَرَ خُلِقْنَا مِنْ تُرْبَةٍ وَّاحِدَةٍ وَّفِيْهَا نُدْفَنُ یعنی نیست هیچ مولود
مگر آنکه در ناف او خاکی است که از آن پیدا شده بود پس چون به ارذل عمر یعنی بوقت
مرگ رسد باز گردانیده شود بهمان خاک که ازان پیدا شده بود ودفن کرده شود دران
بدرستی که من وابو بکر وعمر از یک خاک پیدا شده ایم ویک جا مدفون خواهیم شد و
جائز است که خاکی که حق تعالی برای پیغمبری مهیا کرده باشد واز بدو خلقت زمین آنرا
بانوار برکات ونزول رحمت پرورش کرده باشد از جمله آن چیزی بقیه مانده باشد که خمیر

مائیہ شخصے از اولیا شود این امر عقلاً محال نیست واز شرع مستفاد واز کشف ثابت می شود واین را در اصطلاح اصالت گویند وصاحب اصالت در نظر کشفی چنان بنظر می در آید کہ گویا جسد او مرجع است از جواہر واجساد دیگران از آب وگل چہارم آنکہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرمود طِيْنَتُهُ الْمُعْتَقِ طِيْنَةُ الْمُعْتِقِ رَوَاهُ ابْنُ النَّجَارِ وَالدَّيْلَمِيُّ فِي الْفِرْدَوْسِ واز سیر وتواریخ معلوم مے شود کہ آزاد کردہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم قریب چہل کس بودند پس طینت ہمہ آنہا بمقتضی این حدیث طینت آنحضرت باشد پنجم آنکہ درخت خرما کہ از نباتات است بدین دولت سرفراز است در شان آن وارد أَكْرِمُوا عَمَّتَكُمُ النَّخْلَةَ فَإِنَّهَا خُلِقَتْ مِنْ فَضْلَةِ طِيْنَةِ أَبِيْكُمْ آدَمَ الْحَدِيْثُ أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ فِي التَّارِيْخِ وَابْنُ أَبِي حَاتِمٍ وَالْعُقَيْلِيُّ وَابْنُ عَدِيٍّ وَابْنُ السُّنِّيِّ وَأَبُوْ نُعَيْمٍ كِلَاهُمَا فِي الطِّبِّ وَابْنُ مَرْدَوَيْهِ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خُلِقَتِ النَّخْلَةُ وَالرُّمَّانَةُ وَالْعِنَبُ مِنْ فُضْلَةِ طِيْنَةِ آدَمَ پس از افراد اکرم موالید کہ انسان است کہ بہ تخمیر طینت نبی خود شرف اندوزند چہ عجب وکدام مساوات است خدام لباسہای مخدومان را بے تکلف استعمال می نمایند واز موائد نعم استیفاء تلذذ ذاتی کہ مخصوص بہ مخدومان است می نمایند ہیچ کس گمان نمی برد کہ خادم مساوات شرکت با مخدوم بہم رساند درین نوع ابہت و رفعت قدر مخدوم می افزاید ششم آنکہ این کلام نہ امرے است مبتدع ایشان بلکہ بسیاری از اولیا بدین قسم کلمات تکلم شدہ اند غایت امر آنکہ ایشان ہم از مکشوف خود خبر دادہ اند شیخ شعرانی در لواقح الانوار از یکے ازین قوم حکایت می کنند کہ میگفت خُلِقْتُ مِنْ رَسُوْلِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وہم شیخ شعرانی

لہ تعظیم کنید عمہ خود را کہ درخت خرما است او از بقیہ خاک آدم علیہ السلام پیدا شدہ ۱۲

لہ درخت خرما و انار و انگور از بقیہ خاک آدم پیدا کردہ شد

لہ من پیدا کردہ شدم از رسول صلی اللہ علیہ وسلم ۱۲

در لواقح الانوار نقل از شیخ ابو الحسن شاذلی که قطب زمان خود بود می آرد الاولیاء علی
ضربین صالحون وصدیقون فالصالحون ابدال الانبیاء والصدیقون ابدال
الرسل فبینهم الصالحون والصدیقون بالتفضیل کما بین الانبیاء والرسل
منهم طائفة انفردوا فی المادیة مادة من رسول الله صلی الله
علیه وسلم یشهدونها وهم قلیلون وفی التحقیق عشرون ومادة
کل نبی وولی بالاصالة من رسول الله لکن من الاولیاء من
یشهد عنه ومنهم ایضا طائفة قد مدوا بالنور الالهی فنظروا
حتی عرفوا اباهم علی التحقیق وذلک کرامة لهم لا ینکرها الا
من ینکر کرامة الاولیاء نعوذ بالله من النکران بعد العرفان
انتهی ای برادر نیک درین عبارت تامل نمائی تا بدانی که شیخ بچه ترانه ترنم می نماید در تمام
عالم مشهور شده است حدیث خلقت من نوری این حدیث ناطق است بدانکه
هرکه سوای سرور کائنات است علیه الصلوة والسلام از مومنین از نور او آفریده شده
است شیخ درین مقام می فرماید که جماعه باشند که ماده خلقت انها کلا او بعضا بے
واسطه نور محمدی نور الهی بود و به جهت تاکید این مقدمه می گوید و ذلک کرامة لهم
پس چسان باید گفت که این نیز دعوے شرکت است بافخر بشر صلی الله علیه وسلم

از تو امین نیستم اے بخت ورنه پیش یار	می توانم حال خود گفتن زبانم لال نیست

قال وجای دیگر گفته اند که متابعت را پنج مرتبه است و همه مراتب یارا حاصل است
اقول ندانم که این چه اعتراض است ایا معترض می خواهد که مراتب متابعت
یکسے حاصل نه شود

نمی دانم ز منع گریہ مطلب چیست ناصح را	دل از من دیدہ از من آستین از من کنار از من

معہذا در ہیچ مقام این تقریر از نظر عاجز نہ گزشتہ البتہ حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ در مکتوب پنجاہ و چہارم از جلد ثانی کہ بہ سید شاہ محمد صدور یافتہ تحریر می فرمایند کہ متابعت آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام کہ سرمایۂ سعادت دینیہ و دنیویہ است درجات و مراتب دارد درجہ اول مر عوام اہل اسلام راست از اتیان احکام شرعیہ و متابعت سنت سنیہ بعد از تصدیق قلبی پیش از اطمینان نفس کہ بدرجہ ولایت مربوط است و علماء ظواہر و عباد و زہاد کہ معاملہ شان باطمینان نفس نہ پیوستہ است ہمہ درین درجہ متابعت شریک اند و در حصول اتباع برابر اند درجۂ دوم از متابعت اتباع اقوال و اعمال اوست کہ بہ باطن تعلق دارد و از تہذیب اخلاق و دفع رذایل صفات و ازالہ امراض باطنیہ وغیرہ این درجہ مخصوص است بارباب سلوک درجہ سوم از متابعت اتباع احوال و اذواق و مواجید آن سرور است علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام کہ بمقام ولایت خاصہ تعلق دارد و این درجہ مخصوص بارباب ولایت است کہ مجذوب سالک باشند یا سالک مجذوب چون مرتبۂ ولایت بانجام رسید نفس مطمئنہ گشت درجہ چہارم مخصوص بہ علماء راسخین است کہ بعد از اطمینان بدولت متابعت متحقق اند درجہ پنجم از متابعت اتباع کمالات آن سرور است علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام کہ علم و عمل را در وصول آن کمالات مدخلے نیست بلکہ حصول آنہا مربوط بہ محض فضل و احسان خداوندی است جل سلطانہ و این درجہ بس عالی است درجات سابق را بآن مساسے نیست این کمالات بالاصالت مخصوص بانبیاء اولی العزم است علیہم الصلوۃ والتسلیمات و بہ تبعیت و وراثت تا کرا باین دولت مشرف سازند درجہ ششم

از متابعت اتباع آن سرور است علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام در کمال کہ مخصوص بمقام ـ
محبوبیت آن سرور است علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام درین درجہ افاضۂ کمالات بمجرد محبت
است وفوق لتفضل واحسان است ازین درجہ متابعت نیز اقل قلیل را نصیب است
درجہ ہفتم از متابعت است کہ تعلق بہ نزول وہبوط دارد واین درجہ جامع جمیع درجات
سابق است درین مقام تابع بمتبوع بہ نہجے مشابہت پیدا می کند کہ گویا اسم تبعیت از میان
می خیزد وامتیاز تابع ومتبوع زایل می گردد بالجملہ ہر دولتے کہ آمدہ است از برای انبیا آمدہ
است علیہم الصلوٰۃ والتحیات سعادت امتان است کہ بطفیل انبیا علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات
از آن دولت بہرہ یابند وازاولش ایشان تناول نمایند ؎

در قافلہ کہ اوست دانم نرسم	این بس کہ رسد ز دور بانگ جرسم

تابع کامل کسے است کہ باین ہفت درجہ متابعت متحلی شود انتہی مختصراً از ادنی تامل واضح
شود کہ این کلام از نفس پاک وصاف است حضرت غلام علی شاہ رحمۃ اللہ علیہ فرماید شما
درجات متابعت رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم پنج مرتبہ نوشتید ودعوے حصول بخود کردید
وآن لغایت بعید می نماید بلکہ ایشان درجات متابعت را ہفت درجہ ثابت کردہ اند
درجہ اول اتیان احکام شرعیہ است بعد تصدیق قلب پیش از اطمینان نفس
درجہ دوم تہذیب اخلاق است ورفع رذایل صفات وازالۂ امراض باطنیہ
درجہ سوم اتباع احوال واذواق ومواجید است درجہ چہارم حصول اطمینان
قلب است کہ اتباع ہو لما جاء بہ المصطفٰی صلی اللہ علیہ وسلم
گردد وبحصول مقام رضا چون وچرا بر مجاری تقدیر نماند درجہ پنجم اتباع کمالات آن
سرور است صلی اللہ علیہ وسلم کہ حصول آن مربوط محض بفضل واحسان خداوندیست
وعلم وعمل ادران مدخلے نیست درجہ ششم اتباع کمالاتے کہ مخصوص بمقام محبوبیت
آن سرور است صلی اللہ علیہ وسلم درجہ ہفتم متابعت آن است کہ تعلق بہ نزول وہبوط

و دعوت خلق دارد حضرت شیخ متابعت را محمول بر اعمال ظاہر دانستہ استبعاد و استعجاب
حصول این دولت می نمایند الحق اتباع جمیع اعمال ظاہری حبیب خدا صلی اللہ علیہ وسلم
نہایت متعسر است بلکہ توان گفت کہ طاقت بشر آن را برنتابد ما بعد ادائے شکل وظائف
طاعات بقدر میسور موافق حدیث شریف خُذُوا مِنَ الْاَعْمَالِ مَا یُطِیْقُوْنَ
و آیہ کریمہ وَاتَّقُوا اللّٰہَ مَا اسْتَطَعْتُمْ اگر بموہبت الہی بجذبات محبت بہ تبعیت
و وراثت درجات قربت حاصل شوند نزد عقل سلیم و شرع قویم مستبعد نیست اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ
اَحَبَّ حدیثی صحیح درین باب کمل اولیا را آن درجات حاصل است و تجلیات صفات و
تجلیات ذاتیہ ترقی بمحبت الہی سرفراز انند اگر حضرت مجدد باین درجات برسند و بفضل الہی
مستفیدان خود را برسانند جائے تعجب چرا باشد آری اَلْمُعَاصَرَۃُ اَصْلُ الْمُنَافَرَۃِ انتہی

من بے درد بفتوائے وفا کشتنیم	یار را از گلہ جور پشیمان کردم

قال و گفتہ اند کہ ہمہ کمالات محمدیہ بے تفاوت در ذات من حاصل است لیکن بہ تبع
و طفیل است مردی ثقہ صادق از ایشان شنیدہ آن شخص گفت ازینجا فرتیت شما بر انبیا
لازم می آید جواب دادند کہ آنجا باصالت است و اینجا بالطفیل **اقول** حضرت غلام علی
شاہ صاحب فرماید کہ این خلاف واقع است این دعوی نہ کردہ اند این سخن گاہے
نہ گفتہ مگر اینکہ از ہر چہ کمالات مرا عنایت شدہ بمتابعت و طفیل آن حضرت است صلی اللہ
علیہ وسلم در کلام الشان بسیار است انتہی فقیر گوید انصاف فرمودہ شود بطلان کلام
شیخ ازین رد ظاہر است کہ ہرگاہ وجود کمالات بالتبع تسلیم کردہ شدہ پس بے تفاوت
چگونہ خواہد بود در ما بالذات و ما بالتبع فرق آسمان و زمین است

دیدی چہ بر سر آمد فرہاد را ز خسرو	در خاندان کسری این عدل و داد باشد

حضرت خواجہ محمد پارسا علیہ الرحمۃ در فصل الخطاب از عمدۃ العقائد عبد اللہ نسفی نقل
مے فرماید اَلْمُنَاقَلَۃُ عِنْدَنَا تَثْبُتُ بِالْاِشْتِرَاکِ فِیْ جَمِیْعِ الْاَوْصَافِ حتی

نجدیہ

لَوِ اخْتَلَفَا فِی وَصْفٍ لَا تَثْبُتُ الْمُمَاثَلَةُ لِاَنَّ الْمِثْلَیْنِ مَا یَسُدُّ اَحَدُهُمَا مَسَدَّ الْاٰخَرِ ودر وجود نفس کمالات بالتبع محذوری نیست چه هرگاه مخدومان اولش بخادمان عطا می فرمایند ایشان میگویند که بتبع وطفیل مخدومان از اطعمۂ متنوعه حظ وافر داریم وجمیع آلاء سفرہ مخدومان مارا حاصل است ازان کسی نمی فهمد که اینها ادعاے همسری وبرابری آنها می کنند زیراکه اصل اصل است وفرع فرع مخدوم مخدوم وخادم خادم خادمان که به بارگاه رفیع سلاطین بار می یابند وآولش از خوان نعمت می خورند وعزت وحرمت دارند همه اش به برکت متابعت مخدومان است ورنه مشهور است که ای ایاز قدر خود بشناش پس هرگاه حضرت مجدد رضی الله عنه بدولت تبعیت واطاعت حضرت خیر البشر علیه الصلوة والتحیه که آن اطاعت عین حضرت رب العزت است از کمالات نبویه وولایات محمدیه علی صاحبها الصلوة والتحیة به طفیل سرور عالم صلے الله علیه وسلم اولش یافتند انگاه اگر برای اظهار نعماء پروردگار لب بطلان کشودند واز زبان فرمودند که همه کمالات محمدیه در ذات من به تبع وطفیل حاصل است دران باکے نمی بینیم یعنی کمالاتیکه حصول آن برائے امت مرحومه ممکن ودر حصول آن محذورے شرعی نیست ونبوت ورسالت من جمله کمالاتے است که باحدے متوقع الحصول نیست پس باستثناء عقلی وبداهت عقل خارج باشد لفظ تبع وطفیل از الفاظ معمولی نه انگاشته شود این امرے است که بنای طریقۂ نقشبندیه بر آن نهاده اند حضرت مجدد رحمه الله در معارف لدنیه می فرماید سلسله علیه نقشبندیه از سائر سلاسل بوجوه فضیلت جدا است ومرتبه این طریق بر سائر طرق بمراتب هویدا است این سلسله علیه منتهی بحضرت صدیق است رضی الله تعالی عنه که افضل بنی آدم است بعد الانبیاء به خلاف سلاسل دیگر ودرین طریق اندراج نهایت است در بدایت بخلاف سائر طرق وشهودے که معتبر نزد این بزرگواران شهود دائمی است وتعبیر از آن به یادداشت کرده اند وشهودکه دوام نه پذیرد نزد ایشان از حیز اعتبار ساقط است بخلاف

سایر سلاسل طے منازل این طریق بے متابعت تمام صاحب شریعت را علیه وعلی اله الصلوة
والتسلیمات میسر نیست بخلاف طرق سلاسل دیگر که به متابعت فی الجمله بامداد و ریاضت و
مجاهدات بانقطاع می رسند این دعوی برهان می طلبد برهان آنست که این بزرگواران به مدد
جذبه راه راطی می کنند و در طریق دیگر بریاضات شاقه و مجاهدات شدید قطع منازل نمایند و جذبه
معنی محبوبیة می طلبد تا محبوب نباشد جذب نمی کنند و معنی محبوبیة وابسته بمتابعت
محبوب رب العالمین است علیه وعلی آله الصلوة والسلام والتحیه آیه کریمه فَاتَّبِعُوْنِیْ يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ
شاهد این معنی است پس هرچند متابعت تمامتر جذبه بیشتر و هرچند جذبه بیشتر قطع
منازل آسان تر و زود تر پس متابعت تام شرط این بزرگواران آمد لهذا مهما امکن عمل به عزیمت
اختیار نمودند حتے که از ذکر جهر که عمده این راه است منع کردند و از سماع و رقص که زبدهٔ
ارباب احوال است اجتناب فرمودند و پر ظاهر است که کمالے که بر متابعت مترتب شود فوق
جمیع کمالات خواهد بود لاجرم این عزیزان فرموده اند که نسبت ما فوق همه نسبتها است
ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ ۚ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ
پس طالبان حق را اختیار این طریق اولی و انسب باشد که راه به غایت نزدیک تر است و
مطلوب در نهایت رفعت انتهی قریب مقام شبه ناشی می شود که چون بعضے از انبیا علیهم
السلام نیز در حصول بعضے از کمالات مخصوصه محمدیه طفیلی اند که بطفیل حضرت خاتمیت
علیه الصلوة والتحیه بان رتبه رسیده اند ناچار و هم مساوات در میان حضرت مجدد و حضرات
انبیا ماسوائے حضرت مصطفی هنوز باقی است که درینجا همگنان طفیلی اند جوابش اینست که
در حقیقت درینجا دیگر انبیا هم طفیلی اند اما هر طفیلی یکسان نمی باشد بعض طفیلی هم جلیس
اصیل می باشند و بعضی طفیلی خادم اند بلحاظ رتبه در صورت اول جلیس و هم لقمه می
گویند و در صورت ثانی تابع و اولش خورشتان بینهما شیخ الشیوخ در عوارف می
می فرماید اَقْرَبُ الْاَحْوَالِ اِلَی النُّبُوَّةِ الصِّدِّيْقِيَّةُ وَقَالَ اَبُوْ يَزِيْدَ اٰخِرُ نِهَايَاتِ

شیخ شهاب الدین سهروردی المتوفی ۶۳۲ھ بعوارف المعارف از سید شریف جرجانی حاشیات بوده است عبدالرحمن بن علی شیرازی و عزالدین کاشی در فارسی تراجم نگاشته اند بعض تراجم معارف چنین ملاحظ شده و اندکی اطلاق ترجمه بران بطور مجاز است ۱۲

ع از احوال سوی نبوت صدیقیت است ابو یزید گفته آخر نهایات صدیقین اول درجات انبیا است ۱۲

[illegible]

الصدیقین اول درجات الانبیاء قال ویکے از یاران
ایشان گفت کہ من مقام خود را فوق مقام انبیا می یابم و این را توجیہے کہ موجب اثبات و
تصحیح آن است نکردہ اند اقول این اتہام است ہرگز در کلام حضرت مجدد رضی اللہ عنہ اثبات
و تصحیح مقولہ مستفسرہ موجود نیست ہ

تاب ستمت جز دل آوارہ کہ داند	این صبر بجز عاشق بیچارہ کہ داند

چہ بعض اقوال کہ بجواب این سوال در کلام حضرت ایشان رضی اللہ عنہ اندراج یافتہ است دلالت صریحہ می کند کہ نزد حضرت ایشان رضی اللہ عنہ این معنی از قوت متوہمہ است و محض خلاف واقع سالک این مقام را لازم است کہ ہنگام طریان چنین حالات باطلہ و خیالات عاطلہ ربقہ تقلید از دست نگزارد و ہرچہ در شریعت غرا وارد است کہ فضل کلی مر انبیا را است بدان متمسک باشد چنانچہ خود حضرت ایشان درین موقع سالک این مقام را بدین عبارت موعظت فرمودہ اند درین وقت التجا و تضرع و عجز و نیاز بہ حضرت حق سبحانہ تعالی درکار است تا آنچہ حقیقت کار است ظاہر گردد این مقام از مزلت اقدام سالکان است الخ و ہم در مکتوب دو صد و ہشتم از جلد اول این توہم را از جملہ اغلاط صوفیہ شمردہ از حق سبحانہ تعالی تعوذ خواستہ اند درین صورت صاف پیدا است کہ الفاظیکہ موجب اثبات و تصحیح باشد در کلام حضرت مجدد رضی اللہ عنہ یافتہ نمی شود ہ

بہ صبر دل نہم اما خدا روا دارد	کہ این چنین ستمے بر دلم روا داری

اکنون عبارت مکتوب شریف نقل می کنم تا واضح شود کہ حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ چہا چہا تغلیط این فرمودہ اند عبارت مکتوب دو صد و ہشتم از جلد اول اینست فرزندی پرسیدہ بود کہ سالک این طریق در مقامات عروج گاہ اینست کہ خود را در مقامات انبیا علیہم من الصلوات والتسلیمات بتمامہا واکملہا می یابد بلکہ در بعضے اوقات رسیدہ اند کہ از ان مقامات

نیز بفوق رفته است سر این معنی چیست و حالانکه مقرر اهل سنت و مجمع علیه است که افضل
مر انبیا را است علیهم الصلوة والتسلیمات اولیا هر چه می یابند بطفیل ایشان می یابند و
به کمالات ولایت بمتابعت ایشان میرسند جوابش آنست که آن مقامات انبیا علیهم الصلوة
والبرکات نهایات مقامات عروج ایشان نیست بلکه عروج این بزرگواران بمراتب از آن
مقامات بالا رفته است چه آن مقامات عبارت از اسماء الهی است جل سلطانه که مبادی
تعینات ایشان است و وسایل فیوض از حضرت ذات تعالی و تقدس چه حضرت ذات را بی توسط
اسماء بعالم هیچ مناسبتی نیست و غیر از غنا هیچ نسبتی حاصل نه کریمه ان الله لغنی عن العالمین
شاهد این معنی است و چون این بزرگواران از مراتب عروج نزول می فرمایند و انوار
بالا را با خود گرفته فرود می آیند درین اسماء علی تفاوت مراتبها که شباهت باختیار
طبیعت ایشان دارند اقامت می فرمایند و توطن می نمایند لهذا اگر کسی ایشان را
بعد از استقرار جدید در همان اسما یابد پس بلند استعداد که متوجه حضرت ذات تعالی
و تقدس ناچار در وقت عروج بآن اسماء خواهد رسید و از انجا بفوق خواهد گذشت الا
ما شاء الله تعالی اما آن سالک چون از بالا فرود آید و باسمی که مبدء تعین وجودی اوست
نزول نماید آن اسم البته پایان تر از آن اسامی که مقامات انبیا است علیهم الصلوة والتسلیمات
خواهد بود و تفاوت مقامات اینجا ظاهر شد که مناط افضلیت است هر که مقام او بلند است
افضل است و تا سالک باز باسم خود نگردد و اسم خود را پایان تر از آن اسامی نیابد افضلیت
آن بزرگواران را بطریق ذوق و حال نتواند دریافت به تقلید ایشان را افضل میگوید
و به یقین سابق حکم باولویت ایشان می کند اما وجدان او مکذب حکم اوست درینوقت التجا
و تضرع و عجز و نیاز به حضرت حق سبحانه و تعالی درکار است تا آنچه حقیقت کار است ظاهر ۱
گردد و این مقام مزلت اقدام سالکان است و این جواب را بمثالی واضح گردانیم ارباب
معقول گفته اند که دخان مرکب از اجزای ارضی و اجزای ناریست وقتی که دخان

ف بدرستیکه اسم الله تعالی بجهة دوام ارفع از مخلوقات است ۱۲

صعود نماید اجزای ارضی به مصاحبت اجزای ناری بالا خواهند رفت و بحصول قسر
قاسر عروج خواهند نمود گفته اند اگر دخان قوی باشد عروج او تا کره نار متحقق شود درین
صعود اجزای ارضی بمقامات اجزای آبی و اجزای هوائی که بالطبع تفوق دارند خواهند
رسید و از انجا عروج نموده بالا خواهند رفت درین صورت نمیتوان گفت
که رتبهٔ اجزای ارضی بلند تر است از مرتبهٔ اجزای آبی و اجزای هوائی چه آن تفوق
باعتبار قاسر بوده است نه باعتبار ذات و بعد از وصول بکرهٔ نار چون آن اجزای
ارضی هبوط نمایند و بمرکز طبعی خود برسند هر آئینه مقام اینها
فرود تر از مقام آب و هوا خواهد بود پس در ما نحن فیه عروج آن سالک از ان مقامات
باعتبار قاسر است که آن قاسر افراط حرارت محبت است و قوت جذب شوق و باعتبار
ذات مقام او تحت آن مقامات است این جواب گفته شد مناسب حال منتهی است اما در مبتدی
اگر این توهم پیدا شود و خود را در فوق مقامات اکابر یابد وجهش آنست که هر مقام را در
ابتدا و توسط ظل و مثال است مبتدی و متوسط چون بظلال آنها میرسند خیال می
کنند که به حقیقت آن مقامات رسیده اند فرق در میان ظلال و حقایق نمی توانند کرد و همچنین
شبه و مثال اکابر را چون در ظلال مقامات ایشان می یابند خیال می کنند که شرکتی باکابر
در مقامات پیدا کرده اند نه چنین است بلکه اینجا اشتباه ظل شی است به نفس شی انتهی
امثال این اقوال که دال بر تبیین منشاء تغلیط وقت عروض این احوال باشد در مکاتیب
حضرت ایشان رضی الله عنه جا به جا اندراج یافته من شاء فلیرجع الیها به پیشگاه حضرت
غوث اعظم محی الدین عبد القادر جیلانی رضی الله عنه نیز این چنین سوال پیش شده بود
و حضرت ممدوح رض بعد تفتیش واقعه ازان منع فرمودند در بهجة الاسرار مذکور است
هٰكَذَا قِيلَ لِلشَّيْخِ مُحْيِي الدِّيْنِ عَبْدِ الْقَادِرِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ اَنَّ فُلَانًا وَسَمَّوْا
اَحَدَ مُرِيْدِيْهِ يَقُوْلُ اِنَّهٗ يَرَى اللهَ عَزَّ وَجَلَّ بِعَيْنِ رَاسِهٖ فَاسْتَدْعٰى وَسَاَلَهٗ

عَنْ ذٰلِكَ فَقَالَ نَعَمْ فَانْتَهَرَهُ وَنَهَاهُ عَنْ هٰذَا الْقَوْلِ وَاَخَذَ عَلَيْهِ اَنْ لَا يَعُوْدَ اِلَيْهِ فَقِيْلَ لَهُ اَمُحِقٌّ هٰذَا اَمْ مُبْطِلٌ قَالَ هُوَ مُحِقٌّ وَتَلَبَّسَ عَلَيْهِ وَذٰلِكَ اَنَّهُ اَشْهَدَ بِبَصِيْرَتِهِ نُوْرَ الْجَمَالِ ثُمَّ خَرَقَ مِنْ بَصِيْرَتِهِ اِلٰى بَصَرِهِ مَنْفَذٌ فَرَاٰى بَصَرُهُ بِبَصِيْرَتِهِ وَبَصِيْرَتُهُ يَتَّصِلُ شُعَاعُهَا بِنُوْرِ شُهُوْدِهِ فَظَنَّ اَنَّ بَصَرَهُ رَاٰى مَا شَهِدَتْهُ بَصِيْرَتُهُ

محتسب برنفس لفظی پوشیده نیست که چنانکه تفوق مقام احدی بر مقام انبیا اعلاز محالات است همچنان رویت باری تعالی در دار دنیا و هر دو درویت قابل تاویل می باشند **قال** و در جای تجلی محمدی و احمدی گفته اند **اقول** جای در تصانیف حضرت مجدد رضی الله عنه تجلی محمدی و احمدی مذکور نیست اگر این کلام تسلیم نموده شود پس می گوییم که در صحت کلام محل تردد نیست تجلی بمعنی روشن و آشکارا شدن و جلوه کردن است پس اگر باین معنی تجلی محمدی و احمدی گفته شود گنجائش دارد چنانکه نزد صوفیه رضی الله عنهم قدس الله اسرارهم تجلی بالهی تعالی و تقدس بهمان معنی مستعمل است در کتاب اخبار الاخیار مذکور است که حضرت حبیب رب العالمین صلی الله علیه وسلم واله اجمعین نیز برای ترتیب و تائید تجلی می فرمودند انتهی از شیخ ابو العباس قریشی منقول است که می گفت وی رضی الله عنه والله اگر پوشیده شود از من دیدار انوار حضرت رسالت خاتمیت علیه الصلوة والسلام ساعتی نمی شمارم خود را از جمله مسلمانان و اگر منشاء اعتراض این است که تجلی احمدی منسوب است بحضرت مجدد رحمة الله علیه که احمد نام دارد پس کسی این را باور ندارد و این چنین اعتراض از شان معترض بعید تر باشد **قال** و دورهٔ الف یا مجدد الف گفته اند **اقول** درین تعبیر اشاره است باین تقریر که چون حضرت ایشان در سر الف مجدد شده اند فیضان ایشان در سالم الف ثانی ساری باشد و در کدامی حدیث شریف نفی آن وارد نه شده البته هزار سال باید که این چنین مجدد

ذکر لغویت انتساب این امر که در جای تجلی محمدی و احمدی گفته اند

ذکر دورهٔ الف یا مجدد

در دنیا بوجود آید و فیض خدا اشاعت فرماید باقی مانده این امر که مجدد را از مجددیت
خود خبر دادن و اعلان نمودن درست است یا نه جوازش از تقریرے که بالا بیان کرده
شد ظاهر است چه مجددیت الف ثانی نعمت است از نعمت های الٰهی و تحدیث نعمت
جائز بلکه واجب است از همین جا است که دیگر اکابر دین اظهار مجددیت خود نموده اند چنانچه
علامه سیوطی در رساله تنبیه فی من یبعثه علی راس کل مائة بر مجددیت خود خبر داده است
حیث قال اِنِّی الْمَبْعُوْثُ عَلٰی رَاسِ الْمِائَةِ التَّاسِعَةِ لِانْفِرَادِیْ بِالتَّبَحُّرِ
فِیْ اَنْوَاعِ الْعُلُوْمِ مِنَ التَّفْسِیْرِ وَاُصُوْلِهٖ وَالْحَدِیْثِ وَعُلُوْمِهٖ وَالْفِقْهِ
وَاُصُوْلِهٖ وَاللُّغَةِ وَاُصُوْلِهَا وَالنَّحْوِ وَالصَّرْفِ وَاُصُوْلِهِمَا وَالْجَدَلِ
وَالْمَعَانِیْ وَالْبَیَانِ وَالْبَدِیْعِ وَالتَّارِیْخِ وَتَصْنِیْفِیْ فِیْ جَمِیْعِ ذٰلِكَ الْمُصَنَّفَاتِ
الْبَارِعَةَ الْفَائِقَةَ الَّتِیْ لَمْ اُسْبَقْ اِلٰی نَظِیْرِهَا وَعِدَّتُهَا اِلَی الْاٰنَ
نَحْوُ خَمْسِ مِائَةِ مُؤَلَّفٍ وَقَدِ اخْتَرَعْتُ عِلْمَ اُصُوْلِ اللُّغَةِ وَدَوَّنْتُهٗ
وَلَمْ اُسْبَقْ عَلَیْهِ وَهُوَ عَلٰی نَمَطِ عِلْمِ اُصُوْلِ الْحَدِیْثِ وَعِلْمِ
اُصُوْلِ الْفِقْهِ وَسَارَتْ مُصَنَّفَاتِیْ وَعُلُوْمِیْ
سَائِرَ الْاَقْطَارِ

و این خطبه خوانی و خوش بیانی را کسے مکروه و محمول بر ترفع نفسانی نه نموده است بلکه ملا
علی قاری گفته است که او در دعوی خود مقبول و مشکور است و امام غزالی هم ادعاے مجددیت
خود نموده است ازین تقریر ظاهر و باهر شد که اگر حضرت مجدد رحمة الله علیه خود را مجدد
الف ثانی ملقب فرمودند یا کدامی از علما حضرت ایشان را بخطاب مجدد یاد کرد محل انکار یا استبعاد
نخواهد بود قال و امثال این کلمات در مکتوبات ایشان مذکور است و این همه را می
گذرانیدیم تا نوبت باین مکتوب رسید که باعث این همه نفرت و وحشت گردید اقول
اصل این است که علم تصوف دریای است ناپیدا کنار عبور بر آن کار هر کس نیست بسا است

که مردم باصل مراد متکلم نمی رسند و بر اصطلاح صوفیه اطلاعی حاصل نمی نمایند و بر اقوال
مشایخ طریقت عرض نمی کنند و بر ظاهر الفاظ به نکته چینی و حرف گیری پیش می آیند
از این رو ایشان را از کلام صوفیه نفرت و وحشت حاصل می گردد تا آنکه قائل به تکفیر
این طایفه یا احدی از اکابر می شوند حضرت شیخ در رساله مرج البحرین می فرمایند از
وجوه اعراض و انکار برین طائفه علیه دقت علوم و لطافت اشارت ایشان است که در
فهم هر کس نرود و نه در آید انتهی و در همان کتاب بجای دیگر بدین الفاظ نوشته است گاه
باشد که در نفس الامر دلیلی باشد و لیکن ناظر را قوت دریافت آن نبود انتهی **قال** گفته اند
که من هم مرید الله ام و هم مراد الله عز شانه سلسله ارادت من بی توسط با الله تعالی متصل
است تعالی و ید من نائب ید الله است سبحانه ارادت من به محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم
بوسائط کثیره است و در طریقه نقشبندیه بست و یک واسطه درمیان است و در طریقه
قادریه بست و پنج واسطه و در طریقه چشتیه بست و هفت و ارادت من به الله قبول ارادت
نمی نماید پس من هم مرید محمد رسول الله ام و هم هم پیر او صلی الله تعالی علیه وسلم و بر خوان
این دولت هر چند طفیلی ام اما ناخوانده نیامده ام و هر چند تابع ام اما از اصالت بی بهره نیم
و هر چند امتم اما شریک دولتم نه شریکی که از آن دعوی همسری خیزد که آن کفر است بلکه
شرکت خادم است با مخدوم تا نطلبیده اند بر سفره این دولت حاضر نشده ام و تا نخواسته
اند دست باین دولت دراز نکرده هر چند اویسی ام اما مربی حاضر و ناظر دارم و هر چند
در طریقه نقشبندیه پیر من عبد الباقی است رضی الله تعالی عنه اما متکفل تربیت من الباقی
است جل جلاله و عم نواله من بفضل تربیت یافته ام و براه اجتبا رفته سلسله من سلسله
رحمانی است یعنی که عبد الرحمن ام چه رب من رحمن است جل شانه و عم احسانه و مربی من
ارحم الراحمین و طریقه من طریقه سبحانی است که از راه تنزیه رفته ام و از اسم و صفت
بجز ذات اقدس نخواسته این سبحانی نه آن سبحانی است که بسطامی بآن قائل گشته است

نسبت بهشت و دوزخ از صفات الست

که آن را باین مساسے نیست آن از دائره الفس بر آمده است و این ماورای النفس و افاق است و آن تشبیه است که لباس تنزیہ پوشیده است و این تنزیه است که گردے از تشبیه بوی نرسیده و آن از سرچشمه سکر جوش زده واین از عین صحو بر آمده است۔ ارحم الرحمن در حق من اسباب تربیت از غیر از معدات نداشته است و علت فاعلی در تربیت من غیر از فضل خود را نساخته از کمال کرم واہتمام و غیرتے که وی تعالی و تقدس در حق من دارد تجویز نمی فرماید که فعل دیگرے را در تربیت من مدخلے باشد و یا من بدیگرے درین معنی متوجه گردم من مربای الٰہی ام جل شانه و مجتبای بے فضل و کرم نامتناہی او تعالی؛

ع بر کریمان کارہا دشوار نیست ٭

اقول این عبارت مکتوب ہشتاد و ہفتم است که بمولانا محمد صالح کولابی در اسرار مراد و مریدی صدور یافته پس اولا شرح این مکتوب نگارم سپس بدفع شبہات متوجه میگردم

قوله رضی الله عنه من ہم مرید الله ام جل و علا و ہم مراد الله عزوجل شانه بدانکه لفظ مرید و مراد از مصطلحات صوفیه کرام است در فصل الخطاب بحواله ترجمه عوارف مذکور است مرید و مراد را بر دو معنی اطلاق کنند یکے به معنی مقتدی و مقتدی دیگر به معنی محب و محبوب اما مرید بمعنی مقتدی آنست که دیده بصیرتش بنور ہدایت بینا گردد و به نقصان خود نگرد و آتش طلب کمال در نہاد او برافروزد و آرام نگیرد الا بحصول مراد و وجود قرب حق سبحانه و ہر که بصفت اہل ارادت موسوم بود و بغیر حق سبحانه درد و کون آن مراد دیگر دارد تا لحظه از طلب مراد بیارامد اسم ارادت بروی عاریت است و اما مراد بمعنی مقتدی آن است که قوت ولایت او در تصرف بمرتبه تکمیل ناقصان رسیده است و اختلاف انواع استعدادات و طرق ارشاد و تربیت بنظر عیان دیده انتہی اندرین صورت میان مرید و مراد تلازم است یکی از دیگری منفک نشود پس ہر که مرید است مراد است و ہر که مراد است مرید است ع

مقیدان تو از ذکر غیر خاموش اند ۔۔۔ بخاطر یکہ تو ئی دیگران فراموش اند

در بہجۃ الاسرار بہ کمال بسط تحقیق این الفاظ نمودہ شد درین مقام بطور اختصار مذکور می شود ارادت ترک چیزی است کہ عادت آن داشتہ باشد ہر گاہ شخص حظوظ دنیوی واخروی را گزارد ارادہ اش کامل گردد لا یزید پس حقیقت ارادہ ذات خدا است عزوجل کہ دران بوث زینت دنیا و آخرت نباشد پس مرید عامل کتاب و سنت باشد و بما سوای آن گوش نہ ہند و بنور خداوند تعالی می نگرد و سوائے وی کسی را فاعل حقیقی نہ بیند بلکہ آنہ سبب اند پس ہر گاہ او مانوس بہ خلوت مع اللہ گردد و از معاصی مجتنب باشد و راضی بقضا باشد و امر باری تعالی بہ پسندد و از و عبرت کند و بذل جہد در محبت وی نماید و سببی کہ موصل الی اللہ باشد بان کوشد و کار خود را مخفی و متوازی دارد و ثنای مردمان نہ پسندد و نوافل و عبادات خالصاً لوجہ اللہ ادا کند تا آنکہ بحظیرہ قدس رسد و از خاصان گردد او را مراد گویند ؎

تا ترک مراد خود نگیری ۔۔۔ یک بار مراد در کنارت ناید

پس اگر بار سالکین الی اللہ کم گردد و معرفت ذاتش و سکون و طمانیت دیرا حاصل شود بسر بحکمت و اسرار وی تعالی بعد اذن مترنم گردد و از و خبر دہد و این وقت وی بہ لقبی خاص کہ انا قران متمائز باشد ملقب گردد و باسرار خاصہ آگاہ گردد ؎

در ہیچ زمان غیر بدل راہ ندادند ۔۔۔ قومیکہ مریدند و گروہے کہ مرادند

در لطائف اشرفی کتابیست مشہور مذکور است حضرت قدوۃ الکرامی فرمودند ہر کہ مرید است حقیقۃً مراد است چہ اگر مراد حق نبودے او را خلعت ارادت نپوشانیدی فرق میان مرید و مراد آنست کہ مرید مبتدی است و مراد منتہی مرید در تحملست و مراد محمول چنانچہ موسیٰ گفت رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي و محمد را صلی اللہ علیہ وسلم گفت أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ مہتر موسیٰ گفت علیہ السلام رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ تَرَانِي حضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وسلم را فرمان شد أَلَمْ تَرَ إِلَىٰ رَبِّكَ و مرید روندہ است و مراد بردہ شدہ ہر کہ روندہ در پی بردہ

شده است ۵	
یکے از جان رود در راه دادار	دگر را مے برند از جان باسرار
مرید اول بود آخر مراد است	میان این و آن فرقی فتاد است

حضرت قدوة الکرامی فرمودند در مرید حقیقی چہار چیز باید تا مرید حقیقی شود اول آنکه مرض وصحت او برابر باشد و ہمہ حال برضای حق تعالے رود دوم حالت فقر وغنا وی را مستوی باشد سوم مدحت و مذمت خلق وی را یکسان نماید چہارم بہشت و دوزخ او را برابر باشد کما قال المرید لا یرید من الکونین شیئا غیر ربه مرید را ارادت خود نباشد و مرید قائم بخود باشد و مراد قائم بحق و حضرت معترض آنچه معنی مرید و مراد بنگاشته بیاید انشاء الله تعالی در معنی مراد بنگاشته که نخست ایشان را جذب نماید پس معنی عبارت مکتوب شریف چنین باشد که من مجذوبم و اویسی ام و مجذوب و اویسی ہمان طائفه را می گویند که بیواسطه ظاهر و بے تلقین ذکر واصل مقصود شود مثل شجره حضرت کلیم الله صلواة علیه السلام و مثل سیدنا اویس که احوال این طائفه جذبه بایشان منسوب است و این نمود علم لدنی است که خدای تعالی گفته است وعلمناه من لدنا علما و سلطان العارفین در جواب دانشمندان گفتند که انتم اخذتم علومکم میتا عن میت ونحن اخذنا علومنا عن حی الذی لا یموت پس معلوم شد که مجذوبان که اویسیان می گویند مریدان حق شدند بیواسطه وہم مرادان حق شدند چراکه بمحض فضل الہی طریقه وصول بیواسطه را خود او تعالی در قرآن مجید بیان کرده است فاینما تولوا فثم وجه الله ما من دابة الا هو اخذ بناصیتها الا انه بکل شیء محیط ونحن اقرب الیه من حبل الورید والله معکم اینما کنتم و این را بزرگان وجه خاص گفته اند حضرت مجدد رحمة الله علیه در رساله معارف لدنیه می فرمایند اعلم ان الولایة الخاصة المحمدیة علی صاحبها الصلوة

وَالسَّلَامُ وَالتَّحِيَّةُ مَخْصُوْصَةٌ بِالْمَجْذُوْبِيْنَ السَّالِكِيْنَ الَّذِيْنَ سُمُّوْا بِالْمُرَادِيْنَ
وَلَيْسَ لِلْمُرِيْدِيْنَ بِحَسْبِ اِسْتِعْدَادَاتِهِمُ الذَّاتِيَّةِ مِنْهَا نَصِيْبٌ وَنَعْنِيْ
بِالْمُرِيْدِيْنَ الَّذِيْنَ تَقَدَّمَ سُلُوْكُهُمْ عَلٰى جَذْبَتِهِمْ اِلَّا اَنْ يُّرَبِّيَ الْمُرَادُ
الْمَحْبُوْبُ الْمُرِيْدَ الْمُحِبَّ وَيَتَصَرَّفُ فِيْهِ وَيَجْذِبُهٗ بِكَمَالِ تَصَرُّفِهٖ نَحْوَ
جَذْبِهٖ كَمَا هُوَ اَمِيْرُ الْمُؤْمِنِيْنَ عَلِيُّ بْنُ اَبِيْ طَالِبٍ كَرَّمَ اللّٰهُ تَعَالٰى
وَجْهَهٗ فَاِنَّهٗ سَالِكٌ مَجْذُوْبٌ وَصَلَ اِلَى الْوِلَايَةِ الْخَاصَّةِ تَرْبِيَتُهٗ عَلَيْهِ
وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ لِمَا تَصَرَّفَهٗ فِيْهِ وَجَذَبَهٗ اِيَّاهُ بِخِلَافِ
اَلْخُلَفَاءِ الثَّلَاثِ الْمُتَقَدِّمَةِ عَلَيْهِ فَاِنَّ جَذْبَهُمْ مُقَدَّمٌ عَلٰى سُلُوْكِهِمْ
كَمَا هُوَ حَالُ حَضْرَةِ الرِّسَالَةِ الْمُصْطَفَوِيَّةِ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ
فَاِنَّ جَذْبَهٗ عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ مُقَدَّمٌ عَلٰى سُلُوْكِهٖ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ
وَعَلٰى اٰلِهٖ وَسَلَّمَ وَلَا يُتَوَهَّمُ اَنَّ كُلَّ مَجْذُوْبٍ سَالِكٍ يَّصِلُ اِلٰى كَمَالَاتِ
الْوِلَايَةِ كَلَّا بَلْ لَوْ وُجِدَ وَاحِدٌ مِّنَ الْاُلُوْفِ مِنْهُمْ كَذٰلِكَ بَعْدَ قُرُوْنٍ
مُتَطَاوِلَةٍ لَاغْتَنَمَ وُجُوْدُهٗ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو
الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ وَصَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّاٰلِهٖ وَسَلَّمَ اَلسَّالِكُ الْمَجْذُوْبُ
لَهٗ زِيَادَةٌ فِي الْمَعْرِفَةِ عَلَى الْمَجْذُوْبِ السَّالِكِ وَالْمَحَبَّةُ عَلٰى عَكْسِ ذٰلِكَ لِاَنَّ
الْمَجْذُوْبَ السَّالِكَ رَبَّاهُ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ مِنْ اَوَّلِ الْاَمْرِ اِلٰى اٰخِرِهٖ بِمَحَبَّتِهِ الْخَاصَّةِ
وَجَذَبَهٗ اِلٰى جَنَابِ قُدْسِهٖ بِعِنَايَتِهِ الْكَامِلَةِ وَنَفٰى بِالْمَعْرِفَةِ الْمُتَعَلِّقَةِ بِالتَّجَلِّيَاتِ
الْاَفْعَالِيَّةِ مِنْ مَعْرِفَةِ الْاَشْيَاءِ الْكَوْنِيَّةِ وَالصِّفَاتِ الْاِضَافِيَّةِ الْاِلٰهِيَّةِ اَمَّا الْمَعْرِفَةُ

بدانکه ولایت خاصه محمد صلعم مخصوص است بمجذوبین سالکین که مرادین باشند ونیست برای مریدین نصیبے حسب استعدادات ذاتیه مرادین
ومراد ازین مریدین زمرهٔ اولیاء است که سلوک ایشان بر جذبه مقدم باشد مگر آنکه بالد مراد محبوب مرید محب را و در و تصرف کند و بکمال
خود جذب نماید بسوی جذب خود مثل امیر المومنین علی بن ابی طالب رض که او سالک مجذوب است و بولایت خاصه رسید بسبب تربیت و تصرف رسول الله
صلعم بخلاف خلفاء ثلثه که جذب این حضرات مقدم بر سلوک ایشان است و همین است کیفیت رسول الله صلی الله علیه وسلم که جذبه و

٢

المتعلقة بالذات تعالى وهي عبارة عن الجهل والمتعلقة بالصفات السلبية التنزيهية وهي مشتملة على الحيرة والمعرفة والمتعلقة بالصفات الذاتية الموجودة والمتعلقة بالشيون الذاتية الاعتبارية فالمجذوب السالك أحق بها وأولى بتفاصيلها أما المعارف المتعلقة بالمقامات العشرة من الزهد والتوكل والصبر والرضاء وغيرها فالسالك المجذوب أحرى بها وبتفاصيلها لأنه قطع تلك المقامات مفصلا وعبر عليها مرتبا يعرف دقائق كل مقام خلافا ما لا يحصل للسائر المجذوب فالسالك المجذوب أتم في المقامات باعتبار الظاهر والصورة والمجذوب السالك أكمل فيها باعتبار الزبدة والخلاصة ولهذا ظن العوام الناظرون إلى الصور أن الأول أتم من الثاني في مقام الزهد والتوكل والصبر والرضاء وغيرها ولا يدرون أن وجود الرغبة في الثاني لا ينافي تمامية الزهد وكذا التعلق بالأسباب لا ينافي كمال التوكل ووجود الكراهة فيه لا ينافي الرضاء لأن رغبته بالله تعالى وتعلقه بالأسباب أيضا بالله سبحانه وكراهته حاصل بالله عز وجل مع أن وجود هؤلاء الأوصاف فيه تمام المحبة لله سبحانه فلا يرغب في الدنيا إلا لله سبحانه لا لغيره ولو كانت رغبته لنفسه فنفسه لربه فيكون تلك الرغبة في الحقيقة لأجل ربه عز وجل انتهى

ان عبارت از جہل است وآنچہ متعلق بصفات سلبیہ تنزیہیہ مے باشد آن مشتمل بر حیرت می باشد و معرفتے کہ متعلق بصفات ذاتیہ موجودہ و متعلق بشیون ذاتیہ اعتباریہ مے باشد پس مجذوب سالک احق باشد بآن واولی باشد بہ تفاصیل آن لیکن معارف متعلقہ بمقامات عشرہ از زہد و توکل و صبر و رضا وغیرہ پس سالک مجذوب بآن و بہ تفاصیل آن لائق باشد زیرا کہ او آن مقامات را مفصلا قطع کردہ و بہ ترتیب آنہا عبور کردہ سالک مجذوب دقایق ہر مقام را می داند باستثنای مقاماتے کہ سالک مجذوب را حاصل

دو عالم را بیکبار از دل تنگ	برون کردیم تا جان تو باشد	

قوله رضی اللہ عنہ سلسلہ ارادت من بے توسط باللہ متصل است این عبارت محتمل معانیها است **اولا** سلسلہ ارادت من بے توسط باللہ تعالی متصل است دیدہ کہ بصیرتم بنور ہدایتش بینا است و بہ نقصان خود می نگرد آتش طلب کمال در نہادم بر فروختہ و آرام نمیگیرد الا بحصول مراد و وجود قرب حق سبحانہ تعالے ہو

مست توام از بادہ و جام آزادم	صید توام از دانہ و دام آزادم ؛	
مقصود من از کعبہ و بتخانہ توے	ورنہ من ازین ہر دو مقام آزادم ؛	

فیض بر دو قسم است فیض وہبی و فیض کسبی در فیض وہبی ضرورت وساطت و حاجت توسل نیست آنچہ حق تعالی جل شانہ بلا واسطہ عنایت فرماید وہبی خوانندش والا کسبیے شیخ محی الدین عربی در فصوص الحکم در فص داؤدی فرماید وَفِيْنَا مَنْ يَّاخُذُهٗ عَنِ اللّٰهِ فَيَكُوْنُ خَلِيْفَةً عَنِ اللّٰهِ بِعَيْنِ ذٰلِكَ الْحُكْمِ فَيَكُوْنُ الْمَادَّةُ لَهٗ مِنْ حَيْثُ كَانَتِ الْمَادَّةُ لِرَسُوْلِهٖ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

شیخ محے الدین بن عربے رحمۃ اللہ علیہ در باب دو صد و پنجاہ و پنجم از فتوحات مکیہ می نگارد وَمِنْ خَصَائِصِ الْقُطْبِ اَنْ يَّتَجَلّٰى بِاللّٰهِ تَعَالٰى وَحْدَهٗ وَلَا يَكُوْنُ هٰذِهِ الْمَرْتَبَةُ لِغَيْرِهٖ مِنَ الْاَوْلِيَاءِ اَبَدًا ۔

در بحر المعانی می طرازد قطب عالم را فیض از حق تعالی بے واسطہ باشد و قطب عالم را قطب الارشاد نیز گویند انتہی بلکہ خود حضرت شیخ رحمۃ اللہ علیہ در رسالہ تحصیل الکمال الابدی باختیار الفقر المحمدی از حضرت شیخ علی متقی قدس سرہ کہ از شیخ عطا ناقل است نقل میکند قَدْ يُجْذَبُ الْعَبْدُ اِلَيْهِ فَلَا يَجْعَلُ عَلَيْهِ مِنَّةَ الْاُسْتَاذِ ۔ شیخ عبدالوہاب شعرانی نیز ہمین تقریر را از شیخ تاج الدین عطاء اللہ نقل کند مولانا روم مے فرماید

پس فقیر الست لو بیواسطه است	شغلها را با وجودش رابطه است

مولانا عبد العلی در شرحش می طرازد یعنی بلاواسطه از حق میگیرد و انوار حق را بوجود او رابطهٔ خاص است که انوار حق به او بلاواسطه می رسد و از ینجا ظاهر شد که از اولیاء آن کسان هم هستند که از حق سبحانه فیض بلاواسطه می گیرند و واسطه از میان برمی خیزد اگرچه آن سرور صلی الله علیه وسلم واسطه موصله بودند اما بعد اتصال پس در اخذ حاجت بواسطه نمی ماند و آن کس فقیر است از اولیاء الله و همین را مراد خوانند ثانیاً سلسله محبت من بے توسط بالله تعالے متصل است سه

حاصل عشق از سه سخن بیش نیست	سوختن و سوختن و سوختن

این مرتبه الیست که قبول وسائط نخواهد سه

ای من بہ منت اگر ہستی ہست توئی	ور در بر من پیرہنی ہست توئی
در راہ غمت مرا نہ تن ماند نہ جان	ور زانکہ مرا جان و تنی ہست توئی

در انوار الرحمان تنویر الجنان ملفوظات مولانا عبد الرحمن صوفی لکهنوی که جامعش مولوی محمد نور الله بوده است تحریر است که ارشاد شد که شیخ رضی الله عنه بکمال تقوی و اتباع سنت فانی فی الرسول آن چنان گشته بود که ذات خود را غیر ذات آنحضرت نه پنداشت پس آنچه از خواص آنحضرت صلی الله علیه وسلم بود لامحاله در ذات فانی ظاهر گردد و از جمله صفات نبوی رسیدن بخدا است بیواسطه و همین حال هر ولی است که فانی فی الشیخ شود یعنی میان خدا و طالب مرشد او واسطه است مادامیکه هستی طالب باقی است هرگاه که هستی خود را در هستی شیخ خود فنا کرد و هستی شیخ در خدا فنا گشته واصل خدا شد وصل او عین وصل فانی اوست ثالثاً سلسله ارادت بی توسط بالله متصل است توسط دو معنی دارد حیلولت و تبعیت مراد از توسط درین مقام حیلولت است نه تبعیت چنانچه حضرت مجدد رحمه الله این معنی را به عبارت اصح می فرماید که توسط آن سرور کائنات علیه و علی اله

الصلوٰة والسّلام بدو معنی تواند بود یکی آنکه او صلی الله علیه وسلم حائل و حاجب بود در میان سالک و در میان مطلوب و معنی دوم آنست که سالک بطفیل او و بتوسط بتبعیت و متابعت او علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام بمطلوب واصل گردد در طریقه جذبه و سلوک پیش از رسیدن بحقیقت محمّدی توسط بهر دو معنی کاین است بلکه می انگارم که درین طریق از شیوخ هر که در میان آمده است متوسط و حاجب شهود سالک است فی ای اگر در او آخر حال جذبه تدارک آن نه نماید و معامله از پرده به بے پردگی نه کشد زیرا که در طریق جذبه و بعد از رسیدن به حقیقت الحقایق توسط بمعنی ثانی است که طفیل و تبعیت است نه حیلولت و حجاب که پرده شهود و مشاهده و مانند انها بود انتهی واین را بمثالی واضح گردانم علوم است که تحصیل علم ظاهری و تکمیل کتب درس یعنی از میزان تا بیضاوی محتاج باستادے کامل باشد که او سبقا سبقا روزانه درس دهد تا آنکه بمدتے خاص و معین بذریعه استاد اتفاق بود بر کتب درسیه افتد و بدون تعلیم استاد فهم مطالب دشوار تر باشد و بعد از آنکه مرحله درس طے شده ملکه راسخ حاصل گردیده هر کتابے را که مطالعه کند بر فهم آن قادر باشد و ضرورت استفسار نه از استاد نیفتد پس میتوان گفت که بحصول ملکه در فهم کتاب ضرورت حیلولت استفسار و توسط استاد نماند اگرچه این ملکه بذریعه و توسط تعلیم استاد است و ازین قول ناشکری استاد لازم نمی آید

رابعًا سلسله ارادت من بلا واسطه یعنی بلا واسطه غیر النبی بالله متصل است ۹

شرط اول در طریق عاشقی دانی که چیست	ترک کردن هر دو عالم را و پشت پا زدن

قوله رضی الله عنه ید من نائب مناب ید الله است سبحانه یعنی هرگاه سلسله ارادت من بوجهے که مذکور شد بے توسط بالله متصل است ید من نائب مناب ید الله باشد که مقتضاے جذب یا اقتدا یا محبت چنین باشد **قوله** رضی الله عنه ارادت من به محمد رسول الله بوسائط کثیره است یعنی در فیض کسبے و سلوک نظیرش زینه کاخ است که رسیدن به کاخ بتوسط زینه می باشد **قوله** رضی الله عنه در طریقه نقشبندیه بیست و یک واسطه در میان است

در سلسلهٔ نقشبندیه بیست و یک واسطه [illegible] در میان است

زیرا کہ حضرت مجدد رحمہ اللہ ارادت و انابت از حضرت خواجہ محمد باقی قدس سرہ دارند والیشان از حضرت مولانا خواجگی امکنگی ۵۱ رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت مولانا درویش محمد (ذکر حضرت علیای شان اندر حاشیہ سابقا رفتہ ۱۲) رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت مولانا محمد زاہد ۵۳ رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت مولانا خواجہ ۵۴ عبید اللہ احرار رضی اللہ عنہ

۵۱ از فرزندان خواجہ محمد درویش بودہ اند تربیت ظاہری و باطنی از پدر بزرگوار یافتند و در قصبہ امکنگ کہ از مضافات سمرقند است سکونت داشتند عابد و زاہد و بزرگ و صاحب سکر و شغل و کرامت و خوارق عادت بودند و ہمیشہ خود را از چشم خلایق مے پوشیدند و بستر حالات خود می کوشیدند در سنہ ۱۰۰۸ھ انتقال فرمودند مزار در امکنگ است عمر نود سال بود ۱۲ ۵۲ جامع علوم ظاہری و باطنی و واقف رموز صوری و معنوی و با وصاف جذب و انجذاب موصوف و بسخاوت و عطا معروف بودند اولا پانزدہ سال بر ہمو ریاضت کردہ بماندہ بحالت تجرید در ویرانہ بسر کردہ اند و بہدایت خضر علیہ السلام پیش محمد زاہد آمدند و بہ تکمیل رسیدند در سنہ ۹۷۰ھ وفات یافتند مزار در اسفرار است ۵۳ در فقر و تجرید و تفرید و ورع و تقوی و زہد و اتباع سنت مقامات عالی داشتند و قبل از حضوری خواجہ احرار تا چند سال بریاضت چشم از خواب اشنا نساختند و باشارہ غیبی بخدمت خواجہ حاضر شدہ بشرف بیعت مشرف شدند خواجہ بنور باطن دریافتہ باستقبال بر آمدند در راہ اتفاق ملاقات شد بغل گیر شدہ در سایہ درختے نشستہ بہ بیعت خود سرفراز کردند و ہمان وقت خرقہ خلافت پوشانیدہ مرخص نمودند بجز یک صحبت اتفاق صحبت دیگر نیفتاد ۵۴ خواجہ ناصر الدین عبید اللہ احرار بعد تحصیل علوم ظاہر از تاشکند بسفر کردہ در سمرقند و بخارا و غیرہ جاہا سیر نمودند و بسیاری حضرات را از خلفای والا درجات خواجہ بہاؤ الدین شاہ نقشبند دریافتند و صحبت ہا داشتند و بفیض باطن مستفیض گشتند آخر بسمرقند بخدمت سید قاسم انوار کہ یکے از اولیائے کبار بود رسیدند و بملازمت مولانا شرف الدین خاموش صحبت ہا حاصل کردند و نیز خواجہ سراج الدین پیرسی مولانا حسام الدین و مولانا حمید شاشی و خواجہ علاؤ الدین غجدوانی وغیرہا را دیدند بعد ازان بخدمت خواجہ یعقوب چرخی حاضر شدہ دست ارادت و بیعت بدامان وے زدند و در چند سال بخدمت با عظمت وی حاضر ماندہ تکمیل یافتند۔

حضرت خواجہ بہترین و کامل ترین مریدان مولانا یعقوب چرخی اند و در سلسلہ خواجہ احراری اند و مقتدای طریقت و رہنمای حقیقت بودہ اند و اہل ماوراء النہر و خراسان ایشان را بجای بزرگ میدانستند و کرامات و خوارق عادات بے نہایت از ایشان بظہور رسیدہ۔

ولادت در ماہ رمضان سنہ ۸۰۶ھ در قریہ باغستان کہ از توابع تاشکند است بودہ وفات ایشان شب شنبہ بیست و نہم ربیع الاول سنہ ۸۹۵ھ واقع شدہ مدت عمر شریف نود سال است چند ماہ کم و قبر ایشان در سمرقند است

والیشان از حضرت مولانا یعقوب چرخی رضی الله عنه والیشان از حضرت خواجه خواجگان امام الطریقه خواجه بهاء الدین نقشبند رضی الله عنه

٥٥ مولانا یعقوب چرخی عالم بودند بعلوم ظاهری و باطنی وجامع رموز صوری و معنوی اصل وی از موضع چرخ از مضافات غزنی است در مبادی احوال چندگاه در جامع هرات و چندگاه در دیار مصر به تحصیل علوم پرداختند و بعد آن تحصیل علوم بجذبه محبت الهی باراده ارادت بخدمت حضرت شاه نقشبند روانه شدند در راه بافقیرے مجذوب ملاقی شدند فقیر گفت ای یعقوب زود زود قدم بردار که وقت آن رسیده است که تو از مقبولان حق باشی و بر زمین چند خطوط کشید خواجه یعقوب در دل اندیشیدند که آن خطوط را شمار کنم اگر طاق باشد کار من مبارک خواهد بود پس شمار کردند طاق برآمد بعد از ان در بخارا رسیدند و فال مصحف بکشادند بر سطر اول نوشته برآمد اولئک الذین هدیٰهم الله فبهدٰهم اقتده از ین اشارت غیبی خورسند شدند و بملازمت خواجه آمده دست ارادت بیاسن آنحضرت زدند و اول بار که بخدمت شریف ایشان رسیدند فرمودند که ما از خود کاری نمیکنم امشب به بینیم اگر ترا قبول کنند ما نیز قبول کنیم مولانا یعقوب چرخی فرمودند که هرگز شبے سخت تر از ان بر من نگذشته است که آیا چه شود چون بامداد بخدمت ایشان رفتم فرمودند قبول کردند و ایشان را بخواجه علاء الدین عطار سپردند بعد از وفات خواجه بزرگ در صحبت علاء الدین عطار بمرتبه کمال رسیدند و جامع گشتند در علوم ظاهری و باطنی ولادت ایشان در غزنین است و قبر ایشان در موضع ملفتو که یکے از مواضع حصار شادمان است ٥٦ حضرت خواجه بهاء الدین نقشبند امام طریقت پیر حقیقت حنفی مشرب بودند بلکه اکثر مشائخین طریق حنفی مذهب بودند حضرت خواجه شرافت سیادت موروثی داشت نسب آبای حضرت ایشان بچند واسطه بحضرت امام جعفر صادق میرسد حضرت خواجه میفرمودند که من و پدر و مادر من بصنعت کمخاب بافی و نقش و نگار سازی مشغول بودیم از ین سبب به نقشبند مشهور شدیم حضرت خواجه سوای آنکه سلسله ارادت بمیر سید کلال داشت از روحانیت خواجه عبدالخالق غجدوانی اویسی بود چنانچه از آنجناب منقول است که شبے در مبادی احوال در حالت جذب و استغراق بس مزارات متبرکه از مزارهای بخارا رسیدم و بر سر هر مزار چراغی افروخته دیدم که با وجود موجودگی روغن و فتیله روشنی کم داشتند و فتیله ها محتاج بودند که اگر اندک حرکت با ایشان داده آید از دهان چراغ بیرون آیند و بخوبی افروخته شوند چراغها بهمان حال گذاشتم و رو بروی مزار آخرین رسیده متوجه بقبله نشستم و از خود غائب شدم و مشاهده کردم که دیوار قبله گورستان شق شد و تختے بزرگ پیدا آمد پرده های سبز فرو هشته و گرداگرد آن تخت جماعتے بزرگ ایستاده در میان ایشان خواجه بابا محمد سماسی را شناختم و دانستم که از گذشتگان اند پس از ان جماعت شخصے مرا گفت که بر این تخت خواجه عبدالخالق غجدوانی رونق افروز اند و این جماعت خلفای ایشان است و هر یک اشارت کرد که این خواجه احمد صدیق و این اولیاء کبیر و این خواجه عارف ریوگری و این محمود انجیر فغنوی و این خواجه علی رامیتنی و این خواجه محمد سماسی که خود می شناسی پس خواجه غجدوانی عنایت ملحال من کردند و کلاهے عطا فرمودند و گفت که کرامت این کلاه اینست که بلای نازل شده از برکت پوشنده این کلاه دفع شود بعد از ان سخنانے که بمبدء سلوک و وسط و نهایت آن تعلق دارد با من در میان آوردند و فرمودند که چراغها که باین کیفیت بتو باز نموده اند اشارت است ترا باستعداد و قابلیت این راه که فتیله استعداد را اندک حرکت می باید آورد تا روشن شود ولادت حضرت ایشان در محرم ٧١٨ه در قصر عارفان بوده و وفات در شب دوشنبه سوم ماه ربیع الاول ٧٩١ه روی داده و مدت عمر شریف حضرت ایشان هفتاد و سه سال بوده و قبر ایشان متصل شهر بخارا است بقصر عارفان خواجه بزرگوار علیه الرحمة وصیت کرده بودند که پیش جنازه ملاین بیت بخوانند ؎ مفلسانیم آمده در کوئے تو ✦ شیئاً لله از جمال روئے تو

والیشان از حضرت سید امیر کلال[۵۷] رضی الله عنه والیشان از حضرت خواجه محمد[۵۸] بابا سماسی رضی الله عنه والیشان از حضرت[۵۹] خواجه عزیزان علی رامیتنی رضی الله عنه والیشان از حضرت خواجه محمود[۶۰] انجیر فغنوی رضی الله عنه والیشان از حضرت خواجه[۶۱] محمد عارف ریوگری رضی الله عنه

۵۷ خواجه میر سید کلال در علم شریعت و طریقت و حقیقت و معرفت از اولیای عهد خود گوی سبقت برده و شرف سیادت نیز داشت مولد وے قریه سوخار ست و به پیشه کلالے مشغول مے بود و در ابتدا ے حال بکشتی میل تمام داشت روزے هنگام کشتی حضرت میر قایم گرم بود و هزارها مخلوق حاضر بودند اتفاقاً محمد بابا سماسی را بدان طرف گذر افتاد بنظاره آن ایستاده خیلے توقف کردند بعضے اصحاب در دل گذرانیدند که باعث چیست که خواجه سماسی بنظاره این بدعتیان ناکاره ایستاده اند محمد بابا برین خطره ایشان بنور باطن واقف شده فرمودند که درین معرکه مردے ست که بسے مردان بصحبت و برکت وے بکمال خواهند رسید پس میخواهم که او را صید دام خود کنم درهمین سخن بودند که میر کلال را نظر بجانب خواجه افتاد و از اعانت جذب و کشش خواجه بشتافت و خود را برپاے خواجه انداخت و چون خواجه از انجا روانه شدند بارکاب وی بودند تا بخانقاه آمدند و مرید شدند و بکمالات ظاهری و باطنی رسیدند و باز روی کشتی ندیدند و حضرت بابا دیر الفرزندی قبول فرمودند و بخرقه خلافت نواخته جانشین خود کردند ولادت ایشان در موضع سوخار است و وفات ایشان در وقت نماز بامداد روز پنجشنبه هشتم جمادی الاول سنه ۷۷۲ھ بوده و قبر ایشان در موضع سوخار است ۱۲

۵۸ بابا سماسی کاس از توابع قصبه رامیتنی است و از بخارا بفاصله ۳ کروه واقع است ولادت ایشان در قریه سماسی بوده است که از جمله دیهائی رامیتنی است و قبر ایشان نیز در انجا است ۱۲

۵۹ خواجه علی رامیتنی از کبرا مشائخ خاندان نقشبندیه اند لقب وی در سلسله این خاندان خواجه عزیزان ست است مقامات رفیعه و کرامت عجیبه داشت و براے حصول قوت حلال بکسب بافندگی مشغول میماند مولد شریف وے موضع رامتن است که قصبه بزرگ از مضافات بخارا بدو فرسنگ واقع است وفات در سنه ۷۲۱ھ بوده و مدت عمر یکصد و سی سال و قبر در خوارزم است ۱۲

۶۰ خواجه محمود ولادت ایشان در موضع انجیر فغنون است و آن دهی است از مضافات بخارا وفات ایشان در سنه ۷۱۷ھ بوده و قبر ایشان نیز در بخارا است ۱۲

۶۱ حضرت خواجه ریوگری از عظماے اولیاے ترک اند در علم و حلم و ریاضت و متابعت سنت شان عالی داشت مولد و مدفن در موضع ریوگر است و آن ده است از توابع بخارا وفات ایشان در سنه ۷۱۵ھ بوده است ۱۲

والیشان از حضرت خواجہ جہان خواجہ عبدالخالق[۱۱۲] غجدوانی رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت خواجہ یوسف[۱۱۳] ہمدانی رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت ابو علی[۱۱۴] فارمدی رضی اللہ عنہ

۱۱۲ خواجہ عبدالخالق غجدوانی نام والد الیشان امام عبدالجمیل است ووالدہ الیشان از اولاد ملوک روم بودہ وسر حلقہ سلسلہ خواجہای بزرگان و بزرگوار ایشان اند وانتساب خواجہ بہاؤالدین نقشبند قدس سرہ بایشان است عالم بودہ اند بعلوم ظاہری وباطنی وطریقہ الیشان تمام متابعت شرع شریف وسنت آن سرور صلعم بودہ خضرؑ الیشان را در جوانی بفرزندی قبول نمودہ فرمودند بحوض آب درآے وغوطہ خور ودیل بگو لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ وذکر دل را بالیشان آموختند وچون خواجہ یوسف ہمدانی بہ بخارا آمدند صحبت الیشان را دریافتند وخرقہ از خواجہ یوسف پوشیدند ومرتبہ ولایت الیشان چنان شد کہ یک وقت بہر روز برائے نماز بکعبہ میرفتند ومیخواندند ومے آمدند ولادت الیشان در غجدوانست وآن قصبہ الیست در شش فرسنگے از بخارا ونشو ونماے حضرت الیشان نیز بدانجا ہست واین کلمات از الیشان است ہوش دردم ونظر بر قدم سفر در وطن خلوت در انجمن وفات الیشان در ۵۷۵ شد واقع شد وقبر الیشان در غجدوانست ۱۲

۱۱۳ حضرت خواجہ یوسف کنیت الیشان ابو یعقوب واصل الیشان از ہمدان است ومرید شیخ ابو علی فارمدی اند واز شیخ ابو اسحاق شیرازی نیز استفادہ نمودہ اند وبشیخ عبداللہ جوینی وشیخ حسن سمنانی صحبت داشتہ اند وچون بہ بغداد رفتند حضرت غوث الثقلین را ہم دریافتند ودر مجلس حضرت غوث اعظم اکثر حاضر می شدند حنفی مذہب وسرسلسلہ خواجہاے بزرگوار بودہ اند ولادت الیشان در سنہ ۴۴۰ ہجری بودہ وفات در راہ مرو در سنہ ۵۳۵ ہجری روے دادہ وقبر الیشان در مرو است ۱۲

۱۱۴ شیخ ابو علی فارمدی نام الیشان فضیل بن محمد است وفارمد قریہ است از مضافات طوس شیخ الشیوخ خراسان بودہ اند وشاگرد استاد امام قشیری وانتساب وی در طریقت بدو طرف است یکے بشیخ بزرگوار ابو القاسم گرگانی طوسی ودوم بشیخ المشایخ ابو الحسن خرقانی قدس اللہ اسرارہم وبا شیخ ابو سعید ابو الخیر ملاقات نمودہ اند وفات الیشان در سنہ ۴۷۷ ہجری بودہ وقبر در طوس است۔

ہدیہ مجددیہ

والیشان از حضرت خواجه ابوالحسن ۴۲۵ھ خرقانی رضی الله عنه والیشان از حضرت خواجه بایزید ۲۶۱ھ بسطامی رضی الله عنه والیشان از حضرت امام جعفر ۱۴۸ھ صادق رضی الله عنه۔

۴۲۵ھ شیخ ابوالحسن خرقانی نام نامی وے علی بن جعفر است وخرقان موضعی است نزدیک به قزوین که شیخ در انجا سکونت داشت غوث وقطب روزگار خود بود وسلطان المشائخ وقطب اوتاد وانتساب وے در طریقت بروحانیت شیخ بایزید بسطامی است۔

نقل است که شیخ در ابتدا تا دوازده سال نماز خفتن بجماعت در خرقان بگذاردی و روے بزیارت مزار شیخ بایزید بنهادے چون آنجا رسیدی بایستادی وگفتے بار خدایا ازان خلعتے که نصیبه بایزید عطا فرمودے بابوالحسن هم نصیبه عطا کن وازانجا برگشتے و رو بخرقان نهادی نماز فجر بوضوء عشا در خرقان گذاردے وبوقت باز آمدن پشت بخاک بایزید نکردے بعد از دوازده سال از تربت بایزید آوازے برآمد که ای ابوالحسن گاه آن آمد که بنشینی وخلق را بحق رهنمائی کنی گفت من امی ام از قرآن بعلم رموز شریعت چیزے ندانم آواز آمد که ای ابوالحسن یافتی انچه از حق خواستی وفاتحه آغاز کن پس ابوالحسن فاتحه آغاز کردند چون بخرقان رسیدند قرآن تمام کردند ودباب علوم ظاهری وباطنی برخود مفتوح یافتند وفات ایشان شب سه شنبه بماه عاشورا ۴۲۵ هجری بوده

۲۶۱ھ بایزید بسطامی لقب ایشان سلطان العارفین ونام طیفور بن عیسی بن آدم بن سروشان است وجد ایشان گبر بود ودین اسلام مشرف شده ناصل ایشان باز اسبطام است صاحب نفحات نوشته که ایشان را نسبت بحضرت امام جعفر صادق رضی الله عنه وصاحب تذکرة الاولیا گوید که صد وسیزده پیر را خدمت کرده بودند سید الطائفه میفرمود که بایزید در میان ما چون جبرئیل است در ملائکه وار سخنان بلندی که از ایشان نقل میکنند شیخ الاسلام در ان باب میفرماید که بر بایزید فراوان دروغها بسته اند۔

۱۴۸ھ امام جعفر صادق کنیت ایشان ابوعبدالله است یا ابو اسمعیل ولقب صادق جعفر نام وهو ابن محمد بن علی بن حسین بن علی مرتضی رضی الله عنهم ایشان امام ششم ونام مادر ایشان فروه بنت القاسم بن محمد بن ابی بکر الصدیق رضی الله عنهم ومادر ام فروه اسماء بنت عبدالرحمن بن ابی بکر الصدیق است رضی الله عنه نسبت خرقه حضرت امام جعفر صادق رضی الله عنه از دو جانب یکی از جانب حضرت امام محمد باقر بحضرت امیر المومنین علی کرم الله وجهه میرسد ودیگر از جد والده خود قاسم بن محمد بن ابی بکر است والیشان از سلمان فارسی والیشان از صدیق اکبر رضی الله عنه ولادت ایشان بمدینه در سنه ۸۳ از هجرت وبقولی ۸۰ در روز دوشنبه هفدهم ربیع الاول بوده است ومدت عمر شریف ایشان شصت وهشت سال وبقولے شصت وپنج سال بوده وفات ایشان نیز در مدینه

والیشان از حضرت امام قاسم[۵۱۸] بن محمد بن ابی بکر صدیق رضی الله عنهم والیشان از حضرت صاحب رسول الله سلمان فارسی[۵۱۹] رضی الله عنه والیشان از حضرت امیر المومنین ابو بکر صدیق[۵۲۰] رضی الله عنه والیشان از حضرت خیر البریه خاتم النبوة محمد رسول الله[۵۲۱] صلی الله علیه وسلم۔

---

۵۱۸ قاسم بن محمد از کبار تابعین اند ویکے از فقهاے سبعه مدینه و در خانه عمه خویش حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها تربیت یافته اند یحیی بن معاذ فرموده اند که در مدینه یکی را افضل تر از قاسم ندیدم واز زیاد مرویست که هیچ یکے را عالم تر ازوے ندیدم واز عمر بن عبد العزیز رحمه الله منقولست که اگر معامله خلافت باختیار من مے بود بقاسم میگذاشتم وفات ایشان درسنه ۱۰۶ بوده وبقولے سنه ۱۰۸ هجری وبقولے سنه ۱۱۲ هجری وسنه ۱۰۱ هجری نیز گفته اند

۵۱۹ حضرت سلمان فارسی کنیت ایشان ابو عبد الله است از کبار صحابه بوده اند احادیث در مناقب ایشان وارد است در علم باطن مرید حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه بوده اند وفات ایشان بمدائن بوده است درسنه ۳۶ هجری عمر طویل داشتند والله اعلم بالصواب ۱۲

۵۲۰ حضرت ابو بکر صدیق رض لقب ایشان صدیق اکبر اول کسے که بے طلب معجزه به پیغمبر صلی الله علیه وسلم ایمان آورد ایشان بودند از مناقب جلیله حضرت ایشان آنست که در غار رفیق آنحضرت بودند خلافت ایشان دو سال و سه ماه بود و وفات درسنه ۱۳ هجری آخر روز دوشنبه و بروایت صحیح شب سه شنبه مدت عمر شریف حضرت ایشان شصت و سه سال بوده و قبر ایشان متصل قبر حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وسلم است ۱۲

۵۲۱ حضرت رسول مقبول صلی الله علیه وعلی آله واصحابه وسلم بهترین ماسواے الله از اعیان و اشراف قبیله قریش اند هم از جانب پدر و هم از جانب مادر ولادت باسعادت باتفاق علما واهل سیر بعد از طلوع صبح صادق و پیش از طلوع آفتاب روز دوشنبه بوده لیکن در تعیین سال و ماه و تاریخ اختلافها واقع است مشهور آنست که بدوازدهم ماه ربیع الاول واقع شده نزول وحی بران سرور علیه الصلوٰة والسلام اولاً بروز دوشنبه سیوم یا هشتم ماه ربیع اول سال چهل ویکم از ولادت آنحضرت صلعم بود سه هزار معجزات از آن حضرت صلی الله علیه وسلم ظاهر شدند بشب معراج بمقام دنی فتدلی رسیدند بعمر شصت و سه سالگی رحلت فرمودند نزد جمهور ارباب سیر هنگام چاشت روز دوشنبه دوازدهم ربیع الاول سال یازدهم از هجرت ۱۲

نقشبندیه عجب طائفهٔ پرکار اند — که چو پرکار درین دائرہ سر بر کار اند
همه گرد آمده بر مرکز یک دائره اند — همه واقف شده از گردش یک پرکار اند
نقشبندند ولے بند بیک نقش نیند — هر دم از بوالعجبی نقش دگر پیش آرند
در سیه خانهٔ صحرائے فنا کرده نزول — همه برتر زده زین نه تتق زنگار اند
پاس انفاس بود خصلت این شاه دلان — پاسبانند ولے بادشه اخیار اند
خامشانند ولی وقت سخن طوطی وار — همه شیرین حرکات و شکرین گفتار اند
هر یکے سدا مانند به میدان جهاد — کوه از لومهٔ لائم بکیے لنشمار اند
شاهد و شاه وجودند درین دار ولے — نه چو منصور سر عربده جوئی دارند
عور تے اند ولی دشمن صورتها اند — دو جهانند ولے از دو جهان بیزار اند
سر دهانند که تا سر نه هی سر ند هند — ساقیانند که انگور رزے افشار اند
سرمهٔ کوری چشمان ارادت میلان — هر دم دیدهٔ بینای اولوالابصار اند
کرهٔ خاک تجلی کند از پرتو شان — همه ذرات جهان مقتبس انوار اند

قوله رضی الله عنه دو در طریقه قادریه نسبت پنج زیرا که حضرت ایشان ارادت و انابت از حضرت شیخ اسکندر رحمة الله علیه دارند و ایشان از حضرت شیخ کمال رحمة الله علیه و ایشان از حضرت شاه فضیل رحمة الله علیه و ایشان از حضرت سید گدا رحمان رحمة الله علیه و ایشان از حضرت سید شمس الدین العارف رحمة الله علیه و ایشان از حضرت سید شمس الدین الصحرائی رحمة الله علیه و ایشان از حضرت سید عقیل رحمة الله علیه و ایشان از حضرت سید بهاء الدین رحمة الله علیه و ایشان از حضرت عبد الوهاب رحمة الله علیه و ایشان از حضرت سید شرف الدین رحمة الله علیه و ایشان از حضرت سید عبد الرزاق رحمة الله علیه و ایشان از حضرت سید محی الدین عبد القادر جیلانی رضی الله عنه و ایشان از حضرت شاه ابوصالح رضی الله عنه و ایشان از حضرت شاه سید جنگی دوست رضی الله عنه و ایشان از حضرت شاه سید عبد الله رضی الله

در سلسلهٔ قادریه نسبت وی پنج واسطه

عنه والیشان از حضرت شاه سید یحیی زاهد رضی الله عنه والیشان از حضرت سید محمد مورث
رضی الله عنه والیشان از حضرت سید شاه داود رضی الله عنه والیشان از حضرت شاه سید موسی رضی الله عنه
والیشان از حضرت شاه سید عبدالله المورث رضی الله عنه والیشان از حضرت شاه
موسی الجون رضی الله عنه والیشان از حضرت شاه سید عبدالله المحض رضی الله عنه و
الیشان از حضرت سید حسن المثنی رضی الله عنه والیشان از حضرت امام حسن[٥١] رضی الله عنه و
الیشان از حضرت امیر المومنین علی مرتضی کرم الله وجهه والیشان از حضرت خاتم النبیین سید
المرسلین محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم دارند **قوله رضی الله عنه** در طریقه چشتیه
بست و هفت زیرا که حضرت الیشان ارادت و انابت از حضرت عبدالاحد رحمة الله علیه
دارند والیشان از حضرت رکن الدین رحمة الله علیه والیشان از حضرت عبدالقدوس[٥١] والیشان از
حضرت شیخ محمد عارف[٥٢] رحمة الله علیه والیشان از حضرت شیخ احمد عارف رحمة الله علیه والیشان از حضرت
شیخ عبدالحق[٥٣] رودلوی رحمة الله علیه والیشان از حضرت شیخ جلال[٥٤] پانی پتی رحمة الله علیه والیشان
از حضرت شمس الدین[٥٥] ترک پانی پتی رحمة الله علیه والیشان از حضرت شیخ علاء الدین مخدوم[٥٦]
علی احمد صابر رحمة الله علیه

در سلسلهٔ چشتیه بست و هفت واسطه

٥١ امام حسن سبط ریحانه رسول الله صلعم بست و نهم ... ماه ... کرده بسنگ ... ارادت بوده ... وفات فرمودند ۱۲

---

٥١ شیخ عبدالقدوس گنگوهی صاحب ظاهر و باطن و وجد و سماع بودند و از روحانیت شیخ احمد عبدالحق نیز تربیت یافته اند در ۹۴۵ھ هجری انتقال فرمودند قبر در گنگوه است که از توابع دهلی است ۱۲

٥٢ شیخ محمد عارف شیخے عظیم الشان بودند در طریقت و معرفت ثانی خود نداشت در ۹۵۰ھ هجری وفات یافتند

٥٣ شیخ احمد عبدالحق رودلوی قدوهٔ اهل طریقت بودند و از عمر خرد سالی ولولهٔ محبت و شور عشق در سر داشتند بتاریخ پانزدهم جمادی الثانی ۸۳۶ھ هجری انتقال فرمودند ۱۲

٥٤ - جلال الدین پانی پتی گازرونی صاحب کشف و کرامت و عشق و محبت بودند در ۷۶۵ھ هجری انتقال نمودند

٥٥ - شمس الدین ترک پانی پتی مقامات عالیه داشتند و از شیخ فرید هم خرقه خلافت پوشیده در ۷۱۵ھ انتقال فرمودند ٥٦

حضرت علی صابر رحمة الله علیه پیر طریقت واقف حقیقت رتبه رفیع و منزلت بلند داشتند بتاریخ سیزدهم ربیع الاول ۶۹۰ھ هجری انتقال فرمودند این فقیر بشرف زیارت مزار حضرت مشرف شده است ۱۲

والیشان از حضرت[۹۱] شیخ فرید الدین گنج شکر رحمة الله علیه والیشان از حضرت[۹۲] خواجه قطب الدین بختیار کاکی رحمة الله علیه والیشان از حضرت امام الطریقه خواجه[۹۳] معین الدین حسن سنجری چشتی رضی الله عنه

۹۱ حضرت فرید گنج شکر از اعیان اولیا و ارکان اتقیا بودند ولادت شیخ در ۵۸۴ شده خطاب قطب الموحدین و قطب الدین و گنج شکر بوده است گنج شکر ازان گویند که سوداگری شکر از ملتان بار کرده بسمت دهلی میرفت چون در اجودهن رسید شیخ ازوی پرسیدند که برشتران چه بار کرده گفت نمک است فرمودند که بهتر است نمک خواهد بود چون بمنزل رسید بارها را کشاد همه بارها پر از نمک بر آمدند حیران بماند و دانست که دوچار این حال از شامت دروغ گوئی من است همان وقت روانه خدمت شیخ گشت و حاضر آمده عذرها خواست و نیازمندی نمود فرمودند که اگر شکر بود شکر خواهد شد و همچنان بوقوع آمد چنانچه خان خانان محمد بیرم خان این قصه را نظم کرده است شعر

کان نمک جهان شکر شیخ بحر و بر * آن کز شکر نمک کند و از نمک شکر * وفات حضرت ایشان روز سه شنبه پنجم ماه محرم سنه ۶۶۸ هجری ارک داده مدت عمر نود و پنج سال قبر در پتن است مابین ملتان و لاهور ۹۲ حضرت قطب الدین کاکی مولد و اصل حضرت ایشان از اوش فرغانه است و آن قصبه ایست از توابع اندجان کاکی ازان جهت گویند که چون در دهلی متوطن شده اند و فتوح از کس قبول نمیفرمودند و خود همیشه مستغرق میبودند و بر فرزندان ایشان بعسرت میگذشت که از زن بقالی که در همسایه ایشان بود بعد از فاقهاے جزوی قرض نموده اوقات گذاری خود می نمودند روزے زن آن بقال گفت اگر من در همسائگی شما نمی بودم کار شما بهلاکت مے رسید این سخن بطبیعت ایشان گران آمد عهد کردند که از قرض نگیرند روزے این قضیه را بعرض خواجه رسانیدند فرمودند که هرگز من از کسے قرض نمیگیرم و در وقت حاجت بطاقیکه در حجرهٔ ماست دست انداخته بقدر حاجت نان کاکے برآرند و صرف خود کنند و هر که خواهند بدهند بعد ازان هرگاه که میخواستند ازان طاق نان میگرفتند و این نان را کاک میگویند در مجلس سماع برین بیت احمد جام شعر کشتگان خنجر تسلیم را * هر زمان از غیب جانے دیگر است * بروز دوشنبه چاردهم ربیع الاول سنه ۶۳۳ هجری انتقال فرمودند ۹۳ حضرت خواجه معین الدین چشتی رحمة الله علیه قطب وقت و صاحب تصرف و نیر انوار معرفت و مشرف القلوب و زبدهٔ مشایخ اجل و قدوهٔ اولیای اکمل بوده اند اهل هند ارادت بخدمت حضرت ایشان بوده و در جمیع علوم ظاهری و باطنی یگانه زمان بوده اند کرامات و خوارق عادات عجیب و غریب از حضرت ایشان بظهور آمده زیاده از حد بیان است گویند که چون حق تعالی حضرت ایشان را توفیق توبه کرامت فرمود املاک و اسباب خود را صرف درویشان نموده متوجه سمرقند و بخارا شدند و در آنجا حفظ قرآن مجید و کسب علوم نموده اند و از آنجا بطرف عراق و عرب عزیمت کردند چون بقصبهٔ هارون که از نواحی نیشاپور است رسیدند حضرت شیخ عثمان هارونی را ملازمت نموده اند و بیست سال در خدمت شیخ بودند و حضرت خواجه در سیاحی اکثرے از مشایخ کبار دریافته اند چنانچه بصحبت حضرت غوث الثقلین رضی الله عنه در جیلان رسیده پنج ماه و هفت روز با ایشان بوده انواع فوائد ربوده اند و شیخ نجم الدین کبری را در بخارا و خواجه یوسف همدانی را در همدان و شیخ ابوسعید تبریزی را در تبریز و شیخ حسین زنجانی را در لاهور دیده اند و از بلخ بلاهور آمده اند و ازانجا بدهلی و از دهلی باجمیر رفته متوطن شده اند ولادت حضرت خواجه در سنه ۵۳۷ هجری و وفات حضرت ایشان روز دوشنبه ششم ماه رجب سنه ۶۳۲ هجری بوده مزار پر انوار ش پر انوار و متبرک است و فقیر چند بار بزیارت مشرف شده ۱۲

والیشان از حضرت خواجه عثمان[۵۱] هارونی رضی الله عنه والیشان از حضرت حاجی[۵۲] شریف زندنی رضی الله عنه والیشان از حضرت خواجه قطب الدین مودود[۵۳] چشتی رضی الله عنه

سنه ۵۱ حضرت شیخ عثمان هارونی قطب وقت ویگانه عصر خود بوده اند وبموضع هارون که دهی از مضافات نیشاپور است سکونت داشتند وهفتاد سال از عمر خود در ریاضت گذرانیده اند ودرین مدت آب وطعام سیر نخوردند وشبها خواب نکردند ودعائی حضرت ایشان گاهی از حضرت رب العزت رد نگردیده وحافظ کلام ربانی بودند هر روز یک ختم قران کردندے ودر سماع ذوق وشوق تمام داشتندی وفات حضرت ایشان بهر شانزدهم ماه شوال است در سنه ۶۱۷ هجری قبر در مکه معظمه است نود ویک سال عمر داشتند ۱۲

سنه ۵۲ خواجه حاجی شریف زندنی صاحب احوال عجیبه ومقامات غریبه بودند از عمر چهارده سالگی وضوی خود هرگز نشکست وهمیشه جامه های کهنه پوشیدندے وفقر وفاقه را دوست داشتندے در روزه حضرت ایشان روزه طی بود بعد سه روز بسبزی بی نمک افطار کردندے واز آن سبزی بی نمک دیگر هر کسے که خوردے مجذوب گشتے واکثر سماع شنیدندے وحین سماع چندان گریستندے که بے هوش گشتندے واگر دنیادار در مجلس سماع ایشان حاضر شدی تارک الدنیا گردیدی بتاریخ دهم ماه رجب سنه ۶۱۲ هجری وفات یافتند عمر شریف حضرت ایشان یکصد وبیست سال بود

سنه ۵۳ خواجه مودود چشتی ولی مادرزاد بودند وقطب الاقطاب وقطب الدین لقب داشتند وبخطاب شمع صوفیان وچراغ چشتیان ویگانه روزگار ومحبوب پروردگار وصاحب الاسرار ومخزن الانوار مخاطب بودند وخرقه فقر وارادت از پدر بزرگوار خود داشتند ودر هوا طیران می نمودندے ودر عمر هفت سالگی قران حفظ کردند ودر عمر شانزده سالگی بکمال تحصیل علوم رسیدند منهاج العارفین وخلاصة الشریعت تصنیف فرمودند چون بعمر بست ونه سالگی رسیدند پدر حضرت ایشان برحمت حق پیوستند وحضرت ایشان بر سجادهٔ شیخیت نشستند وبهدایت خلق مشغول گشتند چنانچه از بیت المقدس تا نواحی چشت وبلخ وبخارا وغیره سیر نمودند ودو هزار خلفاے نامدار داشتند ومریدان حضرت را حدے ونهایتے نبود وبشیخ الاسلام احمد جام ملاقات داشتند وچون خواجه مودود التماس تربیت واخلاص خویش بخدمت ایشان نمودند حضرت شیخ احمد جام دست حضرت ایشان را گرفتند وبرکنار چهار بالش خود بنشاندند وسه بار فرمودند بشرط علم وسه روز بخدمت حضرت شیخ جام بودند وفائده ها حاصل نمودند وسلسله چشتیه از خواجه مودود بحضرت شیخ جام نیز میرسد وفات ایشان در غره رجب سنه ۵۲۷ هجری بوده وقبر حضرت ایشان نیز در مزار متبرکه چشت است ۱۲

والیشان ۵۱ از حضرت خواجہ ناصر الدین ابی یوسف ۵۱ چشتی والیشان ۵۲ از حضرت خواجہ ابو محمد ۵۲ چشتی رضی اللہ عنہ والیشان ۵۳ از حضرت ابو احمد ۵۳ چشتی رضی اللہ عنہ ،

۵۱ حضرت خواجہ یوسف رحمۃ اللہ لقب ناصر الدین داشتندی و خواہرزادہ و مرید و تربیت یافتہ خواجہ محمد بن خواجہ ابو احمد چشتی اند گویند کہ خواجہ محمد ہمشیرہ داشتند کہ سن او بہ چہل رسیدہ بود و بجہت خدمت برادر ارادت تزوج نداشتند و بطاعت و عبادت خدای تعالی مشغول بودند شبی خواجہ محمد بزرگوار خود خواجہ ابو احمد را در خواب دیدند کہ فرمودند در ولایت شام فلان مردیست محمد سمعان نام تحصیل علوم کردہ و صالح است خواہر خود را با و عقد کن خواجہ او را طلب داشتہ ہمشیرہ را با و عقد کردند و خواجہ یوسف در چشت از ایشان متولد شدند و بر ایشان در آخر عمر سکر و حیرت چنان غلبہ کردہ بود کہ گاہ بودی کہ خادم آب وضو ریختی در اثنای وضو از خود غائب می شدند و ساعتی دران غیبت می ماندند و باز حاضر می شدند و وضو را با تمام می رسانیدند وفات ایشان در چہارم ربیع الآخر در سنہ ۴۵۹ ہجری رو دادہ و مدت عمر ہشتاد و چہار سال بودہ ۱۲

۵۲ خواجہ ابو محمد چشتی از اولیای کبار و مشائخ نامدار و مقتدائی روزگار بودند لقب حضرت ایشان ناصح الدین ولی مادرزاد بود شانی عظیم و رتبہ بلند داشتند خرقہ فقر و خلافت از پدر بزرگوار خود پوشیدہ اند گویند در غزوہ سومنات ہمراہ محمود سبکتگین در سن ہفتاد سالگی بمدد گاری محمود با شارت و بشارت رفتہ بودند و ببرکت اقدام ایشان فتح سومنات شدہ وفات ایشان در غرہ رجب سنہ ۴۱۱ ہجری بودہ و قبر ایشان در چشت است ۵۳ حضرت خواجہ احمد ابدال چشتی سر حلقہ سلسلہ چشتیانند و مرید شیخ ابو اسحاق شامی اند گویند چون شیخ ابو اسحاق بقصبہ چشت رسیدہ اند خواجہ دست ارادت بدامان شیخ زدند نقل است کہ روزی خواجہ ابو احمد در سن بیست سالگی ہمراہ پدر خود سلطان فرسنافہ بقصد شکار جانب کوہ رفتند و در اثنای شکار از پدر و اتباع جدا افتادند بکوہی رسیدند کہ چہل از رجال اللہ بر سنگی استادہ بودند و شیخ ابو اسحاق شامی نیز در میان آن جماعہ بودند حال بر ایشان بگشت از اسپ فرود آمدہ در پای شیخ ابو اسحاق افتادند و اسپ و سلاح ہر چہ داشتند بگذاشتند و پشمینہ پوشیدہ با ایشان روان شدند ہر چند پدر و مردم طلب کردند ایشان را نیافتند بعد از چند روز خبر آوردند کہ با شیخ ابو اسحاق اند در فلان موضع پدر ایشان جمعی را فرستاد تا بیاورند ہر چند پند دادند و بند نہادند باز نگشتند آوردن و سود مند نیفتاد ولادت ایشان در سنہ ۲۶۰ ہجری بودہ وفات در دہم جمادی الآخر سنہ ۳۵۵ رو دادہ و قبر ایشان در چشت است ۱۲

والیشان از حضرت[۱۹] خواجه[۵۱] ابواسحاق شامی رضی الله عنه والیشان[۲۰] از حضرت خواجه ابواسحاق[۵۲] علو دینوری رضی الله عنه والیشان[۲۱] از حضرت امین الدین خواجه[۵۳] هبیرهٔ بصری رضی الله عنه

۵۱ ابواسحاق شامی جامع میان علوم ظاهری و باطنی بودند و بزهد و ریاضت از خلق بی نیاز و با خالق دمساز و بدرویشان همراز و در اولیا ممتاز و در فقر اسلر فراز بودند بعد هفت روز روزه افطار کردندی و فرمودندی که معراج الفقر جوع و در اوائل چون خواستند که مرید کسی از اولیاء الله شوند چهل روز پی در پی استخاره کردند آخر هاتف غیب آواز داد که ای ابواسحاق برو دست ارادت بدامان ممشاد دینوری زن که بمراد خواهی رسید پس بخدمت خواجه دینوری حاضر شدند و تا هفت سال بخدمت حاضر ماندند تکمیل رسیدند و خرقهٔ خلافت یافتند و مبدأ فرقهٔ مشائخ اهل چشت نیک سرشت گردیدند چون در بغداد بخدمت پیر روشن ضمیر خود حاضر شدند حضرت خواجه فرمودند که از کجائی و چه نام داری گفتند که بنام ابواسحاق چشتی موسوم فرمودند که شما خواجه اهل چشت هستید چون خلافت یافتند باز حسب رخصت پیر خود بمقام چشت تشریف بردند و بخواجه چشت اشتهار یافتند وفات ایشان بتاریخ چهاردهم ماه ربیع الثانی ۳۲۹ هجری است و مزار پر انوار در شهر عکه از بلاد شام واقع شده

۵۲ خواجه علو دینوری هم از مشایخ عراق صاحب ولایت و کشف و کرامت و از اقران شیخ جنید و رویم و ثوری بودند و بصحبت خلفای شیخ معروف کرخی نیز شرفیاب شده اند و از ایشان نیز خرقه خلافت داشتند و در سلسله معروف کرخی نیز صاحب اجازت بوده اند بعضی گویند که خواجه علو دینوری و خواجه علو ممشاد دینوری یکی بوده اند بعضی گویند که هر دو دو بزرگوار اند انتقال ایشان در ۲۹۹ هجری بود ۱۲

۵۳ خواجه هبیره بصری در فقر مقام رفیع داشتند در عمر هفده سالگی به تکمیل علم رسیدند و قران حفظ نمودند چنانچه هر روز دو ختم قرآن کردندی و مجاهده و ریاضت شاقه نمودندی روزی از غایت محبت حق بحق نالیدند ندا رسید که ای هبیره ما ترا بخشیدیم باید که برای حصول مقامات فقر نزد حذیفه مرعشی بروی پس وی بارشاد ربانی بخدمت خواجه مرعشی رسیدند و مرید شدند چون قبل از ارادت تا سی سال ریاضت سخت و محنت شاقه بجا آورده بودند در یک هفته بمقام قرب رسیدند و بعد یک سال خرقه خلافت یافتند داز روزیکه خرقه فقر پوشیدند نمک و شکر نچشیدند و لذائذ دنیا ترک کردند و چندان گریستندی که حاضرین از خوف هلاک حضرت ایشان گشتی و تمام عمر بیک صومعه بسر بردند و گاهی در خانه دنیا دار نرفتند و روی دنیا دار ندیدند و طعام ایشان نخوردند و تمام عمر در فقر و تجرید گذرانیدند وفات خواجه در ۲۸۶ هجری بتاریخ هفتم ماه شوال است ۱۲

الیشان از حضرت خواجه حذیفه مرعشی رضی الله عنه والیشان از حضرت سلطان ابراهیم ادهم رضی الله عنه والیشان از حضرت خواجه فضیل بن عیاض رضی الله عنه والیشان از حضرت خواجه عبدالواحد بن زید رضی الله عنه

۵۱ خواجه حذیفه مرعشی فقیه و عالم و عامل بودند و تصانیفها داشتند و تا سی سال وضوی او جز متوضا نشکست و افطار بعد شش روز کردندے و فرمودندے که غذای اهل طلب و قوت روح ایشان کلمه لا اله الا الله است چون از علوم ظاهری فراغت یافتند برهنمای خضر علیه السلام بخدمت حضرت سلطان ابراهیم آمدند و بمدت شش ماه تکمیل رسیدند وفات خواجه در ۲۷۶ھ هجری شد ۱۲ ۵۲ سلطان ابراهیم ادهم از مشائخ عظام بوده اند نسب کرام حضرت ایشان به پنج واسطه بامیر المومنین عمر بن الخطاب رضی الله عنه میرسد بدین طریق که سلطان ابراهیم بن ادهم بن سلیمان بن ناصر بن عبدالله بن عمر بن الخطاب رضی الله عنه سلطان بر تخت بادشاهی سالها سال اجلاس فرموده حکمرانی بعدل و داد میکردند و شب و روز مشغول الطاعت و عبادت می بودند که شبے حضرت سلطان در خوابگاه شاهی بخواب استراحت بودند که سقف خانه بجنبید سلطان از خواب بیدار گشتند و آواز دادند که بالای سقف کیست جواب آمد که من شخصے مسافرم و شتر خود گم کرده ام و در ینجا میجویم سلطان فرمود که ای نادان شتر را بر بام خانه میجوئی جواب آمد که از من تو نادان تری که اراده آن داری که خدا را بیابی و دم از بادشاهی میزنی و بر بستر اطلس و دیبا خواب میکنی سلطان علی الصباح فرزند خود را بر تخت سلطنت نشاندند و بکلی ترک سلطنت کرده رو بصحرا نهادند در اثنای راه جامه های شاهی بشبانی بخشیدند و جامه های شبانی زیب تن کرده به نیشاپور آمدند و در غار کوه بعبادت حق مشغول شدند روز پنجشنبه بالای غار بر آمدندی و پشتاره هیزم جمع کردندی و بر سر برداشته بشهر بردندی و هر چه که از فروخت آن حاصل شدے نیمه آن براه خدا دادندے و نیمه آن بصرف احتیاج خود آوردندے چون کار ریاضت و مجاهده تمام کردند باشارهٔ غیبی در مکه معظمه رفتند و بخدمت خواجه فضیل بن عیاض مرید گشتند و بکمالات ظاهری و باطنی رسیدند و سوای ایشان از خواجه عمران بن موسی بن زید راعی و از شیخ منصور سلمی و نیز از خواجه اویس قرنی خرقه خلافت و تبرک بعالم باطن داشتند و بعد پنج فاقه افطار کردندی و بوقت افطار گاه سبزه بے نمک پخته بے تناول کردندی و خواب کم کردندی و جامه پیوندی بپوشیدندے و پا برهنه بگشتندے و با امام اعظم کوفی و جنید بغدادی صحبت داشتندے وفات ایشان نزد جمهور علمای سنه ۱۶۲ هجری بوده مدفن حضرت ایشان در اقلیم شام است عمر حضرت ایشان یکصد و دو سال بود ۱۲

والیشان از حضرت خواجه حسن بصری رح ۵۱ والیشان از حضرت امیر المومنین علی مرتضی رضی الله عنه ۵۲

۵۱ خواجه حسن بصری سرخیل پیران چشت نیکو سرشت خرقه ارادت از امیر المومنین علی کرم الله وجهه پوشیده‌اند خواجه
حسن بصری را کرامات و مقامات بسیار اند و فضائل بی‌شمار ولادت باسعادت ایشان بمدینه واقع شده و از غایت
حسن و جمال ظاهری مخاطب بخطاب حسن لولوی گردیده‌اند و بعضی بر آنند که خواجه حسن بازرگانی و تجارت مروارید میکردند و ازین
سبب بخواجه حسن لولوی موسوم گشتند و از کار بازرگانی دولت بی پایان بهم رسانیدند چون جاذبه حقیقی ایشان را بطرف خود
جذب کرد دولت دنیا بمساکین و فقرا تقسیم نمودند بحدیکه برای خود قوت یکروزه هم نگذاشتند و بخدمت حضرت امیر المومنین
علی کرم الله وجهه حاضر شده دست ارادت بدامان آنحضرت زدند و از کاملان وقت شدند و کار ریاضت و زهد
بدین غایت رسانیدند که بعد هفت روز طعام خوردندی و تا هفتاد سال وضوی ایشان سوای متوضا نشکست نقل است
چون خواجه حسن بصری متولد شدند والدهٔ ایشان بخدمت امیر المومنین عمر بن الخطاب رضی الله عنه بردند حضرت عمر رضی الله عنه
فرمودند که سموه حسنا فانه احسن الوجه یعنی نام او حسن کنید بدرستی که او نیک رو است نقل است که در حالت شیرخوارگی
چون مادر خواجه حسن بکاری مشغول بودندی و ایشان بگریستندی حضرت ام سلمه پستان مبارک خود در دهان ایشان نهادندی
و از غیب قطرهٔ چند شیر پدید آمدندی و در حلق مبارک ایشان رسیدندی و حضرت ام سلمه همیشه در حق ایشان دعای خیر
کردندی و فرمودندی که الهی این پسر را مقتدای خلق گردان پس همچنان بوقوع آمد و حضرت حسن یکصد و سی تن را از اصحاب کبار
نبوی که منجمله ایشان هفتاد تن از اصحاب بدر بودند دریافتند در لبس خرقه علما اختلاف دارند فیما بین مولانا فخر الدین چشتی رح و مولانا
شاه ولی الله نقشبندی رح درین باب تحریر شده من شاء فلیرجع الی تحریرهما. علامه سیوطی در رسالهٔ اتحاف الفرقه بوصل الخرقه ملاقات حسن
بصری رح با جناب امیر علیه السلام و روایت بدلایل ثابت کرده علامه در آن رساله تحریر می‌نماید که جماعتی از حفاظ محدثین سماع حسن بصری را از
امیر المومنین علی بن ابی طالب انکار کرده‌اند و بعض متاخرین باین تمسک کرده‌اند و بطریق لبس خرقه و تلقین اعتراض کرده و جماعتی آن را ثابت کرده
اند همین است راجح نزد من بوجوه و این را ترجیح داده‌اند حافظ ضیاء الدین مقدسی ولادت ایشان در سنه ۲۱ه بوده و مدت عمر شریف
ایشان هشتاد و نه سال وفات در پنجم رجب سنه ۱۱۰ه و قبر ایشان در بصره است ۱۲ ۵۲ حضرت امیر المومنین علی مرتضی ولادت
حضرت ایشان در مکه معظمه بوده است اول کسیکه از صبیان ایمان آورده حضرت ایشان بوده‌اند در سال سی و پنجم یا سی و ششم از هجرت بر مسند خلافت
نشستند و مدت خلافت ایشان پنج سال و سه ماه بود وفات حضرت ایشان شب دوشنبه بیست و یکم ماه رمضان سنه ۴۰ه است قبر ایشان در
نجف است چنانکه مشهور است ابن کثیر را درین باب اختلاف است چنانکه در تاریخ الاسلام ابن کثیر بکمال شرح درج یافته ۱۲

والشان از حضرت خاتم الرسالت محمد رسول الله صلی الله علیه وعلی آله واصحابه وازواجه وذریاته اجمعین الی یوم الدین دارند **قوله رضی الله عنه** ارادت من با الله تعالی قبول وسائطی کند چه در جذب و مراد واسطه نباشد بشنو بشنو که مراد از توسط و عدم توسط حیلولت وعدم حیلولت است نه تبعیت وعدم تبعیت آنچه از حضرت غوث الاعظم قدس سره در فتوح الغیب وحضرت معترض در شرح آن وشیخ محی الدین عربی در فتوحات مکیه ودیگر اکابر انکار توسط مذکور است مراد از آن همان معنی اول است زیرا که هیچ دقیقه از دقایق این راه وهیچ معرفتے از معارف این درگاه بے متابعت حضرت خاتم الرسالت علیه الصلوة والتحیة میسر نیست ۵

محال است سعدی که راه صفا ‌ ‌ ‌ توان رفت جز در پے مصطفیٰ

در همچو مقامات از توسط تبعیت مراد گرفتن خطا است پس معنی این است که قبول وسائط در طریقه جذبه نیست **قوله رضی الله عنه** پس من هم مرید محمد رسول الله ام صلی الله علیه وسلم وهم هم پره پس رو او یعنی هرگاه ارادت من به محمد رسول الله صلے الله علیه وسلم بوسائط کثیره متحقق است چنانکه مفصلاً مذکور شد پس من مرید رسول الله ام صلے الله علیه وسلم در سلوک ومقتدی ومحب وی وهم صف لشکر وپس رو دے پُره بالفتح وتشدید ثانی صف لشکر را گویند واصحاب ارادت البته تشبیهی به صف لشکر دارند وپس رو باشند یعنی در طریق جذب وحق سبحانه تعالی طریقه جذب را به طفیل پیغمبران بامتان ایشان کرامت کرده است یفعل الله ما یشاء واگر گویند که این بے ادبی است آری اگر قبول داریم ولاکن از مجذوبان خود قبول کرده است بلکه خوش آمده است مثل قصه حضرت کلیم الله وچوپان ومثل آن مجذوبے که در حرم رسول الله گفت که طعام دهی ویا قندیل هاے شما بر شکنم

یکن نا الله لقم هیچ چه میخواهیم ۱۲

۱ در مثنوی مولانای روم این قصه بکمال بسط مذکور است چند شعر درین مقام مذکور میشود ۵ دید موسی یک شبانے را براه ❊ کو همی گفت ای کریم وای اله ❊ گر بدانم خانه تو من مدام ❊ شیر وروغن آرمت هر صبح وشام ❊ هم پنیر ونانهاے روغنین ❊ خمرهاے جو غرات نازنین ❊ سازم وآرم پیشت صبح وشام ❊ از من آوردن ز تو خوردن طعام ❊ گفت موسی های خیره سر شدی ❊ خود مسلمان ناشده کافر شدی ❊ وحی آمد سوی موسی از خدا ❊ بنده ما را ز ما کردی جدا ❊ تو برائے وصل کردن آمدی ❊ نے برائے فصل کردن آمدی

وقصه برخ[سله] قوله رضی الله عنه برخوان آن دولت هرچند طفیلی ام اما ناخوانده نیامده ام الخ در رساله کشف الغطا مذکور است چه مطاوبانند دعوت محبوب است دیگران را بطفیل او خوانند و بتبعیت او طلبند اما جلیس یک سفره اند و در یک مجلس علی تفاوت درجات استیفاء تلذذات و تنعمات می فرمایند امتانند که ذله بردار ایشانند و اولش خوار شان مگر فردے را از افراد امت ایشان که بکرم خداوندی جل شانه مخصوص بود و جلیس مجلس اکابر گردد این عبارت را غیر محل فرود می آرند و استثناء راجع بطفیل و تبعیت می دارند و خیال می نمایند که درین کلام نفی تبعیت هم نمود و این استثناء راجع به ذله بردار و اولش خوار است یعنی این فرد بصدقه متابعت پیغمبر خود صلے الله علیه وسلم بدین دولت سرفراز است که در رنگ انبیاء دیگر علیهم الصلوة والسلام همنشین سفره است و از اکثر افراد است بدین تشریف ممتاز ـ ص

اگر بادشه بر در پیرزن	بیاید تو ای خواجه سبلت مزن

غایت الامر مساوات این با انبیاء دیگر ازین بیان هتوهم می شود لیکن این را در مکتوب دیگر به بیان شافی حل نموده اند که توهم مساوات مطلقاً برمے خیزد حاصل آن تحقیق است که مقصود از دعوت هرچند محبوب است اما انبیاء دیگر را بطفیل او خوانند و شریک سفره ساختند پس اینها طفیلے اند بدین معنی که مقصود اصلی نیستند اما مقصود بدعوت اند بخلاف امتان که باینها دعوت جداگانه نیست بلکه در ضمن متبوع و تبعیت اینها دران مجلس حاضر شدند و از خوان نعمت شان بهره برداشتند و استبعاد اینها باین دولت بواسطه عمل شریعت مطهره اوست

[سله] قصه برخ این ست که در بنی اسرائیل دو سال قحط گردید موسی برای دعای استسقا با هفتاد هزار تن بصحرا آمدند وحی رسید که ایشان کیستانی بوده اند که گناهان قلوب ایشان را تاریک ساخته دعای ایشان بدون یقین است ایشان از مکر من ایمن بوده اند سوے برخ رجوع کن که از بندگان من است از وی برای دعا بگو حضرت به تجسس برخ بر آمد روزی موسی در راه می رفت شخصے حبشی را دیدند که بر پیشانی وے از سجده اثر و گلیم پوشیده که گره آن بر گردن است موسی بنور عرفان بشناخت و نام پرسیدن معلوم شد که همین برخ بوده اند موسی بفرمود تا دعای نزول باران نموده نشود برخ استسقا باین طور کرد که این چه کار تست و این چه حلم تست [illegible] باران ابر برخ گفت [illegible] چگونه او بعنای الذهاف کرد موسی [illegible] ازین کلام مفهوم شد حکم [illegible] روزانه سه بار [illegible] کند ۱۲

که اگر درین کارخانهٔ خلیلی راه یابد ازان دولت سرا محروم ماند و در حق انبیا علیهم السّلام این تبعیت مفقود است در رنگ آنست که مهمانی به خانهٔ کریمی فرود شود و میزبان بواسطهٔ احباء و اصدقاء خود را نیز استدعا نماید و شریک سفره سازد درین صورت این جماعه طفیلی محض اند بی تبعیت و خادمان مهمان تابع محض اند که اگر از خدمت او یکسو می بودند ازین مائده بهره ور نمی شدند و آنکه گفتیم که این استثنا نه از معنی تبعیت است بنا بر آنست که خود دران مکتوب بتصریح کرده اند کما اینجا نیز حیلولت بنی مفقود است و تبعیت موجود و دیگر بشنو که نهایت ازین کلام آنچه لازم آمد آنست که فردا است همنشین سفرهٔ حضرت خاتمیت افضل الصلوٰة والتحیه شده و حال آنکه شیخ شعرانی در مناقب شیخ ابراهیم المتبولی در لواقح الانوار بلند تر ازین می نویسد قَالَ سَمِعْتُ سَیِّدِیْ عَبْدَ الْقَادِرِ الدَّسْطُوْطِیْ رَضِیَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُ یَقُوْلُ لَیْسَ اَحَدٌ مِّنَ الْاَوْلِیَاءِ لَهٗ سِمَاطٌ یُّمَدُّ کُلَّ سَنَةٍ فَوْقَ سَدِّ الْاِسْکَنْدَرِ ذِی الْقَرْنَیْنِ غَیْرَ سَیِّدِیْ اِبْرَاهِیْمَ لَا یَتَخَلَّفُ عَنْهُ اَحَدٌ مِّنَ الْاَنْبِیَاءِ وَالْاَوْلِیَاءِ عَنْ حُضُوْرِهٖ فَیَجْلِسُ النَّبِیُّ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ صَدْرَ السِّمَاطِ وَالْاَنْبِیَاءُ یَمِیْنًا وَّشِمَالًا عَلٰی قَدْرِ تَفَاوُتِ دَرَجَاتِهِمْ وَکَذٰلِكَ الْاَوْلِیَاءُ وَنُقَبَاءُ ذٰلِكَ السِّمَاطِ الْمِقْدَادُ ابْنُ الْاَسْوَدِ وَاَبُوْ هُرَیْرَةَ وَجَمَاعَةٌ کَذَا فِیْ مَنْبَعِ الْکَمَالَاتِ لِلْمُرَادِ الشَّرُوْحِیِّ[١٥] اصل این است که جذب الٰهی را تاثیر یست عظیم چنانکه گفت

١٥ یعنی از عبد القادر دسطوری شنیدم که می فرمود که برای کدامی ولی دستر خوان نیست که بر سد سکندر ذی القرنین بهر سال گسترد سوای ابراهیم که ایشان را چنین دستر خوان گسترده می شود هیچ یکی از نبی و ولی نیست که برین حاضر نه شود رسول الله صلی الله علیه وسلم صدر نشین این دستر خوان می شود دیگر انبیا به یمین و یسار آن حضرت می نشینند حسب درجات خود با همین حال اولیاء است که نشست ایشان حسب درجات شان می شود نقبا این دستر خوان مقداد بن اسود و ابو هریره و جماعت بوده اند همچنین در منبع الکمالات مراد روحی بوده است ا

اِنَّکَ لَا تَهْدِیْ مَنْ اَحْبَبْتَ وَلٰکِنَّ اللّٰهَ یَهْدِیْ مَنْ یَّشَآءُ وَجَعَلْنَا مِنْ
بَیْنِ اَیْدِیْهِمْ سَدًّا وَّمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَاَغْشَیْنٰهُمْ فَهُمْ لَا یُبْصِرُوْنَ
وَسَوَآءٌ عَلَیْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا یُؤْمِنُوْنَ ٥

اگر خدائے نباشد ز بندہ خوشنود	شفاعت ہمہ پیغمبران ندارد سود

نه فهمیده اند که در عرف طفیلی که عزت دارد از برای خوشنود ضیف می خوانند۔

قوله رضی الله عنه هر چند تابعم اما از اصالت بی بهره نیم چرا که ولایت انبیاء اصل است و ولایت اولیا ظل او و از کمال تبعیت از اصل بهره مند میشوند بقدر تبعیت در ینجا گفته اند بے بهره نیم و نگفته اند کما هو هو قوله رضی الله عنه هر چند امتم اما شریک دولتم نه شرکتی که از ان دعوی همسری خیزد که آن کفر است بلکه شرکت خادم است با مخدوم و این معنی خود منطوق آیات قرآنی و احادیث نبوی است و پروردگار از برای خوشنودی بندگان مومن ضعیف خود در حق بندگان خاص خود در دولت ایمان شریک گردانیده۔

گفته است اِنَّهٗ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِیْنَ وَبَشَّرْنٰهُ بِاِسْحٰقَ نَبِیًّا مِّنَ الصّٰلِحِیْنَ اِنَّهُمَا مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِیْنَ فَلَوْلَآ اَنَّهٗ کَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِیْنَ لَلَبِثَ فِیْ بَطْنِهٖٓ اِلٰی یَوْمِ یُبْعَثُوْنَ و بر افضل مخلوقات تکرار امر کرده است که گوید وَاُمِرْتُ اَنْ اَکُوْنَ مِنَ الْمُسْلِمِیْنَ وَبِذٰلِکَ اُمِرْتُ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُسْلِمِیْنَ و کلیم الله گفتند وَاَنَا اَوَّلُ الْمُؤْمِنِیْنَ و میفرماید وَمَنْ یُّطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُوْلَ فَاُولٰٓئِکَ مَعَ الَّذِیْنَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَیْهِمْ مِّنَ النَّبِیّٖنَ وَالصِّدِّیْقِیْنَ وَالشُّهَدَآءِ وَالصّٰلِحِیْنَ وَحَسُنَ اُولٰٓئِکَ رَفِیْقًا ذٰلِکَ الْفَضْلُ مِنَ اللّٰهِ

قوله رضی الله عنه هر چند اویسی ام اما مربی حاضر و ناظر دارم و هر چند در طریقه نقشبندیه پیر من عبد الباقی رضی الله عنه است اما متکفل تربیت من الباقی است جل جلاله و عم نواله در عرف

کسے را میگویند که مربی ظاهر و حاضر داشته باشد و حضرت بلطافت می گویند که من اویسی ام و مربی حاضر و ناظر دارم یعنی الله و با مرشد طریقت یعنی در مجاز پیر من یعنی مربی من عبد الباقی است اما متکفل تربیت من در حقیقت الله باقیست ہمین مناسبت حضرت گفته اند که ہم مرید رسول الله ام و ہم ہم پیره او و ذکر پیر باین طور بے ادبی نیست زیراکه بمقابله نام باری تعالی است چنانکه می گویند الله و محمد صلعم گوید **قوله رضی الله عنه** من بفضل تربیت یافته ام و براه اجتبا رفته ام سلسله من رحمانی است که من عبد الرحمن ام چه رب من رحمن است و مربی من ارحم الراحمین و معلوم است که اویسی ام و فضلی و مجتبا بودن را مرجع یکی است یعنی بے ریاضت این کمالات بر من حاصل است و حکمت دیرین کہ بی ریاضت این کمالات حاصل است این که مربی من اسم رحمن است و مقتضای ارحم الراحمین چنین است در باب و صد و ہفتاد از فتوحات مکیه مذکور است که اقطاب و صالحین را اگرچه در دنیا اسما می باشند که بدان ندا کرده می شوند مگر پیش حضرت ربوبیت باسم عبودیت مسمی می باشند حق تعالی جل شانه فرماید کما قام عَبْدُ اللهِ این اسم جامع است مر اقطاب او بلحاظ مقامات اقطاب اسما باشند کزان ندا کرده شوند پس نام موسی عبد الشکور است و نام عیسی عبد الملک و اسم مبارک سرور عالم صلی الله علیه وسلم عبد الله پس برای ہر قطب سوائے نام مشہور دنیا و نام جامع که عبد الله است نامی باشد و نام حضرت مجدد علیه الرحمة عبد الرحمن است مقتضای مقام حضرت مجدد رحمه الله ہمین است **قوله رضی الله عنه** طریقه من طریقه سبحانی است الخ یعنی منسوب بذات باری تعالی بدون لحاظ اسمی و صفتی و این سبحانی را با سبحانی که حضرت بایزید فرموده مساسے نیست آن از سکر بر آمده و این از صحو است بدون مزج سکر و معنیش صحیح است و ظاہر یای سبحانی یای نسبت است نه یای متکلم چرا که لفظ طریقه و بعد او از راه تنزیه رفته ام نمی گذارد که یای متکلم باشد معلوم است کے مرشدان طریقت لطائف انسان بخود تلقین اسمی کرده بذات بحت متوجه میگردانند و میگویند بخالق بیچ صفتی ترسا کرد تا شیرت مقامات زیر ماند و از مقصود حقیقی باز مانند و ہمین معنی اشارات کرده گفته اند

بیان معنی سبحانی

از اسم و صفت منزه ذات اقدس تنها است ام و در اینجا تصریح کرده میگویند که سبحانی من نیز سبحانی -
بسطامی است سبحانی مراد از سبحانی او مساسی نیست چراکه سبحانی بسطامی از دائره الانفس آمده
است و سبحانی من از ورای آفاق و انفس است و یای او یای متکلم است و در سبحانی من یای
نسبت است باید دانست که در اصطلاح این طائفه علیه سیر آفاق و انفس است که درین آیه کریمه اشارت
است سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ
و بعضے نهایت را سیر انفس می گویند و سیر آفاقی را سیر مستطیل می گویند بمعنی بعید که مقصود را از
ورای خود جستن است و سیر انفس را سیر مستدیر میگویند که بمعنی اقرب است یعنی مقصود را در
اطراف قلب خود جستن است و جمعی مقصود را ورای آفاق و انفس می دانند و دلیل طائفه
اول که الا انه بکل شیء محیط باحاطه ذاتی بیکیفی قائلند و صفات را زائد بر ذات نمی گویند و لا هو و لا
غیره میدانند و طائفه که سبحانی گفته هر چند تنزیه اراده نمایند البته شائبه از تشبیه هست
و طائفه ثانی میگویند که از بس که ذات او اعلی و اجل است ممکن را ممکن نیست که کسب فیض بی واسطه
نماید حق سبحانه در خارج ذات خود صفات را ایجاد نمود که قدیم اند تا کسب فیض از شیون کرده
بکمال برسانند و انا البته بنابر ذاتی خود مستغنی از صفات است و از این جهت سبحانی این طائفه
از دائره انفس و آفاق است و منزه از تشبیه بلا اشتباه است و از عین صحو برآمده است و
سبحانی طائفه اول از سر چشمه سکر بجوش زده قوله رضی الله عنه ارحم الراحمین
در حق بنده اسباب تربیت را غیر از معتادات نداشته است الخ از اول این مکتوب تا آخر صریحا
ضمنا همین مفهوم شد که من مجذوب و اویسی ام در اصل وصول که در ظاهر مرا پیرے احتیاج
نشد به فضل و کرم خود اجتبا کرد و این همه از مقتضیات اسم رحمن ارحم الراحمین است از کشف
الغطا مذکور است مراد انست که به پیر ظاهر احتیاج نمانده است بزرگان فرموده اند که پیر بمنزله
دایه است و بچه هنگام فطام که تمامی مدت رضاعت باشد حاجت بمرضعه ندارد و کذلک سالک چون
بهمت و استعداد دید مرشد بفنا فی الشیخ باشد و از آن با شرف مشرف شود بمقام شیخ خود برسد بجای فطام سیر که احتیاج او از پیر ظاهر

میشود و بعد از ان آنچه در کمین استعداد او و دیعت نهاده اند بظهور می آید لهذا مریدے به پیر خود گفته است اگر در وقت خاص من که با حق سبحانه باشد تو درمیان در آئی سرت از تن جدا کنم پیر از وے این سخن پسندید و در کنار گرفت منقول است که حضرت خواجه بزرگ در خدمت پیر خود امیر کلال بر این سلوک تمام کردند حضرت امیر فرمود که آنچه درین راه حاصل کرده بودم نثار شما کردم اما استعداد شما بس بلند افتاده از بهر کجا بوے مطلب بمشام شما برسد از ترک و تاجیک طلب نمایند حضرت غوث الثقلین در فتوح الغیب باین معنی اشارت می نماید آنجا که می فرماید فَاِذَا بَلَغَ الْمُرِيْدُ حَالَةً شَيْخِهٖ اُفْرِدَ عَنِ الشَّيْخِ وَ قُطِعَ عَنْهُ فَتَوَلَّاهُ الْحَقُّ فَيَقْطَعُهٗ عَنِ الْخَلْقِ جُمْلَةً فَيَكُوْنُ الشَّيْخُ كَالظِّئْرِ وَالدَّايَةِ لَا رِضَاعَ بَعْدَ الْحَوْلَيْنِ بشرح مکتوب که بفضل الله تعالے موفق شدم اگر دران ادنی تامل بکار رود واضح میتوان شد که اساس تمامی اعتراضات که وارد کرده میشود منهدم شده بخاک آمیخت اکنون ضرورت آن نبود که بهر قول را نقل نموده بجوابش پرداخته شود مگر احتیاطاً بان متوجه میگردم البته جابجا شیخ رحمة الله علیه اعتراض بر رفع توسط نموده و این را اعظم اعتراض شمرده چون شیخ خود در تعریف مجذوب سالک رفع توسط قایل است چنانکه مذکور شود پس هر اعتراض وے بر معترض عاید میگردد ثم هو جوابه فهو جوابنا لهذا در بعض مقام از جواب طی کشیح نموده شد اگر حضرت معترض کلام خود را بغور ملاحظه میفرمود لب اعتراض بر حضرت مجدد رحمة الله علیه نمی کشود **قال** سبحان الله وله العظمة والکبریاء این چه سخنان و این چه کلمات است و این چه سلطنت و سطوت است و این چه خطبه خوانی و ثنا گستری نفس است **اقول** اظهار شعار ربانی را بر خطبه خوانی و ثنا گستری نفس محمول نه باید فرمود و الا از بسے بزرگان دین صورت بسوء ظن خواهد بود حاشا که ازین سخنان جز تحدیث بنعمة الله ترفع و افتخار بر ابنای روزگار مطمح نظر بوده باشد و در کلام حضرت مجدد رحمة الله علیه کلمات انکسار که مذکور شد زاید بران چه توان بود در مکتوب یازدهم از جلد اول میفرماید و هر که در عالم است حتی که کافر فرنگ و ملحد زندیق از خود بهتر می دانند و بدترین همه این خود را انگارد انتهی و کیف انا کابر زین

باوصف چنین تصریح انتساب این اقوال بر خطبہ خوانی و ثناخوانی و ثناگستری زیبد حضرت شیخ در رسالہ ایراد العبارت النصیحۃ فی قولہ الدین النصیحۃ میفرماید ہرچہ دران شبہ بود توقف دران لازم اگر قائل و فاعل آن مردی است کہ امام است درعلم وعمل و مستقیم است در تقوی و ورع تاویل و توجیہ قول و فعل وے باید نمود انتہی پس ہرگاہ در کلام ہیچ محل شبہ نبود خواہ مخواہ بران ایراد پیش کردن کے جائز خواہد بود و ہمین است مسلک ابن حجر و دیگر اکابر کہ حسب طاقت بتاویل توجیہ مقولہ بزرگان پرداختہ اند بلکہ در بعضے مواضع تصحیح شطحیات ہم نمودہ اند قال اللہ اکبر درویشی شکستگی و خاکساری و ادبے تواضع و کم زدنی نفس است حضرت خواجہ محمد پارسا رحمۃ اللہ علیہ رحمۃ واسعۃ در اخر رسالہ قدسیہ باین رباعی وصیت کردہ اند رباعی

اندرہ حق جملہ ادب باید بود	تاجان باقی است درطلب باید بود
درہر دم اگر ہزار دریا بہ کشی	کم باید کرد و خشک لب باید بود

اقول الحق درویشی شکستگی و خاکساری است ؎

چند پرسی کہ بندگی چہ بود	بندگی جز فگندگی چہ بود

انکساری

کیست کہ مثل حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ تواضع نمودہ باشد کیست کہ مثل حضرت ایشان راہ انکساری و شکستگی طے نمودہ باشد در مکتوب دوصد و بست دوم از جلد اول فرماید بزرگے فرمودہ کہ مرید صادق آنست کہ مدت بست سال کاتب شمال او چیزے نیابد کہ بروی نویسد و این فقیر بہ تقصیر بذوق و وجدان در حق خود می یابد کہ کاتب یمین معلوم نیست کہ در مدت بست سال حسنہ بیابد کہ در صحیفہ اعمال او درج نماید خدا دانا است جل شانہ کہ این سخن را بتصنع و تکلف نمی گوید والیضاً بذوق می یابد کہ کافر فرنگ از وی بمراتب بہتر

؎ مگر تحدیث بہ نعمۃ اللہ منافی شکستگی و خاکساری نیست حضرت غوث انام رضی اللہ عنہ فرماید ؎
اناکنت قبل القبل قطبا مبجلا * تطوف بی الاکوان والرب ہمانی * در قصیدہ می فرماید ؎ ونفخت علی الانجیل جمعا شرحتہ
اخی و رفیقی کان موسی بن عمران * وطلعت رمزا کان عیسی سجلہ * بہ کان یحیی الموتی والرمز سریانی *

است واکرم آنرا پر سند از جواب عاجز آید والیضا بطریق نذق خود را محاط خطیات سیئه اند و مشمول سیات می انگارد و حسناتے که بوجود مے آید کاتب شمال خود را بکتابت آن احق مے بیند و می یابد که کاتب شمال وے همیشه درکار است و کاتب یمین او معطل و بے کار و صحف یمین را خالی و سفید می داند و صحف شمال سا مملود سیاه امیدی جز برحمت ندارد و دست آویزی جز مغفرت نه اَللّٰهُمَّ مَغْفِرَتُكَ اَوْسَعُ مِنْ ذُنُوْبِيْ وَرَحْمَتُكَ اَرْجٰى عِنْدِيْ مِنْ عَمَلِيْ[1] موافق حال اوست عجائب کاروبار است فیوض و ارادت الٰهی جل سلطانه که علی الدوام در مدارج کمال و تکمیل فایض و وارد است تا ایشان دید قصور می نماید و تقویت این عیب بینی میفرماید بجاے عجب نقصت می افزاید و در محل ترفع راه بتواضع و فروتنی می کشاید و در آن واحد هم بکمالات ولایت مستتر[2] است و هم بدید قصور متصف هر چند بالاتر میرود پایان تر خود را می بیند بلکه همان بالاتر رفتن سبب پایان تر دیده شده است ظرفا انرا باور دارند یا نه واگر سر آنرا معلوم کنند باور دارند انتهى ۞

ره این است سعدی که مردان راه	به عزت[3] نه کردند در خود نگاه ۞

مگر شکستگی و تواضع منافی تحدیث بنعمة الله نیست حاشا وکلا والعجب کل العجب که برین انکسار هم مدعی التفات نه نماید و زبان لعنت کشوده گوید که خود را از کافر بدتر دانسته سبحان الله و بحمده در بحر المعانی مذکور است چون عاشق را وصال در آید هزار لقب و نام از ان حضرت آید یعنی معشوق حقیقی اسمهای آن محبوب را مختلف گردانند تا آنکه کافر گویند چون آنرا بدین نامها و لقب ها خوانند در خاطر عاطر فتورے و نفورے نیاری بلکه به عیش ابد در

[1] خداوندا مغفرت تو وسیع تر است از گناهان من و رحمت تو بسیار امید دارنده تر دماز عمل من ۞ [2] قصائد حضرت غوث صمدانی رحمة الله علیه در تحدیث بنعمة الله مالامال است چند شعر درین مقام مذکور میشود ۞ انا الواحد الفرد الکبیر بذاته ۞ انا الواصف الموصوف شیخ الطریقة ۞ ملکت بلاد الله شرقا و مغربا ۞ وان شئت افنیت الانام بلحظتی ۞ ۱۲

حکایت شقیق بلخی

رقص ورا وذوق گیری که لَیْسَ[۱] بِصَادِقٍ فِي حُبِّهٖ مَنْ لَمْ يَتَلَذَّذْ عَلٰى ضَرْبِهٖ یعنی نیست در حب او کسی صادق که در زخم های او لذت نه گیرد انتهی نقل است که مریدی از مریدان شقیق بلخی[۲] قدس الله روحه اتفاق سفر حج افتاد و از شقیق رخصت طلبید شقیق گفت برو بخدا سپردم اما چون در بسطام برسی باید که بپای بوس سلطان العارفین بایزید مشرف گردی از من او را دعا برسانی چون مرید به بسطام رسید بپای بوس ابویزید مشرف شد پرسید تو کیستی واز کجا آمدی او گفت من مریدی ام از مریدان شقیق بلخی به نیت حج میروم پرسید که پیر تو چه کار می کند او گفت پیر من مقام توکل درست می کند و پای توکل بجای رسانیده است که می گوید که اگر آسمان همه آهنین گردد و روی زمین همه سنگستان شود نه از آسمان چیزی بارد و نه از زمین چیزی روید و جمله خلایق عیال و اطفال من باشند من از توکل خود نگردم سلطان العارفین گفت این نیست صعب کافری و این سخت مشرکی اگر ابویزید کلاغی باشد در مقام آن مشرک نپرد او را از من بگوی که از بهر دو نان خداوند تعالی را چرا می آزمایی اگر ترا بنانی حاجت افتد از همجنس خود بخواه و بخور تا از شومی تو آن شهر و آن ولایت خراب نه گردد اینجا صاحب سبع سنابل[۳] گوید پایهٔ توکل شقیق قدس سره که در دهم و فهم خلایق نمی گنجد عارفی همچو ابویزید باید که بران توکل جرح کند و گرنه کرا حد و کرا مجال

---

۱ نیست صادق در محبت وی هر که لذت نگرفت بر ضرب وی ۲ قلادهٔ زاهد طریق ابو علی شقیق یگانه وقت بود و شیخ زمان و در زهد و عبادات قدمی راسخ داشت و همه عمر در توکل رفته و انواع علوم کامل بود و تصانیف بسیار داشت استاد حاتم اصم بود و طریقت از ابراهیم گرفت و با بسیار مشایخ صحبت داشت و یکهزار و هفت صد استاد را شاگردی کرد شهادت ایشان در سنه ۹۳ هجری بوده قبر ایشان در ختلان ابوده است ۱۲ ۳ از تصانیف مشهوره میر عبدالواحد بلگرامی است محتوی حکایات و مسائل تصوف میر عبدالواحد مرید شاه صفی الدین بود و بخدمت شیخ حسین سکندره تعلیم یافت اکبر بادشاه وی را بسیار احترام می کرد شرح نزهة الارواح حقایق هندی شرح قصه چار برادر حل شبهات شرح مصطلحات دیوان حافظ و رسائل در تصوف از سلاز نوادر تصانیف وی شرح کافیه است که بطور حقایق تا حال غیر مطبوع نگاشته در یک مقام

که درین چنین تنگی سخن گوید ۹

منزل عشقت مکانی دیگر است — مرد این ره را نشانی دیگر است
عقل کی داند که این رمز از کجاست — این حکایت را بیانی دیگر است
بر سر بازار صرافان عشق — زیر هر دارے دکانی دیگر است
معرفت در جبه و دستار نیست — وآن عزیزان را نشانی دیگر است

قال ۵۲ وَقَالَ بَعْضُ الْعُرَفَاءِ حَقِيْقَةُ الطَّرِيْقِ اَنْ تَكُوْنَ مُفْلِسًا اَبَدًا وَاَنْ تَكُوْنَ طَالِبًا لِلْاَعْلٰى وَمَتٰى ظَنَنْتَ اَنَّكَ وَصَلْتَ مَا وَصَلْتَ وَمَتٰى ظَنَنْتَ اَنَّكَ ظَفِرْتَ مَا ظَفِرْتَ وَمَتٰى ظَنَنْتَ اَنَّكَ حَصَلَ لَكَ حَالٌ لَا حَالَ لَكَ حَالٌ سالکان این راه و مقبولان و محبوبان درگاه همه ناظر درین است

مبنی از اوائل آن بطریق اختصار ایراد می رود الکلمة لفظا ای کلمة التوحید ملفوظة علی اللسان و ملحوظة بالقلوب و محفوظة بالجوارح یعنی کلمه توحید در مرتبه اقرار بر زبان های ملفوظ است و در مرتبه تصدیق در دلهای ملحوظ است و در مرتبه اعمال و احوال بباطن ها ما چنان محفوظ است که بر بن موی ذوق و شوق بالا زان محظوظ است مصنف رح اکتفا بذکر مرتبه اقرار کرده و دو معطوف محذوف فرو گذاشت بحکم آنکه حکم کردن بر اسلام و سبب جریان تکالیف شرعیه منوط و مربوط بمرتبه اقرار است و قرینه حذف مفهوم از عبارت مصنف است که می گوید وضع لمعنی مفرد نهاده شده است یعنی اللازم گردانیده شد و قبول کلمه توحید بر رفع آفات و نواهی از جهت تحصیل معنی که فرد مجرد است از کفر و نفاق و افراد از معاصی فالافراد من الکفر مرتبة الاقرار والافراد من النفاق فی مرتبة التصدیق والافراد من المعاصی فی مرتبة الاحوال الا من تاب بعد تعالی هو جدا یبدل الله سیئاتهم حسنات و هی اسم و ان کلمه توحید بر نوع است یکی اسم چه اقرار و تصدیق لفظا اسم توحید صورت است و فعل بود فحرف چه عمل و احوال و آن حقیقت احوال است و حرف سوم حرف توحید است و این توحید عظمی است کما ان استعداد انسانی بر این رفت است و از علامات این هر دو توحید که بعضشان مع بی کیفیت است که علامات حرف خلوه من علامات الاسم و الفعل گرامی از مسلک تجاوز بود وفات شان شب جمعه سیوم ماه رمضان سنه اتفاق افتاد مزارش در بلگرام در قبه ایست میر عبد الجلیل بلگرامی را از اولاد او بود ۵۱ بدانکه شقیق بلخی از مریدان سلطان العارفین بود پیران حق مریدان گاهی کموهش می کنند و گاهی شاباش ۱۲ ۵۲ بعض عرفا گویند که حقیقت طریق است که تو مدام مفلس باشی و دایم طالب مقام علی هرگاه گمان بری که تو رسیدی نرسیدی هرگاه خیال فیروز مندی در دماغ تو متمکن گشت غیر فیروز مند نگردیدی و هرگاه تصور نمودی که ترا حال حاصل شد ترا حالی نیست ۱۲

اقول این کلام فی حد ذاته صحیح است مگر از ان الزامے عائد نمی شود فلا یصح التقریب زیرا که محصل مرام ہمین است کہ طالب را لازم است کہ مدام در عجز وافتقار و تضرع وانکسار بوده باشد وہمیشہ استدعاء رتبہ اعلی و درجہ ارفع نموده باشد و خود را واصل نہ پندارد و ظاہر است کہ این معنی منافی تحدیث نعمت نیست کہ او واجب است[1] قال نعم از بعضے اقطاب فخر ومباہات بر اہل زمان خود بوقوع آمده است و از مقام و از مرتبہ خود خبر داده اند گویند کہ آن بامر پروردگار است نہ بطریق تکبر و نفسانیت شاید کہ درینجا نیز ازین قبیل خواہد بود واللہ اعلم اقول فی الواقع ہمچو بعض اقطاب حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ نیز فخر ومباہات نموده از مقام خود خبر داده اند نہ بطریق کبر و نفسانیت چنانچہ جابجا در مکاتیب شریف فرموده اند کہ بافشاء این ہمہ امر کردند و نیز فرموده اند ؎

در پس آئینہ طوطی صفتم داشتہ اند	ہر چہ استاد ازل گفت ہمان مے گویم

و نیز گفتہ مقصود ازین گفتگو اظہار نعمت حق است سبحانہ و ترغیب طالبان این طریقت نہ تفضیل خود بر دیگران الخ قال اما ان نسبت با قران و شرکاء گفتہ اند نہ نسبت بحضرت سید کائنات علیہ افضل الصلوات واکمل التحیات اقول این کلام از پایہ اعتبار ساقط است اما اولا پس نقض تفصیلی آن است کہ من این را تسلیم نمی کنم چہ این حضرات رضی اللہ عنہم چنانکہ نسبت با قران واخوان خود گفتہ اند ہمچنان نسبت با نبیاء عموما و نسبت بسید انبیاء[2] خصوصا علی اجمعہم افضل الصلوۃ واکمل التحیات شیخ محی الدین بن عربی در جزء ثانی از فتوحات مکیہ ناقل است لَقَدْ حَدَّثَنِیْ اَبُوالْبَدْرِ التَّمَاشِکِیُّ الْبَغْدَادِیُّ رَحِمَہُ اللّٰہُ عَنِ الشَّیْخِ بِشْرٍ مِنْ سَادَاتِنَا بِبَابِ الْاَزَجِ عَنْ اِمَامِ الْعَصْرِ عَبْدِ الْقَادِرِ اَنَّہٗ قَالَ مَعَاشِرَ الْاَنْبِیَاءِ اُوْتِیْتُمُ اللَّقَبَ وَاُوْتِیْنَا مَا لَمْ تُؤْتَوْا فَامَّا

[1] حضرت غوث انام فرمایند ؎ شربت بکاسات الغرام سلافۃ ٭ بہا انتعشت روحی و جسمی و مہجتی ٭ حضرت انا الساقی لمن کان حاضرا ٭ ادیر علیہم کرۃ بعد کرۃ ۱۲ [2] حضرت غوث انام فرمایند ؎ علی الدرۃ البیضاء کان اجتماعنا ٭ وفی قاب قوسین اجتماع الاحبۃ ۱۲

بقیہ بر صفحہ (۱۸۱)

قَوْلُهٗ اُوْتِيْتُمُ اللَّقَبَ اَىْ حُجِرَ عَلَيْنَا اِطْلَاقُ لَقَبِ النَّبِيِّ وَاِنْ كَانَتِ النُّبُوَّةُ الْعَامَّةُ سَارِيَةً فِىْ اَكَابِرِ الرِّجَالِ وَاَمَّا قَوْلُهٗ وَاُوْتِيْنَا مَا لَمْ تُؤْتَوْا هُوَ مَعْنٰى قَوْلِ الْخِضْرِ الَّذِىْ شَهِدَ اللّٰهُ لَهٗ بِعَدَالَتِهٖ وَتَقَدُّمِهٖ فِى الْعِلْمِ وَاَتْعَبَ الْكَلِيْمَ الْمُصْطَفَى الْمُقَرَّبَ مُوْسٰى عَلَيْهِ السَّلَامُ فِىْ طَلَبِهٖ مَعَ الْعِلْمِ بِاَنَّ الْعُلَمَاءَ يَرَوْنَ اَنَّ مُوْسٰى اَفْضَلُ مِنَ الْخِضْرِ فَقَالَ لَهٗ يَا مُوْسٰى اَنَا عَلٰى عِلْمٍ عَلَّمَنِيْهِ اللّٰهُ لَا تَعْلَمُهٗ اَنْتَ فَهٰذَا عَيْنُ مَعْنٰى قَوْلِهٖ اُوْتِيْنَا مَا لَمْ تُؤْتَوْا فِىْ حَالِهٖ ونیز در فتوحات می طرازد وَكَانَ عَبْدُ الْقَادِرِ الْجِيْلِىُّ مِمَّنْ شَطَحَ عَلَى الْاَنْبِيَاءِ وَالْاَوْلِيَاءِ بِصُوْرَةِ حَقٍّ درین عبارت لفظ انبیاء که شامل است مر نبی و رسول را ملاحظه نمودنی است ونیز در فتوحات مذکور است وَمِنْهُمْ مَنْ تَغْلِبُ عَلَيْهِ الشَّطَحَاتُ بِالْحَقِّ كَعَبْدِ الْقَادِرِ فَيُظْهِرُ الْعُلُوَّ عَلٰى اَمْثَالِهٖ وَاَشْكَالِهٖ وَعَلٰى مَنْ هُوَ اَعْلٰى مِنْهُ فِىْ مَقَامِهٖ صحابه وانبیاء الله عموماً فائز مقام علی بوده اند حضرت غوث انام آنچه به نسبت حضرت سید کائنات فرموده اند استقصار آن دشوار است درین مقام بچند اشعار قصیده التقامی و دبعضے فضلاء دعوی کرده اندکه

بقایا صفحہ ۱۸۰ یعنی ما را لقب نبی عطا نشده اگرچه نبوت عامه در اکابر اولیاء الله ساری است فاما عدالت و تقدم علمی خضر علیه السلام از شهادت عالم شهادت پیدا است موسی علیه السلام را حکم شد تا ملاقات حضرت خضر علیه السلام کنند باآنکه نزد علماء حضرت موسی علیه السلام افضل بود از حضرت خضر علیه السلام خضر با حضرت موسی علیه السلام خطاب کرده گفت که مرا علمے است که از آن الله تعالی بمن تعلیم فرموده و این علم شما را حاصل نیست ۱۲ ۵ شیخ عبدالقادر جیلانی رضی الله عنه بر انبیاء و اولیاء شطح می کرد بصورت حق ۱۲ ۶ بر بعضے ارباب ولایت شطح غالب آید چنانکه عبدالقادر رضی الله تعالی عنه که علوے فرمود بر امثال خود و کسانیکه در درجه و مقام از وی بالاتر بوده اند ۱۲

کہ آں بروایات متواترہ صحیحہ ثابت شدہ است ؎

انا اول المکنون فی علم خالقی	انا آخر المبعوث فی سر بدیۃ ؛
انا کنت فی العلیاء و نور محمدی	بمکنون سر اللہ قبل النبوۃ ؛
نعم لنشائی فی السحب من قبل آدم	و سری فی الاکوان من قبل نشائی
وما قلت ہذا القول فخرا و انما	اتی الاذن حتے تعرفون حقیقتی

ازین ظاہر است کہ حضرت غوث انام باذن باری تعالی افشار این سری فرمایند کہ حضرت ایشان در علم خالق اول مکنون بودند و آخر مبعوث و ہنوز نور محمدی در سر بود کہ حضرت ایشان در علیا بودند و در حب نشار حضرت ایشان قبل آدم بود و قبل النشاۃ ذکر سرش در اکوان بود پس ای برادر این را بچشم الضاف بنگر کہ از کجا بہ کجا می رسد و با وصف این قسم اقوال انکار چگونہ روا بود و کے ہمچنین تبری لایق تصدیق باشد ؎

چند بر جبین کنی ابرو ستم اغاکنی	خندۂ زن کہ گرہ از دل ما با زکنی

امام شعرانی در لواقح الانوار فی طبقات الاخیار از حضرت بایزید بسطامی علیہ الرحمۃ نقل می کنند اَنَّہٗ قَالَ خُضْتُ بَحْرًا وَقَفَ الْاَنْبِیَاءُ بِسَاحِلِہٖ درین عبارت نیز لفظ انبیا مذکور است کہ جمع نبی است و از حضرت بایزید بسطامی لِوَائِیْ اَرْفَعُ مِنْ لِوَاءِ مُحَمَّدٍ اشتہار تام دارد و این ترفع خاص نسبت بحضرت رسالت پناہی است صلوۃ اللہ علیہ باعلان اسم مبارکش صلے اللہ علیہ وسلم و کلمات حضرت غوث انام رحمۃ اللہ علیہ نسبت بہ انبیا اولی العزم و غیر اولی العزم مشہور اند و بعض فضلا آنرا مروی بروایات متواترہ صحیحہ مدعی بودہ اند چند اشعار بہ طور الموذج تحریر مے شود تا بر ہمین قیاس فرمایند ؎

انا کنت مع یعقوب فی حزن یوسف	وما اجتمع الاثنان الا بسر کتی
انا کنت مع نوح بما شہد الوری	بحارا و طوفانا علے کنہ قدرتی
انا کنت مع ادریس لما ارتقی العلے	واسکنہ الفردوس احسن بقعۃ

انا کنت فی رویا الذبیح فداؤہ — وما انزل اللبش الا بفتوتے
انا کنت مع ایوب فی زمن البلا — وما شفیت بلواہ الا بدعوتے
انا کنت مع عیسے فی المہد ناطقاً — واعطے داؤد حلاوۃ نعمتے

ازین کلام حضرت غوث انام رضی اللہ عنہ ترجیح و تفضیل وے بر حضرت یعقوب و یوسف و نوح و ادریس و ابراہیم و ایوب و عیسٰے و داؤد علے نبینا و علیہم الصلوۃ والسلام لازم می آید پس انچہ معترض انکار تام فرمودہ بنی است بر عدم تتبع کلام حضرات صوفیہ اما ثانیا پس بر تقدیر تسلیم می گوییم کہ حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ بجز اظہار تواضع و تحدیث بنعمۃ اللہ جاے بہ نسبت امثال و اقران خود ترفع نہ نمودہ باکابر انبیاء اللہ صلوات علیہم و اولیاء اللہ رضی اللہ عنہم چہ رسد بلکہ ہر گاہ حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ مدار مدارج علیا و مناصب مراتب کبری را بر متابعت حضرت خیر الورے علیہ صلوۃ الملک العلی جابجا ظاہر فرمودہ تا انکہ اگر نیک نگریستہ شود در مکتوب شریف تاکیدی کہ در حکم متابعت مذکور است ہم پایۂ آن ذکری دیگر نیست پس انتساب ترفع خانہ الضاف را سوختن است اگر این مباحث را کہ بعبارات مختلفہ در مقامات عدیدہ اندراج یافتہ بطور استقصا انتخاب نمودہ درین مقام بنگارم موجب اطناب خواہد بود متہذا چند مقام رفیع الشان مید ہم در مکتوب چہل و چہارم از جلد اول می فرماید چون ان سرور محبوب رب العالمین است متابعان او بواسطہ متابعت بمرتبۂ محبوبیت می رسند چہ محب ہر کہ از شمائل و اخلاق محبوب خود می بیند آنکس را محبوب خود میدارد و مخالفان را ازینجا قیاس باید کرد

محمد عربی کابروی ہر دو سرا ست — کسیکہ خاک درش نیست خاک بر سر او

در مکتوب صد و دوازدہم از جلد اول می فرماید احوال و مواجید کہ بی تحقیق بحقیقت معتقدات این فرقہ ناجیہ میسر شود جز استدراج ہیچ نمیدانیم و خبر خرابی ہیچ نمی انگاریم با این دولت اتباع فرقہ ناجیہ ہر چیہ بدہند منت می داریم و شکر بجاے آریم و اگر ہمین را بدہند و ہیچ از

احوال و مواجید نه ہند باک ملہ اریم و راضی ایم انتہی در مکتوب صد و چہار دہم از جلد اول
میسر باید ذرہ این متابعت مرضیہ از جمیع تلذذات دنیاوی و تنعمات اخروی بمراتب بہتر
است الخ در مکتوب صد و پانزدہم از جلد اول که بملا عبد الحق دہلوی صدور یافتہ در باب قطع
ہفت گام می فرماید کُلُّ ذٰلِكَ مَنُوطٌ بِمُتَابَعَةِ سَيِّدِ الْاَوَّلِيْنَ وَالْاٰخِرِيْنَ عَلَيْهِ
مِنَ الصَّلٰوةِ اَكْمَلُهَا وَمِنَ التَّحِيَّاتِ اَفْضَلُهَا ۵ و در مکتوب
شصت و پنجم از جلد اول درین باب بسطی فرمودہ ہمچنان در مکتوب صد و ہشتاد و ششم و مکتوب
صد و نود دیکم و صد و نود و دوم وغیرہ از جلد اول و دیگر جلدہا از حکم متابعت مالامال است
در مکتوب ہفتاد و ہشتم از جلد اول میسر باید که وصول باین نعمت عظمی وابستہ باتباع سید
اولین و آخرین است علیہ وعلی آلہ من الصلوات افضلہا ومن التسلیمات اکملہا تا تمام خود را در
شریعت گم نہ سازد و بہ امتثال اوامر و انتہا از نواہی متجلی نہ گردد بوے ازین دولت بمشام جان
او نرسد باوجود مخالفت شریعت اگرچہ برابر سر موی باشد اگر بالفرض احوال و مواجید دست
دہد داخل استدراج است آخر او را رسوا خواہند ساخت خلاصی بے اتباع محبوب رب العالمین
علیہ وعلی آلہ من الصلوات افضلہا ومن التسلیمات اکملہا ممکن نیست درویشانے که قدم راسخ
در شریعت دارند و از عالم حقیقت نیک شناسا اند از ایشان ہمتے باید طلب نمود و بدی
باید جست تا عنایت حق سبحانہ از دریچہ ایشان ظاہر شدہ تمام بجانب قدس خود تعالی
جذب نماید و مخالفت را در وی گنجایش نماند تا سر موے راہ مخالفت شریعت کشادہ است
محل خطر است تمام سبیل مخالفت را باید مسدود ساخت ~~
~~ محال است سعدی که راه صفا ~~ توان رفت جز در پے مصطفی ~~ بن لہ مخنوت است برابتاع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ۱۲

صلوۃ اللہ و سلامہ علیہ وعلی آلہ انتہی مختصراً و در کتاب مبدء و معاد بدین الفاظ نگاشتہ
اند ولی ہر کمالے که می یابد و بہر درجہ که میرسد بطفیل متابعت نبی خود است علیہ الصلوۃ والسلام
حصول آن کمال بواسطہ متابعت آن نبی است و نتیجہ الیست از نتائج اتباع سنت او

انتہی و نیز در ہمان کتاب فرمودہ اند حظ وافر از طریق صوفیہ بلکہ از ملت اسلام کسے راست کہ فطرت تقلید وجبلت متابعت دروے بیشتر است مدار کار اینجا بر تقلید است ومناط امر درین موطن بر متابعت تقلید انبیا علیہم الصلوۃ والسلام بدرجات علیا میرساند ومتابعت اصفیا بمعارج عظمی میبرد الخ ودر رسالہ معارف لدنیہ بدین نمط ارشاد فرمودہ وعجب است از بعضے درویشان خام ناتمام کہ کشف خیال خود را اعتبار نمودہ بانکار ومخالفت این شریعت باہرہ اقدام می نمایند الخ پس با وصف چنین تحریرات وتصریحات چگونہ از حضرت ایشان فخر ومباہات خصوص بنسبت بحضرت سید کائنات علیہ الصلوات والتسلیمات باور بندا شتہ شود قال و بعضے از کبرائے مشائخ گفتہ اند اَنَا مَا دَبَّانِیْ اِلَّا رَسُوْلُ اللّٰہِ[ط١] وحضرت غوث الثقلین رضی اللہ عنہ فرمودہ اند لَیْسَ عَلَیَّ مِنَّۃٌ اِلَّا لِلّٰہِ وَلِرَسُوْلِہٖ[ط٢] این درست است اقول حسب مذاق حضرت معترض رحمۃ اللہ علیہ چگونہ درست باشد انکار نعمت پیران طریقت وائمہ وصحابہ کرام رضوان اللہ علیہم اجمعین لازم میتن این کلام است وجابجا در مکاتیب ورسائل حضرت مجدد رضی اللہ عنہ انکار نعمت آن حضرات اندراج نیافتہ فمنہا حضرت مجدد رضی اللہ عنہ در رسالہ مبدء ومعاد می فرماید مرید ہر کمالے راکمی یابد از تقلید پیر خود می یابد خطاء پیر بہتر از صواب مرید است انتہی ونیز در ہمان کتاب مذکور است کہ اعتقاد مرید بافضلیت پیر واکملیت او از ثمرات محبت است واز نتایج مناسبت کہ سبب افادہ واستفادہ است الخ قال اما آنکہ گویند در قرب ووصول تا بمقامے رسیدہ ام کہ ہیچکس واسطہ نیست[ط٣] وہیچ یکی را دخلے نہ رسول ونہ غیر وے را اگر واسطہ بودند در وقت سلوک بودند حالا کہ سلوک تمام شد وقرب درگاہ حاصل گشت ووصول بحصول پیوست ہیچکس واسطہ نیست[ط٣]

[ط١] مراد مرف رسول اللہ پرورده ١٢ [ط٢] بر ما صرف منت اللہ ورسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بودہ است [ط٣] حضرت غوث صمدانی فرماید سے نمن فی رجال اللہ نال مکانتی ٭ وجدی رسول اللہ صفی الاصل ربانی ٭

کردن از مناسبات این امر کہ محکمی لازم نیست

وہمہ منقطع شدند **اقول** حضرت غلام علی شاہ صاحب[۱] رحمۃ اللہ علیہ فرماید العیاذ باللہ
این چہ خلاف نویسی است واین چہ بے تحقیق گوئی است در ہیچ مکتوب ایشان این چنین
عبارت نیست یا شیخ عفی اللہ عنک از کلام ایشان چنین معلوم می شود کہ دو راہ قرب الہی است
یکے طریق ولایت کہ بکسب و سلوک از توبہ و انابت بمقام رضا روند واز تجلی صفاتی بہ تجلی ذاتی
ترقی نمایند دوم طریق کمالات نبوت واجتبا کہ موصل اصل الاصل است و بہ تجلیات ذاتیہ
دائمی استمراری میرسد وحصول ہر دو طریق بے تبعیت ومتابعت حبیب خدا صلی اللہ علیہ و
سلم ممکن نیست در طریق ولایت در مشہود سالک ذات پاک رسول خدا حائل است ودر طریق
کمالات نبوت در مشہود سالک ذات مقدس مطہر آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم حائل نیست انتہی تحریر

سلہ از اعاظم خلفای حضرت مرزا جانجانان است ونسب شریف وی بحضرت اسداللہ الغالب کرم اللہ وجہہ می رسد والد
بزرگوار وی سید عبداللطیف مرد مرتاض واہل مجاہدہ بود کہ بجای طعام بأکل لقوب اکتفا کردی ودر صحرا ذکر جہر می نمود ودر سلسلہ
قادریہ اعظمیہ مرید ناصرالدین قادری بود منشای او قصبہ بٹالہ پنجاب ہست وتا سن بلوغ در آنجا سکونت داشت اجمیر بیست ودو
سالگی والد بزرگوار وے را از بٹالہ در دہلی طلبید بارادہ آنکہ او را ہم بخدمت پیر خود حاضر کردہ مرید کنند چون غلام علی شاہ در دہلی رسید
شاہ ناصرالدین فوت کرد و نوبت بہ بیعت نرسید پس والد بزرگوار فرمود کہ ما شما را برای بیعت شاہ ناصرالدین طلبیدہ بودیم اما
تقدیر نبود حالا ہر جا کہ بوی مقصود بمشام جان شما برسد بیعت کنید پس حضرت شاہ اول بخدمت شاہ ضیاء اللہ وشاہ عبدالعدل
خلفای خواجہ محمد زبیر حاضر شد بعد از ان بخدمت میر درد فرزند خواجہ ناصرالدین و مولانا فخرالدین چشتی دہلوی وشاہ تانو وشاہ غلام
سادات چشتی ودیگر اعزہ ومشایخ دہلی حاضر شدہ خط صحبتہا برداشت آخر در عمر بیست و دو سالگی بخدمت حضرت مرزا مظہر جانجانان
در سنہ ۱۱۸۰ ہجری حاضر شدہ دست ارادت بدامان آن حضرت زد واول بیعت بخاندان عالیہ قادریہ نمودہ بہ تکمیل رسید خرقہ خلافت
سلاسل اربعہ یافت وبعد از وفات پیر روشن ضمیر جانشین وصاحب سجادہ ایشان شد وہزارہا کس طالبان حق را بحق رسانید وخوارق وکرامات آنحضرت بی
حد وحساب نیست در علوم ظاہری تلمذ بمولانا شاہ عبدالعزیز داشتند رسائل تصوف حضرت ایشان مشہور ومعروف اند رسائلی کہ بجواب
ایرادات شیخ عبدالحق رحمۃ اللہ علیہ نگاشتہ اند محتوی تحقیقات بدیعہ بودہ اند ولادت باسعادت وی در قصبہ بٹالہ علاقہ ملک
پنجاب بوقوع آمد در سنہ ۱۱۵۶ ہجری و وفات در سنہ ۱۲۴۰ ہجری سلہ چون جناب شاہ عبداللہ قیوم زمان مرجع جہان شد در حلقت گوخبات کم

رفع توسط و وسائط بسبب حصول طریق این کمالات نبوت و اصطفا است که به فضل و موہبت الہی از کمال متابعت رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم بآن امتیاز یافتند در مکتوب صد و بست و یکم از جلد ثالث می فرمایند که ساده لوحی از این عدم توسط که در طریقه جذبه وغیرها گفته شده استغنا از بعثت خیر البشر صلے اللہ علیہ وسلم اگرچه بنسبت به بعض بود توہم نکند و عدم مبعوث احتیاج بمتابعت و تبعیت او گمان نبرد که آن کفر و الحاد و زندقه و انکار است از شریعت حقه او صلے اللہ علیہ وسلم که ہمه پس خوردہ دیند و بے توسط او کمال اخذ نمی نمایند چه ہرگاه وجود شان بے توسط وجود او صورت نه بندد و کمالات دیگر خود تابع وجوداند بے توسط او چه صورت دارند بلے محبوب رب العالمین چنین می باید صلی اللہ علیہ وسلم بکشف صحیح و الہام صریح به یقین پیوسته که ہیچ از دقایق راه و ہیچ معرفت از معارف این قوم بے توسط او و بے متابعت او صلے اللہ علیہ وسلم میسر نیست و منتہی را در رنگ مبتدی و متوسط فیوض و برکات این راه بے تبعیت و طفیل حاصل نیست

محال است سعدی که راه صفا … توان رفت جز در پئے مصطفے

انتہی پس معلوم شد که از کمال متابعت به مرتبه قرب رسیدند که آنجا در شہود ذات پاک آن سرور حائل نیست و عدم توسط در متابعت موجب نقصان نیست چنانچه عدم توسط ازین آیه شریفه که مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ مفہوم می شود و این آیه در شان مخلصان و صعالیک مہاجرین صحابه وارد است رضی اللہ عنہم و رسول خدا صلے اللہ علیہ وسلم از بس علو شان طلب نصرت از جناب الہی بواسطه آنہا می نمودند چنانچه بروایت محی السنه در حدیث آمده كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَفْتِحُ بِصَعَالِيكِ الْمُهَاجِرِيْنَ و آن جماعت این مرتبه از متابعت حبیب خدا صلے اللہ علیہ وسلم یافته اند و در حدیث است که چون بنده نماز می خواند حجابے که درمیان بنده و خدا بود رفع می شود و گفت حضرت عائشه رضی اللہ تعالی عنہا در وقت نزول آیه براءة و انا فلک بِحَمْدِ اللّٰهِ وَلَا بِحَمْدِ اَحَدٍ انتہی درین مقام شیخ محی الدین بن عربی آنچه

در باب ہفتاد و سوم از فتوحات مکیہ افادہ فرمودہ حاسم مادہ اشکال ست مے فرماید وہم علی قسمین طایفۃ منہم قد ربطت ہمتہا علے ان الرسول انما جاء مبینا و معلما بالطریق الموصل الی جناب الحق تعالے فاذا اعطی العلم بذلک زال من الطریق وخلی بینہم وبین اللہ فہولاء اذا سارعوا وسابقوا الی الخیرات لم یروا امامہم قدم احد من المخلوقین لانہم قد ازالوہ من نفوسہم فانفردوا الی الحق کرابعۃ العدویۃ رحمہا اللہ فہولاء اذا حصلوا فی المجالس والحدیث خاطبہم الحق بالکلام الالہی من غیر واسطۃ کلام معین واما الطائفۃ الاخری فہم قوم جعلوا فی نفوسہم انہ لا سبیل لہم الیہ تعالی الا والرسول معہا حاجب فلا یشہدون سنا مرا الا ویرون فی سیرہم قدم الرسول بین ایدیہم ولا یخاطبہم الحق الا بلسانہ ولغتہ این عبارت بدیدۂ بینا نگریستنی است مفادش این ہست کہ در طائفہ علیہ خدا رسیدگان دو طایفہ بودہ اند گروہے بمقامی رسند کہ واسطہ برخیزد واخری را واسطہ درکار باشد فارتفع الاشکال بحذا فیرہ فالحمد للہ علے ذلک در کشف[۵۱] الغطاء مذکور است وخیال نکنی کہ نفی تربیت سرور کائنات علیہ افضل الصلوات والتسلیمات کردہ باشند حاشا وکلا زیرا کہ در مکتوب دیگر می نویسند کہ ولایت من برباے ولایت محمدی و موسوی است یعنی من از ہر دو ولایت تربیت یافتہ ام وبولایت رسیدہ چہ تربیت یافتن ولایت کہ عبارت از طوق

---

۵۱ کشف الغطاء عن وجوہ الاغنیاء تصنیف شیخ محمد فرخ رحمۃ اللہ ہست کہ از نبایر شیخ احمد مجدد بودہ اند با وصف زہد و ورع وتقوی موصوف و بعلوم صوری و معنوی معروف و بخوارق و کرامات مشہور بودند نقلست کہ چون محمد فرخ بحرمین شریفین تشریف بردند اول بمکہ معظمہ رسیدند سید محمد برزنجی کہ در انکار شیخ احمد مجدد تشدد داشت در مدینہ منورہ بود و خواست کہ از مدینہ بمکہ آمدہ در معارف مجددی و مضامین مکاتیب احمدی بحث بشیخ فرخ کردہ الزام دہد چون خبر آمدن محمد سید برزنجی بشیخ فرخ رسید دست دعا بجناب حق برآورد و گفت کہ الہی عجمی ام و دعوی بحث و مجادلہ و مباحثہ در حرم کعبہ مناسب نیست پس تو شر او را از من کفایت کن تیر دعا بہدف اجابت آمد و سید بیمار شد تا آنکہ شیخ فرخ بعد طواف کعبہ بمدینہ رفتہ و بزیارت روضہ نبوی صلی اللہ علیہ وسلم مشرف شدہ باز بمکہ آمد و رجوع بہندوستان کردہ کشتی سوار شد درین اثنا سید محمد برزنجی ہم شفا یافتہ متعاقب شیخ فرخ سوار در زورقی نشستہ خواست کہ در جہازیکہ شیخ درآن سوار بود درآید ومجادلہ کند شیخ باطلاع این معنی باز برای کفایت شر او بجناب الہی نالید زورق فی الحال در دریا غرق شد وآن منکر اولیا بسزا رسید وفات حضرت ایشان در سنہ ۱۱۲۲ است انتہی سید [illegible] ... [illegible] ہست کہ واقعہ برزنجی با حضرت سید آدم بنوری [illegible]

واتحاد است باسمی انا اسماء الہی معنی ندارد بلکہ بیشتر اطلاق ولایت در اصطلاح ایشان بر حقیقت عارف است کہ عبارت است از مبداء تعین او و ہیچ ایں ابلہے آنرا گمان نکنند زیراکہ خود در مکتوبات و رسائل سعادت او البتہ باتباع شریعت داشتہ اند مراد ازان نفی تبعیت نانگاری بلکہ مراد نفی حیلولت حقیقت اوست در میان ذات تعالی و تقدس میان ایشان چنانچہ خود در مکتوب صد و بست و یکم از جلد ثالث تصریح بدان کردہ اند باین عبارت مخدوما وصول فیوض بسالک بتوسط و حیلولت خیر البشر علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام تا زمانے است کہ حقیقت آن سالک کہ محمدی المشرب است بحقیقت محمدی منطبق نگشتہ است و بآن متحد نشدہ است و چون بکمال اتباع بلکہ بمحض فضل در مقامات عروج این حقیقت را بآن حقیقت اتحادی حاصل شد توسط برخاست[ل] چہ توسط و حیلولیت در مغائرت است و اشارت بدین معنی نمودہ است عارف جامی قدس سرہ در شرح فصوص در بیان قول شیخ تَجَلِّی الذَّاتِ لَا یَکُوْنُ اِلَّا بِصُوْرَۃِ الْمُتَجَلّٰی لَہٗ مے نویسد وَھٰذَا اَعْلٰی دَرَجَاتِ التَّجَلِّیَاتِ اِلَّا اَنْ یَّکُوْنَ عَیْنُکَ عَیْنَ الْاَعْیَانِ الثَّابِتَۃِ کُلِّھَا اِلٰی اَنْ قَالَ فَتَعَیَّنَ الْحَقُّ لَکَ کَنَفْسِہٖ فِیْ نَفْسِہٖ چہ این عبارت صریح دلالت بران دارد کہ از تجلی ذات بی پردہ و خصوصیات سالک بہرہ در گردد و واسطہ در میان ذات او تعالے نماند و کذلک عبارتیکہ بعد ازین تحقیق آوردہ است قَالَ فَاَعْلٰی دَرَجَاتِکَ شُھُوْدُکَ لِلْحَقِّ ھُوَ مَا یَکُوْنُ بَعْدَ تَحَقُّقِکَ بِعَیْنِکَ الثَّابِتَۃِ فَاِذَا تَحَدَّتَ اَنْتَ بِعَیْنِکَ الثَّابِتَۃِ فَھُوَ اَنْتَ عَیْنُکَ الثَّابِتَۃ

[ل] در کشف المحجوب از ابو سعید فضل اللہ بن محمد منقول است التصوف قیام القلب مع اللہ بلا واسطہ تصوف قیام دل بود با حق بے واسطہ ۱۲ [ع] پس اعلی درجات تو شہود تست بحق او آن ست کہ بعد تحقق تو بعین ثابتہ تو گردد چون بعین ثابتہ خود متحد گشتی در تو و عین ثابتہ تو امتیازی نباشد و خدا و ند اقدس را در خود تجلی خواہی دید کہ نقش خود را مے بینی بنفس خود در الصورت حق یعنی ۱۲

مِنْ غَيْرِ امْتِيَازٍ وَرَأَيْتَ الْحَقَّ كَمَا تَرَىٰ نَفْسَهُ فِيكَ وَرَأَيْتَ نَفْسَكَ صُورَةً فِي الْحَقِّ وصریح تر ازان است آنچہ ہم عارف جامی در خطبہ شرح فصوص می نویسد اِعْلَمْ أَنَّ الْحِكْمَةَ الْفَائِضَةَ مِنَ الْحَقِّ سُبْحَانَهُ عَلَى قُلُوبِ مُكَمَّلِ عِبَادِهِ وَخُلَّصِ عَبِيدِهِ أَنْوَاعٌ مِنْهَا مَا يُفِيضُ عَلَيْهِمْ بِوَاسِطَةِ الْمَلَائِكَةِ الْمُقَرَّبِينَ بِأَلْفَاظٍ وَعِبَارَاتٍ مَحْفُوظَةٍ عَنِ التَّغَيُّرِ وَالتَّبَدُّلِ وَهُوَ الْقُرْآنُ وَمِنْهَا مَا يُفِيضُ عَلَيْهِمْ بِوَاسِطَةٍ أَوْ بِغَيْرِ وَاسِطَةٍ وَمِنْ هٰذَا الْقَبِيلِ الْحَدِيثُ الْقُدْسِيُّ وَهٰذَا النَّوْعُ لَيْسَ مَخْصُوصًا بِالْأَنْبِيَاءِ بَلْ يَعُمُّ الْأَوْلِيَاءَ وَصَالِحِي الْمُؤْمِنِينَ وَفِي مَنْبَعِ الْكَمَالَاتِ حَكَى الْإِمَامُ الشَّعْرَانِيُّ عَنْ بَعْضِ الْعَارِفِينَ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ أَنَّ الرَّجُلَ لَا يَكْمُلُ عِنْدِي فِي مَقَامِ الْعِلْمِ حَتَّى يَكُونَ عِلْمُهُ عَنِ اللّٰهِ تَعَالَى عَزَّ وَجَلَّ بِلَا وَاسِطَةٍ إِلَى أَنْ قَالَ كَمَا أَخَذَهُ الْخَضِرُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَفِيهِ أَيْضًا عَنْ بَعْضِهِمْ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ إِذَا كَمُلَ الْعَارِفُ فِي مَقَامِ الْعِرْفَانِ أَوْرَثَهُ اللّٰهُ تَعَالَى عِلْمًا بِلَا وَاسِطَةٍ وَقَالَ الشَّيْخُ فِي الْفُتُوحَاتِ الْمَكِّيَّةِ فِي بَيَانِ أَحْوَالِ الْأَقْطَابِ اثْنَيْ عَشَرَ وَأَمَّا الْقُطْبُ اثْنَيْ عَشَرَ

ف ۱ بدانکہ حکمت از حق تعالے بر قلوب کاملین باقسام مختلفہ فائض می شود بعضے بواسطہ فرشتہ مقربین نازل می شود بعباراتے کہ محفوظ از تغیر و تبدل مے باشد آن قرآن است و بعضے بواسطہ و بغیر واسطہ ازین قبیل است حدیث قدسی و این قسم مخصوص بانبیاء نیست بلکہ اولیاء و صالحین را عام باشد در منبع الکمالات مذکور است کہ شعرانی از بعض عارفین حکایت کردہ کہ مے گفت کہ مرد در مقام علم نزد ما ہرگز کامل نے شود تا آنکہ علم وے از اللہ تعالے بلا واسطہ نباشد و در ان است کہ بعضے از عرفا گویند کہ ہرگاہ عارف در مقام عرفان کامل شود اللہ تعالے او را علم بلا واسطہ عطا سازد و شیخ در فتوحات در بیان احوال اقطاب نگاشتہ کہ قطب دوازدہم بر قدم شعیب می باشد و تمامی علوم وے علوم الہیہ است کہ حاصل نکردہ آنرا مگر از اللہ تعالے ۱۲

ہدیہ مجددیہ

فهو علی قدم شعيب ع الى ان قال و كل اصناف هذا العلوم عنده علوم الهية ما اخذها الا عن الله سبحانه ودر مرصاد العباد می نویسد اما تجلی علمی پس ظهور حقائق علوم است بی واسطه وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَآءَ كُلَّهَا وَعَلَّمْنٰهُ مِنْ لَّدُنَّا عِلْمًا و آنچه بالا نقل کردیم از بعض کبرا که خضر مقام است انسان باین تحقیق ناظر می تواند شد یعنی خضر مقام است که سالکان چون بدان مقام رسند از اصل بے واسطه فیض گیرند چنانچه خضر علیه السلام میگرفت وان را وراثت خضری خوانند و شک نیست که وراثت مقام است و نزدیک باین توجیه شیخ شعرانی از شیخ ابی المواهب شاذلی نقل کرده است ازین عبارات منقوله صریحًا و دلالة اخذ فیوض بلا واسطه از اصل مفهوم میشود باید دانست که در کلام محققان صوفیه وصول بذات دایمی واقع شده است و آنرا وصل عریانی نامند سالکے که سیر او در تفصیل اسما و صفات افتاد چون کلمات الٰہی تعالت تفاوتیست این سیر او را هم پایانے نباشد ؎

نه حسنش غایتے دارد نه سعدی را سخن پایان	بمیرد تشنه مستسقی و دریا همچنان باقی

اما سالک رشیدی محمدی المشرب بواسطه حب ذاتی و تعطشی که از ان ناشی است قُلِ اللّٰهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ گویان و پویان و جویان آستان قدس میگردد و زبان حالش بدین ترانه مترنم

ذات من نیست جز محبت ذات		ذات بر من زده است راه صفات	

صفات واجبی تعالت هر چند از ذات جدائی متصور نیست لیکن واله ذات تعالی بدان در نمی آویزد و از صفات جز ذات نمی خواهد پس درین حالت بدیهی است که حائل و حاجب میان این عارف و ذات تعالی نمی ماند هرگاه صفات واجبی تعالت و تقدست که نزد علماء اهل حق شکر الله تعالی سعیهم همچنین نزد حضرت ایشان موجود اند بوجود زاید بر ذات تعالی حائل نباشند حقائق ممکنات که از صفات اعتباریه اند اگر حائل نباشند چرا محل استبعاد بود از بحر المعانی نقل است که فرد از تجلی ذات دائمی بهره مند میسازند حضرت خواجه احرار در فقرات می نویسند چون دل از مزاحمت غیر حق سبحانه آزاد شد الوهیت دیگری آید پیش بصیرت او بر خاست

ودرین مقام بشهود تجلیات صفات حق سبحانه از شهود اوصاف خود وغیر خود نجات یافته از تجلی آیات
از پیش پرده تجلی صفات بهره مند شود رسیدن باین دولت که بشهود انکشاف ذات از تفاصیل
اسماء وصفات ذاهل شده غیر ذات مشهود او نشود بسیار متعذر است مگر کسے که از ذات وصفات
خود نیست شده باشد وتخلعت ما خاص که تعبیر ازان بوجود موهوب صفاتے کرده اند مشرب
شده باشد انتهی در رشحات می آرد که حضرت خواجه احرار فرموده اند که معنی لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ
پیش بعضے که الله اسم ذات است من حیث هی آن تواند بود که نیست اله که عبارت است از مرتبه
الوهیت یعنی ذات مع الصفات الا الله یعنی ذات بحت معرا عن الکل شیخ عبدالکریم جیلی قدس سره
در کتاب مناظره الهیه می نویسد اَلسَّیَّارُوْنَ فِی اللّٰهِ هُمُ الْاَفْرَادُ الْوَاصِلُوْنَ
اِلَی اللّٰهِ تَعَالٰی یَجِدُوْنَ فِیْهِ لَذَّةً ذَاتِیَّةً تَاخُذُهُمْ بِحُکْمِ الضَّرُوْرَةِ اِلٰی
قَطْعِ اَفْلَاکِ کُلِّ صِفَةٍ ذَاتِیَّةٍ اَوْ اِسْمِیَّةٍ اَوْ فِعْلِیَّةٍ فَیَسْتَوْفُوْنَ مَنَازِلَ
کُلِّ بُرْجٍ مِنْ اَبْرَاجِ مُقْتَضِیَاتِ فَلَکِ الصِّفَةِ بِالذَّوْقِ الْعَالِیْ
آنچه گفته شد از صوفیه وجودیه منقول است همین است که عارف را صبر برتر از مرتبه صفات
ممکن نیست وَیُحَذِّرُکُمُ اللّٰهُ نَفْسَهٗ بران حجت ارند ونیز ذات من حیث هی اگر متعلق علم
گردد باید که در احاطه در آید وآن ممکن نیست شیخ محی الدین عربی قدس سره آنچه در بیان تجلی ذات
مے نویسد که اَلتَّجَلِّیْ مِنَ الذَّاتِ لَا یَکُوْنُ اِلَّا بِصُوْرَةِ الْمُتَجَلّٰی لَهٗ فَالْمُتَجَلّٰی
لَهٗ مَا رَاٰی سِوٰی صُوْرَتِهٖ فِیْ مِرْاٰتِ الْحَقِّ وَمَا رَاَی الْحَقَّ وَلَا یُمْکِنُ اَنْ یَّرَاهُ
اِلٰی اَنْ قَالَ فَلَا تَطْمَعْ وَلَا تُتْعِبْ نَفْسَکَ فِیْ اَنْ تَرْقٰی فِیْ اَعْلٰی مِنْ
هٰذِهِ الدَّرَجِ دلالت بر منع ترقی تا ذات بحت می کند وهمچنین کلام خواجه احرار قدس
سره که در شرح قول حضرت امیر کرم الله وجهه لَوْ کُشِفَ الْغِطَاءُ مَا ازْدَدْتُ یَقِیْنًا
فرموده اند مصرح است بمنع صاحب رشحات نقل می کند که فرموده اند کشف غطا هرگز ظاهر نمی
شود وممکن نیست وایں پیش ارباب تحقیق مقرر شده است که ذات هرگز ظاهر نمی شود الا در پرده

صفات گوییم انچہ از حضرت خواجہ بتشبیر افتاد و مختار ایشاں است وانچہ در شرح قول حضرت امیر فرمودہ اند مبنی است بر قول صوفیہ وجودیہ و منع صوفیہ سیر و سلوک اما ذات بحت مبنی بر اصل ایشان است کہ فوق تعین اول مرتبہ لاتعین است نزد ایشان کہ جمیع نسب و اعتبارات انجا ساقط است چہ ہرگاہ صفات و اضافات ازان مرتبہ مسلوب باشد پس اگر علم عارف بدان مرتبہ مقدس متعلق شود ذات تعالی می باید کہ معلوم گردد و اعتبار معلومیت پدید آید مع سقوط جمیع الاعتبارات عنہا در مشرب حضرت ایشان ذات تعالی چون موجود جزئی حقیقی است و صفات واجبی تعالت نیز موجودہ اند بوجودات زایدہ پس آن مرتبہ مقدسہ را حقیقت لاتعین نمی توان گفت و اگر اطلاق لاتعین بران مرتبہ واقع شدہ باشد بتسامح و تجوز خواہد بود ہمچنین ہر کہ ازین محققان تجویز تجلی ذات کردہ است ناظر بہمین تحقیق است دیگر مقرر محققان صوفیہ است کہ تجلی ذات درمیان سائر انبیا مخصوص بسرور انبیا است علیہ وعلیہم الصلوۃ والسلام و اگر مرتبہ لاتعین بدان معنی باشد کہ اہل توحید وجودی قرار دادہ اند باید کہ آنسرور ہم بدان متحقق نباشد و ہو باطل یکی می گوید ؎

موسی ز ہوش رفت بیک پرتو صفات		تو عین ذات می نگری در تبسمے ؎

معلوم تو باد کہ این امور کشفیہ اند و ذوق یکے بر دیگرے حجت نیست ؎

	تو و طوبے و ما و قامت یار		فکر ہر کس بہ قدر ہمت اوست

جمیع کمالات بازبستہ بمتابعت سید الاولین والآخرین است و متابعت فرع محبت است ہر کہ در محبت و متابعت آنسرور بیش قدم است در ترتب ثمرات و نتایج آن پیش قدم پس اگر تجلی ذات در خوان نعمت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کردند او لش گویان نیز امیدوار شدند مَا صَبَّ اللّٰهُ شَيْئًا فِي صَدْرِي اِلَّا وَ قَدْ صَبَبْتُهُ فِي صَدْرِ اَبِي بَكْرٍ آن را شاہد عدل بالجملہ اقوال مشایخ در جیلولت و عدم جیلولت و حصول تجلی ذات و عدم حصول

؎ نہ انداخت اللہ تعالے در سینہ من چیزے مگر آنکہ آنرا در سینہ ابی بکر صدیق رضی اللہ عنہ انداخت ۱۲

آن مختلف بنظر می درآید شیخ در فص شیثی می نویسد فَخَاتَمُ الرُّسُلِ مِنْ حَيْثُ وِلَايَتِهِ
نِسْبَتُهُ مَعَ خَتْمِ الْوِلَايَةِ نِسْبَةُ الْوِلَايَةِ نِسْبَةُ الْاَنْبِيَاءِ وَالرُّسُلِ مَعَهُ يَأْخُذُ
خَاتَمُ الرُّسُلِ مِنْ مِشْكٰوةِ خَاتَمِ الْوِلَايَةِ وَخَاتَمُ الْاَوْلِيَاءِ
الْوَلِيُّ الْوَارِثُ الْاٰخِذُ مِنَ الْاَصْلِ بِلَا وَاسِطَةٍ
وحضرت ایشان ما و اصل بقرب نبوت صحابہ کرام رامی دانند کہ حیلولت در آنجا مفقود است
و در تابعین ہم این دولت را عموماً و خصوصاً معزز می دارند پس اے عزیز تو خود درین مقام
انصاف بدہ و بنظر صائب تامل فرما امرے کہ مختلف فیہ این طایفہ باشد و جماعۂ عظیم از صحابہ
و تابعین رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین وغیرہم بدان سرفراز باشند اگر فردے از افراد امت
در از منہ متاخرہ اظہار نماید کہ مرا بطفیل سرور بشر صلی اللہ علیہ وسلم بعضے معاملاتے کہ
بسابقان مرحمت فرمودہ اند نواخت چرا شغب نماید امر مبتدع را دعوی نکردہ است قُلْ مَا
كُنْتُ بِدْعًا مِّنَ الرُّسُلِ آنرا می پرورد بلکہ اگر امرے کہ دیگرے باظہار آن مبادرت
نیستم نو پیدا از پیغمبران
نہ نمودہ است در معرض بیان آرد تا صریح مخالفت بقوانین ملت بیضا نداشتہ باشد نباید ش
رد کرد قال بلکہ من مربائے الٰہی ام و مجتبائی ادیم فعل دیگرے را در حق من دخلی نیست و
من بدیگرے درین معنی متوجہ نیم آن دیگر کدام است رسول خدا حاشا اقول این اعتراض مبنی
است بر مراد معترض یا آنکہ در مکتوبات این معنی درج است و بہ متفاہم عرف حضرت غلام علی
شاہ صاحب فرماید بر ارباب فکر ظاہر است کہ از کلام قائلان رفع توسط مریدی خدا و پیغمبری
رسول خدا لازم می آید اللہ تعالیٰ در آیہ شریفہ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ
عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ جماعہ صحابہ کرام را رضی اللہ عنہم مرید ذات خود
فرمودہ و ارادت بعیت کہ بر دست رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم می نمودند درین آیہ منسوب
بذات خود نمودہ اِنَّ الَّذِيْنَ يُبَايِعُوْنَكَ اِنَّمَا يُبَايِعُوْنَ اللّٰهَ يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْدِيْهِمْ فَمَنْ نَّكَثَ
فَاِنَّمَا يَنْكُثُ عَلٰى نَفْسِهٖ کسے کہ در اتحاد این دو ارادت فرقے دارد آیہ کریمہ اِنَّ الَّذِيْنَ يَفْرُقُوْنَ

بَیْنَ اللّٰہِ وَرَسُوْلِہٖ تلاوت نکردہ است پس ارادت خدا مستلزم ہمسری رسول خدا گردید آنچہ از کلام الٰہی و کلام بزرگان مستفاد گردد اگر در کلام کسے یافتہ شود چرا جائے اعتراض و آن ہمہ غوغا باشد خدا دیدہ انصاف بے پردہ اعتساف کرامت فرماید مردم بعد پانصد سال خود را مرید غوث الثقلین قدس سرہ می گیرند و از ہمسری مشائخ کہ درین مدت تا بہ انجناب و سائط کشیدہ اند ہیچ محابا ندارند کہ در حقیقت سلسلہ ارادت بمرشد حقیقی آخر مے شود و مریدی پیران پیر است ؀ مرد آخر بین مبارک بندہ ایست ٭ انتہی معہذا این معنی مسلم حضرت معترض است کہ مراد ان را نخست کشش می شود پس استبعاد راجع بہ قول وے می شود ؀

کم طالعے نگر کہ من و یار چون دو چشم	ہم سایہ ایم و خانہ ہم را نہ دیدہ ایم ٭٭

فما ہو جوابکم فہو جوابہ **قال** سبحان اللہ ہیچ کس یا رسول خدا این چنین درے افتند و گستاخی می کند و میگوید کہ من ہم رسول اللہ ام **اقول** در مکتوبات شریف لفظ ہم پیرہ نیست این لفظ معنی ندارد و مرادی فعلیہ البیان من اللغۃ و شان حضرت مجدد رحمۃ اللہ ارفع از انست کہ کدامی لفظ بے معنی استعمال فرماید البتہ لفظ پرہ واقع است بالفتح و تشدید ثانی کہ بمعنی صف لشکر و برگ کاہ است اگر از پرہ صف لشکر یا برگ کاہ مراد گیرند ہیچ گستاخی نیست بلکہ محمول بر عجز و انکساری است **قال** در وقتے مرید وے بود مر اان مرید خدا ام بے وساطت او و در قسر یکہ با خدا دارم وے صلی اللہ علیہ وسلم واسطہ نیست و از خلوتیکہ من با خدا دارم وی بیرون در ساست **اقول** این قول بوجوہ مخدوش است خدشہ اول این ہمہ ناشی است از خیال حضرت معترض اثرے از ان در کلام حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ یافتہ نمی شود خدشہ دوم ہرگاہ در معنی مرید وساطت معتبر نیست چنانکہ عرض داشتہ ام و آن را حضرت معترض خود بیان فرمودہ چنانکہ مذکور شود پس مرید خدا بے واسطہ گفتن نہ صرف اجتماع متنافیین است بلکہ ذہول است از معنی مرید ؀

ای بخت من بدست من انداز دامنش	وین سر ببین کہ در قدم او چہ میکند

قال باید دریافت کہ مضمون این سخن چیست و ازینجا چہ لازم می آید ہیچ عارفے باین طرز سخن گفتہ و دعوے کردہ است ہمانکہ بہ اولیاء خدا درافتادہ بودند بس نبود تا نوبت بپیغمبر خدا رسید بعد ازان نمی دانم بکجا خواہد کشید **اقول** حاشا کہ از کلام حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ حسب مرام حضرت معترض اسائتی لازم آید بلکہ آن مبنی است بر مضمونیکہ حضرت معترض بیان فرمودہ حضرت مجدد ازان بری است وَنَحْمَدُ اللّٰہَ عَلٰی ذٰلِکَ **قال** معہذا این مطالب عالیہ را کسے نہ داند و نہ شناسد تا آنکہ محنت ہا نہ کشد و این می داند چشد کملین اولیاء امعد کار بخدا می رسانند می داند ہر کہ می داند حضرت سلطان المشائخ مے فرماید اگر دل سالک از غیر پاک گردد در زمرۂ سالکان داخل نشود چنانچہ نماز و روزہ و حج و زکوۃ و ظہور کشف و کرامات شرک و نفاق است نماز گزاردن کار بیوہ زنان است و روزہ داشتن کار مریضان است و حج رفتن کار قاصدان است و زکوۃ دادن کار تاجران است و بہ ہوا پریدن کار مگسان است و بر آب رفتن کار ملاحان است و علم خواندن کار باد فروشان است و مرید بسیار کردن کار جوگیان است و بنای مسجد و خانقاہ و باغ و چاہ کار باغبانان است و جبہ و دستار و ریش دراز این ہمہ اسباب شیطان است و زہد و تقوی و چلہ و گوشہ کار جای ماندگان است و نفی و اثبات کردن کار آہنگران است و از عورت باز ماندن کار عنینان و خواجہ سرایان است و ظہور کشف و کرامات کار بازی گران است و حکایت کم کردن و بعلم مشہور بودن و فتوح گرفتن و خلق را پابوسی کنانیدن کار ساحران است و مشائخ شدہ پیر و مرشد گویانیدن و سجدہ گرفتن و خدا نمائیدن کار خودنمایان است و از خود رفتن و بیخود بودن و تسلیم شدن کار مردان است سالک تواند کہ خدا شدہ ماند بندہ شدن نہ تواند این کار شیخ و مقتدایان است این کہ گفتہ شد کار فاسقان است و خود را گم کردن کار عاشقان است العلم نکتۃ کثرہا الجہال انتہی این عبارت ابدیدہ امعان نگریستہ شود کہ حل بیشتری اشکال نماید و عقدہ اکثری از اشتباہ ہا کشاید در خانہ اگر کس است حرفی بس است **قال** و گفتہ اید اگرچہ امتم اما شریکے دولتم یعنی اگرچہ امت محمد رسول اللہ ام اما شریکے دولت اویم در منقبت و کمالات و فضیلت و اگر بتعمق نظر نمایند این معنی مفہوم می گردد کہ

که در فتنے امت او و تابع او بودم که در سلوک طریق قرب بمتابعت ولیس روی وے می کردم و چون مقرب درگاه حق شدم و مرید وے تعالیٰ گشتم شریک او شدم **اقول** این کلام از سر تا سر مخدوش است **خدشه اول** تفسیر شریک دولت من تلقا نفس معترض است از کلام حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ یافته نمی شود بادی النظر نگریسته شود یا بامعان نظر **خدشه دوم** حضرت غلام علی شاه صاحب فرماید مسلم داشتیم که مشائخ طریقه در توسط آن سرور صلی اللہ علیہ وسلم اختلاف دارند اما آن گروه که قائل اند بعدم توسط دعوی همسری و شرکت نمی کنند از کلام ایشان مساوات و همسری فهمیدن از راه لعنت است ایشان مساوات و همسری را کفر صریح می فرمایند چنانچه در مکتوب هشتاد و هشتم از جلد ثالث مکتوبات گفته اند شریک دولتم نه شریکے که از ان دعوی همسری خیزد که آن کفر است بلکه شرکت خادم است با مخدوم و مراد از دولت فیض است که بطریق اصطفا و اجتبا فائض شود مخفی نیست که عامه امت شریک دولت فیوض رسول اللہ است صلی اللہ علیہ وسلم کما ورد اللہ ولی الذین امنوا وکان حقا علینا نصر المومنین واولئک لهم اجر غیر ممنون پس در روایت و قرب الٰہی و نصرت و اجر غیر ممنون همه مومنان و انبیا علیهم السلام بر حسب مراتب خود شریک اند و در شریک دولت گفتن در شرع قباحتے نیست و هیچ بے ادبی نه انتهی طفیلے و خادم بجمیع مراتب مخدوم سیر بکند و برابری او با مخدوم هم لازم نمی آید و این مثل این است بادشاهے بوستانے بنا کرده است و انواع اشجار و قصورها و عجائب در انجا ترتیب داده است و امرا و عظام نادر که ندیده اند بادشاه بر سر لطف و اکرام آمده گفته است شمایان با اصحاب و خدمه خود ها رفته تفرج بکنید چرا که مردم کلان بے اصحاب و خادمه در سیر حظ ندارند و هر کدام با اصحاب و خدام خود سیر می کنند بمراتب و یک جمعے از خدام هستند که پیش رفته راه می نمایند و موانع راه دور کرده فتح ابواب وغیره مے نمایند و جمعے اصحاب برابر مخدوم و یا پیش و یا عقب هستی می نمایند و شک نیست که این اصحاب و خدام همه طفیلی اند بمراتب که مخدوم رفته است همه رفته اند لعقل علی قلبے خطور نمی کند برابری و یا تفوق

خادم و یا اصحاب را با مخدوم و در دار آخرة حوران و غلمان که در خدمت سرور کائنات در مقام وسیله باشند لازم می آید که برابر افضل مخلوقات باشند و یا تفوق بر سائر انبیا داشته باشند خدشه سوم هر که کتب قوم را دیده و معنی فنا و بقا فهمیده است نیک می داند که بعد وصول بمرتبه فنا غیریت یکسر زائل می شود و مولانا روم[1] قدس سره می فرماید ؎

زین نمط بسیار آمد در خبر — کان به نسبت باشد ای جان معتبر
گفت قایل در جهان درویش نیست — ور بود درویش آن درویش نیست
هست از روی بقای ذات او — نیست گشته وصف او در وصف هو
چون زبانه شمع پیش آفتاب — نیست باشد هست باشد در حساب
هست باشد ذات او تا تو اگر — برنهی پنبه بسوزد زان شرر
نیست باشد روشنی ندهد ترا — کرده باشد آفتاب او را فنا
در دو صد من شهد یک اوقیه خل — چون در افگندی و در وی گشت حل
نیست باشد طعم خل چون می چشی — هست یک وقیه فزون گر برکشی
پیش شیری آهوی بیهوش شد — هستیش در هست او روپوش شد
این قیاس ناقصان بر کار رب — جوشش عشق است بر ترک ادب
نبض عاشق بی ادب بر می جهد — خویش را در کفه شه می نهد
بی ادب تر نیست وکس در جهان — با ادب تر نیست وکس در نهان
هم به نسبت دان وفاق ای منتجب — این دو ضد با ادب یا بی ادب
بی ادب باشد چو ظاهر بنگری — که بود دعوی عشقش همسری
چون به باطن بنگری دعوی کجاست — رو که دعوی پیش آن سلطان فناست

[1] ملا جلال الدین محمد بن محمد البلخی ثم القونوی در سنة قضا کرد مثنوی مستغنی از توصیف است در کشف الظنون مفصل کیفیت مثنوی مذکور است علامه بحر العلوم لکهنوی رحمة الله علیه شرحی حاوی و جامع بر آن نگاشته ۱۲

مات زید زید اگر فاعل بود اوز روے لفظ نحوی فاعل است فاعلے چہ گو چنان مشہور شد	لیک فاعل نیست کو عاطل بود ور نہ او مفعول و مولش قائل است فاعلی ہا جملہ از وے دور شد	

درین مقام حضرت معترض بر معنی مراد کہ ذکرش نمودہ نظر انداختنی است کہ بنائی شبہ متزلزل مے سازد ۵

آنکہ شیخ مخمور ز صہبائے کرد ۞	لب مسیگون ترا کاش تماشائے کرد	

خدشہ چہارم لفظ مرید درین مقام غلط است و مبنی بر ذہول از معنی مرید درین جا مراد گفتنی است قال سبحان اللہ در ارادت خدا امت بہ پیغمبر شریک می باشد خصوصاً با محمد کہ مہتر و بہتر پیغمبر النست صلے اللہ علیہ وسلم اقول این معنی ہیچگونہ محل استبعاد نیست زیرا کہ شرکت در ارادت لنسبت بخواص مثل شرکت در ایمان است لنسبت بعوام کہ بر مذہب منصور حضرت ابو حنیفہ نعمان علیہ الرحمۃ والرضوان در ایمان زیادتی و نقصان را بار نیست چنانکہ شرکت ایمانیہ با حضرت خیر البریہ علیہ الصلوۃ والتحیۃ باعث منقصت نیست ہمچنان از شرکت ارادیہ شناعتے نی محصل این است کہ نفس شرکت در امری محل استبعاد نیست حق تعالیٰ جل شانہ فرماید قُلْ اِنَّمَآ اَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ البتہ شرکتے ممنوع است کہ از ان دعوی ہمسری خیزد فَمَا هُوَ مَمْنُوْعٌ لَيْسَ بِثَابِتٍ حضرت مجدد رحمہ اللہ در رسالہ مبدء و معاد می فرماید و لے ہر کمالے کہ می یابد و بہر درجہ کہ می رسد بطفیل متابعت نبی خود است علیہ الصلوۃ والسلام اگر متابعت نبی نمی بود و نفس ایمان او نمی بود راہ بدرجات از کجا می کشود پس اگر ولی را فضلے از فضائل جزئیہ حاصل شود کہ نبی را حاصل نبودہ و درجہ خاص از درجات علیا میسر شود کہ نبی نداشتہ نبی را ہر اران فضل جزئی و از ان درجہ خاص نصیب کامل است چہ حصول آن کمال بواسطہ متابعت آن نبی است و نتیجہ ایست از نتائج اتباع سنت او لیس اتباع نبی را از ان کمال بہرہ تام باشد کما قال علیہ الصلوٰۃ والسلام

مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً فَلَهُ اَجْرُهُ وَاَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا

لیکن ولی در حصول این کمال سابق است و در وصول باین درجه مقدم و این قسم فضل ولی بر نبی جائز داشته اند که جزئی است که مجال معارضه بکلی ندارد و آنچه صاحب فصوص می فرماید که خاتم الانبیاء علوم و معارف را از خاتم الولایة اخذ می کند راجع باین معرفت است که این فقیر را بآن ممتاز ساخته اند و سراسر موافق شریعت است و شراح فصوص در تصحیح آن تکلف نموده اند و گفته اند که خاتم الولایة خزینه دار خاتم النبوة است اگر بادشاه از خزینه خود بگیرد هیچ نقص لازم نیاید وَحَقِیْقَةُ الْاَمْرِ مَا حَقَّقْتُهُ وَمَنْشَاءُ التَّکَلُّفِ عَدَمُ الْوُصُوْلِ بِحَقِیْقَةِ الْمُعَامَلَةِ وَاللّٰهُ سُبْحَانَهٗ اَعْلَمُ بِحَقَائِقِ الْاُمُوْرِ کُلِّهَا وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰی سَیِّدِ الْبَشَرِ وَآلِهِ الْاَطْهَرِ ولایت ولی جزئے است از اجزائے ولایت نبی او علیه الصلوة والسلام ولی را هر چند درجات علیا میسر شود آن درجات جزئے از اجزاے درجات آن نبی خواهد بود و جزء هر چند عظمت پیدا کند کمتر از کل خواهد بود اَلْکُلُّ اَعْظَمُ مِنَ الْجُزْءِ قضیهٔ بدیهیه است احمقی باشد که کل لئے جزء را تخیل نموده از کل افزون داند که کل عبارت ازان جزء و اجزاء دیگر است قال و عجب که باوجود اثبات شرکت گفته اند نه شرکتے که ازان دعوی همسری خیزد که آن کفر است دیگر شرکت کدام است که ازان دعوی همسری نمی خیزد معنی شرکت و همسری یکے است نزدیک تبرادف یا متلازمان و متساویان اند اقول اطلاق ترادف خواه تلازم و تساوی بر شرکت و همسری صحیح نیست زیرا که میان شرکت و همسری نه توحاد در مفهوم است و نه تلازم در تصادق ترادف عبارت است از اتحاد فی المفهوم و تساوی آنست که در اطلاق یکے بر دیگرے تلازم داشته باشد توضیح این مقال و تفصیل این اجمال آنست که شرکت عبارت است از انباز شدن یعنی از یافتن چیزے که محدود بچی می باشد در دو چیز و همسری عبارت است از برابر شدن یعنی بسبب شرکتے که در ذاتیات و تمام صفات یا در ذاتیات و اکثر صفات یا در تمام صفات فقط یا در اکثر صفات فقط یافته شود

تحقیق معنی همسری و شرکت

پس شرکت عام مطلق باشد و همسری خاص مطلق زیرا که در مفهوم همسری[۱] شرکت معتبر است و تمام مفهوم همسری در شرکت معتبر نیست اما دلیل بر عموم شرکت آن است که شرکت گاهی بجای همسری مستعمل می شود و گاهی بجای غیر آن بوجهی که معنی همسری اصلا آنجا هرگز راست نمی شود اما استعمال اول پس شاعری گوید سه

دونون زدوابرو شد نافی دو باطل		شرکت بخدا قول بجادۀ سے محمدؐ

چنانکه ظاهر است که تا آنکه در نفس ذات و تمام صفات یا در نفس ذات و اکثر صفات یا در تمام صفات یا اکثر صفات فقط قائل شرکت نشوند هرگز هرگز اطلاق شرکت بدین معنی بر و روا ندارند و کافرش نه پندارند و چون کفار غیر خدا را در امور مذکوره شریک او تعالی جل شانه می کنند و معنی همسریت عیان عیان بزبان قال یا حال مثل سجده و غیر آن هویدا می نمایند اطلاق کفر بر ایشان روا شد اما استعمال ثانی پس محقق دوانی در اخلاق جلالی در بیان حکمت عملی می نویسد و آن عبارت است از علم باحوال نفس ناطقه انسانی ازین روکه افعال محموده و مذمومه بارادت از و صادر تواند شد تا بسبب آن علم از رذائل متخلی و بفضائل متحلی شود و بکمالی که متوجه آن است برسد و افعال مذکوره منقسم بر دو قسم است یکی آنکه راجع شود باهر نفسی بانفراد و آنرا علم اخلاق و فرهنگ خوانند و دیگر آنکه راجع باشد بمشارکت با فراد و این نیز دو قسم است یکی آنکه راجع شود بمشارکت منزل یعنی آنچه سبب انتظام احوال اهل منزل واحد باشد و آن را علم کدخدائی و تدبیر منزل گویند

[۱] بدانکه اگرچه همسری بمعنی برابر است مگر لفظ برابر هم مقتضی مماثلت کلیه نیست در سبع سنابل مولوی عبدالواحد بلگرامی مذکور است شیخ ابو احمد بعد دوازده سال شیخ محمد را خرقهٔ خلافت پوشانید و دست شیخ محمد گرفته سمت قبله ستاده شد و گفت الهی محمد چشتی را خرقهٔ درویشی پوشانیدم او را در کار دین استقامت بخشی و فردای قیامت بروی محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم جمیع پیران ما سرخرو گردانی آوازی شنید که خاطر جمع دار دعای تو قبول کردیم فردای قیامت محمد چشتی را برابر محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم و بهشت بریم چون محمد چشتی یکی از دوستان ماست هر که محمد چشتی را دوست دارد او را نیز به بهشت بریم [illegible] نشست ۱۲

دیگر آنکه راجع بمشارکت در بلد و ولایت یا اقلیم مملکت و آنرا علم مملکت داری و سیاست مدن خوانند انتہی و ازین عبارت صاف مستفاد است که کسانیکه مشارکت در منزل یا بلد دارند در ایشان شرکت در منزل یا در بلد یافته می شود زیراکه مشارکت مصدر است از مفاعلة مع ہذا ہمسریت بمعنی مذکور یافته نمی شود زیراکه در خانه مولے و عبد مسکن می پزیرند در بلد غنی و فقیر و بادشاه و رعیت می باشند و در نہا اصلاً رائحه ہمسریت بمشام خواص و عام در نمی آید اما دلیل برخصوص ہمسری آن ست که معنی ہمسری سواے مفہوم مذکور جائی مذکور نشده و برالسنۂ احدی از خواص و عوام نمی رود و معنی الفاظ باتصریحہا ائمۂ لغت مدرک می شود یا به تفاہم عرف فاذا انتفی انتفی ازین تمہید مقدمات چند امور واضح شد **امر اول** آنکه نفی شرکت از شرکت که از دعوی ہمسری خیزد بے تاویل درست است زیراکه عام بدین حیثیت که در ضمن خاص یافته می شود از خاص دیگر مسلوب می شود **امر دوم** آنکه در بعض شرکت دعوی ہمسری نمی خیزد چنانکه در شرکت منزل مولے یا عبد یا شرکت در بلد غنی و فقیر و سلطان و رعیت **امر سیوم** آنکه شرکت عام مطلق است و ہمسری خاص مطلق نه آنکه نزدیک ترادف و یا متساوی و اتحاد فی المفہوم را ترادف گویند و نزدیک ترادف امرے است مستحدث

گردش لیل و نہار است چه می باید کرد	فتنه از چشم نگار است چه می باید کرد
دوش از آن شوخ جفا پیشۂ خود نالیدم	دل شیدا که یار است چه می باید کرد

حضرت غلام علی شاه صاحب رحمة الله علیه فرماید الحق در فیض کسبی واسطه را دخل نیست نه در فیض وہبی اگر منصب داری که بواسطه وزیر معروضات خود به بادشاه میرساند پس بنسبت کمال التفضل بادشاہی بیواسطه بحضور معروض نماید این از کمالات تقرب و جاه وزیر است در حضرت بادشاه که بنده او باین مرتبه رسیده است حضرت شیخ رحمة الله علیه ازین رفع توسط ہمسری فہمیده متعرض شدند حضرت مجدد رحمة الله نفی ہمسری نموده اند میفرمایند ہمسری کفر است پس تمت ہمسری با خاتم الرسل صلی الله علیه وسلم را الشان ... از انتصاب است و قواحق ... صابقه و ... و آیه ...

ایشان از افکار ے جواب مادر خود گفتہ بحمد اللہ عزو تعالی وآیہ شریفہ فَمَا مِنْ حِسَابِكَ[۵۱]
عَلَيْهِمْ مِّنْ شَيْءٍ[۵۲] رفع توسط می نماید توسط پیغمبر خدا صلے اللہ علیہ وسلم درا تباع
عقائد واعمال واخلاق ہمیشہ ثابت است ثبوت رفع توسط در کلام بزرگان از احوال بزرگان
از غلبہ احوال است کہ حیلولت ذات پاک واسطہ کائنات علیہ افضل الصلوٰۃ در آخر مشہود
نمی شود نہ کہ در واقع نیست معاذ اللہ علم وعمل واخلاق ومحبت وقرب ہمہ بواسطہ آنجناب
مقدس است صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ایشان خود در مکتوبات نفی مساوات می نمایند شریک
دولتم نہ شرکتے کہ اثبات ہمسری خیزد کہ آن کفر است بلکہ شرکت خادم با مخدوم بدانکہ در
دولت توحید وایمان وانوار ولایت کہ پیغمبر ما صلے اللہ علیہ وسلم خازن وقاسم آن است
ہر کہ شریک نیست مسلمان نیست پس شریک شدن مرضی حق سبحانہ است اما در نبوت کہ ختم
است بر خاتم المرسلین صلی اللہ علیہ والہ وسلم ہیچ مسلمان نمی گویند ونمی اندیشند انتہی
قال وآنکہ گفتہ اند بلکہ شرکت خادم با مخدوم است یعنی اگرچہ این خادم چیزے از خانہ خود
نیاوردہ وہرچہ دارد از مخدوم دارد ولیکن ہرچہ مخدوم داشت بوے داد وشریک خود ہمچو خود
گردانید این ہرگز بوجود نمی آید مخدوم بخادم چیزے می دہد کہ مناسب حال وے باشد ومخدوم
خادمان بسیار دارد بہر کدام بخشش وے می دہد چنانکہ ذکر او لش در کلام ایشان در بیان این
معنی بسیار واقع شدہ است از او لش دادن لازم نمی آید کہ ہرچہ در خانہ داشت داد بلکہ
انچہ در خور اوست می دہد وخود درین مطالب عالیہ چہ گنجائش این تمثیلات وتقریرات دارد
اقول تفسیر شرکت مبنی بر ہمان معنی غلط است کہ بطلانش بتوضیح بیان کردہ شد والا برائے
شرکت خادم با مخدوم ضرور نیست کہ انچہ مخدوم پیش خود داشتہ باشد بخادم سپارد و
ہمچو خود گرداند فے الواقع معمول برین جاریست کہ مخدوم بخادم چیزے می دہد کہ مناسب
حال خادم می باشد لیکن این قدر اعطا برائے ثبوت معنی شرکت بسند است ومن ہم میگویم

---

۵۱ ستایش میکنم اللہ تعالے را ۱۲ ۵۲ نیست از حساب تو بر ایشان چیزے ۱۲

که از اعطاء او بس لازم نمی آید که هر چه در خانه داشت داد بلکه آنچه درخور او ست می دهد مگر در همچو مطالب عالیه ذکر تمثیلات باک نیست بلکه از تمثیلات انکشاف مدعا بطرز دلخواه مے گردد نمی نگرند که کلام رب العزت از تمثیلات[1] و تشبیهات مالامال است قال تعالے وتقدس مَثَلُ نُوْرِهٖ كَمِشْكٰوةٍ فِيْهَا مِصْبَاحٌ[2] علاوه برین اینجا تمثیل و تشبیه نیست که ما خادمیم و سرور ما مخدوم ما **قال** ومقرر است که دعوی مساوات با انبیا خصوصًا با سید انبیا صلوة الله وسلامه علیهم باطل است **اقول** بلکه کفر است چنانکه حضرت مجدد رحمة الله علیه بآن تصریح کرده و خود حضرت شیخ آن را نقل کرده حاشا که در کلام حضرت مجدد رضی الله عنه دعوی مساوات[3] و برابری با انبیا علیهم الصلوة والسلام واقع شده باشد حضرت غلام علی شاه صاحب فرماید بدانکه آیه شریفه یُرِیْدُوْنَ وَجْهَهٗ جماعت اصحاب را مرید حضرت حق سبحانه می فرماید و آیه شریفه یَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَیْدِیْهِمْ نیز اصحاب کرام را مرید حق تعالے می فرماید پس آنچه از آیات ثابت شود جاے اعتراض چرا گردد انتهی **قال** و تفرقه و تفصیل باعتبار خادمی و مخدومی و اصالت و فرعیت نیز باطل و عاطل **اقول** این تفرقه باعتبار مخدومی و خادمی و اصالت و فرعیت ضروری است که انکارش از انکار بدیهیات است هر که پیر است و فیض از حق گرفته بر خلق پاشیده مخدوم است و در ایصال فیض اصل است و مرید خادم و در اکتساب فیض فرع مولانا شاه عبد العزیز دهلوی رحمة الله علیه درین باب جوابے که تحریر ساخته قایل وجدت می فرماید که مقبل اکرم صلے الله علیه وسلم را مخدوم و اصل نداند و خود را خادم و فرع نه پندارد اگر این تفرقه باطل است پس لازم می آید که فیض انبیا عقیم باشد و بدیگرے نرسد وَهُوَ بَاطِلٌ[4] عِنْدَ

---

[1] حق تعالی جل شانه فرماید وتلک الامثال نضربها للناس لعلهم یتفکرون ۱۲ [2] مثال نور او در یچه ایست که در وی چراغ باشد [3] و آنچه در کلام اقطاب کلامی واقع شود آن را بر مساوات یا ترقی محمول نباید فرمود حضرت غوث انام فرماید ؎ اناکنت مع نوح باعلی سفینته ✤ بحار او طوفانا علی کف قدرتی ✤ وکنت مع ابراهیم ملقی بنار ✤ و ما برد النیران الا بدعوتی الی آخر القصیده ۱۲ [4] این باطل است نزد تمامی اهل الله ۱۲

جمیع اهل اللہ انتہی قال واز زبان بعض مہدویہ شنیدہ شدہ است کہ ہر کمالے کہ محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم داشت در سید محمد مہدی نیز بود فرق ہمین است کہ آنجا باصالت بود و اینجا بتبعیت رسول بجائے رسیدہ کہ ہمچو او شدہ و این بعینہ مقولہ ایشان است اقول این بنار فاسد بر فاسد است از تحویات سابقہ ظاہر است کہ نسبتے کہ خادم را با مخدوم باشد ہرگز مقتضی مساوات نیست و خود از مہدی این چنین اقوال منقول نیست علامہ معین الدین عبید اللہ الملقب بخلیفہ اخوبشکی چشتی در کتاب معارج الولایت فی مدارج الہدایۃ می نگارد سید محمد مہدی نام پدر او یوسف است و اصل او از جیون پور است مرید و خلیفہ شیخ دانیال است واز اولیار مسلوب الحال و صاحب سکر بودہ در حالت سکر چنانکہ بعضے اکابر اَنَا اللّٰہُ وَاَنَا الْحَقُّ وَسُبْحَانِیْ وَقَدَمِیْ عَلٰی رَقَبَۃِ کُلِّ وَلِیٍّ وامثال آن گفتہ وے درین حال اَنَا مَہْدِیٌّ[1] فرمودہ و در حالت افاقہ چنانکہ اکابر از دعوی الوہیت استغفار کردہ وگفتہ وَاِنْ قُلْتُ سُبْحَانِیْ فَاَنَا مَجُوْسِیٌّ[2] فَاَقْطَعُ زُنَّارِیْ وَاَقُوْلُ لَا اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ او نیز از دعوے مہدویت تائب شدہ و مہدی موعود اقرار نمودہ چنانکہ نزد اکثر از اکابر این مقدمہ بدیہی است فاما جمعی از جہلا کہ در زمان سکر حاضر بودہ و زمان صحو را دراک نہ نمودہ مساودت او را اعتبار نکردہ و بر سخن اول اصرار نمودہ او را مہدی موعود دانند و طایفہ از جہال کہ معنی سکر و صحو اولیاء اللہ ندانند گفتہ کہ سخن سکر را اعتبارے نیست بلکہ وی در زبان صحو مدعی این معنی شدہ و دعوی خود را باثبات رسانیدہ است و این محض افترا و بہتان است کہ بر آن سید بیچارہ بستہ اند انتہی اگر عقیدت مہدویہ حسب تصریح حضرت شیخ تسلیم کردہ شود پس می گوئیم کہ حاشا از کلام حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ این چنین دعوے یافتہ شود و معلوم نمی شود کہ از کجا مقولہ مہدویان بعینہ مقولہ حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ فہمیدہ شد قال و چنین شنیدہ می شود کہ شیعہ نیز در شان ائمہ اثنا عشر رضوان

---

[1] من مہدی ام ۱۲ [2] اگر سبحانی گفتم پس آتش پرستم ہستم پس زنار خود می شکنم و مے گوئیم لا الٰہ الا اللہ ۱۲

۵ چنانکه چند بار گذشته

الله تعالی علیهم اجمعین می گویند که ایشان شاگرد پیغمبر اند صلی الله علیه وسلم بمرتبه استاد رسیده **اقول** شاید مقوله شیعان همچنان باشد مگر حضرت مجدد رحمة الله علیه نه نفس نفیس خود را هم پله پیغمبر علیه الصلوٰة والسلام می داند و نه کدامی از ارادتمندان چنین عقیده نسبت وی دارد **قال** بر هر تقدیر این خادم را باید حق نعمت شناخت و نزد مخدوم جز به بندگی و نیاز دم نزند و دعوی مساوات نگیرد ع اے ایاز آن پوستین را یاد دار **اقول** هرگاه بخیال حضرت شیخ در مطالب عالیه گنجایش تمثیلات و تقریرات نبود پس از خادم و مخدوم چرا حرف زد و چرا حکایت ایاز را بیاد آورد فاما در نفس صحت این کلام شبه نیست **قال** در مثال این خادم با این مخدوم که دم از برابری میزند و گستاخی میکند حال آن غلام است که همراه خواجه که مقرب درگاه سلطان بود در مجلس سلطان رفت پس خواجه بمجلس قرب نشست و غلام نیز آنجا باستاد و چون خود را در مجلس بادشاه با خواجه یکجا دید بنازید و مغرور گشت و از بس بے خردی و بیتابی که رسم غلامان است خود را گم کرد با خواجه شریک و برابر گرفت و گفت من هم بنده بادشاه و مقرب درگاه اویم و نداانست که همچنان که نخست نزدیک سلوک طریق که قرب و وصول بوساطت و طفیل خواجه بمجلس بادشاه رسید و وی واسطه بود الآن که قرب و وصول حاصل شده است نیز واسطه است ولیکن از غایت غرور و بے خردی و کم فکری وجود وساطت از نظر وے ساقط شده و در حیطه کفران نعمت افتاد **اقول** جواب این تقریر را برین کلام قل و دل حضرت مولانا شاه عبد العزیز دهلوی رحمة الله علیه ختم کنم که همه وهم خود است هیچ خادم باین صفت موجود نیست انتهی **قال** ـ و اینجا هم همین جواب بخادم مخدومی می داده اند این سخن هیچ فائده نمی کند جز فرق به تبعیت و اصالت اما دعوی همسری و برابری لازم بین این کلام است بلکه دعوی همسری و برابری از خادم و تابع نامقبول و نامسموع تر است **اقول** الحق دعوی همسری و برابری از خادم و تابع نامقبول و نامسموع تر است خصوص با سرور انبیاء محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم که الحاد و زندقه و کفر اکبر است لیکن از هیچ تحریر و تقریر حضرت ایشان دعوی همسری و برابری مستفاد نشده کما هو ظاهر مما مر سابقا

اینجاکه احدے از عقلا از مقوله بالا برابری و ہمسری کمی فہمد و دعوی لازم بین عام ازین که بالمعنی الاعم باشد یا بالمعنی الاخص نظری است محتاج بدلیل و پیش ازین ببطلان لزوم کرده شد پس این امر محمول است بر عدم فہم معنی لازم بین کما لا یخفے علی ارباب المعقول ۵

تو مہربان نه شدی ورنه آنچه در دل بود	ہزار بار فزون ناله از زبانم رفت ؞

قال — عجب آنکه فرموده اند که بر خوان این دولت ہرچند طفیلی ام اما ناخوانده نیامده ام ہرچند تابعم اما از اصالت بے بہره نیم آنچه معنی دارد طفیلی خود ہمان کس را می گویند که ناخوانده بیاید و تبعیت ضد اصالت است و اجتماع ضدین محال **اقول** در ہر دو فرق ما بالذات و ما بالتبع است یعنی طفیلی بالذات بوده ام و مدعو بالعرض و تابع بالذات ام و اصیل بالعرض و میان ہر دو تبعیت فرق ہا است و تقریر رفع اجتماع ضدین این است که در عرف طفیلی آنکه عزت دار دازبرائے خوشنودی ضیعفی خوانند **قال** واگر گویند بوجہے تابعم و بوجہے اصیل این سخن معنی محصلی ندارد و یا نخست در وقت سلوک تابع پیر و مرید بودم اکنون بعد از وصول بمرتبه اصالت رسیده ام و بسر خود دم و ہمه وسائل و وسائط که بودند ساقط شدند و از میان بدر رفتند چنانکه اسباب ترتیب خود را بمعدات تشبیه داده اند و پیش ازین مرید محمد رسول الله صلے الله علیه وسلم یا مرید یکے از خاصه گان درگاه وے بودم اکنون مرید خدا ام بیواسطه و ارادت من با الله تعالی قبول وسائط نمی کند و ارادت من بے واسطه با الله تعالی است من ہم مرید محمد رسول الله ام باعتبار سابق و ہم ہم پیر او یم بحکم حال تعالی الله از تصور این معنی و تکلم باین کلام موی بر بدن اعتقاد و اخلاص مسلمانے میخیزد سبحانه سوگند بس عظیم است این کلام و بغایت شنیع است این مرام **اقول** این تحاشی از عدم فہم کلام متکلم است پیش ازین معنی کلام بتوضیح تمام برنگاشته ام درین تقریر غلطی صریح این است که حضرت معترض می نگارند اکنون مرید خدا ام بے واسطه حالانکه این معنی مرید نیست بلکه معنی مراد است حضرت معترض در معنی مرید و مراد خلط ملط می کنند حالانکه معنی مرید و مراد برنگاشته اند و مراد را بے واسطه انگاشته

مرید مجددیه

کاش اگر در معنی مرید و مراد با معان نظر ملاحظه می فرمود ازین چنین غلطی فاش مصئون می ماند منشا آن نقل بالمعنی است معهذا در هیچ جا در کلام حضرت مجدد رحمة الله علیه مرید بے واسطه تحریر نشده نه از کلامش مستفاد است و آنچه تحریر فرموده من هم مرید رسول الله صلی الله علیه وسلم ام باعتبار سابق و هم هم پره اویم بحکم حال تقید سابق و حال از اختراعات حضرت معترض است البته این معنی از حضرت معترض باعث صدگونه اعجاب است تعالی الله از تصور این معنی و تکلم باین کلام موے بر بدن اعتقاد و اخلاص می خیزد بخدا سوگند بس عظیم است این کلام بغایت شنیع است این مرام ؎

درد دل گفتم تغافل کرد خواری را به بین   گریه کردم خنده زد بے اعتباری را به بین
صبر کردم سر کشید و شور سر کردم رمید   شکوه کردم رنجه شد ناسازگاری را به بین

مولانا شاه عبدالعزیز دهلوی رحمة الله علیه فرماید بدیهی است که دخل پیغمبر و مرشد در فیض کسبی است نه در فیض وهبی يَدُلُّ عَلٰى ذٰلِكَ[۱] مَا قَالَهُ عَائِشَةُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا نَحْمَدُ اللّٰهَ وَلَا نَحْمَدُ اَحَدًا انتهی **قال** راه راست آنست که اعتقاد کنند و بگویند که همه مریدان حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم و رسول مرید خدا است جل جلاله از حق فیض می گیرد و بخلق میرساند معنی نبوت و رسالت این است **اقول** ظاهر درین کلام تحاشی است از اطلاق مرید الله و مراد الله و این معنی مبنی است بر اصطلاح صوفیه هر که از اصطلاح صوفیه واقف است نیک میداند که این از مراتب کملین اولیاء الله است رضی الله عنهم پس چنانکه مرید رسول الله گفتن جائز است همچنان مرید الله و مراد الله و آنچه حضرت معترض گفته هرگز راه راست نیست بلکه راه راست این است که چنانکه حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم را مرید الله گوئیم همچنان مراد الله نسبت وی صلی الله علیه وسلم انتقاص هرگز زیبا نیست اعتقاد باید داشت که سرور عالم صلی الله علیه وسلم جامع جمیع صفات انسانی و ملکوتی بوده اند **قال** هیچ کس را بے وساطت وی صلی الله علیه وسلم راه نیست بسوی خدا و در درگه وے جائی نه خواه در وقت سلوک یا بعد از وصول **اقول** این کلام فی الجمله منافات دارد

[۱] دلالت می کند برین آنچه حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها گفته که محمد نمی پرستیم الا الله تعالی را و همچنین [illegible]

از تقریر سے که حضرت شیخ در رساله تبیین الطریق لاہل الارادۃ بالتزام وظایف الخیر والعبادۃ۔
بدین عبارت نگاشته اما احتیاج مردم بمرشد واستاد پس از برای تسهیل طریق و سرعت وصول
است وسلوک طریق بے مرشد واستاد اگر توفیق رفیق گردد فی الجمله ممکن است بموجب
قوله تعالے وَالَّذِيْنَ جَاهَدُوْا فِيْنَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا لکن به تعب شدید و
مدت طویل وهو نادر جدا والله اعلم انتهی وتحقیق مقام این است که اگر از وساطت تبعیت مراد
باشد در صحت این کلام شبه نیست و اگر حیلولت مقصود باشد پس در فیض وہبی حیلولت نمی باشد
والا فیض وہبی نخواہد بود **قال** دیگر اطلاق سلسله در ارادت الله تعالی که بے واسطه غیری
است عجب واقع شده است اطلاق سلسله در جای مناسب است که بوسائط باشد ظاهرا
سہو قلم است یا الطریق مشاکلت است این سخن طالب علمی است وَالْاَمْرُ فِیْ ذٰلِكَ سَهْلٌ
اقول جواب اشکال بدو وجه گزارش می رود اول آنکه از تقریرات سابقه اطلاع کافی داده
شده است که درین محل از عدم توسط عدم حیلولت مقصود است واین عدم توسط را توسط بمعنی تبعیت
لازم الوجود است و توسط بمعنی تبعیت که از وسایط جاره است پس لفظ سلسله را مناسبتے خاص باشد دوم آنکه اینجا
استعاره تخییلیه است ارادت را بباب تشبیه دادند و سلسله را اثبات کردند درین صورت
ضرورت وسائط نیست و این چنین استعارات متعارف است آیات قرآنی ازین مال امال است
حق تعالے جل شانه فرماید فَاَذَاقَهَا اللّٰهُ لِبَاسَ الْجُوْعِ وَيَنْقُضُوْنَ عَهْدَ اللّٰهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيْمٍ
وَغَيْرُ ذٰلِكَ مِنَ الْاٰيَاتِ الْكَثِيْرَةِ بای حال اعتراض طالب علمی کار طالب علم است سخن از تصوف
راندانی بود این ہوس در دل باقی است

نه خفت خسرو مسکین درین ہوس شب ہا | که دیده در کف پایت نهد بخواب رود

قال وگفته اند که ید من نایب ید الله است این فرع ونتیجه ارادت الله است چه ید مرید
نایب ید پیری باشد اما تلوح می افتد بقول حق سبحانه اِنَّ الَّذِيْنَ يُبَايِعُوْنَكَ اِنَّمَا يُبَايِعُوْنَ
اللّٰهَ الاٰیة واین به حقیقت وقتے راست آید که بروے تمام ہمیت اِذْ رَمَيْتَ

لکنّ اللهَ رَمیٰ مترتب گردد که بریک مشت خاک لشکری را منہدم گرداند و بے آن حکایت زبانی بیش نیست اقول آنچه گفته شد چه یدهر یدنایب پیر می باشد بدو وجه صحیح نیست اول انکه حضرت شیخ از مرید معنی متعارف مراد داشته نه مصطلح متصوفین حالانکه در کلام حضرت مجدد رحمه الله مصطلح صوفیه مراد است عہذا درین مقام مراد باید گفت نه مرید دوم آنکه وجه انابت حسب مذاق اہل فن فنا و بقا است در فصل الخطاب از ترجمه عوارف منقول است فنا عبارت است از نہایت سیر الی الله عز وجل و بقا عبارت است از بدایت سیر فی الله سبحانه و سیر الی الله سبحانه وقتی منتہی گردد که بادیه وجود را بقدم صدق یکبارگی قطع کند و سیر فی الله عز وجل آنگاه محقق شود که بنده بعد از فنائے مطلق در عالم اتصاف باوصاف الٰہی و تخلق باخلاق ربانی ترقی نماید انتہی پس ہرگاه مرتبه فنا و بقا حاصل گردد دست وی نایب مناب ید الله باشد ۵

آنراکه فنا شیوه و فقر آئین است
نه کشف و یقین نه معرفت نه دین است

رفت او ز میان ہمین خدا ماند خدا
اَلْفَقْرُ اِذَا تَمَّ ہُوَ اللہ این است

در حالت فنا دوئی برخیزد ۵

ز منیان که بقائے خویشتن میخواہی
از خرمن ہستیت جوے کے کاہی

تا یک سر مو ز خویشتن آگاہی
گر دم زنی از راه فنا گمراہی

در رساله مشاہدة الانوار بین التجلی والاستتار خود حضرت شیخ در میان عابد و معبود و قاصد و مقصود و طالب و مطلوب و محب و محبوب فرق را در نموده حیث قال اما عنوانات دیگر که طالب و مطلوب و محب و محبوب است بیقین حکم نتوان کرد که طالب کیست و مطلوب که و محب کیست و محبوب کدام ہر دو ہم طالب اند و ہم مطلوب و ہم محب اند و ہم محبوب بوجہے او طالب

۵۱ فقر ہرگاه تمام شد ان الله ست ۱۲ ۵۲ در کشف المحجوب از شبلی رحمه الله منقول است صوفی آن بود که اندر دو جہان ہیچ چیز نه بیند بجز خدای عز وجل و از علی بن بندار صیرفی نیشاپوری منقول است تصوف آن بود که ظاہر و باطن خود را نه بیند و جمله بر حق را بیند ۱۲

و این مطلوب و در مرتبه دیگر او مطلوب این طالب و وی بگزار که حقیقت یکی است مَن[۵۱] يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ وَيَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْدِيْهِمْ زیاده برین چه گویم کفرهای حقیقی در سینه درین باب مضمر است که اگر آن را بیرون افگنم صد ایمان مجازی ازان برشک آید اسرار در پرده بهتر و ناگفته به انتهی آنچه ذکر تلویح نموده شد صریح خطا است که نزول آیت در باب دیگر است یعنی هرگاه غزوه حدیبیه پیش بود آن حضرت صلی اللہ علیه وسلم از صحابه رضی اللہ عنهم که یک هزار چهار صد بودند بیعت گرفت بعضے صحابه رضی اللہ عنهم برین امر بیعت کردند که ما جنگ خواهیم کرد تا آنکه قتل شویم و برخے برین امر که از جنگ فرار نخواهیم کرد قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ[۵۲] رض يَدُ اللّٰهِ بِالْوَفَاءِ لِمَا وَعَدَهُمْ مِنَ الْخَيْرِ فَوْقَ اَيْدِيْهِمْ در تفسیر ابی سعود رومی مذکور است اِنَّ الَّذِيْنَ[۵۳] يُبَايِعُوْنَكَ اَيْ عَلٰى قِتَالِ قُرَيْشٍ اِنَّمَا يُبَايِعُوْنَ اللّٰهَ يَعْنِيْ اَنَّ مُتَابَعَتَكَ هِيَ مُتَابَعَةُ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ لِاَنَّ الْمَقْصُوْدَ تَوْثِيْقُ الْعَهْدِ بِمُرَاعَاةِ اَوَامِرِهٖ وَنَوَاهِيْهِ يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْدِيْهِمْ يَعْنِيْ اَنَّ عَقْدَ الْمِيْثَاقِ مَعَ الرَّسُوْلِ كَعَقْدِهٖ مَعَ اللّٰهِ تَعَالٰى مِنْ غَيْرِ تَفَاوُتٍ بَيْنَهُمَا كَقَوْلِهٖ تَعَالٰى مَنْ يُّطِعِ الرَّسُوْلَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ انتهی مختصرا در تفسیر کبیر مذکور است يَدُ اللّٰهِ[۵۴] بِمَعْنٰى نِعْمَةِ اللّٰهِ عَلَيْهِمْ فَوْقَ اِحْسَانِهِمْ اِلَى اللّٰهِ يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْدِيْهِمْ اَيْ نُصْرَتُهٗ اِيَّاهُمْ اَقْوٰى وَاَعْلٰى مِنْ نُصْرَتِهِمْ اِيَّاهُ

۵۱ هر که اطاعت کرد رسول را پس اطاعت کرد اللہ تعالی را ۱۲ ۵۲ ابن عباس رضی اللہ عنهما گوید که آنچه اللہ تعالی با ایشان وعده خیر کرده دست او برای وفا بر دست ایشان است ۵۳ کسانیکه بیعت رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم بر قتال قریش می کنند ایشان بیعت اللہ تعالی می کنند یعنی متابعت رسول متابعت اللہ تعالی است زیرا که مقصود استحکام عهد است بمراعات اوامر و نواهی وے تعالی ید اللہ فوق ایدیهم یعنی عقد پیمان از رسول اللہ صلعم چنان است که با اللہ تعالی شده درین هر دو هیچ فرق نیست اللہ تعالی فرماید هر که اطاعت کرد رسول را پس اطاعت کرد اللہ تعالی را ۱۲ ۵۴ معنی ید اللہ این است که نعمت اللہ تعالی بر ایشان زیاده از احسانی است که از ایشان ظاهر شده و نصرت مر اللہ تعالی بر ایشان زیاده تر است از نصرت ایشان که می کنند ۱۲

انتهے مختصراً ازین تقریر ظاہر است کہ سوق آیت در امر دیگر است و کلامے کہ در آن میرود چیزے آخر فشتان بینہما و آیہ فاز ہمت اذ ھما مبثت بے محل ذکر کردہ شدہ زیر اکہ بیعت کنندگان صحابہ اند رضی اللہ عنہم درامی مشت خاک سرور عالم بودہ اند صلے اللہ علیہ وسلم آنچہ ذکر اضمار کفر ہا بیان فرمودہ شد از حضرت شیخ رحمہ اللہ این چنین تحریر در ورطۂ حیرت می‌اگنند ۵۰

گلہ در پیش صبا زان گل رعنا کردم	اگر ہے داشت دلم غنچہ صفت وا کردم

قال اکنون بمعارف وحقایق کہ در تحقیق این دعاوے نوشتہ اند دست زدہ دفع این خلجانات وشبہات کنیم ومن اللہ الاستعانۃ والتوفیق **اقول** آنچہ پیشتر ازین نگاشتہ تام اگر در آن تامل کافی رود دفع تمامی خلجانات وشبہات را متکفل خواہد بود مگر چون حضرت شیخ رحمہ اللہ دست بداماں مکتوب صد وبست دیکم از جلد ثالث زدہ ایرادات کردہ است پس چنان مناسب دانم کہ عبارت مکتوب را اولا نقل کنم سپس بر ہر ایراد را ذکر کردہ بدفع آن کوشم ۵۱

بہ بینیم کہ تا کرد گار جہان	درین آشکارا چہ دارد نہان

عبارت مکتوب این است اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی صحیفہ گرامی کہ از روے شفقت ومہربانی نامزد این فقیر ساختہ بودند بمطالعہ آن مشرف گشت اندراج یافتہ بود کہ عزیزے بر عبارت مکتوبے کہ در اجمیر نوشتہ بودے اعتراضہا دارد در حل آن باید نوشت وبعضے از یاران چون تعین مواضع اشتباہ نوشتہ بودند باندازۂ آن چند مقدمہ در حل آن اشتباہ نوشتہ آمد واللہ سُبْحَانَہُ الْهَادِیْ اِلٰی سَبِیْلِ الرَّشَادِ مخدوما مکرما سیر مرادی وسیر مریدی امرے است کہ بوجدان صاحب آن سیر تعلق دارد والزام امرے نیست کہ بغیر تعلق داشتہ باشد پس حجت وبرہان بر اثبات آن طلبیدن گنجایش ندارد ومع ذلک کسے را کہ حضرت حق سبحانہ قوت تمیز دادہ است اگر در احوال واوضاع صاحب آن سیر نیک ملاحظہ نماید وفیوض وبرکات وعلوم ومعارف

۵۰ ستایش مرخدای را است وسلام بر بندگان او کہ برگزیدہ اند ۵۲ اللہ تعالیٰ نمایندہ ہست راہ راست را

الٰہی جل شانہ کہ او بآن ممتاز است مشاہدہ کند تواند بود کہ حکم بسیر مرادی او نماید و ہیچ محتاج بدلیل نبود در رنگ آنکہ بعد از ملاحظہ قرب و بعد و مقابلہ و اجتماع کہ قمر را با شمس است حکم کند کہ نور قمر مستفاد از نور شمس است اگرچہ این معنی بر خبیر ارباب حدس حجت نبود و نیز حضرت خواجۂ ما قدس سرہ در اوایل حال سیر این فقیر را سیر مرادی مقرر فرمودہ بودند شاید یاران ہم این معنی را از ایشان شنودہ باشند و این ابیات مثنوی مطابق حال فقیر دانستہ می خواندند ؎

عشق معشوقان نہان است و ستیر	عشق عاشق با دو صد طبل و نفیر
لیک عشق عاشقان تن زہ کنند	عشق معشوقان خوش و فربہ کنند
وز مرادان ہر کہ واصل گشتہ است	او براہ اجتباے رفتہ است

راہ اجتبا مخصوص بانبیا نیست علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات صاحب عوارف قدس سرہ در بیان مجذوب سالک و سالک مجذوب تصریح باین معنی فرمودہ است و راہ مریدان را راہ انابت و راہ مرادان را راہ اجتبا گفتہ قال اللہ تعالیٰ اَللّٰهُ يَجْتَبِيْٓ اِلَيْهِ مَنْ يَّشَآءُ وَيَهْدِيْٓ اِلَيْهِ مَنْ يُّنِيْبُ آری راہ اجتبا بالاصالت مخصوص بانبیا است علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات و امتان را در رنگ سائر کمالات بہ تبعیت ایشان است نہ آنکہ اجتبا مطلقاً مخصوص بانبیا است علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات و امتان را از ان اصلاً نصیب نیست کہ آن غیر واقع است مخدوما وصول فیوض ہر سالک را بتوسط و حیلولت خیر البشر علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام تا زمانیست کہ حقیقت آن سالک کہ محمدی المشرب است بحقیقہ محمدیہ منطبق نگشتہ است و بآن متحد نہ شدہ و چون بکمال متابعت بلکہ بمحض فضل در مقامات عروج این حقیقت را با آن حقیقت اتحادی حاصل شد توسط برخاست چہ توسط و حیلولت در مغائرت است و در اتحاد متوسط و متوسط و حاجب و محجوب نبود انجا کہ اتحاد است معاملہ بشرکت است اما چون سالک تابع و الحاقی و طفیلی است از قبیل شرکت خادم بود با مخدوم و آنکہ گفتیم کہ حقیقت

اورا با حقیقت آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام انطباقے واتحادی پیدا می شود
بیانش آنست کہ حقیقت محمدی علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام جامع جمیع حقایق است و
آن را حقیقۃ الحقایق گویند وحقایق دیگران دررنگ اجزا اند مر او را یا جزئیات زیرا کہ اگر محمدی
المشرب است حقیقت سالک دررنگ جزی است مر آن کلی را ومحمول است بروی وحقیقت
غیر محمدی المشرب دررنگ جزء است مر آن کل را وغیر محمول است بروی واین حقیقت
محمدی المشرب اگر اتحادے درعروج پیدا شود با حقیقت پیغمبری خواہد بود کہ این برقدم
اوست ومحمول برآن حقیقت خواہد شد وشرکتے درکمالات مناسبت او را پیدا خواہد کرد
لیکن از قسم شرکت خادم بود با مخدوم چنانچہ گزشت وچون این جزئی را بعلاقہ کمال متابعت
بلکہ بمحض فضل محبت خاص بکلی خود پیدا مے شود شوق وصول آن دامنگیر او میگردد
وآن قید یکہ کلی را بہ جزئی آوردہ بود بفضل خداوندی جل شانہ روبزوال می آرد وبتدریج
بعد از زوال این جزئی را بآن کلی انطباقے واتحادے حاصل می شود وآنکہ گفتیم محبت خاص
پیدا می شود دررنگ آنکہ بمحض فضل این فقیر را پیدا شدہ ودرغلبات ان محبت می گفت کہ محبت
من بحضرت حق سبحانہ ازان جہت است کہ او تعالے رب محمد است صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ
وسلم ومیان شیخ تاج ویاران دیگر ازین مقولہ تعجب میکردند انگارم کہ از خاطر شما ہم نرفتہ باشد
وتا این قسم محبت پیدا نہ شود الحاق واتحاد چگونہ متصور بود ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَّشَاءُ
وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ وحقیقت توسط وعدم توسط را بیان می نماید نیک استماع فرمایند طریق
جذبہ را چونکہ کشش از جانب مطلوب است وعنایت الٰہی جل شانہ متکفل حال طالب است ناچار
قبول وساطت نمی کند ودرطریق سلوک چونکہ انابت از طالب است از وجود وسائط چارہ نبود
ودرنفس جذبہ ہر چند وسائط درکار نیست اما تمامی جذبہ منوط بسلوک است کہ اگر سلوک کہ
عبارت از اتیان شریعت است از توبہ وزہد وغیرہا با جذبہ منضم گردد جذبہ ناتمام وابتر
است بسیارے از ہنود وجود را دیدہ ایم کہ جذبہ دارند اما چونکہ بمتابعت صاحب

شریعت علیه وعلی آله الصلوة والسلام متجلی نگشته اند خراب وابتر اند وغیر از صورت جذب نصیبی ندارند سوال حصول جذب بنحوی از محبوبیت می طلبد پس کفار را که اعداء الله اند نصیبی از جذب چگونه تجویز نموده اید جواب تواند بود که بعضی از کفار بنحوی از معنی محبوبیت داشته باشند که باعث حصول جذب شان شده باشد وچون آنرا بمتابعت صاحب شریعت علیه وعلی آله الصلوة والسلام متحلی نساختند خاسر ومخذول ماندند وآن جذبه غیر از حجت بر ایشان درست نکرده که اعلام استعداد شان نموده که بجهل وعناد آنرا از قوه بفعل نه آورده اند وما ظلمهم الله ولكن كانوا انفسهم يظلمون ودر طریق جذبه اگر بتوسط متابعت صاحب شریعت علیه وعلی آله الصلوة والسلام که عبارت از سلوک است وصول بمطلوب میسر شود بیواسطه و بی حیلولت امری نخواهد بود گفته اند لو دليتم بدلو لوقعتم على الله یعنی اگر کشیده شوید بحضرت حق سبحانه ورسانیده شوید بالبطن لبطون هر آئینه درمیان شما ودرمیان حق جل وعلا حیلولت وحجاب امرے نخواهد بود وشاید که بخاطر شریف شما هم مانده باشد که حضرت خواجه ما قدس سره می فرمودند که وصول از راه معیت که حق را جل سلطانه بانبده است اگر میسر شود ناچار بے توسط امرے خواهد بود که مناسب معیت است واگر واسطه است در سلسله تربیت است که عبارت از سلوک است وراه معیت یکی از طرق جذبه است وحدیث المرء مع من احب علی صاحبه الصلوة والسلام نیز تائید این معنی می فرماید زیرا که مرد را با محبوب خود چون معیت به ثبوت پیوست واسطه مرتفع گشت امتناع فرمایند هر ظل را با اصل خود شاهراه است وهیچ چیز درمیان شان حائل نیست اگر بعنایت خداوندی جل شانه ظلے را با اصل خود میلے پیدا شود وکششے باو هویدا گردد بدولت متابعت صاحب شریعت علیه وعلی آله الصلوة والسلام آن ظل را بآن اصل وصولے والحاقے حاصل آید هر آئینه بے حیلولت امرے خواهد بود وچون آن اصل اسمی است از اسمای الٰهی جل شانه ناچار درمیان اسم ومسمای او حائلے نخواهد بود ووصول ظل ازین راه با اصل که مسمای آن اسم است بے

متوسط امرے نخواہد بود وایضاً ہر کہ واصل حضرت ذات است تعالیٰ بوصول بے چونی توسط و حیلولت امرے در حق او مفقود است ہرگاہ در صورت وصول بحضرت ذات سبحانہ حیلولت وحجابیت صفات وے ایجی جل سلطانہ مرتفع گردد و حیلولت وحجابیت غیر صفات چہ گنجایش دارد سوال صفات واجبی را جل شانہ ہرگاہ انفکاکے از حضرت ذات او تعالیٰ جائز نباشد ارتفاع حیلولت صفات از میان واصل وموصول البتہ بچہ معنی بود جواب سالک را چون وصول وتحقق باصل خود کہ اسمی است از اسمای الٰہی جل شانہ وآن سالک ظل اوست حاصل گردد ہر آئینہ در میان حضرت ذات تعالیٰ ہیچ توسطے وحیلولتے نخواہد بود چنانچہ در میان اسم ومسمای او حیلولت امری کائن نیست پس نہ ارتفاع لازم آمد ونہ انفکاک مثل این تحقیق گزشتہ است در میان اتحاد حقیقت سالک وحقیقت محمدی علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام ونیز شمۂ ازین بیان در بیان وصول ظل باصل ہم گزشتہ تنبیہ سادہ لوحے ازین عدم توسط کہ در طریق جذبہ وغیرہا گفتہ شدہ است استغنای از تبعیت خیر البشر علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام گمان نبرد کہ آن کفر والحاد وزندقہ است وانکار است از شریعت حقہ او علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام وبالا گزشتہ است کہ جذبہ بے توسط سلوک کہ عبارت از اتیان شریعت است علی صاحبہا الصلوٰۃ والتحیہ ابتر وناتمام است ونعمت است کہ بصورت نقمت برآمدہ وحجت را بر صاحب جذبہ ناتمام تمام کردہ بالجملہ بکشف صحیح والہام صریح نیز بیقین پیوستہ است ہیچ دقیقہ از دقایق این راہ وہیچ معرفتے از معارف این قوم بے واسطہ او وبے توسط متابعت او علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام میسر نیست ومنتہی را در رنگ مبتدی ومتوسط فیوض وبرکات این راہ بے تبعیت وے بطفیل او حاصل نہ

محال است سعدی کہ راہ صفا	تواں رفت جز در پے مصطفیٰ

افلاطون از بے خردی صفاے کہ در نفس خود از ریاضت ومجاہدات یافت خود را از بعثت انبیا علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات مستغنی دانست گفت نحن قوم مہتدون لا حاجۃ بنا الیٰ

نمودن سرحدیث ... برای ما حاجت ... عدم متابعت

عزّ شانُہ یعنی ابنست کہ این صفا کہ بریاضات بے توسط متابعت انبیا حاصل شدہ است علیہم الصلوۃ والتسلیمات حکم آن دارد کہ مس سیاہ را زر اندود سازند یا زہر را بہ شکر غلاف کنند متابعت انبیا راست علیہم الصلوۃ والتسلیمات کہ حقیقت مس را منقلب گردانیدہ زر خالص سازد و نفس را از اماگی بہ اطمینان آرد حکیم مطلق جل وعلا بعثت انبیا و وضع شرائع اینہا را علیہم الصلوۃ والتسلیمات از برای تعجیز و تخریب اماره مقرر ساختہ است وخرابی او را بلکہ اصلاح او را در غیر متابعت این بزرگواران نداشتہ علیہم الصلوۃ والتسلیمات اگر ہزاران ریاضات و مجاہدات بے متابعت این بزرگواران علیہم الصلوۃ والتسلیمات کردہ شود سر موے از اماگی او کم نگردد بلکہ ازدیاد سرکشی او نماید مصرعہ

	ہرچہ گیرد علتے علت شود	

ازالہ مرض ذاتے او منوط بشرائع انبیا است علیہم الصلوۃ والتحیات و بدونہا خرط القتاد باید دانست کہ جذبہ را ہرچند از سلوک چارہ نیست مقدم باشد جذبہ بر سلوک یا موخر اما فضل مر تقدیم جذبہ راست کہ سلوک خادم اوست و در تاخیر جذبہ سلوک مخدوم اوست کہ بدولت سلوک او را جذب میسر شدہ است و در تقدیم جذبہ نہ این چنین است کہ او بالذات مطلوب و مدعو است لہذا این مراد آمد و آن مرید و راس مرادان و رئیس محبوبان محمد رسول اللہ صلے اللہ تعالے علیہ و علے الہ وسلم کہ مقصود ذاتی و مدعو اولے ازین دعوت اوست علیہ و علے الہ الصلوۃ والسلام و دیگران را بہ طفیلی او طلبیدہ اند مرادان باشند یا مریدان[1] لَوْلَاهُ لَمَا خَلَقَ اللّٰهُ الْخَلْقَ وَلَمَا أَظْهَرَ الرُّبُوبِيَّةَ نقد وقت او چون دیگران ہمہ طفیلی او باشند و او مقصود اصلی ازین دعوت بود علیہ و علی الہ الصلوۃ والسلام ناچار ہمہ محتاج او باشند و بتوسط او فیوض و برکات اخذ نمایند علیہ و علی الہ الصلوۃ والسلام و باین معنی اگر ہمہ را آل او گویند گنجایش دارد علیہ و علی الہ الصلوۃ والسلام کہ ہمہ پس رو او یند و بے توسط او کمال اخذ نے نمایند چہ ہرگاہ وجود شان بے توسط وجود او صورت نہ بندد کمالات دیگر خود کہ تابع وجود

[1] لہ اگر طفیلی سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم ظہور نظر باری تعالی سبحانہ تعالے خلق را پیدا نمی کرد و ربوبیت خود ظاہر نمی کرد ۱۲

اند بے توسط او چہ صورت دارند علیه وعلی آله الصلوة والسلام بلے محبوب رب العالمین چنین باید استماع فرمایند مکشوف گشته است که محبوبیت او علیه وعلی آله الصلوة والسلام بآن محبت واجبی جل شانه کائن است که بذات بحت او تعالی بے ملاحظه شیون واعتبارات تعلق گرفته است وحضرت ذات تعالی بآن محبت محبوب گشته بخلاف محبوبیت دیگران که بآن محبت کائن است که تعلق بشیون واعتبارات دارد متلبس باسماء وصفات است یا بظلال اسماء صفات علی تفاوت الدرجات

له فَإِنَّ فَضْلَ رَسُولِ اللهِ لَيْسَ لَهُ | حَدٌّ فَيُعْرِبَ عَنْهُ نَاطِقٌ بِفَمِ

علیه وعلی جمیع اخوانه من الانبیاء والمرسلین والملائکة المقربین الصلوة والتسلیمات والتحیات والبرکات تحقیق این مقام آن است که توسط آن سرور کائنات علیه وعلی آله الصلوة والسلام بدو معنی تواند بود یکے او صلی الله تعالی علیه وآله وسلم حائل وحاجب بود در میان سالک و درمیان مطلوب ومعنی دوم آنست که سالک بطفیل او بتوسط تبعیت ومتابعت او علیه وعلی آله الصلوة والسلام بمطلوب واصل گردد در طریق سلوک پیش از رسیدن بحقیقت محمدی توسط بهر دو معنی کائن است بلکه می انگارم که طریق از شیوخ هر که درمیان آمده است متوسط وحاجب شهود سالک است وا اگر در اواخر جذبه تدارک آن نه نماید ومعامله از پرده بے پردگی نکشد زیرا که در طریق جذبه بعد از رسیدن بحقیقت الحقائق توسط بمعنی ثانی است که طفیل وتبعیت است نه حیلولت وحجاب که پرده شهود ومشاهده وامانند آنها بود گفته نشود که این عدم توسط اگرچه بیک معنی بود قصورے بجناب حضرت خاتمیت علیه وعلی آله الصلوة والسلام والتحیه لازم می آید گوییم که این عدم توسط مستلزم کمال انجذاب است علی صاحبها الصلوة والسلام نه مستلزم قصور در وجود توسط است زیرا که کمال متبوع آنست که تابع او بطفیل وتبعیت او به جمیع درجات کمال برسد وهیچ دقیقه فرونگذارد واین معنی در عدم توسط کائن است نه در وجود توسط که انجا شهود بے پرده است که اقتضاے

له کشف رسول الله ... ۱۲

درجات کمال است واینجا در پرده پس کمال در عدم توسط بود و قصور در توسط از شوکت و
عظمت مخدوم است که خادم او در ہیچ مقامے از وے تخلف نکند و تبعیت او شریک دولت
ہمگنان او گردد وازاینجا است کہ آن سرور فرموده است علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام
عُلَمَاءُ اُمَّتِیْ کَاَنْبِیَاءِ بَنِیْ اِسْرَائِیْلَ علیه وعلیهم الصلوٰة والتسلیمات رویت اخروی
بے توسط و بے حیلولت امرے خواہد بود در حدیث صحیح آمده است علی صاحبه الصلوٰة والسلام
که بنده چون به نماز داخل می شود حجابیکه درمیان بنده و خدا است مرتفع می گردد و لہذا صلوٰة معراج
مومن آمد و حظ وافر ازان نصیب منتہی واصل گشت چه رفع حجاب مخصوص بواصل منتہی است
پس ارتفاع توسط و حیلولت ثابت گشت این معرفت از خواص معارف لدنیه این فقیر است که
بمحض فضل وکرم آنرا اعطا فرموده اند و بتحقیق آن متحقق ساخته ع

من آنخاکم که ابر نوبہاری		کند از لطف برمن قطره باری	؎

خوش گفت ع

اگر بادشه بر در پیرزن		بیاید تو ای خواجه سبلت مکن	

مشایخ طریقت قدس الله اسرارہم در توسط و عدم توسط آن سرور اختلاف دارند علیه و
علی آله الصلوٰة والتسلیمات جمعے بتوسط رفته اند و گروہے بعدم توسط و ہیچ کدام شان تحقیق
توسط و عدم توسط نه نموده است و از کمال و قصور شان سخن نگفته ارباب ظواہر نزدیک است
که عدم توسط را که کمال ایمان است کفر دانند و قایل آنرا نادانسته تضلیل کنند و توسط را از کمال
ایمان تصور نمایند و قایل آن را از کمل تابعان شمرند و حال آنکه عدم توسط مبنی از
کمال متابعت است و توسط مشعر از قصور متابعت کما مر کُلُّ ذٰلِكَ مِنْهُمْ
بِعَدَمِ الدَّرَاكِ عَنْ حَقِيْقَةِ الْحَالِ قَالَ اللهُ تَعَالٰى بَلْ كَذَّبُوْا بِمَا لَمْ يُحِيْطُوْا
بِعِلْمِهٖ وَلَمَّا يَاْتِهِمْ تَاْوِيْلُهٗ كَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ه
تند و نااویسی گفتن انکارے از پیر ظاہر نیست زیرا که اویسی کسے است که روحانیان را در

تربیت او مدخلتے باشد حضرت خواجہ احرار را قدس سرہ باوجود پیر ظاہر چونکہ امدادے از روحانیت حضرت خواجہ نقشبند قدس سرہ یافتہ بودند اویسی می گفتند وہمچنین حضرت خواجہ نقشبند باوجود پیر ظاہر چون مددہا از روحانیت حضرت خواجہ عبد الخالق قدس سرہما یافتہ بودند اویسی بودند علی الخصوص شخصے کہ باوجود اویسیت اقرار بہ پیر ظاہر دارد و بزور انکار بر پیر مراد بستن عجب الضاف است مخدوما مراد از ترکیب لفظ عبد الباقی معنی اضافی است نہ معنی علمی ہرچند بابلغ وجوہ اشعاری بمعنی علمی ہم دارد یعنے پیر من ہرچند بندہ باقی است اما متکفل تربیت من اللہ باقی است اینجا کدام تحریف است وجہ سوء ادب اللہ تعالی الصافی بدہد مخدوما قصورے کہ در معنی سبحانی کہ از بسطامی قدس سرہ در غلبات سکر صادر شدہ است گفتہ باشد لازم نمی آید ازانکہ آن قصور در قائل آن مستقر و مستمر باشد تا دیگرے از وی افضل بود چہ بسا معارف است کہ در وقتے بمقتضای حال آنوقت صادر شدہ است و در وقت دیگر بعنایت خداوندی جل شانہ چونکہ قصور آن معرفت را دریافتہ است ازان درگزشتہ وبمقام فوق رسیدہ در مکتوب شریف اندراج یافتہ بود کہ ارباب سکر اگر این قسم سخنان شطح آمیز نویسند گنجایش دارد اما از ارباب صحو اظہار این سخنان بسیار مستبعد ست مخدوما ہرکہ این سخنان نوشتہ است منشای آن سکر است و بی مخرج سکر درین باب دست بقلم نہ بردہ غایت ما فی الباب در سکر مراتب کثیرہ است ہرچند سکر بیشتر شطح غالب تر سکر بسطامی باید کہ بے تحاشی قول لِوَائِي اَرْفَعُ مِنْ لِوَاءِ مُحَمَّدٍ ازان بوجود آید پس ہرکہ صحو دارد گمان نکنند کہ سکر ہمراہ او نیست کہ آن عین قصور ست صحو خالص نصیب عوام است ہرکہ صحو را ترجیح دادہ است مرادش غلبہ صحو است نہ صحو صرف وہمچنین ہرکہ سکر را ترجیح می دہد مرادش غلبہ سکر است نہ سکر خالص کہ آن آفت است جنید قدس سرہ کہ رئیس ارباب صحو است وصحو را بر سکر ترجیح می دہد چندان عبارات سکر آمیز دارد کہ چہ تعداد آن نماید فرمودہ هُوَ الْعَارِفُ وَالْمَعْرُوفُ وگفتہ لَوْنُ الْمَاءِ لَوْنُ إِنَائِهِ وفرمودہ اَلْمُحْدَثُ إِذَا قُورِنَ بِالْقَدِيمِ لَمْ يَبْقَ لَهُ أَثَرٌ صاحب عوارف کہ از

کمل ارباب صحو است در کتاب ا و چندان معارف سکریه است که چه شرح آن دهد واین فقیر در
ورقے بعضے معارف سکریه اورا قدس سره جمع کرده است از لتبایات سکر است که تجویز افشای
اسرار نموده می آید واز سکر است که مباہات وافتخار کرده میشود واز سکر است که مزیت خود بر دیگری
اظہار کرده می آید اگر صحو خالص باشد افشای اسرار آنجا کفر بود و خود را از دیگرے بہتر دانستن شرک باشد
بقیه سکر در صحو در رنگ نمک است که مصلح طعام است اگر نمک نه باشد طعام معطل وبیکار بود ؏

گر عشق نبودے وغم عشق نبودے	چندین سخن نغز که گفتی وشنودی

صاحب عوارف قدس سره که قول قَدَمِیْ هٰذِهٖ عَلٰی رَقَبَةِ کُلِّ وَلِیٍّ را که از حضرت شیخ
عبد القادر قدس سره صادر شده است بر ہیئت سکر محمول داشته است مرادش قصور این قول
نیست کما توہم که آن عین محمدت اوست بلکه بیان واقع نموده است یعنی صدور این قسم سخن که
مبنی از مباہات وافتخار است بے بقیه سکر کائن نیست که در صحو خالص چه امثال این سخنان بتکلم نمودن
دشوار است این فقیر که این همه دفاتر در بیان علوم واسرار این طائفه علیه نوشته است ظاہرا
بخاطر شریف شما قرار یافته است که از روی صحو خالص نوشته است بے مزج سکر حاشا که آن حرام
ومنکر است وگزاف وسخن بافی است سخن بافان که بصحو خالص متصف اند بسیار اند چرا این قسم
سخنان نیافتند و دل ہاے مردم را نه جانه برند ؏

فریاد حافظ این همه آخر بهرزه نیست	هم قصهٔ غریب و حدیث عجیب هست

مخدوما این قسم سخنان که مبنی از افشاے اسرار باشد واز ظاہر مصروف در هر وقتے
از مشایخ طریقت قدس الله تعالی اسرارہم بظہور آمده است و عادت مستمرهٔ این بزرگواران
گشته امری نیست که این فقیر آن را ابتدا کرده باشد و اختراع نموده لَیْسَ هٰذَا اَوَّلَ قَارُوْرَةٍ
کُسِرَتْ فِی الْاِسْلَامِ پس این همه شور و غوغا چیست اگر لفظے صادر شده است که ظاہرش
مطابقت بعلوم شرعیه ندارد آن را به اندک توجه از ظاہر صرف نموده مطابق باید ساخت
ومسلمانی را متہم نباید کرد اشاعت فاحشه وتفضیح ناحق هرگاه در شریعت حرام ومنکر باشد تفضیح

مسلمانی بمجرد اشتباه چه مناسب بود و تشهیر آن منادی کردن که اهتمام درین باشد طریق
مسلمانی و مهربانی آنست که کلمه که ظاهرش مخالف علوم شرعیه است اگر از شخصی صادر شود باید
دید که قائل آن کیست اگر ملحد و زندیق بود رد آن باید کرد و در راه اصلاح آن نباید کوشید و
اگر قائل آن کلمه از مسلمانان بود و ایمانی بخدا و رسول داشته باشد در اصلاح سخن او باید
کوشید و محمل صحیح از برای آن پیدا باید نمود یا از آن قائل حل آن باید طلبید و اگر در حل آن
عاجز آید نصیحتش باید کرد و امر معروف و نهی منکر برفق اولی است که باجابت نزدیک است و
اگر مقصود اجابت نباشد و تفضیح مطلوب بود امر دیگر است الله تعالی توفیق دهاد عجب تر آنکه
از مکتوب شریف مفهوم می شود که بعد از استماع کتابت فقیر از آن عزیز اشتباهی و انحرافی
در طلازمان شما نیز طاری شده بود مانا که انعکاسی باشد بایستی که مظان اشتباه را ایشان خود
حل می کردند و برین فقیر نمی انداختند و تسکین فتنه می فرمودند از یاران دیگر چه گله نماید که
بعضی از ایشان با وجود قدرت دفع اشتباه خود را معاف داشتند و سکوت ورزیدند ع

ما ز یاران چشم یاری داشتیم

قال نوشته اند که سیر مرادی و مریدی امری است که بوجدان صاحب آن سیر تعلق دارد
پس حجت و برهان بر اثبات آن طلبیدن گنجایش ندارد اینجا کس چه سخن کند که راه سخن بر بستند
لاکن هر چیز را حجت و برهان باید هیچ چیز بی حجت و برهان معقول و مقبول نمی افتد مرادان و
محبوبان خود در اصطلاح قوم آنهان کسانند که نخست ایشان را جذب می نمایند و بدرگاه می کشند
بعد از آن توفیق سیر و سلوک داده واصل می سازند که معنی مجذوب سالک است و مریدان
آنانکه ایشان را بعد از سلوک می کشند و ایشان را سالک مجذوب می گویند آیا این هم پیدا باشد
که صاحب سیر مرادی بجای می رسد که در ارادت اتبع و قرب و وصول وی بجناب قدس وی
تعالی وساطت حضرت سید المرسلین و سلطان المحبوبین صلی الله علیه وسلم سقوط می پذیرد و
برمی افتد و در جمیع کمالات برابر سید المرسلین می باشد و به دعوی شرکت و همسری و برابری

می گشند و جامع کمالات ابراهیمی و محمدی می گردد و صاحب این سیر هم پیرہ محمد رسول الله صلعم
می گردد و می گوید که هم چنانکه آن حضرت مرید خداست بیواسطه من هم مرید خدا ام بیواسطه
اقول برین قول خدشه یا دارد می شود خدشه اول مرتبه مریدان و مرادان اگر یا معان
نظر دیده شود از ان واضح خواهد شد که تا آنکه مرتبه سلوک و جذب اطے کرده باین مقامات نرسد
مرید و مراد و مقامات ایشان را نتوان شناخت ؎

بسر قصهٔ بلقیس و قصهٔ هدهد	کسے رسد که شناسای منطق الطیر است

مَنْ لَمْ یَذُقْ لَمْ یَدْرِ ع لذت می نشناسی بخدا تا نچشی ؎ در عوارف المعارف
تعریف مریدین مذکور است وَالسَّالِكُ الَّذِی تَدَارَكَهُ الْجَذْبَةُ هُوَ الَّذِی
كَانَتْ بِدَايَتُهُ الْمُجَاهَدَةُ وَالْمُكَابَدَةُ وَالْمُعَامَلَةُ بِالْإِخْلَاصِ وَالْوَفَاءِ بِالشُّرُوطِ
ثُمَّ أُخْرِجَ مِنْ وَهَجِ الْمُكَابَدَةِ إِلَى رَوْحِ الْحَالِ فَوَجَدَ الْعَسَلَ بَعْدَ الْعَلْقَمِ
وَتَرَوَّحَ بِنَسَمَاتِ الْفَضْلِ وَبَرَزَ مِنْ مَضِيقِ الْمُكَابَدَةِ إِلَى مُتَّسَعِ
المساهلة وأنس بنفحات القرب وفتح له باب من المشاهدة فوجد دواءه
وفاض وعاءه وصدرت منه كلمات الحكمة ومالت إليه القلوب
وتوالى عليه فتوح الغيب وصار ظاهره مسدداً وباطنه مشاهداً
وصلح للجلوة وصار له في جلوته خلوة فيغلب ولا يغلب ويفترس ولا
يفترس يؤهل مثل هذا للمشيخة لأنه أخذ في طريق المحبين و در تعریف
مرادین مسطور است الْمَجْذُوبُ المتدارك بالسلوك يبادئه الحق بالكشوف
وأنوار اليقين ويرفع عن قلبه الحجب ويستنير بأنوار المشاهدة وينشرح
وينفسح قلبه ويتجافى عن دار الغرور وينيب إلى دار الخلود ويرتوي
عن بحر الحال ويتخلص من الأغلال والأعلال ويقول معلناً لا أعبد رباً لم أره
ثم يفيض من باطنه على ظاهره ويجري عليه صور المجاهدة والمعاملة من غير مكابدة

ك تبریز سے راه [illegible] بعنوان گلستان ۱۲ [illegible]

آن روز کہ آتش محبت انگیخت | عاشق روش سوز ز معشوق آموخت
از جانب دوست سر زد این سوز و گداز | تا در نگرفت شمع پروانہ نسوخت

پس چنانکہ مرید و مراد را سالکان راه دریافتند ہمچنان سیر مرادی و مریدی امریست کہ بوجدان صاحب آن سیر تعلق دارد پس حجت و برہان برای اثبات آن طلبیدن گنجایش ندارد و درین امر راه سخن بربستہ نیست اگرچہ راه مراد صعب است و وصول این راه بجز محنت محال است فاما اگر ذوق دارند چرا محنت نکشند و مقامات سلوک را طے نکنند و بمرتبہ مریدی فایز نشوند تا این مقام را بچشم بصیرت بنگرند[۵۱] خدشہ دوم برای ہر چیز ضرورت حجت و برہان در محل نظر است در مرئیات و ندوقات کہ طفل شیرخوار ہم ازان واقف باشد راه استدلال بربستہ اند براعمی تبین انوار شمس بہیچ حجت و دلیل نشاید و کسیکہ مدت العمر شکر و نمک را نچشیده شکل اول بدیہی الانتاج گرہے ازان نہ کشاید خدشہ سیوم تعریف مراد و مرید کہ بر نگاشتہ شد دران قصور است[۵۲] و الا عن ما بیّناه خدشہ چہارم در تعریف مجذوب سالک لفظ نخست تحریر فرموده شد و درمیان لفظ نخست و بیواسطہ درین مقام فرقے نمی نماید پس این ہادم شبہات باشد کہ جابجا حضرت معترض بر لفظ بیواسطہ مرة بعد اولی و کرة بعد اخرے وارد نموده ع

وقت مردن دامن قاتل بدست آمد مرا | آخر عمر آرزوے دل بدست آمد مرا

اگر حضرت معترض معنی لفظ نخست را ندہن خود منقش می فرمود بار بار این اعتراض را اعاده

[۵۱] حضرت معترض در اخبار الاخیار در ذکر حضرت شیخ عبد الوہاب متقی قادری شاذلی کہ استاد معترض بود می نویسند عرض کرده شد کہ فنای وحدت چہ باشد فرمودند کہ آن ذوقی است بچشیدن تعلق دارد مطلوب حقیقی جمیع عالمیان این است ازراک ہمان لذت است و ہر کس کہ در عمر خود یکبار آن لذت چشید ہمیشہ تا زنده است ذوق آن باقی است انتہی پس چرا معترض کلام استاد خود را فراموش کند و چرا بر آن حجت و برہان نہ طلبد و چرا نہ گوید کہ ہیچ چیزے بے حجت و برہان معقول و مقبول نمی افتد سیر مرادی و مریدی ہمان مقام فنا است افسوس است کہ معترض کلام استاد خود را فراموش کرده اعتراض می کند کہ بحیج بسوی کلام استاد او است ۱۲ منہ [۵۲] امر ان ہست و سخن ہمان است کہ من بیان کرده ام ۱۲

نمی گردد اندرین صورت تمامی اعتراضش راجع بسوی کلامش خواهد بود

چه بی دردانه امشب درد دل با یار می گفتم … که او کم می شنید از ناز و من بسیار می گفتم

خدشهٔ پنجم حضرت معترض در تعریف مرادی فرماید بعد ازان توفیق سیر و سلوک داده واصل می سازند با آنکه اول گفته که نخست ایشان را بخود می کشد که بمعنی وصول است والا کلام صحیح نمی شود که معنی مجذوب سالک همین است که اول وصول است بعد ازان سیر و سلوک و سخن معترض رحمه الله که بعد ازان توفیق سیر داده واصل می سازند عکس آنست درین مقام بغایت ادب گزارش میرود که هرگاه حضرت معترض را به فن تصوف چنان ممارست نباشد که تعریف مراد و مرید صحیح بنگارند پس اینجا کس چه سخن کند که راه سخن بر بستند بجز آنکه گفته شود که سیر مرادی و مریدی امری است که بوجدان صاحب آن سیر تعلق دارد پس حجت و برهان بر اثبات آن طلبیدن گنجایش ندارد ٥

ای که شور محشر از بی باکیت هنگامه است … از خدا خطت برای ما سفارش نامه است

خدشهٔ ششم هرگاه خود حضرت معترض در تعریف لفظ نخست زیب تحریر فرموده پس نام سقوط وساطت کدام استحاله است و اگر وساطت است پس نخست چرا تحریر ساخته فعلیه البیان

خدشهٔ هفتم آنچه تحریر فرموده بر می افتد از هیچ جا از کلام حضرت مجدد یافته نمی شود کما بیّناه

پرسید ز من کسی که معشوق تو کیست … گفتم که فلان کس است مقصود تو چیست
بنشست و بهای های بر من بگریست … کز دست چنین کسی چسان خواهی زیست

خدشهٔ هشتم هرگاه معترض در معنی مرید نگاشته که بعد از سلوک می کشند پس درین قول که آنحضرت مرید خدا است بیواسطه و مرید خدا ام بیواسطه اجتماع متنافیین است و ذهول است از معنی مرید ٥

بجای نمی روی که دل بدگمان ما … تا باز گشتن تو بصد جا نمی رود

قال و آنکه نوشته اند که کسی را که حق تعالی قوت قدسیه داده اگر در احوال و اوضاع صاحب آن سیر شریکه نا تمام نماید و فیوض حق و برکات و علوم و معارف الهی جل شانه که او بآن ممتاز است

مشاہدہ کنند تواند کہ حکم بسیر مرادی او نماید ہیچ محتاج بدلیل نخواہد بود سخن عجب است یعنی شما این قدر ادراک و شعور ندارید کہ اوضاع و اقوال و جمال و کمال ما را ملاحظہ نمائید و فیوض و برکات و علوم و معارف ما را کہ بدان متفرد و ممتازیم مشاہدہ کنید و بسیر مرادی ما حکم کنید دیگر دلیل چہ حاجت است **اقول** ندانم کہ این چہ اعتراض است و بجز و اصلان بارگاہ مقربان درگاہ را کہ شناسد و کسیکہ معنی مراد و مرید ندانستہ باشد ازو توقع ادراک احوال و اوضاع سیر مرادی کے می توان شد مولانا نظام الدین خاموش علیہ الرحمۃ فرمودہ اند کہ چون علامہ سید شریف جرجانی بہ صحبت حضرت خواجہ علاء الدین عطار عطر اللہ تربتہ رسیدند و آنحضرت ایشان را قبول فرمودند ایشان از حضرت خواجہ التماس نمودند کہ مرا صحبت با کسے فرمایند از اصحاب خود کہ بواسطہ صحبت وی اہلیت این مجلس حاصل کنم و مناسبتے با اہل این نسبت پیدا سازم حضرت خواجہ ایشان را بہ صحبت ما حوالہ کردند و سید بعد از فراغ درس می آمدند و پیش ما می نشستند و سکوت می کردند روزے نشستہ بودند و مراقبہ کردہ ناگاہ بے خودی و بے طاقتی از ایشان ظاہر شد چنانچہ عمامہ از سر ایشان افتاد ما برخاستیم و عمامہ بر سر ایشان نہادیم چون بہ حال خود آمدند سبب آن بے خودی پرسیدم گفتند عمرہا بود کہ آرزوے آن داشتیم کہ یکساعت لوح مدرکہ من از نقوش علمیہ پاک شود و زمانے دل من از اندیشہ معلومات خود خلاص یابد درین ساعت بہ برکت این صحبت آن معنی دست داد از غایت ذوق و لذت آن مرا بے خودی روی نمود از من بے ادبی صادر شد ؎

نقد حیات خواہی جان کن فداے جانان	کین است در رہ عشق آئین مہربانان
مستان جام شوقش بر بوی لطف جامش	بر درگہ جلالش آیند جان فشانان ؎
از چشم بد نہانند از خویشتن نہان تر	عالم شدہ ست من بو از بوے آن نہانان
جہلن تیرہ روزگاری زان رہ نشان چہ جوئی	گر رہروی نشان جو از راہ بے نشانان

قال اینجا آن سخن یاد می آید کہ یکبارے از ہمین یاران یکے بخدمت ایشان نوشتہ بود

که عجب است که با وجود این عظمت و جلالت و مرتبت کرامات از ایشان ظاهر نمی شود در جواب او نوشتند کدام کرامت بالاتر ازین معارف و حقایق باشد که ما بیان می کنیم و بر ما وارد می گردد که دیگران را طاقت بیان آن نیست معجزه حضرت رسول الله نیز سخن بود که بمرتبه اعجاز رسیده بود **اقول** این کلام هیچگونه محل اعتراض نیست که همچنان از بزرگان مروی است منقول است که مولانا اصفهانی که در حدیث بی نظیر روزگار بوده بحضرت عزیزان خدای داد قدس سره بر سبیل تعرض گفته که شما دعوی قطبی میکرده اید سلطان ما شاه بیگ خان می خواهد که بر سر رافضی رود چند هزار زره و سلاح در کار است پیدا کنید چون قطب هر چه خواهد می کند حضرت عزیزان فرمودند که دعوی از درویشان دور است لیکن اگر بمنصب قطبی قانع باشیم از فرعون و نمرود بدتر باشیم چه منظور این طائفه عالیه غیر از محبوب حقیقی نیست ۵

چه منصب تعلق بود ای پسر	تعلق حجابت بود سر بسر
تعلق حجاب است و بی حاصلی	چو پیوندها بگسلی واصلی

پس از مجلس حضرت عزیزان بغضب برخاسته اند و مولانای مذکور دامن آن حضرت را بر سبیل معذرت گرفته ایشان التفات بوی نه کرده متوجه مزار فائض الانوار حضرت خواجه بهاء الحق والدین قدس سره شدند چون به پل علی سلیمان که در راه مزار آن حضرت است رسیده اند فاتحه بروح پر فتوح ایشان خوانده برگشته اند فرمودند که هر دانشمندی را ولی از اولیاء الله مربی است و هر ولی را نبی از انبیاء الله علیهم السلام مربی است چون مولانا اصفهانی بر ما بے ادبی کرد متوجه شدیم که از اولیا کدامی ولی مربی این مولانا باشد معلوم ما شد که حضرت خواجه بزرگ قدس سره مربی وی بوده اند چون بدینجا رسیدیم روح شریف حضرت خواجه بزرگ پیشوا آمده فرمودند ما از ان مربی که بر شما بے ادبی کرده گذشتیم شما زینجا خبر یاد کرده

۵ در رساله واردات علی همائی رحمه الله مذکور است مبتدی راغب کرامت است منتهی طالب استقامت ظهور کرامت مجز استدراج اهل حرمان ثبوت استقامت سراج معراج ارباب ایقان ۱۲

برگشتیم بعد از ان بیگاه نه کشیده که مولانای اطهر فانی بعلت جذام مبتلا گشته بهان علت هلاک شده است فقط غرض از نقل این حکایت این است که از اولیاء الله اگر خواستگار کرامتے شوند ضرور نیست که حسب تمنای شان ظاهر کرده شود اینجا آن سخن یاد مے آید که یکباری از یاران یکے بخدمت حضرت خواجه بهاؤالدین نقشبند رحمه الله عرض کرد که عجب است که باوجود این عظمت و جلالت و مرتبت کرامات از شما ظاهر نمی شود در جواب او فرمودند کدام کرامت بالا تر ازین خواهد بود که باوجود چندین بار گناه بر روی زمین میتوانم رفت و زمین از بار گناه ما غرق نمی شود تحقیق مقام آن است که خرق عادات از لوازم ولایت نیست بعضے مردان اولیاء الله اند و مقربان درگاه و خرق عادات ازیشان ظاهر نه شد چنانچه از اکثر اصحاب رسول الله صلے الله علیه واله وسلم خرق عادات مروی نیست حالانکه عموماً اصحاب ازو از دیگر اولیاء الله افضل اند پس معلوم شد که فضیلت بعضے اولیاء بر بعضے بکثرت خوارق نیست چه فضل عبارت است از کثرت ثواب و خوارق در حظوظ است مناط ثواب نیست مگر عبادت و قرب الٰهی و لهذا محدثین کرامات اصحاب اور مناقب ذکر نه کرده اند بلکه کرامات را بابے علیحده آورده اند بعد ذکر معجزات خرق عادات در جوگیان هم می باشد این چنین حضرت مجدد رحمه الله فرموده صاحب عوارف گفته که حق تعالے بعضے مردم را خوارق می دهد و دیگران را خوارق نمی دهد و ایها افضل باشند از صاحب خوارق و خرق عادات کمتر است در مرتبه از ذکر قلب و تجوید وے و شیخ الاسلام خواجه عبدالله انصاری گفته که مراتب عارفان مطلق است بدریافت استعدادات طالبان و مقامات اولیاء و فراست اهل ریاضت و گرسنگی مخصوص بدریافت صور و احوال اشیاء که غائب از نظر او ست هر گاه که اکثر خلائق بدنیا مشغول اند و از خدا منقطع دلهای شان بیشتر مائل است بسوی کشف احوال غائبان و این را بسیار عمده می دانند ایشان با کشف اهل عرفان و حقیقت کار ندارند و می گویند که اگر اینها از اهل الله می بودند از احوال غیب خبردار بایستے بودن این قدر خبر ندارند پس دیگر چه خواهند دریافت این چنین منافقان

ملا ... ولادت با سعادت ... وقت غروب آفتاب ... ماه شعبان ... هجری وفات ... ربیع الآخر ... سنه ۱۲

درحق سید المرسلین صلی الله علیه وسلم می گفتند از این قبیل بااین خیالات فاسده از برکات دوستان خدا محروم اند و نمی دانند که حق تعالی درباره دوستان خود غیرت دارد که او شان را بغیر خود مشغول نمی کند

من ندانم فاعلات و فاعلات	شعر می گویم به از آب حیات
قافیه اندیشم و دلدار من	گویدم مندیش جز دیدار من

حضرت مجدد رضی الله عنه از پیر خود روایت کرده اند که شیخ محی الدین عربی بعضی جا نوشته است که بعضی اولیا که از ایشان کرامات بسیار ظاهر شده وقت رحلت آرزو کرده اند که کاش که از ما این قدر کرامت ظاهر نمی شد اگر کسی گوید که اگر خوارق شرط ولایت نباشد چگونه معلوم کرده شود که این ولی الله است حضرت مجدد رضی الله عنه ازین سخن دو جواب فرموده اند یکی آنکه معلوم کردن ولایت ولی چه ضرور است ولایت نسبتی است با خدا کسی از آن مطلع باشد یا نباشد اکثر اولیاء الله از ولایت خود اطلاع ندارند تا بدیگران چه رسد بعد مرگ ثمره آن خواهند دید احتیاج بخوارق مر انبیا را است که برای دعوت خلق اند ضرور است که بر خلق نبوت خود ظاهر کنند و باثبات رسانند اولیا دعوت می کنند بسوی شریعت پیغمبر خود معجزه برای دعوت او کافی است علما و فقها بظاهر شرع دعوت می کنند و اولیاء مریدان را اول بسوی بجا آوردن ظاهر شریعت دعوت می کنند پس ایشان را ذکر تعلیم می کنند و می فرمایند که اوقات خود به یاد الهی معمور کن تا که ذکر الهی مستولی شود و غیر خدا در دل تو خطور نکند و درین دعوت احتیاج کرامت نیست دوم آنکه مرید رشید هر ساعت و هر لحظه کرامت شیخ در ذات خود به تغیر احوال خود می بیند که دل مرده او را زنده کرد بمشاهده و مکاشفه سرافراز ساخته زنده کردن مرده نزد عوام عمده کار است و زنده نمودن شرح و قلب نزد خواص معتبر است پس کرامت در نظر مرید موجود است و برای عوام درکار نیست در تحقیقات حضرت خواجه محمد پارسا رحمه الله مذکور است شیخ ابوالقاسم گرگانی رحمة الله علیه گفته است که بر آب رفتن و در هوا پریدن و

واز غیب خبر دادن این هیچ کرامت نبود کرامات آن باشد که کسے را به تمامی عمر بجز اتباع زبان
حرام نبرد این اعتماد را نشاید و آن دیگر ممکن باشد که از شیطان بود که شیاطین را نیز از غیب
خبر است و کسانے که ایشان را کاهن گویند از بسیار ها خبر دهند و خبرهای عجب بر ایشان برود
اگر بر شیر نتوانی رفتن باک مدار چون آن سگ غضب را که در سینه تست در زیر پاے زدی
و مقهور کردی بر شیر نشستی و اگر از غیب خبر نتوانی داد باک مدار چون عیب و غرور نفس خویشتن
بدانستی و از آفت و تلبیس وے آگاه شدی از غیب خبر یافتی و اگر بر آب نتوانی رفت و در هوا نتوانی
پرید باک مدار چون بیرون از حس و خیال ترا مقامے پدید آید و بران برفتی در هوا پریدی انتهی
تفصیل این بحث در مقدمه مذکور شد فارجع الیها و برخی از کرامات حضرت مجدد رحمه الله نیز
مذکور شده مگر اصل این است ؎

ما برائے استقامت آمدیم — نے پئے کشف و کرامت آمدیم

قال آمدیم بمقصود که در امتیاز شما به بیان علوم و معارف سخن نیست لیکن غایت آنچه ظاهر مے
گردد آن است که شما را عالم و فاضل و ماهر و دانشور و سخندان دانیم بلکه عارف و مکاشف هم گوییم
اما آن را از کجا معلوم کنیم که شما بسیر مرادی بمرتبه رسیده اید که وساطت حضرت سید المرسلین و
سید کائنات صلی الله علیه وسلم در میان شما و خدای عز و جل نمانده است آنکه هم پیره و پیر پیرهای
آنحضرت شده اید این معنی لازم سیر مرادی نیست شما احوال و اوضاع و علوم و معارف
شما دلیل نیستند بر آن اقول ؎

پس از عمرے نگاہے گر بسویم کرد جا دارد — شهید زخم شمشیر تغافل اجر ها دارد

اے برادر عدم علم مستلزم علم عدم نیست اگر حضرت را علم این معنی نیست که حضرت مجدد رحمه الله
بسیر مرادی رسیده اند پس ازین لازم نمی آید که فی الواقع باین درجه فائز نشده باشند
اگر کدامی بزرگ خدا رسیده ظاهر کند که از واهب العطایا اکتساب فیض وهبی می نماید که محض
بیواسطه است ضرورت انکار چیست آنچه حضرت باقی بالله قدس سره اثبات حضرت می فرمود

حضرت شیخ خود شاہد آن است و این چنین انکار نسبت بہ بیشتر اولیاء اللہ از علمای ظاہر واقع شدہ درین محل احوال و اوضاع حسب دعوی خود پیش کردنی بود تا بہ دفع خلجان متوجہ می شدم سکوت در ہیچ مواقع از داب مناظرہ دور است

رحم می آید مرا بر بلبل آن بوستان	کز نزاکت ہای گل فریاد نتوانست کرد

حضرت خواجہ محمد پارسا رحمہ اللہ در فصل الخطاب می فرماید طائفہ مشایخ اند کہ بجذبات عنایت حق سبحانہ سلوک راہ دین و سیر بعالم یقین حاصل کردہ اند و از مکاشفات الطاف خداوندی علوم لدنی یافتہ اند و در پرتو انوار تجلی صفات حق سبحانہ بنای حقایق و معانی و اسرار گشتہ اند و بر احوال و مقامات و سلوک راہ حق سبحانہ وقوف تمام یافتہ و از حضرت عزۃ سبحانہ ولایت مشایخ بدلالت و تربیت خلق و دعوۃ بحق عز و علا مامور گشتہ بعد ازانکہ عمری واعظ نفس خویش بودہ اند کہ عظ نفسک ثم عظ للناس والا فاستحیی منی و از واعظ اللہ سبحانہ فی قلب کل مومن قبول وعظ کردہ و کمین گاہ مکر و حیلہ نفس نگاہ داشتہ بحکم و فرمان بدعوۃ خلق مشغول شدہ اند و خلق را از خرابات دنیا و خمر شہوات و مستی غفلات بحظائر قدس و مجلس انس و مقعد صدق و شراب طہور و تجلی جمال ساقی و سقاہم ربہم میخوانند بحکم و ذکرہم بایام اللہ و ایشانرا از ذوق مشارب مردان می چشانند و سلسلہ شوق و محبت در دل ایشان می جنبانند و بحسب عقل و شناخت و ذوق و شوق ہر طایفہ از شریعت و طریقہ و حقیقہ بیان میکنند تا ہر کس حظ و نصیب خویش بقدر ہمت خویش بر می دارند کہ قد علم کل اناس مشربہم و اگر مرغ جانی کہ از آشیانہ یحبہم طیران کردہ بر شبکہ ارادت می افتد و بدانہ یحبونہ در دام بلا و عشق بند می شود آن شہباز بلند پرواز را کہ سخت غریب و بدیع افتادہ است در گریزگاہ خلوتخانہ میکنند و چشم ہوائی نفس او را از مرادات دو جہانی می دوزند و لطعمہ ذکر پرورش میدہند تا آنگاہ کہ آن وحشت التفات بما سوای حق سبحانہ ازو منقطع شود و مقام انس حاصل کند و مستعد و مستحق آن شوند کہ نشیمن دست ملکیہ اشارہ یا ایتہا النفس المطمئنۃ ارجعی شوند و خلیفہ حق سبحانہ و نایب و میراث

دار انبیا اند علیہم الصلوٰۃ والسلام کہ علما امتی کانبیاء بنی اسرائیل دیدہ ہر کس بر جمال و کمال ایشان نیفتد کہ در زیر قباب غیرۃ حق متواری اند ؎

مردان ہرش زندہ بجانے دگرند
مرغان ہواش زآسمانی دگرند
منگر تو بدین دیدہ بدیشان کالیشان
بیرون ز دو کون در جہانے دگرند

خلق از ایشان ہمین سر و ریش بیند کہ از خویش قیاس احوال ایشان بر خویش و دیگران کنند و ایشان را واعظی از واعظان یا عالمی از عالمان شمرده اند لا یقاس الملایکۃ بالحدادین **قال** و با وجود کثرت علوم و معارف آیا متصور نیست کہ یک جا خطا واقع شود و عصمت مخصوص انبیاء است صلوٰۃ اللہ و سلامہ علیہ و خطا در کشف باتفاق ارباب کشف جایز است و ملا زمان کہ خطاہا بر شیخ بن عربی ثابت کردہ اند از ہمین عالم است کہ باوجود این حقائق و معارف کہ شیخ دارد خطا کردہ است **اقول** تحقیق مقام این است کہ اگر کشف و الہام مخالف حدیث احاد یا مخالف قیاسی باشد کہ جامع باشد شرائط قیاس را آنجا حدیث و قیاس را ترجیح باید داد و حکم باید کرد بخطا در کشف و این مسئلہ مجمع علیہ است در میان سلف و خلف چرا کہ قول رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم حجت قطعی است و احتمال کذب و نسیان در روایت ثقات ضعیف است و در کشف اولیاء خطا بیشتر واقع می شود و وقتے کہ در میان دو کشف اختلاف واقع می شود پس ہر کدام کہ شرع موید او باشد او لے تر است بقبول و اگر شرع از ان ساکت باشد پس صاحب ہر دو کشف اگر یک شخص است پس کشف اخیر او اولے و مقبول است چرا کہ صوفی دائما در ترقی است پس صاحب کشف در زمان اخیر اقرب است بسوے خدای تعالے و اشبہ است بانبیا و اگر صاحب کشف دو کس باشند پس کشف صاحب صحو اولی است از کشف صاحب سکر چرا کہ کلام سکران بسیار احتمال غلط دارد و اگر ہر دو در صحو و سکر یکسان باشند پس کسیکہ کشف او گاہی مخالف شرع نہ شدہ باشد از کشف کسی بہتر است کہ نادر کشف او مخالف شرع افتادہ باشد و کسے راکہ نادر مخالفت شرع افتادہ باشد کشف او بہتر است از کشف کسیکہ غالبا مخالف افتادہ ش

واگر درین هر دو برابر اند پس ترجیح کشف کسے است که منزلت او اقرب است بخدای تعالیٰ این همه وجوه قوت کشف اند و اگر هر دو کشف در قوت برابر باشند ترجیح به کثرت اصحاب کشف است اگر یک کشف بر ده کس منکشف شود و دیگر کشف بر یک مرد منکشف شده کشف ده اولیٰ و مقبول است لیکن اگر صاحب کشف مردے اقوی باشد کشف اقوے بهتر باشد از کشف جماعت و حکم الهام نحو حکم کشف است علوی مرتبه کشفهای مجدد الف ثانی رحمة الله علیه در یافته است که گاهے مخالف شرع نه افتاده بلکه بیشتر را شرع مؤید است و بعضے چنان است که شرع ازان ساکت است و این همه امور بر کسے که در کلام او بنظر انصاف ببیند مخفی نماند و احتمال خطا مستلزم خطا نیست و نه ازین احتمال اطلاق خطا جائز است تا آنکه خطا ثابت نکرده شود بدلیلے اگر از شیخ ابن عربی خطا ثابت کرده شد ازان لازم نیاید که تمامی مکاشفات اولیاء الله خطا باشد قال و آنکه نوشته اند که حضرت خواجه ما قدس سره در اوائل حال سیر این فقیر را سیر مرادی مقرر فرموده بودند حضرت خواجه اثبات شما بسیار می کردند و کسانی واقف اند بران بیشتر از همه این فقیر اما اگر الآن در قید حیوة صوری می بودند یقین است که باین سخنان از شما راضی نمی شدند و هیچکس باین راضی نخواهد بود امیدواریم که شما هم در باطن راضی نخواهید بود والله اعلم عبارت در اوائل حال کسے را درین ورطه می اندازد که گوید شاید در اوائل حال نشانهائے این در یافته باشید بعد ازان حال متغیر شده باشید وَاللّٰهُ يَمْحُوا الْاَحْوَالَ يَمْحُو اللّٰهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ مقصود شما خود آن است که در ابتداء حال این حکم می کردند در انتهاء خود چه خواهد بود مسلم سیر مرادی و مقام مرادان ابتداء و انتهاء شما را حاصل است اما آنکه سیر مرادی این نتیجه حضرت رسول الله علیه وسلم این معامله دست داد و اینچنین در برابر افتادند که ایشان از میان ساقط شدند و واسطه نماندند قبیح است

اقول حضرت شیخ خود این امر را تسلیم می سازند که حضرت خواجه رحمه الله اثبات حضرت مجدد رحمه الله بسیار می کردند و بسیار کسان ازان واقف اند و حضرت شیخ به نسبت

ف اهل تحقیق نسبت کنند اتصال بمن نسبت می کنند الله تعالی به چیزی را که نخواهد بقدرت ح دهد و چیزی را که ح خواهد ۱۲

دیگران زیادہ تر اطلاع دارند ؎		
وَاللهِ قَدْ شَهِدَ الْعَدُوُّ بِفَضْلِهٖ		وَالْفَضْلُ مَا شَهِدَتْ بِهِ الْاَعْدَاءُ

وظاہر است کہ ہرگاہ حضرت خواجہ رحمہ اللہ سیر حضرت مجدد رحمہ اللہ را سیر مرادی مقرر فرمودہ بودند آن اوائل حال بود پس بآخر چہ رسد انچہ ایما شد کہ اگر الآن در قید حیوٰۃ صوری می بودند یقین است کہ باین سخنان راضی نمی شدند این محض خطا است حضرت خواجہ دریای معرفت بودند اگر شخصے کہ از فن تصوف بے بہرہ باشد بکلامی کلام معرفت راضی نباشد ازان لازم نمے آید کہ عارف ہم نارضامندی ظاہر فرماید البتہ این خیالش حسب مزعوم وے خواہد بود انچہ قباحت سیر مرادی ذکر کردہ شد ہمان است کہ خود معترض بان قائل است و جذب مرادان را بیواسطہ می انگارد پس ہرگاہ حضرت معترض تعریف مجذوب سالک برنگاشتہ بود خیال این معنی کردنی بود کہ ازین تعریف مرادان را سقوط واسطہ می گردد و ہمان اعتراض کہ صد بار اعادہ مے نماید بر معترض عاید می شود پس اگر این کلام باعث نارضامندی حضرت خواجہ رحمۃ اللہ علیہ در تخیلہ معترض رحمۃ اللہ علیہ مرتکز است پس بہ کمال ادب گذارش می کنم کہ اگر حضرت خواجہ رحمۃ اللہ علیہ الآن در قید حیوٰۃ صوری می بودند یقین است کہ باین سخنان از شما راضی نمی شدند و ہیچکس باین راضی نخواہد بود امید واریم کہ شما ہم در باطن ازین تعریف راضی نخواہید بود **قال** باز ہمان سخنان کہ مذکور شد پیش مے آید و مکرر مے شود **اقول** فی الواقع در مکتوب شیخ از بس تکرار واقع است تا آنکہ اگر مکررات را حذف کنند بر چند ورق بیش نخواہد بود اگرچہ بمجبوری فقیر حقیر را اتفاق تحریر بعض مضامین بہ تکرار مے افتد مگر مہما امکن بر مکررات شیخ قلم مے زند ؎

ہنم از فریاد خود آزردہ مے گردم ولیک		گو بہ بندم لب بہ افغان سینہ روزن میشود

قال ونوشتہ اند کہ اجتبا مخصوص نیست بانبیاء علیہم السلام و ہمچنین باشد کہ اگرچہ در آیات قرآنی اجتبا ہمہ جا نسبت بانبیاء واقع شدہ است قولہ تعالے وَلٰكِنَّ اللهَ يَجْتَبِيْ مِنْ رُّسُلِهٖ

اجتبا وانابت

مَن يَّشَاءُ فَاٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وبعد از ذکر انبیاء فرموده است اِجْتَبَاهُمْ وَهَدَاهُمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ودر وصف ابراهیم فرموده اِجْتَبَاهُ وَهَدَاهُ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ وحقیقت آن است که معنی اجتبا برگزیدن است وحق تعالی برمے گزیند انبیاء را بے سابقہ کسب و سلوک واولیاء را بہ کسب وریاضت واتباع انبیاء واینجا آن اتباع نیست کہ در انبیاء است واین است تفسیر قول حق سبحانہ تعالے اَللّٰهُ يَجْتَبِيْٓ اِلَيْهِ مَنْ يَّشَاءُ وَيَهْدِيْٓ اِلَيْهِ مَنْ يُّنِيْبُ پس وجہ مباہات نیست مگر عدم توسط چنانکہ ادعا کرده اند **اقول** این کلام از سر تا سر مخدوش است ومبنی است بر عدم اطلاع کلام صوفیہ صافیہ قدس اللہ اسرارہم خدشہ **اول** آنچہ درین مقام حضرت مجدد علیہ الرحمہ تحریر فرموده از عوارف نقل می فرماید پس حضرت معترض را رجوع بکلام عوارف نمودنی بود بر ناقل تصحیح نقل است لاغیر۔ ۵

طرفہ حالیست کہ عاشق شب ہجران دارد	خواب نادیدن و صد خواب پریشان دیدن

در عوارف مذکور است يَجْمَعُ حَالَ الصُّوْفِيَّةِ شَيْئَانِ هُمَا وَصْفُ الْمُؤْمِنِيْنَ وَاِلَيْهِمَا الْاِشَارَةُ بِقَوْلِهٖ تَعَالٰى اَللّٰهُ يَجْتَبِيْٓ اِلَيْهِ مَنْ يَّشَاءُ وَيَهْدِيْٓ اِلَيْهِ مَنْ يُّنِيْبُ فَقَوْمٌ مِّنَ الصُّوْفِيَّةِ خُصُّوْا بِالْاِجْتِبَاءِ الصِّرْفِ وَقَوْمٌ مِّنْهُمْ خُصُّوْا بِالْهِدَايَةِ بِشَرْطِ تَقَدُّمِ الْاِنَابَةِ فَالْاِجْتِبَاءُ الْمَحْضُ غَيْرُ مُعَلَّلٍ بِكَسْبِ الْعَبْدِ هٰذَا حَالُ الْمَحْبُوْبِ الْمُرَادِ بِبَادِيَةِ الْحَقِّ بِمِنَحِهٖ وَمَوَاهِبِهٖ مِنْ غَيْرِ سَابِقَةِ كَسْبٍ مِّنْهُ يَسْبِقُ كُشُوْفُهٗ اِجْتِهَادَهٗ وَفِىْ هٰذَا اَخَذَ بِطَائِفَةٍ مِّنَ الصُّوْفِيَّةِ رُفِعَتِ الْحُجُبُ عَنْ قُلُوْبِهِمْ وَبَادَرَهُمْ سُطُوْعُ نُوْرِ الْيَقِيْنِ فَاَثَارَ نَاظِرَ الْحَالِ فِيْهِمْ شَهْوَةَ الْاِجْتِهَادِ وَالْاَعْمَالِ فَاَقْبَلُوْا عَلَى الْاَعْمَالِ بِاللَّذَاذَةِ وَالْعَيْشِ فِيْهَا قُرَّةُ اَعْيُنِهِمْ فَسَهَّلَ الْكَشْفُ عَلَيْهِمُ الْمُجَاهَدَةَ قَالَ اَبُوْ سَعِيْدِ الْخَرَّازُ اَهْلُ الْخَالِصَةِ الَّذِيْنَ هُمُ الْمُرَادُوْنَ اِجْتَبَاهُمْ مَوْلَاهُمْ وَاَكْمَلَ لَهُمُ النِّعْمَةَ وَهَيَّاَ لَهُمُ الْكَرَامَةَ فَاَسْقَطَ عَنْهُمْ حَرَكَاتِ الطَّلَبِ فَصَارَتْ حَرَكَاتُهُمْ فِى الْعَمَلِ وَالْخِدْمَةِ عَلَى الْاُلْفَةِ وَالذِّكْرِ وَالتَّنَعُّمِ بِمُنَاجَاتِهٖ وَالْاِنْفِرَادِ بِقُرْبِهٖ

وقال ابوسعيد الخراز المراد محمول في حاله معان على حركاته وسعيه في الخلق مكفي مصون عن الشواهد والنواظر وهذا الذي قاله الشيخ ابو سعيد هو الذي اشتبه حقيقته على طائفة من الصوفية ولم يقولوا بالاكتفاء من النوافل وقد رأوا جمعا من المشايخ قلت نوافلهم فظنوا ان ذلك حال مستمر على الاطلاق ولم يعلموا ان الذين تركوا النوافل واقتصروا على الفرائض كانت بداياتهم بدايات المريدين فلما وصلوا الى روح الحال وادركتهم المكشوف بعد الاجتهاد امتلأوا بالحال فطرحوا نوافل الاعمال فاما المرادون فتبقى عليهم الاعمال والنوافل وفيها قرة اعينهم وهذا اتم واكمل من الاول فهذا الذي اوضحناه احد طريقي الصوفية فاما الطريق الاخر طريق المريدين وهم الذين شرطوا لهم الانابة فقال الله تعالى ويهدي اليه من ينيب فطولبوا بالاجتهاد اولا قبل المكشوف قال الله تعالى والذين جاهدوا فينا لنهدينهم سبلنا يدرجهم الله تعالى في مدارج المكسب بانواع الرياضات والمجاهدات وسهر الدياجر وظمأ الهواجر تتأجج فيهم نيران الطلب وتحجب دونهم لوامع الارب يتقلبون في رمضاء الارادة ويتخلون عن كل مألوف وعادة وهي الانابة التي شرطها الحق سبحانه وتعالى لهم وجعل الهداية مقرونة بها وهذه الهداية انفا هداية خاصة لانها بداية اليه غير الهداية العامة التي هي الهدى الى امره ونهيه بمقتضى المعرفة الاولى وهذا حال السالك المحب المريد فكانت الانابة غير الهداية العامة فاثمرت هداية خاصة واهتدوا اليه بعد ان اهتدوا له بالمكابدات فتخلصوا من مضيق العسر الى فضاء اليسر وبرزوا من وهج الاجتهاد الى روح الاحوال فسبق اجتهادهم كشوفهم والمرادون سبق كشوفهم اجتهادهم

ازین تقریر ظاہر است کہ برخے از صوفیہ بہ اجتبا بصرف سرفراز باشند و بعض بہدایت خاص
باشند بشرطیکہ انابت مقدم باشد اما طائفہ اولے پس اجتبا بمحض این طائفہ علیہ منوط بہ موہب
الٰہی باشد ایشان را باصطلاح صوفیہ محبوب مراد گویند کہ بدون سابقہ کسب حق تعالے جل شانہ
بر ایشان ظاہر شود و کشف ایشان بر اجتہاد مقدم باشد چنانچہ بعض از اجلہ صوفیہ چنان
یافتہ شدند کہ اولا بجذب الٰہی حجب از قلوب ایشان زائل شد و شعاع نور الیقین بر قلب ایشان
پرتوے انداختہ تا آنکہ سحاب عنایت تمامی نعمائر ایشان باریدہ و کرامات و بخشائیش ہائے
انواع و اقسام بے طلب با ایشان بخشیدہ پس ایشان توجہ باعمال و اجتہاد نمودند اعمال ایشان
علت اجتبا نبودہ است بلکہ اجتبا مقدم باشد بر اعمال اما طائفہ ثانی پس قرب ایشان بر کسب
و ریاضت و مجاہدۂ نفس و بیداری شب و روزہ و کم خوردنی منوط باشد این طائفہ را سالک
محب مرید گویند مگر ہدایتے کہ با ایشان حاصل بود ہدایت خاصہ باشد نہ عامہ کہ ہدایت کہ بواسطہ امر بالمعروف و نہی عن المنکر
را گویند این انابت غیر ہدایت عامہ باشد بہ برکت این ہدایت این طائفہ از مضائق عسر آمدہ
بہ فضاء یسر طیران کنند و بحالات و مقامات فائز گردند خدشہ دوم انچہ اجتبا را اولیاء اللہ
منحصر در کسب و ریاضت گفتہ شد سخن بے دلیل است کہ بمقابلہ کلام شیخ الشیوخ بجوے نہ
ارزد اگر دریناب اولیاء اللہ را با انبیا مشارکت باشد ہیچ محذورے لازم نیاید و این را
تفسیر قول حق سبحانہ تعالے یجتبی الیہ من یشاء و یہدی الیہ من ینیب دانستن بعید است
درین آیۃ یجتبی الیہ من یشاء را با معان نظر دیدنی است معنی این است حق تعالے اجتبا می
کند ہر کرا مے خواہد یعنی بدون سعی او برگزیدہ می کند و ہدایت می کند کسے را کہ رجوع می آرد
جذب مطلق کہ عبارت است از اجتبا چنانچہ انبیا را مے باشد بہ سبب مناسبت با مبداء
فیاض اولیا را ہم دست می دہد لیکن بعد حصول مناسبت تام با حق تعالے چرا کہ مانع از جذب
مطلق عدم مناسبت بود و آن بمناسبت متبدل باشد پس معلوم شد کہ صوفی چون بسیر
مریدی واصل شود و دیگر منازل طے کردہ بمقام محبوبیت رسد و بمتابعت رسول خدا صلے اللہ

علیہ وسلم محبوب خدا گردد درین وقت اجتباء او بہ نیابت موقوف نباشد پس انسان آنچہ ترقیات او را خواهد شد بسیر مرادی خواهد شد مرآد رومی از شیخ تاج الدین روایت کرده که گفت که گاه باشد که حق تعالی جذب کند بنده را بسوی خود و هیچ استادی را بروی نگزارد و آنرا حسن پرسیدند که مرشد تو کیست فرمود پیش ازین عبد السلام بن مشیش بود اکنون ده در دریاست و پنج در آسمان است و پنج در زمین است از شیخ پرسیده شد که مرشد تو کیست گفت پیش ازین جماد دباس بود اکنون از دو دریا می خورم دریاے نبوت و دریاے فتوت خدشه سیوم وجه مباهات صرف عدم توسط نیست بلکه تمامی احوال سیر مرادی که بمقام خود مذکور است موجب هزاران مباهات است ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ قال قولکم وصول فیوض سالک ابتوسط و حیلولت خیر البشر تا زمانے است که حقیقت سالک بحقیقت محمدی که جامع جمیع حقایق است و آنرا حقیقة الحقایق گویند منطبق نگشته است و به آن متحد نشده است و چون بکمال متابعت بلکه به محض فضل این حقیقت را بآن حقیقت اتحادی حاصل گشت توسط برخاست چه توسط حیلولت در مغایرت است انتهی اتحاد حقیقت سالک باحقیقت محمدی که حقیقت الحقائق است چه معنی دارد و چه صورت دارد این سخن از مقام ادب و انصاف دور است و گستاخی صریح و گذاف فضیح و با قطع نظر از حکم عقل که اتحاد جزء یکے شدن انها هر چند جزء و کل و جزئی و کلی باشند از محالات است لازم می آید که حقیقت هر سالکے که باین مرتبه و مقام رسد حقیقة الحقائق گردد و ذلک ظاهر البطلان پس اگر از اهل حقیقت کسے این اطلاق کرده باشد و حکم باتحاد نموده معنیش فناے آن در دو غیبت از خود در حضور وے خواهد بود بجهت کمال متابعت و غلبه محبت چنانکه فنا فی الشیخ می گویند و خود امام عالم و پیر جمله بنی آدم و وجه تمام کائنات و قبله موجودات اوست علیه افضل الصلوة و اکمل التحیات همچنانکه اتحاد بذات مطلق الهی را تفسیر کرده اند باستغراق در هستی حق کذا فی النفقات و چون اتحاد اعتبارے و حکمی است با مغایرت حقیقی و نفس الامرے منافات ندارد

داشت و منافی وساطت و حیلولت نخواهد بود و خود تعین و تشخیص حقیقت سالک و جزئیت
او باقی است چنانچه اهل فنا در توحید میگویند ؎

	تو او نه شوی و لے اگر جهد کنی		جای برسی کز تو توئی برخیزد	

یعنی ان توئی و دوئی که پیش از فنا و گم شدن در وے بود بلکه همین گم شدن و فانی گشتن در وے قرب و وصول بحق است بوساطت وی پس این اتحاد و انطباق که حاصل گشته است عین توسط است اگرچه این واصل بجهت غلبۂ بیخودی و فنا دریافت این وساطت نمی تواند کرد حقیقت محمدی را عارفان واسطه می دانند و می یابند در وجودات تمام اشیاء و صفات و کمالات از جواهر و اعراض که وصول بحق و شهود وے نیز از ان جمله است چه آنها که بآن حقیقت رسیده و در وے فانی گشته و حکم اتحاد گرفته و چه غیر آن بلکه توسط نسبت لطائفه اوے و دریافت ان نسبت اقرب و اظهر باشد و این سخن دقیق است **اقول** این کلام از ستار با از عدم تتبع کلام قوم ناشی است اگر حضرت شیخ به کتب قوم رجوع می آورد البته تقریر حضرت مجدد رحمه الله به فهم عالیش می رسید درین مقام از حضرت معترض بسبب عدم مزاولت کتب تصوف بیشتر خطاها سر زده که ذکرش باعث تطویل است فاما بطور انموذج بر چند امور اکتفا مے رود امر **اول** درین مقام اتحاد بمعنی یکے شدن جزو کل و جزئی و کلی نیست بلکه در اصطلاح متصوفین **اَلْاِتِّحَادُ هُوَ شُهُوْدُ الْوَاحِدِ الْحَقِّ سُبْحَانَهٗ الَّذِیْ الْکُلُّ بِهٖ مَوْجُوْدٌ فَالْحَقُّ سُبْحَانَهٗ**

؎ اتحاد شهود واحد حق است که کل بوی موجود است پس حق سبحانه متحد مے شود با وے کل باین حیثیت که کل شے بوے موجود است و معدوم بنفسه است نه ازین حیثیت که برائے او وجود خاص است که با و متحد شده که این محال است و بعضے گفته اند اتحاد ظهور سلطان حق است بر بنده باین حیثیت که او را از تصرف باز دارد و قایم مقام او شود و این اشاره است بسوی حدیث صحیح که بطور حکایت است از الله تعالے من گوش او یم و چشم او یم و هرگاه سلطان حق بر بنده باین طور ظاهر شود که او را از تصرف باز دارد و قائم مقام او گرداند ملاحظه شود در حسن ظهور صفات و افعال از بنده وان فی الحقیقت از خدا تعالی است که در بنده بصفات ذاتیه خود متصرف است چنانچه در حدیث کنت له سمعا و بصرا وارد است ۱۲

يتحد به الكل من حيث كون كل شيء موجودا به معدوما بنفسه لا من حيث
ان له وجودا خاصا اتحد به فانه محال وقال بعضهم الاتحاد هو ظهور
سلطان الحق عز وعلا على العبد بحيث يعزله عن التصرف وينوب منابه
وهي اشارة الى معنى الحديث الصحيح حكاية عن الله عز وجل كنت سمعه وبصره
واذا ظهر سلطان الحق عز وجل على العبد بحيث يعزله عن التصرف وينوبه
منابه يرى في الحس ظهور الصفات والافعال من العبد وهي في الحقيقة لمولاه
عز وجل المتصرف بصفاته الذاتية في العبد على ما ورد في من كنت له سمعا وبصرا

چنانچه حضرت خواجه پارسا علیه الرحمه در فصل الخطاب افاده فرموده پس این چنین اتحاد را
از ادب و انصاف دور دانستن یا گستاخی و گزاف شمردن غلط فهمی است امر دوم حقیقت
محمدی در اصطلاح صوفیه هی الذات مع التعین الاول فهو الاسم الاعظم کما فی مصطلحات
حضرت مجدد رحمه الله در رساله مکاشفات غیبیه می فرماید باید دانست که قابلیت اولی
که معبر بحقیقت محمدی است علیه الصلوة والسلام والتحیه قابلیت ذات است مر اعتبار علمی را
که متعلق شود بر سبیل اجمال بآن همه کمالات که در شان کلام بلکه در قرآن مجید تفصیل یافته و
این قابلیت رب محمد است علیه الصلوة والسلام و تواند بود که کلام بعض صوفیه که فرموده
اند که رب آن علیه الصلوة والسلام شان العلم است راجع بهمین معنی باشد و باعتبار این
قابلیت اولا بافاده نسبت او لغایے متحقق گشت و ارباب متابعان کمل او که بر قدم
وی اند علیه الصلوة والسلام اولا و علیهم ثانیا قابلیات اعتبار ند کور ند که کالاجزا اند مر این قابلیت
جامعه را و ارباب انبیا اولے العزم وغیرهم من الانبیاء والرسل غیر از پیغمبر ما علیه وعلیهم
الصلوة والتسلیمات قابلیت ذات است مر اتصاف جمیع صفات را علی سبیل الاجمال
و همین قابلیت به بعض اعتبارات متبعض شده حقایق متعدده ایشان گشته علی تفاوت در
درجاتهم و جماعه که بر قدم ایشان اند ازین مقدم بهره دار ند لیکن حقایق ایشان سائر صفات اند

که در تحت همین قابلیت اخیره واقع شده اند و این قابلیت برزخ است میان ذات و صفات
او جل شانه و قابلیت اولی برزخ است میان ذات و شیونات ذاتیه و میان آن قابلیات
که کالاجزا اند مر آن قابلیت را و برزخ چون بحکم جهتین خود می‌کرد لاجرم در قابلیت اخیره حکم
حجابیت پیدا شد چه جهت اخیره صفات اند که زاید اند بر ذات و موجود اند بوجود زاید بر ذات
کما هو مقرر عند علماء اهل الحق شکر الله تعالی سعیهم والحق همچنین است ولا معنی للحجاب الزائد علی
الشیء و قابلیت اولی چون جهت تحتانیه او قابلیات اند که زائد نیستند بر ذات الا بالاعتبار
المحض پس انصباغ آن قابلیت از آن جهت موجب حجابیت نباشد آری اینجا هم حجاب علمی پیدا
شد بخلاف در صورت اولی که حجاب عینی و خارجی است لیکن باید دانست که رفع حجاب علمی
ممکن هست بلکه واقع است و رفع حجاب خارجی ممکن نیست فمن ههنا وقع الترقیات
للعلماء الراسخین والعروجات لهم من ارباب‌هم الی رب الارباب فلاجرم یکون التجلی الذاتی
[illegible]
و در جناب صفات و قابلیات آن عروج از خلایق و ارباب خود ممکن نیست چه این حجاب مرتفع
نمی‌شود و تا عروج ممکن باشد کما مر و بعضی از صوفیه که حقیقت محمدی را علیه الصلوة والسلام
قابلیت اتصاف ذات بجمیع الصفات علی سبیل الاجمال گمان کرده اند منشا آن گمان آنست
که اجماعه در خانه صفات اند و از آن مقام [illegible] رند و قابلیت آن مقام قابلیت مذکوره
است کما مر پس بضرورت آن مقام عالی را بآن سرور نسبت کرده اند الحق فاذکروا والله سبحانه
اعلم و هو یهدی السبیل و همچنین است حکم ایشان بآنکه این قابلیت فوق شیونات است
و شیونات را در تحت او اثبات نموده اند آن شیونات نیستند بلکه صفات اند که در تحت آن
قابلیت اند و چون نظر آن طائفه از آن خانه نگذشته است صفات را شیونات دانسته اند و
از این جهت زیادتی صفات را هم منکر آمده بلکه شیونات عین ما تند و صفات زاید بر ذات اند
انتهی بجز آن فرق میان شیون و صفات امری میست که بجز رجوع بعلم تصوف یافت نیست

مشائخ نقشبندیه میسر نتوان شد لهذا ذکرش خالی از فائده نیست حضرت مجدد رحمه الله در
رساله معارف لدنیه می فرماید حق سبحانه وتعالی شیون ذاتیه خود را که عین ذات اویند در
خارج در مرتبه واحدیه جدا جدا دانست و چون علم مقتضی تمیز است آن شیونات در خانه علم
تمیز پیدا کردند و هر شانی مقتضی تمیز خاص و تشخیص علاحده گشت و این شیونات متغایره در
علم ممکنات یافتند چه ممکن آنست که وجود و عدم در وے متساوی باشد و در ایشان همچنین
است زیرا که اینها برازخ اند بین الوجود والعدم نسبت بذوات خویش رو بوجود دارند چه
شیون در خارج عین ذات اند و نسبت به تمیز و تشخیص رو بعدم دارند چه تمیز وجود بعدم است مطلقا تمیز الاشیاء
و این صور علمیه اصلا در خارج وجود ندارند و از خانه علم نه بر آمده اند بلکه حق سبحانه وتعالی با آثار و احکام ایشان
در خارج ظاهر است پس این صور در علم باشند و احکام آثار ایشان در خارج لیکن این آثار و احکام در خارج
عین ذات اند زیرا که در خارج جز احدیت مجرده نیست تَحَطَّمَ الظُّهُوْرُ عَلَيْنَا الْوُجُوْدُ وَمُطْلَقُ الظُّهُوْرِ حُكْمُ الْاَشْيَاءِ
و آنکه می نماید که این صور نیز در خانه چند توهمی است محض و تصوریست واهی كَمَا يَشْهَدُ
بِهِ ذَوْقُ اَرْبَابِ الْكَشْفِ وَالْعِرْفَانِ و منشاء این توهم آنست که حق سبحانه وتعالی بقدرت
کامله خود این صور علمیه را بظاهر وجود نسبتی مجهول الکیفیت بخشید و خلق عبارت از ایجاد آن نسبت است
آن نسبت نمایندگی در خارج شد چنانکه صورت شخصے را نسبتی با آئینه که محاذی اوست پیدا می شود
که سبب نمایندگی آن صور در آئینه می گردد و آئینه همچنان بر بیرنگی و صفائی خود است فهو
سُبْحَانَهٗ الْاٰنَ كَمَا كَانَ فِي الْاَزَلِ وَلَا شَيْءَ مَعَهٗ اصلا شیون در علم غیر از تمایز از یکدیگر رنگ دیگر
قبول نکرده اند و آنچه در خارج سوائے تمایز ایشان ظاهر است از احکام و لوازم خارجیه ایشان است
و لهذا سالک چون بعین ثابت خود میرسد و آن عین ثابته بر و منکشف می شود تا اشکال
خارجیه هیچ چیز در وی نمی یابد و غیر از شئ متمیز چیز دیگر بر و ظاهر نمی شود و اگر ورائے تمیز رنگے
دیگر میداشت ظاهر میداشت و اینکه سالک می نماید بواسطه اشتمال اوست بر شیونات
متعدده و کرویه بواسطه آنست که شکل طبعی بسیط کرویست امر سیوم در معارف لدنیه

مذکور است فنا عبارت از نسیان ما دون حق است سبحانہ بواسطہ استیلاء شہود ہستی او جل ذکرہ بیانش آنست کہ روح انسانی مع ما یتضمنہ من العجائب من السر والخفی والاخفیٰ پیش از تعلق بہ بدن بصنائع خود جل سلطانہ علمی داشت ونحوے از توجہ بآنجناب قدس او را متحقق بود وچون در نہاد او استعداد ترقیات نہادہ بودند وظہور آن استعدادات منوط بود بہ تعلق بہ بدن عنصری لاجرم اولا او را صفت تعشق ومحبت عطا فرمودند وروے او را ثانیا باین پیکر ہیولانی گردانیدند وارتباط حبی بروجہ کمال درانیجا پیدا آوردند پس روح بواسطہ این تعلق حبی بسبب کمال لطافت خویش خود را درین محبوب ظلمانی گم ساخت ووجود خود را با توابع آن وروے فانی گردانید لہذا بسیاری از عقلا خود را غیر از جسد نمی انگارند ودراے جسد امرے دیگر اثبات وحضرت حق سبحانہ کہ ارحم الراحمین است از کمال رحمت خویش بالسنہ انبیاء کہ رحمت ہاے عوالمند صلوات اللہ تعالی وتسلیماتہ علی جمیعہم عموما وعلی افضلہم وخاتمہم خصوصا ایشان را بہ جناب قدس خود دعوت فرمود واز ان تعلق ظلمانی منع نمود وقال اللہ سبحانہ قل اللہ ثم ذرھم ہر کسے را سعادت ازلی در کار گشت رجوع قہقری نمود وداع مودت عالم سفلی کرد وروے بعالم علوی آورد وساعت فساعت محبت قدیم غلبہ کرد ودوستی حادث روی بزوال آورد تا آنکہ نسیان تام نسبت باین محبوب ظلمانی میسر شد واثرے از محبت او نماند آن زمان فناء جسدی متحقق گشت واز دو خطوہ کہ درین راہ اعتبار نمودہ اند کہ خطوتان وقد وصلت یک خطوہ بانجام رسانید بعد از ان اگر بمحض فضل ایزدی جل سلطانہ ترقی از ان مقام واقع شود شروع مے افتد در نسیان وجود نفس روح وتوابع وجودی او آناً فآناً این نسیان ازدیادے پیدا می کند تا آنکہ خود را تمام منسے می گرداند وجز شہود حضرت واجب الوجود جل جلالہ ہیچ منسے ماند این نسیان معبر بفناء روحی است کہ خطوہ دویمی است از ان دو خطوہ مقصود ازین فرو آمدن بعالم سفلی تحصیل این قسم اخیر فناء بود وبدون این دولت میسر نمی شد الیتیسر الغائب

فی ذلک خیرٌ مخفیٌّ علی کمّل اهل الله وذلک السرّ هو ان الرّوح لا بُدّ له نسیانُ
نفسِهِ من شدّةِ المحبّةِ وکمالِ المودّةِ مَعَ الغیرِ والمحبّة کما تکونُ غایتها
فی الشهادة لا یکون فی الغیب مثلها فاکتسب فی الشهادة کمال المحبّة المفضی لنسیان الروح
اولا ثم اعمل فی الغیب بفناء نفسه ثانیا وهذا سرٌّ غامضٌ لا یعرفه الا الاکابرُ من العرفاء بقی القلبُ المعبر
بالحقیقةِ الجامعةِ وهو تابعٌ للروح فلما ارتقی من مکانِهِ الی مکانِ
الروح حصل له هذا النسیانُ بتبعیةِ الروح وفناءٌ بفنائِهِ
واما نفس پس تزکیه او برسیدن است در مقام قلب بعد از ارتفاع قلب بمقام روح وصاحب
عوارف که شیخ الشیوخ است نسیان مذکوره را در ماده نفس اثبات نمی کند وکمال طهارت او را
حین وصول بمقام قلب می گوید اما این ضعیف می گوید که نسیان مذکور در ماده نفس نیز متحقق
می شود لیکن بعد از ارتفاع نفس از مقام قلب بمقام روح پس نفس را هم فنا متحقق مے
شود چنانکه قلب را این نفس است [illegible] اطمینان رجوع برب خود کرده است
واز مقام قلب بجناب قلب قلب پیوسته [illegible] مرضی گشته حق سبحانه وتعالے در شان او
می فرماید یَا اَیَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِیْ اِلٰی رَبِّکِ رَاضِیَةً مَّرْضِیَّةً ارتقای نادر مقام
قلب است که شیخ الشیوخ از آن خبر داده است وآنرا مطمئنه نامیده است نسیان مذکور در
حق او مفقود است بلکه اسم اطمینان نیز در آن موطن او را مثل شاید مرکبی شده است اما
تا باطمینان نه پیوسته است مقام قلب موطن قلب است اطمینان ضد اوست پس خروج از آن
مقام شرط اطمینان باشد فهم هر کس اینجا نرسد ذٰلِکَ فَضْلُ اللهِ یُؤْتِیْهِ مَنْ یَّشَاءُ
وَاللهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ ما معامله که با قالب است سوای اعمال جوارح که شریعت مصطفویه علیه
وعلی آله الصلوة والسلام والتحیة بآن ناطق است از دائره ولایت معروفه خارج است
واز هر دو طریق جذبه وسلوک بیرون است زیرا که ورای تصفیه قلب وتزکیه نفس است و
اطلاع نداده بر علوم ومعارف آن مقام مگر اقل قلیل را از اکابر اولیاء الله وچون هیچکس درین باب

به تفصیل سخن نرانده است و در کلام ربانی و احادیث نبوی اگرچه مذکور است اما باشارت
و رموز است این ضعیف نیز درین اوراق از آن مقوله سخن کمی[له] راند و اقتصار بر مراتب افینه
مرتبه ولایت معروفه می نماید اگر در ثانی الحال در مستعدان فهم این سخن دریافت باندازه دریافت
خود و فهم مستعدان درین باب خواهد راند ان شاء الله تعالی و هو سبحانه الموفق للصواب باید دانست
که لازم نیست که هر کرا فناء روحی میسر شود فناء قلبی هم میسر شود این قدر هست که قلب را میلی
بجانب روح که در رنگ پدر است مر او را پیدا می شود و اعراض از نفس که در رنگ مادر است
حاصل می گردد و اگر این میل وی غلبه کند و تمام او را بجانب پدر بکشد و بمقام او رساند
آن زمان بصفت پدر که فناست متحقق می شود و هم چنین است حال نفس که فناء روحی و قلبی مستلزم
فناء او نیستند غایة ما فی الباب نفس را بجانب پسر که قلب است میلی و کششی پیدا می گردد و اگر
این میل غلبه کند و بمرتبه پسر بازکه بمقام پدر رسیده است برساند ناچار بصفت پسر که
متخلق بخلق پدر است متصف گردد و فنائی حاصل کند و مراتب سه گانه که فوق روح اند همین
حال دارند که فناء روح مستلزم فناء آنها نیست آری در وقت هبوط روح آن مراتب سه گانه
کلا او بعضا بمرافقت روح هبوط کرده باشند و غلبهٔ محبت روح در اینها سرایت کرده باشد
بمرتبه نسیان النفس اینها رسانیده بود می شاید که در وقت رجوع قهقری فناء بنسبت بایشان
کلا او بعضا راه یابد و در رنگ روح خالی گردند پوشیده نماند که رفع خواطر از قلب بالکلیه علامت

[له] گروهی بسیار اندرین معنی غلطی افتاده است و پنداشته اند که این فنا بمعنی فقد ذات و نیست گشتن شخص است و این بقاء آنکه بقاء حق به
بنده پیوندد و این هر دو محال است و من بهندوستان مردی دیدم که مدعی بود بتفسیر و تذکیر و علم با من اندرین مناظره کرد چون
نگاه کردم وی خود فنا را نمی شناخت و بقا را نمی دانست و قدیم را از محدث فرق نمیدانست و از جهال این طایفه بسیار
متمکنان کلیت عین را فنا میدانند و این مکابرهٔ عیان بود که هرگز فناء اجزاء الطینتی را انقطاع آن روا نباشد مر این مغلطیان جهلا را میگویم که
بدین فنا چه میخواهید اگر خواهید فناء عین محال بود و اگر گویید فناء وصف روا داریم فناء صفتی ببقاء صفتی دیگر که حواله هر دو صفت
به بنده باشد و محال باشد که کسی بصفت غیری قائم باشد ۱۲ کشف المحجوب

نسیان ماسواست همراه دون حق سبحانه زیرا که خطره قلبی عبارت از حصول شیٔ است از اشیاء و خطور آنست در خاطر ابتداء او تذکرا و حصول و خطور نفس علم است و چون خطره بالکل منتفی شد تا بحدے اگر به تکلف بیارند نیاید و اگر یادش بدهند یادش نیاید پس علم بالکلیه زایل گشت و زوال علم همان نسیان است که در فناء معتبر است انیست نهایة مقام فناء از مشائخ هیچ کس باین تفصیل درین مقام سخن نکرده است و پیش از نسیان ما دون حق سبحانه از فناء تعبیر ننموده و هنوز گنجایش نیست سخن بسیار است اگر توفیق خداوندی جل سلطانه مدد فرمود ازین هم به تفصیل تر سخن خواهد کرد که این مقام محل غلط طلاب است والله سبحانه اعلم بالصواب گاه باشد که نظر سالک بر عالم ارواح افتد و آن عالم را بواسطه مناسبت بمرتبه وجوب اگرچه آن مناسبت بحسب صورت باشد حق مے انگارد و شهود آن عالم را شهود حق جل سلطانه تصور می نماید بآن محظوظ و متلذذ مے گردد و چون عالم ارواح را بعالم اجساد نحوی از تعلق حاصل است شهود آن عالم را درین عالم شهود وحدت در کثرت می داند و حکم باحاطه ذاتیت و معیت ذاتیت می کند و باین تخیلات راه ترقی و وصول بمطلوب حقیقی بر سالک مسدود می گردد واحسرتا اگر او را ازین مرتبه بگذرانند و از باطل بحق بعضے از مشائخ درین مقام سی سال روح را بخدائی پرستیدند و چون ازان مقام گذرانیدند شناعت آن ادا استندام چهارم عبارت فقرات این است اگر پرسند که اتحاد چیست بگو استغراق در هستی حق انتهی این کلام نهایت مختصر و لطیف است اگر مراد از ان همان معنی فناست که مذکور شد و این فنا منافی وساطت و حیلولت است و لکن کان الاتحاد اعتباریا

امر پنجم آنچه قول اهل فنا مذکور شد

تو او نه شوی و لے اگر جهد کنی	جای برسی کز تو دوئی برخیزد

پس هرگاه توئی و دوئی که پیش از فنا گم شدن در وے بود زائل شده پس لامحاله این معنی منافی وساطت و حیلولت خواهد بود چه وساطت و حیلولت مقتضی دوئی است فان الواسطة لا تکون بین الذات و نفسها پس این صریح اعتراف است بقول حضرت

مجدد رحمة الله علیه ٥

نقاش هر نقشم عیان من عاشق دیرینه ام	دیگر کسی نی در میان من عاشق دیرینه ام
من هم رسیدم هم سما من با تو هستم جمله جا	من آفتابم هم ضیا من عاشق دیرینه ام

امر ششم اتحاد و انطباق را عین توسط گفتن معنی محصلی ندارد و این عینیت نه باعتبار ذات است نه مفهوم امر هفتم هرگاه معنی حقیقت محمدی بیان کرده شد پس ادعاء این امر که حقیقت محمدی ... این واسطه می داند محمول است بر عدم فهم معنی حقیقت محمدی و انتساب غلط بسوی عارفان معاذ الله هُم بَرِیئُونَ عَنْ هٰذَا الْاِنْتِسَابِ و این معنی ظاهر است که حقیقت محمدی بمعنی مذکور نزد عارفان چگونه واسطه در وجودات تمام اشیاء و صفات و کمالات از جواهر و اعراض که وصول بحق و شهود وی نیز از آن جمله است خواهد بود چه اینها که به آن حقیقت رسیده و در وی فانی گشته و حکم اتحاد گرفته و چه غیر آن و اَعجب کل العجب که نسبت توسط بطائفه اولی و انسب و اقرب و اظهر دانسته شده و این معنی نه تصور یده شد که هرگاه انتها بآن حقیقت رسیده و در وی فانی گشته و حکم اتحاد گرفته پس چگونه حقیقت متحده حقیقت متوسطه خواهد بود فَشَتَّانَ بَیْنَهُمَا اَللّٰهُمَّ اِلَّا اَنْ یُّقَالَ قَدْ یَخْفٰی هٰذَا الْاَمْرُ عِنْدَهٗ لِغُمُوْضِهٖ وَدِقَّتِهٖ عِنْدَهٗ وَاِنْ کَانَ ظَاهِرًا فِیْ نَفْسِهٖ عِنْدَ الْفُحُوْلِ

اگر ز کاوش مژگان او دلم خون شد	خوشم که بهر من اسباب گریه افزون شد

امر هشتم برای دفع خدشات حضرت معترض رحمة الله علیه حضرت خواجه معصوم رحمه الله

سه ٥ از فرزندان حضرت مجدد رحمه الله علیه بوده اند و ولایت محمدی المشرب داشتند در عمر شانزده سالگی به تحصیل علوم پرداخته بعلوم باطنی متوجه شدند و در آخر عمر حضرت مجدد رحمه الله یا وصف کم عمری حضرت خواجه معصوم رحمه الله تربیت مریدان خویش بایشان تفویض فرمودند و وصیت کردند که همین کهنه بوریای خانقاه را تخت سلطنت دانسته بقناعت بپردازند و از صحبت اغنیا و بادشاه محترز باشند پس همچنان بوقوع آمد شاه جهان بادشاه بمصاحبت وی بسیار میل کرد لیکن میسر نشد عالمگیر بسیار معتقد حضرت شد و ارادت آورد و دوام صحبت می خواست میسر نشد حضرت حامل نماشتند مرکشف مقامات الهیه حضرت ایشان پایه بلند داشت نه ...

در مکتوب شصت و ششم کہ بمولانا محمد حنیف شرف صدور یافتہ مے فرماید بگوش ہوش استماع نمائند
قَالَ عَزَّ مِنْ قَائِلٍ وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَیْہِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِیْدِ ذات حضرت واجب الوجود جل
سلطانہ وہمچنین کمالات ذاتیہ او تعالے از بندہ بہ بندہ نزدیکتر است پس سیریکہ باین مراتب
متعلق شود ورائے سیر آفاقی و سیر انفسی باشد و نیز ورائے جذبہ و سلوک بود چہ سلوک
سیر آفاقی است و جذبہ سیر انفسی سیر آفاقی را البعد در بعد فرمودہ اند و سیر انفسی را ہر چند
قرب در قرب گفتہ اند لیکن آن قرب ظلی است ازین قرب اتحاد باید گذشت تا معاملہ اقربیت
روے نماید و چنانچہ زوال علم حصولے اشیا کہ عبارت از فنا قلبی است بے تمامی سیر آفاقی
ممکن نیست و بے شروع در سیر انفسی میسر نہ ہمچنین زوال علم حضورے شخص کہ بذات و صفات
او متعلق است و فی الحقیقۃ فنائے نفس است بانتہائے سیر انفسی و دخول در مراتب اقربیت
مربوط است و در سیر انفسی علم حضوری عارف برجاست چہ انفس درین موطن بعنوان حقانیت
پیدا است و از قیدان بہ تمام رہائے بحصول نہ پیوستہ تا وصول بمطلوب حقیقی پیدا آید چہ مطلوب
بموجب کریمۂ سابقہ ورائے انفس است و انچہ در انفس نمودار است از آیات والہ است چنانچہ
قرآن مجید بآن مشعر است سَنُرِیْھِمْ اٰیٰتِنَا فِی الْاٰفَاقِ وَفِیْ اَنْفُسِھِمْ حَتّٰی یَتَبَیَّنَ لَھُمْ اَنَّہُ الْحَقُّ
و چون علم حضوری عین عالم است ناچار بزوال آن زوال نفس عارف خواہد شد و اثری از وے
نخواہد ماند و زوال علم حضوری باین معنی است کہ علمی تعلق بذات عارف داشت از انجا کندہ
بواجب تعالی متعلق شود و حاضر دران موطن حق باشد سبحانہ ذات او بیانش آنست کہ ہر
کمالیکہ در ممکن نمودار است ہمہ مستفاد و مستعار از مرتبہ وجوب است تعالت از وجود و
حیوۃ و علم و قدرت و امثال آن و ممکن این کمالات را از خود فہمیدہ خیانت در امانت نمودہ
است و چون عارفے را محض بفضل و کرم باین دید عاریتے بنواز ند مرۃ ثانیۃ تواند بود کہ بحکم
اِنَّ اللّٰہَ یَاْمُرُکُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمٰنٰتِ اِلٰٓی اَھْلِھَا امانات را درست بہ اہل امانات
بسپارد و چون علم حضوری او پرتوے است از حضور ذاتی مطلوب این حضور بآن حضور

فانی ملحق خواہد شد در رنگ سائر کمالات کہ باصول خود ملحق می گردد درین ہنگام عارف خود را خاک
محض خواہد یافت و بعدم صرف ملحق خواہد دید نہ ذکرے در خود احساس نماید و نہ توجہے و نہ یافتے
بود و نہ حضوری بعد از لحوق باصل اگر یافتست از خود بخود است و اگر حضوریست ہم از خود
بخود لانّ الحادث اذا قورن بالقدیم لم یبق لہ اثر درین موطن کہ موطن فنای
نفس است بر وجہ کمال اطلاق کلمہ انا مر عارف را زائل مے شود و عارف از خود بہ انا نمے تواند
تعبیر کرد زیرا کہ بعد از نفاد نفس کہ مورد کلمہ انا بود انا را مورد ے نماند کہ بران اطلاق یابد نہ
باین معنی کہ انا بر حق اطلاق شود و خود را حق بیند کہ خودی در میان نماندہ است و انانیت بر
کندہ **سوال** ہرگاہ علم حضوری عین عالم باشد و آن علم بعد از کمال باصل خود کہ علم حضوری
واجب است ملحق می گردد و مقرر است کہ لحوق ہر کمال باصل خود کائن است نہ بامرے کہ مباین
اصل آن باشد لازم می آید کہ حقیقت ہر شخص و مبدأ تعین او علم بود و حال آنکہ صفات دیگر نیز
مبادی تعینات خلایق است چنانچہ بطور حضرت الیشان ما قدسنا اللہ بسرہ الاقدس تکوین مبدأ
تعین حضرت آدم است و کلام مبدأ تعین حضرت موسیٰ و قدرت مبدأ تعین حضرت عیسیٰ علی
نبینا و علیہم الصلوۃ و التسلیمات و جمعے کہ داخل ولایات این بزرگواران اند مبادی تعینات
شان جزئیات این صفات اند و جزئیات جزئیات این صفات علی تفاوت الدرجات **جواب**
حقیقت محمدی علی مصدرہا الصلوۃ و السلام و التحیۃ چنانچہ مقرر این طائفہ است اجمال
حضرت علم است و حقایق سائر خلایق تفصیل این اجمال است پس نظر باین معنی توان گفت کہ
حقایق جمیع خلایق علم است چہ ہمہ خلایق ظہور و تفصیل آن حضرت است علیہ و علی آلہ الصلوۃ
و السلام غایۃ ما فی الباب آن حقیقت جملی را در مرتبہ تفصیل حصص لا تحصی است باندازہ کمالات
مفصلہ علم کہ در حضرت اجمال اندراج و اندماج داشتند پس حقیقت ہر شخصے را از اشخاص سوای آن
سرور علیہ و علی آلہ الصلوۃ و السلام حصہ بود از حصص علم کہ تعلق علم در مرتبہ تفصیل بہ کمالے
از کمالات مندرجہ اجمال حاصل گشتہ است مثلاً مبدأ تعین حضرت ابو البشر علی نبینا علیہ الصلوۃ و السلام

حصہاست از علم کہ از تعلق آن بصفت تکوین کہ دراجمال مندمج بود بحصول پیوستہ است و علی
ہذا القیاس سائر الحقایق لیکن چون تمیز میان حصص و حقایق باآن کمالات است حقیقت ہر شخصے
مسمی بکمالے ازان کمالات کہ نسبت خاص باآن شخص دارد کہ سبب تمیز او شدہ است نمودہ آید
پس علم اشرف صفات شد و برکات آن شامل جمیع موجودات آمد جواب دیگر انکہ اتحاد شئے
بالشئے مستلزم آن نیست کہ شی اول حقیقت شی ثانی باشد چنانچہ خاصہ را با ماہیت نسبت
اتحاد است باآنکہ از عوارض است اگر گویند برین تقدیر کہ علم ذات و حقیقت انسان بود حقایق
جمیع موجودات را بالتفصیل حقیقت محمدی گفتن چگونہ راست آید چہ حقیقت محمدی علم است گوئیم در کار
نیست کہ اجمال ذاتی تفصیل بود چہ انواع مندرجہ تحت حیوان را بالتفصیل ماہیت توان گفت ہر چند
ماہیت ذاتی آن نیست و لو سلم گوئیم کہ حقیقت محمدی را اجمال و کل ہمہ حقایق گفتن باعتبار اشتمال
و جامعیت علم است مر آن حقایق را باآنکہ گوئیم تواند بود کہ حقیقت محمدی عبارت از جمیع کمالات
ذاتیہ بود کہ متعلق علم است علی وجہ الاجمال نہ نفس علم من حیث ہو لیکن چون دران مرتبہ علم
را ازان کمالات تمیزے نیست و غیر از حضور و انکشاف امرے دران موطن ہویدا و مفہوم
نہ لہذا آن مرتبہ را وحدت گویند و قابلیت محض خوانند و نیز علم را با معلوم بطور بسیاری
از محققان اتحاد کاین است ناچار تعبیر ازان حقیقت بعلم نمودہ اند لہذا در مرتبہ تفصیل ہمان
کمالات متمیزہ حقایق سائر اشخاص اند و برین تقدیر تقابل اجمال با تفصیل بے تکلف می افتد و
بغیر آن نہ چنان و مؤید این توجیہ است کہ نزد حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ
الاقدس حقیقت محمدی اجمال تعین وجودی است ما تعین حبی کہ تعین علمی ازان بمراتب پایان
است چنانچہ تحقیق آن در جاے دیگر ثبت یافتہ است اگر گویند کہ کلام بعضے اکابر ناطق
است باآنکہ علم حقیقت انسان است چنانچہ مولوی قدس سرہ فرمود ؎

اے برادر تو ہمین اندیشۂ الخ

و از حضرت ایشان نیز در بعضے اوقات مثل آن مسموع گشتہ گوئیم تواند بود کہ این اکابر

برسبیل تجوز و مبالغه فرموده باشند یعنی عمده در تو همین فکر و اندیشه است باید که آن در غیر مطلوب حقیقی مصروف نشود بلکه بتمام مصروف آنجناب مقدس گردد تحقیق درین مقام آنست که حضرت ایشان ما افاده نموده اند جای که فرموده اند ازین بیان لازم آید که در علم حضوری هم صورت معلوم با وجود حضور نفس معلوم کاین است که حاضر نفس معلوم خالص نیست اعتبارے دردوی راه یافته است که از نفس بصورت آورده است هم هر کس باین وقت نرسد و تا بذات بحت وصل نشود بوصول بیچونی این دقیقه را در نیابد انتهے مختصراً ازین تقریر ظاهر شد که حقیقت محمدی در اصطلاح صوفیه اجمال حضرت علم را گویند و از فنای این مقام هیچگونه اساءت ادب لازم نیاید و همچنان معنی اتحاد هم مذکور شد سلمنا که معنی اتحاد فنا است چنانکه اتحاد بذات مطلق را فنا می گویند و میان اتحاد اعتبارے و حکمے و مغائرت حقیقی و لنفس الامر منافات نیست لیکن هر گاه توئی برخیزد البته این معنی منافی وساطت و حیلولت خواهد بود و این اتحاد را عین توسط گفتن هرگز بخیال نمی آید و هر گاه این وصل بجهت غلبه بے خودی و فنا دریافت این وساطت نمی تواند پس اگر او انکار وساطت نماید چه باک خواهد بود نظیرش برای توضیح پیش میکنم نگریستنی است که در سکنجبین سرکه و انگبین را باهم بنوعے مخلوط می کنند که اشاره حسیه بسوی احدی ازین اجزا عین اشاره بسوی دیگرے می باشد مگر نمے توان گفت که سرکه انگبین گردیده یا انگبین بقلب ماهیت لباس سرکه پوشیده آنچه ادعاے این معنی نموده شد که حقیقت محمدی را عارفان واسطه می دانند مبنی است بر عدم اطلاع بر اصطلاح صوفیه کرام چنانکه مذکور شد **قال** قولکم انجا که اتحاد است معامله بشرکت است این نیز خالی از غرابتے نیست چه شرکت دوئی را می طلبد و شریک در امرے دو کس مے باشند و حقیقت اتحاد خود اصلاً بشرکت جمع نمی شود و بمعنی فنا و غیبت نیز که اتحاد حکمی است فانی و غایب از میان رفته حکم عدم گرفته شرکت از وے چه صورت دارد نو سطرا گفتند که دوئی می طلبد شریک و شرکت نیز همین است **اقول** هر گاه حضرت مجدد رحمه توجیه کلام خود فرموده باشد پس ضرورت این معنی چیست

که آنرا التسلیم نساخته بمعنی دیگر محمول کرده قایل باستحاله شوند اتحاد بمعنی فنا است و شرکتے که هست مثل شرکت خادم است با مخدوم ملاحظه فرموده شود اگر بتبعیت مخدومی خادمی بارگاه شاهنشاهی درآمد در شرکت منزل کلامی نخواهد بود مع فقدان التوسط زیراکه در یک محل جاگزینید تحقیق مقام این است که مراد حضرت مجدد رحمة الله علیه صورت ثانی است مثلاً کسے در سیر سلوک خود را بحقیقت محمدی اتحد یافت و هر فیضے که می آید بیک حقیقت میرسد ظاهرا و اما در ضمن او حقایق دیگر هستند که بهمه میرسد پس معامله بشرکت گفتن را است شد و همین لفظ معامله قریبه است چرا انصاف از دست داده شود ٥

کاش گردن از سرم بیرون برد سودای تو	یا مرا صبرے دهد چندانکه استغنای تو

قال قولکم طریقه جذبه را چون کشش از جانب مطلوب است و عنایت الٰهی متکفل حال طالب است ناچار قبول وسائط نمی کند و در طریق سلوک چونکه انابت از جانب طالب است از وجود وسائط چاره نبود این عین مدعا است و سخن بے دلیل است طریقه جذبه و مرادی و محبوبی چنانکه سابق بیان رفت زیاده بر آن نیست که لطف الله تعالی بنده خود را پیش از انکه طلب کند و سلوک نماید جذب می کند و انجذاب مبهم اجمالی است که بدان سلوک آسان می گردد و قرب و وصول و حصول مراتب و مقامات آن بعد از سلوک حاصل می گردد و این منافات بوجود وسائط آرد بلکه چون جذبه تنها کار نمی آید و سلوک بے وسائط نمی باشد لازم آید وجود وسائط چنانکه مقرر قوم است و خود هم گفته اند که در نفس جذبه هر چند وسائط درکار نیست اما تمامی آن منوط به سلوک است که اگر سلوک نباشد جذبه ناتمام و ابتر است **اقول** این کلام از اول تا آخر مخدوش است خدشه **اول** هرگاه حضرت مجدد رحمة الله علیه درین باب مناط کلام بر عوارف شیخ الشیوخ نهاده و این تقریر همان است که از عوارف منقول شد پس این را عین مدعا و سخن بے دلیل گفتن از داب مناظره بعید است برای ناقل کلام شیخ الشیوخ دلیلے است کافی معهذا هر که قدم در بادیه عشق نهاده و از را اتفاق ملاحظه ناز و نیاز

ناقص جذبه بی سلوک

معشوق افتادہ است نیک می داند کہ ہرگاہ جذب از جانب مطلوب است ضرورت وساطت نمی باشد مطلوب را جذب طالب بیک اشارۂ چشم کافی است ؎

دو تن را کہ باشد بہم جان و ہوش	حکایت کنانند و لب ہا خموش

خدشہ دوم این کلام معترض رحمۃ اللہ علیہ مخالف آن است کہ پیش ازین بہ تعریف مجذوب سالک برنگاشتہ چہ در تعریف لفظ نخست تحریر فرمودہ کہ بمعنی بیواسطہ است فتذکر ما سلف، خدشہ سوم کشش مطلوب را ذریعہ آسانی سلوک تصور یدن ترقی معکوس است و نہ صرف منافی عقل است بلکہ نقل خلاف آنست کما مر کلام السہروردی رحمۃ اللہ علیہ فی تحقیق المراد والمرید خدشہ چہارم قرب و وصول وحصول مراتب و مقامات مرادین را منوط بر سلوک داشتن ہم غلط است کما مر خدشہ پنجم آنچہ نوشتہ شدہ کہ چون جذبہ تنہا بکار نمی آید و سلوک بی وسائط نمی باشد لازم آید وجود وسائط محمول است بر عدم فہم کلام حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ درین مقام چہ از سلوک معنی مصطلح متصوفین مراد نیست بلکہ مراد از سلوک اتیان شریعت است از توبہ و زہد وغیرہا چنانکہ خود حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ بان تصریح فرمودہ والعجب خفائہ علی المعترض مع تبیان متناہ اندرین صورت ادعای لزوم وسائط دعوی باطل است والعجب کل العجب کہ معترض در نقل عبارت تحریف فرمود عبارت اینست اگر سلوک کہ عبارت از اتیان شریعت است از توبہ و زہد وغیرہا با جذبہ منضم نگردد جذبہ ناتمام و ابتر است بسیاری از ہنود و ملاحدہ را دیدہ ایم کہ جذب دارند اما چونکہ بمتابعت صاحب شریعت علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام متحلی نگشتہ اند خراب و ابتر اند وغیر از صورت جذب نصیبے ندارند انتہی اگر این عبارت سالم النقل می فرمود یا بامعان نظر آن را مطالعہ می کرد بناے اشکال منہدم می شد غرض اینست کہ متابعت شریعت موقوف علیہ مرادین است و این مستلزم وسائط نیست وما ہو مسند لہ من الوسائط لیس بمراد ہہنا فاندفع الاشکال واللہ اعلم بحقیقۃ الحال قال اگر گویند کہ احتیاج در طریقہ جذبہ بسلوک و وسائط پیش از وصول است و بعد

از وصول بر طرف می شود بخلاف طریقه سلوک که انجا بعد از وصول نیز واسطه می ماند چنانکه
گفته اند که در طریقه جذبه اگرچه بتوسط متابعت شریعت که عبارت از سلوک است وصول بمطلوب
میسر شود بیواسطه حلول امرے خواهد بود گوییم چه دلیل است برین دعوی مفهوم جذبه و حصول
طریقه وے خود مقتضی این نیست چنانکه معلوم شد و مدعاے دوم که در طریقه سلوک از وسایط
چاره نبود مارا که قایل بوجود توسطیم مطلقاً دخل در آن مناسب نیست ولیکن بطریقه بحث و
مناظره گفته آمد که چرا انجا هم بعد از وصول بوجود وسائط واسطه بر طرف نشود بوجود جذب
بعد از سلوک بلکه همچنین باید بقول ایشان که خاصیت جذبه عدم وسایط است و سقوط
انها است و در کلام شما نیز اشاره به آن واقع شده است انجا که گفته اند در طریق سلوک از شیوخ
هرکه در میان آمده است متوسط و حاجب شهود سالک است وای اگر در آخر حال جذبه تدارک
نماید یعنی وسایط از میان برندارد حاصل آنکه در طریقه جذبه و سلوک هردو پیش از وصول
وسایط در کار است و آنکه در طریقه جذبه بعد از وصول وسایط ساقط گردد و در طریق سلوک
میماند تحکم است چرا در هردو جا باقی نماند و چرا در هردو جا ساقط نگردد سخن در همین جا است و اگر
گویند که این امر کشفی و وجدانی است بحث فایده ندارد در آن چیز دیگر است اما شما متقید باستدلال
شده اید و توجیه نموده اید که چون در طریقه جذب کشش از جانب مطلوب است و عنایت الهی
متکفل حال طالب است ناچار قبول وسایط نمی کند و در طریق سلوک چون انابت از طالب
است از وجود وسایط چاره نبود و خود جذب و سلوک بر هردو تقدیر فرق بتاخر و تقدم فایده
ندارد و اگر گویند مدعا و دلیل هردو کشفی است چنانکه یکبارگی از شما مثل این سخن شنیده شده
است این گریزگاه خوب است و بعدانان در اثبات عدم توسط و تقریران طرف دیگر بیان
کرده اند یکے وصول از راه معیت که حق را با بنده است ناچار بے توسط امری خواهد بود
مناسب معیت است و اگر واسطه است در سلسله تربیت است که عبارت از سلوک است
اقول این قول سرتا پا مخدوش است و مبنی است بر عدم فهم معنی جذب و سلوک و توسط

خدشهٔ اول هرگاه حضرت معترض در مفهوم جذبه لفظ نخست تحریر ساخته پس مفهوم جذبه وحصول وے مقتضی عدم توسط است ۵

خوش آن مجلس کہ آنجا تو بہ خود چون کنم ظاہر	مرا ساقی گریبان گیر و مے در گلو ریزد

خدشهٔ دوم حصول کدامی امر بدون واسطه محل استبعاد نیست اگر بکتب قوم رجوع نموده آید آشکارا میتوان شد که در بعض امور توسط را بار نیست و ایجاب جزئی تناقض سلب کلی است امام شعرانی در مقدمه طبقات می آرد [۵۱] وَكَانَ الشَّيْخُ اَبُوْ يَزِيْدَ الْبِسْطَامِيُّ رَحِمَهُ اللّٰهُ يَقُوْلُ لِعُلَمَاءِ عَصْرِهِ اَخَذْتُمْ عِلْمَكُمْ مِّنْ عُلَمَاءِ الرُّسُوْمِ مَيِّتًا عَنْ مَّيِّتٍ وَّاَخَذْنَا عِلْمَنَا مِنَ الْحَيِّ الَّذِيْ لَا يَمُوْتُ در فتوحات مکیه نیز این حکایت منقول است این کلام بسطامی رحمة الله علیه ناطق است بر عدم توسط امام شعرانی در یواقیت میفرمایند [۵۲] فَاِنْ قُلْتَ فَهَلْ يَكُوْنُ الْاِلْهَامُ بِلَا وَاسِطَةٍ فَالْجَوَابُ نَعَمْ قَدْ يُلْهَمُ الْعَبْدُ مِنَ الْوَجْهِ الْخَاصِّ الَّذِيْ بَيْنَ كُلِّ اِنْسَانٍ وَّبَيْنَ رَبِّهٖ عَزَّ وَجَلَّ فَلَا يَعْلَمُ بِهٖ مَلَكُ الْاِلْهَامِ لٰكِنَّ هٰذَا الْوَجْهَ يَتَسَارَعُ النَّاسُ اِلٰى اِنْكَارِهٖ وَفِيْهِ اِنْكَارُ مُوْسٰى عَلَى الْخَضِرِ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ فَعُلِمَ اَنَّ الرَّسُوْلَ وَالنَّبِيَّ يَشْهَدَانِ الْمَلَكَ رُؤْيَةَ بَصَرٍ وَغَيْرُ الرَّسُوْلِ يُحِسُّ بِاَثَرِهٖ وَلَا يَرَاهُ فَيُلْهِمُهُ اللّٰهُ تَعَالٰى بِوَاسِطَتِهٖ مَا يَشَاءُ اَوْ يُعْطِيْهِ مِنَ الْوَجْهِ الْخَاصِّ بِارْتِفَاعِ الْوَسَائِطِ وَهٰذَا اَجَلُّ الْاِلْقَاءِ وَاَشْرَفُهٗ وَيَجْتَمِعُ فِيْ هٰذَا الرَّسُوْلُ وَالْوَلِيُّ

۵۱ شیخ بایزید بسطامی رحمة الله علیه می گفت به علمای زمان خود که شما علم خود از علمای رسوم حاصل کرده اید که یکے بعد دیگرے مرده اند و من علم خود را از زنده حاصل کرده ام که هرگز نمیرد یعنی از الله تعالے حاصل کرده ام ۱۲ ۵۲ اگر بگوئی که آیا الهام بلا واسطه می باشد جواب آنست که بدون واسطه می باشد گاہے الهام بنده را مے شود بوجه خاص که در انسان و خداوند تعالے مے باشد فرشته الهام را هم بآن خبر نمی باشد مگر مردمان بانکارش متوجه شوند و درین انکار موسی است بر خضر علیه السلام پس دانسته شد که رسول و نبی بچشم سر فرشته را می نگرند و غیر رسول نشانهاے فرشته می یابند و نمی نگرند ۱۲

هرگاه الهام بلا واسطه شود و درین محذوری عاید نگردد پس اگر در جذب هم واسطه نباشد چه
باک بود شیخ عبدالکریم جیلی در کتاب مناظر الٰهیه می نویسد اَلْمُتَجَرِّدُ عَنِ الْاَسْمَاءِ وَالصِّفَاتِ
یَکُوْنُ هُوَ فِیْ نَفْسِهٖ ذَاتًا سَاذَجًا فَلَا یَکُوْنُ بَیْنَهٗ وَبَیْنَ ذَاتِ اللّٰهِ تَعَالٰی وَاسِطَۃُ اِسْمٍ وَّصِفَۃٍ
و در موضع دیگر ازین کتاب می نویسد وَهُوَ مَعَ الذَّاتِ وَکُلَّمَا تَجَلّٰی عَلَیْهِ صِفَۃٌ
رَجَعَ عَنْهَا اِلَی الذَّاتِ بِمَا هُوَ اَکْمَلُ مِنْهَا وَفِیْ هٰذَا الْمَشْهَدِ رَاَیْتُ الْاِمَامَ
اَبَا الْحُسَیْنِ النُّوْرِیَّ وَمَعْرُوْفَ الْکَرْخِیِّ وَجَمَاعَۃً مِّنَ الْمَشَائِخِ این عبارت بدیدهٔ امعان نگریستنی است
که چه قدر حجاب وساطت رامی درد قطب بن یحی قدس سره در مکتوبات خود می نویسد که هر
مقصود را با حق تعالے دو راه است در یک راه واسطه میان بنده و حق ثابت است
و در راه دیگر هیچ واسطه در میان نیست این بعینه ناظر بهمین تحقیق است که حضرت ایشان
نوشته اند که واسطه در راه سلوک است نه در راه جذبه چون اقوال ائمه فن بسماعت در
آمد پس بگوش شنیدنی است که مفهوم جذبه وحصول طریقه وے مقتضی عدم توسط است همچنان
مفهوم سلوک وحصول طریقه وی مقتضی توسط جذبه بمعنی کشیدن است چون مطلوب طالب را به
توجه خاص بسوے خویش کشد احتیاج توسط چیست البته طالب را بوصول مطلب احتیاج
ذرایع و توسط می افتد هرگاه سلوک موصل بمطلوب شود تا آنکه جذب نباشد بدون توسط چاره
نبود هرگاه جذب پدیدار آمد پس رفع توسط از جذب خواهد بود نه از محض سلوک برای تصدیق
قلب این مسئله را بعالم ظاهر و دربار سلاطین چرا قیاس نکنند و چرا بر حالات ملوک نظر نه اندازند
گاهے امیدوارے را شوق لقاے بادشاه برای انجاح حاجات و عرض و معروض در سرے
افتد اولا لباسے که برای حصول ملازمت سلطانی مقرر است از جامه و بیمه و دستار و قبا و
عبا تیار کنانیده بر تن خود راست می کند و کمر را از کمر بند زرین محکم بر مے بندد و نذر برای
سلطان مهیا می دارد و ببارگاه وزیر رسائے حاصل می کند چون وزیر دران سامانے
ولیاقتے که برای حضوری بپیش سلاطین درکار می باشد ملاحظه می فرماید موقع یافته به پیش

له مجرد از اسماء و صفات فی نفسه ذات ساده می باشد پس نمی باشد در میان او و ذات الله تعالیٰ واسطه اسم و صفت ۱۲
له آن با ذات است هرچه که تجلی صفت ... بسوی ذات ... عروه ... رجوع ... حسین نوری و معروف کرخی ...

سلطان عرض می دارد سلطان او را طلب می سازد و او با وزیر تا وقت دربار حاضر می باشد بازاو را بار یابی حاصل نمی شود اگر حاصل میشود بہمین طور کہ ہمراہ وزیر رفت و واپس آمد مگر سلطان را بوی میلانی خاص نمی باشد و نہ بطور خود او را اجازت حضوری می باشد گاہے شخصے باطاعت وزیر طبیعت وزیر را چندان بخویش مائل مے کند کہ وزیر بدرگاہ سلطانی چنان عرض میدارد کہ این شخص لیاقت آن دارد کہ او در سلک خاص محرمان و جلیسان سلطانی منسلک کردہ آید پس سلطان بوساطت وزیر یا بطور خود او را طلب داشتہ از خواص محرمان و جلیسان خویش میسازد پس درین ہر دو صورت ہیچ محذور شرعی یا عرفی نیست اگر نیک ملاحظہ رود اول نظیر سلوک است و ثانی طریق جذب این نظیر برائے تفہیم شخصے کہ از کشف بہرہ ندارد بسند است اگر چشم بینا داشتہ باشد این معنی او را از کشف و وجدانیات من قبیل مرئیات خواہد بود چون حالت جذب و سلوک متفاوت است و ہر دو متقابل بودہ اند پس چگونہ حالت یکے ازان مثل دیگرے خواہد بود یعنی اگر واسطہ باشد در ہر دو جا و اگر ساقط شود در ہر دو جا بلکہ در سلوک واسطہ خواہد بود نہ در جذب بہ خدشہ سیوم کشفے بودن اصلاً گریزگاہ نیست چنانکہ معقولات از اوہام مدرک نہ شود و موہومات در دام خیالات در نہ آید و تخیلات بہ ضبط حواس نرسد امرے کہ بعین الیقین معاینہ کردہ می شود ادراکش بعلم الیقین از دائرہ امکان خارج باشد حضرت معترض در رسالہ تحصیل التعرف از شیخ عبدالوہاب نقل فرمودہ مبنی العلم علی البحث والتحقیق ومبنی الحال علی التسلیم والتصدیق وحضرت خواجہ محمد پارسا در تحقیقات می فرماید بعد ازان علوم خواطر و علوم مشاہدات و مکاشفات کہ علم اشارت عبارت ازان علوم است پدید آید و این ان علوم است کہ طایفہ متصوفہ بدان مخصوص گشتہ اند بعد از جمع و حصول سائر علوم مذکورہ اما این علوم را بدان سبب علوم اشارت خوانند کہ از مشاہدات قلوب و مکاشفات اسرار عبارت نتوان کرد چہ در تقریر نگنجد بلکہ معرفت این علوم بمنازلات و مواجید کہ در باطن سالک طالب پدید آید توان یافت و حقیقت این علوم را جز آنکس کہ بمقام مشاہدہ و مکاشفہ

لہ مبنی علم البحث والتحقیق است مبنی حال بر تسلیم و تصدیق ۱۲

رسیدہ بود و این معانی حال او شدہ نتواند شناخت و ادراک نتوان کرد سعید بن مسیب روایت کرد از ابی ہریرہ رضی اللہ عنہ قال [۵۱] قَالَ رَسُوْلُ اللّٰہِ صَلَّى اللّٰہُ عَلَيْہِ وَسَلَّمَ اِنَّ مِنَ الْعِلْمِ كَهَيْئَةِ الْمَكْنُوْنِ لَا يَعْلَمُهَا اِلَّا اَهْلُ الْمَعْرِفَةِ بِاللّٰهِ سُبْحَانَهُ فَاِذَا نَطَقُوْا بِهِ لَمْ يُنْكِرْهُ اِلَّا اَهْلُ الْغِرَّةِ بِاللّٰهِ سُبْحَانَهُ و عبد الواحد بن زید گفت از حسن بصری سوال کردم کہ علم باطن چیست حسن گفت از حذیفہ الیمان پرسیدم از علم باطن او گفت کہ از رسول صلی اللہ علیہ وسلم پرسیدم از علم باطن [۵۲] فَقَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَاَلْتُ جِبْرَئِيْلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ عِلْمِ الْبَاطِنِ فَقَالَ جِبْرِيْلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ سَاَلْتُ اللّٰهَ جَلَّ ثَنَاؤُهُ عَنْ عِلْمِ الْبَاطِنِ فَقَالَ هُوَ سِرٌّ مِنْ اَسْرَارِيْ اَجْعَلُهُ فِيْ قَلْبِ عَبْدِيْ لَا يَقِفُ عَلَيْهِ اَحَدٌ مِنْ خَلْقِيْ **قال** و گفتہ اند کہ راہ معیت یکے از طریق جذبہ است انتہی پوشیدہ نماند کہ ہرگاہ راہ معیت یکی از طرق جذبہ باشد و قرار یافت کہ در طریق جذبہ از سلوک چارہ نیست پس در طریق معیت برای وصول نیز سلوک در کار خواہد بود و از وسائط ناگزیر و کلام در وے ہم چنان خواہد بود کہ در طریق جذبہ گذشت **اقول** این تقریر خارج از داب مناظرہ است تقریر معیت را حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ از حضرت خواجہ رحمۃ اللہ علیہ نقل میفرمایند و ہذا قول الصحیح است نہ نقض بر تقدیر تسلیم گفتہ شود کہ درین شک نیست کہ راہ معیت یکے از طرق جذبہ است و در جذبہ از سلوک چارہ نیست پس در راہ معیت از سلوک معنی تبعیت چارہ نخواہد بود مگر سلوک مصطلح موقوف علیہ یا متوسط جذب نمی باشد [۵۳] وَمَنِ ادَّعٰى فَعَلَيْهِ الْاِثْبَاتُ **قال** دیگر مثال ظل با اصل نمودہ اند کہ ہم طریقے است اگر بعنایت الٰہی ظل را

---

[۵۱] فرمود رسول خدا صلے اللہ علیہ وسلم کہ بعضے از علم مثل اشیاء نہان داشتہ شدہ است کہ آنرا بجز اہل معرفت کسے نہ داند ہرگاہ اہل معرفت بآن کلام کنند منکر نشوند انکار نکنند مگر شخصے کہ او را نا آشنائی باشد بہ خداوند کریم ۱۲ [۵۲] گفت رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم کہ از جبرئیل علیہ السلام پرسیدم کہ علم باطن چیست گفت من از ین از باری تعالی پرسیدم گفت وے رازیست از رازہای من کہ در قلب بندہ خود می اندازم بر آن کسے مطلع نمی شود ۱۲ [۵۳] و ہر کہ دعوی کند بر وے اثبات است ۱۲

باصل میلے پیدا شود کشش بوے ہویدا گردد وآن ظل را باصل وصولی حاصل شود ہر آئینہ

بے حیلولت امری خواہد بود چون آن اصل اسمے از اسماء الہی است ناچار درمیان اسم

ومسمائے وی حایلی نخواہد بود ووصول ظل ازین راہ باصل الاصل کہ مسمای آن اسم

است بے واسطہ امری خواہد بود انتہی پوشیدہ نماند کہ ظاہر آن است کہ این نیز از طرق

جذبہ خواہد بود چنانکہ در طریق معیت پس این نیز محتاج بہ سلوک خواہد بود چنانکہ طریق

جذبہ اینجا نیز ہمان کلام است کہ آنجا است دیگر کشش ظل باصل مسلم واتصال اسم با مسمی

نیز ہمچنین اما وصول ظل باصل الاصل کہ مسمائے ان اسم است چرا بواسطہ ان اسم نباشد

بَلِ الْأَمْرُ كَذٰلِكَ **اقول** آنچہ دعوے ظہور نمودہ شد در محل خفا است محتمل است کہ این غیر

طریق جذبہ باشد چہ در جذبہ کشش تا اصل باشد واین کشش از ظل است باصل فَاِذَا جَاءَ

الْاِحْتِمَالُ بَطَلَ الْاِسْتِدْلَالُ واگر تسلیم نمودہ شود کہ این از طریق جذبہ است پس چون نفس جذبہ

را توسط سلوک درکار نیست این را ہم درکار نخواہد بود باے حال اینجا نیز ہمان کلام است

کہ آنجا است بہ عقل ہیچ عاقل نمی رسد کہ اسم از اسمائے الہی را اصل چیزے قرار نہند وگویند

کہ در وصول آن چیز با مسمای آن اسم این واسطہ است بر تقدیر تسلیم مراد از عدم حیلولت

آن است کہ پردہ شہود نہ شود ہمچنانکہ در توسط نبی صلے اللہ علیہ وسلم گفتہ شد نہ آنکہ اصلا و

قطعا واسطہ نباشد **قال** قولکم ایضا ہر کہ واصل ذات است تعالی بہ وصول بیچونی توسط و

حیلولت امرے در حق او مفقود است وہر گاہ در صورت وصول بحضرت ذات سبحانہ حیلولت

وحجابت صفات واجبی مرتفع گردد حیلولت وحجاب غیر ذات چہ گنجایش دارد انتہی پوشیدہ

نماند کہ امرے مقرر است کہ صفات پردہ ذات است کہ ہرگز نمی افتد اگر یک پردہ برخاست

پردہ دیگر می نشیند ذات را جز در پردہ صفات نمی توان دید و مشہود کرد و دریافت لیکن

صاحب شہود ذات را بجہت غلبہ انجذاب وتوجہ تمام بسوی او صفات ملحوظ و منظور نے

افتد و بہر تقدیر پردہ درمیان است دریابد یا در نیابد **اقول** کلام حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ

صفات پردہ ذات است

براصول صوفیہ است خصوصاً نقشبندیہ کہ طالبان خود را بذات بحت بدون ملاحظہ صفات
متوجہ می گردانند و صفات را از ماسوے می انگارند چنانکہ در حدیث اَللّٰھُمَّ اِنِّیْ اَعُوْذُبِکَ
مِنْکَ بآن اشارت شدہ است البتہ فہم این معنی بر کسیکہ مذاق صوفیہ ندارد خیلے دشوار است
اکنون بگوش حقیقت نیوش شنیدنی است کہ این کلام منقوض است تسلیم نمی کنم کہ صفات پردہ
ذات است کہ ہرگز نمی افتد و اگر یک پردہ برخاست دیگرے می نشیند و ذات را جز در پردہ صفات
نمی توان دید ذات حق سبحانہ تعالے کافیست از اعتبار صفات بلکہ مستغنی است از نفس
صفات یعنی انچہ بر صفات مترتب می شود ذات مجرد از صفات در ترتیب آن کافیست مثلاً
امورے کہ بصفت حیات و علم و قدرت و ارادہ وابستہ است اگر این صفات اصلاً متحقق نشوند
ذات تنہا کارآنہا کند نہ بآن معنی کہ صفات اصلاً موجود نیستند یا در علم موجودند نہ در خارج چہ
این مخالف قول اہل سنت است بلکہ صفات باوجود استغناء ذاتی موجود اند در خارج
بوجود زاید بر ذات عز سلطانہ کما ہو مذہب اہل الحق این بمثالے واضح گردد گوئیم آب بالذات
از بلندی احتراز نمودہ بپستی مایل است و این میل را میل طبعی مے گویند پس ذات آب
کار علم و حیوۃ و قدرت و ارادہ مے کند چہ اگر علم می داشت ہم بہ پستی می آمد و کار ارادت
کہ تخصیص احد المتساوین است نیز کرد و ازین حرکت ارادیہ کار حیوۃ قدرت ہم شد ہمین
آب چون در مرتبہ تنزل جز و حیوان می گردد باوجود این میل طبعی بصفات زائدہ ہم متصف
می شود این امور را باوجود صفات طبعیہ زایدہ ہم مے کند وَلِلّٰہِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰی ذات
عز شانہ باوجود استغناء ذاتی و کفایت او از صفات در مرتبہ الوہیت بصفات زائدہ موجود
متصف می گردد و امورے کہ ذات در تحصیل آن کافی بود باین صفات از قوۃ بفعل مے
آرد پس چنانکہ در آب مجرد از صفات نمیتوان گفت کہ صفات او عین ذات اویند بلکہ انجا
ذات است و بس صفت اصلاً گنجایش ندارد ہمچنین در ذات واجب تعالے نمی توان گفت کہ
صفات عین ذات اند چہ انجا صفت نیست تا بعینیہ حکم کردہ شود و چون باعتبار صفت اندعینیہ بودن

شد اگرچہ اعتبار علمی باشد پس واضح گشت کہ سخن متکلمین و اثبات صفات زایدہ موجودہ
در واجب تعالی درست تر است از سخن بعض صوفیہ کہ بعینیہ صفات قائلند صفات زاید
موجودہ اثبات نمی کنند تنبیہ حکم بعینیۂ صفات و نفی زیادتی آنہا بر ذات عز شانہ مبنی بر عدم
وصول است بحقیقۃ الحقایق چہ ذات تعالی ہنوز در پردہ این صفات مشہود این جماعت است
و چون ذات را در آئینہ صفات می بینند بحکم اختفاء مراۃ صفات از نظر اینہا مختفی می گردند
حکم بعدم آنہا می کنند و اگر شہود ایشان ازین پردہ مے برامد صفات از ذات جدا می دیدند
و حکم بوجود آنہا مے کردند و ہمین سر است در حکم کردن ایشان بوحدۃ وجود زیرا کہ شہود
ایشان از پردہ نہ برآمدہ است بلکہ در پردۂ ماسوی است لاجرم ماسوی از نظر شان تمام مختفی
شدہ است این اختفا بحکم عدمیت آن رسانیدہ و چون در مراۃ شہود مراۃ مفقود است و علم
است و علم آن موجود در ماسوائے نیز باعتبار این دو حالت نفی وجود خارجی و ثبوت علمی کردہ
اند لہذا فنائے ایشان اتم نمی شود بہ شعور ماسوی می ماند و شہود آن برطرف می شود عدم شعور
ماسوی وقتے متحقق شود کہ شہود ایشان از مراۃ ماسوی بتمام برآید و لَیْسَ فَلَیْسَ بقاء
ایشان نیز اکمل نیست چہ اکملیت آن باعتبار اتمیت فنا است این جماعت بعد از بقا خود را
حق می یابند و منشار این علم نیز سکر است اگر بکمال بقا مشرف میگشتند خود را چنانکہ ہستند میدیدند عبد
مملوک لایقدر علی شیء ہمین جماعت در جمادات نیز اثبات علم و قدرت و سایر صفات می کنند و ثبوت آنہا
باعتبار سریان فرا تی می دانند وَھُوَ سُبْحَانَہٗ لَا یَسْرِیْ فِیْ شَیْءٍ وَاِحَاطَتُہٗ بِالْاَشْیَاءِ اِحَاطَۃٌ عِلْمِیَّۃٌ
والذات المنزہ لا نسبۃ لہ مع العالم اصلا الا انہ خالقہم ورازقہم ومولاہم
و حقیقت این سخن بالا مذکور شد در مبحث ذات آب و میل طبعی آن و ایشان باندازہ علوم خود برنگ دیگر
حکم نمودہ اند وَاللّٰہُ سُبْحَانَہٗ یُحِقُّ الْحَقَّ وَھُوَ یَھْدِی السَّبِیْلَ منقول است در مجلس خواجہ
یوسف ہمدانی کہ پیر حضرت خواجہ عبد الخالق غجدوانی است کہ سر حلقہ سلسلہ حضرات خواجہا
است قدس اللہ تعالی اسرارہم روزے از احوال بعضے اعزہ شخصے مذکور ساخت فرمودند کہ

خیالات تُربّی بہا اطفالُ الطریقۃِ بالجملہ احکام شرعیہ و علوم ماخوذہ از مشکوٰۃ خاتمیہ
این خیالات اند کہ آن طفلان طریقت پرورده میشوند ۱۲
علی صاحبہا الصلوٰۃ والتحیہ علی ظواہرہا المرادۃ ونصوصہا المستفادۃ بر مرکز عدالت واستقامت اند و خلاف انہا ولو کان بالتوجیہ والتاویل او بالکشف مستلزم اعوجاج و بے استقامتی است قال سبحانہ اِنَّ ھٰذا صِرَاطِی مُستَقِیمًا فَاتَّبِعُوہُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ الآیۃ چنانچہ در کاشفات غیبیہ مذکور است ہرگاہ صفات زاید بر ذات باشد پس پردہ ذات بود و ذات بدون پردہ صفات مشاہد گردد وانچہ این معنی در رموزات قوم نگاشتہ شدہ مرجوح است در ہمین رسالہ جائے دیگر می فرماید زیادتی شیون بر ذات تعالٰے شانہ بمجرد اعتبار است و زیادتی صفات بر ذات عز سلطانہ بوجود خارجی است زیرا کہ صفات در خارج موجود اند بوجود زاید بر ذات کما ہو مذہب اہل الحق و فرق درمیان شیون و صفات بسیار دقیق است کمل محمدیان را برین فرق اطلاع است و بسیاری ازین طائفہ بواسطہ عدم علم باین فرق شیون را عین صفات دانستہ منکر وجود صفات فی الخارج گشتہ اند وہو کما تری مخالف اہل السنۃ والجماعۃ رضوان اللہ تعالٰے علیہم اجمعین این حقیر فرق مذکور را بتفصیل در بعضے از مسودہائے خود نوشتہ است و بہ تنظیر و تمثیل روشن ساختہ المقصود شیون داخل دائرہ اصل اند ہیچ ظلیتے بانہا راہ نیافتہ قابلیاتے کہ در تحت این شیون اند کالظلال اند مر این شیون را حقایق محمدیان است علی حسب تفاوت درجاتہم و مراتبہم حقیقت محمدی اجمع جمیع اینہا است علٰی مظہرہا الصلوات والتحیات والتسلیمات والبرکات او علی طرا لکمل نہایت عروج اقطاب ایشان تا نہایت مرتبہ قابلیتہ اولی است کہ حقیقت محمدی است صلوٰۃ اللہ تعالٰے وسلامہ علیہ و مقام این اقطاب گویا در نقطہ مرکز این قابلیتہ است ہر قطبے باشد مدار یا ارشاد و چون فرود می آید از ہمانجا فرود می آید ایشان را ترقی ازان مقام تا مقام فوق نیست اگر واقع است بعضے را فی الجملہ واقع است و ترقی ازان مقام و وصول در دایرہ اصل مخصوص بافراد این است است رضوان اللہ تعالٰے و تقدس علیہم اجمعین و تا مقام فردیت نرسد ازین کمال بے حاصل است آرے بعضے کمل را بواسطہ

صحبت افراد و تاثیر آن در ایشان از آن کمال بهره میرسد بے آنکه بمقام فردیت برسند و بے آنکه داخل دائرهٔ اصل گردند چه این دخول مخصوص بافراد است اما نصیبے از این مقام دیگران را هم بواسطهٔ مناسبت بافراد حاصل است و در افراد نیز تفاوتها بسیار است بعد از دخول در دائرهٔ اصل چه شیون نیز داخل دایره اند اگرچه عین ذات اند اما بالاعتبار المحض زیادتی در ایشان حاصل است ؎

فراق دوست اگر اندک است اندک نیست ‖ درون دیده اگر نیم موست بسیار است

شهود ذات همه را حاصل است خواه در مرتبهٔ شیون است خواه اصل ذات بَعْدَ اِنْكَانُوْا دَاخِلِیْنَ فِیْ تِلْكَ الدَّائِرَةِ لفظ شهود و غیره از تنگی عبارت است و الا شهود را در آن موطن مدخلے نیست و ایضاً صورت آن کیفیت خاص در عالم مثال بصورت شهود و نگرانی متمثل است و بآن اعتبار این الفاظ و امثال اینها اطلاق کرده می شود نگرانی مذکور نیز بے دخول در دائرهٔ اصل متصور نیست طائفه که غیر داخل اند و از مراتب ظلیه تمامها گذشته اند شهود اینها دائرهٔ اصل است که جامع حضرت ذات تعالی شانه و شیونات اند مشهود ذات فقط بے مشارکت شیون مخصوص بافراد است باید دانست که واصلان ذات ازین بزرگواران که بافراد ملقب اند نیز اقل قلیل اند اکابر صحابه و ائمه اثنی عشر از اهل بیت رضوان الله تعالی علیهم اجمعین باین دولت فائز اند و از اکابر اولیاء الله غوث الثقلین قطب ربانی محی الدین شیخ عبد القادر جیلانی است قدس الله تعالی سره الاقدس باین دولت ممتاز اند و درین مقام شانِ خاص دارند که اولیاء دیگر از آن خصوصیت قلیل النصیب اند و همین امتیاز فضل باعث شان ایشان شده است که فرموده اند قَدَمِیْ هٰذِهٖ عَلٰی رَقَبَةِ كُلِّ وَلِیٍّ اگرچه دیگران را هم فضائل و کرامات بسیار است اما قرب ایشان بآن خصوصیت از همه زیاده تر است در عروج بآن کیفیت کمتر کسے بایشان نمیرسد با صحاب و ائمه اثنی عشر درین باب مشارکند ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ یُؤْتِیْهِ مَنْ یَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ و من بعد هذا ما بدا فی صفاته و ما کتمه الخطی لدیه و لجمل

انتہی قاضی ثناء اللہ[۱] پانی پتی در ارشاد الطالبین میفرماید ہر چند صفات حقیقیہ حق تعالیٰ ہفت اند یا ہشت اند چنانچہ علماء کلام بیان مکلم کردہ اند اما جزئیات آن صفات وغیرہا نہایت ندارند حق تعالیٰ می فرماید وَلَوْ اَنَّ مَا فِي الْاَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ اَقْلَامٌ وَّالْبَحْرُ يَمُدُّهٗ مِنْ بَعْدِهٖ سَبْعَةُ اَبْحُرٍ مَّا نَفِدَتْ كَلِمٰتُ اللّٰهِ یعنی اگر تمام اشجار زمین قلمہا شوند و دریا و ہفت دریاے دیگر این چنین سیاہی باشند کلمات الٰہی بپایان نرسد یعنی کلمات مدح کہ بر صفات وکمالات دلالت دارند تمام نہ شوند چنانچہ سعدی گفتہ ؎

نہ حسنش غایتے دارد نہ سعدی را سخن پایان	بمیرد تشنہ مستسقی و دریا ہمچنان باقی

چنانچہ صفات حق تعالیٰ غیر متناہی اند ظلال صفات ہم غیر متناہی اند حق تعالیٰ می فرماید آیہ مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍ یعنی ہر چہ نزد شما است فانی است و ہر چہ نزد خدا است باقی است پس اگر در ولایت صغری و مراتب ظلال کسے بہ تفصیل سیر کند ابد الآباد منقطع نشود ولیکن ہر کس در مراتب ظلال ہر قدر کہ در حق او مقدر است سیر می کند ظل را ظلے باشد و آن را ظلے دیگر در مرتبہ ثانیہ و ثالثہ و رابعہ الیٰ ماشاء اللہ می باشد صوفی در مرتبہ ترقی عروج کردہ باصل خود میرسد و دران فانی میشود و ازان ترقی کردہ در اصل آن فانی میشود ہمچنین بہر ظل کہ میرسد خود را دران فانی و مستہلک می بیند و بوجود آن باقی مے ماند ہمین

[۱] نقشبندی مجددی بود و از خلفاے کبار حضرت مرزا جان جانان رحمۃ اللہ علیہ نسب وے بجلال الدین پانی پتی مے رسد قاضی در علوم عقلی و فضلی و کمالات ظاہری و باطنی از ممتازان وقت بود تفسیر مظہری از عمدہ یادگار اوست این چنین تفسیرے در ہند نگاشتہ نشدہ مالابد منہ ارشاد السالکین تذکرۃ الموتی والقبور از تصانیف اوست ارشاد السالکین و دیگر رسایل تصوف او در تحقیق معارف حضرت مجدد رحمہ اللہ بودہ است قاضی رسالہ بجواب ایرادات شیخ عبد الحق دہلوی نگاشتہ محتوی تحقیقات اگر در مطالعہ فقیر در آمدہ شنیدہ شد کہ در رامپور پیش بعض اکابر موجود است شعر دادیم ترا ز گنج مقصود نشان گر ما نرسیدیم تو شاید برسی قاضی ہما اوائل حال مرید شیخ الشیوخ محمد عابد نقشبندی مجددی شدہ بہ توجہات وی بہ فنائی قلبی رسیدہ باز حضرت ارشاد ایشان خدمت حضرت مرزا رحمہ اللہ حاضر آمدہ بہ نہایت مقامات طریقہ مجددیہ احمدیہ رسیدند و ...

است معانی بیت مولانای رومی که گفته ؎

	هفتصد هفتاد قالب دیده ام	همچو سبزه بارها روئیده ام ؛	

بعد ازان اگر عنایت شامل حال صوفی شود ازانجا عروج واقع شود و بمتابعت پیغمبر خدا صلے الله علیه وسلم دخول در دائره اسماء صفات می گردد که اصل این دوایر ظلال است و سیریکه دران واقع شود سیر فی الله خواهد بود و شروع در ولایت کبری خواهد بود که ولایت انبیا علیهم السلام است دیگران را به تبعیت این دولت رسیده هرگاه رسیده نهایت عروج لطایف پنجگانه عالم امر نهایت این دایره است بعد ازان بمحض فضل الهی جل شانه ازین مقام عروج واقع شود سیر دائره حصول اینها خود بود واگر گذشت آن دایره حصول و بعد از طے آن دایره فوقانی ظاهر میشود حضرت مجدد الف ثانی میفرمایند که چون غیر قوسی ظاهر نشد بهمان قوس اختصار کرده اند درین سیری خواهد بود که بران اطلاع نبخشیدند و این اصول سه گانه اسماء صفات که مذکور شدند مجرد اعتبارات اند در حضرت ذات تعالے و تقدس حصول کمالات این اصول سه گانه مخصوص بنفس مطمئنه است و حصول اطمینان لنفس همدرین موطن میسر گردد و درهمین مقام شرح صدر حاصل میشود و سالک باسلام حقیقی مشرف میگردد و نفس مطمئنه بر تخت صدور جلوس میفرماید و بمقام رضا ارتقامی نماید این موطن منتهای ولایت کبری انبیا است حضرت مجدد میفرمایند که چون سیر تا باینجا رسانیدم متوهم شد که کار تمام شد ندا دادند که این همه که تفصیل اسم الظاهر شد که یکبازوی طیران است و اسم الباطن متعلق از مبادی تعینات ملاء اعلے است و شروع درین سیر نمودن قدم نهادن در ولایت علیا ولایت ملایکه حضرت مجدد رحمة الله فرمایند که بعد از حصول دو جناح اسم الظاهر و اسم الباطن چون طیران واقع شد معلوم شد که ترقیات بالاصالت نصیب عنصر نار نیست و عنصر هوائی و عنصر آبی ملائکه را ازین عنصر سه گانه نصیب است چنانچه وارد شده که بعضے از ملائکه از نار و ثلج مخلوق اند و تسبیح شان سُبْحَانَ مَنْ جَمَعَ بَيْنَ النَّارِ وَالثَّلْجِ است و فوق آن بفضل الهی چون سیر واقع شود

شروع در کمالات نبوت خواهد بود حصول این کمالات مخصوص انبیا است علیهم السلام و ناشی از
مقام نبوت است کمال تابعان انبیا را نیز به تبعیت ازان کمالات نصیب است و در میان لطایف
انسانی حظ وافر ازین کمالات عنصر خاک است و سایر عناصر و لطایف عالم خلق و عالم امر تابع
آن هستند و چون این عنصر مخصوص به بشر است خواص بشر از خواص ملائکه افضل گشتند کمالات
جمیع ولایت صغری و کبری و علیا همه ظلال کمالات نبوت و شبح و مثال آنست و در دایره کمالات
نبوت چون بمرکز می رسد آن مرکز بصورت دایره ظاهر می شود و آن دائره کمالات رسالت است
که بالاصالت بانبیاء مرسل مخصوص است دیگر هر کرا میسر شود بطفیل و تبعیت میسر شود و چون بمرکز
آن دایره ثانی رسیده میشود آن مرکز هم بصورت دایره ظاهر میشود که آن دایره کمالات اولوالعزم
است عالیت از مثالیت انبیاء اولوالعزم را چون این منصب هند قیام اشیا بوی باشد بعضے
صاحب دولتان از اولیاء باشند که به تبعیت انبیا این منصب بوی عطامی شود حضرت مجدد رحمة الله علیه
میفرمایند که چون این سیر بانجام رسانیدم مشهود گشت که اگر بالفرض قدم دیگر در سیر افزاید در عدم محض
خواهد افتاد اِذْ لَيْسَ وَرَائَهٗ اِلَّا الْعَدَمُ الْمَحْضُ ای فرزند ازین ماجرا در توهم نه افتی که عنقا
در شکار آید فَهُوَ سُبْحَانَهٗ بَعْدَ وَرَاءِ الْوَرَاءِ ثُمَّ وَرَاءِ الْوَرَاءِ یعنی حق تعالی
هنوز وراء الوراء پس وراء الوراء است این مراتب تماماً حجب است چه حجب تمام مرتفع گشته بلکه باعتبار
ثبوت عظمت و کبریاست که مانع ادراک است فَهُوَ سُبْحَانَهٗ اَقْرَبُ فِي الْوُجُوْدِ وَاَبْعَدُ
فِي الْوِجْدَانِ یعنی حق تعالی در وجود قریب تر است و در ادراک بعید تر بعضے کمل مرادان
باشند که درون سرادقات عظمت و کبریا به طفیل انبیا علیهم السلام ایشان را جای دهند و محرم
بارگاه سازند فَهُمْ مَعَهُمْ كَمَا هُوَ مَحَلُّ این معامله مخصوص بهیئت وحدانی انسانی است که
از مجموعه عالم خلق و عالم امر ناشی گشته مع ذلک رئیس درین موطن سیر عنصر خاک است کمالات
این مقام مخصوص به هیئت وحدانی است این چنین کس بعد قرون متطاوله هزار ها ساله پیدا می شود

له او سبحانه قریب تر است در وجود و بعید تر است در وجدان ١٢ سه پس معامله کرده شد با ایشان آنچه کرده شد

انتهی اگرچه هنوز در دل حکایت ها باقی است فاما بخوف ملالت برهمین قدر اکتفا میرود ۵۰

سعدی از داغ جگر پنبه مکش | مکشا روزن آتش کده را

قال و قولکم تحقیق این مقام آن است که توسط سرور کائنات علیه و علی آله الصلوة والسلام بدو معنی تواند بود یکی آنکه او صلی الله علیه وآله وسلم حائل و حاجب بود درمیان سالک و درمیان مطلوب و معنی دوم آنست که سالک بطفیل وی و بتوسط و بتبعیت و متابعت وی صلی الله علیه وآله وسلم بمطلوب واصل گردد و درطریق سلوک و پیش از رسیدن بحقیقت محمدی توسط بهردو معنی کاین است بلکه می انگارم که درین طریق از شیوخ هرکه درمیان آمده است متوسط و حاجب و شهود سالک است وای اگر در آخر حال جذبه تدارک ننماید و معامله به بی پردگی نکشد زیرا که درطریق جذبه و بعد از رسیدن بحقیقت الحقایق توسط بمعنی ثانی است که بطفیل و تبعیت است نه حیلولت حجاب که پردهٔ شهود گردد و مشایخ طریقت در توسط و عدم توسط آن سرور اختلافها دارند جمعی بتوسط رفته و گروهی بعدم توسط انتهی پوشیده نماند که در توسط و تبعیت و طفیل هیچ کس را جای سخن نیست و متفق علیه است و جمهور عرفاء محققین برانند که توسط بمعنی حیلولت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم درمیان سالک و شهود و مطلوب نیز ثابت است و هیچ شهودی بی توسط روحانیت آنحضرت صلعم حاصل نیست و قول مخالف لایعبا به است و ناشی از کوته نظری است وایشان می گویند که توسط روحانیت آنحضرت در جمیع مراتب وجودی و شهودی یعنی جمهور عرفاء و عیانی و معادنی بتمامه عوالم جسمانی و روحانی ثابت است واین توسط داخل حجابی نیست که از آن پرده بر روی شهود نشیند بلکه موجب انجلا

۵۱ در کشف المحجوب مذکور است مرتعش گوید الصوفی لا السبق همه خطوته البته صوفی آن بود که اندیشهٔ وی با قدم وی برابر باشد یعنی جمله حاضر بود دل انجاکه تن و تن انجاکه دل و قول انجاکه قدم و قدم انجاکه قول و این نشان حضوری بود بی غیبت برخلاف آنکه گویند از خود غایب است و بحق حاضر بلکه بحق حاضر و بخود حاضر و این عبارت از جمع الجمع بود و از انچه تا رویت خود بخود بود غیبت نبود از خود چون نیست برخاست حضوری بی غیبت بود ۱۲

وانکشاف است در رنگ حیلولت عینک در ابصار عالم ظاہر مثلا وجود ادراک وشہود ذات
بے پردہ ممکن نیست ع در پردہ عیان باشم و بے پردہ نہان ٭ ومیگویند کہ حقیقت
الحقایق بودن آنحضرت واحاطہ بجمیع ماہیات مخصوص بجواہر وذات نیست بلکہ عام وشامل است
مر صفات ومعانی را کہ شہود مجذوبان ومحبوبان ومرادان یکے از انجملہ است ومیگویند کہ در
وقت این شہود وحضور کہ در قرب ووصول حاصل است روح پر فتوح سید المرسلین ومحبوب
رب العالمین حاضر است و واسطہ ہست و از ذات حق مفارق نیست چہ محب ومحبوب از
یکدگر جدا نشود خصوصا این محبوب کہ محبوبیت وے بذات بحت بے ملاحظہ جمیع شیون و
اعتبارات بود از جہت بودن او مظہر جامع قَالَ بَعْضُ الْعَارِفِیْنَ مَا اَرْسَلَ الرَّحْمٰنُ
اَوْ یُرْسِلُ مِنْ رَّحْمَتِہٖ تَصْعَدُ اَوْ تَنْزِلُ فِیْ مَلَکُوْتِ اللّٰہِ وَمُلْکِہٖ مِنْ کُلِّ مَا یَخْتَصُّ
اَوْ یَشْمَلُ اِلَّا بِوَاسِطَۃِ الْمُصْطَفٰی عَبْدِہٖ وَنَبِیِّہٖ وَمُخْتَارِہِ الْمُرْسَلِ وَاسِطَۃٌ فِیْہَا
وَاَصْلٌ لَہَا یَعْلَمُ ھٰذَا کُلُّ مَنْ یَعْقِلُ و این شامل جمیع مراتب وشہود است و قَالَ اِنَّ رُوْحَ النَّبِیِّ
مَا غَابَتْ مِنْ نُفُوْسٍ بِاللّٰہِ فِی اللّٰہِ طَابَتْ وَقَالَ فِیْ وَصْفِہٖ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ الْمُحَقِّقُ
الْمَحْکُوْمُ بِالْجَہْلِ عَلٰی کُلِّ مَنِ ادَّعٰی مَعْرِفَۃَ اللّٰہِ مُجَرَّدَۃً فِیْ نَفْسِ الْاَمْرِ عَنْ نَفْسِہِ الْمُحَمَّدِیِّ

ومیگویند کہ این مشاہدہ مجذوب یا سالک تواند کہ بجہت قصور معرفت وتمیز یا بجہت غلبہ
فنا وبیخودی از ادراک ودریافت آن قاصر وذاہل باشد اما در نفس الامر ثابت ودایم وقایم
است وآن ذہول در حقیقت از قبیل عدم علم بعلم است چنانکہ در مواضع دیگر گفتہ اند ازین ہمہ
گذشتیم ومسلم داشتیم کہ مشایخ طریقت در توسط وعدم توسط آن سرور اختلاف دارند اما آن
گروہ کہ قایل اند بعدم توسط ایا دعوی شرکت وہمسری وہمبرگی واجتبا وعدم مدخلیت آن
حضرت در حق ایشان وعدم توجہ ایشان بآنجناب چنانکہ گفتہ می کنند ومشایخ درینجا ہم
اختلاف دارند سخن درینجا است حاشا وکلا ہمہ متفق اند در رعایت بندگی ونیازمندی و
سرافگندگی واحتیاج بآن جناب **اقول** آخر رفتہ رفتہ کار بجای رسید کہ حضرت شیخ علیہ السلام

چند عبارات حضرت مجدد علیہ الرحمہ چنان نقل فرمود کزان اصل مرام کالشمس فی رابعۃ النہار اشکارا گردید وخس وخاشاک شبہائے کہ از اول تا اخر در صدد اثبات آن بودہ بر ہوا پرید فالحمد للہ علی ذلک ہمانا این چنین امور حضرت شیخ را برجوع مجبور کردہ باشد فماذا (پس ہست) بعد الحق الا الضلال (بعد حق گمراہی) اکنون وقت انست کہ از انوار وبرکات روحانیت حضرت شیخ رحمہ اللہ

الشاف جوئیم ودر راہ کشف حال وتوضیح مقال پوئیم ؎

سراپا ناز من از ترتیم دامن کشان بگذر
مبادا غافل از حالم برارد آرزو دستے

ہرگاہ از عبارات منقولہ حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ ظاہر وباہر است کہ توسط روحانیت آنحضرت صلے اللہ علیہ وسلم در جمیع مراتب وجودی وشہودی ثابت است مراتب توسط وحجابی نیست کہ ازان پردہ برروے شہود نشنند بلکہ موجب انجلاء وانکشاف است واین معنی را بہ حیلولت عینک تشبیہ دادہ پس این توسط را بمعنی حیلولت وحجاب قرار دادن بہایت بعید است ہمچنان ہرگاہ حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ حقیقۃ الحقایق بودن آنحضرت را چنان عام قرار دادہ اند کہ شامل است مرصفات ومعانی را کہ شہود مجذوبان ومحبوبان ... ازان یکے ازان جملہ است در روح پرفتوح آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم را از ذات حق متفارق نمیدانند تا انکہ ہیچ شہود وحضور نخواہد بود کہ دران روح پرفتوح صلے اللہ علیہ وسلم متفارق باشد تا انکہ اگر کدامی مجذوب یا سالک مدعی این معنی شود کہ او معرفت ذات باری تعالے بوجہے نمودہ کہ نفس محمدی بوے متقارن نبود این را محمول بر قصور معرفت وی نمودہ پس اکنون کدام موقع خدشہ خواہد بود آیا این تقریر بہتر است یا اصرار داستبداد برین معنی کہ ذات پاک سرور عالم صلے اللہ علیہ وسلم واسطہ بمعنی حجاب است ؎

نہ گویم حال دل از حال من گو بے خبر باشد
بہ بے درداں بیان درد دل درد دگر باشد

البتہ در مرتبہ سلوک کہ مرتبہ مبتدی است ذات سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم بمعنی واسطہ وحجابی باشد در مرتبہ جذبہ ومعیت وظل ہرگز واسطہ باین معنی نمے باشد بلکہ بوجہے میباشد کہ بو

توسط روحانیت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع مراتب ثابت است

اطلاق واسطه نتوان شد چنانچه مذکور شد این شعر شعب از عدم فهم مراد حضرت مجدد علیه الرحمه است والا هیچکس بهتر و بیشتر در معارف ازین سخن نتوان گفت حضرت خواجه احرار که مظهر کلام ربانی و کاشف اسرار حقانی اند برین معنی تصریح کرده اند که حضرت رسول خدا صلے الله علیه وسلم حجاب و پرده شهود سالک نیستند فقره حصول آنچه مقصود است از خلقت انسانی جز بتجرید قلب از شواغل نیست در دل چیزے مانده اند اگر بتصفیه تجرید دل از هرچه است حاصل شود آنچه ظاهر شود هیچ چیز مقابل آن چیز نیست جز تجلی ذاتی و درین تجلی فنای کلی از خود و همه حاصل شده شعورش از کثرت خلقیه بلکه از کثرت صفاتیه منقطع شده بلحق بهمین شود و اگر خواهند که او را چنان سازند که از و دیگران بهره مند شوند او را رهائی از خود حاصل شود او را قوتے از نزد خود حق سبحانه بدهد تعبیر ازین معنی به بقا بعد الفنا و وجود موهوبی حقانی کرده اند و بعضے قایل بآن شده اند که در وجود قلب احجاری باشد مثل حجر بهت و غیر آن تعبیر ازین حجر به نکته ذاتیه فی القلب کرده اند بسبب حجب غلیظ ظاهر نمی شود و گفته اند این نکته ذاتیه مثل مردم چشم است و مثل ساعتے است که در روز جمعه پنهان است و گفته اند اگر بر دوام ذکر و تلاوت اعمال خیر دل صافی و منزکی شود وما لها ما یقابل سوی الحضرة الحق الذاتیة فینتشر من ذلک الحجر نور من احد التجلی فیسیر فی زوایا الجسم فبهت العقل وحیرة وبینهم ذلک النور المنفهق من ذلک الحجر وشعشانه ولا یظهر لهم تصریف ولا حکم لا ظاهرة ولا باطنة ولهذا سمی الحجر البهت فاذا

ل۱ شیخ محی الدین بن عربی در تحقیق این مسئله در کتاب فتوحات در باب هفتاد و سیوم تحریر مے فرماید که اصحاب ایمان در صفت سیر دو قسم اند یکے گروہے اند که مربوط کرده اند همت خود را برین که پیغمبر صلے الله علیه وسلم نیست مگر منبه و معلم بطریق وصلت بجناب حق عز و جل و چون علم بدان حاصل آید واسطه از راه برخیزد و تخلیه می شود میان آنها و میان خدای تعالے پس آن گروه چون بسارعت مسابقت کنند بسوی خیرات نمی بینند پیش خود ها قدم احدے از مخلوقات و آنها چون در آیند در مجالس حق خطاب می کند حق بآنها بکلام الٰهی بغیر واسطه زبان معین و دیگر گروہے است که تمسک کرده اند در نفوس خود که نیست راه بسوے خدای تعالے مگر که پیغمبر صلے الله علیه وسلم واسطه است و حاجب است پس اینها مشاهده نمی کنند احدے را از خدای تعالے مگر که می بینند پیش خود قدم پیغمبر صلے الله علیه وسلم و آنها را خطاب نمیکند خدای تعالے مگر بزبان رسول و لغت او

أراد الله أن يبقى هذا العبد أرسل على قلبه سبحانه نكتةً تكون ما تحول بين النور المنفهق من تلك النكتة وبين القلب فينشر النور إليها منعكسا وينشرح الأرواح والجوارح وذلك هو التثبيت فبقى العبد شاهدا من وراء تلك السجانة لبقاء الرسم وبقي التجلي دائما لا يزول أبدا من ذلك الحجاب ولهذا يقول كثيرا أن الحق ما تجلى لشيء قط ثم احتجب عنه بعد ذلك ولكن تختلف الصفات

انتهى این عبارت بغور ملاحظه فرموده شود که نفی تمام وسائط می نماید تا آنکه واسطه را هم می افگند بدان ارشدک الله تعالے که در کلام صوفیه صافیه ذکر مقاماتے وحالاتے که حجاب توسط را آبی است بیش از بیش واقع است استبعاد بسبب فقدان ذوق صحیح است درہمچو مواقع لب انکار گشادن حریفان را در ورطه تحیر انداختن است ؎

میان من وتو چه جای میان است		میان من وتو میان در نه گنجد	

کتاب مستطاب تحقیقات حضرت خواجه محمد پارسا علیه الرحمه ازان مالا مال است چنانچه امورے چند درین محل بمعرض بیان در آورده مے شود ؎

چه خوش است از دو یک دل سر حرف باز کردن		سخن گذشته گفتن گله را دراز کردن

امر اول چون سالک محدثات وموجودات را در تحت اشعه انوار قدم زایل شده ودر عین ذات احدیت مستهلک بیند همچنانچه حق بود وباوے هیچ چیز غیرے ومعارضے وجود نبود چنان مشاهده کند که حق موجود است وبس وحده لا شریک وسالک ومسلوک الیه وسلوکے وعشق وعاشق ومعشوق بلکه هر چه در عالم اسم غیریت بران اطلاق کند همه را عین هویت الٰهیه داند که در مراتب مختلفه از جبروت وملکوت وملک در هر صورتے ظهورے کرده ودرین حالت حال سالک چنان باشد که هر چه بیند حق بیند وچنان داند که حق است که خود بخود ناظر است در صورت ناظری ومنظوری وهر چه گوید وشنود چنان داند که حق است که گویا است بخود وشنوا است از خود در صورت قایل وسامع ودرین محل وجود بنده فی نفس الامر متحقق است ولیکن بینده که عبد است مغلوب تجلی نور ظهور حق است

و حضرو جود حق مشاہدہ نمی کند و بمرتبہ ارواح ہمہ رسیدہ است کہ در جمال اللہ متحیر ند امر دوم حسین بن علی علیہ السلام را پرسیدند کہ عارف را کے مشاہدہ شود گفت کہ چون شاہد ظاہر گردد و شواہد فانی گردند و حواس نماند و اخلاص مضمحل شود یعنی شاہد حق ظاہر گردد و آن افعال و الطاف حق است کہ در ازل با تو کردہ است از انواع نیکوئیہا و کرامت ہا و معرفت و توحید و ایمان بود کہ ترا بخشیدہ است رویت این نعمتہاے حق تعالے ترا در خود فانی گرداند از دیدن افعال و نیکوئیہا و اطاعت ہاے خود تا بسیاری از افعال و طاعت ہاے خود را اندک انچہ از ان حضرت بود مستغرق یابی و انچہ از او بود اندک نما شد و انچہ از تو بود بسیار نبود اما شواہد انست کہ رویت خلق از تو ساقط شود یعنی نہ ضرر از ایشان بینی نہ نفع و نہ ذم و نہ مدح اما معنی ذہاب حواس انست کہ حواس در نور حق فانی گردد تا تو بنور حق بینی و بشنوی و بگوی چنانکہ رسول میفرماید[۱] حِکَایَۃً عَنْ رَبِّہٖ فَبِیْ یَسْمَعُ وَبِیْ یُبْصِرُ وَبِیْ یَنْطِقُ امر سیوم چون بحق سبحانہ و تعالے نزدیک گردد و حق عز و علا از مقام عزت بہ بندہ نزدیک شود گویا در یک منزل جمع شدہ اند این را مقام منازلہ گویند امر چہارم ابن عطا گفت رحمہ اللہ تصوف انست کہ حال خود را بحق تعالے فرو گذارد تا متصرف و در حال خبر او تعالے نبود امر پنجم جنید رحمۃ اللہ علیہ را پرسیدند کہ تصوف چیست گفت تصوف پیوستن سر است بحق سبحانہ و تعالے و این معنی خبر بفناء نفس از اسباب و وسایط و قوت روح و قیام بحق دست ندہد امر ششم ارباب احوال و اصحاب کمال انہا کہ عقائد صافیہ ایشان بنا بر اصول صحیحہ است از کتاب و سنت و اجماع امت و مؤید است بدلایل نقلیہ و شواہد عقلیہ و با این ہمہ اہل ذوق و وجدان و کشف و عیان اند قد[۲] اَقْبَلَ سُبْحَانَہٗ وَتَعَالٰی عَلَیْہِمْ بِلُطْفِہٖ وَجَذَبَہُمْ عَزَّ وَجَلَّ اِلَیْہِ بِعَطْفِہٖ

[۱] بطور حکایت از پروردگار عالم از من مے شنود و از من مے نگرد و از من مے گوید [۲] متوجہ شد اللہ تعالے با ایشان بمہربانی خود و کشید ایشان را بسوی خود بعنایت خویش با ایشان مہربانی باری تعالی متوجہ گردید پس قصد کردند ایشان بہ اللہ سبحانہ و سیر کردند بسوی وے بدی گردانید ہمہ ایشان را بسوی اللہ سبحانہ انوار ایشان پاک کرد

۹ ۲ مجدد یہ

سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنٰى وَاَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوٰى فهموا عَنِ اللهِ سُبْحَانَهُ وسَارُوا
اِلَى اللهِ سُبْحَانَهُ واعرضوا عما سوى الله سبحانه خرق الحجب انوارهم وحالت حول
العرش اسرارهم امر هفتم جمعیت دل چنان باید که غیر حق نه بیند و موجودات را کلی در
تحت اشعه ظهور انوار قدم ناچیز و مستهلک یابد و هر چه بیند حق بیند و چنان داند که حق است که
خود بخود ناظر است در صورت ناظری و منظوری و هر چه گوید و شنود چنان داند که حق است گویا
بخود و شنوا است از خود در صورت قایل و سامع بنده چنان مغلوب حق است در جمعیت
که چیزے جز وجود حقایق مشاهده نمی کند و بمرتبه ارواح همه رسیده چه ممکن است که حق سبحانه و
تعالے سلطنت و محبت بر دل بنده چنان مستولی گرداند و بغلبه و افراط آن عقل و طبایع از حمل
آن عاجز گردند و امر وے از کسب وی ساقط شود که غیر را در مقام وی راه نبود همه حجابها و کمالها
در حضور وے بسته است و غیب از خود راهی است بحضوری با حق سبحانه و المتجلی له لا یشعر
بنفسه فضلاً عن غیره و اختفاء الاغیار عند ظهور الحق فی نظر المتجلی له
کاختفاء الکواکب عند طلوع الشمس مع بقاء اعیانها و اهل الله سبحانه قد
یجری علی السنتهم فی غلبات الاحوال انهم الحق ای انهم متحققون بالحق
فانون فیه من قال انا الحق فهو باحد التاویلین اما ان یکون جاریاً ذلک
علی لسانه فی معرض الحکایة عن الله تعالیٰ فی سکر و غلبات حال و اما ان یکون
مستغرقاً بالحق سبحانه حتی لا یکون فیه متسع لغیره و اذا لم یحل فی القلب

---

۵۱ حضرت خواجه معین الدین رحمة الله علیه فرموده اند که شیخ
عثمان هارونی رح مے فرمودند که حق سبحانه را دوستانند که اگر یک ساعت در دنیا از محبوب مانند نابود گردند ۲ سفینة الاولیا

۵۲ شخصیکه بر وتجلی گردد نفس خود را نه داند دیگرے را کے داند و غیر در نظر وی انچنان متواری گردد چنانکه ستارگان بوقت برآمدن
آفتاب حالانکه ستارگان موجود باشند گاهی بر زبان اهل الله در غلبه احوال کلمه انا الحق جاری شود یعنی ایشان موجود بحق و فانی بوده الله
لسان انا الحق را دو تاویل است یکی آنکه در سکر و غلبه حال بطور حکایت عن الله جاری شده دیگر آنکه قایل چنان مستغرق و فانی بحق

الا جلال الله وجماله حتى صار مستغرقا به يصير كانه هو لا انه هو تحقيقا
فيعبر عن هذه الحالة بالاتحاد على سبيل التجوز ونعني به الاستغراق و
عليه ينبغي ان يحمل كلام ابي يزيد رحمه الله حيث قال انسلخت من نفسي كما تنسلخ
الحية من جلدها فنظرت فاذا انا هو ويكون معناه انسلخت من نفسي انه
من ينسلخ من شهوات نفسه وهواها وهمها فلا يبقى فيه متسع لغير الله
سبحانه ولا يكون له هم سوى الله سبحانه واذا لم يحل في القلب الا جلال
الله سبحانه وجماله حتى صار مستغرقا به يصير كانه هو لا انه هو تحقيقا فيعبر
اذا بالنور عن المنور مجازا وفرق بين قولنا كانه هو وبين قولنا هو هو ولكن
قد يعبر بقولنا هو هو عن قولنا كانه هو كما ان الشاعر تارة
يقول كاني من اهوى وتارة يقول انا من اهوى ومن اهوى انا وهذه مزلة الاقدام فان
من ليس له قدم راسخ في المعقولات ربما لم يتميز له احدهما عن الآخر فينظر الى كمال
ذاته وقد يتزين بما تلالا فيه من حلية الحق سبحانه فيظن انه هو الحق سبحانه وقد
غالط غلط النصارى حيث راوا ذلك في ذات عيسى عليه السلام فراوا اشراق نور
الله سبحانه قد تلالا فيه فغلطوا فيه كمن يرى كوكبا في مراة او في ماء فيظن ان
الكواكب في المراة او في الماء فيمد اليه اليد ليأخذه وهو مغرور بها والصبي اذا راى انسانا
في المراة ظن ان الانسان في المراة فكذلك القلب خال عن الصور في نفسه
وعن الهيات والماهية قبول معاني الهيات والصور والحقائق فيما يحل
القلب يكون كالمتحد به لا انه متحد به تحقيقا اعلم انه لا يجوز في طور الولاية
ان يظهر من العبد ما يقصر العقول باستحالته نعم يجوز ان يظهر في
طور الولاية ما يقصر العقل عنه بمعنى انه لا يدرك بمجرد العقل فانه
امر عياني راي المتجلى له في ذاته عند تجليه سبحانه بذاته فيفنى تارة ويبقى اخرى

یعنی چون درحق نیست شوند کمالات ذاتی که از حق وردوے سرایت کرده بحق راجع میشود و باز چون
وجود حقانی او را ارزانی می کنندان همه باز بوے عود می کند این بود مقام اهل خصوص الخصوص ومن
لا یفرق بین ما یحیله العقل وبین ما لا ینا له العقل فهو اخس من ان یخاطب
بها فیترك وجهله وکلمات الصوفیة بناء علی مشاهدات الفتح لهم فی طور الولایة ومجرد العقل
قاصر عن درك ذالك امر هشتم ابو یزید رحمة الله علیه گفت عالم کسے است که علم از خداوند خود
بگیر د هر وقت که خواهد بے حفظ روایت و درس کتاب وهذا هو العالم الربانی والی مثله
الاشارة وآتیناه من لدنا علما مع ان کل علم من لدنه ولکن بعضها بواسطة تعلیم
الخلائق فلا یسمی ذلك علما لدنیا کذا وعلم لدنی علمے بود که اهل قرب را بتعلیم
الٰهی وتفهیم ربانی بے واسطه معلوم ومفهوم گردد وآن علم را بمعرفت ذات وصفات حضرت عزت
تعلق باشد آن علم را حق سبحانه تعالی در عالم غیب در دل ایشان اندازد وآن علم بشهادت
وجد و ذوق بود نه بدلالت عقل ونقل واین در وقتے باشد که نور حقیقت ظهور کند و مباشر دل
گردد بے حجاب صفات بشریت ولوح دل از نقوش علوم روحانی وعقلی وسمعی وحسی بکلی صاف
شده باشد و بنده از وجود بشریت بیرون آمده واز لدان خویش بالدن حضرت حق سبحانه تعالی
رسیده از ان صفت در معرفت ذات وصفات او جل ذکره ادراک معانی وفهم کلمات تواند
امر نهم قال حجة الاسلام نبوت وولایت یکی از درجات دل آدمیست وحاصل آن سه خاصیت است
یکے آنکه عموما خلق را بخواب چیزها کشف افتد یعنی ظاهر نموده شود ووے را در بیداری کشف
افتد دوم آنکه نفس عموم خلق جز در تن ایشان اثر نکند نفس وے را جائیکه خارج تن وی است اثر
کند بر طریقے که صلاح خلق دران باشد و فسادی نه بود سوم عموم خلق را آنچه از تعلیم حاصل
شود او را بے تعلیم از باطن خویش حاصل شود هر کس که این سه خاصیت را جامع شود وی از
پیغمبران بزرگ بود واگر یکے بود ازین هر سه یکدرجه او را از نبوت یا ولایت حاصل بود و در غیر نبی هر کس
را آن سه درجه حاصل بود از اولیاء بزرگ بود و در هر یکے ازین درجات تفاوت بسیار

است کسی باشد که وے را از هر یکے اندکی بود و کسے بود که از اینہا بسیار بود و بکمال این درجه بتمامی رسول ما را بوده است صلے اللہ علیه وآلہ وسلم و در ایشان از هر سه بکمال بوده طائفه از اولیا چنانند که ذات و هستی خود را از خود نه بینند بلکه خودی خود را از خود نه بینند این طائفه را نه ذات بود و نه صفت و نه فعل و نه حال و نه مقام و نه اثر در هر دو عالم خبرے ندارند و این وصف که هیچ ندارند هم ندارند صحو در صحو ایشان داشت یعنی افعال ایشان را افعال حق نیست شده و محق فی محق یعنی صفات ایشان در صفات حق نیست شده و طمس فی طمس یعنی هستی ایشان در هستی حق نیست شده و همانا که اَلفَقرُ فَخرِی که خواجه علیه السلام فرموده اشارت بدین فقر است و این فقر است که صوفیه در آن هیچ مقام ثبوت نکرده اند و صاحب این فقر را در دو کون هیچکس نشناسد جز حق سبحانه چه خداوند سبحانه غیور است اولیاء خود را از نظر اغیار مستور دارد تا غایتے که از نظر خود شان نیز مستور دارد اولیائی تحت قبائی لا یعرفهم غیری بیان حال ایشان است و قال لا یسمی الشخص الهیا الا ان یکون ما اخذ العلوم الا عن الله سبحانه من الفتوح والمکاشفة بالحق + گفته اند که بنای این کار بر نفس می باید نهاد و نفس عبارت است از دوام حال مشاهده و تواتر و تعاقب امداد ان که حیات قلب اهل محبت بدان مربوط است بر مثال تواتر و تعاقب انفاس است که بقاء حیات قالب بدان مشروط است چنانکه اگر ساعتے مدد انفاس جدیده و اثر ترویح آن از صورت قلب منقطع شود از شدت حرارت غریزی دل سوخته گردد و مرد هلاک شود اگر لحظه و لمحه مدد شهود از حقیقت قلب مشتاق منقطع گردد از شدت تعطش و حرارت شوق بسوزد قالوا افضل الاعمال عد الانفاس مع الله سبحانه حجاب ها همه از بندگان است و گرنه حق تعالے منزه است از حجاب و هیچ چیز حجاب حق تعالی نتواند شد آنچه نورانی بود بروحانیت تعلق دارد و آنچه ظلمانی بود به نفس تعلق دارد ام درهم اصل در محبت نادیدن و ناشنودن بود که محب غیر دوست نه بیند و از غیر دوست نشنود و نهی

از هستی مرده ام الحمد لله		بجانان زنده ام الحمد لله	

زفضل ورحمت وتوفیق یزدان ——— بدورہ بردہ ام الحمد للہ

زجام مصطفٰے شرب الٰہی ——— مصفا خوردہ ام الحمد للہ

تولا یم بمحبوب است وازخود ——— تبرا کردہ ام الحمد للہ

درخت وصل را در باغ وصلش ——— ہبار آوردہ ام الحمد للہ

ندارم پردہ با معشوق واز خلق ——— اگر در پردہ ام الحمد للہ

زفاسم پردۂ در پیش دل بود ——— فنا شد پردہ ام الحمد للہ

اگر ہمہ اش مسلم داریم پس شنیدنی است کہ ہرگاہ باعتراف حضرت معترض مشائخ در توسط و عدم توسط اختلاف میدارند پس درین مسئلہ کلام حضرت مجدد محل اعتراض نماند ۵

آرزو دارم کہ پرسم از تو بعد از آشتی ——— بے سبب از خالص بیچارہ رنجیدن چہ بود

باقی ماند این معنی کہ اکنون صرف اعتراض بر دعوی شرکت و ہمسری وغیرہ است این محمول است بر عدم اطلاع بر معانی این الفاظ کما قیل فصلنا ھا فارجع الیھا حتّٰی یاتیک الیقین
چنانکہ تفصیل وے نگاشتہ ام پس رجوع کن بسوی وے تا ترا یقین آید ۱۲

سعدیا این ہمہ فریاد تو بے چیزے نیست ——— آتشے ہست کہ دود از سر آن مے آید

قال مخفی نماند کہ توسط آنحضرت در شہود وصل موجب عظمت وجلالت وسبق وتقدم اوست در درگاہ عزت وعدم توسط بسبب تاخیر وسقوط وقصور حاصل حکایت عدم توسط بآن راجع می گردد کہ سالک ہمیشہ خادمانہ ہمراہ آنحضرت بتبعیت وطفیلی سیر رفت واقتباس انوار از وے میکرد چون بقرب درگاہ رسید بیشتر رفت و درون در آمد وآن حضرت را پس انداخت و بیرون در گزشت واز میان ساقط گردانید وخود در مجلس درآمد و بر منصۂ قرب ووصال بہ نشست وکامران شد ومی گوید کہ من وتو برابریم من ہم بندہ وتو ہم بندہ وترا توسطے در میان من وخدا نماند اگرچہ در اصل بندہ تابع تو وخادم تو بودیم وبواسطہ تو رسیدیم الآن ہیچ محل وتوسط نداری اقول ہمین خیال حضرت شیخ رحمہ اللہ را کشان کشان بر سر انکار آوردہ بنای این خیال تغلیط است میان معنی توسط بالا بیان شدہ است کہ توسط آن سرور کائنات علیہ وعلی

اله الصلوة والسلام بدو معنی تواند بود معنی اول اینست که او صلی الله تعالی علیه وعلی اله وسلم
حائل و حاجب بود در میان سالک و در میان مطلوب. و معنی دوم اینست که سالک بطفیل او
بتوسط تبعیت و متابعت او علیه وعلی اله الصلوات والسلام بمطلوب واصل گردد و در طریق سلوک
پیش از رسیدن بحقیقت محمدی توسط بهر دو معنی کاین است چون فرقی را که میان هر دو توسط
است از دست دادند صورت متخیله که مذکور شد پدیدار آمد مثال توسط بمعنی اولی اینست که وزیری
شخصی را پیش بادشاهی حاضر آرد و بادشاه بذریعه وزیر از وکشف حال نماید داد هرچه گوید وزیر
خدمت شاه رساند مثال توسط بمعنی ثانی این است که بر حال یکی از مقربان وزیر سلطان اطلاع
باشد پس باین وجه که او مقرب وزیر است و سلطان را بر وزیر توجهی خاص است سلطان خود آن مقرب وزیر را پیش خود طلب دارد و بروی
التفات فرماید و این صورت حاصل نشود دیگر شخصی را که به اقصی درجه متابع باشد اگرچه این معنی خود ظاهر است مگر
چون در چشم ظاهر بینان خفای داشت شبه را بیان فرموده دفع ساخت چنانچه میفرمایند گفته
نه شود که این عدم توسط اگرچه بیک معنی بود قصوری بجناب حضرت خاتم علیه وعلی اله الصلوة
والتحیة لازم می آید گوئیم که این عدم توسط مستلزم کمال آنجناب است علی صاحبها الصلوة والسلام
نه مستلزم قصور در وجود توسط است زیرا که کمال متبوع آن است که تابع او بطفیل و تبعیت او
بجمیع درجات کمال برسد و هیچ دقیقه فرو نگزارد و این معنی در عدم توسط کاین است نه در
وجود توسط که آنجا شهود بے پرده است که اقصای درجات کمال است و آنجا در پرده پس کمال
در عدم توسط بود و قصور در توسط انتهی پیش مامردم این افاده از قبیل بدیهات است از
تخییل محض و از قضایای شعریه قرار دادن تحکم محض است و واضح باد که پیش ازین بچند بار معنی
توسط گذارش نموده ام پس بار بار ضرورت باعاده ان نبود ؎

یابخت من طریق مروت فرونداشت	یا او بشاهراه طریقت گذر نه کرد
گفتم مگر بگریه دلش مهربان کنم	در سنگ لاخ قطرهٔ باران اثر نه کرد

معهذا این مسئله را بچیزے توضیح بزنگارم ملاحظه فرموده شود و صول باین مقام عالی صوری

دارد و حقیقتے صورتش اینست که سالک از جهت کثرت اشتغال بذکر مستغرق در ذکر شد هستی او وغیر
او از شعور سالک پوشیده شود و این پوشیده شدن را در اصطلاح قوم عدم میگویند بسبب این عدمیت هستی
مذکور ظهور می کند که سالک شاهد اوست و همین هستی مذکور را وجود عدم میگویند در اصطلاح قوم در همین هستی
است که گفته اند وجود عدم احتمال دارد که بوجود بشریت عود کند چراکه وجود بشری
سالک از نظر دل سالک پوشیده شده بود از جهت استغراق او در ذکر و نه زایل مثل مغمی علیه
و احتمال دارد که از سالک تقصیری واقع شود که از استغراقش باز ماند که ساتر وجود بشرے
او بود و وجود بشرے او ظاهر شود و وجود مذکور عود کند اَللّٰهُمَّ احْفِظْنَا مِنْ هٰذَا وگفته
اند وجود فنا احتمال عود ندارد سرش اینست که فنا مربوط است بکشف حقایق اشیا که درین آیه
کریمه هُوَ الَّذِیْ خَلَقَکُمْ مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ یُخْرِجُکُمْ طِفْلًا الآیة
وَقَدْ خَلَقْتُکَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَکُ شَیْئًا و درین حدیث شریف اَللّٰهُمَّ اَرِنِیْ حَقَائِقَ الْاَشْیَاءِ
کَمَا هِیَ و تَفَکُّرُ سَاعَةٍ خَیْرٌ مِّنْ عِبَادَةِ سَنَةٍ اشارت است براین معنی بلکه جمیع قرآن دلالت
بر نفی وجود می کند و این فنا که عبارت از کشف حقایق است موهبت محض است و گفته اند که
مرشد را هیچ مدخل نیست و اما مرتبه عدم بتعلیم مرشد حاصل میشود و صورت تخیلی این معنی اینکه
وجود عالم ظل حقیقت محمدی است اینست که سالک بذوق کشف میکند که این وجود از ظل
مضغه است و مضغه ظل علقه است و علقه ظل نطفه است و نطفه ظل طعام حتی بحقیقت محمدی میرسانند
و جمیع عالم دران حقیقت مضمحل میشود و کشف و علم مخلوق تا اینجا است و همین حقیقت مثل نور
منبسط منکشف میشود که محیط همگی عالم است و نهایت مقام ولایت خاصه است و علم با امداد ایشان
علم حضوری است که در ولایت عامه علم حصولی بود و این همه مراتب جذوب است و ازین مقام نیز
ترقی واقع شود و معلوم میشود که این هم وجود ظلی نیست حقیقی سیرش بر مراتب وجوب می افتد که
تعبیر ازین مراتب بسی مشکل است و مشتے نمونه از انها شود و اگر تقصیر در تقریر افتد محل تنگی نکنند و مرتبه اول معلومات ربانی است
مقتضیات مراتب اسما و افعال است این را قوم عیان ثابته و مرتبه و مرتبه احدیه گویند و این مراتب اصول مراتب جلال و شان است

منشار این اصول اسم العلیم است که حقیقت محمدی است در مراتب اسما و مربی حقیقت مخلوقی او ست صلے اللہ علیہ وسلم و این مراتب وجوب در مرتبہ غیب الغیب است و مکشوف ہیچ احدے نمیشود چراکہ این مندمج در اسم العلیم است و اسم العلیم مندمج در صفت علم است و صفت علم مندمج در ذات است و معلوم است کہ ذات مدرک کسے نیست لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ نص قاطع است سُبْحَانَكَ مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ خبر صحیح و این ہمہ گفتگوے ذوق است شما اگر ہمین را کشف میگوید شما دانید و سالک را اگرچہ وجود حدوثی او مضمحل شدہ است از ذوق او ولیکن اصل او در مراتب وجوب ہست کہ علم حق است و چیزے کہ اصل او در مرتبہ علم باشد ہیچ معدوم نمیشود ولیکن از صفتے بصفتے متبدل میگردد و فناء اتم حاصل نیست و اگرچہ این فناء اتم نصیب انبیا است و خصوصا سید انبیا علیہم السلام ولیکن ہست را الطفیل و تبعیت بہرہ ہست و از ینجا ہم ترقی واقع شود دانند کہ این مرتبہ ہم ظل صفت علم است کہ در اصطلاح قوم علم جلی و مرتبہ حدوث و حقیقت محمدی گفتہ اند گویا اینست نسبت ولایت انبیا علیہم السلام کہ ولایت خاص الخواص و ینجا علم با سر ایشان بحضور علم است ہمچنانکہ در ولایت خاصہ بعلم حضوری بود و از ینجا ہم ترقی نماید داند کہ این مرتبہ نیز ظل است و داند کہ اصل ہمہ ذات است و جمیع مراتب بمراتب ظل این مرتبہ بودہ اند و مضمحل و مستہلک شدہ در ذات لَا تُبْقِي وَلَا تَذَرُ از آثار چیزے نماند و گویا لِي مَعَ اللّٰهِ وَقْتٌ عبارت از ہمین مقام باشد ؎

چشمم ہمہ اشک گشت و چشمم بگریست	در عشق تو بے چشم ہمے باید زیست
از من اثرے نماند این عشق از چیست	بس من ہمہ معشوق شدم عاشق کیست

و این ہست فنای اتم کہ امت را الطفیل پیغمبران بہرہ و حظ وافر ہست ہر کدام را بقدر تبعیت و معلوم شد کہ در فنا زوال وجود بشری سالک است از علم سالک و بجای وجود بشری او وجود حقانی آمدہ است و مراد از وجود فنا ہمین وجود حقانیست و این وجود حقانی احتمال عود بوجود بشری ندارد و چگونہ احتمال داشتہ باشد کہ حقیقت خود را دانست سالک کہ او ظل

[illegible] ۱۲۶ [illegible] ۱۲ [illegible] ۱۱ [illegible] ۱۳

بیش نبوده است وحق رابحق دارد وفارغ شد از دعوی ہمعنی واین فانی مثل مجنون نسبت
واین است معنی ثنا وصلواتی که از بنده صادر میشود وحقیقت ثنا علم او تعالے بجمیع کمالات
او کما ہو ہو است وحقیقت صلوٰة تفصیل صفات اوست تعالی بذات او کما ہو ہو لا احصی
ثناءً علیك انت کما اثنیت علیٰ نفسك وقف یا محمد ان ربك یصلی اشارت باین
باشد وگویا این است نسبت مرتبه نبوت وازین معنی بجز حضور در حضور وحضور بحبت بچیز دیگر
تعبیر نمیتوان کردن واین است معنی کلام بزرگان که گفته اند از حقیقت محمدی عبور شده ویا
از مراتب وجوب گذرانیده ویا حقیقت محمدی حایل وپرده شهود نیست نه آن خیالات فاسد
که بواسطه تو رسیدم تو از میان رفتی وحالا من وتو برابر شدم ومیان من وتو فرق نیست
تو ہم بنده ومن ہم بنده وغیره وغیره بلکه این همه مبنی است بر عدم خدمت علم تصوف پیران
وخواجگان نقشبندیه علیهم الرضوان که این معنی از وظایف ایشان است ؎

تا من بوی دلرامی دانستم	رفتم چو من از میان ترا دانستم	تا من بودم نمیدانستم	با من بودی منت نمیدانستم

قال قوله واز ینجاست که آن سرور فرموده است علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل
این را بران نکته چه متفرع ومترتب ساخته اند از بیان سابق خود لازم آید که فرمایند علماء
امتی کانا زیرا که شما ایشان را اقصے درجات کمال ثابت گردانیده ود در تمامه کمالات شریک
آن گردانیده این خود بالاتر از مرتبه انبیاء بنی اسرائیل است زیرا که ہیچ یکے از ایشان شریک
آن حضرت صلے الله علیه وسلم در تمامه کمالات نیست وحق آنست که مرتبه علماء امت بمرتبه
انبیا نمی رسد وتشبیه باعتبار خلافت ونیابت در تبلیغ احکام وشرایع است چنانچه انبیاء بنی
اسرائیل تابع توریت بودند وبعد موسی علیه السلام تبلیغ احکام آن مے کردند نه در قدر و
مرتبه ونزدیک محدثین این حدیث بصحت نرسیده است وحدیث العلماء ورثة

سلہ بنده نمی کنم ثنای تو بر تو تو شایان آن ہستے که ثنای خود کرده وبا آیست ای محمد خدائی تو نماز می گذارد ۱۲ سلہ
علمای امت من مثل انبیاء بنی اسرائیل بوده اند ۱۲ سلہ علمای امت من مثل من کانا

الانبیاء[۵۰] صحیح است عجب کہ اینجا بصرف انظاہر وار تکاب خلاف آن راضی شدہ اید

اقول این کلام از سر تا سر مخدوش است اما اولاً پس[۵۱] وجہ تفریع بہ نہایت ظاہر است چون شرکت دولت از تبعیت است و علماء است بتبعیت مثل انبیاء بنی اسرائیل باشند فرمودہ انما اینجاست کہ فرمودہ انحو اما ثانیاً[۵۲] پس انتساب دعوی شرکت تمامی کمالات با سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم افتراء محض است اما ثالثاً پس از کلام حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ یا لحتہ نمی شود کہ تشبیہ در قدر و مرتبہ است اگر این چنین ہم باشد محذورے نیست چہ تشبیہ مقتضی مساوات در مایہ التشبیہ نیست در فتوحات مکیہ در وصایا مذکور است علیک[۵۳] یا ابا ھریرۃ بطریق اقوام اذا فزع الناس لم یفزعوا واذا طلب الناس الامان من النار لم یخافوا قال ابو ھریرۃ من ھم یا رسول اللہ صلعم وصفھم لی حتی اعرفھم قال قوم من امتی فی اخر الزمان یحشرون یوم القیٰمۃ محشر الانبیاء اذا نظر الیھم الناس ظنوا انھم انبیاء مما یرون من حالھم حتی اعرفھم انا فاقول امتی امتی فتعرف الخلائق انھم لیسوا الانبیاء فیمرون مثل البرق والریح تغشی الصار اھل الجمع من انوارھم فقلت یا رسول اللہ مرلی بمثل عملھم لعلی الحق بھم فقال یا ابا ھریرۃ رکب القوم طریقا صعبا لحقوا بدرجۃ الانبیاء الحدیث

اما رابعاً پس ملا علی[۵۴] قاری در موضوعات کبیر میطراز د وحدیث[۵۵] علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل قال الدمیری والعسقلانی لا اصل لہ وکذا قال الزرکشی وسکت عنہ السیوطی

---

۵۱ علماء وارث انبیاء بودہ اند ۱۲ ۵۲ ای ابا ہریرہ لازم گیر طریقہ قومی راکہ بروز یکہ فریاد خواہند قوم ایشان فریاد نخواہند و ہرگاہ مردمان امان خواہند از آتش ایشان نترسند گفت ابوہریرہ ایشان کیستند یا رسول اللہ وصف ایشان بیان کن تا بشناسم ایشان را فرمود ایشان قومی اند از امت من در آخر زمان کہ بروز قیامت در محشر انبیاء مبعوث شوند ہرگاہ مردم ایشان را بینند از حالت ایشان ایشان را انبیاء پندارند من ایشان را بشناسم و امتی امتی بگویم پس خلائق بدانند کہ ایشان انبیاء نیستند ایشان مثل برق و بیج گذرند کہ انوار ایشان چشمہای مردم خیرہ شود گفت ابو ہریرہ یا رسول اللہ عمل ایشان بمن فرما کہ کوشش

واما حدیث العلماء ورثة الانبیاء فرواه الاربعة عن ابی الدرداء وحافظ سخاوی مقاصد حسنه[۵۱] می نگارد وقال شیخنا[۵۲] یعنی الحافظ بن حجر والذهبی والزرکشی انه لا اصل له زاد بعضهم ولا یعرف فی کتاب معتبر وقد مضی فی اکرموا حملة القران کاد حملة القرآن ان یکونوا الانبیاء الا انهم لا یوحی الیهم ولابی نعیم فی فضل العالم العفیف بسند ضعیف عن ابن عباس رفعه اقرب الناس من درجة النبوة اهل العلم والجهاد هرگاه میان حفاظ وانبیاء علیهم السلام همین فرقے باشد که بر حفاظ وحی نازل نشود وانبیاء مهبط انوار وحی باشند واهل علم از درجه نبوت قریب تر باشند پس در صحت معنی این حدیث ریبی نیست از همین جا است که صوفیه کبار این را نقل کنند چنانچه شیخ محی الدین بن عربی قدس سره در باب چارده هم از فتوحات مکیه می فرماید وقد ورد[۵۳] الخبر عن النبی صلی الله علیه وسلم علماء هذه الامة کانبیاء بنی اسرائیل یعنی فی المنزلة التی اشرنا الیها فان انبیاء بنی اسرائیل کانت تحفظ علیهم شرائع رسلهم وتقوم بها دینهم وکذلک علماء هذه الامة وأئمتها یحفظون علیها احکام رسولها صلی الله علیه وسلم کعلماء الصحابة ومن نزل عنهم من التابعین کالثوری وابن عیینة وابن سیرین والحسن ومالک وابن ابی رباح وابی حنیفة ومن نزل عنهم

---

[۵۱] المقاصد الحسنة فی کثیر من الاحادیث المشهورة علی الالسنة از شیخ ابی عبد الله سخاوی المتوفی ۹۰۲ھ [۵۲] گفت شیخ من حافظین حجر و ذهبی و زرکشی باین که این را اصل نیست بعضے گفته اند که در کتاب معتبر نیست و گذشت در حدیث تعظیم کنید حفاظ را که قریب درجه نبوت اند مگر آنکه بر ایشان وحی نازل نمی شود والی نعیم در فضل عالم پارسا از ابن عباس مرفوعا روایت کرده که قریب تر از میان درجه نبوت اهل علم و جهاد بوده اند ۱۲ [۵۳] از رسول الله صلی الله علیه وسلم مروی است که علمای این امت مثل انبیاء بنی اسرائیل اند یعنی در مرتبه که بآن باشاره کردیم انبیاء بنی اسرائیل شرائع پیغمبران خود را محفوظ می داشتند و دین بایشان قایم بود همین کیفیت علماء این امت است که احکام رسول الله صلی الله علیه وسلم را حافظ بودند مثل علماء صحابه و کسانیکه بعد صحابه اند از تابعین مثل ثوری و ابن عیینه و ابن سیرین و حسن و مالک و ابن رباح و ابی حنیفه و آنچه بعد ایشان اند تا

[left margin:] ۴ ع۔ غل شئ بعض کسانیکه بر تربیت ایشان افتند در حفظ علم یکے بعد دیگرے ۱۲

كالشافعي وابن حنبل ومن جرى مجرى هولاء الى ما لم جرا فى حفظ الاحكام اما خامسا
پس از تقریر بالا ظاهر شد که در بجاز نیها صرف در ظاهر وا رتکاب خلاف ظاهر نیست فعلی
للمعترض الاثبات قال فرزندی شیخ نور الحق میگفت که یکبار نزد ایشان قول شهور الولایة افضل من النبوة مذکور
شد فرمودند هر چند توجیهات و تاویلات راست و درست دارد اما موهم خلاف حق است بنابر این گفت
این تناقض هست تناقض نیست در کلام ایشان بسیار هست بالجمله در عقاید اهل سنت وجماعت مقرر شده است
بدرجه نبی نرسیده اقول در تسلیم این نقل ازین وجه تامل بما واقع است که در مقدمه آنچه مسلک
حضرت مجدد رحمة الله علیه مذکور شده از آن ظاهر است که این کلام از سکریات عامت و فی نفسه
صحیح نیست اگر تسلیم کنم پس تناقض را تسلیم نمی کنم زیرا که بعض تاویلات که در مقدمه مذکور
شد ازان سخن راست و درست می نماید اگرچه موهم خلاف حق است این چه تناقض است در
کلام حضرت مجدد رحمة الله علیه تناقض واقع نیست واگر تناقض بلحاظ مقامات متبادر گردد ان
فی نفسه تناقض نخواهد بود قال و قولکم در حدیث آمده که بنده چون به نماز داخل میشود و
حجابیکه درمیان بنده و خدا است مرتفع می گرداند لهذا صلوة معراج مومن آمده وحظ وافر
ازان نصیب منتهی واصل گشت چه رفع حجاب مخصوص به واصل منتهی است پس ارتفاع حیلولت
و توسط ثابت گشت انتهى این خود صحیح است ولیکن ایشان نمی بینند که در تشهد که آخر وقت
ادای نماز است وقت اکملیت واتمیت شهود است می گوید السلام علیک ایها النبی
و بعد از وصول بالاتم والاکمل مستغنی و فارغ نه نشیند از توسط به جمال و کمال آنحضرت و نیاز و
تسلیم و توجه بدرگاه وی پس هنوز توسط و توسل مرتفع نگردیده است واین حجاب که در وقت
نماز مرتفع میشود حجابها است که بنده بدان از مقام قرب و حضور دور افتد نه حیلولت و توسط
حقیقت محمدی که وی باخدا است دائم اقول الحمد لله که حضرت معترض اعتراف این معنی
نمودند که در نماز حجاب مرتفع می گردد درین هیچ شبهه نیست که مصلی کامل در وقت ادای نماز
گویا از دنیا که از دولت قربت قلیل النصیب است اگر نصیب حاصل قرب ظلی دارد می برآید و بباحضرت

که موطن قرب اصلی است می پیوندد و دولتے که بآن نشاء مربوط است مناسبت آن فرا می گیرد و متعطشان بوادی حیرت و فراق درین نشاء از سرچشمه زلال نماز مانوس سیراب اند و متولیان بیدای کبریائی و جلال امروز در سراپرده محفل عروسی او مدهوش بوئے وصال رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم فرموده است اِذَا قَامَ الْعَبْدُ فِی الصَّلٰوۃِ فُتِحَتْ لَہٗ اَبْوَابُ الْجِنَانِ وَکُشِفَتِ الْحُجُبُ بَیْنَہٗ وَبَیْنَ رَبِّہٖ وَاسْتَقْبَلَتْہُ الْحُوْرُ الْعِیْنُ مَالَمْ یَتَمَخَّطْ پس حجب و استاریکه میان عبد و معبود است مرتفع گردد و جلوهٔ قرب پیدا آید و تشهد حکایت معراجیه است در صلوة که معراج مومن است این را حجاب نباید گفت ظاهر است که اول بنده بمقام قرب رسید و ثنا گفت بسلطان حقیقی بکلمه التحیات لله الی آخره و التفات بمقربان درگاه کرده گفت السلام علیک ایها النبی این مقام گویا مقام ثم دنا فتدلی است بنده ازین مقام ترقی کرده بکلمه السلام علینا الخ طلب اجازت عرض حال کرده میگوید اَشْھَدُ اَنْ لَّآ اِلٰہَ یعنی نیست موجود و فاعل و معبود اِلَّا اللّٰہُ یعنی بجز ذات تو د اَشْھَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُہٗ وَرَسُوْلُہٗ یعنی محمد صلی اللہ علیہ وسلم که بندهٔ تو و رسول و فرستادهٔ تست و وسیله ما است که بنده نوازی کرده فرستادهٔ از برای هدایت ما بندگان بی راه و دور از قرب داد حق خدمت بجای آورده ما بندگان دور مانده را بتو رسانید و او را با ما حق است و ادای حق گذاری او هم بر ماست که چرا که بنده مالک چیزی نیست گویا گفت اَللّٰھُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ الی آخره و این مرتبه گویا مثل مقام قاب قوسین است و اگر این معنی بذوق معلوم نیست بالفاظ رجوع بکنید که بچه معنی موضوع اند و اسرار وضع چیست شیخ معترض در رساله تحصیل البرکات بعض اقوال منافی توسط نگاشته چنانچه می نگارد که چون ورود این کلمه در اصل یعنی در شب معراج بصیغه خطاب بود دیگر تغیرش ندادند و بعد وفات سرور عالم صلعم صحابه می گفتند السلام علی النبی نه به لفظ خطاب انتهی و ظاهر است که این تقریر منافی این مقام است آنچه گفته شد که توسط و توسل مرتفع نگشت این چه اعتراض است چرا گفته نشود که تشریع نماز به توسط سرور انبیا است علیه الصلوة والسلام توسط را بمعنی توسل گفته این نتیجه پیدا کردن اگر صحیح نیست کیست حیلولت حقیقت محمدی با خدا دایم است چرا توسط را داخل حجاب نکنند چنانکه عینک که این حجاب

ف برخاسته بنده در نماز گشاده می شوند درهای بهشت و برداشته می شود پرده ها میان او و میان پروردگار او [illegible]

نیست و متوسط است و چرا حقیقت محمدیہ را حقیقت الحقایق نہ گویند فافہم و تذکر قال انکہ نوشتہ اند کہ رویت اخروی بے توسط و حیلولت احدی خواہد بود بے موقع است زیرا کہ سخن در رویت و شہود دنیاوی است و این بے پردہ نمی باشد لااقل پردۂ صفات در میان است و حقیقت رویت اخروی نیز بے پردہ صفات نخواہد بود و صفات حق منفک از ذات نیست و بنابر عرف است دیدن ذات را با صفات در عرف دیدن ذات میگویند کسیکہ زید را می بیند با چندین صفات از طول و عرض و لون و شکل و غیر آن میگویند زید را دید و ہیچ کس نگفتہ است کہ در آخرت ذات بحت مجرد از صفات را خواہند دید پس اگر روح محمد صلے اللہ علیہ وسلم کہ با ذات حکم صفات وارد نیز باشد چہ مانع است اقول برین کلام نقض تفصیلی وارد می شود صفات امر معنوی است کہ قایم بذات است پس چگونہ حایل ذات باشد در رویت بصری آری در رویت قلبی جایز است چرا کہ بدون صفات ذات مطلق در تعقل نمی آید ؎

فہم سخن تا نہ کند مستمع	قوت طبع از متکلم مجو ے

و آثار صفات کہ ظہور او در خارج ذات است و خارج از مراتب صفات است می تواند کہ حایل رویت بصری شود و در آخرت این حایل نباشد تا مزیت لازم آید و فرق شود و آن جماعتے کہ بہ احاطہ ذاتی بے کیفی قایل اند گویا رویت بصری در پردہ را در دنیا قایل اند چنانکہ شیخ عبداللہ بلبانی قدس اللہ سرہ گفتہ ؎

تا حق بدو چشم سر نہ بینم ہر دم	از پاے طلب می نہ نشینم ہر دم
گویند خدا بچشم سر نتوان دید	آن ایشانند من چنینم ہر دم

و بر تقدیر تسلیم می گوئیم کہ کلام در ضرورت و عدم ضرورت توسط است عام ازینکہ دنیاوی باشد یا اخروی و ہرگاہ دیدن ذات را با صفات در عرف دیدن ذات گویند و بر توسط صفات نظر نمی افتد و صفات را توسط نمی گویند پس اگر رویت اخروی را کہ متجلی بصفات باشد بی توسط حقیقت گویند انسان ہیچگونہ محذور لازم نیاید و در کلام حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ این معنی مذکور نیست کہ

در آخرت ذات بحت مجرد از صفات را نخواهند دید این معنی مبنی بر فهم معترض است آندرین صورت
اگر روح محمد صلے اللہ علیہ وسلم کہ باذات حکم صفات دارد نیز باشد هیچ مانع نیست بلکہ اگر عباراتیکہ
پیش ازین حضرت معترض از حضرت مجدد رحمة اللہ علیہ نقل فرموده اند بغور ملاحظہ فرموده شود از ان واضح شده است کہ
تین مدعا است فرق این است کہ حضرت مجدد رحمة اللہ علیہ روح محمدی را حجاب نمیگویند و حضرت معترض
بحجاب و پرده تعبیر مینمایند پس آنچہ رعایت اداب در کلام حضرت مجدد رحمہ اللہ بوده است بوی
از ان از کلام معترض بمشام نمیرسد قال قولکم این معرفت از خواص معارف لدنیہ این فقیر است
کہ حق سبحانہ وتعالے بمحض فضل و کرم آن را عطا نموده بتحقیقت آن متحقق ساخته است و این معرفت
اشارت است بآنچہ گفتند کہ عدم توسط موجب کمال است و توسط موجب نقصان کہ آنجا شهود بے پرده
است و اینجا در پرده و این کمال تابع است و گفته اند کہ کمال و شوکت و عظمت مخدوم متبوع است کہ
تابع و خادم او بجای رسیده کہ او آنجا رسیده است و بتبعیت او شریک دولت او شده سبحان اللہ
این چہ تمثیل و توهم است و سرور و ابتهاج است و در لوازم این سخن نمی نگرند کہ چها است استعظام
رسول خدا است از میان و دعوی مساوات بادی ترجیح اولیاء بر انبیاء علی نبینا وعلیهم السلام
چنانچہ تقریر آن گذشت حاجت بہ تکرار نیست اما همین یک سخن باز تکرار کرده میشود کہ واسطہ
کرا میگویند و کرا مے خواهند محمد رسول اللہ را مے خواهند کہ محبوب رب العالمین و مقصود دنیا
و دین است و آنحضرت را پرده میگویند و حجاب تام می نهند زہے سعادت آن عارف و کمال
آن مشاهد کہ حق را در مرآت محمدی مشاهده کند جانها فدای عشق این پرده باد سبحان اللہ این
نقصان است کدام کمال بالاتر ازین باشد کہ جمال محمد صلے اللہ علیہ وسلم و کمال حق هر دو
مشهود شود و منظور گردد محمد صلے اللہ علیہ وسلم را حق برای آن آفریده است کہ در آئینہ جمال
و کمال وے قدس ذات را مشاهده کنند و در خلوت خانہ حقیقت وی در آمده با ذات و صفات
حق مواصلت نمایند کہ هرچہ هست در آنجا هست قال بعض العارفین لا تجلی اشعة اللّٰہ
القلب الا من مرأة سرہ علیہ الصلوٰة المطلق و پرده هائے کہ دور باید کرد پرده هائے ظلمانی و روحانی و انفسی

وافاقی است کہ حجاب مقصود پردہ مشہود شوند نہ انکہ ذات محمد صلے اللہ علیہ وسلم را پردہ گویند و از میان ساقط گردانند و چیزہا گویند کہ نباید گفت این تصنیہ انشاء اللہ تعالیٰ در روز جزا مشخص گردد بلکہ در عالم برزخ نزد آنحضرت مذکور شود اگر من پیش از شما از عالم رفتم اول شکایتیکہ از شما پیش آنحضرت کنم این خواہد بود و اگر شمار فتید نخست گرفت و گیر کہ بر شما شود این خواہد بود واللہ اعلم و اگر درین دنیا بوقایع و معاملات ہم مطلع شوید نیز دور این است **اقول** این معرفت را انحصور امرے داشتن قصور است چہ تمامی تحقیقات را مرجع قرار نہ دہند چہ این ہمہ ہو را از افادات حضرت مجدد است علیہ الرحمہ کہ ہیچ یکے با آن پے نبردہ و آنچہ در باب کمال و شوکت و عظمت مخدوم متبوع فرمودہ شد کہ تابع او در ہیچ مقامے از وے تخلف نہ کند و بہ تبعیت او شریک دولت ہمگنان او گرد از غبار مخذور پاک و صاف است عام از ینکہ فی ذاتہ باشد یا بلوازمہ این را اسقاط رسول خدا صلے اللہ علیہ وسلم بادعوی مساوات اندیشیدن خیال غلط است ساعتے عینک انصاف بر دیدہ حق بین نہادہ ملاحظہ فرمائید کہ ہرگاہ تابع بہ تبعیت مخدوم متبوع بجاے رسیدہ است پس این اثبات مخدومیت و متبوعیت انحطاط مرتبہ تابع را مقتضی است نہ اسقاط و مساوات را محو حیرتم کہ بار بار از ذکر الزامے کہ پا در ہوا دارد چہ سود یا انا عادۂ این چنین الزام بے سر و پا عام از ینکہ ہزار بار باشد غبارے بر دامن می نشیند حاشا و کلا بلکہ **قال** مردمان این را محمول بر نفسانیت می کنند چہ اگر خطا است یکبار دو بار نہ از اول تا آخر بر یک خطا این قدر استبداد و اصرار ضرورت چیست کہ آنحضرت را پردہ و حجاب نام نہند چرا موجب انجلاء و انکشاف نہ دانند و حقیقۃ الحقایق نہ گویند زہے سعادت آن عارف و کمال آن مشاہد کہ حق را در مرات محمدی مشاہدہ کنند نہ انکہ پردہ و حاجب انگارند و میان این و آن فرق زمین و آسمان است چہ در صورت اول جمال محمد و کمال حق ہر دو مشہود شود و منظور گردد محمد صلے اللہ علیہ وسلم را حق برائے آن آفریدہ است کہ در آئینہ جمال و کمال وی قدس ذات را مشاہدہ کنند و در خلوت خانہ حقیقت وی در آمدہ با ذات و صفات حق ہمہ جلت تماشا کنند کہ ہر چہ ہست در آنجا

ہست قَالَ بَعْضُ الْعَارِفِيْنَ لَا يَنْجَلِيْ اَشِعَّةُ اللّٰہِ بِقَلْبِ الْمُؤْمِنِ مِرْاٰۃُ سِرِّہٖ وَھُوَ النُّوْرُ الْمُطْلَقُ
درصورت ثانی بواسطہ و پردہ حجاب است کہ در جذب و محبت برافتد و معاملہ عیانا مشاہدا فتد و
درین صورت اول عجب کیفے پیدا کند وَ اللّٰہُ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ
پس ذات محمد را پردہ گفتن مستلزم استقاط است در ہمچو صور و ہر کہ چشم بینا دارد
این قصہ پیش وے از مرئیات تشخیص وے را بروز جزا محول ساختن طالبین تحقیق را
تا این مدت چشم براہ انتظار داشتن ست چون در تحقیق مراحل تصوف
راہ استدلال بر بستہ اند و بنائے وے بر ریاضت و مجاہدہ نہادہ اند
پس چرا در مجاہدہ کمر ہمت بر نہ بندند و بنگرند کہ در ہر دو صورت چہ فرق است الحمد للہ
کہ در عالم دنیا حضرت معترض مبشر شدند و غشاوہ بشری از دل انوار منزل حضرت ایشان زایل
گردید اگر چنین اتفاق نمی افتاد در عالم برزخ ذات حقیقۃ الحقایق را صلی اللہ علیہ وسلم مظہر انوار
رحمانی ملاحظہ نمودہ اعتراف بقول حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ می نمودند نوبت بہ شکایت نمیرسد
وانچہ امر حق را مستعمی گرفت و گیر تصور دیدہ شد بجوابش ہمین قدر کافی است ؎

بدم گفتی و خرسندم عفاک اللہ نکو گفتی	جواب تلخ مے زیبد لب لعل شکر خارا

معہذا الغایت ادب عرض پردازم کہ حضرت معترض در رسالہ تحصیل التعرف تحریر می فرماید
کہ انچہ بعض علما کتب در رد اصحاب صوفیہ صافیہ تصنیف فرمودہ اند تا سالکان را از راہ غلط
و مواضع ابہام آگاہ سازند تا ایشان در ورطہ بدعت و غفلت نہ افتند از ین کتب ہیچ یکے مستفید
نمی تواں شد تا آنکہ جامع سہ شرایط نہ باشد اول آنکہ معترض عالم محقق متورع مجتہد باشد
تا در صورت خطا مثاب باشد دوم آنکہ تاویل قول قایل بر خود لازم گیرد و بر محلے حمل
کند کہ اعتراض و انکار را بوے بار نباشد و یقول اِنَّمَا صَدَرَ ھٰذَا الْقَوْلُ وَالْفِعْلُ عَنْ غَلَبَۃِ
حَالٍ اَوْ طِفْحِ سُکْرٍ وَالْمَغْلُوْبُ لَا ضَبْطَ وَلَا اخْتِیَارَ لَہٗ یا گوید کہ در ینجا غلطی و خطا واقع شدہ
وَلَیْسَ مِجَالُ الْاَوْلِیَاءِ بِمَعْصُوْمٍ یا گفتہ شود کہ قایل از ین مسئلہ واقف نبودہ است

ولیس العلم بالکل من شرط الولایة یا او را زلت در علم و عمل حاصل شد بعدم العصمة و غلبط تقدیر الله
شیوم آنکه نظر را در عرش مقصور دارد و نفس خود را متهم سازد و از توبه و استغفار سید او آتش بر وارزد و آن را از
ناواقفین فن تصوف بیان نه نماید لانه اذا سمع ما یشعر بعیوب الاکابر انحل عقدة
اعتقاده و تشوش علیه اعتقاده الذی ربما کان سبب نجاته
حضرت معترض امرے دیگر بران افزوده که آن امر چهارم است یعنی آن را ذریعه فضل خویش
نگرداند و براے اظهار علم خویش آنرا در مجالس و مجمع مردمان بیان نکند و اگر احیاناً بسبب غرض
صحیح ضرورت ذکر باشد پس صرف قول نقل کند و نام قایل در میان نه آرد تا منجر بسوے تحقیر
و تهوین نگردد اذ ستر زلل الائمة والاکابر واجب فلا یهتک سترهم چون صیانت
دین واجب است تخالف ازان نه ورزد لاکن بداند که رعایة الانصاف و عدم التجاوز
عن طریق الحق لازم فلا یتعصب ولا یکابر ولا خیر فی دیانة یصحبها هوے
فلا یتکلم بالنفسانیة انتهی بمحصله پس اگر ادنے تامل بکار رود ازان
واضح می توان شد که رساله شیخ فا فهمشروط بوده است زیراکه حضرت شیخ مجتهد نبوده است
و بالقصد مطالب اصلیه را گذاشته به مطالبش که سیاق بلکه تصریح حضرت مجدد رحمه الله مخالف
آن است محمول می سازد تا اعتراض پر وارد کرده شود و بر غلبه حال و سکر محمول نمی کند تا آنکه
عذر حضرت مجدد رحمة الله علیه درین باب به قضایاے شعریه لایق قبول ندارد پس کے اورا
محمول بر تعقیلات نفس توان کرد بلکه این را که فضل باید تصور ید و تحقیر و تهوین خود پیدا
است پس لامحاله محمول بر تعصب و مکابره و هواے نفس خواهد بود والله اعلم قال می
بینیم که همه بزبان حال و قال بتوسل و گداگری و استمداد و استفاده ازان جناب کشاده جبر بندگی
و نیاز و شکستگی و سگی و غلامی نمی نمایند بر روے الیشان نمیدانیم که کدام در معرفت کشاده
اندور وی حقیقت نموده که این چنین سخنان بوجود آمده و سر بر زده است حیرت است
ظاهر است که شماد غا خورده اید نمیدانم که از دست که خورده اید والله اعلم والعاقبة بالخیر

له ازین معلوم شد که ولایت ... کرولی ... مسئله ... باشد ... ولی معصوم ... باشد ... و تقدیر باری تعالیٰ غالب ... باشد ۱۲

که ... زیراکه ... و از نفس ... گاه ... عیوب اکابر ... معلوم گردد عقده اعتقاد ... اعتقادے که سبب نجات او بود پراگنده گردد ۱۲

که زیراکه پوشیدن لغزش ائمه و اکابر واجب است پس ... پرده ... دریده شود ۱۲

که ... لازم است ... پس انصاف کردن و از راه حق ... تجاوز نکردن لازم است پس تعصب و مکابره ... نیست ... دیانتی که ... خواهش نفس باشد ... پس از نفسانیت کلام نکند ۱۲

اقول معاف دارید حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ رامی بینیم کہ ہمہ زبان حال و قال بتوسل و گدائی و استمداد و استفادہ ازان جناب کشادہ کہ بندگی و نیاز و شکستگی و سگی و غلامی مے نمایند بر روی معترض نمیدانم کہ کدام در معرفت کشادہ اند و روے حقیقت نمودہ کہ این چنین سخنان بوجود آمدہ سر برزدہ است حیرت است ظاہر آنست کہ شما دغا خوردہ اید نمیدانم کہ از دست کہ خوردہ

وَاللّٰہُ اَعْلَمُ وَالْعَاقِبَۃُ بِالْخَیْرِ

در حضور غیر با من این ہمہ دشنام چیست	ای لبقربان تو من این لطف بے ہنگام چیست

قال — شیخنا مجدد ما طریق صواب است کہ قطع نظر ازین تفصیلات و تحقیقات معارف کہ مذکور است نمودہ بے تردد و تفصیل بگویند کہ ہمہ فیوض و فتوح در اول و آخر ظاہر و باطن قبل الوصول و بعدہ مریدان را و مرادان را و محبان را و محبوبان را ہمہ بتبعیت و طفیل و توسل آنحضرت است و دیگر سخن نیست زیادہ چہ گوید اقول جناب والا مکتوبات شریف بغور ملاحظہ فرمودہ شود در مکتوبات شریف چند جا تصریح باین معنی رفتہ است کہ ہمہ فیوض و فتوح در اول و آخر ظاہر و باطن قبل الوصول و بعدہ مریدان را و مرادان را و محبان را و محبوبان را ہمہ بتبعیت و طفیل و توسل آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم حاصل است و اگر کدامی مطلب بہ تفصیل بیان کردہ شد مضائقہ ندارد قال عجب کہ این آیۃ کہ در شان کافران و مکذبان قران وارد شدہ بَلْ کَذَّبُوْا بِمَا لَمْ یُحِیْطُوْا بِعِلْمِہٖ وَلَمَّا یَاْتِہِمْ تَاْوِیْلُہٗ در شان این لمعہ ان حرف کردہ اید والیشان ہم اگر این آیۃ را بخوانند وَاَضَلَّہُ اللّٰہُ عَلٰی عِلْمٍ چہ شود قال قول حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ فہم اس است کہ در کلام عرب از متقدمین و متاخرین شایع و ذایع است لطف این است کہ در این آیت صرف بیان واقع است و لفظے نیست کزان ہتک شان شان گردد و عجب کہ حضرت شیخ از طرف الیشان وَاَضَلَّہُ اللّٰہُ عَلٰی عِلْمٍ برخوانند این معنی از داب شیخ لبغایت لبعید است ؎

ہر دم آزردگی بغیر سبب راچہ علاج	مانکہ شیتم ز لطف تو غضب راچہ علاج

حضرت خواجہ محمد پارسا رحمۃ اللہ علیہ در تحقیقات در ذیل آیہ اَفَرَاَیْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰہَہٗ ہَوَاہُ

وَاضَلَّهُ اللّٰهُ عَلٰى عِلْمٍ می فرماید وَمَا دَامَ فی السَّالِكِ اَدْنٰى تطلّع الی الغیر فبقدر
ذٰلِكَ التطلع الیسیر ینقطع عن تطلّعهِ الی محبوبه و ینقطع عن وصله وقربه
فان عرف بالیقین اَنَّ الَّذِی اتَّخَذَهٗ اِلٰهًا هو فانٍ وهالكٌ رجع من ضلال
الالتفات الیه الی هدی الاعراض عنه والاقبال بکلیته علی من جعله الٰهًا حقیقیا ومحبوبا اصلیا
فاذا عرف هذا و افنی ذلك القدر الیسیر من بقایا کثرة نفسه بحیث یظهر وحدة
قلبه و یتجلّی فیه حضرة محبوبه فیجد وحدة توحیدًا علی بصرة وانتفی عنه اثر اثبات الغیر و فی
نظره شهود الکثرة فیظهر ولکن مع ذلك اذا رجع بحکم ضرورة النشاءة الی نفسه وحسه
وعقله فزال عنه ظهور الواحد فظهر له شهود الغیر بحیث یزعم و یدعی ان هذا الغیر
ثابت فلم یثبت السالك فی مقام التوحید مالم یمح اثبات الغیر و دعواه ایاه؎ اگر حضرت
معترض را اطلاع برین معنی مے بود درین محل تلاوت این آیہ را خلاف مقصود خود مے دانست سلہ

با صد کرشمہ آن بت بدمست مے رود	خود مے کند خرام و خود از دست میرود

والسَّلَامُ علی من اتبع الهدٰی **قال** و نوشتہ اند کہ بہ کشف صحیح و الہام صریح بہ یقین پیوستہ
است کہ ہیچ دقیقہ از دقایق این راہ و ہیچ معرفتے از معارف این قوم بیواسطہ و بے متابعت
او صلے اللہ علیہ وسلم میسر نیست و منتہی را در رنگ مبتدی فیوض و برکات این راہ بے
تبعیت وی بطفیلی حاصل نشود انتہی این امرے مجمع علیہ است درین احتیاج بکشف
والہام چہ دارد چہ کمالات دین و صفات مسلمانی ہمہ موقوف برین است و گویا تخصیص ۲

سلہ تاآنکہ سالک را ادنی وقوفے بسوی غیر باشد بقدر آن از وقوف محبوب منفصلا یابد واز وصل و قرب وی محروم ماند پس
ہرگاہ بہ یقین دانست کہ امری را کہ او الہ قرار دادہ است فنیت خواہد شد از گمراہی التفات وی رجوع خواہد کرد و بالہ حقیقی
و محبوب اصلی متوجہ خواہد شد پس چون این معرفت حاصل گردید و آن قدر قلیل المقدار نیست گردید و بجز الہ حقیقی در دلش
نماند پس توحید حقیقی متمکن گشت و اثبات غیر زائل گردید و شہود کثرت در نظر وے باشد لیکن ہرگاہ بسوئی نفس و حس و عقل خود
رجوع آورد پس ظہور واحد نماند و غیر در خل یافت پس سالک در مقام توحید نمی ماند تا آنکہ اثبات غیر و دعوی وے باقی ماند ۱۲

دقایق و معارف بجهت آن است که سخن در رواست بلکه مقصود از بیان آن است که هرکه این
دقایق و معارف بیان میکند و مخصوص بشرح و بیان آن است به یقین باید دانست که
بکمال متابعت موصوف است و زبان رد و اعتراض از وے قاصر است چنانکه در اول مکتوب
افاده نموده اند بعد از آن زبان چندان بمدح و ثنائے رسول الله صلے الله علیه وسلم و احتیاج
کلی بتوسط و توسل وے صلی الله علیه وسلم کشاده اند که جان را سیراب و دل را شاداب میگرداند
و دفع تمام توهمات و سوءظن میکنند اما با وجود این رفع وسایط و استثنای آن از میان دقایق
و معارف و کلمات دیگر ناظر در سوء ادب و گستاخی چیست **اقول** اگر کدامی امر مجمع علیه از
کشف و الهام هم دریافته شود در آن مضایقه نیست و این معنی که منتهی برنگ مبتدی است
امریست محتاج بکشف و الهام واضح باد که مراتب علم باهم اختلافها دارد اگر سوره اَلْهٰكُمُ التَّكَاثُرُ
و آخر اذا وقعت تلاوت نموده شود این معنی ظاهر خواهد شد در حدیث است لَيْسَ الْخَبَرُ
كَالْمُعَايَنَةِ **نقل** است که روزے علامه تفتازانی از حضرت خواجه نقشبند پرسیدند که عقیده
شما مردم چیست ایشان فرمودند که عقیدهٔ اهل السنة والجماعة علامه گفتند که اگر همچنین است
خود را ممتاز ساختن چیست ایشان فرمودند که امور ظنی به یقین برسد اگر قائلی گوید که امور
دینی همه بوحی است ظن چه احتمال دارد میگویم که حضرت ابراهیم در جواب اَوَلَمْ تُؤْمِنْ گفتند بَلیٰ
وَلٰكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي و حواریین گفتند در جواب حضرت عیسیٰ وَتَطْمَئِنَّ قُلُوْبُنَا وَنَعْلَمَ اَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا
بر ناظرین مکتوبات شریف مخفی نیست که مکتوبات شریف از ذکر احتیاج کلی به توسط و توسل وے
صلے الله علیه وسلم مالامال است برین یک مقام حصر نیست ۵

من نه باختیار خود میروم از قفاے او		آن دو کمند عنبرین مے بردم کشان کشان

از همین جا است که طریقه نقشبندیه مجددیه در اتباع سنت نبوی صلی الله علیه وسلم ممتاز
است و میان اقران سرافراز متبعین شریعت گرفتگر این سلسله اند و متولهین طریقت ز که ربائی
این طریقه ۵

لیلی و موی مشک بو هر کس که دیدش مو بمو ۔۔۔ داند که زنجیر از چه رو در گردن مجنون بود

الحمد للہ که حضرت معترض مد اسمہ رفع تمامی توہمات وسوزظن گردیده لبیه ابی جان وشادابی دل رسانیده درین مقام همین قدر برای شکریه حضرت معترض کافی دانم س

ادای حق محبت عنایتیست ز دوست ۔۔۔ وگرنه عاشق مسکین بهیچ خرسند است

جزاه اللّٰه عنا وعن سائر المجددین خیر الجزاء بحرمة نبیه سید الانبیاء معهذا انچه شکایت رفع وسایط واستثنار آن از میان حقایق ومعارف وکلمات دیگر که ناظر در سوء ادب وگستاخی است نموده شد محل تعجب است چه این معنی خود تناقض است

بوسه به تیغم می زد و می گفت پنهان زیر لب ۔۔۔ این سزای انکه اظهار محبت میکند

و پیش ازین مرة بعد اولی وکرة بعد اخری کیفتش معروض داشته ام وصد بار بعبارات مختلفه بر نگاشته ام اگر حضرت معترض پی بحقیقت کلام می بردند وتمسک بدامن تصوف زده از مقالات عقلی وتوجیهات دور از کار می گذشتند این توہم را گنجایشی نمی ماند س

دل اندر زلف لیلی بند کار از عقل مجنون کن ۔۔۔ که عاشق را زبان دارد مقالات خردمندی

لاکن چون خیال میکنم که اخر الامر غشاوت بشری زائل شد هیچگونه شکایت را موقعی نمی یابم زیاده ازین چه عرض داشته شود

من هیچم و کم ز هیچ هم بسیارے ۔۔۔ وز هیچ و کم از هیچ نیاید کارے

قال مقرر است که ارباب صحو مفضل اند بر ارباب سکر وارباب سکر محکوم وقت اند وحال حاکم است بر ایشان وایشان را ابن الوقت گویند واز تنگنای نفس واحوال بر نیامده وایشان را با اصحاب صحو که ازین مضایق بر امده وحاکم وغالب شده اند بر وقت وایشان را ابو الوقت گویند چه نسبت قال :- اولا تعریف سکر وصحو در میزان عقل سنجیدنی است پس از ان اختلافیکه درین مسلک واقع است شنیدنی شیخ شهاب الدین سهروردی رحمة اللّٰه علیه در عوارف المعارف می طرازد والسکر استیلاء سلطان الحال

والصحو العود الی ترتیب الافعال وتهذیب الاقوال برین تعریف تقریر ند کور راست می آید شیخ محی الدین بن عربی در فتوحات مے طراز د وهو علم الاحوال واهل الا یکون الا لمن قام الطرب والالتذاذ پس صاحب فتوحات برای سکر ۳ مرتبه قرار داده سکر طبعی و سکر عقلی و سکر الهی چنانچه میفرماید فالسکر الطبعی سکر المؤمنین وسکر العقلی سکر العارفین وبقی سکر الکمال من رجال الله وهو السکر الالهی قال فیه رسول الله صلی الله علیه وسلم اللهم زدنی فیک تحیرا والسکران حیران فالسکر الالهی ابتهاجه وسروره بالکمال وقد وقع فی التجلی فی الصورة سکر فذلك سکر بحق کما قال بعضهم ؎ واسکر القوم دور کاس + وکان سکری من المدیر

ازین تقریر آشکارا شد که تفضیل ارباب صحو بر ارباب سکر عموما قابل تسلیم نیست تمامی ارباب سکر محکوم وقت نه باشند وحال حاکم بر ایشان نباشد چه سکر الهی این چنین نباشد قال پس آنچه از بعضی اقطاب که قدوه ارباب صحو وتمکین اند مفاخرتے د میاہا تے و تفضیلے بر مشایخ دیگر واقع شده است به امر الهی است نه بغلبه سکر چنانکه حضرت غوث الثقلین امام الطریقین شیخ عبد القادر جیلانی فرموده اند قدمی هذه علی رقبة کل ولی الله وبزرگے دیگر فرموده است من تحت خضراء السماء مثلی وامثال آن بامر الهی است که در باطن اولیاء الله میباشد نه صادر بغلبه سکر و طغیان حال وسکر حیرت ست و بے تمیز یست واشارت بدانمنافی آنست که در بعضے احوال ومقامات حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم قدم الیشان را

۵۱ سکر علم احوال است از همین جاست که سکر نمی شود مگر کسے را که حرکت و شوق والتذاذ داشته باشد ۱۲ ۵۲ سکر طبعی سکر مومنین است و سکر عقلی سکر عارفین و سکر کمال سکر الهی است رسول الله صلی الله علیه وسلم فرموده که الهی در خویشتن مرا تحیر عطا فرما سکران سرگشته می باشد سکر الهی خوشی است بکمال بر کسیکه تجلی باری تعالی پرتوے افگند سکر طاری نمی شود این سکر بحق است بعضی گویند که قوم را دور شراب سکر آورد و سکر من از ساقی است ۱۲

۵۳ کسیست زیر آسمان مثل من ۱۲

بر اقدام خود نهاده فرموده اند که این قدم تو قدم من است پس گفت حضرت شیخ قَدَمِی هٰذِهٖ
علی رقبة کل ولی الله پس آن حضرت امتثال امر الهی که به تحدیث نعمت واقع شده است
قول الحمد لله که تحدیث نعمت الله امتثال امر الهی قرار داده شد۔ ۵

درین چمن یار از آن مانده ام که گاه گاهے	نسیم عاطفتے زان دیار مے آید

اکنون شنیدنی است که آنچه از حضرت غوث اعظم رضی الله عنه قدمی هذه علی رقبة کل ولی الله منقول است دران سه مسلک است مسلک اول در حالت صحو فرموده بامتثال امر الهی تحدیثا بنعمة الله مسلک دوم در حالت سکر فرموده همین است مسلک حضرت شیخ شهاب الدین سهروردی علیه الرحمه چنانکه بیاید ان شاء الله تعالی مسلک سوم در حالت سکر بامتثال امر الهی فرموده این است متمسک امام یافعی رحمة الله علیه قال اگر گویند پس چیست تفاوت و اختلاف احوال مشایخ و اولیا از ارباب صحو و تمکین از صحابه و غیرهم رضوان الله علیهم اجمعین که بعضے گفته و بعض نگفته اند گوییم ایشان تکلم نمی کنند مگر باذن خداے عزوجل و امر وی جل و علی پس هر کدام امر کرده شد گفت و هر که امر کرده نشد نه گفت چنانکه آورده است که از مشایخ وقت پرسیده شد که آیا شیخ عبد القادر این کلمه را بامر گفت گفتند نعم بامر گفت بی کیفیت و گفتند این لسان قطبیت است و از اقطاب در هر زمانے کسے هست که امر کرده میشود بسکوت و گنجایش ندارد در آنکه سکوت و بعضے امر کرده می شوند بقول پس گنجایش ندارد ایشان را جز قول و این اکمل است در مقام قطبیت زیرا که این لسان شفاعت است و شیخ صاحب عوارف رحمة الله علیه بمقتضای قیاس عقل و مبلغ علم خود این سخن را و امثال این سخن را بر شطح سکر و غلبه حال و استغراق نفس حمل کرده و حمل کلام شیخ بر قصد محمدت این قول و عدم قصور ان چنانکه شما برائے مصلحت وقت که درین مکتوب بر ترجیح و تفصیل سکر واقع شده است حمل کرده اید بران ظاهر عبارت شیخ سیاقا و سباقا مخالف است فهم شیخ در سخنا این چنین رفته چه توان گفت و قول وے درین باب مخالف اقوال کبار مشایخ آن وقت مثل شیخ ابو مدین و شیخ ابو النجیب سهروردی که پیر شیخ شهاب الدین سهروردی است واقع شده

است و دیگر مشائخ عظام که عدد الیشان موجب الطناب است چنانکه در بهجة الاسرار که کتاب
معتبر است[١] و ذکر ان است در کتب قوم در طبقات ذهبی[٥] که از مشاهیر علماء محدثین است و
شیخ محمد جزری که قدوه علماے متاخرین است وغیر آن مذکور است مصنف آن بدو واسطه
بحضرت غوث الثقلین میرسد و در کتب دیگر مثل روضة المناظر فی مناقب الشیخ عبد القادر که
تالیف شیخ مجد الدین فیروزابادی صاحب قاموس است و در کتب امام عبد اللہ یافعی وغیرہ مذکور
است اقول شیخ شہاب الدین سہروردی علیہ الرحمہ مسلک ثانی را اختیار فرموده و برین
مسلک صرف حضرت شیخ نرفته بلکه دیگر اکابر نیز ہمین مسلک اختیار فرموده اند در عوارف
المعارف میفرماید[٥٥] فقل ان ینفکّ مریدٌ فی مبادی ظهور سلطان الحال من العجب
حتی لقد نقل عن جمع من الکبار کلماتٌ موذ نةٌ بالاعجاب وکل ما نقل من
ذلک القبیل من المشائخ لبقایا السُکر عندهم وانحصارهم فی مضیق سکر الحال وعدم
الخروج الی فضاء الصحو فی ابتداء امرهم وذلک اذا احدق صاحبُ البصیرة نظره
یعلم انه من استراق النفس السمع عند نزول الوارد علی القلب و النفس اذا استرقت السمع
عند ظهور الوارد علی القلب ظهرت بصفتها علی وجهٍ لا یحفوا علی الوقت وصلافة الحال فیکون
من ذلک کلمات موذ نةٌ بالعجب کقول بعضهم من تحت خضراء السماء مثلی وقال بعضهم قدمی

[٥] ابو عبد اللہ ترکمانی معروف به ذہبی از حفاظ محدثین بود در ٦٧٣ھ ہجری متولد شد در دمشق روز دوشنبہ سوم ذیقعد ٧٤٨ھ ہجری انتقال کرده [١] قال فی کشف الظنون قال الشیخ عمر بن عبد الوہاب العرضی الحلبی فی ظہر نسخة من نسخ البہجة ذکر ابن الوردی فی تاریخه ان فی البہجة امور الا تصح ومبالغات فی شان الشیخ عبد القادر لا تلیق الا بالربوبیة انتہی ومثل ہذه المقالة قیل عن الشہاب ابن حجر العسقلانی واقول ما المبالغات التی عزیت الیه مما لا یجوز علی مثله وقد تتبعتها فلم اجد فیها نقلا الا وله متابعون وغالب ما اورده فیها نقله الیافعی فی اسنی المفاخر وفی نشر المحاسن وروض الریاحین وشمس الدین الزکی الحلبی ایضا فی کتاب الاشراف واعظم شئ نقل عنه انه احیی الموتی کاحیائه الدجاجة والمشہوری ان ہذه القصة نقلها تاج الدین السبکی ونقل ایضا عن ابن الرفاعی وغیره وانی یعنی جاہل حاسد فیسع عمره فی فہم مافی السطور وقنع بذلک من ترکیة النفس واقبالها علی اللہ سبحانه وتعالی ان یفہم ما یعطی اللہ سبحانه و

علی رقبة جمیع الاولیاء وہمین قول حضرت مجدد م استناد کردہ اگر گفتہ شود کہ در حوالہ و استناد عوارف کہ بہ
نسبت خاص ارشاد جناب محبوب سبحانی رضی اللہ عنہ کردہ شدہ است برین جزم نمودن
باطل است در عوارف نام نامی جناب محبوب سبحانی مذکور نیست و نہ ذکر خاص قول حضرت
و نہ کلام عوارف بر اقوال و احوال حضرت عموماً یا خصوصاً منطبق میتوان شد چہ در عوارف
ذکر مبتدیان عـہ اہل سکر و مغلوبین وقت می باشد پس ارشاد منتہیان اہل صحو و تمکین را کہ بام
ربانی باشد دران داخل نمودن از عقل و دیانت دور است علاوہ بران ہرگاہ شیخ الشیوخ
حضرت شیخ نجیب الدین سہروردی این قول را التسلیم کردند و اطاعت فرمان نمودند و قایل
این معنی شدند کہ این از امر ربانی است پس اگر احیاناً در عوارف این محمول بر سکر مے
نمودندے ہرگز قابل ترجیح و تسلیم نمی شد خواہم گفت کہ این قول از سر تا پا مخدوش است
زیرا کہ در عوارف نام نامی قایل بسبب شہرت گذاشتہ شدہ علاوہ بران این قول مختص ست
بحضرت محبوب سبحانی بہ ہیچ کہ از حضرت غوث رحمة اللہ علیہ منقول است از کسے دیگر مروی
نیست در بہجة الاسرار مروی است از شیخ ابی المفاخر عدی بن شیخ ابی البرکات بن صخر قدس
سرہ کہ خبر داد مرا پدر من کہ پرسیدم از عم خود شیخ عدی بن مسافر اموی قدس سرہ آیا دانستے
ہیچ یکے از مشائخ متقدمین کہ گفتہ باشد قَدَمِی هٰذَا عَلٰی رَقَبَةِ کُلِّ وَلِیِّ اللّٰهِ جز شیخ
محی الدین عبد القادر رضی اللہ عنہ گفت نمیدانم انتہی و در عبارت عوارف عـہ اگرچہ ذکر مبتدیان
است مگر این ہم مذکور است وکل ما نقل عـہ من ذلک القبیل من المشائخ لبقایا السکر درین کلیہ
تمامی منقولات مندرج است سوای این در عوارف مذکور است وَمَنْ عـہ اَشْکَلَ عَلَیْهِ ذٰلِکَ
وَلَمْ یَعْلَمْ اَنَّهٗ مِنِ استراق النفس السمع فلیزن ذلک بمیزان احوال اصحاب رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم و تواضعهم و اجتنابهم امثال هذه الکلمات و استبعادهم
ان یجوز للعبد التظاهر بِشَیْءٍ مِنْ ذٰلِکَ حضرت مجدد کہ استناد
بقول عوارف نمودہ مقصودش ہمین است کہ این کلام از سکر سرزدہ آنچہ بخیال عوام این

عـہ اگرچہ درین فصل از مشائخ منقول شدہ از بقایات سکرات است ۱۲

عـہ شیخ شہاب الدین ابو حفص عمر بن محمد تیمی از اعلم ابو النجیب عم خود تصوف در علما آموخت عوارف را در مکہ تصنیف کردہ ہرگاہ اشکالے پیش آمدی بحق تعالی جل شانہ رجوع آوردی در مجلس قدمی حاضر بود در ۶۳۲ انتقال فرمودہ ۱۲

عـہ یعنی ہر کرا درین امر خلجانی پیش آید و از غلطی نفس این را از بعید بداند باید کہ او این خود را بمیزان احوال اصحاب سنجد و تواضع ایشان و احتراز ایشان ازین کلمات ملاحظہ کند کہ ایشان ازین کلمات احتراز میکردند و چنین کلمات را جائز نمیدانستند ۱۲

معنی مستبعد می نماید آنرا دفع میکند و میفرماید که مرادش قصور این قول نیست کما توهم که
آن عین محمدت اوست بلکه بیان واقع نموده است یعنی صدور این قسم سخن که مبنی از مباهات
و افتخار است بی بقیه سکر کاین نیست که در صحو خالص به امثال این سخنان تکلم نمودن دشوار
است انتهی امام یافعی در نشر المحاسن می طرازد إنّ القوم وردوا بحرا لیس له ساحل
ولکل احد من المنکرین علیهم من ذلک المورد وما حل بما فیه من جواهر المعارف
والاسرار والحکم جاهل وسقوا بکؤس الوصل راح المحبة التی لم یشم ریحها
من لم یقض من قتل نفسه نحبه فاخذ ینکر علیهم من لا یعرف تلک الجواهر التی
لا یعرفها الا من هو فی ذلک البحر ماهر وصدرت عنهم الفاظ فی حال السکر
فاخذ ینکرها من لا یعرف القدر وذلک بجهله بالاسرار التی فی تلک المعارف
والراح التی فی تلک المعارف وها انا وان کنت جاهلا بذلک او من به واسلک
فی الجواب المذکور سبعة مسالک المسلک الاول الاعتذار عنهم بالسکر ذلک
ان الشطحیات الصادرات عنهم منها ما وقع لما وقع منهم فی حال السکر الغیبة
بواردات الاحوال والسکر لسبب مباح لیسقط التکلف فی الشرع بالشرط
المعروف فی کتب الفقه المسلک الثانی الاعتذار عنهم بصدور ذلک منهم علی سبیل
الحکایة عن الله سبحانه المسلک الثالث الاعتذار عنهم بالامر اعنی ان من الشطح
المذکور ما امروا به فصدر عنهم امتثالا للامر ویکون ذلک الامر تنویها بفضلهم
وبیانا لعلو شانهم وتعریفا للجاهل بکبیر قدرهم وارشادا الی التعلق بهم والتوسل
برفیع جاههم وغیر ذلک من المصالح ومن ذلک ما روی فی کتاب مناقب الشیخ
عبد القادر رضی الله عنه من طرق کثیرة بروایات شهیرة عن جماعة من المشائخ الاکابر
والعلماء الافاضل والاخیار الثقات واشتهر واستفاض حتی فی الجهات البعیدات
فی مجلسه وهو علی الکرسی یتکلم علی الناس قدمی هذه علی رقبة کل ولی الله

امام یافعی ارادتی که بجناب بزرگان دین عموماً و حضرت غوث انام رضی الله عنهم خصوصاً دارد
از تصنیفاتش همچو خلاصة المفاخر فی انتخاب مناقب الشیخ عبد القادر رضی الله عنه و تاریخ مرآة
الجنان وغیره ظاهر است کلامش نگرستنی است که قول قدمی را بحالت سکر و به امتثال الهی
می گوید و حاشا که غبار منقصت بر دامان کلام قدسی نظامش نشیند چه هر امرے که اظهارش
به امتثال امر الهی بوده باشد تا مردم علو شانش دریابند و عظمت جاه وے شناسند و از و
در مهام خویش توسل کنند بر استراق نفس زینهار محمول نخواهد بود و بر مردم اتباع آن حکم لازم
خواهد بود و منکران روے خسران و خذلان خواهند دید حضرت قدوه ارباب طریقت سید
آدم بنوری رحمه الله در کتاب[۵] خلاصة المعارف و اسرار العقاید تحریر میفرماید که مرتبه کمال در ولایت
اولیاء امت که ولایت خاصه است بکمالات غوثیت است و اکملیت درین مرتبه غوثیت
جن و انس است و این نصیب خاصه حضرت شیخ عبد القادر جیلانی رضی الله تعالی عنه است
که غوث الثقلین است و لهذا غوث الاعظم اکمل حقیقی است و خود اهل ولایت انبیا است که فوق
این باشد و اهل این مرتبه را که اهلیت ولایت انبیا است مرتبه امام باشد اگرچه مخفی باشد و
داخل دوازده امام نباشد اما در همه اولیاء امت بآئین آن هر دوازده امام این امام باشد در
هر عصرے که باشد سر قدمی هذه علی رقبة کل ولی الله از اینجا توان جست بهر دو معنی
یکے بمعنی کمال غوثیت و دیگر بر نظر ظاهر ولایت خاص الخواص که در ایشان بنسبت بهمه اولیا

[۵] کتابی است در تصوف محتوی بر فواید عجیبه و سید آدم بنوری از اعاظم خلفای شیخ احمد مجدد الف ثانی ست رحمة الله علیه در
ابتدای طریق از حاجی خضر تعلیم طریقه فرمود بعد ازان باجازت حاجی خضر بخدمت حضرت مجدد رحمة الله علیه مشرف شده بدرجه
عالی رسید و در اوایل حال بهره از علوم ظاهری نداشت روزے در واقعه دید که از هاتف غیب ندا می شود که ای شیخ آدم قرآن چرا نخواندی
عرض کرد که الهی تو قادری حالا هم تعلیم فرمائی فی الحال دست نورانی پدید آمد و بر سینه بی کینه وی مس کرد و قرآن حفظ شود و علوم
ظاهری را تعلیم گرفت و بکمال استقامت شرعیه معروف بود در خانقاه وی زیاده از هزار کس طلبا روز مره جمع می بودند که تلن ...
وقت ایشان از لنگر شیخ آدم بود و بنور موضعی است از توابع سرهند ملصوے بنوری بود گویند که در عمر شیخ صد کس اولیاء کامل و مکمل

اولین واخرین غیر از اصحاب کرام رضی اللہ عنہم غالب ظہور آمدہ بود و لفظ کل ولی اللہ بدین
معنی فرمودہ باشد پس در اولیا اہل ولایت خاصہ بنظر امامت کہ بوصول ولایت انبیا
منوط است اگرچہ مخفی باشد قدم آنحضرت بر رقبہ ہر ولی اہل مرتبہ عامہ وخاصہ ولایت مطلق باشد
یعنی توفیق ایشان بران ہمہ دیگران واقع باشد و اولیا اہل کمال باطن مرتبہ اخص الخواص
وخاص الخواص ولایت مطلق ازین زیر قدمی بیرون باشند وچون نادر است کہ در اولیا
امت فردے بولایت انبیا برسد کہ این مرتبہ خاص الخواص از ولایت مطلق است بلکہ بولایت
ملأ اعلےٰ ہم کہ این مرتبہ اخص از ولایت مطلق است پس حکم مر اکثر راست لاچار کل اولیا ہم
توان گفت ورسیدن بعلوم وکمالات ولایت انبیا آسان ندانند کہ برہان آنچہ پیش ازین
نوشتہ شدہ است در کتب ورسایل اکثر اولیائے امت نایاب است ودیگر اکابر قدس
اسرارہم بنظر کل مطلق مخصوص بزمانہ ایشان گفتہ اند ومعلوم این مسکین آن معانی گشتند
کہ مذکور شد ویک روز پیشتر از روز نسویداین حقیقت قبل ازین بچند سال ہمین ہر دو وجہ
کہ بالا مسطور گشت بخاطر می گزشتند کہ اندران وقت روح آن حضرت غوث الثقلین حاضر
شد وباین فقیر این عبارت فرمود کہ فرزندا باین ہر دو وجہ خود ہیچ غلطی نیست بعد ازان
معلوم شد کہ این کلمہ از آنحضرت بے نظر وتفکر بطریق بے قصدی بالقاء ربانی از غیب ظاہر
شدہ است وحضرت شیخ الشیوخ ہم در عوارف فرمودہ است قدس سرہ کہ این کلمہ از حضرت
شیخ عبدالقادر در سکر برآمدہ اے برادر نزد این فقیر بر تقدیر سکر این سکر ممدوح است نہ مذموم
ازین جہت کہ ہیچ ترقی خالی از حالت مستی مطلق نمی شود مستی جلی باشد یا خفی وچون آنحضرت
بدان مراتب خاصہ مخصوصہ خود مشرف شدہ اند بقدرت اللہ سبحانہ بی تکلف وبی قصد
بالقاء غیر فرمودند قدمی ھٰذہ علٰی رَقَبَۃِ کُلِّ وَلِیِّ اللّٰہِ من حیث ان تفوق ظاہر ولایت کہ بروجہ تامہ
نصیب خود یافتند وروشن است کہ در کلام صوفیہ ظہور سکر عبارت ازان حالت است کہ صاحب
آنحالت نتواند پوشیدن چیزیرا آن چیز بیش از ان حالت لایق ملازم بودہ است پس واضح شد

کہ حضرات اصحاب کرام و حضرت مہدی و بعضے افراد دیگر ہم من حیثیت کمال باطن مرتبہ اخص خاص
الخواص ولایت ازین زیر قدمی بیرون باشند و فوق بلکہ افوق بوند اگرچہ از ہر ہمہ اولیاء
اولین و آخرین غیر اصحاب کرام من حیث جمع آن ہر دو وجہ مذکورہ کہ کمال ظاہر ولایت خاص
الخواص و کمال غوثیت باشد کہ منصب اکمل مستوجب بکمال مرتبہ خاص الخواص و کمال غوثیت
باشد کہ منصب اکمل مستوجب بکمال مرتبہ خاص ولایت تفوق آنحضرت غوث الثقلین واقع
باشد اما کسانے کہ من حیث کمال باطن ولایت خاص الخواص برابر ایشان باشند یا بر ایشان
تفوقے داشتہ باشند اہانت پیدا نمی کند و آن تفوق مستلزم افضلیت غوث الثقلین بر
ایشان نمی باشد فَافْهَمُوا اَسْرَارَ کَلَامِ الْاَوْلِیَاءِ یَا اِخْوَانِیْ و اگر این وجوہ مخصوصہ را بگذاریم
و بر حکم علی العموم آئیم عامہ اولیاء آنوقت باشند از مبتدی تا منتہی ولایت مطلق چنانچہ حضرت
حماد دباس ہم کہ پیر صحبت ایشان بودہ اند فرمودہ اند کہ این عجمی را قدمیست کہ در وقت وی
بر گردن ہمہ اولیاے آن وقت خواہد بود ہر آئینہ مامور شود تا آن کہ بگوید قدمی ہذہ علی
رقبۃ کل ولی اللّٰہِ ہمہ اولیا گردن نہند و بدانند کہ لفظ مامور بنظر اثبات سکر کہ حضرت شیخ
الشیوخ علیہ الرحمہ فرمودہ است مراد بامر معنی باشد تقدیراً و ارادہ بامر جلی الہاما و آنکہ حضرت
حماد دباس گفت کہ این عجمی را قدم است الخ دلیل بمرتبہ مخصوص ظاہر میکند از مراتب ولایت مطلق
کہ قدمی گفت بقید حرف یا قدم تکلم کردہ معتبر ساخت یعنی چنانچہ اشارت مرتبہ بغوثیت تامہ
کہ اکملیت مرتبہ خاص است با وجود مرتبہ خاص الخواص از ولایت مطلق و نیز از عبارت شیخ حماد
مذکور قید زمانہ ایشان بعبارت وقت ایشان ہویدا نیست و نیز نقل است کہ از حضرت شیخ فرید الدین
چشتی قدس اللہ تعالے سرہ شخصے پرسید کہ شیخ عبد القادر جیلی رحمۃ اللہ علیہ قدمی ہذہ الخ فرمودہ
است شما چہ میفرمائید فرمودند کہ اگر من در انوقت می بودم بر چشم خود میگرفتم پس تابعان
شیخ فرید الدین گفتہ اند قدس سرہم کہ این اشارت بتخصیص زمانہ ایشانست بنظر کل مطلق
اولیاے آن زمانہ و زمانہ عبارت از مدت صد سال است و نیز چون مجدد آن مائۃ خود ایشان

بودند و درانوقت دیگر ہم قرین ایشان واقع نباشد لاچار قدم ایشان برگردن ہمہ اولیاء
آنوقت بود یعنی دران زمانہ تفوق ایشان برہمہ آن اولیاء واقع باشد واین تفوق نہ مثل
تفوق دیگر است بلکہ سخت تفوق است دیگر باید دانست کہ لازم نیست کہ در ہر مائۃ ہیچکس دیگر
افضل از مجدد ان مائۃ نبود چنانچہ حضرت شیخ ما قدس سرہ کہ مجدد این الف ثانی است و مجدد
الف حضرت مہدی افضل و اکمل از ایشان وہمہ اولیای امت مبعوث شد نیست انشاء اللہ
تعالیٰ انتہی در حیدرآباد دکن کہ ما وارد انیم از ۱۳۰۰ ہجری تا این زمان کہ ۱۳۱۱ ہجری است
در قول قدمی ھذہ علی رقبۃ کل ولی اللہ معرکہ ارا درپیش است برخی از فضلاے
سلسلہ قادریہ می فرمایند کہ حضرت غوث انام رحمۃ اللہ علیہ این جملہ را در حالت صحو فرمودہ و
درین کلام توقیت نیست و بعضے حضرات از سلسلہ چشتیہ قایل بہ توقیت بودہ اند و سلسلہ
تحریر از طرفین بس دراز است ہیچ کہ آخرالامر کدام مسلک برکرسی اثبات می نشیند وکدام فریق
روی فتح و نصرت می بیند ازین خیال برہمین تقریر اکتفا ورزیدم اگر کسے را زیادہ تحقیق منظور
نظر بودہ باشد رسایل علماے معاصرین ملاحظہ فرماید **قال** و مریدان شما را درین سخنان شما
سہ قسم یافتم جمعے میگویند کہ ما چہ دانیم کہ ایشان چہ میگویند و مارا کجا مجال فہم سخنان ایشان
است ہرچہ گفتہ اند اعتقاد می کنم کہ حق است وجماعۃ میگویند کہ اینہا از سکر و بے خودی
است و فرقہ میگویند کہ ہرچہ ایشان میگویند و میکنند ہمہ بامر الٰہی است و من ہم برین مے
باشم اگر براہین قاطعہ از کرامات و آیات کہ ازان بزرگان منقول و مشہور است مشاہدہ
کنیم و بے انہم بحکم تحسین ظن مجوز و متوقفم الا این حرف کہ در وی نسبت بسرور کائنات
صلے اللہ علیہ وسلم گستاخی و بے ادبی لازم می اید این را بی شک منکر میدانم اِنَّ اللّٰہَ لَا
یَاْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْکَرِ **اقول** انچہ درباب مریدان گفتہ شد کیفیتش این است کہ مریدانیکہ
ہنوز بپایہ تکمیل نرسیدہ بودند و فہم و درک مطلب مکتوبات شریف نمی داشتند بعضے
از ایشان گفتہ باشند کہ ما چہ دانیم کہ ایشان چہ میگویند مارا کجا مجال فہم سخنان ایشان است

فہم مریدان سہ قسم یافتہ شدند

هر چه گفته اند اعتقاد میکنم که حق است و برخی از ایشان ظاهر کرده باشند که از سکر و بیخودی است و فرقه که میگویند که انچه ایشان میگویند و میکنند همه بامر الهی است این قول محقق و صواب است و برای تسلیم این دعوی انچه ضرورت براهین قاطعه از کرامات و آیات گفته شد اگر مراد از ان عنایت الهیه است که موجب استقامت بر احوال سینه و اعمال صالحه باشد پس حضرت شیخ را خود بران اعتراف است و از زبان حضرت باقی بالله قدس سره نیز شنیده اند و اگر مراد از کرامت معنی متعارف است پس کیفیتش از مقدمه باید جست **قال** و بهر تقدیر چنانکه عادت این فقیر است توقف و تسلیم و تجویز در میان داشت که صدور آن ناشئ از مقام صحو و تمکین باشد اما شما بزبان شریف خود اعتراف کردید و گفتید که هر که مثل این قسم سخنان گفته منشاء آن سکر است و سکر را ترجیح بر صحو کرده اید و گفته اید که صحو صرف بی مزج سکر عین قصور است و صحو خالص نصیب عوام است این سخن اختراعی است و خلاف اصطلاح قوم و اجماع مشایخ است که صحو مرتبه ایست که صاحب آن بکمال تمیز و اطلاع بر مراتب و مقامات متصف شده در هیچ جا بسکر که بی تمیزی و بی اطلاعی است از تمامه اشیاء ممزوج نگردد و در حقیقت صحو و سکر ضد اند که جمع نمی شوند صحو خالص که آنرا نصیب عوام گفتند کدام است سخن در مقام عارفان و کاملان و اهل الله خصوص میرود و از کلام ایشان معلوم میشود که از بزرگان آنها که صحو ایشان بسکر ممزوج نیست و صحو صرف دارند و باین نوع کلمات تکلم نکرده اند داخل عوام اند این چه سخن است **اقول** انچه حضرت مجدد رحمة الله علیه فرموده اند عین صواب است اعراض از ان بسبب عدم مجاهده است یا عدم اطلاع است بر اقوال صوفیه کرام تا انکه ازین دو امور امری حاصل نشود در معرکه تصوف قدم نهادن خالی از خطر نیست

بباغ می روی و همچو بید می لرزم
که از شگفتن گلها بتو هوا نرسد

تحقیق صحو و سکر

درین مقام اولا حقیقت سکر و صحو مذکور می شود سکر در عرف صوفیان عبارت است از رفع تمیز میان احکام ظاهر و باطن بسبب اختلاف نور عقل در اشعه نور ذات و بیان این سخن آن است

که اهل وجد دو طایفه اند محبان ذات و منشاء وجد ایشان ذات بود و محبان صفات و منشاء
وجد ایشان عالم صفات در وجد محبان صفات فترات و وقفات بسیار اتفاق افتد بخلاف وجد
محبان ذات بسبب عموم ذات و خصوص صفات و نیز وجدی که از عالم صفات بود آن قوت
ندارد که وجدی که از آثار انوار ذات دارد پس واجد ذات در بدایت وجد بجهت قوت
و غلبه که دارد مغلوب سلطنت حال گردد و عقلش که رابطه تمیز و بصر قلبی است در تواتر اشعه
انوار ذات و غلبه آن متخطف و متطاهر شود و سررشته از دست تصرف و اختیارش مسلوب
گردد چنانکه محل حکم ظاهر که تفرقه است از محل حکم باطن که جمع است باز نشناسد و به افشاء اسرار
ربوبیت که مکنون خزینه عزت اند مبالات ننمایند و بمثل سبحانی و انا الحق زبان انبساط دراز
کنند و صوفیان این وجد را باعتبار تواتر و قوت غلبه حال خوانند و باعتبار رفع تمیز سکر و
اما صحو عبارت است از معاودت قوت تمیز و رجوع احکام جمع و تفرقه با محل و مستقر خود و
بیانش آن است که چون وجود سالک در نهایت حال بغلبه انوار ذات فانی و مستهلک شود
حق سبحانه در نشاة ثانیه او را وجودی باقی بخشد که از لمعان انوار ذات متلاشی و مضمحل نگردد
و هر وصفی که از وی فانی شده باشد اعادت کند پس عقل نیز که رابطه تمیز است معاودت
نماید مطهر از لوث حدوث و باقی به بقاء حق تعالی و برزخی گردد میان روح و نفس تا هیچ یک
در عروج از حد خود تجاوز نه نمایند و بر یکدیگر بغی نکنند و حکم جمع را با مستقر خود که عالم روح است
راجع گرداند و حکم تفرقه را با محل خود که عالم نفس است رد کند و ترتیب افعال و تهذیب اقوال
و حفظ آداب و کتم اسرار هر یک دیگر باره باز آمد و بر وجهی که از آفت زوال امین بود چون
معنی سکر و صحو منقش خاطر شریف شد بذکر خدشاتی که بر کلام حضرت معترض مستنبط میشود
متوجه میشوم **خدشهٔ اول** هرگاه کلام صوفیه کرام گاهی از صحو و تمکین و گاهی از سرچشمه سکر سر
بر می زند پس عموماً حمل کلام این طایفه بر صحو و تمکین نشاند خدشهٔ دوم صحو صرف بی
مزج سکر را عین قصور گفتن و صحو خالص را نصیب عوام دانستن سخن اختراعی نیست و

خلاف اصطلاح قوم و اجماع مشایخ بلکہ از ائمہ صوفیہ منقول است شیخ محی الدین بن عربی رضی اللہ عنہ در فتوحات میفرماید ولما کان الصحو انکشافا فلمراتب الامور قدمناہ فی الفضیلۃ علی السکر ای صاحبہ مقبول الحکم لمعرفتہ بالمواطن وان کان السکران صاحب حق الاتری الصحو فی السماء اذا صحت السماء ای زال غیمہا وانکشف لیعطی الشمس من حرارتہا لایخرجہ من الارض من النبات وتسخین العالم ان لہا اثرا فی ذلک کما اعطی الغیم ما فی قوتہ من الرطوبۃ فی الارض لاجل ذلک النبات فانّ حال السکر وحال الصحو فی الطبیعۃ فاذا لم یقم فائدۃ عند السکران فی الطریق ولا عند الصاحی فما ھو من اھل الطریق بل یکون کالصحو الذی معہ القحط عند العرب مسلما تشبیہ صحو و سکر بچشم غور نگریستنی است گیاہ و اشجار کہ بر سطح زمین میرویند و از زمین از بارش رطوبت کسب میکنند پس ہرگاہ مطلع صاف میگردد و دریں حرارتی پیدا می شود مادہ روئیدگی در زمین حاصل میگردد و گیاہ و اشجار میرویند اگر بارش دایما بارد عالم غرقاب گردد و اگر ہموارہ مطلع صاف باشد از قحط حیوانی و انسانی باقی نماند صفائی مطلع مشابہ است بصحو و غیم بسکر و طبیعت مثل زمین است پس برائے حصول مادہ طبع ضرور است کہ بقدر مناسب صحو و سکر باشد زیرا کہ سکر محض آفت است و صحو خالص نصیب عوام است و اگر بجز صحو خالص ہیچ نباشد پس میان سایر مردم و ارباب صحو خالص امتیازے نخواہد بود لہذا کدامی از بزرگان دین صحو خالص نداشتہ اند اگر این تصریح ابن عربی خلاف اصطلاح صوفیہ صافیہ و خارق اجماع است فلا بد من اثباتہ و دونہ خرط القتاد خدشہ سیوم صحو را بر سکر باتفاق ائمہ تصوف ترجیح نیست در کشف المحجوب مذکور است سکر و غلبہ عبارتیست کہ ارباب معنی کردہ اند از غلبہ محبت حق تعالی و صحو عبارتے از حصول مراد و اہل معانی را اندرین معانی سخن بسیار است گروہی این را بر آن فضل نہند و گروہے آن را برین مزیت دہند آنانکہ سکر را فضل نہند بر صحو آن ابو یزید است و متابعان وے گویند صحو بر تمکین و اعتدال صفت آدمیت صورت گیرد و آن حجاب

اعظم بود از حق و سکر بر زوال آفت و نقص صفات بشریت بود و ذهاب تدبیر و اختیار وے و فنار تصرفش اندر خود به بقاے معانی و قوای که اندر وی بوجود دارد بخلاف جنس وے و آن ابلغ و اتم و اکمل آن حال بود چنانکه داؤد صلوة الله علیه اندر حال صحو بود فعلے از وے بوجود آمد خداوند تعالے فعل وی را بدو اضافت کرد و گفت و قتل داؤد جالوت و پیغامبر صلے الله علیه وسلم اندر حال سکر بود فعلے از وی در وجود آمد که خداوند عز وجل او را بخود اضافت کرد و گفت وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى چون بنده بخود قایم بود چنان بود که چون داود را علیه السلام یکنظر بجاے افتاد که می نبایست یعنی بر زن اوریا دید آنچه دید و چون بنده بحق قایم بود چنان بود که پیغامبر را صلی الله علیه وسلم یکنظر افتاد هم از ان جنس زن زید بر زید حرام شد از آنچه آن نظر در محل صحو بود و این نظر در محل سکر بود و باز آنانکه صحو را[۹۱] افضل نهند بر سکر و آن جنید است رحمة الله علیه و متابعان وے گویند که سکر محل آفت است از آنچه تشویش حال است و ذهاب صحت و گم کردن سر رشته خویش در لطایف اشرفی مذکور است حضرت قدوة الکبرا میفرمودند در طیفوریان و جنیدیان اختلاف است در تفضیل ارباب صحو و اصحاب سکر طیفوریان[۹۲] بر آنند که اهل سکر فاضل اند بر اهل صحو چه سکر از مواهب الهی و صحو از مکاسب بندهٔ درگاهی هر آئینه مواهب عالی باشد از مکاسب جنیدیان بر آنند که صحو اعلی بود از سکر چه در سکر طریق ترقی بمدارج و سبیل تلقی بمعارج منقطع بخلاف صحو که

۹۱ آنچه حضرت معترض در زبدهٔ اسرار اتفاق مشایخ برین معنی نگاشته که عموما اهل صحو بر ارباب سکر تفضیل دارند مبنی است بر عدم اطلاع برین معنی که مشایخ را درین باب اختلاف است اند مسئله مختلف فیه دعوی اتفاق نازیبا است و خیلے بعید علی هذا آنچه حضرت معترض درمان رساله نگاشته که تفضیل خود بر غیر در مقام صحو واقع میشود زیرا که اهل سکر در مقام مشاهده احدیت ذات میباشند که از نفس خود غایت میباشند هرگاه ذات خود را مشاهده نکنند پس غیر راکے ملاحظه خواهند کرد قابل التسلیم نیست زیرا که چون در سکر نشاط کثیر و ذوق وافر پیدا گردد آنچه بر زبان ایشان برمی آید بخود انه و مستانه سر بر میزند و در حالت صحو که بشرایط علم متصف میباشند ظهور این چنین کلمات عقل تسلیم نکند و سبحانی ما اعظم شانی و لیس فی الدارین غیری و لیس فی جبتی سوی الله و انا الحق هم از کلمات سکر بالقایای سکر است صدور این کلمات را اشال این کلمات را بصحو خاص مخصوص

مراد ایشان خلاف بشریت بدل حق لا یتجاوز عنه ۱۲ منه این حیرة نعمک بالی بزیر طیفور بن عیسی بن سروشان ابسطامی کنیت شیخ ابو محمد طیفور دری از زر و سیاه منصور فی بود از کبار ایشان و طریق طیفوریه منسوب بود و مخصوص فی نجیب ۱۲

درروی حصول مراتب الہی ووصول بمناسب نا متناہی ہر لحظہ ممکن الوجود است پس مرتبہ اول را بمنقبت اغرچہ نسبت در رسالہ قشیری آوردہ است سکر بر صحو فضل دارد چہ صاحب سکر اہل انبساط و مواجید بود و از لطایف جمال در سکر کشف یابد و بندہ در سکر بشواہد حال قایم باشد و در حالت صحو بشر الیطعلم در مقام سکر بے تکلف بود و در وقت صحو بی تصرف و ہر کرا صحو بحق بود سکرہم بحق در ترجمہ عوارف اوردہ است کہ سکر ارباب قلوب را باشد و آن استیلاء حال است از مشایخ کبار و شیوخ نامدار بعضے وقت کلماتی متضمن عجایب اسرار وغرایب آثار در وجود آیدان بواسطہ بقایای سکر بود صاحب صحو را اینجا راہ نیست و نیز سکر بردو نوع است یکی سکر از محبت باشد و آن بے علت بود و توارد آن بر رویت منعم باشد یعنی بینندہ خود ندیدہ باشد و این از لوازم مقتدیان است دویم سکر از شراب مودت بود و آن معادل باشد از رویت نعمت کہ خود بیند و این را بر صحو فضل نتواند بود و صحو نیز بردو نوع است یکے بر اقامت محبت کشفی بود و دیگر صحو بغفلت است و این ہردو صحو مبتدیان است این صحو بران سکر فضل نباید انتہی خدشہ چہارم ادعای این معنی کہ صحو و سکر ضدانند کہ جمع نمی شوند خلاف تصریح اکابر صوفیہ است در بحر المعانی می گوید سکر و حیرت در طایفہ اہل سکر بر سہ وجہ است سکر محبت و سکر مہابت و سکر حمیت و ہر کلمہ کہ ازین مقام از مستان برآید و در شریعت مقبول نباشد انان کلمہ برایشان مواخذہ و عتاب نہ باشد سکر محبت مر خلیل ابراہیم علیہ السلام را بود دران روز کہ او را جانب آتش نمرودی امتحان حضرت صمدیت بود ہمچنین گوشت زہر آلودہ در شکم حضرت رسالت صلی اللہ علیہ و سلم ہیچ اثر نکرد زیرا کہ درونہ صلی اللہ علیہ وسلم در سکر محبت پر بود ہمچنین ابو الطیب

---

۵۱ درکشف المحجوب است اما سکر بر دو گونہ باشد یکے بشراب مودت و دیگر بکاس محبت و سکر مودتی معلول باشد کہ تولد آن اندر دید نعمت بود و سکر محبتی بے علت بود کہ تولد آن از رویۂ منعم بود پس ہر کہ نعمت بیند بر خود بیند خود را دیدہ باشد و ہر کہ منعم بیند چون بوی بیند خود را ندیدہ باشد اگرچہ اندر سکر بود سکر وی صحو باشد و صحو نیز بر دو گونہ باشد یکے صحو بر غفلت و دیگر

حجام چون حضرت رسالت را صلے اللہ علیہ وسلم حجامت کرد ہمہ خون حضرت رسالت بیاشامید
سکر دوم مہابت است چنانکہ عمر رضی اللہ عنہ ردای مبارک حضرت رسالت علیہ السلام گرفتہ
بروی می کشید و مانع می شد و می گفت کہ یا رسول اللہ بر جنازہ عبد اللہ آبی کہ او از منافقان
بود نماز نگذار و حضرت رسالت پناہ صلے اللہ علیہ وسلم بر عمر ہیچ مواخذہ نکرد سبب آنکہ
درون او سکر مہابت بود سوم سکر حمیت چنانکہ موسیٰ علیہ السلام سر ہارون علیہ السلام
را گرفتہ می کشید علماء ظاہر کہ ایشان از عالم جبروت کہ عالم انبیا است محروم اند گویند کہ این
چنین سکر در انبیا جایز نیست پس سکر محبت بمنزلہ غفلت است و حیرت چنانکہ در مستی خمر و
در خوردن خمر مراد مستی نیست بلکہ مقصود شارب انس و نشاط و ذوق است پس انبیا
علیہم السلام را علی التواتر و توالی وارد است و حاصل است از مستی معصوم اند کہ بیخبر
باشند اما ذوق و انس و نشاط از بیخبری نیست بلکہ کرامت من اللہ است پس سکر اولیا
نیز ہمبرین طریق است کہ اولیا در مقام اقتدا و متابعت اند و انبیا علیہم السلام در مقام
مسند مقتدا و امامت اند بدانکہ سکر شراب محبت بانسیات و ذوقیات بر انبیا علیہم السلام
نیز جایز است بی ہیچ قیل پس اگر این چنین سکر در اولیا قدس اللہ ارواحہم صادر شود انکار
نباید کرد خدشہ پنجم استعجاب ازین معنی کہ بزرگانے کہ صحو ایشان بسکر ممزوج ہست و
صحو صرف ندارند و باین نوع کلمات تکلم نکردہ اند داخل عوام اند مبنی است بر عدم رجوع بہ
کلام ائمہ تصوف در عوارف المعارف مذکور است فالسالک المجرد لا یوھل للمشیخة
ولا یبلغھا لبقاء صفات نفسہ علیہ فیقف عند حظہ من رحمة اللہ
تعالے فی مقام المعاملة والریاضة

از حادثات بر در آن صوفیان گریز	گر بود ناخوش اندوز نابود شادمان
ز ایشان شنو حقایق فقر از برای آنکہ	تصنیف را مصنف نیکو کند بیان

قال وگفتہ آید کہ سکر بسطامی کہ بے تحاشی قول لوائی ارفع من لواء محمد ازان بوجود

آمد ازین عبارت مدح سکر و اعلاء شان آن مفهوم است و درین نکته گفته آید که سبحانی البسطامی
بسبحانی من مساس ندارد که آن از دائره انفس و آفاق برآمده و این ورای انفس و آفاق است و آن از سرچشمه
جوش سکر زده و این از عین صحو برآمده اینجا ترجیح صحو نموده مفاخرت و مباهات بدان
کرده اید و گفته اید که سکر ظاهر شدن حالی است بر دل که ولی نتواند که پوشیده دارد چیزیرا
که پوشیدن آن واجب بود پیش از ظهور آن حال و این متحمل دو قسم است یکی آنکه آن
چیز منکر و قبیح است و پوشیدن وی ازین جهت بود یا صحیح است لیکن در ستر و کتمان
آن مصلحت دینی بود و لازم نیست که آنچه در کلام اهل الله واقع شود البته ازین قبیل باشد
نه از قسم اول از جهت عدم عصمت و خود ترک واجب که کتمان سر و رعایت مصلحت است
بر هر تقدیر لازم آمده است و صاحب سکر معذور است اگر بی اختیار محض گردد و اختیار و
تکلف را مدخل نبود بعد ازان سکرها را که در کلام اکابر واقع شده است عد کرده تحسین نموده
اید و مسلم داشته اید و دیگر[٥١] بر میگفتند که این بیچارها پی باصل نبرده گرفتار ظل مانده اند
اقول درین کلام حضرت شیخ رحمه الله در صدد بیان معارضات و منافات بوده است
که در کلام حضرت مجدد رحمة الله علیه واقع است فاما هر کسیکه بر مصطلحات صوفیه کرام اطلاعی
و وقوفی دارد نیک میداند که هیچ اختلاف بمیان نیست و آنچه ظاهر کرده شد مبنی بر عدم
اطلاع است بر کلام صوفیه صافیه قدس الله اسرارهم در پرده مباد که صاحب فتوحات
تعریف صحو باین عبارت فرموده الرجوع[٥٢] الی الاحساس بعد الغیبة بوارد قوی وارد قوی
سکر است سکر و صحو هر دو فی نفسها قوتی دارند چون سکر صاحب محل است اولا بر طبیعت
مستولی گردد محل بلحاظ نسبت و استعداد خود گاهی صحو را خواهد پس صحو طاری گردد این
توارد ضعف و قوت یکی بلحاظ دیگری نیست بلکه بخیال نسبت و استعداد محل است ازین
تقریر آشکارا شد که هر صحو بعد سکر باشد اگر صحو قبل سکر باشد باصطلاح صوفیه آن را صحو نخواهند گفت در فتوحات
مکیه می طرازد انه لا یکون صحو[٥٣] فی هذا الطریق الا بعد سکر و اما قبل السکر فلیس بصاحب سکر

[٥١] همچنین در چند نسخه یافته شد و در نسخه مطبع که بعض سکران در نسخه ۱۳۰۷ هجری مطبع که نبشته اند واقع است والله اعلم ازان چه مراد است ۱۲ منه

[٥٢] ای بسوی احساس رجوع کند بعد غیبت یعنی از لا ادراک قوی وارد است و هم ۱۲

[٥٣] ... صحو بعد سکر باشد صحو که قبل سکر باشد پیش صاحب آن نه صاحب سکر است نه صاحب صحو ۱۲

وَ اَدْهُوْ صَنَارِ حِمَهٖ صَحْو بلکه بیخیمن صحو را صاحب حضور و بقا خواهند گفت در حالت سکر تمایزی در میان اموری که لایق اذاعت و اشاعت است و یا اختفا و استتار است باقی نماند و بسا باشد که اموری که بر زبان آمد چون بحالت صحو در آیند تمایز تام حاصل گردد و آنچه قابل اذاعت است بر زبان آرند و آنچه لایق استتار است مخفی دارند ازین سبب قول صاحی مقبول است و قول سکران مقبول نیست اگرچه قول سکران هم حق باشد لیکن این کلیه نیست مشهور است که حضرت شبلی رحمة الله علیه فرمودند که ما و منصور حلاج[۵] از یک کاسه نوشیدیم پس حلاج سکر آورد و محبوس و قتل گردید چون بحلاج این خبر رسید گفت که اگر شبلیؒ نوشیدی آنچه نوشیده ام حالتش همان شدے که من دارم یا همان گفتی که من گویم چون شبلی از ارباب صحو و تمکین بود و حلاج از ارباب سکر قول شبلیؒ را بر قولش ترجیح دهم چون حالت صحو حالت امتیاز است پس صاحب صحو استغفار کند از نیکه بحالت سکر امر پوشیدنی را برملا گفته چون سکران مثل نایم یا مجنون نمی باشد بلکه او را فی الجمله احساس باقی باشد لهذا استغفار کند و عرفا شطحیات را تاویل کنند چون این امر منقش خاطر شریف گردید پس دانستنی است که در کلام حضرت مجدد رحمة الله علیه تعارضی و تخالفی نیست چون در مکتوب شریف اندراج یافته بود که ارباب

۵ منصور حلاج با شیخ ابو القاسم جنید و غیره مشایخ صحبت داداشت ابو حامد غزالی در مشکوة الانوار کلمات منصور را مثل انا الحق و ما فی الجبة الا الله را محامل حسنه برآورده و گفته که این از فرط محبت و شدت وجد صادر شده روزی در مجلس حامد بن عباس وزیر امام مقتدر بحضور قاضی ابی عمر کلامی از منصور سر زد قاضی و فقها حاضر مجلس قلم بفتوای قتل وے برداشتند منصور ایشان را منع کرد و گفت که من مسلمان هستم و از اهل سنت از فتوای قتل اجتناب نمائید ایشان هیچ اصغا نکردند منصور بار بار همین کلام را اعاده میکرد مگر ایشان فتوای قتل بر نگاشتند حلاج همان وقت مقید کرده شد وزیر بمقتدر ساز تمامی کیفیت مجلس اطلاع داد مقتدر حکم داد تا ایشان را هزار تازیانه زنند اگر باعث هلاکت شود فبها والا بانه هزار تازیانه زنند بعد ازان گردنش زنند وزیر بجلادش داد و گفت که دو بار حسب حکم مقتدر او را تازیانه زنند پس دستش بریده شود بعد پایش پس دست دیگرش پس پاے دیگرش پس گردنش زده شود و جسمش سوخته شود اگر ترا الغر رسید که من فرات کردند و خاکسترش در دجله انداختند و سرش بر پل بغداد آویزان کردند ۱۲

سکر اگر این قسم سخنان شطح آمیز نویسند گنجایش دارد اما از ارباب صحو اظهار این سخنان بسیار مستبعد است بران شبہہ می شد کہ از ارباب صحو چگونہ کلمات شطحیہ صادر شد بجوابش افادہ فرمود کہ درین سخنان مزج سکر است و در سکر مراتب کثیر ند با صحو سکر باشد و درین مقام شطحیات حضرت بسطامی و حضرت جنید علیہما الرحمہ ذکر کردہ و انچہ در مکتوب ہشتاد و ہفتم فرمود کہ سبحانی بسطامی بسبحانی من مساس ندارد وجہش مفصلاً سابقاً گذشت ۵

چند عارفے زخود رستہ	بمقامات قرب پیوستہ
شدہ از قید خویشتن مطلق	ذات و وصف او شدہ ہمہ حق
ہر کہ افتد ز آب و گل نظرش	شود از خود تصور بسرش
چون شود کشف سر ربانی	سر زند ز و صدائے سبحانی

قال و از زبان حضرت خواجہ شنیدہ شدہ است کہ میفرمودند کہ شیخ عبد اللہ انصاری فرمودہ اند کہ بر بایزید دروغہا بستہ اند یکی ازان جملہ انکہ گفت خیمہ بر پہلوی عرش زدہ ام وَلِوَائِيْ اَرْفَعُ مِنْ لِوَاءِ مُحَمَّدٍ ہم ازان جملہ خواہد بود بلکہ اشنع و اقبح است از اول و قول سبحانی را تاویل مشہور است کہ در عوارف مذکور است کہ آنرا حکایت عن اللہ گفتہ است و اقوال کہ از شیخ جنید بغدادی آوردہ اند کہ ہو العارف و المعروف ولون الماء لون انائہ و المحدث اذا قورن بالقدیم لم یبق لہ اثر بر تقدیر صحت صدور ان از ایشان از باب فنا فی التوحید است و این مذہب حال و مقام این قوم است اینجا سکر چیست شیخ ابن عربی کہ بیان وحدت وجود و اثبات آن میکند بران نہجی کہ معتقد اوست از سکر نیست مذہب و معتقد ایشان ہمین است و مذہب شیخ جنید اگر ہمین است خیر و الا اشارت است باصالت و حقیقت وجود حق سبحانہ و فرعیت و عاریت وجود خلق و فنا و اضمحلال این وجود در نظر شہود و در مقابلہ وجود حقیقی و غلبہ و سطوت این بر آن وَلَوْنُ الْمَاءِ لَوْنُ اِنَائِہٖ تمثیل و تصویر است برای ظہور صفات و افعال وی تعالی

در مکنونات بحسب استعداد و قابلیت ایشان و ظهور ذات وی تعالی و تقدس در مرایا و مظاهر چنانکه اہل وحدت وجود می گویند **اقول** بدین کلمات و دیگر کلمات که بطور شطح بسوی حضرات عارفین مشار الیهم بالبنان منسوب اند مردم اختلافها دارند بعضے نسبت به بعض کلمات گویند که دروغ بربسته شده و برخے بسوی تاویل متوجه شوند مگر قول جمهور عرفا ہمین است که این چنین کلمات از سرچشمه سکر برآمده اند اگر بالفرض نسبت بعض اطمینان حاصل گردید که دروغ است فاما نسبت بعض دیگر چه توان گفت بجز آنکه گردن تسلیم خم کرده آید و اگر نسبت بعض قایل بسکر شدند چار ناچار تسلیم قول حضرت مجدد رحمة الله علیه لازم می آید تسلیم کردم که نزد بعض چنان است که در انتساب کلمات توحید بر حضرت بایزید بسطامی قدس سره دروغها بسته اند فاما درین شبهه نیست که بعض عرفا می گویند که آن کلمات از سرچشمه سر برزده پس محتاج به تاویل خواهند بود چنانکه شطحیات را تاویل کنند قول حضرت جنید رحمة الله علیه[۹۳] هو العارف والمعروف ولون الماء لون انائه از قبیل فنا فی التوحید نیست و الا در زیر متصوفین مذکور می شد و محتاج تاویل نمی شد پس از شطحیات باشد و درین مکتوب بحث از شطحیات شیخ محی الدین عربی نیست تا ضرورت ذکر مذهب وی می بود معهذا شیخ محی الدین بن عربی نسبت بدیگران لب به شطحیات بیشتر می کشاید و این مسئله را حضرت مجدد رحمة الله علیه در مکتوب دو صد و هفتاد و یکم از جلد اول بشرح و بسط تحریر فرموده سطری چند از ان درین مقام نقل کرده میشود اول کسیکه تصریح بتوحید وجودی کرده است شیخ محی الدین رض بن العربی است عبارات مشایخ ما تقدم هر چند که از توحید و اتحاد خبر می دهد اما قابل حمل اند بر توحید شهودی چه هرگاه غیر حق را جل شانه نبینند بعضے گویند لیس فی جبتی سوی الله[۹۴] و بعض ندای سبحانی زنند و بعض لیس فی الدار غیره[۹۵] دیار را ندا در دهند این همه گلها است که از شاخ به یک بینی می شگفد هیچ کدام را دلالت بر وحدت وجود نیست و آنکه مسئله وحدت وجود را مبوب و مفصل ساخته اند و در رنگ صرف و نحو تدوین نموده شیخ محی الدین

رضی اللہ عنہ است و بعضے از معارف غامضہ این مبحث را مخصوص بخود گردانیدہ حتی کہ گفتہ خاتم النبوت بعضے از علوم و معارف را از خاتم الولایت اخذ می کنند و خاتم الولایت محمدی خود را می داند و شراح در توجیہ آن گفتہ اند کہ بادشاہ از خزینہ دار خود چیزے بگیرد چہ نقصان دارد انتہی در مکتوب ہشتاد و نہم از جلد ثالث مذکور است چون نوبت بشیخ بزرگوار محی الدین بن عربی قدس سرہ رسید او از کمال معرفت این مسئلہ دقیقہ را مشرح ساخت و مبوب و مفصل گردانیدہ و در رنگ صرف و نحو در تدوین آورد مع ذلک جمعی ازین طایفہ مراد او را نفہمیدہ تخطیہ او نمودند و مطعون و ملام ساختند و درین مسئلہ در اکثر تحقیقات شیخ محق است و طاعنان او دور از صواب بزرگی و وفور علم شیخ را از تحقیق این مسئلہ باید دریافت نہ رد و طعن او باید کرد انتہی تفصیل در مقدمہ گذشت **قال** و فرمودہ اید کہ اگر صحو خالص بود کہ افشای اسرار آنجا کفر بود و خود را از دیگرے بہتر دانستن شرک بود انتہی سابقاً معلوم شد کہ این کلیہ نیست کہ اگر بصحو باشد و بامر باشد کفر نیست اگر صحیح است در اظہار آن فوت مصلحتے نیست و اگر نہ وقوع آن از اہل صحو ممنوع است و خود را از دیگرے بہتر دانستن شرک چرا باشد ظاہرا سہو قلم است و صحیح کبیرا است **اقول** سخت مشکل است کہ حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ سخن از معارف گوید و حضرت شیخ اعتراض حسب مذاق علماء ظاہر میفرماید اگر حضرت شیخ بر اصطلاح صوفیہ توجہ فرمودی لب بچنین اعتراض نکشادی ؎

آنکس کہ پا نہاد بسوے تو سر نداشت	وانکس کہ سر نہاد بپاے تو بر نداشت

فی الواقع در صحو افشای اسرار کہ اخفای آن ضروری باشد نشاید چہ مقتضاے صحو آن است کہ اسرار مخفی داشتہ شود انچہ در حالت سکر از اسراری کہ اخفای آن لازم بود بر زبان رفتہ باستغفار تدارک نمودہ آید در فتوحات مکیہ میطراز د و معنی الصحو انہ یکشف لہ الحق اللہ فی الامور التی استفادھا فی حال سکرہ و رد علیہ فیعلم عند صحوہ ما ینبغی ان یذاع منہا فی العموم والخصوص وما ینبغی ان یستر فان کان قد ذاع منہا

لہ معنی معرفان است کہ اسرار حالت سکر بروا مورے ظاہر باید کہ در حالت سکر از او شود پس بدانکہ ... جز قابل افشا ... کمال لایق اخفا ... گفتہ کہ اخفای او لازم ... استغفار ... است برای استغفار ... مقام است ... بر زبان رفتہ ... مقام ... استغفار ... چنین ... بر زبان رفتہ ... بعبارت ۱۲

فی حال سکرہ شیئا فیعطیہ الصحو ان یستغفر اللہ من ذلک وعذرہ مقبول
وان الاستغفار عندنا فی طریق اللہ یکون فی مقامین المقام الاول ماذکرناہ
وھو ان یبد ومنہ مایکون مستورا فیجب علیہ الاستغفار من ذلک وقد یقع
الاستغفار ممن لا یبد ومنہ شئ یوجب الاستغفار فیستغفر من ھذا مقامہ
ای یطلب ان یسترہ اللہ فکشف عنا ثتہ ان یبد ومنہ بحکم ذلک الحال وما ینبغی
اَنْ یَسترہ وھذا ھو المقامُ الثانی الذی لاھل الاستغفار فیندبون یطلب
الستر عن اللہ عز وجل عن حکم یوجب علیھم الاعتذار من وقوعہ
وَھٰذَا ھُوَ اِسْتِغْفَارُ الْاَکَابِرِ مِنَ الرِّجَالِ الْمَعْصُوْمِیْنَ
وشرک درین مقام حسب اصطلاح متصوفین است نہ متکلمین از عدم مزاولت
کلام صوفیہ این چنین خدشات وارد کردہ میشود نزد صوفیہ رویت غیر را شرک گویند پس
خود را از غیر بہتر ندانستن چرا شرک نباشد در کشف المحجوب مذکور است ابوبکر شبلی گوید التصوف
شرک لانہ صیانۃ القلب عن رویۃ الغیر ولا غیر تصوف شرک است از انچہ آن صیانت دل بود
از رویت غیر و وجود غیر نیست یعنی اندر اثبات توحید رویت غیر شرک بود و چون اندر
دل غیر را قیمت نبود صیانت کردن مر او را از ذکر غیر محال بود نیگریدانتہی مولانای روم فرماید

تا کہ باشد یاد غیری در حساب — ذکر مولی باشد از تو در حجاب
تا بود یک ذرہ از ہستی بجای — کفر باشد گر نہی در عشق پای
گر ہمہ عالم ثواب تو بود — چون تو باشی آن عذاب تو بود
گر شوی چون خاک ذرہ پایمال — تا ابد جان را بدست آری کمال
تا تو با خویشی عدد بینی ہمہ — چون شوی فانی احد بینی ہمہ

مولانا عبد الرحمن جامی در نفحات در ذکر ابوبکر شبلی می آرد عبد الرحمن خراسانی گوید کہ شخصے
بدر سرای شبلی آمد در بزد شبلی فراز آمد سر برہنہ و پاے برہنہ گفت گرامی خواہی گفت

شبلی علیه الرحمه راگفت نه شنیدی که مات ملهم کافرا الا رحمه الله شیخ الاسلام گفت که لقس مع درا
مے گفت خوش گفت هرآنکه گفت ؏

هران کو غافل از حق یک زمان است	درآن دم کافر است اما نهان است

قال و نوشته اند که این فقیر که این همه دفاتر در بیان علوم و اسرار این طایفه علیه نوشته است ظاهرا بخاطر شما قرار یافته است که از روی صحو خالص نوشته است بی مزج سکر حاشا وکلا که آن حرام و منکر است وگذاف و سخن باقی است انتهی سبحان الله تا اکنون گمان این بود و از کلامهاے شما نیز کنایت و مشافهة معلوم میشد که ایشان صاحب صحو و تمکین اند و از سکر و تلوین منزه و مبرا اند درین وقت چنین معلوم میشود که صاحب سکر بوده اند و مقرر است که مرتبه اهل سکر سافل و نازل است پس تحقیقات و تدقیقات که کرده اید بنا بر اثبات سکر کرده آید یا براے تصحیح و تصدیق انچه واقع شده است باین سکر برای اثبات سکر چه معنی دارد و اگر انچه واقع شده است باین سکر صحیح و موسس بر قواعد طریقت و موافق قرار داد اهل حقیقت است چنانکه از بیان کردن حقایق و معارف برای اثبات او ظاهر میشود چه غم دارند و چه احتیاج باعتذار و انکسار است والا از اول می بایست گفت که معذور دارید چیزے از مستی و بیخودی واقع شده است و بعد از نشستن غبار مستی آن سخنان را از حیز اعتبار و صفحه روزگار می تراشیده و محو نموده و توبه کرده وَكَلَامُ السُّكَارٰى يُطْوٰى وَلَا يُرْوٰى عجب است ازین طور کسیکه جمیع فضائل و کمالات محمدی علیه افضل الصلوة والسلام و اکملها حاصل کرده و باقصی الغایات مراتب متابعت و کمال رسیده در قرب و وصول بجای رسیده که همه را پس انداخته و حقیقت را بی پرده دیده و دریافته گرفتار باشد به سکر دیگران خود چه کار کنند که باصل نرسیده گرفتار ظل مانده اند و محجوب اند از ایشان اگر بجهته لقاے حجاب سکری و بے تمیزی واقع شود عجب نباشد **اقول** این کلام از سر تا پا مخدوش است اما اولا پس اگر تا اکنون این گمان بود که حضرت مجدد رحمه الله صاحب صحو و تمکن اند بدون مزج سکر پس این گمان فاسد بود صحو خالص نصیب عوام است و حضرت مجدد رحمة الله علیه

جای دعوی این امر نکرده اند که صحو خالص دارند وَمَنِ ادَّعٰی فَعَلَيْهِ الْبَيَانُ اما ثانیا
هرگز مقرر قوم نیست که مرتبه اہل سکر نازل و سافل است بلکه این مسئله مختلف فیہا است چنانکه مذکور
شد اما ثالثا پس انچه حضرت مجدد رحمة الله علیه تحریر فرموده اند نه برای اثبات سکر است و نه
برای تصحیح و تصدیق این معنی که انچه واقع شده بسکر بلکه تحقیق این معنی است که بزرگان سکر
کلام کرده اند و کلام سکر قابل ملامت نیست فاین هذا من ذاک درین کلام از حضرت
مجدد رحمة الله علیه اعتذار و انکسار دانستن غلط فهمی است از حضرت مجدد رحمة الله علیه هیچ جا کلامی
صادر نشده است تا گنجایش این قول باشد که معذور دارید چیزی از مستی و بیخودی واقع
شده است بدیدهٔ تامل بنگرند که جواب بعد از تسلیم بطور قضیه شرطیه است و کدامی شرطیه
مستلزم تحقق مقدم نیست میفرمایند مخدوما این قسم سخنان که مبنی از افشای اسرار باشد و از
ظاهر مصروف در هر وقتی از مشایخ طریقت قدس الله تعالی اسرارهم بظهور آمده است و عادت
مستمرهٔ این بزرگواران گشته امری نیست که این فقیر آن را ابتدا کرده باشد و اختراع نموده
لیس هٰذا اول قارورة کسرت فی الاسلام پس این همه شور و غوغا چیست اگر لفظی صادر
شده است که ظاهرش مطابقت بعلوم شرعیه ندارد آن را باندک توجهی از ظاهر مصروف
نموده مطابق باید ساخت و مسلمانی را متهم نباید کرد اشاعت فاحشه و تفضیح فاسق هرگاه در
شریعت حرام و منکر باشد تفضیح مسلمانی بمجرد اشتباه چه مناسبت بود انتهی اما رابعا پس بر
تقدیر تسلیم میگوییم که حضرت مجدد رحمه الله در معارف لدنیه می فرماید باید دانست که در هر
مقامی از مقامات ولایت و شہادت و صدیقیت علوم و معارف جدا است که مناسبت
آن مقام است در مرتبه ولایت علوم سکر آمیز بسیار است که سکر غالب است و صحو مغلوب و در مرتبه
شہادت که ثانی درجه است از درجات ولایت سکر مغلوبیت پیدا می کند و صحو غالب می آید
اما زوال سکر بالکلیه نیست و در درجه صدیقیت که ثالث مرتبه است از مراتب ولایت و منتہای
درجات ولایت است و فوق آن درجه ولایت نیست بلکه مرتبه نبوت است علوم آن درجه

بر کسی پیدا آن کند ... ابن اهل ... سکر ...

از سکر تمام برآمده اند و مطابق علوم شرعیه گشته صدیق همین علوم شرعیه را بطریق الهام اخذ می کند چنانکه نبی علیه الصلوٰة والسلام وآله بطریق وحی اخذ می نماید صدیق و نبی را تفاوت در طریق اخذ است نه در ماخذ که هر دو از حق سبحانه و تعالی اخذ می کند اما صدیق به تبعیت نبی باین درجه میرسد نبی اصل است و صدیق فرع او و نیز علوم نبی قطعی است و علوم صدیق ظنی و نیز علوم نبی بر غیر حجت است و علوم صدیق بر غیر حجت نیست ؎

در قافله که اوست دانم نرسم	این بس که رسد ز دور بانگ جرسم

صلوات الله تعالی و تسلیماته علی نبینا و علی جمیع الانبیاء والمرسلین و علی الملائکة المقربین و علی اهل الطاعة اجمعین پس اگر درین رساله بعضے از علوم و معارف طریق شافی و تباین بایکدیگر واقع شده باشد حمل باید کرد تباین علوم را به تباین درجات ولایت که هر عالم را علم جدا است حقیقت علوم توحید مناسب بدرجه ولایت دارد و از علوم درجه شهادت اگر خواهی معلوم کنی پس معرفتے را که درمیان کریمه لیس کمثله شیئ مذکور شده است نیک دریاب که علوم آن مقام از علوم مرتبه شهادت اند و چون در ان موطن خود را و صفات خود را میت یابد لاجرم آن مقام امقلب بقلب شهادة کرده اند و علوم صدیقیه خود بعینها علوم شرعیه است چنانکه بالا گذشت والعلوم الصحیحة والمعتبرة هی المطابقة بالعلوم الشرعیة یثبتنا الله سبحانه علی الشریعة الغراء بحرمة صاحبها علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام انتهی پس کلامیکه از عالم ولایت سر بر زده باشد و یا سکر ممزوج باشد در ان منقصتے نیست ؎

اندکے پیش تو گفتم غم دل ترسیدم	که دل آزرده شوی ورنه سخن بسیار است

قال نوشته اند که سخن با فان بصحو خالص متفطعت اند بسیار اند چرا این قسم سخن نیافتند و دل های مردم از جا نه برند اگر مراد دلهای خواص است مثل این سخنان آن را از کجا از جا می برند و محظوظ مے سازند اگر دلهاے عوام است دلربائی و فریفتن آنها چه مقصود است و چه اعتبار دارد و در اصل سخن اعتبار ندارد مدار بر آن نیست بسا کس که سخنان کاملان گویند و کامل

نباشند و بسا کس که حرف زدن ندانند و کامل باشند الحمد للہ آنجا که ایشان اند هم کمال است و هم سخن سخنان خوب شاب یار اند و دل ربا اند اما این سخن شنیع که نسبت بآنحضرت صلی اللہ علیه و آله و سلم بے ادبی و گستاخی کرده اید آن هنر را مے پوشد و بدنام مے سازد **اقول** مراد از مردم عام است خواص باشند یا عوام اگر حضرت معترض ازان محظوظ نه شوند آن قصور سخن نیست ۵

سخن شناس نهٔ دلبرا خطا اینجا است	چو بشنوی سخن اهل دل مگو که خطا است

مگر هرگاه خود حضرت شیخ بیشترے از سخنان حضرت مجدد را خوب و دلربا تجویز کنند و بزعم خود صرف چند سخن را محمول بر بے ادبی و گستاخی نموده اند باعث بدنامی خیال کنند پس استفسار از مردم که خواص اند یا عوام لغو و باطل خواهد بود ۵

می نماید که سر عهد شکستن داری	خشم این بار تو چون رنجش هر بار تو نیست

و بے اعتباری اصل سخن موجب فراوان تعجب است کلام حضرت غوث صمدانی رضی اللہ عنه که جن و خضر و ارواح انبیا را اللہ برای استماع آن حاضر مے شدند كَمَا يَظْهَرُ مِنْ بَهْجَةِ الْاَسْرَارِ دال است بر اصلیت سخن ۵

تا مرد سخن نه گفته باشد	عیب و هنرش نهفته باشد

منقول است که روزی حضرت غوث الاعظم بر سر منبر بیان علوم و معارف میفرمودند درین اثنا گذر حضرت خضر واقع شد حضرت فرمودند ای اسرائیلی بیا کلام محمدی بشنو بلکه اگر در کلام ملک العلام بدیده بصیرت نگریسته شود از ان ظاهر خواهد شد که کلام در اصلیت کلام هیچ اصلے ندارد حضرت مجدد رحمة اللہ علیه در رساله مکاشفات غیبیه می فرماید صفت کلام بلکه شان کلام که کلام مادر آنست برای آن محتاج الیه است که افاده بے آن متصور نیست پس جمیع کمالات ذاتیه و شیونات ذاتیه اولا در مرتبه آن صفت بلکه شان فائض مے شوند و از آنجا بعالم افاده می آیند مثلا شخصے که کمالات بسیار دارد می خواهد که آن کمالات را ظاهر سازد اولا آن را در مرتبه قوة کلامیه فرود می آرد و از آنجا اظهار آن می نماید پس در واجب تعالی و تقدس در مرتبه

شیونات کہ زاید بر ذات نیستند الا باعتبار شان کلام باین معنی مخصوص گشت و ہرچہ از کمالات
در مرتبہ ذات و شیونات متنوع بود تمام در شان کلام فایض گشت حاصل تمام حقیقت ان
شان ہمین قران است و پس ہمین عبارت عربی و ترتیب معہود مکتوب در مصاحف و ہم
کتابیکہ بر نبی صلے اللہ علیہ وسلم منزل شدہ است جزویست از اجزاء این قران کہ از بعض
عبارات او بہ بعض وجوہ مستفاد است و تخلیق جمیع مکنونات من الاول الی الآخر مستفاد از
وَاِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَیْءٍ اِذَا اَرَدْنَاهُ اَنْ نَّقُوْلَ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ مصداق این قول است و این قران باین عظم
شان داخل دایرہ اصل است ہیچ ظلیتے باو راہ نیافتہ و ہمانا کہ آنچہ بعضے اکابر اولیاء اللہ رضی
اللہ عنہ میفرمودند کہ قران از مرتبہ جمع است ناظر این معنی است و قابلیت اولی کہ معبر بحقیقت
محمدیہ است علیہ من الصلوة اتمها ومن التحيات اكملها ظل این قران مجید است
پس این قابلیت نیز جامع جمیع کمالات ذاتیہ و شیونات ذاتیہ باشد لیکن بطریق ظلیۃ نہ
بطریق اصالتہ و قران بطریق اصالت جامع است و ہمین مناسبت قران مجید بران سرور
منزل گشت و اورا باین نعمت عظمی مخصوص گردانید و ہمانا کہ اشارت حضرت عایشہ صدیقہ
رضی اللہ تعالے عنہا کہ حضرت صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم در شان او فرمودہ خُذُوْا شَطْرَ
دِیْنِکُمْ مِنْ هٰذِهِ الْحُمَیْرَاءِ در بیان خلق آنسرور علیہ الصلوة والسلام والتحیہ فرمودہ کان خلقہ
القرآن بہمین مناسبت است کہ اصالتہ او ظلیۃ است و بزرگی شریعت اورا علیہ الصلوة
والسلام از ہمین قیاس باید کرد کہ متابعت او را سرمایہ جمیع سعادات می باید دانست ع
این کار دولتست کنون تا کرا دہند * این علمیست کہ مخصوص ببعضے احاد افراد
است کہ بہ خلق قرانی اورا تخلق گردانیدہ اند و بنور او دیدہ بصیرت اورا مکتحل ساختہ فہما
رانظر تا باینجا نمی رسد و از مراتب ظلیت نفوذ نمی کند۔ دقایق علوم مقامات ظلیہ مخصوص
بہ بعض افراد اقطاب است بلکہ اقطاب ارشاد مدار را کار دیگر در پیش است و بجذبتے
خاص مخصوص اند فطوبی لمن جمع بین المرتبۃ القطبیۃ والفردیۃ کجنید البغدادی سید

مائیہ مجذدیہ

الطائفۃ تقبلہ اللّٰہ عنہ و این نسبت فردیت از رلائی شیخ محمد و ند اب به اصا گشته پیر او در تحصیل نسبت قطبیہ شیخ سری سقطی است رضی اللّٰہ تعالیٰ عنہم و سید الطایفہ نسبت قطبیہ را در جنب نسبت فردیہ فراموش کرده میگوید مردم میدانند که من مرید سری ام من مرید محمد قصاب ام بر اصل آن سخن رویم و گوئیم که در قران الفاظ ماضی و استقبال برای آنست که جمیع ازمنہ ازلیہ و ابدیہ از نظہور امدہ اند بعضے ازان بماضی تعلق دارند و بعضے دیگر بحال و بعضے اخر باستقبال و او شامل کل ہست پس مضی و استقبال نسبت بقران نباشد بلکہ بہ نسبت بعضے ازمنہ باشد کہ قران شامل است بران مثلا شخصے از احوال گذشتہ خود تعبیر بماضی می کند پس ان ماضویہ نسبت بزمان حال آن شخص است نہ بہ نسبت آن شخص و شخص جامع جمیع ازمنہ است واللّٰہ سبحانہ اعلم بالصواب الملہم بطریق السداد واللّٰہ یحق الحق وھو یھدی السبیل پس مصدق قران بمطابع احکام برطبق آن مصدق جمیع کتب سماوی است و حاوی کمالات جمیع شرایع انبیاء صلوات اللّٰہ تعالیٰ وسلامہ علیہم اجمعین و مکذب این کلام اللّٰہ مکذب جمیع کتب منزلہ است و عدم اتیان بموجب این شریعت مستلزم حرمان عظیم است ؎

محمد عربی کابروی ہر دو سرا است　　　کسے کہ خاک درش نیست خاک بر سر او

انتہی **قال** این کلمات بقصد استفسار و استکشاف حال و دفع تالم عارض بیان و تسکین حرقت صدر نوشتہ شد و قصد ان داشت کہ چیزی بنویسد و بالزام نفس خود و افحام راضی باشد اصل غرض نصیحت و خیر خواہی و کشف حال است کہ الدین النصیحۃ این را در چند مجلس املا نمودہ و ہر بار استخارہ بجناب حق و استفادہ از شر نفس و شیطان و تبری از حول و قوت بمبالغہ اکید و الحاح تمام می نمود و مے نوشت امید کہ معذور باشد بلکہ ماجور گردد **اقول** تحریرے کہ بقصد استفسار و استکشاف حال املا شدہ ... ان اطالت و دراز نفسی روا نداشتہ ... است کہ انچہ گفتہ شد بطور الزام است و نقض و ابرام ؎

ما را بغمزہ کشت و قضا را بہانہ ساخت　　　خود سوی ما ندید و حیا را بہانہ ساخت

دستے بدوش غیر نہاد از رہ کرم ٭٭ ما را چو دید لغزشش پا را بہانہ ساخت

چون حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ حکم فرمودہ اند تا اوقات خود با جو بہ ہمچو امور ضائع نکردہ شود و نیز بہ خیال حضرت معترض زینہار دل متوجہ بتحریر ما بہ الانکشاف نمی شد مگر چون درین زمان بعضے اعیان بطور مدعی سست گواہ چسپت متمسک باین خدشات بودند بطور صلح کل کہ آب و گلم را بان خمیر نمودہ اند قلم برداشتم و بر سب و شتم گوتہ نظران اصلا متوجہ نشدہ بدفع اصل خدشات سطرے چند بر نگاشتیم درین مقام اشعارے چند در ترغیب صلح کل از خوان یغما گذارش میرود

مثنوی

ر ... غزالان نا خوش ا... ٭ الفت طبعی بعالم دلکش است

شعلہ الفت چراغ ... ہا است ٭ صیقل زنگ رخ آئینہ ہا است

نسبت درجاے کہ رنگ اتحاد ٭ جلوہ از گلشن معنی کشادہ

نقش جمعیت تسلی مایہ ایست ٭ بال ہر خطش تجلی سایہ ایست

پردہ بیگانگی غفلت نوا است ٭ از بم و زیر مخالف پر صدا است

صلح کل آئینہ عرفان بود ٭ بلکہ نور عارض ایمان بود

از بہارش رونق بستان ... ما ٭ زو بود نسترن ان بہار جان ما

گین خمیر آب و نار و باد و خاک ٭ گرنہ گردیدے جلا زان نور پاک

کے شدے شوخی نما حسن وجود ٭ کے شدے حیرت فزا نور شہود

یافت از موج نسیم امتزاج ٭ نقش این ایجاد در رنگ مزاج

طبع وحشی آہوان را در خور است ٭ خار این صحرا دماغ اخگر است

چون وجود خویش بینی در جہان ٭ عشق تو پیدا بہ گردد از نہان

صلح کل زین جلوہ الفت پرور است ٭ در ... ناشتی باین جوہر است

تا نگردد رفع وضع التقاب ٭ کے بہ بینی روی او را بے نقاب

جان نگردد تا بدل وحدت خیال — تا نباشد در دوئی تغییر حال

کی بچشمانت تواند کرد گل — جلوهٔ طاوس خوبی صلح کل

حکایت

اندرین[۵۱] کاشانهٔ کثرت اساس — بود از ارباب دل معنی شناس

از تقدس طبع او آئینه خیز — وز صفا قدوسیان را آب ریز

وحدت[۵۲] ایجادی ز هستی پرفشان — از صنم سوی حرم محمل کشان

مست جام ساقی آن بزم بود — تا هزاران جلوه در مستی نمود

نزد او شد بوالفضول خام کار — وحشت ایجاد طلسم اعتبار

از بهار معرفت رنگی نداشت — بلبل آسا شوق آهنگی نداشت

گفت کای فیض تو نور نشاء دل — نوریان از پاکی طبعت خجل

یک نگاه لطف بر رویم بکن — دام چین[۵۳] و صید آهویم بکن

کین دل از نیرنگ دنیا مایل است — از دم اعجاز کیشان غافل است

در جوابش گفت کای محو هوس — مرغ بال[۵۴] افشان کی آید در قفس

کین قفس بستان اهل دل بود — کی از و طبع هوا مایل بود

کی ز وحشت آهوان آید بدام — کی بود اهل هوس از بند رام

چون شنید این نکته شورش خیز شد — از تمنا اضطراب انگیز شد

---

۵۱ بوالهوس نزد عارف آگاه درآمد و استدعای بیعت نمود عارف ابا کرد چون استعداد او ملاحظه فرمود گفت که در فلان گلشن برو و درختانش بسوز و دبیر و باغبان را بزن بوالهوس چون شنید سهل دانست در آن گلشن رفته درختانش سوخت و باغبان را بسیار زرم کرد باغبان بر پای او افتاد و گفت که گلشن را سوختی و مارا زدی تا کاسل بجال تو هویدا است امروز بیا لام تا دست و پایت مالم و ضیافتش کنم ابا نمود و از غیظ برخاست حاضر عارف این داستان بیان کرد عارف گفت چون حلم شامل و داری بیعت تو قبول کنم ورنه بوالهوسی بگریخت و راه خویش گرفت ۱۲ ۵۲ قوله وحدت ایجادی الخ وحدت ایجاد بمعنی

گفت شیخا صید[۱] دامت گشته ام / بهر تسخیر تو رامت گشته ام

آتشے از الفتت افروختم / خرمن حرص وهوا را سوختم

هرچه فرمائے بجان آماده ام / شعله سان در پیش تو استاده ام

چون به پیش اهل دل این قصه راند / مرد دانا اندکے خاموش ماند

گفت چون باد اندرین گلشن خرام / مردکے باشد دران جا شادکام

نورسان باغ او یکسر بسوز / در رگ هر گل چو برق آتش فروز

بعد ازان ان باغبان را چوب زن / تا شود فریاد وشورش فگن

رفت ان مردک بشوق امتثال / چون خزان برگلشنش بکشاد بال

سرو در حیرت شد از نیرنگ او / بلبلان در ناله از آهنگ[۲] او

گل بحالش[۳] زهر خندی مے نمود / لاله از جان نبض خونابے کشود

یاسمن جیب وگریبان چاک زد / صد طپش نبض خس وخاشاک زد

غنچه از زخم جگر جان خون نمود / سوسن از خاموشیش حیرت فزود

چون بباغش آتش افروزی نمود / نبض برق از هر رگ برگے کشود

جان بلبل غیرت فریاد شد / چون رگ گل ها طپش ایجاد شد

تا گلستان گشت نذر سوختن / آتش گل را نگشت افروختن

باغبان چون شعلهٔ خاموش بود / گر هزاران[۵] برق در آغوش بود

تا بحال او جفاکردار شد / برتن او زخم ها گل بار شد

چون بشد فارغ زحال باغبان / رفت بیرون از فضای گلستان

باغبان چون دید رپایش فتاد / گفت کای والا نفس قدسی نهاد

عرض تکلیف[۶] تو جانم را بسوخت / گرچه جان گلستانم را بسوخت

۱۱ قوله گفت الخ خلاصه این سه شعر این است که آن عارف بعد تامل فرمود که درین باغ شخصے خوش حال باشد تو دران باغ برو

وتو دران باغ را یکسر بسوزی دان که باغبان است چوب بازن بروبعد نزد من بیا ۱۲ ۲ قوله آهنگ او یعنی اراده [illegible] ظاهر است ۱۲ ۳ قوله بحالش یعنی بر حال او [illegible] زهر خندی [illegible] ۴ [illegible] خون [illegible] ۵ قوله [illegible] یعنی [illegible] ۶ [illegible] تکلیف [illegible]

گر بفر سود[۱] ای بجان می سوختم | شعله در دامان گل افروختم
چون بکردی در گلستان ترکتاز | اندکی سستی بحالت گشت باز
رونق باغ و بهارم بوده | نور چشم انتظارم بوده
اندکی آرام کن در خانه ام | غیرت فردوس کن کاشانه ام
دید چون آن وحش خو تسخیر او | میکند دام دمش[۲] تسخیر او
وضع او کردش بدل عبرت خیال | گفت کای جان تو شد نذر وبال
جور من[۳] بر وی و جان بازی بکن | بگذر از ما و فسون سازی مکن
نزد آن صاحب دل آمد وقت شام | گفت آن افسانۂ حیرت پیام
گفتش آن قدسی نفس کای دیوزاد | او مرید من بود فرخ[۴] نهاد
گر شوی[۵] تسلیم فطرت[۶] همچو او | رنگ تحقیق از ریاض من بجو
ورنه چون آهو ازین صحرا برم | وین هوا برروی گل رویان بچم
چون شنید آن وحش خو این راز او | شد جنون خیزان چو آهو کو بکو
معنی بیگانگی شد آشکار | غفلت جان داشت انداز شکار
کو دل عرفان که محو راز شد | گوش کو تا از حقیقت باز شد

قال وطن فقیر بشیخ جمیل است این مقدار که مرا بشما نسبت محبت و اتحاد است کم کسی را خواهد بود صاحب کشف المحجوب در باب شیخ حسین ابن منصور حلاج گفته است رحمه الله عزیزیاست وی امر دل من اما طریقش بهیچ وجه مقبول نیست او کما قال و نزد این فقیر شما هم عزیز اید و هم طریقه شما این سخنان که نسبت بحضرت سید کائنات صلی الله علیه و آله و صحابه وسلم میگوئید اینها را تاب ندارد آنچه نسبت

[۱] قوله بفر سودی الخ یعنی باغبان میفرماید که اگر حکم سوختن باغ من میفرمودی بجان و دل می سوختم و اندکی دریغ نمیکردیم و بدان که جان سوختن یعنی آزرده شدن هم آمده است لیکن درین مقام این معنی ملحوظ نیست چه رضای خود در پیش آن ظالم وامی نماید و رعایت شعله و گل ظاهر است ۱۲ [۲] قوله دمش یعنی دم تسخیر ۱۲ [۳] قوله جور من الخ انتقام میگوید که سابق تو جور کرده ام و در عاجز و تواضع مرا خلاف فسون نمی نماید پس تواضع ترا نمی پسندیم ۱۲

بحضرت مشایخ گفتند کرتا وجبرا بر داشتم اما برداشت این کلمات از طاقت حال این فقیر بیرون است اقول چرا ظن جمیل و محبت نباشد چرا حضرت مجدد و طریقۂ ایشان عزیز نداشتہ شود کہ از زبان حضرت خواجہ رحمۃ اللہ علیہ اثبات حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ شنیدہ اند ازین جاست کہ مجددیان عموماً و فقیر خصوصاً بحضرت شیخ راسخ الاعتقاد می باشیم ہمانا شکی نیست کہ شیخ تراجم احادیث و سیر کہ بزبان فارسی نمودہ ازین کتب چشم ہندیان نوری و در دل شان سروری پیدا شدہ اگرچہ برخی از طائفہ علیہ مجددیہ مثل حضرت شاہ ولی اللہ دہلوی و حضرت شاہ عبد العزیز رحمۃ اللہ علیہ دہلوی و قاضی ثناء اللہ پانی پتی در تنقید احادیث و وسعت علم و قوت تحریر و تقریر از حضرت شیخ تقدم بالشرف می داشتند با این حضرت شیخ را بر ایشان تقدم بالزمان مسلم است

کمر در خدمتت عمریست می بندم چہ شد قدرم	برہمن می شدم گر این قدر زنار می بستم

اما انتساب سوء ادب مبنی است بر فہم کلام تصوف و اصطلاح متصوفین حضرت خواجہ محمد پارسا در تحقیقات می فرماید باز این طایفہ منصورہ را اصطلاحاتی است مشہورہ فی ما بینہم کہ بآن متفرد اند و عبارتی است و کلماتی است متداولہ بینہم در اثناء محاورات ایشان با یکدیگر علی ان مضمون ما یتضمن تلک العبارات والکلمات وکنہ حقائقہا لا یدخل تحت الاشارۃ فضلا عن الکشف بالعبارات فان مکاشفات القلوب و مشاہدات الاسرار لا یمکن العبارۃ عنہا علی التحقیق ولا یعرف الامن نازل تلک الاحوال وحل علوم تلک المقامات علوم این طائفہ علوم الاحوال بود و احوال مواریث اعمال است و کسی از علوم حوال میراث برد کہ اعمال را درست کردہ باشد و بحق آن قیام نمودہ قال و ہمیشہ دعای این فقیر در خلوت و جلوت بعد از صلوۃ و سایر اوقات این بود و ہست اللہم ارنا الحق حقا وارزقنا اتباعہ وارنا الباطل باطلا وارزقنا اجتنابہ اللہم اجب و بعد ازان کہ آوازہ کمالات شما در میان است ان نیز میگویم خداوند این مرد از کمالات خود این چنین خبر می دہد اگر صادق است مارا دلیل صدق و حقانیت او الہام فرما یا او را تصرفی در ما پیدا آید کہ رفع شبہ والتباس کند و اگر چنین نیست او را بر سر

انصاف آرد ازین روش باز دارد اقول مجیب الدعوات بہ فضل خود دعاے حضرت معترض علیہ الرحمہ را بدرجہ اجابت مقرون داشت و غشاوت بشری از ایشان زائل شد در واقعہ رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وسلم را دیدہ کہ میفرمایند ہر کہ اخلاص بما دارد با ایشان نیز داشتہ باشد و بشارت بحضرت مجدد علیہ الرحمۃ فرمود و کیفیت رجوع بہ تفصیل در مقدمہ مذکور شدہ ؎

نقصان ز قابل است وگرنہ علی الدوام		فیض سعادتش ہمہ کس را برابر است

قال یکبارے شنیدہ شد کہ نسبت بہ فقیر این آیہ مے خوانند وَاِنْ یَّکُ کَاذِبًا فَعَلَیْہِ کَذِبُہٗ وَاِنْ یَّکُ صَادِقًا یُّصِبْکُمْ بَعْضُ الَّذِیْ یَعِدُکُمْ اقول اولا مردمان سخنان از کجا تا بکجا می رسانند کدامی خود غرض بامید اشتغال طبع حضرت معترض این خبر بخدمت وی رسانیدہ باشد پس لایق اعتماد نباشد ثانیا ہرگاہ ہواخواہان حضرت معترض بمجالس ہا بحضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ کیفیت شکایت معروض داشتہ باشند حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ بطور اقتباس این آیت را تلاوت فرمودہ باشد پس غور فرمودنیست کہ ہدایت از کیست ہرگاہ ہدایت از حضرت معترض است پس محل رنجش نباشد ؎

	چو تیر انداختی بر روے دشمن		حذر کن کاندر آماجش نشستی	

قال التماس آنست کہ اگر این طریق کہ مردم دست آویز انکار شما ساختہ اند ترک دہید و اعلام نمائید دوستان ہمہ در ربقہ طاعت و انقیاد بلکہ دشمنان نیز براہ محبت و اعتقاد آیند اقول ؎

اکنون کہ گفتہ نظرے ہست با منش		ای روزگار فرصتے اے مرگ مہلتے

ای برادر درین باب چہ گفتہ شود کہ انکار بزرگان دین از قدیم الایام جاری است امرے محدث نیست نمی بینی کہ علامہ ابو الفرج ابن جوزی کہ از کبراے محدثین و نقادان حدیث است و در تصانیف ید طولانی دارد و ترا۔ جم و طبقات محدثین از بدائع او مالا مال است چہ قدر منکر حضرت غوث الاعظم رضی اللہ عنہ بود چنانچہ خود حضرت معترض در رسالہ

انکار علامہ ابن جوزی بر حضرت غوث الاعظم

تحصیل التعرف فی معرفة الفقه والتصوف مے طرازد کان ابن الجوزی[۵۱] فی زمن سیدنا ومولانا القطب الزمانی والغوث الصمدانی الشیخ محی الدین عبد القادر الجیلانی وکان یسلک معه رضی الله عنه طریقة الاجتناب والاستنکار محروما عن برکات محبته وحسن عقیدته باآنکه ابن جوزی بپاداش انکار باوصف رفعت پایه تا مدت پنجسال مسجون شد مگر انکارش از تلبیس ابلیس توان سنجید تقشعر[۵۲] منه جلود الذین یخشون ربهم ابن جوزی اگرچه بظاهر عذرمی آرد که انا لم نقصد[۵۳] ببیان غلط الغالط الا تنزیه الشریعة والغیرة علیها من الدخل وما علینا من القائل والفاعل وانما نودی بذلک امانة العلم وما زال العلماء یبین کل منهم غلط صاحبه قصد البیان الحق ولاظهار عیب الغالط ولا اعتبار بقول جاهل یقول کیف ترد علی فلان الزاهد المتبرک به لان الانقیاد انما یکون الی ما جاءت به الشریعة لا الی الاشخاص مگر اگر بر جوش کلامش نظرے انداخته شود عیان خواهد شد که این مقتضائے جبلت وی بود چنانچه در رساله تحصیل التعرف مذکور است والظاهر[۵۴] من حاله ان هذا تلبیس منه وهو قائم دائم علی الانکار وتطهیره[۵۵] کتبه بکلامهم انما هو لاستیفاء غرضه باتمام نصابه بنفیه وجاے دران رساله مذکور است ورئیسهم[۵۶] ومقدمهم واشدهم فی الانکار ابو الفرج بن جوزی رجل من اعیان العلماء والمحدثین وقع فیهم وافضح هذا القوم وانکر علیهم اشد انکار فی شدة وخشونة وصنف فی ذلک تصنیفا سماه تلبیس ابلیس وذکر فیه مداخل الشیطان فی الناس مما تخالف ظاهر السنة عموما وخصوصا فی هذا القوم وذکرها اذکرها فانا الله تعالی من ذلک

---

۵۱ ابن جوزی معاصر حضرت غوث پاک بود و باوی مخالفت داشت واز محبت وحسن عقیدت وی محروم بود ابن جوزی از کبار محدثین وواعظین بود در وعظ وی یک لک مردم جمع شده اند که دران سلاطین ووزراء وامرا بودند هزار جلد کتاب از دست خود نگاشته ولک مردمان بر دست وی توبه کردند وبست هزار مردم ایمان آوردند در ۵۹۵ھ ہجری از قید خانه واسط خلاص یافته در بغداد بروز جمعه دوازدهم رمضان ۵۹۷ھ ہجری قضا کرد ۱۲ ۵۲ راست می شود ازان موی کسانیکه از خدائے خود مے ترسند ۱۲ ۵۳ یعنی آنچه غلطی غلط کنندگان بیان کرده ام ازان صرف همین مقصود است که شریعت را پاک کنم وکسے

چون بعض ارباب علم بدام غشاوت بشری گرفتار آمده مضامین عبارت نافهمیده بتغالب
نار است درآورند پس قصور صوفی چیست ؎

هر چه هست از قامت ناسازی اندام ماست	ورنه تشریف تو بر بالای کس کوتاه نیست

بحاشیهٔ خیال طایفه صوفیه نمیرسد که مردمان حلقهٔ طاعت وانقیاد بگوش نهند بلکه ایشان
مهما امکن از آبادانی دور از مردمان نفور می باشند وانکار منکرین را اصلا بخیال نیارند ازین
جااست که توفیق ایزدی بجوش آمده متکفل حال ایشان می باشد بنگرید که شور وشغب ابن
جوزی حضری در عظمت وجلال حضرت غوث الاعظم نرسانید و دامن پاکش به عیبی ملوث
نگردانید بلکه خود ابن جوزی بمکافات آن روی سجن دید ومطعون وملام گردید همچنین نسیم
توفیق ایزدی غبارے که در دیده حضرت معترض بود درادنی تحریک واهتزاز زدود سینه و
چشم را صاف وپاک نموده عقیدت بر عقیدت افزود تا آنکه از احفاد حضرت معترض حضرت
حافظ محمد حسن قدس سره داخل طریقه علیه نقشبندیه شده بعالمے از توجه خود فیض رسانیدند
وجهانیان را آب پاشی انوار وبرکات سیراب گردانیدند منقول است که چون ایشان خدمت
عروة الوثقی حضرت خواجه محمد معصوم رحمة الله برای حصول برکات طریقهٔ مجددیه حاضر شدند
حضرت خواجه استفسار فرمودند که به اقرار آمدید یا انکار ایشان از غایت انفعال سر در پیش نهاد
وزبان معذرت کشاده عرض داشتند بل برای استعذار حضرت شیخ محمد احسان ابن حافظ محمد
محسن رحمة الله علیه در عنفوان شباب انحرافی از طریقه مجددیه داشتند آخر الامر مبشر شده بدست
حضرت مرزا جانجانان قدس سره بشرف توبه وارادت فایز شده بدرجات علیا رسیدند

فَلْنَخْتِمْ هٰذَا التَّحْرِیْرَ بِذِکْرِ هٰذَا النِّحْرِیْرِ

عمر بگذشت وحدیث دردما آخر نشد	شب باخر شد کنون کوته کنم افسانه را

اَللّٰهُ مَعَکُمْ اَیْنَمَا کُنْتُمْ

ضعف غالب شده از ناله فرو مانده دلم	دگر از حال من او را که خبر خواهد کرد

مثنوی

هزاران شکر بر توفیق باری	که کردم ختمش از رنگین نگاری
به تحقیق مضامین نقش بستم	گزو رنگ تعصب را شکستم ؛
مرا از شیخ نامی نیست پرخاش	شدم از لجهٔ تحقیق در پاش
ندارم همسری در پیشهٔ او (عبدالحق دہلوی)	به بینم آفتاب از شیشهٔ او
دلم شیدائی معشوق بیانش	دماغم محو افسون زبانش ؛
به تصنیفات خود قول بدیعش	باستدلال بیدارم ودیعش
نمی کوشم به تغلیط کلامش	نه میجوشم بردّ و انتقاصش
ولے باشد عجب کین شیخ ذی شان[1]	ز اسرار تصوف چشم پوشان ؛
کمر بر بست از کین مجانی	بتردید مجدّد الف ثانی ؛
ندیده اصطلاحات تصوف	تصوف را نبود از وی تعرف
دل او محو ایراد شکایت	تصوف را نباشد زین حکایت
به اول سبعے او در رود ایراد	ولے آخر چو او را دیده بکشاد
عیان شد جوهر آئینهٔ او	طپیده برق راز از سینهٔ او
بگرداز رد ایرادش رجوعے	نوشته نامه از عجزے خضوعے
که مارا شد نصیب از فکر عالے	بتحریرات او رنگین خیالے
نه بینم در نکات شان خلافے	نفهم در کلام شان گزافے
کنون با این سینه ام بسیار صافست	مرا اصلا نه با وے اختلافست
منور الحق چنان بنمود تحریر	بشود ر آب آن تقریر دلگیر
که در رد کلام شیخ احمد	بمکتوبے شده از من مقید
چو او خود از کلام خویش برگرد (شیخ عبدالحق ۱۲)	زعاجز شد بجا گر تو او کرد ؛

[1] اسم عربی صاحب عزت ۱۲

۳۳۱

مرا نیز روے صحبت میشود چست — دلیل من قوی برهان او سست
بایزاویش مرا تردید زیباست — که جان برخانمانش محو شید است
دل من مستفید خاندانش — خیالم مستفید دو دو مانش
بدنیا اگرچه جانم پست باشد — بمهر او دلم سرمست باشد
اگر روز است جولانم بسوئش — وگر شب هست جانم محو رویش
بدل شوقست تا از مرشد انم — بهنگ رنگ فیض از داستانم
نخستین پیر من اشرف علی هست — کزان در خاطرم کشف جلی هست
ز سعد الله دل او نکته آموز — بهر راز خفی شد فیض اندوز

سال ۵۱ قدوه ارباب تفرید صاحب کشف خفی و جلی حضرت مولانا مولوی میر اشرف علی صاحب ابن حضرت مولوی میر سلطان علی صاحب جامع علوم ظاهر و باطن بودند سوای فن ادب تصوف و حدیث و اسماء الرجال و فقه ید طولانی داشتند چون میر سلطان علی صاحب در بدو امر ملازم ٹیپو سلطان رئیس کرناٹک بودند حضرت میر اشرف علی صاحب در فن سپه گری نظیر خود نداشتند آخر الامر دنیا را گذاشته سرمایه دنیاوی اجداد پیر مرشد خود صرف فرمودند و بکمال توکل سرگرم افادت بودند و اهل میل بدنیا نه فرمودند به تحقیق پیوسته که حضرت ایشان را درگاهی فاقه را ید پیچ بارا اتفاق خورد و نوش نه افتاده مگر هیچ کس را با آن خبر نمی شد از کسب خود آنچه حاصل میشد لعرف خوشی آوردند و همواره بارشاد طالبین مصروف می بودند نواب افضل الدوله بهادر که سخاوت و فقرا نوازی طینت و جبلت داشتند چند بار اشتیاق ملاقات ظاهر کردند مگر حضرت ایشان بر جاده توکل مستقیم بوده از ملاقات انکار نمودند مصارف خانقاه و طلبا که روز افزون بود حق تعالی جل شانه از خزانه غیب خود کفالت آن می نمود. حضرت ایشان شهرت را نمی پسندیدند و همواره بکتمان اسرار میکوشیدند روزی در ایام وبا که در شهر حیدرآباد از بس شایع بود و مردمان تلف می شدند فقیر بخدمت حضرت ایشان رسید ارشاد فرمودند که این وقت بر چهره ایشان پریشانی ها می یابم - عرض کردم که آنچه درین ایام عارضه وبای شایع است حضرت را معلوم است از مکی توجه فرمودند تمامی پریشانی ملل زائل گشت بعد از آن تبسم فرموده از پریشانی دل استفسار ساختند عرض کردم بحمد الله بجمیع وجوه قلب تسکین حاصل است هیچ پریشانی نیست حضرت ایشان روزی از فقیر فرمودند که هیچ کار بدون استخارت و اجازت حضرت شاه سعید احمد صاحب نکنم حالی به بیعت حضرت مشرف شده کامیاب شد بتاریخ ۱۹ ذیقعده روز جمعه ششم ہجری واصل بحق شدند در گنبد حضرت شاه سعد احمد صاحب بجانب غرب مدفون گردیدند تاریخ انتقال از مولوی غلام حسین صاحب جنبی طبیب حیلو طبیب مبتا این اقتباس است از رحله که از زبان حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه بعد رحلت سرور عالم صلی الله علیه وسلم برآمده بود و این از عمدۀ تواریخ است که عزیزان گفته اند نظیر حقیر گفته ع شیخنا شیخ الطریقه سیدی اشرف علی ＋ کان ذا الالطاف والاکرام والخلق الجسیم ＋ مو خطب عظیم قلت فی تاریخه ＋ حسن فی روح و ریحان و جنات النعیم ＋ قطعه تاریخ از مولوی عبد الکریم صاحب آلاف ۵ نایب ممتاز سعد احمد شاه نقشبند ＋ رفت ازین دار فنا چون بهر گلگشت جنان ＋ زد رقم سال وصالش کلک اتای حزین ＋ سید اشرف علی شد سوی مولا از جهان ＋ ۱۲۰ سال ۵۲ حضرت شاه سعد احمد صاحب قدس سره ساکن بکلی علاقه کابل بعد تحصیل علوم ظاهری تا مدت مدید و معروضه بخدمت مرشد خود در خانقاه وے حاضر بوده بعد حصول منصب خلافت بحج و زیارت حرمین شریفین مشرف شده حسب الحکم حضرت ایشان به دکن تشریف آوردند و به حیدرآباد رونق افروز گردیدند علما و فضلا و امرای شهر بر دست حق پرست حضرت ممدوح به بیعت خاندان نقشبندیه و قادریه و چشتیه وغیره شرف حاصل کردند نواب ناصر الدوله بهادر رئیس دکن آن زمان

ز عبد اللہ دل او گشت رنگین	ز مرزا مظہر او آموخت آئین
دلش پر نور راز نور محمد	ز محسن بود او را اسم احمد
ز سیف الدین او را آب و تابے	کہ بود او معرفت را افتابے

۵۱ حضرت مرزا مظہر جان جانان از سادات عظام علوی بودہ اند آباو اجداد حضرت ایشان با نامرای نامدار پادشاہی بودہ اند قرابت به سلاطین تیموریہ داشتند حضرت ایشان میل بہ شاعرانہ فرمودند و مشغول بحق گشتند در تکلم فارسی واردو او ستاد زمانہ خود بودند چنانچہ دیوان فارسی واردو مشہور ست و در علوم ظاہری دستگاہی داشتند کہ علمای زمانہ مثل قاضی ثناء اللہ پانی پتی و غلام یحیی بہاری و مولوی محمد نعیم بہرایچی و حضرت غلام علی شاہ صاحب دست ارادت بدامان حضرت ایشان زدند چون مولانا بحر العلوم لکھنوی بدہلی تشریف فرما شدند بجامع مسجد شاہ جہانی حضرت ایشان را دریافتند از مقام محمود پرسیدند در جواب حضرت مرزا لب بتابش ہا کشادند مولانا فخر الدین اورنگ آبادی کہ از مشاہیر وقت خود بودند ہما درک صحبت حضرت مرزا سفر دہلی اختیار کردہ شرفیاب ملازمت شدند حضرت مرزا بسیار نازک مزاج و حسین بودند و طبع ظریف داشتند چنانچہ دیگر باب حکایات مشہور است چون در آن ایام در دہلی سلطنت اسلامی رو بزوال آوردہ بود و فرقہ شیعہ غلوی تمام پیدا کردہ بود بعضے کسان ازین طایفہ بر قتل حضرت مرزا و مولانا فخر الدین چشتی و شاہ ولی اللہ صاحب محدث و میر درد کہ در آن وقت ہمین چہار تن از مشاہیر علما و عرفا بودند کمر جہد بر بستند چون حضرت مرزا مرد فقیر بودند کہ قتل حضرت ایشان آسان تر بود این گروہ ناحق پژوہ بشب ہفتم محرم بخدمت حضرت ایشان رسیدہ قرابین سر کردند غلولہ بر سینہ رسیدہ ازین زخم کاری بہ نہم محرم روز جمعہ ۱۱۹۵ ہجری شربت شہادت چشیدند در عالم اضطرار این شعر خود بر زبانش بود **شعر** بنا کردند خوش رسمے بخون و خاک غلطیدن ❊ خدا رحمت کند این عاشقان پاک طینت را ❊ شاہ عالم بادشاہ دہلی التجا کرد تا نشانے از قاتل بدہند بکمال استقلال و ثابت قدمی پاسخش دادند کہ فقیر کشتہ راہ خدا است و قتل مردہ داخل قتل نیست اگر سراغ قاتل بدست آید از سزایش دست بردا شتہ شود تاریخ انتقال عاش حمیداً مات شہیداً بر دروازہ حظیرہ مبارک کندہ است و این شعر ہم حسب حال کندہ است **شعر** بلوح تربت من یافتند از غیب تحریری ❊ کہ این مقتول را جز بیگناہی نیست تقصیرے ❊ انچہ بعضے کسان در تذکرہ آب حیات می نویسند کہ کدامی سنی ازین وجہ شہید کرد کہ اکثر اشعار حضرت مرزا در مدح جناب امیر علیہ السلام موزون میفرمودند از اغلاط عوام است از شعرای سنیان انچہ اشعار مناقب جناب امیر علیہ السلام مشہور است آن قدر از حضرت مرزا دریافتہ نمی شود در آب حیات صرف دو شعر در مدح جناب امیر علیہ السلام نگاشتہ شدہ بلیغ چہ را کسے باور ندارد خصوصاً وقتیکہ مدح جناب امیر علیہ السلام داخل خمیر سنیان بودہ باشد و حضرت مرزا نسباً علوی باشند انچہ انتساب این حکایت بسوی حکیم قدرت اللہ نمودہ شد بر تقدیر تسلیم در سنیت حکیم مذکور محل کلام است قطعہ سودا گوید ❊ مرزا کا ہوا جو قاتل اک مرتد شوم ❊ اور ماتمی ہوئی خبر شہادت کی عموم ❊ تاریخ زروی درد یہ ہے کہی ❊ سودا نے کہ ہای جان جانان مظلوم ❊ و این فقیر چند بار بزیارت مزار حضرت مرزا مشرف شدہ است ❊ ۵۲ سید نور محمد بدایونی عالم بودند بعلوم صرف و نحو و منطق و معانی و حدیث و تفسیر و علوم شریعت و طریقت و رموز حقیقت و معرفت خرقہ فقر و اجازت از شیخ سیف الدین بن محمد معصوم بن شیخ احمد مجدد پوشیدند و از حافظ محمد محسن و دیگر خلفای معصومی نیز بہرہ کامل حاصل کردند و بمدارج بلند رسیدند و استغراق کامل و جذب قوی داشتند و پانزدہ سال در حالت مستی و مدہوشی گذرانیدند و اتباع سنت بحدی داشتند کہ یکبار بخلاف سنت چپ پا بیت الخلا پیش از راست اول رفتہ بودند ازین تا سہ روز انقباض در حال دیدند بوقوع آمد و قوت چند روزہ بیک وقت بدست مبارک خود می پختند و نگاہ میداشتند و بوقت شدت جوع پارہ از ان نان خشک بکار می بردند از کثرت مراقبہ پشت بارک خم شدہ بود و از صحبت اہل دنیا اجتناب کلی میکردند و اگر گاہے کتابے از اہل دنیا بعاریت میگرفتند تا سہ روز بمطالعہ آن نمی پرداختند و میفرمودند کہ ظلمت دنیا داران بدین کتاب مانند غلاف پیچیدہ است و شیخ تصرفات قوی میداشتند و برائے حاجات مخلصان توجہ از دل بکار میداشتند و ہر چہ میفرمودند بوقوع می آمد بتاریخ یازدہم ذیقعدہ ۱۱۳۵ ہجری انتقال فرمودند ❊ ۵۳ حافظ محمد محسن

رموز از خواجهٔ معصوم آموخت
دلش بگرفت نورِ جاودانی
دماغش مستِ خمِ عبد باقی
دل از امکنگی او میداشت پرنور
ز درویش محمد اقتباسش
محمد زاهدش میکرد تعلیم
دل از یعقوب چرخی فیض میداشت
علاءُ الدین به نخلش آب میداد
بهاءُ الدین بجانش نقش می بست
ز مشکوةِ دلِ سیّد امیرش
ز بابا رسماسے بوے نور
بنوران علی شمع عزیزان
درخشِ رازهائے خواجه محمود
ضمیرِ او ز نور خواجه عارف
ز عبد الخالق او آموخت اسرار
به یوسف جان زلیخا وار میداشت
فروغ بو علی جانش برافروخت
ز مصباحِ ضمیرِ پیر بسطام
چو نورِ جعفرِ صادق طپان شد
ز اشراقاتِ قاسم بن محمد
به تنویراتِ سلمان داشت اشراق
ز خورشید دلِ صدّیق اکبر
محمد سرورِ اولاد آدم

هزاران گنج فیضِ قدس اندوخت
ز مشکوةِ مجدّدِ الف ثانی
دلِ او باده نوشِ جامِ ساقی
زبان مشعل نماے شعلهٔ طور
ز وحدت بود در دل اقتباسش
بجانش از عبید الله تفهیم
ز اسرارِ تقدّس تخم میکاشت
که باغِ بیخبران شد زنبت ایجاد
دلش از خمِ وحدت بود سرمست
فروزان بود انوارِ ضمیرش
دلش از فیض عرفان بود مسرور
دلش پروانه آسا شعله ریزان
بجانش صد هزاران آئینه بمود
عیان میداشت اسرار و معانی
درخشانید از دل برق انوار
ز عشقش سینه آتش زار میداشت
دلش از بو الحسن سرمایه اندوخت
هزاران داشت اسرارِ شررخام
ز طبعش مرغ هستی پرفشان شد
درخشید از دلش انوار احمد
بدل از اقتباسِ فیض اطلاق
دلِ او بود دائم نور پرور
منور شد ز فیضش چشم عالم

دلش تابیدہ از نور الٰہی ٭ کہ زو تابان نسبت از مہ تا بماہے ٭

ازین پیران دلم را آب و تاب است
فروغم مثل روی آفتاب است

خداوندا دلم پر نور گردان
نظر محو چراغ طور گردان

گرہ بکشا ز کار بستۂ من ٭ شفاے دہ بجان خستۂ من

ز ضعف و کاہلی بے دست و پایم
درین بے دست و پاے دہ شفایم

بہ غفلت مگذران عمرم شب و روز
بجانم شمع آگاہی بر افروز

ز خواب غفلتم بیدار ئے دہ
ازین بدمستیم ہشیاری دہ

سرے دہ کاندرو باشد ہوایت
دلے دہ کاندرو نبود سوایت

بدہ چشمے کہ گریان تو باشد
بدہ آن دل کہ بریان تو باشد

بنہ در سینہ ام از عشق داغے
ازین آتش بیفروزم چراغے

بہ آہ عاجز خستہ اثر دہ
نہال آرزویش را ثمر دہ

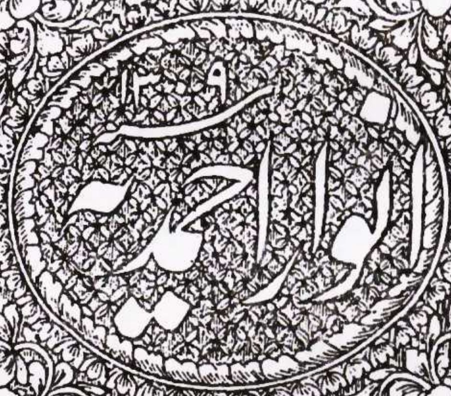
تمت

الحمد للہ علی احسانہ ونوالہ کہ درین زمان فرخی اقتران کتاب مستطاب فیض انتسا افضل الفضلا اکمل الکملا عالم علمی بتحریر لوذعی جناب مولانا مولوی محمد وکیل احمد صاحب سکندرپوری نقشبندی مجددی سلمہ الولی از اہتمام احقر الانام محمد عبد الاحد عفا اللہ الصمد بماہ شعبان المعظم سنہ ۱۳۱۱ھ در مطبع مجتبائی دہلی طبع گردید

فہرست کتاب مستطاب ہدیہ مجددیہ از تصانیف جناب مولوی حکیم وکیل احمد صاحب سکندرپوری نقشبندی مجددی رفع اللہ تعالی مقامہ

اَللّٰهُ يَجْتَبِيْ إِلَيْهِ مَنْ يَّشَآءُ وَيَهْدِيْ إِلَيْهِ مَنْ يُّنِيْبُ

الحمد والمنۃ کہ دریں زمان فرخی اقتران رسالہ حاوی نکات خفیہ محتوی ببرکات سریہ مسمّٰی

از افادات افاضت سمات حضرت جناب مولانا ابو الکمال احمد سکندر پوری مجددی رحمانی عفی اللہ عنہ باہتمام جناب مولوی محمد عبد الاحد صاحب

در مطبع مجتبائی واقع دہلی مطبوع شد

بسم اللہ الرحمن الرحیم

حمد مر واحدی را سزد کہ وجود را آئینہ تجلیات ساختہ و شہود را در دیدۂ بصیرت از قیود
تعینات پرداختہ وجود را در مقامات تجلیات ذات او بار نیست و شہود را
در آئینہ تعینات او سروکاری نی صفاتش عین ذات است مگر از حیثیات تعینات
اتصافش بذات مبدع کائنات است مگر نہ در مقام ذات و نعت مر رسولی را
زیبد کہ شاہد حقیقت محمدی را حلیہ محبوبیت و محبیت پوشانیدہ و آز افق حقیقت
احمدی انوار ذات بیچونی درخشانیدہ شہباز فضای مشرقین و مغربین حجلہ نشین
قاب قوسین سید اولاد آدم اصل وجود فرع عالم صلی اللہ علیہ و علی آلہ و صحابہ اجمعین
امابعد میگوید فقیر **وکیل احمد نقشبندی مجددی** عفا عنہ
ربہ بلطفہ السرمدی کہ چون طبیعت مردم از جوہر شناسی حقائق و معارف سادہ میباشد
بعض احیان بدام مکر شیطانی افتادہ بناخن لدد و عناد و شورش و فساد دل اہل اللہ را
کہ مرجع کمالات صوری و معنوی باشند می خراشد آزین جا است کہ گجراتی عبث
در انکار کلام معارف نظام سلطان طریقت برہان حقیقت کاشف اسرار
سبع مثانی بحر مواج ہمہ دانی شمع بزم عرفانی مقتدائی ارباب معانی امام ربانی

حضرت شیخ احمد سرہندی مجدد الف ثانی قدس سرہ الروحانی افتادہ لب ودہان را بہ کلمات مزخرفات از سب وشتم کشادہ باآنکہ او را ادراکی کجاست کہ بال طیرانی در ہوائے نکاتش بزند وقوت تخیل کو کہ در حول کعبہ مضامینش طوافی کند زنگار جہالت آئینہ خیالش را نہ چنان مظلم کردہ است کہ غیر ضلالت وگمراہی حرفی بر زبانش آید وداء عضال جہل مرکب نہ بوجہی او را از گلشن ہدایت دور افگندہ کہ گاہے بکلمات حق ترنم نماید ؎

آن مجدد کہ داشت احمد نام	آن نہنگ محیط بحر آشام
آسمانی است بر مہ وپروین	بوستانی است بر گل ونسرین
رحمت ایزدی بجانش باد	لعنت حق بدشمنانش باد
ہر کہ او دشمن خدا باشد	دشمن جملہ اولیا باشد

چون خود را دید کہ یاوہ گوئیش را از حرکات مجنونانہ انکار زند وسنجید کہ بیہودہ مقالاتش را مثل پرکاہ بمقابلہ کوہ شمارند از مکتوبات شریف عبارات چند را حسب فہم کاسد خود تعریب نمودہ با دہ ہزار روپیہ پیش سید محمد برزنجی فرستادہ کہ حسب مرام او جواب نگارد تا بذریعہ این تحریر دست آویزی شگرف بدست آید برزنجی این عطیہ را از مغتنمات انگاشتہ رسالہ قدح الزند بکمال جد وجہد نگاشتہ ودر توہین وتہجین وتکفیر حضرت ممدوح دقیقہ از دقائق فرو نگذاشتہ مگر قاضی ومفتی مدینہ طیبہ باوصف الحاح برزنجی برو راضی نگردیدند واز مہر ودستخط ابا ورزیدند پس برزنجی بمکہ معظمہ رسیدہ از مفتی وقاضی ودیگر علماء حرم محترم التجاء مہر ودستخط نمودہ مگر احدی از علماء مشار الیہم بالبنان بسوئی او التفات نفرمودہ جواب رنا بہ

از سوفیان که معرفتی و تبحرتی نه داشته آمد آن رساله را حسب مرام خود بمهر ودستخط مستجل کنانیده پیش گجراتی فرستاده گجراتی ترجمهٔ شبهاتش نموده وامور ی چند بر آن افزوده مکاشف الاسرار نامش نهاده و درین رساله بماو منی گرفتار واز عجز وزاری بیزار بوده زبان تعنت بر حضرت امام ربانی کشوده ولب ودهان را بدشنام وزشت وتکفیر وتفسیق واضلال آلوده ؎

یارب چه بلائی است که در مذهب خوبان ❊ دشنام حلال است وشکرخنده حرام است

بخاری از انس وابی هریره روایت می کند انه صلی الله علیه وسلم قال عن الله تبارك وتعالی من اهان لی ولیاً فقد بارزنی بالمحاربة یعنی هر کسی که اهانت ولی خدای تعالی کرد پس از وی تعالی جنگ کرد ابن حجر مکی در زواجر میفرماید این وعید شدید در حق ربا خوار ومعاندین اولیاء الله واقع است اینچنین کس از فلاح محروم است بلکه بر کفر خواهد مرد قول زرکشی نیز چنین است در فتاوی بدیعی است که از استخفاف عالم زن مطلقه گردد گویا این را قائم مقام زوجت گردانیده ؎

واعظ بدر میکده از پا ـــــــے در آمد ❊ بادرد کشان هر که در افتاد بر افتاد

ابن عساکر گوید که گوشت علماء مسموم است وانچه عادت باری تعالی در پاداش منتقصین واقع ست معلوم است کسی که نسبت عالم ارتکاب بی ادبی کند قبل موت طبعی قلب وی بمیرد پس کسانیکه از حکم باری تعالی می ترسند باید که از فتنه یا عذاب الیم خائف باشند ؎

هیچ قومے را خدا رسوا نکرد ❊ تا دلی صاحب دلی نامد بدرد

در موت القلوب گفته هر که منقبتی ومقامی از مقامات عارفان را منکر شود احسن حال او ضعف یقین است وبدترین احوال او کفر ونفاق وکینه

عقوبت او حرمان وجد و فقدان شہود ؎

ما آبگینہ ایم شویم از شکست تیز ٭ آزار یابد آنکہ بود در شکست ما

نقل است جوانی بر صوفیان انکار داشت روزی ذوالنون مصری انگشتری خود را بوی داد کہ بر فلان نان بائی بردہ بیک دینار گرو کن چون نزد او رفت بگرو نگرفت پیش شیخ آمد و ماجرا عرض کرد گفت پیش جوہری بر تا قیمت کند جوہری ہزار روپیہ قیمت کرد شیخ گفت علم بحال صوفیان چون علم نان پز است بدین انگشتری جوان انتباہ گرفت و مخلص شد طرفہ این است کہ این گجراتی از عین عرفان ہم خبر ندارد مگر خود را عارف می شمارد و با وصف آنکہ بر اصطلاح صوفیہ صافیہ قدس اللہ اسرارہم الوافیہ صلا آگاہ نیست لیکن تجریر ہفوات مزخرفات خویشتن را از متصوفین متالہین می انگارد بنای تصوف بر تزکیہ نفس نہادہ اند نہ بر قیل و قال و اساسش بر فنا و بقا و حضور قلب و تواضع و انکسار داشتہ اند نہ بر جنگ و جدال ؎

تو نقش نقشبندان را چہ دانی ٭ تو شکل و پیکر جان را چہ دانی

گیاہ سبز ماند قدر باران ٭ تو خشکی قدر باران را چہ دانی

ہنوز از کفر و ایمانت خبر نیست ٭ حقائقہای ایمان را چہ دانی

از ملا عبد الرحمن جامی پرسیدند کہ سبب چیست کہ شما از تصوف کم میگوئید بپاسخش گفتند این راہ جستجو ست نہ راہ گفتگو حضرت جنید فرمودہ این تصوف بقیل و قال بکف نیاوردہ ام و این علم را بجنگ و جدال بدست نیاوردہ ام بلکہ از گرسنگی و ترک دنیا و مجاہدہ یافتہ ام حق این است کہ قدر این گل بندانند تا آنکہ نبوید

واین راه را نیابد تا آنکه نجوید ؎

قدر گل و مل باده پرستان دانند	نه خودمنشان و تنگ‌دستان دانند
از نقش توان بسوی بی‌نقش شدن	کین نقش غریب نقشبندان دانند

چون فقیر حقیر نقشبندی است او را با آنام کار و بار نیازمندی است ؎

از برای سجدهٔ عشق آستانی یافتم	سرزمینی بود منظور آسمانی یافتم

پس درخود یارای استماع اینچنین سخنان تضلیل و تکفیر نیافته ناچار قلم برداشتم و نگاشتم آنچه نگاشتم ؎

آزرده شد از چشم من اشب کف پایت	ای وای کف پای تراچشم رسیده‌ات

معهذا بحول الله وقوته مهما امکن جولانهٔ خاطر را ضبط نمایم و زبان قلم را بتکفیر و تفسیق نیالایم ؎

سینه ام کسب صفا از خاکساری میکند	از غبار آئینه مشق بی‌غباری میکند

دعا کنم که حق تعالی جل شانه او را هدایت فرماید وراه راست برویش کشاید ؎

زمین عشق بکوبین صلح کل گردم	تو خصم کرده زما دوستی تماشا کن

واین رساله را به **انوار احمدیه** نامیدم ومن الله التوفیق وبیده ازمة التحقیق

قبل ازانکه بازاحست هفوات گجراتی متوجه شدم برفع چند اشتباهات می‌پردازم تا طالب را اطمینان بدست آید **اشتباه** چون بزرگان دین را با خداوند سبحانه نسبت درست باشد واو تعالی شانه برین طائفه عنایت خاص بود پس بجز انسبت ایشان برالسنهٔ عوام هر ناسزا جاری نماید **انتباه** این از اسرار غیب است هکذا یفعل باولیائه ولایبالی لایسئل عما یفعل وهم یسئلون نمی‌بینی که انبیاء مرسلین را علیهم السلام بجنون وسحر وکهانت نسبت نمودند وملائکہ

مقربین را با نوشتہ و در کورت بانواع اہانت یاد کردند سُنَّةَ اللّٰہِ الَّتِیْ قَدْ خَلَتْ فِیْ عِبَادِہٖ
وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكٰفِرُوْنَ عزیزی از جفاء اعداء بدرگاه باریتعالی بنالید او را گفتند
اَلَمْ تَرْضَ اَنْ جَعَلْنَاكَ خَلِيْفَةَ الْاَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِيْنَ
الْاِنْسِ وَالْجِنِّ يُوْحِيْ بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُوْرًا وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ مَا فَعَلُوْهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُوْنَ

اشتباه در اظهار چنین مقالات شورانگیز مقتدایان دین را چه نفع است و در کتمان آنها کدام ضرر **انتباه** این بزرگواران درین گفتگو معذور اند بلکه ماجور زند فَاِنَّهُمْ مُتَخَلِّقُوْنَ بِاَخْلَاقِ اللّٰهِ وَاسْمُهٗ تَعَالٰى ظَاهِرٌ وَبَاطِنٌ وَكَلَامُهٗ سُبْحَانَهٗ بَيِّنٌ وَمُشْكِلٌ وَمُتَشَابِهٌ يُضِلُّ بِهٖ كَثِيْرًا وَيَهْدِيْ بِهٖ كَثِيْرًا لَيْسَ هٰذَا اَوَّلَ قَارُوْرَةٍ كُسِرَتْ فِي الْاِسْلَامِ از بزرگان عظام و مشائخ کرام چنین کلمات این چنین شطحیات که بحسب ظاہر مخالفت بشریعت غرا داشته باشد از اول تا آخر بظهور آمده است و اہل تعسف و تعنت دریده دہان در تشنیع و تقبیح آنها کوشیده اند و راه تاویل و حسن ظن مسدود ساخته بی تکلف به تضلیل و تجهیل آنها جرات نموده اند در تکفیر شیخ ابوسعید ابوالخیر محضر نوشتند و بر الحاد و زندقه معروف کرخی و ذوالنون مصری فتوی داوند و در رد مذهب صوفیه علیه کتب و رسائل تصنیف نمودند و بعضی را از ضروریات دین متین شمرده ہرجا اشتهار دادند ابن جوزی که کتب تواریخ و طبقات محدثین از مدائح او الامال است درین باب رساله نوشته ازالبیس ابلیس نام کرده دران سر حلقه صوفیه کرام شیخ بایزید بسطامی و عبدالله تستری و ابوبکر شبلی و امام غزالی علیهم الرحمه را نسبت بکفر کرده و بر ولایت حضرت سیدنا عبدالقادر جیلانی علیه الرحمه انکار نموده **اشتباه** چون آن جماعه متعدین زبانها بچنین کلمات ناشایسته دراز نمودند چرا بسزا نرسیدند

وبعقوبت کردار خویش گرفتار نگشتند **انتباه** این مقام دم زدنی نیست لیس هذا
دار الجزاء انما هو دار الابتلاء نوح علیه السلام را قریب هزار سال ایذا رسانیدند
فلم یعجل بجزاء اجرامهم وشنائعهم **اشتباه** بعضی ازان جماعه بحسب صورت
بصلاح موصوف اند و در ظاهر بتعبد و تشرع معروف اند **انتباه** قراء خوارج هم
بصلاح وعبادت مشهور بودند مع هذا بر امام بر حق علی بن ابی طالب رض خروج نمودند و نائرهٔ
قتال وجدال برپا ساختند پس اینچنین صلاح باعث فلاح نخواهد بود **اشتباه** چون
آن جماعه کمر جرأت بچنین باطل بستند چرا مردم دیگر که خود را از اهل حق می گفتند ممد و
معاون آنها گشتند و چون تقویت مفاسد آنها نمودند **انتباه** هذه ایضاً سنة
الله التی قد خلت فی عباده الم تقرأ ان الذین جاؤا بالافک عصبة منکم لا تحسبوه شرا لکم
بل هو خیر لکم لکل امرئ منهم ما اکتسب من الاثم والذی تولی کبره منهم له عذاب عظیم
بشنو بشنو طریقهٔ مرضیه وشیوهٔ پسندیده دانشوران عالی فطرت وساکنان دار الحکمت اینست
که چون در کلام یکی از بزرگان دین ومقتدایان شرع متین بر حرفی اطلاع یابند که بحسب ظاهر
مخالف شریعت غرا باشد مهما امکن در توجیه و تاویل آن سعی نمایند و در اصلاح و تطبیق
آن بقوانین ملت بیضا حسب المقدور کوشش فرمایند اگر پی بمقصود نبرند تهمت بر فهم
قاصر و ادراک ناقص خویش نهند و سوء ادب را در حق کابر راه ندهند قال العارف الشعرانی
فی الیواقیت اذا وجدت فی کلام احد من القوم ما یخالف ظاهره بالکتاب والسنة
یجب علیک ان تنزله او لا علی سبعین محملا فبعد ذلک تنزل له علی افهوم فهمک لا غیر
ازینجا بلند تر رو قول ملئکه که در جواب انی جاعل فی الارض خلیفة گفتند اتجعل فیها
من یفسد فیها ویسفک الدماء ونحن نسبح بحمدک ونقدس لک یاد کن و ازینجا بالاتر

حرام وقول کلیم اللہ علیہ السلام راکہ در مناجات گفتہ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا إِنْ هِيَ
إِلَّا فِتْنَتُكَ برخوان ازینجا ہم نظر را وسیع کن وقول خلیل الرحمان را علیہ السلام کہ در جواب
مَنْ فَعَلَ هٰذَا بِآلِهَتِنَا يَا إِبْرَاهِيمُ فرمود بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ بنگر و برین ہم قناعت مکن وحدیث
فَوَجَدْتُ بَرْدَ أَنَامِلِهِ بَيْنَ ثَدْيَيَّ وَضَحِكَ الرَّحْمٰنُ حَتّٰى بَدَتْ نَوَاجِذُهُ ملاحظہ نما و برین ہم
اکتفا مکن وعینک دوربین بر چشم انصاف داشتہ کریمہ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ تلاوت فرما
پس چنانچہ درین نصوص سلوک راہ تاویل لازم است کلام مشائخ عظام راکہ نایبان
ووارثان انبیاء کرام اند علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات نیز از ظاہر صرف نمودہ بر محامل حسنہ
فرود آر فَإِنَّهُمْ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ حَاشَاهُمْ ثُمَّ حَاشَاهُمْ أَنْ يُخَالِفُوا فِي أَمْرِهِمْ
حریفان بزم قدم با ہمہ دانی وآشنائی کہ بہ حفظ مراتب نتوانستند وسر یار را با اغیار بر ملا گفتند
ہمانا وجہش این ست کہ چون بمشاہدۂ آفتاب جمال بیتاب گشتہ عنان اختیار دست
دادند ساقی ازل از خمخانہ محبت بکمال اخفاء واستتار جرعہ ہوش ربا در جام جان شان انداختہ
ایشان را در خلوت گاہ انس کشید پس در حالت سکر وبیخودی قدم ایشان لغزش نمود
وافتاد آنچہ افتاد تا آنکہ گستاخانہ بر بساط قرب گفتند آنچہ گفتند باز چون محبوب عشوہ ساز کرشمہ باز
جلوۂ ناز در میان آورد ونقاب استغنا وکبریا بر روی انداخت پس بحر متواج مستی از تموج
باز ماند وزورق ہستی ایشان را از عمان لاہوت بساحل ناسوت انداخت آنگہ
بزوال سکر وبیخودی آثار عبودیت واستتار بشریت را دریافتہ وحقائق اشیا را
کماہی شناختہ بلوازم بندگی وآداب سرافگندگی سُبْحَانَكَ إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ بر زبان آوردند
گاہی نیاز است وقتی ناز يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَأَنْتُمْ سُكَارٰى
مشیر مقام اول است وکریمہ فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ مشعر مقام ثانی یکی

از ملوک پیشین بر توسن سپهر قرین بر سر مستی بگذشت مست گستاخانه بملک خطاب کرده گفت ای ملک این اسپ خود بمن بفروش ملک از راه وقار لب بجواب آن نکشود چون بدولت سرا رسید حکم داد تا آن مست را حاضر کردند همان مستی او پرواز کرده بود و آب سر خود را بر خاک ریخته آداب بندگی بجا آورد و دواد مدح و ثنا داد ملک پرسید که سمند باد پیمای ما را میخری گفت شاها آنکه خریدار او بود ازینجا رخت بیرون کشید و آنکه حریف این گستاخی بود مهرهٔ اقامت برچید اکنون که تواند چنین جرات نمود و گلگون شاه را که تواند خرید ملک بخندید و آن اسپ برق رفتار بوی بخشید جان برادر پارهٔ از تنگنای عقل بیرون ای واند کی از خود بینی و خویشتن پرستی پای بیرون گذار تا بسر منزل مقصود رسی

قال بعضی ملحدان از معجزهٔ انبیاء و کرامت اولیاء منکراند همچنین عقائد باطل این قوم بسیار است اما در ملک هند در قصبهٔ سهرند از طائفه مذکوره در وقت جهانگیر بادشاه پیدا شده بود که دعوے اباطیل بسیاری نمود و لافهاے دروغ میزد که در آن ارشاد انبیاء هم سری ایشان بود و اهانت انبیاء و اولیاء و علماء می فرمود و این هم بمریدان خود می نوشت چون بادشاه آنوقت بعضے ازین عقائد خبر یافت ریش او کندید و بر قلعه گوالیار قید نمود **اقول** این چه طعنهٔ بے سروپا و افترای بے اصل است که بر فتراک اهل الله بربسته

خدا گر خواری اهل وفا نخواسته باشد + چرا تو خواسته باشی خدا نخواسته باشد

سر حلقهٔ طائفهٔ علیهٔ مجددیه را از ملحدان منکرین معجزهٔ انبیاء و کرامت اولیاء گفتن و منسوب به عقیده باطل نمودن دل را در حرکت و اضطراب مے آرد

چون ستین همیشه جبینم زچین پر است + یعنی دلم ز دست تو ای نازنین پر است

بنتقم حقیقی بکردار این بدزبانی و دشنام دہی بسزایش رساند ؎

تا حقم گر گذشته از قتل من منکر مشو + خون چون من بیکسی خود قابل انکار نیست

واقعهٔ جانگداز حبس چنان نیست که دینداری بآن ابتهاج و فرح ظاهر سازد انبیاء
الله از دست کفره چها چها روی مصائب دیده اند و اولیاء الله از فسقهٔ فجره چه قدر مرارت
اذیت چشیده اند بر سر حضرت یحیٰی و یوسف علیهما السلام چه گذشت و با حضرت عیسیٰ چه
معامله پیش آمد مگر تن به قضا دادند و لب به گله نه کشادند ؎

ای خوش آندم که من کشته به خون می گشتم + او زده تکیه بشمشیر تماشا می کرد

چاک پیراهن یوسف که گلش تهمت بود + خنده بر سستی تدبیر زلیخا میکرد

اصل واقعهٔ تاریخی به پهلوی دیگر بیان کردن از بد دیانتی است تا مردمان را بفریبد و قلوب
صادقین و راسخین فی العلم را بدرد آرد ؎

پا در حریم محفل دلها شمرده نه + آهسته باش تا نزنی شیشها بهم

اصل واقعه این است که حضرت مجدد علیه الرحمه در ابتداء اکثر احوال خود را به پیر خود می نوشتند
تا صحت و سقم احوال را معلوم کنند چنانچه آداب پیری و مریدی است که مرید هر واقعه و حالی که
بر و ظاهر شود واجب است که بشیخ خود ظاهر کند تا بصحت یا سقم آن مطلع شود والا او را مرید خائن
میگویند که از ترقی میماند لهذا وقتی حضرت ایشان را عروجی شده بود و دران عروج از مقام
اولیاء و اصحاب گذشته بحضرت پیغامبر صلی الله علیه وسلم رسیده مراد خود را یافتند کیفیت این
احوال و عروج خود را به مرشد خود نوشته بودند قضارا این مکتوب بدست روافض افتاد و دران
زمان وزیر و خادمان بادشاه اکثر روافض بودند همین عروج ایشان را انگشت نما کردند و
شهره دادند که فلان شیخ خود را از صدیق اکبر بهتر گفته وزیران بنابر مصلحت خود بادشاه را

در سکر کامل سید اعتقاد در عین مستی این قصه را به پادشاه عرض کردند و گفتند که شما اعتقاد دارید
که حضرت ابوبکر صدیق افضل الاولیا است الحال شیخ احمد سرهندی خود را بر حضرت ابوبکر
افضل نوشته است ازین سخن پادشاه خفا کشیده برای تحقیق این سخن حضرت ایشان را از سرهند
طلبیده بحضور خود این واقعه را پرسید ایشان دیدند که پادشاه در سکر است حقائق و دقائق
سخن را نمی فهمد تنزل کرده جواب عام میانه قریب الفهم عام گفتند که من خود را بر سگ افضل نمیدانم
چگونه بر حضرت صدیق اکبر خود را افضل گویم اما چون حالی و عروجی طاری شده بود نزد شیخ خود
مخفی نوشتم تا صحت و سقم آن را معلوم کنند الحال دشمنان از نافهمیدگی بحضرت پادشاه
معروض گماشته اند جوابش بسیار است آسان تر جواب آن است که پادشاه مرا بعد از پنجاه
سال مرور یاد کرده بحضور خود طلبیده اند و از مقام امیران و شاهزادها گذشته اینک
قریب شما ایستاده ام نمیتوان گفت که من از پنجهزاری و ده هزاری افضل شده ام مقام
همان خانه کهنه است که در سرهند معروف است بعد از مدتی یکبار مرا بحضرت پادشاه
رسانیدند و از مقام امرایان گذرانیده به شما مقرب ساختند و همین زمان تنزل کرده
بخانه خود میروم و تمام عمر در مقام اصلی خود می باشم وزیران شما همیشه از مقربان اند و
مثل ما در عمری یکبار برای حاجتی آمدم و رفتم هم چنین اصحاب کرام همیشه از مقربان حضرت
پیغامبر اند مثل طالبان در تمام عمر یکبار بحضرت رسیدیم و حاجت خواسته زود رجوع کردیم
و در مقام اصلی خود مانده ایم تا زنده ام ازین جواب ساده پادشاه خوشوقت شد ایشان را
با عزت و اکرام رخصت کرد و دشمنان دیدند که شیخ ازین بلا خلاص شد بلای دیگر ترتیب
دادند و مکر آغاز کردند و به پادشاه در عین مستی گفتند که شیخ احمد اینقدر مریدان دارد اگر خواهد
دعوی پادشاهی کند و در تواریخ نوشته اند که فلان شیخ پادشاهی گرفت و خود پادشاه

گشت آرین سخن بادشاه تر سید و ایشان را حبس فرمود مصلحت ایزدی این بود تا ایشان
ترقی نموده بمقام اعلی رسند و اہل حبس ہم از ایشان مستفید شوند آری طالبان صادق
شیخ کامل را بخود جذب می کنند منقول است کہ حضرت مجدد رح روزی فرمودند کہ
ما بین خمسین و ستین بر من بلا خواہد آمد کہ از من ترتیب جلالی خواہد شد متعاقب کمالی
کہ بی نظیر و بی نہایت است بی این محنت و مصیبت مرا میسر نخواہد شد بہ تقدیر الہی
رسید تا این مکاشفہ حاسدان فتنہ انگیزی کردند تا آنکہ بادشاہ ایشان را حبس کرد و
در آن حبس بکمالات عالیہ رسیدند و کافران محبوس را مسلمان کردند و می فرمودند
اگر بادشاہ بر من غضب نمیکرد این محبوسان کی ارشاد می یافتند و من بدرجات عالی و
مقامات متعالی کی میرسیدم آرین سببہا حضرت مجدد رح از بادشاہ راضی بودند و اورا
بد دعا نکردند و ضرر او را نخواستند بعضی از صوفیان ایشان خواستند کہ بہ بادشاہ ضرر
رسانند ایشانرا در خواب و بیداری منع کردند و گفتند کہ بدی ببادشاہ بدی بتمام خلق است کہ
ہر کہ ببادشاہ ضرر رساند من از وی بیزارم

قضا از خاک ظالم رفتہ رفتہ ⁂ کند تعمیر دلہای شکستہ

قال یکی از دعوی ہای او این ہست کہ من مجدد الف ثانی ام اگرچہ بر سر ہر مائۃ مجددی
گذشتہ ہست اما مجدد مائۃ دیگر است و مجدد الف دیگر چنانکہ میان مائۃ و الف فرق است
ہمچنان در مجددین نیز فرق ہست بلکہ زیادہ از آن بر سر ہر مکتوب او ہمین دعوی است این
خلاف حدیث ست قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان اللہ تعالی یبعث لھذہ الامۃ علی راس کل مائۃ
سنۃ من یجدد لھا امر دینھا یعنی مجدد آن ہست کہ بر سر ہر صدی حق تعالی برمی انگیزد در این
امت مرحومہ شخصی را کہ تجدید کند برای این امت امر دین را پس دعوی او خلاف حدیث ست

مجدد بر صد سال خواهد بود نه بر هزار سال و برین دعوی هم دلیلی نیست که در مجدد مائة والف در مرتبه فرق است دوم این دعوی هم باطل است کہ آنچه درین مدت فیضان با متان رسد از توسط مجدد باشد و اگرچه دران وقت اقطاب غوث وابدال و اوتاد و نجبا و نقبا بوده باشند و این دعوی او نیز باطل است کہ دلیل نه دارد و قصد او درین دعوی آن است کہ سلاسل مشائخ بر هم زند **اقول** چون شریعت محمدیه علی صاحبها الصلوة والسلام تا قیام قیامت باقی خواهد بود و بسبب مرور دهور مداهنتی در دین پیدا می شود مصلحت الٰهی مقتضی شد تا بر سر هر مائة مجدد دین پیدا کند تا تجدید مراسم دین متین نماید و گرهی ز احوال عالم و عالمیان کشاید حضرت مجدد علیه الرحمه چنانکه بر سر مائة بودند همچنان بر سر الف و دورهٔ الف از دورهٔ مائة قوی باشد و قوت تجدید حضرت مجدد در جبلی قوی بود لهذا ارباب علم حضرت ایشان را مجدد الف ثانی گویند و بمقام خود بیان شده است کہ مجدد را بقرینهٔ حال مجدد میگویند پس بقرینهٔ حال حضرت را مجدد الف ثانی گفتند و در حدیث انکار اینمعنی یافته نمی شود که مجدد الف نخواهد بود بلکه در حدیث لفظ کل مائة واقع است و کل گاهی مجموعی باشد گاهی افرادی اگر کل افرادی مراد گرفته شود بر صدر هر مائة مجددی خواهد بود و اگر مجموعی مراد داشته باشد بر سر الف مجدد خواهد بود و این معنی خود ظاهر است که چنانکه در مائة و الف فرقها است همچنان درمیان مجدد مائة و مجدد الف چه مجدد مائة را همین قدر لیاقت کافی است کہ آنچه در عرصهٔ صد سال مداهنت واقع شده آنرا دفع کند یا درین مائة آنچه ضرورت داعی باشد بآن متوجه گردد یا آنکه فیض او در مائة ساری باشد و مجدد الف را لیاقتی در کار است کہ در امور مذکوره بالا به همه امور قوتی داشته باشد تا هزار سال ها کافی باشد پس ظاهر است که قوت مجدد الف افزون تر از قوت مجدد

مائۃ باشد و این معنی که آنچه درین امت فیضان علمیات میداز توسط مجدد باشد امری است
متعلق بکشف و الهام و اثرش به قطع سلاسل مشائخ نرسد چه اگر مصلحت ایزدی مقتضی آن
باشد که بهر سلاسل بذریعه شخص واحد که او را تعلق خاص بهر سلاسل بوده است فیضی رسد درین
هیچ محذوری لازم نیاید چنانکه از مبدء فیاض فیضان بذریعه حضرت غوث الاعظم رضی الله
عنه به مشائخ برسد و سلاسل چشتیه و سهروردیه و نقشبندیه ازان منقطع نگردد این را ارباب نظر
و صاحب حال و قال دانند هر کسی که از خدمت مشائخ بهره ندارد بجز انکار و استحاله چه نگارد

حدیث عشق چه داند کسی که در همه عمر ✣ بسر نکوفته باشد در سرائی را

باقی ماند این سخن که درین دوره الف ظهور حضرت عیسی و امام مهدی علیه السلام خواهد بود
بجراتی جواب این ناقلا از حضرت مجدد رح میگوید که در امت یکی راه قرب نبوت است و
دوم راه قرب ولایت در راه قرب نبوت معامله توسط مفقود است هر که این راه رفته است
هیچ جائے توسطی درمیان ندارد و بے توسط احدی اخذ فیوض و برکات می نماید حیلولت
در راه دوم است فقط معامله این موطن علحده است و حضرت عیسی علیه السلام و حضرت
امام مهدی علیه الرضوان براه اول داخل اند انتهی فالحمد لله علی ذلک حق بزبان جاری است

عشق آن چاک که در پیرهن یوسف زد ✣ پردهٔ بود که از کار زلیخا برداشت

قال لاف دیگر آنست که علوم و معارف من مقتبس از انوار مشکوٰة نبوت اند این
علوم و معارف من از حیطهٔ ولایت خارج اند ارباب ولایت و در رنگ علمائے ظواهر دراک
آن عاجز اند این نیز باطل و خلاف شرع چه هما دلیل اقتباس از مشکوٰة نبوت دارد مدار
کجا ثابت شد که بجز مدعی دیگری را اقتباس نیست میگوید صاحب این علوم و معارف مجدد
این الف است کما لا یخفی علی الناظرین فی علومه و معارفه التی تتعلق بالذات و الصفات

وَالْاَفْعَالِ وَالتَّلَبُّسِ بِالْاَحْوَالِ وَالْمَوَاجِيْدِ وَالتَّجَلِّيَاتِ وَالظُّهُوْرَاتِ فَيَعْلَمُوْنَ اَنْ هٰؤُلَاءِ
الْعُلُوْمَ وَالْمَعَارِفَ وَرَآءَ عُلُوْمِ الْعُلَمَاءِ وَوَرَآءَ مَعَارِفِ الْاَوْلِيَآءِ بَلْ هُوَ بِالنِّسْبَةِ اِلٰى تِلْكَ
الْعُلُوْمِ قِشْرٌ وَتِلْكَ الْمَعَارِفُ لُبُّ ذٰلِكَ الْقِشْرِ ازین عبارت فضیلت ایت
او برائمہ اربعہ وعلمار کرام و اولیار عظام لازم می آید کہ بدون شاہد کتاب و سنت و اجماع
است کسی چگونہ قبول نماید علاوہ برین اگر علوم و معارف بزرگواران قشر است علوم و
معارف ایشان لب ازین اہانت و نقص ہمہ علما و انبیار لازم می آید کہ در سلف اول
گذشتہ اند و ہر کہ انبیا و علمار علم ایشان را بنظر حقارت نگرد و یا ذکر ایشان با ہانت کند
کافر شود و جای دیگر برعکس این میگوید کہ چنانچہ انبیار علیہم السلام علوم از وحی میگیرند ہمچنان
اولیا آن علوم را از اصل اخذ می کنند و علما ان علوم را از شرائع اخذ کردہ اند و بطریق اجمال
آوردہ اند ہمان علوم ست چنانچہ انبیار را تفصیلا و کشفا حاصل میشود ایشان را نیز برہمان
نہج حاصل میشود اصالت و تبعیت درمیان است این قول و دعوی او را کہ بالا کردہ بود در میکند
چون علوم و معارف انبیا و اولیا و علما یکی باشد و فرق اصالت و تبعیت درمیان بود پس علوم
و معارف کسی کہ ورائی علوم علما و ورای معارف اولیا باشد حکم او چہ خواہد بود و چون ہمان
علوم ست کہ انبیا علیہم الصلوات از وحی گرفتہ اند و ہمان علوم ست کہ اولیا از الہام میگیرند
و علما از شرائع اخذ می کنند ازینجا تحقیق گشت کہ علوم و معارف انبیا و علما یکی است فرق
اصالت و تبعیت درمیان است و علوم و معارف او مخالف ایشان است پس کسیکہ علوم و معارف
ایشان را بہ نسبت علوم و معارف خود قشر داند و علوم و معارف خود را لب خواند اہانت علوم
و معارف انبیا و اولیا و علما کردہ باشد چنانچہ خود قائل شدہ **اقول** حضرت مجدد
علیہ الرحمہ در مکتوب چہارم از جلد ثانی کہ بمیر محمد نعمان صدور یافتہ می فرماید بدانند کہ علم الیقین

ف قشر بودن است
علوم بہ نسبت
با دم ..... م

عبارت از شهود آیات است که افاده یقین علمی نماید این شهود فی الحقیقت استدلال است از اثر بموثر لیس الا چه از تجلیات و ظهورات و مرایای آفاق و انفس دیده شود همه از قبیل استدلال اثر بموثر است اگرچه آن تجلیات را تجلیات ذاتیه نامند و آن ظهورات را بی کیف خوانند چه ظهور شیء در مرأت حصول اثریست از آثار آن شیء نه حصول عین آن شیء پس سیر آفاقی و انفسی بتمامه قدم از دائره علم الیقین بیرون نکشد و غیر از استدلال از اثر بموثر نصیب آن نباشد قال الله تبارک و تعالی سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ دیگران سیر آفاقی را از علم الیقین دانسته اند و عین الیقین و حق الیقین در سیر انفسی اثبات نموده اند و بیرون انفس سیر نگفته ع

آن ایشانند من چنینم یارب ⁂

میدانند که حضرت حق سبحانه تعالی به بنده از بنده نزدیکتر است پس از بنده تا حق جل وعلا در جانب اقربیت سیر دیگر متخلل است که وصول بقطع آن منوط است این سیر ثالث نیز فی الحقیقت مثبت علم الیقین است هر چند از دائره ظلیت بیرون است اما از شائبه ظلیت پاک و مبرا نیست زیرا که اسما و صفات و اجی جل سلطانها فی الحقیقة ظلال حضرت ذات اند تعالی و تقدس هر جا شوب ظلیت است داخل آثار و آیات است پس ایشان از همه سه سیر علم الیقین یک سیر اول را مخصوص بعلم الیقین ساخته اند و سیر دوم را اصل عین الیقین گردانیده اند و بسیر ثالث لب نکشاده تا دائره علم الیقین تمام شود عین الیقین و حق الیقین هنوز در پیش است ع

قیاس کن ز گلستان من بهار مرا ⁂ از عین الیقین و حق الیقین چه گوید و اگر گوید که فهم کنند و که دریابد این معارف از حیطه ولایت ارباب ولایت در رنگ علماء ظواهر در ادراک آن عاجزند و در ورک آن قاصر این علوم مقتبس از مشکوة انوار نبوت اند علی اربابها الصلوة والسلام والتحیة که بعد از تجدید الف ثانی به تبعیت و وراثت تازه گشته اند و بطراوت ظهور یافته

صاحب این علوم و معارف مجدد این الف است کما لا یخفی علی الناظرین فی علومہ معارفہ التی تتعلق بالذات والصفات والافعال وتتلبس بالاحوال والمواجید والتجلیات والظہورات فیعلمون ان ہؤلاء المعارف والعلوم ورآء علوم العلماء ووراء معارف الاولیاء بل علومہم ھی کالقشر بالنسبۃ الی تلک العلوم فتحقق تلک المعارف لب ذلک القشر سبحانہ الہادی

و بداند کہ بر سر ہر مائۃ مجددی گذشتہ است اما مجدد مائۃ دیگر است و مجدد الف دیگر چنانچہ در میان مائۃ و الف فرق است در مجددین اینہا نیز ہمان قدر فرق است بلکہ زیادہ از ان مجدد آن است کہ ہر چہ دران مدت از فیوض باستان برسد بتوسط او برسد اگرچہ اقطاب و اوتاد آن وقت بوند و بدلا و نجبا باشند

خاص کند بندہ مصلحت عام را۔ انتہی اعتراضی کہ معترض کردہ مبنی بر نافہمی اوست انچہ حضرت مجدد میفرماید این معارف از حیطۂ ولایت ارباب ولایت در رنگ علماء ظواہر در ادراک ان عاجزند ازین عبارت ظاہر است کہ ارباب ولایت کہ برنگ علماء ظاہر اند بدرک ایشان این معارف در نیاید و درین ہیچ شبہہ نیست کہ پایۂ این معارف عالیہ ہمچنان است قطع نظر از دقائق کہ طائر ادراک بکنگرہ بلندش نرسد ہر سخنی از سخنان مشائخ ظہری و بطنی دارد و ہر بطنی بطنی دیگر تا اول بر مقتضای فہم ظاہر عمل بجای نیارند از فہم بطن اول نصیبی نیابند و تا بر مقتضای فہم بطن اول عمل نکنند از فہم بطن ثانی بی بہرہ مانند و علی ہذا ہر فہمی دلیل علمی و ہر علمی سبیل فہم دیگر تا آنگاہ کہ بمنتہای بطون کلام برسند و امکان رسیدن بدان وقتی بود کہ امکان رسیدن بمقام متکلم و درجہ علم او باشد و ازینجا معلوم شود کہ وصول بمنتہای بطون کلام الٰہی و حدیث نبوی متعذر و کسی را نباشد و اما کلمات مشائخ ہر کہ اقتضای بطون اشارات ایشان نماید و پایہ بپایہ از مدارج و معارج اعمال و فہوم آن ترقی کند و قوت وصول بمقام متکلم دارد ممکن کہ بمنتہائی بطون کلام ایشان رسد پس ہر گاہ صاحب این علوم و معارف مجدد الف

قشر پوست درخت ۱۲
لب مغز بادام ۱۲

باشد و آن سخن از حیطۂ فہم اولیا کہ برنگ علماء ظاہر اند خارج باشد چہ باک بود و ازان چہ محذور
لازم آید و تشبیہ معارف بہ لب عموماً در اصطلاح رائج است مولانا رومی فرماید ؎

من ز قرآن مغز را برداشتم ٭ استخوان پیش سگان انداختم

وسوق عبارت حضرت مجدد رح دلالت بر اولیاء زمان خود میکند پس ہیچگونہ فضیلت
بر ائمہ اربعہ وغیرہ لازم نہ آید و ازین کلام اہانت منقصت انبیاء اللہ علیہم السلام فہمیدن سخت
نادانی است چہ ہیچ جا ذکر انبیاء اللہ بالفتہ نمی شود پس این را کفر قرار دادن چہ اسلام است ؎

اگر ملا جلالم کرد تکفیر ٭ چراغ کذب را نبود فروغے ٭ مسلمانش بخوانم در مکافات ٭ دروغی را جواب آید دروغ

وانچہ تقریر دیگر درباب اہانت انبیاء اللہ پیش کردہ از تقریر اول سخیف تر است چہ اصل مدعا
ہمین است کہ این معارف از حیطۂ ادراک ارباب ولایت کہ در رنگ علماء ظاہر اند خارج است
پس ازین تقریر اہانت و منقصت ہیچ نبی از انبیاء اللہ لازم نہ آید و ادعای مساوات علوم
و معارف انبیاء و اولیاء و علماء با وصف اظہار فرق ہم پایۂ ہذیان است ہرگاہ بفحوای
تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ آیہ فضل رسولان متفاوت است پس بہ تفاوت حالات
و مقامات اولیاء اللہ و علماء چہ رسد ؎

ہست بر مقتضای فیض ازل ٭ بعض از بعض افضل و اکمل ٭

در ہمچو مواقع از تکفیر بزرگان دین اجتناب کلی باید و الا
ہر شب نا فردای است ؎

پند حکیم عین صواب ست و محض خیر ٭ فرخندہ بخت آنکہ بسمع رضا شنید

قال از مکتوبات ششم از جلد ثانی و مکتوب نود و چہارم از جلد ثالث مراد آن است
کہ خواجہ عالم صلی اللہ علیہ وسلم ولایت ابراہیمی حاصل نکردہ بودند و بہ ولایت خود متحقق گشتہ نہ
بودند و بہ غیب الغیب نرسیدہ بودند وانچہ برای حصول این دولت در دعای اللّٰھم صل علی

محمد کما صلیت علی ابراہیم تا ہزار سال می خواستند مستجاب نشد مگر از توسط فرد است کہ بعد از ہزار سال آمدہ و بہ راہ دیگر کسب کردہ خواجہ عالم را صلی اللہ علیہ وسلم بولایت ابراہیمی و ولایت محمدی و غیب الغیب رسانید بعد از آن مقام محبوبیت خواجہ عالم صلی اللہ علیہ وسلم بدرجۂ علیا رسید و اظہار بزرگی خود میکند کہ مقصود از آفرینش من این بود کہ کمالات مذکورہ خواجہ عالم را صلی اللہ علیہ وسلم حاصل آید و برکات حضرت ابراہیمی تحصیل نماید و درین چند قباحت پیدا می آید **اول** آنکہ خود با آن مقرر کردہ بود کہ در راہ نبوت حیلولت و توسط نیست **دوم** آنکہ حصول محبوبیت و خلت و محبیت آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم از کتاب و سنت و اجماع است ثابت است و کمال ہمہ انبیا خواجہ عالم را صلی اللہ علیہ وسلم در شب تولد عطا شد و کمال انبیا علیہم السلام وہبی است نہ کسبی و ایشان را اول ولایت عنایت میکنند بعد از آن نبوت **سوم** آنکہ مراد از صباحت و ملاحت حسن ظاہر است نہ ولایت و این نیز غلط صریح است کہ نسبت صباحت بحضرت یوسف است علیہ السلام نہ بحضرت ابراہیم علیہ السلام **اقول** اینہمہ تقریر مبنی بر نافہمی است

شعر

عاقلی گر شنود طعنۂ نادان صد بار + لائق آنست کہ آشفتہ و برہم نشود
زآنکہ این بیت کمال است بعالم مشہور + اینچنین بیت چرا شہرۂ عالم نشود
سنگ بد گوہر اگر کاسۂ زرین شکند + قیمت سنگ نیفزاید و زر کم نشود

بر ناظر و افتاد تا عبارت حضرت مکتوب بقدر ضرورت در ینمقام نقل کنم و بیشتر اشکالے کہ در ینمقام وارد می کنند جواب یگان یگان کہ حضرت مجدد رح و منتسبان حضرت عالیشان تحریر فرمودہ اند بر نگارم تا مسلک از خار و خاشاک پاک و صاف گردد آرے مکتوب ششم از جلد ثانی کہ بحضرت خواجہ معصوم قدس سرہ صدور یافتہ مذکور است انگارم کہ مقصود از آفرینش

من آنست که ولایت محمدی بولایت ابراهیمی علیهما الصلوٰة والتحیات منصبغ گردد و حسن ملاحت این ولایت با جمال صباحت آن ولایت ممتزج شود و در حدیث آمده فی الحدیث اخی یوسف اصبح و انا املح و باین انصباغ و امتزاج مقام محبوبیت محمدیه بدرجهٔ علیا رسد تا آنکه مقصود از امر باتباع ملت ابراهیم علی نبینا و علیه الصلوٰة والسلام حصول این دولت عظمی بوده است و طلب صلوٰة و برکات مماثل صلوٰة و برکات حضرت ابراهیم علی نبینا و علیه الصلوٰة والسلام برای این غرض بوده در مکتوب نود و چهارم از جلد ثالث که نیز بحضرت مخدوم زاده خواجه محمد معصوم صدور یافته تحریر فرموده اند حضرت حق سبحانه تعالی فی حد ذاته جمیل است و حسن و جمال ذاتی او را ثابت است نه آن حسن و جمال که مکشوف و مدرک ما گردد و در تعقل و تخیل ما درآید مع ذلک در آنحضرت مرتبهٔ ایست اقدس که این حسن و جمال هم از غایت عظمت و کبریای آن بآن مرتبه نمیتواند رسید و بحسن و جمال متصف نمی تواند ساخت تعین اول که تعین وجودی است تعین آن کمال و جمال ذاتی است و ظل اول آنها و از آن مرتبهٔ اقدس که کمال و جمال را هم آنجا گنجایش نیست که او از غایت عظمت و کبریائی بهیچ تعینی متعین نمی گردد و در کدام آئینه درآید و مع ذلک سرے و نشانی از آن مرتبهٔ اقدس در مرکز دائرهٔ این تعین اول ودیعت نهاده اند و نشانی آنجا تعبیه نموده اند چنانچه تعین اول نشان ولایت خلیلی است آن سر و آن نشان که در مرکز این تعین نهاده اند نشان ولایت محمدی است علی صاحبها الصلوٰة والتسلیمات و این حسن و جمال ذاتی که تعین اول ظل آنهاست شباهت به صباحت دارد که در عالم مجاز از قبیل حسن قد و جمال خال است و آن سر و نشان که در مرکز ودیعت نهاده اند مناسبت بملاحت دارد که ورای رشاقت قد و صباحت خد است و ورای حسن چشم و جمال خال امری است ذوقی تا ذوق ندهند در نیاید شاعرے گوید ؎

آن دارد آن نگار که آن هست هرچه هست * آنرا طلب کنید حریفان که آن کجاست
ازین بیان تفاوت درمیان این دو ولایت دریاب هرچند هردو از قرب حضرت
ذات تعالی و تقدس ناشی میگردند اما مرجع یکی کمالات ذات ست و مآل دیگری صرف
ذات تعالی و چون ملاحت فوق صباحت است پس وصول بملاحت بعد از طی مراتب
صباحت صورت بندد و تا وصول بجمیع مقامات ولایت ابراهیمی میسر نشود وصول بحقیقت
این ولایت که ذروهٔ علیای ولایت محمدی است میسر نیاید علی صاحبها الصلوة والسلام ازینجا
تواند بود که خاتم الرسل علیه و علیهم الصلوة والتسلیمات مامور بمتابعت ملت حضرت ابراهیم گشت
علیها الصلوة والسلام تا بوسیلهٔ این متابعت بحقیقت ولایت او برسد و ازینجا بحقیقت ولایت
خود که تعبیر ازان بملاحت رفته است متحقق گردد و چون حضرت پیغمبر صلی الله علیه وسلم را با مرکز دائرهٔ ولایت
خلت مناسبت ذاتی است که بحضرت اجمال ذات اقرب است و به محیط آن دائره مناسبت کمتر است
که رو به تفصیل کمالات ذات دارد تعالی پس تا بکمالات محیط آن دائره هم متحقق نشود ولایت
خلت تمام نگردد و ازینجاست که در صلوة منطوقه آمده است کما صلیت علی ابراهیم
تا کمالات ولایت خلت تمام او را میسر آید چنانچه صاحب آن ولایت را میسر شده بود
علی نبینا و علیه الصلوة والسلام و چون مکان طبیعی ولایت محمدی مرکز دائرهٔ ولایت خلیلی است
علیهما الصلوة والتحیات سیر او نیز مقصور بر سیر مرکزی آن دائره ناچار ازانجا برآمدن و
به محیط آن دائره درآمدن واکتساب کمالات آن کردن متعسر شد و خلاف مقتضای
طبیعت بود پس توسلی باید از افراد امت او علیه و علی آله الصلوة والسلام که به تبعیت او علیه الصلوة
والسلام در عین آن مرکز بود و از راه دیگر مناسبت به محیط آن دائره داشته باشد تا او
اکتساب کمالات آن مرتبه نماید و بحقیقت آن مرتبه متحقق گردد و به پیغمبر متبوع او بحکم

مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً فَلَهُ أَجْرُهَا وَأَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا بتوسط وصول او بآن کمالات نیز متحقق
شود و مراتب ولایت خلیلی تمام کند پس آن سرور را علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام بتوسط آن
فرد کمالات محیط آن دائرہ نیز میسر شدہ و ولایت خلیلی در حق او علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ و
السلام نیز تمام گشت و دعای اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰی اِبْرَاهِيْمَ بعد از ہزار سال
باجابت مقرون گشت و مسئول مستجاب شد آن سرور را علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام بعد
از تمامی ولایت خلت کار و بار بآن سر و نشاء است کہ در مرکز ودیعت نہادہ اند و بتعبیر آن
بملاحت یافتہ است آن فرد را از برای حراست و محافظت است از آن مقام بعالم باز گردانیدہ
خود در خلوتخانہ غیب الغیب با محبوب خلوت داشتہ ۵
هَنِيْئًا لِأَرْبَابِ النَّعِيْمِ نَعِيْمُهَا + وَلِلْعَاشِقِ الْمِسْكِيْنِ مَا يَتَجَرَّعُ
باید دانست کہ محیط مرکز ثالث ہر چند نسبت بہ محیط مرکز تعین اول اصغر می نماید
اما اجمع است چہ ہر چہ بحضرت ذات جل شانہ نزدیک تر است جامع تر است صغر آن در رنگ
صغر انسان باید دانست کہ با وجود صغر جامعترین جمیع اصناف عالم است ایضاً مخفی کہ
بکمالات این محیط متحقق گشت از اجمال مرکز بتفصیل محیط آید آن بی مناسبتی کہ بہ محیط و
تفصیل داشت زائل شد و بی تکلف از تفصیل فرت و بکمالات آن تفصیل نیز متحقق گشت
بشنو با وجود کمال اقتدار چون نظام عالم بحکمت منوط ساختہ اند در تربیت محبوبان نیز از
وجود اسباب چارہ نبود ہر چند وجود سبب بیش از بہانہ نباشد و زیادہ از روپوش قدرت نبود
سُنَّةَ اللّٰهِ الَّتِيْ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيْلًا انتہی قبل از آن کہ بذکر
ایرادات و اجوبہ آن متوجہ شوم مناسب آنست کہ از رخ بعض عبارات نقاب اجمال
بر دارم قولہ رضی اللہ عنہ الکارم کہ مقصود از آفرینش الخ میگویم کہ چون بعض امور شرطیا

موقوف علیه امری باشد تحقق مشروط و موقوف را محتاج الیه باشد لیکن این معنی مستلزم افضلیت شرط بر مشروط یا موقوف علیه بر موقوف نباشد نمی بینی که اکثر صفات اضافیه که تحقق آنها موقوف بر وجود ممکن است چنانچه حق تعالی خویشتن را در کلام مجید رَبُّ الْعَالَمِیْنَ می ستاید و معنی تربیت رسانیدن شیٔ است بتدریج بمرتبه کمال و اثر تربیت بی مربی صورت نه بندد و کذلک مضمون معیت هم بغیر طرفین یافته نمی شود و هکذا الحال الرَّزَّاقِ وَالرَّحِیْمِ وَالْقَرِیْبُ وَالْمُجِیْبُ اِلٰی غَیْرِ ذٰلِکَ مِنَ الصِّفَاتِ الْاِضَافِیَّةِ و نمی توان گفت که این ها صفات کمال نیستند نَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنْ تِلْکَ الْاَوْهَامِ چه خدای تعالی از همچنین صفات خود را می ستاید پس بی کمالی اینها چه گنجایش است اگر چه این همه صفات در تحقق وجود محتاج ممکنات هستند لیکن ازین توقف و احتیاج فضل ممکن ثابت نمی شود بلکه فضل و کمال مر حضرت باری تعالی ثابت است که بنده های عاجزه خود را بانواع نعمهای بوقلمون مرهون منت فرمود کذلک سیری و سیرابی و شفا هر چه فعل حق است تعالی شانه و عادات او سبحانه تعالی بران جاریست که بی طعام و شراب و دوا این امور صورت نمی بندد پس ازین توسط نقصی بافعال او تعالی لاحق نمی شود و همچنین است ارادات ازلیه حق تعالی که باوقات و آنات منوط اند مثلاً اراده موجودیت زید در فلان وقت بوده باشد و تا آن وقت نیاید اراده او تعالی در کمین بطون خواهد بود پس وقت آن هم واسطه موجودیت زید شد و این هم مستدعی فضل آن وقت نیست پس عالم نیز باعتبار ترتب آثار ایزدی متوسط است ازین توسط فضل عالم بر خدای تعالی ثابت نمی شود معاذ الله. قوله رضی الله عنه تا وصول بجمیع مقامات ولایت ابراهیمی میسر نشود وصول بحقیقت این ولایت که ذروه علیای ولایت محمدیست میسر نیاید می گویم مقصود ازین عبارت این است که ولایت ابراهیمی بمنزله سلم و نردبان است برای عروج بذروه علیای

حقیقت محمدی پس امر باتباع ملت او فرمودتا بواسطۂ اتباع ملت مناسبتی بولایت ابراہیمی حاصل شود آن رازینہ ساختہ عروج بمقام ارفع خود فرمایند پس آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم ازہمان راہ بمقام خویش رسیدند وازان ولایت بقدر اجمال درمر طریق بہرہ بر داشتند چنانچہ این عبارت پس ناچار از انجا برآمدم بہ محیطان دائرہ درآمدن دلالت صریح دارد برآن کہ آن سرور در عین مرکز کہ اقرب است بذات تعالیٰ رسوخ واستقرار دارند ومراد از لفظ حقیقت نہ عین آن مرکز است کہ بغیر از آن بملاحت رفتہ بلکہ مرکز با جمیع کیفیات وخصوصیات وعوارض مراد است وتخیل کہ ظہور بعضی دقائق آن مقام منوط بطے جمیع مراتب محیط بود ودرین ہیچ محذور لازم نمی آید کہ اصل آن مقام کہ در مراتب قرب خداوندی از دیگر قدمی نیست آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم را ثابت است وچون کہ اصل آن مقام کہ عبارت از محبوبیت وملاحت است آن سرور را حاصل ست وکذلک محیط کہ عبارت از صباحت وخلت است بطریق اجمال حاصل ست پس محقق شد کہ آنحضرت علیہ الصلوٰۃ والسلام بمقام خلت وصباحت ومحبوبیت وملاحت متحقق وممتاز ند تحقیق مقام اینکہ مراد از حقیقت محمدی عین مرکز نیست بلکہ مراد از مرکز با متممات ولواحق است ویکی از متممات محیط دائرہ است ومؤید ست این تحقیق را انچہ در مکتوب بیان طریق برنگاشتہ اند کہ مرکز آن مقام کہ مقام اجمال ست نصیب خاتم الرسل ست وباقی ہمہ مفصل بحضرت خلیل مسلم تا آنکہ پیمبر ما صلی اللہ علیہ وسلم ان اجمال طلب فرمودند پس آن سرور را مقام محبوبیت کہ خاصہ اوست بالفعل حاصل ست قولہ وچون حضرت پیغمبر ما را بمرکز دائرہ ولایت خلت مناسبت ذاتی ست الخ میگویم مرکز اینجا نہ بمعنی جزء لا یتجزیٰ است بلکہ بمعنی غایۃ رفیع ست چہ شئ عظیم ہر چند دور تر میرود خروج نماید ودلیلش آن ست کہ در مثال مرکز اول نوشتہ اند چون دران مرکز دور تر رفتہ می شود آن

مرکز بصورت دائره می نماید الخ نمی بینی که آفتاب در حساب اہل تنجیم سہ صد و شصت و چند ضعف
زمین ہست و از دوری و بلندی اوست که این قدر مرئی می شود آن مرکز چون مقابل مبدء
تعالی واقع شده است برنگ او برآمده است که او سبحانه بسیط حقیقی ہست مع ذلک وسعت او
مجهول الکیف نیز در آن نزہتگاه گنجائی ہست إِنَّ اللّٰهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ و نیز اگرچه محیط او ہست
مگر از آن ہیچ قباحت نیست ظل اگر ہزار چند از اصل باشد ہیچ مقدار ندارد نسبت با اصل
نمی بینی که سایه ہر چیز که در ابتدا طلوع آفتاب مشاہد میگردد قریب غروب ده چند آن
میشود اکنون بذکر اشتباہات و اجوبه آن متوجه می شوم

زآن دہان و زآن میان بوس و کنارم آرزوہاست ✦ نیست چیزی در میان و صد ہزارم آرزوہاست

اشتباه اول مقام محبیت ارفع ہست از مقام خلت پس با وجود حصول مقام محبیت
تحصیل مقام خلت چه در کار است **جوابش اینکه** بشب معراج بجناب حضرت خاتمیت مآب
مقام محبیت عطا شده بود در حدیث صحیح وارد شده إِنَّ اللّٰهَ اتَّخَذَنِي خَلِيلًا كَمَا اتَّخَذَ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا
پس معلوم شد که با وجود حصول مقام محبیت که ارفع از مقام خلت است حصول مقام خلت
در کار بود و الا بحصول آن فخر نمی فرمودند و نمی گفتند إِنَّ اللّٰهَ اتَّخَذَنِي خَلِيلًا كَمَا اتَّخَذَ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا
و نیز از احادیث صحیحه ثابت است که جمیع کمالات از خاتمیت و اولو العزمی و رسالت بآنجناب
عطا شده است و ظاہر ہست که درین کمالات بعضی ارفع اند و بعضی غیر ارفع پس معلوم شد که
با وجود حصول ارفع حصول غیر ارفع ہم در کار میشود خصوصا وقتی که آن غیر ارفع طریق حصول
ارفع باشد و در باره آن واقع شود که درین صورت حصول آن غیر ارفع موقوف علیه حصول ارفع است
اگر نظر بآن کنند که آن غیر ارفع فی نفسه کمال است نیز مطلوب ہست و اگر نظر بآن کنند که آن غیر
ارفع طریق حصول ارفع است پس نیز مطلوب است مثل آنکه جسم را نامی بودن کمال است

وحساس بودن کمالیست دیگر ارفع از ان و نطق و عقل کمالیست رای این دو کمال و آن هر دو کمال در طریق این کمال آخر واقع اند پس آن هر دو کمال بهر دو وجه مطلوب اند بذاتهما و بغیرهما و همچنان مقام خلت را نسبت با مقام محبیت باید فهمید **اشتباه دوم** مقام خلت آنحضرت را حاصل بود چنانچه احادیث صحیحه بآن ناطق است پس حصول آن بعد از هزار سال چه معنی دارد جوابش بچند وجوه داده می شود **وجه اول** حصول مقام خلت آنجناب را بلا شبهه یقینی و قطعی است بدلیل احادیث صحیحه و هم باین دلیل که در راه مقام محبیت واقع است و موقوف علیه مقام محبیت هست و حُصُولُ الْمَوْقُوفِ بِدُوْنِ الْمَوْقُوفِ عَلَيْهِ مُحَالٌ لیکن تصرف دران مقام فرمودن و طالبان را بالاصالة بآن مقام رسانیدن و طریق تحصیل آن مقام را مدون و مفصل ساختن موعود بود که بعد از هزار سال حاصل خواهد شد مانند آنکه موافق حدیث صحیحه متواتره خلافت تمام روی زمین از مشرق تا مغرب و از جنوب تا شمال آنحضرت را بطریق اجمال حاصل بود بدلیل أُعْطِيتُ مَفَاتِيحَ كُنُوزِ الْأَرْضِ و در روایت دیگر است که وُضِعَتْ مَفَاتِيحُ كُنُوزِ الْأَرْضِ فِي يَدِي و در صحیحین وارد است که زُوِيَتْ لِيَ الْأَرْضُ مَشَارِقُهَا وَمَغَارِبُهَا وَيَبْلُغُ مُلْكُ أُمَّتِي مَا زُوِيَ لِي مِنْهَا و در روایت دیگر إِنَّ اللّٰهَ زَوَى لِيَ الْأَرْضَ مَشَارِقَهَا وَمَغَارِبَهَا وَأُعْطِيتُ مَفَاتِيحَ كُنُوزِ الْأَرْضِ و در بعضی روایات که در غیر صحاح آمده جَاءَنِي جِبْرَئِيلُ بِمَفَاتِيحِ كُنُوزِ الْأَرْضِ عَلَى فَرَسٍ أَبْلَقَ حال آنکه این معنی در زمان سعادت نشان آن جناب و در عهد کرامت عهد خلفاء راشدین واقع نشد بلکه فتح هندوستان بر دست سلطان محمود غزنوی و فتح ترکستان بر دست دیگران و فتح روم بالکلیه بر دست عثمان ترکمان و اولاد او بوقوع آمده و هنوز ملک حبشه و ملک سیع چین و خطا از قلمرو آنحضرت خارج است ان شاء الله تعالی در عهد امام مهدی و حضرت عیسی بوقوع خواهد آمد و خلافة الارض که میراث ابو البشر است کمالیست عمده در النوقت

آن جناب را بتوسط بعضی از افراد امت کہ عو ابن مہدی و عیسیٰ علیہ السلام خواہند بود حاصل خواہد شد
چنانچہ در جامع صغیر باینمعنی اشارتی واقع شدہ کہ خَیْرُ اُمَّتِیْ عِصَابَتَانِ عِصَابَۃٌ تَغْزُو الْھِنْدَ
وَعِصَابَۃٌ تَکُوْنُ مَعَ عِیْسَی ابْنِ مَرْیَمَ حالا مثل آفتاب روشن گشت کہ آنحضرت را جمیع کمالات حاصل بود
و تصرف دران کمالات بتوسط بعضی افراد امت واقع شدہ در رنگ آنکہ آنحضرت را علوم
اولین و آخرین حاصل بود چنانچہ در صحاح ستہ وارد است کہ اُعْطِیْتُ عِلْمَ الْاَوَّلِیْنَ وَالْاٰخِرِیْنَ
لیکن تصرف در کلام مثلاً بتوسط شیخ ابو الحسن اشعری و شیخ ابو منصور ماتریدی و استاد
ابو اسحاق اسفرائنی و امام غزالی و امام رازی و امثال این مردم آنجناب را حاصل شد و ہمچنین
تصرف در علم فقہ و تفصیل احکام شرعیہ از کتاب طہارت گرفتہ تا کتاب سلم و الشفعہ و فرائض و
وصایا بتوسط حضرت امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ و امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ آنجناب را حاصل شد و ہمچنین
تصرف در آداب طریقت و مقرر کردن اشغال و اوراد و ذکر جہر و خفیہ و طور مراقبہ آن حضرت را
بتوسط حضرت سید عبد القادر جیلانی و حضرت خواجہ بزرگ معین الدین چشتی و امثال این
بزرگواران حاصل شدہ و کمال آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم مقتضی آن بود کہ تہذیب
ظاہر با عمال جوارح و تہذیب قلب و نفس و عقل با عمال باطن فرمایند و تصرف در ما در ازان
تعولیض بکمال امت نمایند زیرا کہ اہم المقاصد و موقوف علیہ جمیع کمالات ہمین را میدانستند
و باینمعنی بر واقفان سیرت مصطفوی صلی اللہ علیہ وسلم از شغل جہاد و تعلیم ارکان اسلام و قواعد
اجمالیہ سلوک از مداومت ذکر لسانی و تکثیر مناجات و ادعیہ و اذکار و تفقد احوال قلب
از حب و بغض و احوال بدکہ از تیقظ و غفلت و توجہ آن قوت در اکہ در ضمن ہر تعبیر و تجدد
خواہ نفسی باشد خواہ آفاقی بسوئے مبدء و ایثار حب اللہ بر ماسوی و بذل مال و اہل و اولاد
در حب او و مانند این اعمال اوضح من الشمس ست و ابین من الامس چنانچہ در تفسیر لک فی النہار

٥ بہترین امت من دو قسم مردمان ... مردمانی کہ ہند غزا کنند ... مردمانیکہ با عیسیٰ علیہ السلام ... مریم خواہند بود ۱۲
٥٢ عصبہ ... مردان ۱۲

سنجا طی بلا۔ در احادیث مروی مذکور ست قاعده مقرر ست که شغل مالوف بحکم العادة
طبیعة ثانیة مقتضی طبیعت میشود وخلاف آن خلاف طبیعت انیست ودلیل انی این
مطلب آما دلیل نقلی پس در احادیث صحاح موجود ست که مرّ رسول الله صلی الله علیه وسلم
بمجلسین فی مسجده فقال کلاهما علی خیر واحدهما افضل من صاحبه اما هؤلاء فیدعون
الله فان شاء اعطاهم وان شاء منعهم واما هؤلاء فیعلمون الفقه والعلم
ویعلمون الجاهل فهم افضل وانما بعثت معلما ثم جلس فیهم و دلیل اصرح برین
مقدمه آنست که حق تعالی در مقام عتاب میفرماید واصبر نفسک مع الذین یدعون ربهم
بالغداة والعشی یریدون وجهه اگر خلاف مقتضی طبیعت آن حضرت نمی بود امر بصبر چرا میفرمود
وهمچنین آیه ولا تطرد الذین یدعون ربهم بالغداة والعشی یریدون وجهه ودلیل لمی برین
مقدمه آنست که تعلیم این یعنی تهذیب ظاهر وانچه در حکم ظاهر است از عقل وقلب ونفس
موقوف علیه جمیع کمالات است وبنیاد تمام کارخانه ولایت اگر درین امور آنحضرت صلی الله
علیه وسلم قدم نمی نهادند وبکمال جهد تصرف دران نمی نمودند بنیاد کارخانه خراب بودی و
هیچکس از امت قائم مقام آن حضرت صلی الله علیه وسلم درین تعلیم نمی تواند شد زیرا که این امور
بغیر نصوص صاحب شریعت نمی توان دریافت کشف وعرفان بدریافت این مطالب
نمی رسد بخلاف کمالات دیگر که دریافت آن به کشف وفراست میتوان شد وشده است
لیکن کشف ومعرفت هم موقوف بر تهذیب ظاهر وما فی حکمه است پس تعلیم تهذیب ظاهر
وما فی حکمه مهمتر است از تعلیم تفاصیل مکشوفات اگر گوئی این کلام واین آیات واحادیث
بلکه متتبع سیرت جناب پیغمبر صلی الله علیه وسلم دلالت میکند بر ترک تصرف ایشان در تسلیک
طریق خلق همچنان دلالت میکند بر ترک تصرف ایشان در جمیع ولایات گویم فی الواقع

شغل و تصرفیکہ آنجناب دارد تہذیب ظاہر و ما فی حکم الظاہر بودہ در تہذیب باطن و باطن باطن نیز بود چنانچہ از تتبع سیر ہویدا است لیکن در مقام خلت دیگر ولایات فرق بدیہی است بسہ وجہ **وجہ اول** آنکہ از مقامات دیگر نشان دادہ اند و طریق تحصیل آن بیان نمودہ تارۃً صریحًا و تارۃً کنایۃً مثلاً یُحِبُّہُمْ وَ یُحِبُّوْنَہٗ و درجائے یُحِبُّ اللّٰہَ وَ رَسُوْلَہٗ رَضِیَ اللّٰہُ عَنْہُمْ وَ رَضُوْا عَنْہُ لَقَدْ رَضِیَ اللّٰہُ عَنِ الْمُؤْمِنِیْنَ اِذْ یُبَایِعُوْنَکَ تَحْتَ الشَّجَرَۃِ فَعَلِمَ مَا فِیْ قُلُوْبِہِمْ اِنَّ اللّٰہَ اَمَرَنِیْ بِحُبِّ اَرْبَعَۃٍ مِّنْ اَصْحَابِیْ وَاَخْبَرَنِیْ اَنَّہٗ یُحِبُّہُمْ اِلٰی غَیْرِ ذٰلِکَ مِنَ الْاٰیَاتِ وَالْاَحَادِیْثِ الدَّالَّۃِ عَلٰی اَنَّ بَعْضَ الْاَفْعَالِ وَالْاَشْغَالِ عَلَامَۃُ حُبِّ اللّٰہِ لِکَوْنِ الشَّخْصِ مُحِبًّا لِلّٰہِ وَبَعْضُہَا لَمُوَاصِلٌ اِلٰی مَحْبُوْبِیَّۃِ اللّٰہِ بخلاف مقام خلت کہ ہرگز از طریق تحصیل و علامات حصول آن نشان ندادہ اند **وجہ دوم** ولایات دیگر در زمان قریب از زمان سعادت نشان آن حضرت رائج و متداول شدند و صحابہ و تابعین و تبع تابعین وَھَلُمَّ جَرًّا اِلٰی زَمَانِ الْجُنَیْدِ وَ اَقْرَانِہٖ ثُمَّ ھَلُمَّ جَرًّا اِلٰی زَمَانِ رُؤُسَاءِ الْقَادِرِیَّۃِ وَالْجِشْتِیَّۃِ کثیر التداول و طریق تحصیل آن مدون و مبوب و مفصل گردید بخلاف مقام خلت کہ درین عہود متطاولہ اصلاً کسی مذکور آن نکرد و نہ طریق تحصیل آنرا کسی بیان نمود تا ہزار سال گزشت طریق تحصیل آن مقام در پردہ اختفا و احتجاب ماند تا آنکہ حق تعالیٰ حضرت مجدد را بر روی کار آورد و ایشانرا منشا ظہور این مقام کہ در جوہر شریف آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم مودع و مکنون بود گردانید و ہزاران طالبان را بطفیل ایشان سلوک این طریقہ میسر شد الحمد للہ حالا بیان این طریقہ بوجہی نمایم کہ اختصاص آن باتباع مجدد کالشمس فی رابعۃ النہار منکشف گردد قبل از حضرت مجدد طرق سلوک ہم از راہ محبیت و محبوبیت بودہ اند اول راہ محبیت

سے پیمودند و آخر برتبۂ محبوبیت فائز میشدند و آنچہ لوازم محبیت ہست از ذکر جہر و وجد و شوق و انکسار و تضرع و صبر و توکل و در رضاجوئی او و مراقبہ بصفات خصوصًا احاطہ و معیت و استغراق در توحید فعلی و خود را کالمیت فی ید الغسال داشتن و صفات خود را و غیر خود را مستہلک در صفات او دیدن بلکہ ذات خود را در ذات او مندمج ساختن و حسن و جمال او را در ہر مظہر مشاہدہ نمودن دران کوشش بلیغ می نمودند تا آنکہ بانوار و تجلیات در ابتدائی سلوک و فنا و بقا در انتہا آن فائز می گشتند و دم اتحاد میزدند کہ انا من اہوی و من اہوی انا تا آنکہ حضرت خضر بحضرت خواجہ عبدالخالق غجدوانی کہ از خاص طریقہ مجددیہ بودند تعلیم ذکر خفی نمودند باز در عہد حضرت خواجہ نقشبند این معنی برگ و بار پیدا کرد لیکن در عہد حضرت عبیداللہ احرار علوم توحید بااین نسبت ممتزج شدند و غلبہ پیدا کردند تا آنکہ حضرت مجدد قدس اللہ سرہ آن ہمہ را در بطون بطون سارند و از چاک سینہ خود سراغی بہ مجبوب خود پیدا کردند حالا غایت ساری موقوف شد و شوق و اشتیاق و وجد و مناجات و تضرع یکطرف ماند ہر چہ ہست در قلب و روح و سر خفی و اخفی و عناصر دیدن است تا آنکہ انوار تجلیات از باطن خود می افتد در فتہ رفتہ بمقام خلت می کشد معنی محبیت عاشقی ہست و معنی محبوبیت معشوقی ہست و معنی خلت یارانہ اینجا صحبت یارانہ ہست و سابق عاشقی و معشوقی بودہ در اینجا راز و نیاز از جانبین ہست و سرگوشیہا از طرفین واقع میشود و در عاشقی نعرہ و بیتابی و سر بر در و دیوار شکستن و در معشوقی ناز و دلال و فخر و مباہات بودہ است این ہست طریق خلت بطریق اجمال اگر تفصیل آن کسی خواہد باتباع مجددیہ چند سال نشست و برخاست نماید و در وجدان خود نظر کند کہ چہ رنگ پیدا شود و رای طرق سابقین و از بسکہ الوجدان لا یکون دلیلا علی الغیر

اگر غیر منکر شود باکی ندارد ~~

نقشبندیہ عجیب قافلہ سالارانند * کہ برند از رہ پنہان بحرم قافلہ را
حاسدی گر کند این طائفہ را طعن قصور * حاش للہ کہ برآرم بزبان این گلہ را
ہمہ شیران جہان بستۂ این سلسلہ اند * روبہ از حیلہ چسان بگسلد این سلسلہ را

وجہ سوم خلت حالتی است ممتزج از محبیت و محبوبیت من الجانبین پس نسبت او با مقام محبیت و محبوبیت نسبت مرکب ببسیط است وَالْبَسِیْطُ مُقَدَّمٌ عَلَی الْمُرَکَّبِ طَبْعًا فَقُدِّمَ وَضْعًا اول درین است محبیت صرفہ و محبوبیت صرفہ رائج شد باین طریق کہ در اوائل سلوک محبیت باشد و اخر آن محبوبیت کَمَا فِی السَّالِکِ الْمَجْذُوْبِ یا بالعکس کَمَا فِی الْمَجْذُوْبِ السَّالِکِ و چون دورۂ بسائط تمام شد دورۂ مرکب شروع شد

چون فراغت ز مفردات آمد * وقت مشق مرکبات آمد

و عجب آنست کہ ہر چند این طریقہ مجددیہ در رواج و شیوع و فیضان فیوض الٰہی در ضمن امت مصطفویہ متاخر است از طرق دیگر لیکن مبدأ آن متقدم است بر مبادی طرق دیگر زیرا کہ این طریقہ منسوب است بحضرت صدیق رضی اللہ عنہ و اول خلفاء است وَاَوَّلُ مَنْ اَسْلَمَ مِنَ الرِّجَالِ الْبَالِغِیْنَ است و نیز در حق او استحقاق خلت منصوص است جائیکہ پیغمبر فرمودہ است لَوْ کُنْتُ مُتَّخِذًا مِنْ اُمَّتِیْ خَلِیْلًا لَاتَّخَذْتُ اَبَابَکْرٍ خَلِیْلًا اِلٰی اٰخِرِ الْحَدِیْثِ واگر کسی را بخاطر خطور کند کہ درین صورت لازم می آید کہ عوام اتباع مجددیہ افضل باشند از اولیای سابقین سُبْحَانَکَ هٰذَا بُهْتَانٌ عَظِیْمٌ گویم جوابش سہ وجہ است **اول** آنکہ این وقت لازم می آید کہ طریق خلت را افضل از جمیع طرق انگاریم حال آنکہ چنین نیست بلکہ مقام محبوبیت افضل است از مقام خلت بدلیل لَاٰ فَخْرَ حَبِیْبِیْ عَلٰی خَلِیْلِیْ

دوم آنکہ افضلیت بہ علوی مرتبہ است در هر مقام کہ باشد خواہ خلت خواہ محبیت خواہ محبوبیت مثالش آنکہ بادشاہان امرا را یاران و مصاحبان باشند کہ مدام در حضور حاضر باشند و راز و نیاز با آنها در میان و امرا و صوبہ داران عمدہ و رسالداران و داروغہای کارخانجات و متصدیان و دفاتر نیز میباشند و مرتبہ اینهمہ اشخاص بسیار بلند تر از مرتبہ یاران و مصاحبان میباشد گو دوام در حضور و صحبت دائمی مخصوص بیاران و مصاحبان مجلس است بلکہ با خواص و خدمتگاران سوم آنکہ منتهیان هر طریقہ را این معنی یعنی دوام حضور و قرب دائمی حاصل است پس بسبب این قرب دائمی نیز از منتهیان طرف دیگر نمیتوانند شد آری مبتدیان این طریقہ را باین وجہ ترجیح و تفضیل میتوان بود کہ در مجاہدات و ریاضات و کشف و کرامات و ظہور خوارق عادات بہ مبتدیان طرق دیگر ارجح باشند و لہذا گویندہ گفتہ است ؎

اول ما آخر هر منتهی است + ز آخر ما جیب تمنا تهی است

حاصل آنکہ فضل جزئی را بجای کلی گرفتن و ملاحظہ وجوہ فضل نکردن کار قاصر فہمان است تنبیہ نبی هر چند بعضی کمالات را بتوسط فردی از افراد امت خود حاصل نماید و بتوسل او ببعض مقامات برسد اما نقص آن نبی ازین راہ لازم نہ آید و آن فرد را مزیتی باین توسط بر آن نبی حاصل نہ شود چہ آن فرد این کمال را بمتابعت آن نبی یافتہ است و بطفیل او باین دولت رسیدہ پس آن فی الحقیقت از آن نبی است و نتیجہ متابعت است او و آن فرد بیش از خادم او نیست کہ از خزائن او خرج کردہ لباسهاے مزیت طیار کردہ می آرد کہ باعث مزید حسن و جمال مخدوم میگردد و در عظمت و کبریای او می افزاید اینجا کدام نقص مخدوم است و کدام مزیت خادم امداد و اعانت از همگنان نقص است اما از خدام و غلمان کہ امداد و اعانت واقع شود عین کمال است و موجب ازدیاد جاہ و جلال

باقعی باشد که یکی را بدیگری خلط کند ودر توهم منقصت افتد بادشاهان بامداد خدم وحشم
ملکها میگیرند وقلعها فتح می نمایند وازین امداد غیر از عظمت ابهت بادشاهان هیچ معلوم
نمی شود ونیز از شرف عزت خدم وحشم هیچ ظاهر نمیگردد امتان خدام وغلمان انبیا اند
علیهم الصلوة والتسلیمات اگر از ینها امدادها باین بزرگواران برسد چه جای توهم منقصت
شان است وآنکه گویند این بزرگواران اصلا محتاج بامداد نیستند وجمیع مراتب کمال
ایشان را بالفعل حاصل است مکابره صریحه است چه بزرگواران نیز بندگان خدا اند
جل شانه وهمواره از فیوض برکات فضل ورحمت او امیدواراند وهمیشه خواهان ترقیات
اند در حدیث آمده مَنِ اسْتَوَىٰ يَوْمَاهُ فَهُوَ مَغْبُوْنٌ وآن سرور مراتب خود فرموده است
علیه وعلی آله الصلوة والسلام سَلُوْا لِيَ الْوَسِيْلَةَ وایضاً در حدیث صحاح آمده است
كَانَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَفْتِحُ بِصَعَالِيْكِ الْمُهَاجِرِيْنَ
یعنی پیغمبر خدا علیه وعلی آله الصلوة والسلام در جنگها طلب فتح میکرد بتوسل فقرای مهاجریان
این همه طلب وامداد واعانت است جمعی که امداد واعانت امتان را در حق این بزرگواران
تجویز نمی نمایند واین بزرگواران را محتاج بامداد ایشان نمی دانند نظر شان بر بزرگی
انبیا افتاده است علیهم الصلوة والتسلیمات وعلوی درجات شان در نظر اینها آمده مع
ذلک اگر نظر شان بر عبودیت این بزرگواران نیز می افتاد واحتیاجات ایشان که
بمولای خود دارند جل شانه معلوم شان می گشت از امداد امتان انکار نمی نمودند واز
اعانت خدام وغلمان شان استبعاد نمیکردند **وجه چهارم** کشف اهل الله درست است
ودرست است ولیکن در بعض اوقات حقیقت الامر بطریق اجمال درمی یابند ودر بعض اوقات
بتفصیل ودر بعض اوقات متشبح بتشبحی ودر بعض اوقات بغیر حجاب ومستتبعان کلام صوفیه لاجرم اند

از دانستن اجمال و تفصیل و اغماض نظر از مخالفتی که قائل را درمیان کلام مجمل و کلام مفصل میباشد
پس ما شک نداریم که در هر طائفه از زمان فیضی دیگر فتح میکنند و درین زمانه فیضی دیگر
درمیان مردمان مفتوح شد و چون روح حضرت خاتم النبیین علیه الصلوة والتسلیمات بسبب
علوی مبدأ تعین ایشان عموم فیضی ست که بر ایشان القا شده است هر فیضی جدید که در عالم
پیدا می شود و بتازگی بروی کار می آید ضمیمه حظیرة القدس میشود و اهل دل بسا است که این
امر را اجمالا ادراک کنند و باین لفظ تعبیر نمایند که این کمالات الحال آنجناب را حاصل شده
است و تفصیل این کلام و ایفای حق آن آنست که گفته شود که مصلحت کلیه الٰهیه تقاضا کرده است
که بعض شروح و تفاصیل و عکوس تجلی اعظم در هر عصری پیدا شود و منشاء آن شخصی باشد از
کمل که بآن نور مجدد بمنزله شعاع تجلی اعظم و بمثابه اعراض آن جوهر افخم گردد و آن ظهور
خود است بحسب اطوار و ادوار و تطورِ خود است بحسب اشخاص و از زمان چون آن انیمقدمه
ممهد شد باید دانست که حقائق اجمالیه که بر اهل الله ظاهر میشود چون لغت و عرف از
تعبیر آن کوتاه است این طائفه لفظی از کتاب و سنت که بحسب فن اشارة و اعتبار
بران حمل توان کرد میگیرند و آن را عنوان آن حقائق اجمالیه فالهٰمیه بر قلب ایشان
میگردانند و سخن را بآن مربوط میسازند و آن معارف غامضه را در پرده آن لفظ ادا
می فرمایند متفرسان از مطالعه کنندگان را لازم است که از خصوصیت این لفظ اغماض
نظر کنند و مطمح نظر خود همان حقیقت اجمالیه و معرفت غامضه سازند پس فیما نحن فیه
اقامت لفظ خلت و استجابت دعای اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ کَمَا صَلَّیْتَ
عَلٰی اِبْرَاهِیْمَ و تصویر دائره که مرکز صرف ذات است و محیط آن کمالات ذات و
بازصیرورة آن مرکز دائره تامه که مرکز آن محبوبیت است و محیط آن امتزاج محبیت

همه بیرنگ فن اشاره و اعتبار است اعتراض بمثل این مقدمات وارد نمی شود چنانکه صورت
رایت آسگاین رهی اعتراض بنقد انبیاء و اظفار اسد و یا در بردن ذنب وجهی ندارد
و همچنین است سخن در حقیقت قرآن و حقیقت کعبه و حقیقت محمدیه و بیان دائره اقواس ۵
علاوه برین بدانند که هر پیغمبر را با پروردگار خویش معامله علیحده است و سری جدا که هیچ احدی
را دران معامله بالاصالت شرکت نیست مثلاً نسبتی و قربی که سید اولین و آخرین را صلی الله
علیه وسلم هست غیر او را میسر نیست و همچنین قربی که مخصوص حضرت ابراهیم است دیگری را
نه و علی هذا القیاس اما آن نسبت و قرب مجهول الکیفیة است و چون عارفی را خواهند که
بعلم آن نسبت و قرب که هر یکی را ازین اکابر ثابت است سرفراز سازند آن قرب و نسبت را
در صورت مثالی با مریکه مناسب آن قرب و مشابه آن نسبت است ظاهر میسازند چه اطلاع
بر حقائق آن نسبت بی صورت مثالی متعسر است پس غایت قرب و اتصال را بصورت مرکز
می نمایند و قرب دیگر را بصورت محیط و علی هذا القیاس پس خلاصه کلام آن است که بعد از الف
فتح دورهٔ دیگر شده است که به بعض اعتبارات اجمال فیوض متعذر است مثلاً احوال قلب و روح و
سر و غیر آن همه مجمل شده هیئت جمعیت پیدا کرده و به بعض اعتبارات تفصیل فیوض متعذر است و
بالجمله حضرت مجدد از حاصل این دوره اند و بسا معارف مختصه این دوره از زبان شیخ بطریق رمز و ایما سر زده و شیخ قطب
ارشاد این دوره است و بر دست وی بسیاری از گمراهان بادیه بدعت خلاص شده اند تعظیم
شیخ تعظیم حضرت مدور ادوار و مکون کائنات است و شکر نعمت شیخ شکر نعمت مفیض اوست
اعظم الله تعالی له الاجور **وجه پنجم** مبدأ تعین محمد صلی الله علیه وسلم محبوبیت صرفه است و
مبدأ تعین ابراهیم علیه السلام خلت که زینه پایه تعین محمدی است صاحب ولایت محمدی را
ولایت ابراهیمی ضرور است که زینه پایه وی است لیکن چون محبوبیت صرفه می خواهد که محبوب

برزینہ پایہ توقف نہ نماید و در مقام خلت ہم فضیلتی عظیم است گو کہ زینہ پایہ از محبوبیت صرف
است رب العالمین خواست کہ تفصیل مقام خلت ہم بعضی پیروان محمد صلی اللہ علیہ وسلم و اتباع او کسب
کنند تا آن منصب عالی زیر نگین آن سرور محبوبان باشد فَاِنَّ الْعَبْدَ وَمَا فِیْ یَدِہٖ
مِلْکٌ لِّمَوْلَاہُ یعنی غلام وانچہ در دست اوست ملک خداوند اوست حق تعالی بعد
ہزار سال این مستجاب گردانید و حضرت مجدد را کہ یکی از اتباع آن سرور است بدولت
متابعت آن سرور علیہ السلام باین سرفراز کردہ **اشتباہ سوم** ہرچہ گفتہ شد
کہ متوسطی از افراد امت آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم را باید کہ از راہ دیگر مناسبت بہ محیط
داشتہ باشد تا اکتساب کمالات آن مرتبہ نماید و بتحقیقت آن مرتبہ متحقق گردد این الفاظ
ناشی از کدام عالم است منجر بہ تشویش می شود گوئیم جای تشویش نیست زیرا کہ مراد از راہ
دیگر راہ محبیت محبوبیت است و ازین ہر دو راہ مناسب بہ محیط دائرۂ خلت میتوان شد
لِمَا سَبَقَ اَنَّ الْخُلَّۃَ مَاہِیَّۃٌ مُمْتَزِجَۃٌ مِّنَ الْمُحِبِّیَّۃِ وَالْمَحْبُوْبِیَّۃِ وَبِحُصُوْلِ
اَحَدِ الْجُزْءَیْنِ مِنْ شَیْءٍ یَحْصُلُ مُنَاسَبَتُہٗ مَعَ ذٰلِکَ الشَّیْءِ وَھٰذَا الْاَمْرُ کَالْبَدِیْہِیِّ ظَاہِرٌ معترض از
راہ دیگر راہ ورای اتباع پیغمبر علیہ السلام فہمیدہ و بہ تشویش افتادہ حال آنکہ خود در کلام سابق
اقرار نمودہ کہ جناب پیغمبر ما را صلی اللہ تعالی علیہ وسلم جمیع راہ ہا کشادہ بودند و ہیچ راہی از حیطۂ
جمعیت ایشان بیرون نماندہ باز این توہم چہ معنی دارد ہرچند ازین عبارت بصراحت
مستفاد نمی شود کہ مراد ازین فرد ذات شریف خود را مراد داشتہ باشند لیکن واقع چنین است
و ہر کہ از احوال حضرت ایشان آگاہ است میداند کہ جمیع قیود در ذات حضرت ایشان
متحقق بودند زیرا کہ ایشان را قبل از آنکہ این طریقہ عنایت شود از والد بزرگوار خود شیخ
عبد الاحد قدس اللہ سرہ طریقۂ قادریہ کہ بنا ر آن محبوبیت است باستیفا کسب فرمودہ بودند

بودند و حضرت شیخ عبد الاحد از شاه کمال کیتهلی و ایشان از سید فضیل و هلم جرا الی آخر
سلسلهٔ عجب تر آنکه حضرت ایشان را بعد از آن که این طریقه عنایت شد و سالها
تسلیک طالبان درین طریقه فرمودند باز حضرت شیخ سکندر نبیرهٔ حضرت شاه کمال
کیتهلی قدس الله سرهما بامر و اجازت از صاحب طریقه محبوبیت خرقه را آورده در سر سند بحضرت
ایشان پوشانیدند پس از راه مقام خلت بمقام محبوبیت رسیدند چنانچه سابق از راه
محبوبیت بمقام خلت رسیده بودند و این قسم نیرنگها از عجائب معاملات خدا است با
بندگان برگزیدهٔ خود چنانچه حضرت پیغمبر ما را صلی الله علیه وسلم در ابتدا ببوضع حجر اسود و
شرکت در بناء کعبه مقام ابراهیم حاصل شده بود بعد از آن در مدینه منوره بسبب اشتغال
بجهاد و مقابله با یهود و نصاری مقام موسوی و عیسوی حاصل شد بلکه از شب معراج و
وقوع اسراء بسوی بیت المقدس آغاز همین شده بود تا غزوه تبوک که اول غزوات
شام است همین تضاعف و تزاید پذیرفت تا آنکه در حجة الوداع باز بکمال ابراهیمی معتنی
مشرف شدند و مقام ابراهیمی دران روز جلوهٔ عظیم نمود وَالنِّهَايَةُ هِيَ الرُّجُوعُ
إِلَى الْبِدَايَةِ متحقق گشت **اشتباه چهارم** و در بعض جا حضرت مجدد نوشته اند
آن فرد خضر باشد یا الیاس و درینجا خود را صریح مراد داشته اند **جواب** درین کلام
تناقض نیست زیرا که در مکشوفات اکثر شئ مبهم القامی شود و باز تعیین آن مبهم میفرمایند و در وقتی
که شئ مبهم القامی شود عقل را در تعیین ما صدق آن مبهم جولانی روی میدهد چنانچه از آنحضرت
صلی الله تعالی علیه وسلم این قسم ابهام و تعیین واقع شده در صحیحین موجود است إِنِّي رَأَيْتُ
فِي الْمَنَامِ أَنِّي أُهَاجِرُ مِنْ مَكَّةَ إِلَى أَرْضٍ بِهَا نَخْلٌ فَذَهَبَ وَهَلِي[له] أَنَّهَا الْيَمَامَةُ
أَوْ هَجَرُ فَإِذَا هِيَ الْمَدِينَةُ يَثْرِبُ همچنین است حال حضرت مجدد درین کشف

[له] وهل ... الفتح ... فتح الباری ... هذا اولی بالتردید ... الیمامة ... [illegible]

اول ایشانرا بطریق ابهام معلوم شد که فرد متوسط چنین و چنان می باید چون دیدند که اساس
این طریقه حضرت خضر نهاده اند خیال آنطرف رفت باز ملاحظه نمودند که حضرت خضر با مردم
اختلاط بسیار دارند و طریقهٔ خلت خلوت و انزوا لازم است خیال بطرف حضرت الیاس
رفت اینهمه بنا برین بود که متوسط در حصول کمالی برای پیغمبر عالی مقدار غیر پیغمبر نمی تواند شد
و در افراد این امت غیر ازین دو بزرگ پیغمبری نیست آخرها معلوم فرمودند که این متوسط را
پیغمبر بودن ضرور نیست بلکه کمال متابعت پیغمبر خود کافی است درین امر و نیز مقصود انزوا
و خلوت در انجمن است که بنا طریقهٔ حضرت خواجگان بر آنست نه خلوت جسمانی و بهر حال
بالیقین معلوم شد که آن متوسط ذات شریف ایشان است تحدیثا بنعمة الله که بآن هر کسے
مامور است اَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ وانکشاف بآن معنی وانمودند این تسلیم
اختلافات را تناقض فهمیدن کار کسی است که با مکشوفات این مردم آشنا نیست والا از کلام
شیخ اکبر در جاهای بسیار مستفاد میشود که خاتم الاولیاء این امت امام مهدی است و
در جاهای بسیار خود را خاتم الاولیا قرار داده

چو بشنوی سخن اهل دل مگو که خطاست + سخن شناس نهٔ دلبرا خطا اینجا است

اشتباه پنجم حضرت مجدد فرموده اند که این کمالات را بر رسول خدا صلی الله علیه وسلم
کسب کنانیدم **خوابش** این ست که ازین عبارت صریح خیانت در نقل و تحریف
واقع شده زیرا که مقصود از کسب کنانیدن آنست که این فرد بجای شیخ و مرشد باشد و
رسول خدا حاشا من ذلک بجای تلمیذ و طالب باشند و هرگز مفاد کلام حضرت ایشان
اینمعنی نیست حق عبارت آن بوده که من این کمالات را کسب کرده منسوب بجناب رسول
خدا صلی الله علیه وسلم ساخته ام و در کمالات بی نهایت آنجناب بطریق نیاز گردانیده ام

ودر جریدۂ اعمال آنجناب نویسانیدہ ام اگر بزبان طالب علمانہ این معنی را ادا کردہ شود باید
گفت ہرگاہ گفتہ شود کہ این صفت فلانی بواسطہ فلان چیز حاصل شد دو معنی ہم میرسد
اول آنکہ واسطہ واسطہ فی الثبوت باشد یعنی آن صفت اولا واسطہ را حاصل شد و از آن
بطریق سبب مثل آن چیز بذی الواسطہ حاصل شد کحرارۃ الماء بواسطۃ النار فان
ھناک حرارتین احدٰہما قائمۃ بالنار والاخری قائمۃ بالماء ناشیۃ عن حرارۃ
النار واین معنی ہرگز مراد حضرت ایشان نیست **دوم** آنکہ واسطہ واسطہ
فی العروض باشد یعنی صفت واحدہ قائم شود بواسطہ حقیقۃ و ہمان صفۃ واحدہ قائمہ بالواسطہ
منسوب گردد بذی الواسطہ مثل حرکۃ جالس السفینۃ بواسطۃ سفینۃ فان
ھناک حرکۃ واحدۃ قائمۃ بالسفینۃ لا بالجالس نعم ینسب ھذہ الحرکۃ الی
جالس السفینۃ بالعرض والمجاز و مراد حضرت ایشان ہمین معنی است یعنی کسب این کمالات
من کردم و آن کمالات بمن قائم شدہ منسوب بجناب رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم گشتہ اند
بحکم آنکہ اعمال امت در جریدۂ اعمال پیغمبر محسوب میشود و آن حضرت مستغنی اند از کسب
این کمالات بحصول کمال ارفع منہ و این معنی ہیچ قباحت ندارد و نیز این را بدلائل
بسیار ثابت کردہ میدہیم بعون اللہ و توفیقہ از انجملہ قصۂ مفاتیح کنوز ارض و تصرف تمام
زمین از مشرق تا مغرب از دست تابعان آن حضرت بآن حضرت منسوب گشت و بعد از
صدہا سال بلکہ زیادہ بر ہزار سال موعدہ زویت لی الارض مشارقھا ومغاربھا
متحقق خواہد شد و از انجملہ آنکہ فتح فارس و روم و ہلاک کسری و قیصر از دست شیخین رضی اللہ عنہما
واقع شد و بعد از چند سال از وفات آن حضرت بآن جناب منسوب گشت و از انجملہ آنکہ
در حدیث صحیح وارد است کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم حضرت علی را فرمودند یا علی انک

تُقَاتِلُ عَلٰی تَاوِیْلِ الْقُرْاٰنِ کَمَا قَاتَلْتُ عَلٰی تَنْزِیْلِہٖ
و این معنی بعد از سی سال از دست حضرت مرتضی علی بوقوع آمد و در جریدۂ اعمال آن حضرت
محسوب گشت اینجا می توان گفت کہ قتال علی تاویل القرآن کمالی بود عمدہ و آنحضرت را
حاصل نہ شدہ مگر بواسطہ علی مرتضیٰ زیرا کہ کمال آنجناب کہ قتال علی تنزیل القرآن بود ارفع و
اکمل بود از قتال علی تاویل القرآن لیکن چون این قتال یعنی تاویل القرآن آنحضرت را
بلی واسطہ متوسطی از افراد امت ممکن نبود ناچار متوسطی را برروی کار آوردند کہ بواسطہ او این
قتال منسوب بآنحضرت گردد وجہ عدم امکان آنست کہ در عہد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
قتال علی تاویل القرآن متصور نیست زیرا کہ ہر تاویلی را کہ آنحضرت برزبان خود فرمایند آن
تاویل تنزیل میگردد پس قتال بر آن قتال بر تنزیل می شود نہ بر تاویل و منکر آن تاویل
کافر می شود گویا کہ منکر نص صریح قرآن شد پس لابد متوسطی باید ذو جہتین من جہۃ خلیفہ و
مجتہد باشد تا انکار تاویل او کفر نگردد و بانکار تنزیل منجر نہ شود و من جہۃ متحد الحکم با پیغمبر کہ خلیفہ
حکم مستخلف دارد چون انکار حکم او بالعرض انکار حکم پیغمبر است انکارش منسوب بآن حضرت
میشود و در جریدۂ اعمال آن حضرت این کمال ہم ثبت گردد کذا ہذا بعینہ

اشتباہ ششم آن راہ از کجا آوردند **گوئیم** مراد از عالم دیگر عالم امتزاج محبیت و محبوبیت است
کہ تعبیر از ان بعالم خلت کردہ میشود ازین راہ از نزد خدا آوردند چنانچہ حضرت علی مرتضی
کرم اللہ وجہہ قتال علی تاویل القرآن را از نزد خدا آوردند و آن قتال از عالم دیگر است
از قبیل جہاد کفار ہم نیست و از قبیل قتل مسلمین ہم نیست ہیئت ممتزجہ دارد و این معنی
ایشان را بحکم خلافت نبود و متابعت آن جناب حاصل شدہ چنانچہ حضرت ایشان را
نیز بسبب کمال متابعت آنجناب روزی شدہ و عجب است از کسانی کہ بر حضرت ایشان

طعن میکنند باین حیله که حضرت ایشان هم استقلال میزنند و برزخ را از میان برمی دارند
و نمی شنوند و نمی بینند که کمال حضرت ایشان در مکتوبات وغیر آن مشحون و مملو است از
تحریص بر کمال متابعت پیغمبر و جابجا برای خود و تابعان همین معنی را از خدا طلب داشته اند و
جابجا میفرمایند که بنای طریقه ما بر کمال متابعت سنت است و اجتناب از بدعت **اشتباه**
هفتم برزخ محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم از میان برمی خیزد خلیلی تمام بواسطه آن
باشد از ولایت موسوی حاصل شدن معنی ندارد **گوییم** فی الحال گذشت که تصرف ولایت
خلیلی آن حضرت را حاصل بود و تصرف در آن نه فرموده بودند بسبب شغل مهم تر از آن
حضرت ایشان را محض بکمال متابعت آن حضرت حاصل شد از پیشگاه جناب الهی و
منسوب بآن حضرت گردید چنانچه تصنیف مثنوی شریف که پر از جواهر گوناگون علم سلوک و علم
معرفت است از حضور خداوندی لمولانا رومی قدس الله سره محض بکمال متابعت پیغمبر خود
عنایت و منسوب بحضرت رسالت گشت بی آنکه تصنیف مثنوی از آن حضرت ممکن باشد لقوله
تعالی وَمَا عَلَّمْنٰهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهٗ ارتفاع برزخ را فهمیدن از قبیل اوهام شیطانیه
است مَعَاذَ اللهِ مِنْ ذٰلِكَ وحل شبه بالکلیه آنکه معنی و مضامین مثنوی همه ماخوذ از
مشکوة نبوت است و کسوت شعر پوشانیدن محض بمولانا جلال الدین رومی است چنانچه
اجزاء مقام خلت یعنی محبیت و محبوبیت همه ماخوذ از جناب ختمی است و تصرف در هیئت ممتزجه
مخصوص بحضرت ایشان است و تصرف در هیئت ممتزجه در اختصاص کافی است چنانچه واضع
سکنجبین اگر دعوی اختصاص سکنجبین بخود کند سزاوار است که سرکه و شهد از دیگری باشد و
خواص سرکه و شهد را از دیگر آموخته باشد کذا هذا **اشتباه هشتم** دعای اَللّٰهُمَّ صَلِّ
عَلٰی مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰی اِبْرَاهِيْمَ بعد از هزار سال مقرون باجابت گشت و امبذول مستجاب شد

گویم درین ہیچ استبعاد نیست لقولہ تعالی یُدَبِّرُ الْاَمْرَ مِنَ السَّمَآءِ اِلَی الْاَرْضِ ثُمَّ
یَعْرُجُ اِلَیْهِ فِیْ یَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهٗۤ اَلْفَ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّوْنَ ازین آیہ صریح
معلوم میشود کہ بعض کارہای خدا با متزاج فیض سماوی وارضی صعوداً وہبوطاً در مدت ہزار
سال تمام میشود فلیکن من جملتہا ہذا الدعاء والیضاً دعا وسیلہ ومقام محمود بعد ہزاران
سال مستجاب خواہد شد اگر این دعا بعد یک ہزار سال مستجاب شد چہ عجب والیضا
بعض مواعید الٰہی درباره پیغمبر ولامت پیغمبر در زمان حضرت امام مہدی علیہ السلام بوقوع
خواہد آمد اگر دعا این مطالب کرده شود وقبول آن قطعاً زیاده تر بر ہزار سال خواہد گذشت
ودر تفاسیر ودر روایات صحیحہ آمده است کہ حضرت آدم در حق خود وذریت خود دعاہای
بسیار فرموده بودند وبعض ازان دعاہا در عہد حضرت سلیمان علیہ السلام مستجاب شد والیضاً
دعا حضرت ابراہیم وحضرت اسمعیل علیہما السلام رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَیْنِ لَكَ وَمِنْ
ذُرِّیَّتِنَاۤ اُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ الی قولہ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِیْهِمْ رَسُوْلًا مِّنْهُمْ یَتْلُوْا عَلَیْهِمْ
اٰیٰتِكَ وَیُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَیُزَكِّیْهِمْ بعد ہزار سال
مقرون باجابت شد وہمچنین وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِی الزَّبُوْرِ مِنْۢ بَعْدِ
الذِّكْرِ اَنَّ الْاَرْضَ یَرِثُهَا عِبَادِیَ الصّٰلِحُوْنَ بعد ہزار سال مقرون
باجابت شد **اشتباه نہم** درین مدت ہزاران اولیا وخلفاء راشدین بوده اند
از ہیچ یکی این کار نشد تعجب است **گویم** محل تعجب کلام بیہوده این شخص است نمی
فہمد کہ اراده الٰہی مخصص بعض حوادث بہ بعض اوقات وبہ بعض امکنہ واشخاص سوال لم درآن
جاری نیست وچون وچرا در آن گنجایش نیست نمی توان گفت کہ حضرت خواجہ بزرگ
خواجہ معین الدین چشتی قدس سرہ چرا مخصوص بارشاد اہل ہند شدند تا آنکہ شہره آفاق است ایشان را

ولی الهندی گویند قبل از ایشان از وفات آنحضرت قریب ششصد سال گزشته بود و در مدت هزاران هزار اولیا و خلفاء راشدین بودند از هیچ یک این کار نشد تعجب است و فتح ظاهری ملک هندوستان بر دست سلطان محمود[ه] غزنوی انار الله برهانه مخصوص شد حالانکه قبل از مدت چارصد و سال تقریبا گذشته[ه] بود و در آن مدت سلاطین عظام و خلفای ذوی الاحترام از هیچ یک این کار نه شد جای تعجب است **اشتباه دهم** آثار آن اکتساب که بر رسول خدا صلی الله علیه وسلم بسته می کنند کجا است خیلی تعجب **گویم** معنی نسبت کردن بر رسول الله صلی الله علیه وسلم سابق گذشت این شخص واسطه فی العروض در لحوق صفتی از صفات اضافیه بجناب حضرت رسالت مآب صلی الله علیه وسلم متوسط واقع می شود و امت ایشان را از آن کمال مکسوب خود بهره ور می سازد و آثار آن جز تهذیب باطن که عبارت از لطائف است بحصول ملکه یادداشت و حضور دائمی و نسبت بیرنگی و رجوع کثیر از امت مصطفویه صلی الله علیه وسلم امری دیگر نیست و بحمد الله این معنی کالشمس فی رابعة النهار مشخص ست و اگر یقین نکنی بمکان این جماعت کثیر که سوال کجا از ان بود می توان گفت که بخارا و سمرقند و بلخ و بدخشان و قندهار و کابل و غزنی و تاشکند و یارکند و شهر سبز و حصار شادمان که مسکن اهل اسلام است بی مشارکت هنود و روافض و نصاری است موجود ست غیر از این طریقه طریقهٔ دیگر در آن رائج نیست الا شاذ و نادر **اشتباه یازدهم** این فرد را برای حراست امت چگونه فرستاد **گویم** دلیل انی این دعوی بر ظاهر ست که از وجود ذات شریف حضرت ایشان شبهات ملاحده و روافض و غالیان توحید و مبتدعیان طرائق و معتقدان شرک خفی و جلی بالکلیه برطرف شد و تابعان ایشان بفضله تعالی در اتباع سنت سرگرم و اجتناب از بدعت پیش قدم پس بمنزلهٔ آن شد که شخصی بیاید و دعوی کند که مرا فلان حکیم

نائب خود درین شهر ساخته و مردم از معالجهٔ او منتفع شوند و هم طریق دوا و تشخیص را بخوبی سرانجام
دهد یقین گردد که این شخص صادق القول است از عهدهٔ خدمت خود بوجه احسن برآمد و سرانجام
مهمات این خدمت نمود و اگر سند فرمانی از دفتر حکیم مطلق مطلوب است آن هم موجود است
جلال الدین سیوطی در جمع الجوامع حدیث آورده است یَكُونُ فِي اُمَّتِي رَجُلٌ يُقَالُ لَهٗ صِلَةٌ
يَدْخُلُ بِشَفَاعَتِهِ الْجَنَّةَ كَذَا وَكَذَا شیخ بدر الدین در کتاب حضرات القدس
آورده شاید که این بشارت اشارت بوجود مسعود حضرت ایشان باشد چه ایشان در میان
علما و صوفیه بودند که اختلاف فریقین را در وحدت وجود بلفظ راجع داشته اند اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي
جَعَلَنِي صِلَةً بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ وَمُصْلِحًا بَيْنَ الْفِئَتَيْنِ و آن حضرت از سرور صلی الله علیه وسلم
مبشر شده اند که فردا چندین هزار کس را بشفاعت تو بخشند منطوق حدیث و مضمون بشارت
بران حضرت صادق می آید و درین مدت هزار سال دیگری باین لقب نگذشته و این
استنباط مؤید به نقلیات و کشفیات است **اشتباه دوازدهم** اگر شکر نعمت است
کدام قبول خواهد کرد طرفه ماجرا است **گویم** اگر شکر نعمت را صاحب نعمت باید که قبول کند
از قبول و ناقبول دیگران چه می کشاید فقد قال الله تعالی لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَزِيْدَنَّكُمْ
پس مدعی که قبول شکر در جناب الهی است بموجب وعدهٔ او تعالی حاصل است از قبول کسان
دیگر کاری نیست ۔

اِذَا رَضِيَتْ عَنِّيْ كِرَامُ عَشِيْرَتِيْ ٭ فَلَا زَالَ غَضْبَانًا عَلَيَّ لِئَامُهَا

اشتباه سیزدهم در بعضی مکاتیب جلد ثالث واقع شده است که حقیقت محمدی
حقیقت الحقائق است و حقائق دیگران اجزا اند مرادو یا جزئیات و ازین بیان ظاهر
می شود که جامع جمیع حقائق ابراهیمی است حقیقت ولایت محمدی هم جزو آن بود که مرکز است و مرکز را

جز جزئیت چاره نیست پس فضل کلی باید که نصیب خلیل باشد **گوییم** دائره تعین اول مشتمل بر دو چیز است مرکز و محیط مرکز مبدأ آنحضرت صلی الله علیه وسلم است و محیط مبدأ تعین خلیل نه آنکه مبدأ تعین خلیل کل و مبدأ تعین حبیب جزء آن باشد چون مرکز حکم اصل دارد و محیط ظل آن فضل کلی آن مرکز را بود و ازینجاست که در مکتوب صد و بست و دوم از جلد ثالث باین عبارت نوشته اند حقیقت محمدی که ظهور اول است حقیقت الحقائق است حقائق دیگران کالظلال اند مر او را و او اصل آن حقائق است پس ناچار آن حقیقت واسطه بود میان سائر حقائق و میان حق جل و علا وصول احدی بی توسط او علیه الصلوة والسلام محال باشد فَهُوَ[۵۱] نَبِيُّ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِيْنَ وَإِرْسَالُهٗ رَحْمَةٌ لِّلْعَالَمِيْنَ واز ین جاست که انبیاء اولو العزم با وجود اصالت بتبعیت و توسط او می خواهند و آرزوی اشتراک امت او می کردند فَهُوَ[۵۲] عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ كَمَا هُوَ اَفْضَلُ مِنْ كُلِّ فَرْدٍ مِّنَ الْاَنْبِيَاءِ الْكِرَامِ وَالْمَلَائِكَةِ الْعِظَامِ اَفْضَلُ مِنَ الْكُلِّ مِنْ حَيْثُ هُوَ كُلٌّ زیرا که اصل را بر ظل خود فضل است **اشتباه چهاردهم** مراد از صباحت و ملاحت حسن ظاهر است نه ولایت و این نیز غلط صریح است که نسبت صباحت به حضرت یوسف است علیه السلام نه به حضرت ابراهیم علیه السلام **گوییم** مراد از صباحت و ملاحت همان صباحت و ملاحت است که آن سرور فرموده علیه وعلی آله الصلوة والسلام أَخِيْ يُوْسُفُ اَصْبَحُ وَاَنَا اَمْلَحُ ملاحت از برای خود اثبات فرموده و صباحت را بحضرت یوسف منسوب ساخت که از پدر کلان خلیل الرحمٰن است بایشان رسیده است علی نبینا وعلیهما الصلوة والتسلیمات اگر خادمی خدمت کاری نماید و شائستگی کند و حسن صاحب جمال را طراوت دهد و زینت بخشد و فریب سازد و بحسن دلالت خود صاحب جمال را جمع کند و حسن یکدیگر را باهم گر

ممتزج سازد چہ قصور آن دو صاحب جمال ست و کدام نقص ست در حسن شان خدی متگار

الحمد للہ کہ بنای شبہات منہدم گردید و چون گرد باد سر بہوا کشید

از آہ حسرتم جگر شعلہ آب شد و از آتش و لم دل آتش کباب شد

چندین قفس ز شوخی بال و پرم شکست آہ از کجا نصیب من این اضطراب شد

قال در مکتوب نود و پنجم از جلد ثالث می نویسد کہ ولایت این فقیر ہر چند مربای ولایت محمدی و ولایت موسوی ست و بہ طفیل این دو اکابر مرکب از نسبت محبوبی و محبی ست کہ رئیس محبوبان حضرت رسالت ست صلی اللہ علیہ وسلم و راس محبان حضرت کلیم اللہ علیہ الصلوۃ والسلام اما بواسطۂ متابعت حضرت خاتم الرسل علیہ الصلوۃ والسلام در ولایت من کار و بار دیگر ست و معاملہ من علاحدہ با آن مربوط ست اگرچہ اصل این ولایت ولایت پیغمبر خود ست کہ ولایت محمدی باشد کہ منشأ آن بالاصالت ناشی از محبوبیت صرف ست لیکن چون ولایت موسوی کہ منشار آن بالاصالت ناشی از محبیت صرف ست با این ولایت ضم گشتہ و منصبغ برنگ آن شدہ ہیئتی دیگر پیدا کردہ بلکہ توان گفت کہ حقیقت دیگر گشتہ و ثمرۂ دیگر دادہ و نتیجۂ دیگر بخشیدہ ازین عبارت او افضلیت ولایت او از ولایت خواجہ عالم صلی اللہ علیہ وسلم و از ولایت حضرت موسیٰ علیہ السلام صریح پیدا ست و این دعوی باطل محض ست اقول این شبہہ ہیچ و پوچ است کدامی لفظ دال بر چنین افضلیت نیست مطلب اینست کہ ولایتم مربای ولایت محمدی و ولایت موسویست علیہما السلام و از طفیل این فوات متبرکات ولایتم از نسبت محبیت و محبوبیت ترکیب یافتہ است اما از میامن متابعت خاتم الرسل در ولایت من امر آخر لائح شدہ اگرچہ کہ ملاک این ولایت ہم ولایت محمدیست کہ منشار او محبوبیت است لیکن ولایت موسوی

که محبت صرفست به نسبت ولایتم انصباغ و تلوین ولایت محمدیه یافته است و ازین حیثیت امتزاجی
و صورت انصباغی اطلاق ثمرهٔ آخر بر وی بجای خود است و این مستدعی اصالت آن
هر دو ولایت و فرعیت ولایت امام است چنانکه بر عاقل فطین مختفی نیست درین هیچ شک
نیست که ولایت اولیا جزئیات و ظلال ولایات انبیاست علیهم السلام چنانچه درین مقام
از لفظ مربا و حاصل این ولایت ولایت پیغمبر خود است صاف ظاهر است پس ولایت ایشان
در رنگ کوزه باشد که از دو دریای مختلف الطعم پر کرده باشند این کوزه اگرچه امتزاج
کیفیتی جداگانه بهم رسانیده است و خصوصیتی علحده بدست آورده است لیکن فضل همان دو دریا
راست اصلا نبود که این کوزه را برین دریاها تفضیل و یا مساوات گمان برد چه این کوزه
را بآن بحار ذخار هیچ مقدار نیست و اگر بالفرض ازین کلام ادعای مزیت و خصوصیت
مفهوم می شود پس آن به نسبت انبا جنس خود است که اولیا باشند نه انبیا معاذ الله عنه
و این منجمله تذکار تحدیث به نعمت الله است و درین مقام شبهه دیگر ناشی می شود تقریرش
این است که حضرت رسالت مآب علیه الصلوة والسلام هم محبوب است و هم محب و این
هر دو مرتبه بکمال دارد پس جامع مراتب محبوبیت و محبیت باشد پس بطفیل این دعا کا بر
ترکیب در نسبت محبوبی و محبی گفتن چه معنی ازین ظاهر می شود که در ولایت محمدی نسبت
محبیت نیست و لیس کذلک چنانچه از مکتوب نود و ششم جلد ثالث ظاهر میشود نوشته اند
که حضرت پیغمبر ما صلی الله علیه وسلم مسمی بدو اسم است احمد و محمد صلی الله علیه وسلم هر کدام ازین دو اسم مبارک
را ولایت علحده است ولایت محمدی اگرچه ناشی از محبوبیت اوست علیه السلام اما آنجا
محبوبیت صرف نیست مزجی از نشا محبیت نیز دارد و ولایت احمدی پیش قدم است از هر یک
مرحله مطلوب نزدیکتر الخ ازین بیان هویدا گشت که آن سرور صلی الله علیه وسلم هر دو

مقام محبوبیت ممتاز است غایة الامر آن است که محبوبیت صرف تعلق باسم مبارک
احمد صلی الله علیه وسلم دارد و محبوبیت ممتزج به محبیت باسم مبارک محمد صلی الله علیه وسلم متعلق و آنچه
نوشته اند که مزجی از انتشار محبیت نیز دارد و بنابران است که باوجود امتزاج غلبه محبوبیت را است بر محبیت و این
تقریر گمان نبری که محبیت حضرت کلیم الله علیه الصلوٰة والسلام بر محبیت آن سرور صلی الله
علیه وسلم غالب باشد چه آنجا محبیت خالص است و اینجا محبیت با محبوبیت ممتزج گردیده
است فافهم ٥

کار می نیست فروغ رخ عالم سوزش ÷ این چراغیست که از خون من افروخته اند

قال در مکتوب نود و سوم از جلد ثالث تعین اول را تعین وجودی قرار داده است
و آنرا دائره دانسته تعین حضرت ابراهیم و خلت او میداند و مرکز این دائره را مبدء تعین
حضرت حبیب و محبیت او می خواهد و نویسد که این مرکز رفته رفته بصورت دائره شد که محیط
آن صرف محبیت و مبدء تعین حضرت موسوی است و مرکز آن مبدء ولایت محمدی است
و این مرکز نیز رفته رفته بعد هزار سال بصورت دائره برآمد که محیطش جامع خلت و
محبیت و محبوبیت گشته و این مبدء ولایت فرد است شده بود و مرکزش صرف محبوبیت
مانده که مبدء ولایت محمدیست صلی الله علیه وسلم در آخر مکتوب نود و چهارم جلد ثالث
نوشته است که محیط این مرکز ثالث که مبدء ولایت فرد است است هر چند به نسبت
تعین اصغر مینماید اما اجمع است چه هر چه بذات جل شانه نزدیک تر است جامع تر است
صغر آن در رنگ صغر انسان که باوجود صغر جامع ترین جمیع اصناف عالم است درین
عبارت از هر سه انبیاء اولی العزم کمال او زیاده معلوم میشود اگر در خاطر ساده لوحی بگذرد
که فضل جزی انبیاء بر غیر انبیاء آمده است گویم آمده است از سبب متابعت خواجه عالم

تعین وجودی

صلی اللہ علیہ وسلم در شریعت فُضِّلتُ علی الانبیاء بستۃٍ جُعِلَتْ لِیَ الارضُ
مسجدًا و ترابُها طهورًا و اُحلّت لِیَ الغنائمُ و نُصِرتُ بالرعبِ
واعطیت الشفاعۃَ و بُعِثتُ الی الخلقِ کافۃً وختم لی النبیون پس از سبب
متابعت خواجہ عالم علیہ السلام ازین ہمہ دو شش چیز این امت را نیز میسر شد کہ انبیا را
سابق را نبود و این حقیقت فضل رسول ما است نہ فضل امت **اقول** ازین ہر دو مکتوب
فضل بر سائر انبیا و اولی العزم دانستن جہالت است حضرت مجدد در ۲ در مکتوب نود و چہارم
از جلد ثالث می فرماید نبی ہر چند بعضے کمالات را بہ توسط فردی از افراد امت خود حاصل
نماید و بہ توسل او بہ بعض مقامات برسد اما نقص آن نبی ازین راہ لازم نیاید و آن فرد را
مزیتی باین توسط بران نبی حاصل نشود چہ آن فرد این کمال را بتابعت آن نبی یافتہ
است الی آخرہ چنانچہ سالم عبارت پیش ازین مذکور شدہ است ۵

عرق نشستہ زپندارم رُخ نکوئی ترا — زمن مرنج کہ میخواہم آبروئی ترا

و سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم را بر دیگر انبیا فضل کلی بود نہ جزی اگر ہمان فضائل
یا برخی ازان با امت اگرچہ بطفیل حاصل شود تاہم فضل کلی خواہد بود پس از تقریر معترض
فضل کلی امت بر انبیا لازم می آید با آنکہ باتفاق امت فضل کلی مر انبیا را است علی نبینا
و علیہم الصلوۃ والسلام ۵

سخت میخواہم کہ در آغوش تنگ آرم ترا — ہر قدر افسردہ دل را بیفشارم ترا

بعد ازین ما نحن برمکتوب ہشتاد و ہشتم ایراد پیش کردہ چون شرحش در رسالہ ہدیہ مجددیہ
برنگاشتہ شد لہذا درین مقام ذکرش ترک کردیم **قال** در مکتوب نوزدہم از جلد ثالث
مینویسد وَاجْتَنِبُوا عَنِ الْبَلَاءِ مَا اسْتَطَعْتُمْ فَاِنَّ الْفِرَارَ مِمَّا لَا یُطَاقُ

مِنْ سُنَنِ الْمُرْسَلِيْنَ وَنَحْنُ فِيْ عَيْنِ الْبَلَاءِ مَعَ الْعَافِيَةِ فَلِلّٰهِ الْحَمْدُ

سبحانه نورین لمنسوب از ہمہ انبیاء بتفصیل حسنه **اقول** این اعتراض محمول بر نادانست

بقتل من کشد شمشیر نے از بیم جان ترسم | کہ طفل است و چو بیند کشته ام ترسد ازان ترسم

معنی این است به پرہیزید از بلاء بقدر طاقت خود زیراکه فرار از چیزیکه انسان طاقت

آن ندارد از سنت رسولان علیہم السلام است چون عذاب بر قوم نوح آمده بر کشتی

سوار شد و لوط علیه السلام با اہل خود به شبیکه صباح آن عقاب نازل شد از بلد خروج

نمود و چون فرعون اراده قتل موسیٰ علیه السلام کرد از مصر بطرف مدین بگریخت چنانچه

خدای تعالیٰ در قرآن شریف از موسیٰ حکایت میکند فَفَرَرْتُ مِنْكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ

و ذکریا علیه السلام از اندیشۀ قوم بگریخت و در درخت مستور شد و درخت را برید ند داد

دو پاره شد و یونس علیه السلام چون مایوس از ایمان قوم خود شد و عذاب

بر ایشان نمایان شد خروج کرده و آنحضرت صلی الله علیه وسلم تعوذ از

بلا خواسته اما بخاری در صحیح خود از ابی ہریره رضی الله عنه روایت کرده [ع۵] كَانَ

رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَعَوَّذُ مِنْ جُهْدِ الْبَلَاءِ **قوله** اَلْجُهْدُ الْمَشَقَّةُ

قال ابْنُ بَطَّالٍ وَغَيْرُهُ جُهْدُ الْبَلَاءِ كُلُّمَا اَصَابَ الْمَرْءَ مِنْ شِدَّةٍ وَمَشَقَّةٍ وَمَا لَا طَاقَةَ

لَهُ بِحَمْلِهِ لَا يَقْدِرُ عَلَى دَفْعِهِ حافظ ابن حجر عسقلانی گفته [ع۶] وفی الحدیث دلالة لاستحباب

الاستعاذة من الاشياء المذكورة واجمع على ذلك العلماء فی

جميع الاعصار والامصار وشذت طائفة من الزهاد

و در جامع الصحیح البخاری از عبد الرحمن بن عوف رضی الله عنه روایت کرده [ع۷] اذا سمعتم

بالطاعون بارض فلا تقدموا عليه واذا وقع بارض وانتم بها فلا

تخرجوا فرارًا منه وقتیکه وبا در شام واقع شد عمر رضی اللہ عنہ از انجا برگشت و داخل
بلده نشد بر استفسار ابو عبیده بن الجراح گفت یا اباعبیدۃ نعم نفرّ من قدر
اللہ الٰی قدر اللہ الحدیث رواه البخاری ازین احادیث یعنی لاتد
براجتناب از بلاء دارند و قول عمر رضی اللہ عنہ صاف دلیل است بر فرار در الاشباه
والنظائر از بزازیه نقل میکند قیل الفرار مما لا یطاق من سنن المرسلین
پس ازان نوشته روی العلاء فی فتاواه انه صلی اللہ علیه وسلم مر بهدفٍ
مائلٍ فاسرع المشیَ فقیل له اتفرّ من قضاء اللہ تعالی فقال علیه
الصلوٰۃ والسلام فراری الی قضاء اللہ تعالی ایضًا
ازین روایت ثابت شد که فرار از بلاء مالایطاق سنت مرسلین است و این فرار
به نحوے ففروا الی اللہ بسوی خدای تعالی است نحن فی عین البلاء مع العافیة الخ
این جمله مستانفه است متعلق بما قبل نبوده است محض شکر باریتعالی در باب عافیت بجا آرد که باوجود مبتلا بود
در بلاها بالعافیت داشته بلاها که بر حضرت مجدد رح گذشته معظم ترین آن جور سلطان
وقت و وفات صاحبزاده عالی مقام شیخ محمد صادق علیه الرحمة بعارضه وبا بوده است واما
باوجود مبتلا شدن این بلیت ها بعافیت اند شکریه آن بجا می آرد اگر گویم این جمله
متعلق بما قبل بوده است هم هیچ قباحت لازم نمی آید زیرا که در عافیت و فرار منافات
نیست جائز است که در عین بلا فرار نماید و با عافیت باشد و یا صابر در مقام باشد و با عافیت
باشد بلکه اولیاء را در مقام بلا با عافیت بودن دلیل بر عدم اشدیت بلا بوده است چه
فرار انبیا بوجه بلاء مالایطاق است و بر ایشان آنچنان بلا نازل نشده که باعث بر فرار
شود آری درین قول که انبیا از بلاء فرار نموده اند و ما در عین بلا مقیم ایم اگرچه بظاهر

تناقض یافته شود امابفحوای حدیث اشد الناس بلاءً الانبیاء ثم الامثل فالامثل
چون کم وزیادتی در بلاء متصور ست فی الواقع درین ہم تناقض نیست و نہ موجب تنقیص مرتبۂ
انبیاء رہا وہام کہ تصریح باشدیت بلاء مثل انبیا الخ کند باین طور کہ بگوید انبیا از بلاء فرار نمودہ اند
وما باوجود مبتلا شدن مثل بلائیکہ بر انبیا نازل شدہ فرار نمودیم ومقیم ہستیم و انبیاء صبر
نہ کردند و فرار نمودند ما صبر کردہ ایم درین صورت البتہ موجب تنقیص شان انبیا متصور
می شد علاوہ برین خوش گفت آنکہ گفت ؎

نزل عنا عافیت انبیا است ٭ وآنکہ ترا عافیت آمد بلا است

قال انچہ در مکتوب دویست وہشتم از جلد اول تحریر نمودہ بر آن چند اعتراض عائد
شود **اول** حقیقت محمدی و احمدی زبدہ و خلاصہ و منشأ ہمہ حقائق است پس حقیقتی کہ
از روی کتاب وسنت واجماع امت اول و اقرب و اشرف و اعلی و زبدہ و مبدء و منشأ
و محاذی جمیع حقائق باشد او را بعد از ہزار و چند سال عروج کردن و بحقیقت کعبہ متحد شدن
چہ معنی باشد و حقیقت کعبہ را مسجود و حقیقت محمدی را ساجد دانستن بکدام دلیل بود کہ بالای
آن حقیقت جز ذات حضرت احد نیست ازین عبارت صریح اہانت حقیقت محمدی لازم
می آید **دوم** انچہ گفتہ شد کہ حقیقت محمدی حقیقت احمدی نام یابد و ہر دو اسم مبارک بہ مسمی متحد شوند
این نیز خلاف واقع است برین برہان چیست اتفاق ہمہ علماء و مشائخ برین کہ حقیقت
محمدی و احمدی یکی است از تعداد اسماء ذات مسمی متکثر میگردد **سوم** انچہ نوشتہ کہ حقیقت
محمدی بعد از ہزار و چند سال مظہر ذات احد گردد بطلان صریح و دعوی قبیح است زیرا کہ حقیقت
محمدی از ازل تا ابد مظہر ذات احد است و ہمہ حقائق مظہر او است **چہارم** انچہ نوشتہ
مقام سابق از حقیقت محمدی کہ خالی ماند در آن وقت حقیقت عیسوی از مقام خود عروج نمودہ

٩٧
پیغمبران
بر این بلا
وارد بودہ
نازل شوند بعین
در وجود ارواح

بمقام حقیقت محمدی کہ خالی ماندہ بود استقرار کنند نیز خطائی عظیم ونا صواب جسیم ست معلوم شد
کہ اصلا از حقیقت محمدی بہرہ ندارد حقیقت محمدی برزخ است میان احدیت و احدیت
اگر این برزخ درمیان بناشد ہیچکس را وجود ماند نہ شہود و خالی ماندن حقیقت محمدی کہ
تعین علمی اجمالیست و بجای او در آمدن حقیقت عیسوی کہ تعین علمی تفصیلی است چون
راست آید زیراکہ در علم الٰہی تغیر و تبدل نیست اینجا میر محمد نعمان سوال کردہ کہ چون حقیقت
محمدی و حقیقت عیسوی کہ تعین علمی اجمالی و تفصیلی ست عروج و نزول او چگونہ راست آید
در جواب میگوید کہ مرادمن از حقیقت محمدی و احمدی عالم خلق و امر است نہ تعین وجوبی
کہ عروج تعین وجوبی معنی ندارد پس عالم خلق او رجوع بعالم امراو نمود ازین جا نیز قباحت
عظیم پیدا میشود چون بالا مقرر کردہ بود کہ حقیقت کعبہ و حقیقت احمدی یکیست وگفتہ کہ حقیقت
کعبہ مسجود حقیقت محمد یست ازینجا لازم می آید کہ تن مبارک او روح مطہر خود را سجدہ میکرد نہ خدای
را سبحانہ اینہمہ عندیات او است کہ خلاف کتاب و سنت و اجماع امت است در کنز الہدایہ
بہدایہ ایزد ہم برعکس این مینویسد کہ تعین اول حقیقت محمدی است کہ ظہور اول است
و حقیقۃ الحقائق است بالمعنی کہ حقائق دیگر چہ حقائق انبیاء کرام وچہ حقایق ملائکہ عظام کالظل اند مر
او را و اصل ہمہ حقائق است قال علیہ السلام اول ما خلق اللّٰہ نوری ایضاً خلقت
من نور اللّٰہ والمؤمنون من نوری و باید دانست کہ چون مراد او از
حقیقت محمدی تن مبارک آنحضرت است و از حقیقت احمدی روح مطہر او پس حقیقت
عیسوی راچہ قرار دادہ باشد و چہ گفتہ پنجم چون نزد او حقیقت محمدی و احمدی یکی
بناشد حقیقت کعبہ و حقیقت احمدی چگونہ یکی باشد کہ خلاف اجماع است و از کتاب و سنت
اثبات نیافتہ و اتفاق ہمہ برین است کہ حقیقت محمدی و احمدی یکیست چنانچہ از اسم مبارک

احمد ذات بابرکات خواجهٔ عالم صلی اللہ علیہ وسلم مراد است ہمچنان از اسم مبارک محمد
ذات بابرکات آن خلاصهٔ موجودات مراد است و حقیقت کعبہ از پرتو نور او است
و ظل او و جزو او چنانچہ آن نیز در کنز الہدایہ بہ ہدایۂ یازدہم مقرر کردہ است بلکہ گوییم کہ
چون حقیقت بانی کعبہ ربانی از پرتو نور او باشد چرا حقیقت کعبہ ربانی از پرتو نور او
بنا شد پس حقیقتی کہ از پرتو نور او بود و ظل جزو او باشد چگونہ مسجود وی گردد و او ظل و
ساجد آن شود بلکہ توان گفت کہ حقیقت کعبہ ساجد او است و ظل او است زیرا کہ ہر جزو
ساجد کل خود است ششم اجماع اہل سنت و جماعت بر آنست کہ در بقعہ کہ وجود شریف
خواجہ عالم صلی اللہ علیہ وسلم مدفون است بر کعبہ فضل و شرف دارد بلکہ بر عرش و کرسی نیز
گفتہ اند و حدیث شریف بر بطلان او شاہد ست کہ المؤمن افضل من الکعبة
ایضاً قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم المؤمن اعظم حرمة من الکعبة اخرجہ ابن ماجة
عن ابن عمر رضی اللہ عنہ قول سلطان العارفین بایزید بسطامی رحمة اللہ علیہ زیارة
اہل القلب خیر من زیارة الکعبة سبعین مرة **ہفتم** آنچہ در سوال و
جواب نوشتہ است پر از قباحت می نماید و فساد بر فساد می افزاید چہ حقیقت ہر شی
بطن البطون آن شی است علی ما لا یخفی علی الناظرین پس حقیقت محمدی را نہایت نزول
محمد صلی اللہ علیہ وسلم گفتن و حقیقت کعبہ را نہایت عروج کعبہ دانستن خلاف عقل و نقل
است ہرگاہ حقیقت کعبہ را اصل و مسجود حقیقت محمدی گفتہ پس ظاہر است کہ اصل و مسجود
چگونہ ظل و ساجد را زینہ اول خواہد بود و چون اولیا را ہست او را از عروجات آن سرور
صلی اللہ علیہ وسلم نصیب تمام است و در دیرہ نمودن حقیقت کعبہ از برکات این بزرگواران
علی الدوام نہ بعد از مضی الف عام پس مع توقف نمودن عروج حقیقت محمدی و اتحاد آن

بحقیقت کعبه و حقیقت احمدی و معطل داشتن مظهریتش مر ذات احمدی را تا هزار و چند سال از کدام کس صورت بندد و چون حقیقت کعبه و حقیقت احمدی یکی باشد پس بطواف اولیا آمدن و از ایشان درویزه نمودن و بطواف آمدن همسان راست آید و چگونه صورت بندد **هشتم** چون بالا از حقیقت محمدی جسد مبارک آن حضرت صلی الله علیه وسلم مراد داشته و از حقیقت احمدی روح مطهر او مقرر نهاده ازینجا لازم می آید که چون تن مبارک او عروج میکند و اولیا را است از و بهره می یابند پس روح مقدس او از ایشان درویزه می نماید و بطواف می آید **نهم** جای او و پسر او محمد معصوم گفته است که مراد پدر من از حقیقت کعبه ذات حق است و فساده اظهر من الاول چه برین تقدیر لازم می آید که ذات حضرت حق تعالی از عروج اولیا خود درویزه می نماید و بطواف ایشان می آید درین قول هم اهانت حقیقت احمدی لازم می آید و هم سوء ادب جناب حضرت احمدی نعوذ بالله منها **دهم** آنچه در مکتوب دویست و ششم جلد اول نوشته است که کمالات و مقامات حقیقت کعبه فوق کمال بشری و ملکی است و فوق کمالات نبوات و رسالات و ولایات است خلاف آنست که بالا گذشت چون بطواف اولیا را است می آید و از ایشان برکات میجوید و درویزه می نماید بکدام کس تا بشد که کمالات او را فوق کمالات نبوات و ولایات و رسالات خوانده و فوق کمال بشری و ملکی دانند **یازدهم** آنچه گفته که این کمالات حضرت ابراهیم را مفصل حاصل بود و خواجه عالم علیه السلام را مجمل حصول بود و بعد از هزار سال آن حضرت صلی الله علیه وسلم نیز مفصل تحصیل فرموده هیچ اصلی ندارد دلیل برین چیست چون حقیقت کعبه زینه اول حقیقت محمدی است و از اولیا را است او درویزه می نماید و بطواف می آید چگونه کمال

منفصل او خواجہ صلی اللہ علیہ وسلم بعد از ہزار سال تحصیل فرماید **اقول** این ایرادات از
مکتوب دویست وہشتم از جلد اول تعلقی ندارد در حوالہ غلطی واقع شدہ **۵**
بے عربدہ از من سخن آغاز نمیکرد ؛ یک حرف نمی گفت کہ صد ناز نمیکرد
تعلقش از مکتوب دویست ونہم از جلد اول معلوم میشود کہ بہ میر محمد نعمان بدخشی
در حل بعضی از عبارات مبدء ومعاد صدور یافتہ پس اولاً درین مقام عبارت مکتوب
مذکور نقل کردہ می شود عبارت آن رسالہ این ست کہ بعد از ہزار وچند سال از زمان
رحلت آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام زمانی می آید کہ حقیقت محمدی از مقام خود
عروج فرماید وبمقام حقیقت کعبہ متحد گردد واین زمان حقیقت محمدی حقیقت احمدی
نام یابد ومظہر ذات احد جل سلطانہ گردد وہر دو اسم مبارک بہ مسمی متحقق شود ومقام
سابق از حقیقت محمدی خالی ماند تا زمانیکہ حضرت عیسی علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام
نزول فرماید وعمل بشریعت محمدی نماید علیہم الصلوٰۃ والتحیات در آنوقت حقیقت عیسوی
از مقام خود عروج فرمودہ بمقام حقیقت محمدی کہ خالی ماندہ بود استقرار کند باید دانست کہ
حقیقت شخصی عبارت از تعین وجوبی است کہ تعین امکانی آن شخص ظل آن تعین است
وآن تعین وجوبی اسمی است از اسماء الٰہی جل سلطانہ کالعلیم والقدیر والمرید والمتکلم
وامثالہا وآن اسم الٰہی جل شانہ رب آن شخص است ومبدء فیوض وجودی وتوابع
وجودی او واین اسم را نسبت بحضرت ذات تعالی شانہ مراتب شتی است در مرتبہ شان
صفت کہ وجود آن زائد است بر وجود ذات این اسم اطلاق می یابد ودر مرتبہ شان کہ
زیادتی آن بر ذات بہ مجرد اعتبار است نیز این اسم صادق می آید وفرق در میان صفت
وشان در مکتوبیکہ در بیان سلوک وجذبہ نوشتہ شدہ بتفصیل ذکر یافتہ است اگر خفائی

باشد بآن رسالہ رجوع نمایند و شک نیست کہ حصول شان اگرچہ مجرد اعتبار است نیز تقاضا آن میکنند کہ فوق آن معنی زائد دیگر باشد مناسب آن شان کہ مبدء وجود اعتباری او گردد پس این اسم را از ان مرتبہ نصیبی حاصل شدہ و در فوق آن معنی زائد نیز این احتمال جاریست اما قوت بشری از ضبط آن عاجز است این فقیر کم بضاعت یکمرتبہ دیگر را ہم گذرانیدہ است اما در فوق آن مرتبہ غیر از استہلاک و اضمحلال نصیب ندارد

وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيْمٌ ۔ شعر

هَنِيْئًا لِأَرْبَابِ النَّعِيْمِ نَعِيْمُهَا ۔ وَلِلْعَاشِقِ الْمِسْكِيْنِ مَا يَتَجَرَّعُ

وتفاضل قدام اہل اسما باعتبار طی این مراتب شتی ست علی تفاوت الاستعداد والقابلیات والواصلون الی الاسم قلیلون من الاولیاء فان اکثرہم واصلون الی ظل من ظلال ذلک الاسم بعد ان عرجوا من المراتب الامکانیۃ باسرها بطریق السلوک والسیر التفصیلی وقد یتیسر لہم الوصول الی ذلک الاسم فی طریق الجذبۃ الصرفۃ ایضا لکنہ غیر معتبر ولا یعتد بہ والذین عرجوا من ذلک الاسم وقطعوا مراتبہ المتفاوتۃ قلّت او کثرت فہو لاء اقل قلیل منہم برسر اصل سخن رویم و گوئیم کہ حقیقت شخص چنانکہ تعین وجوبی او را گویند تعین امکانی او را نیز گویند چون این مقدمات معلوم شد گوئیم کہ محمد رسول اللہ علیہ وعلی آلہ الصلوات والتحیات در رنگ کافہ انام مرکب از عالم خلق و عالم امر است و اسم الٰہی جل شانہ کہ رب عالم خلق اوست شان العلیم است و آنکہ تربیت عالم امر او میفرماید آن معنی است کہ مبدء وجود اعتباری این شان است کہ حقیقت محمدی عبارت از شان العلیم است و حقیقت احمدی کنایہ از آن معنی کہ مبدء آن شان است

وحقیقت کعبہ ربانی نیز ہمان معنی است بنوعیکہ پیش از خلق حضرت آدم علی نبینا وعلیہ الصلوۃ
والسلام آن سرور را حاصل بوده واز آن مرتبہ خبر داده وگفتہ کنت نبیا وآدم بین الماء
والطین باعتبار حقیقت احمدی بوده است کہ بعالم امر تعلق دارد وبہمین اعتبار حضرت
عیسی علی نبینا وعلیہ الصلوۃ والسلام کہ کلمۃ اللہ بوده اند وبعالم امر بیشتر مناسبت داشتہ
بشارت قدوم آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والتسلیمات باسم احمد داده وفرموده
ومبشرا برسول یاتی من بعدی اسمہ احمد ونبوتی کہ بنشاء عنصری تعلق دارد
باعتبار حقیقت محمدی است بلکہ باعتبار حقیقتین است ورب درین مرتبہ آن شان است و
مبدا آن شان لہذا دعوت باین مرتبہ اتم است از دعوت مرتبہ سابق چہ درآن مرتبہ دعوت
او مخصوص بعالم امر بوده وتربیت مقصور بر روحانیان ودرین مرتبہ دعوت او شامل
خلق وامر است وتربیت او مشتمل بر اجساد وارواح غایت مافی الباب درین نشاء نشاء
عنصری او را علیہ وعلی آلہ الصلوات والسلام غالب ساختہ بودند بر نشاء ملکی او تا مناسبت
کہ سبب افادہ واستفادہ است بیشتر پیدا شود بخلائق کہ جانب بشریت در ایشان غالب است
حضرت حق سبحانہ وتعالی حبیب خود را صلی اللہ علیہ وعلی آلہ وسلم باکد وجہ امر میفرماید باظہار
بشریت خود کما قال سبحانہ وتعالی قل انما انا بشر مثلکم یوحی الی
اتیان لفظ مثلکم از برای تاکید بشریت است وبعد از ارتحال از نشاء عنصری جانب روحانیت
او علیہ الصلوۃ والسلام غالب آمده ومناسبت بشریت رو بنقص آورد نورانیت عروج تفاوت
پیدا کرد وبعضی از اصحاب کرام فرموده اند کہ ہنوز از دفن آن سرور علیہ وعلیہم الصلوۃ والسلام فارغ
نشده بودیم کہ در دلہای خود تفاوت یافتیم یعنی ایمان شہودی بایمان غیبی مبدل گشت
ومعاملہ از آغوش بگوش کشید واز دیدن بشنیدن آمد واز زمان رحلت او علیہ وعلی آلہ

الصلوة والسلام چون هزار سال گذشت که مدت مدیده است و ازمنه تسلط و له جانب
روحانیت بر نهجی غالب آمد که جانب بشریت را بتمام متلون بلون خود ساخت که عالم خلق را
منصبغ عالم امر گردانیده پس ناچار آنحضرت از عالم خلق او علیه و علی آله الصلوة والسلام رجوع
بحقیقت خود نموده بود یعنی حقیقت محمدی عروج فرموده ملحق بحقیقت احمدی گشت حقیقت
محمدی با حقیقت احمدی متحد شد مراد از حقیقت احمدی و حقیقت محمدی درینجا تعین امکانی
خلق و امر اوست علیه و علی آله الصلوة والسلام نه تعین وجوبی که تعین امکانی او ظل آن است
چه عروج تعین وجوبی را معنی نیست و متحد گشتن آن تعین معقول نه چون حضرت عیسی علی نبینا و
علیه الصلوة والسلام نزول خواهد فرمود و متابعت شریعت خاتم الرسل علیهما الصلوة والسلام
خواهد نمود از مقام خود عروج فرموده بتبعیت بمقام حقیقت محمدی خواهد رسید و تقویت
دین او علیهما الصلوة والتحیات خواهد نمود ازینجا است که نقل میکنند از شرائع ما تقدم که بعد
از هزار سال از ارتحال پیغمبران اولی العزم از انبیاء کرام و رسل عظام مبعوث می شدند که تقویت
شریعت آن پیغمبر فرمایند و اعلاء کلمه او نمایند و چون دوره دعوت شریعت او تمام میشد
پیغمبر اولی العزم دیگر مبعوث می گشت و تجدید شریعت خود میفرمود و چون شریعت خاتم الرسل
علیه و علیهم الصلوة والتسلیمات از نسخ و تبدیل محفوظ است علماء امت او را حکم انبیاء داده کار
تقویت شریعت و تائید ملت را بایشان تفویض فرموده و مع ذلک یک پیغامبر اولی العزم را
متابع او ساخته ترویج شریعت او نموده است قال الله سبحانه تعالی انا نحن نزلنا الذکر
و انا له لحافظون بدانند که بعد از هزار سال بعد از ارتحال خاتم الرسل علیه و علیهم الصلوة
والسلام اولیاء امت او که بظهور آیند هر چند اقل باشند اکمل بوند تا تقویت این شریعت بر وجه
اتم نمایند حضرت مهدی که خاتم الرسل علیه و علیهم الصلوات والسلام از قدوم مبارک او بشارات

فرموده اند بعد از هزار سال بوجود خواهند آمد و حضرت عیسی علی نبینا و علیه الصلوة والسلام
خود نیز بعد از هزار سال نزول خواهند فرمود و بالجمله کمالات اولیاء این طبقه شبیه
کمالات اصحاب کرام است هرچند بعد از انبیاء افضل مر اصحاب کرام راست علیهم الصلوات
والسلام اما جای آن دارد که از کمال تشابه یکی را بر دیگری تفضیل نتوان داد و ازینجا تواند
بود که آن سرور فرموده علیه و علی آله الصلوات والسلام لا یدری اوّلهم خیر
ام آخرهم نفرمود ادری اوّلهم خیر ام آخرهم لعلمه بحال کلٍّ من الفریقین لهذا
قال خیر القرون قرنی اما چون از کمال مشابهت جای تردد بود فرمود و لا یدری
اگر پرسند که آن سرور علیه و علی آله الصلوات والسلام بعد از قرن اصحاب قرن تابعین را
خیر ساخته است و بعد از قرن تابعین قرن تبع تابعین را پس خیریت این دو قرن نیز
برین طبقه متیقن باشد پس تشابه این طبقه در کمالات با اصحاب کرام چه بود در جواب گویم
تواند بود که خیریت آن دو قرن برین طبقه باعتبار کثرت ظهور اولیاء الله باشد و قلت
وجود اهل بدعت و ندرت ارباب فسق و معصیت و هو لا ینافی کون بعض الافراد من
اولیاء الله فی هذه الطبقة خیرا من اولیاء ذینک القرنین کحضرة المهدی مثلا
فیض روح القدس ار باز مدد فرماید ~ دیگران هم بکنند انچه مسیحا میکرد
اما قرن اصحاب از جمیع وجوه خیر است انجا سخن کردن از فضولی است سابقان
سابقانند در جنب نعیم مقربان ایشانند که انفاق کوه ذهب دیگران بمد شعیر ایشان
نرسد و الله یختص برحمته من یشاء باید دانست که از بیان سابق واضح گشت معنی آن
عبارت که در رساله مبدء و معاد فوق این مذکور مسطور گشته است که حقیقت کعبه ربانی
مسجود حقیقت محمدی گشت چه حقیقت کعبه ربانی بعینها حقیقت احمدی است که حقیقت

محمدی فی الحقیقۃ ظل او است پس ناچار مسجود حقیقت محمدی باشد اگر سوال کنند کہ کعبہ بطواف اولیا رہست او می آید و از ایشان برکات می جوید چون حقیقت او را تقدم باشد بر حقیقت محمدی این معنی چگونہ جائز باشد در جواب گوئیم کہ حقیقت محمدی نہایت مقامات نزول محمدیست از اوج تنزیہ و تقدیس و حقیقت کعبہ نہایت مقامات عروج کعبہ است زینۂ اول عروج حقیقت محمدی را بمرتبہ تنزیہ حقیقت کعبہ است نہایت عروجات او را غیر از حق سبحانہ اطلاع ندارد و چون اولیا را اکمل است او را از عروجات آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام نصیب تام است اگر کعبہ از برکات این بزرگواران دریوزہ نماید چہ عجب

زمین زادہ بر آسمان تاختہ ✤ زمین و زمان را پس انداختہ

و عبارت دیگر از ان رسالہ کہ درینمقام واقع شدہ بود نیز حل شد و آن عبارت اینست کہ صورت کعبہ ہمچنانکہ مسجود صور اشیا است حقیقت کعبہ نیز مسجود حقائق آن اشیا است چہ از مقدمات سابق معلوم شدہ است کہ حقائق اشیا عبارت از اسماء الٰہی است جل سلطانہ کہ مبادی فیوض وجودی و توابع وجودی ایشان است و حقیقت کعبہ فوق آن اسماست پس ہر آئینہ حقیقت کعبہ متبوع حقائق اشیا باشد آری اگر کمل اولیا را سیر بالاتر از حقیقت کعبہ واقع شود و انوار بالا را گرفتہ بمراتب حقائق خود کہ شبیہ باحیاز طبعی اشیاء است در مراتب عروج فرود آیند کعبہ از برکات ایشان توقع خواہد نمود کما مر سابقا و ایضا در رسالہ مبدا و معاد چند فقرہ نوشتہ است در بیان افضلیت انبیاء اولی العزم صلوات اللہ تعالی وتسلیماتہ علیہم یعنی افضلیت ایشان را از بعض دیگر و چون مبنائی آن بر کشف و الہام است کہ ظنی است از آن نوشتن و تفرقہ نمودن در فضل نادم و مستغفر است چہ دران باب سخن کردن جز بدلیل قطعی جائز نیست انتہی اکنون بدفع ایرادات متوجہ میشوم

ساقی بیار بادہ و بنواز عود را ٭ یکدم بلند کن نغمات سرود را
جامی بہ تشنگان حیات ابد رسان ٭ می بر زنید زاہد خشک حسود را

جواب امر اول جای تحریر یافتہ کہ حقیقت احمدی بعد از ہزار و چند سال عروج کردہ بحقیقت کعبہ متحد شود اِنْ ھٰذَا اِلَّا اِفْتِرَاءٌ بِلَا اِمْتِرَاءٍ البتہ این معنی مذکور است کہ حقیقت محمدی با حقیقت احمدی و حقیقت کعبہ متحد شود و تصریح این معنی خود در مکتوب مذکور اندراج یافتہ و این معنی را اہانت گفتن محمول بر نافہمی ست از معنی حقیقت احمدی و حقیقت کعبہ حضرت مجدد درج در رسالہ مکاشفات غیبیہ سفر باید کہ شیخ محمد طاہر بدخشی استفسار نمودند کہ در رسالہ مبدء و معاد واقع ست کہ صورت کعبہ چنانچہ مسجود الیہ صورۃ محمدیست حقیقت کعبہ نیز مسجود الیہ حقیقت محمدیست علیہ و علی آلہ الصلوات والتسلیمات از این عبارت فضیلت حقیقت کعبہ معظمہ لازم می آید از حقیقت محمدیہ علی مظہرہا الصلوۃ والسلام والتحیۃ حال آنکہ مقرر ست کہ مقصود از خلقت عالم و عالمیان اوست علیہ الصلوۃ والسلام و آدم و آدمیان ہمہ طفیلی وی اند علیہ الصلوۃ والسلام لَوْلَاهُ لَمَا خَلَقَ اللّٰهُ الْاَفْلَاكَ وَلَمَا ظَهَرَ الرُّبُوْبِيَّةُ كَمَا وَرَدَ باید دانست کہ صورۃ کعبہ عبارت از سنگ و کلوخ نیست چہ اگر فرضا سنگ و کلوخ در میان نباشد کعبہ کعبہ ست و مسجود خلائق ست بلکہ صورت کعبہ با آنکہ از عالم خلق است در رنگ حقائق اشیاء امری است مبطن کہ از حیطہ حسی و خیال بیرون است از عالم محسوسات ست و ہیچ محسوس نہ و متوجہ الیہا است مر اشیاء را و ہیچ در توجہ نہ ہستی است کہ بلباس نیستی پوشیدہ است و نیستی است کہ بکسوت ہستی خود را وانمودہ در جہت بے جہت است و در سمت بے سمت است بالجملہ این صورت حقیقت منش اعجوبہ است کہ عقل در تشخیص آن عاجز است و عقلا در تعیین آن حیران گویا نمونہ از عالم بیچونی و بیچگونگی دارد

نشاء از بی شبہی و بی نمونی و ری تعبیہ ست بلی تا چنین نباشد شایان مسجودیت نبود و بہتر از
موجودات علیہ الصلوة والتسلیمات بشوق و آرزو او را قبلۂ خود اختیار نفرمودی
فِیْهِ اٰیٰتٌ بَیِّنٰتٌ در شان آن نص قاطع است وَمَنْ دَخَلَهٗ كَانَ اٰمِنًا
در حق وی قرآن مادح بیت اللہ است کہ کنونۂ خاص مر صاحب را جل شانہ بادی است و
نسبت مجہول الکیفیت بیچون و بیچگون را باد وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى در عالم مجاز کہ قنطرہ
حقیقت است بیت مبنی از متوتہ است کہ جای قرار و آرامگاہ صاحب خانہ است از باب
دُوَل لہ ہر چند نشستگاہ بسیار ست و امکنہ نشست و خواہش بی شمار اما خانہ خانہ است کہ از
مزاحمت اغیار بیگانہ است و مسکن و آرامگاہ جانانہ است اگرچہ بحکم حدیث قدسی لٰکن یسعنی
قلب عبدہ المؤمن قلب عبد مومن گنجائش ظہور بیچونی پیدا کند لیکن نسبت بیتیہ کہ
مبنی از متوتہ است از کجا پیدا کند و منع مزاحمت اغیار کہ از لوازم بیت است از کجا آرد
و چون غیر و غیریت را در آن موطن مدخل نبود ناچار مسجودگاہ خلائق باشد کہ غیرے را سجدہ
نبود و غیریت منافی مسجودیت بود محمد رسول اللہ بجانب خود سجدہ تجویز نفرمودند و بجانب
بیت اللہ بشوق و رغبت سجدہ نمودند و سر تفاوت را از ینجا دریاب شَتَّانَ مَا بَیْنَ
السَّاجِدِ وَالْمَسْجُوْدِ ای برادر چون شمۂ از صورت کعبہ معلوم نمودی اکنون نبذے از حقیقت
کعبہ معظمہ بشنو حقیقت کعبہ عبارت از ذات بیچون واجب الوجود است جل سلطانہ کہ گرد
از ظہور ظلیت بوی راہ نیافتہ است و شایان مسجودیت و معبودیت است این حقیقت را جل سلطانہ
اگر مسجود حقیقت محمدی گویند چہ محذور آید و افضلیت آن ازین چہ قصور دارد حقیقت محمدی از
حقائق سائر افراد عالم افضل ست اما حقیقت کعبہ معظمہ از عالم عالم نیست تا بوی این نسبت
نمودہ آید و در افضلیت او توقف کردہ شود عجب است کہ تفاوت چو راین در صاحب

دولت بہ ساجدیۃ و مسجودیۃ عقلائی ذوفنون رائی بہ تفاوت حقائق ایشان نبردہ است
کہ در مقام اعتراض دم نزدند و لب بطعن تشنیع کشادہ حضرت سبحانہ تعالی انصاف شان بدہد
کہ نافہمیدہ ملامت نکنند انتہی **جواب امر دوم** این خدشہ محمول است برین
غلط فہمی کہ حقیقت محمدی و احمدی یکیست وانچہ گفتہ شد کہ برین اتفاق علماء مشائخ است
ہرگز صحیح نیست عبارت قوم نگاشتنی است با این اتفاق از عبارت کدامی از علماء مشائخ
نقل کردنی است و برہان کشفی در مکتوب مذکور است پس استدلال عجیب است ۵
فریاد از آن لحظہ کہ در ذہن آتشوخ ❊ پرسد ز من و قوت گفتار نباشد
جواب امر سوم این معنی صحیح است کہ بعد از ہزار سال حقیقت محمدی احمدی
گردد حضرت مجدد رح در رسالہ مکاشفات غیبیہ می فرماید کہ نوشتہ بودند کہ بعد از ہزار سال
حقیقت محمدی احمدی گردد و تتمہ عبارت ننوشتند کہ بعد این فقرہ واقع است و مسمی
بغیر دو اسم متحقق گردد و بعد از ملاحظہ این عبارت بہ بینند کہ آن خدشہ می ماند یا نہ چہ ما نعست
کہ یک مسمی بدو اسم خود کہ عبارت از دو کمالات مخصوصہ اند متعاقب یکدیگر بعد از ازمنہ
متطاولہ متحقق شود و از کمالی بکمالی دیگر کہ بالقوہ داشت ترقی فرماید سخن فلاسفہ است
کہ در مجردات حصول جمیع کمالات را بالفعل اعتبار کردہ اند و ترقی از قوہ بفعل تجویز ننمودہ
این از کوتہ نظری ایشانست مَنِ اسْتَوٰى يَوْمَاهُ فَهُوَ مَغْبُوْنٌ از اینجا تواند بود
کہ حضرت عیسی علی نبینا و علیہ الصلوۃ والسلام کہ نزول بعد از ہزار سال از بعثت آن
سرور است علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام آنحضرت را علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام باسم
احمد یاد کردہ است و قوم خود را بشارت قدوم آنحضرت باین اسم دادہ کہ ایام دولت آن
اسم است والا این اسم غیر مشہور یاد کردن چہ گنجایش داشت کہ خلقی در اشتباہ افتد و از اسم

۵ مبن نقصان آمده در

به مسمی مهتدی نگردند و ازین نیز قیاس باید کرد که نام آن سرور علیه و علی آله الصلوة والسلام
بر زمین محمد است و در آسمان احمد چه کمالات محمدی مناسبت باهل زمین دارد و کمالات
احمدی مناسبت باهل آسمان و ملاء اعلی و چون از رحلت آن سرور علیه و علی آله الصلوة و
السلام هزار سال بگذرد که آن مدت را مدخلی تمام داده اند در تغیر و تبدیل امور و مناسبت
مراد ملاء اعلی بنبینا و علیه الصلوة والسلام باهل زمین کم ماند کمال احمدی طلوع کند و علوم و معارف
آن کمال ظهور فرماید خدشه چیست و تردد کدام انچه در خدشه نوشته اند انجا که حقیقت
است زمانی نیست و تغیر و تبدیل نه تا از حقیقت انچه مراد داشته باشد و از تغیر و تبدیل چه
خواسته قلب حقیقت نیست انقلاب حقیقت است از کمالی بکمالی و انصباغ او است از
رنگی برنگی ازین بیان حل گشت تشکیکی که نموده بود که مراد او حقیقت خود است والا قید
هزار چرا است و چرا گفت که مسئول هزار ساله باجابت رسید چه حقیقت احمدی واضح گشت و
فائده هزار سال بوضوح انجامید انتهی مگر انچه در تقریر اعتراض بر نگاشته شد که حقیقت
محمدی بعد از هزار و چند سال مظهر ذات گردد الخ مبنی است بر عدم فهم معنی حقیقة محمدی
حقیقة محمدی عبارت از شان العلم است و حقیقت احمدی کنایه از آن معنی که مبدء آن شان
است و همین است حقیقة کعبه و فرق میان شان و صفات آن است که صفات در خارج
موجودند بوجود زائد بر ذات تعالی و تقدس و شیونات مجرد اعتبارانند در ذات عز سلطانه
این بحث بمثالی روشن گردد آب مثلاً بالطبع از بالا به پایان فرود می آید این فعل
طبعی در وی اعتبار حیات و علم و قدرت و ارادت پیدا میکند چه ارباب علم بواسطه
ثقل خود بمقتضای علم از بالا به پایان می آیند و توجه فوق نمیکنند و علم تابع حیوة است و
ارادة تابع علم است و قدرت نیز ثابت شد چه ارادت تخصیص احد المقدورین است این

اعتبارات در ذات آب اثبات کرده شود بمنزلہ شیونات است اگر با وجود این اعتبارات صفات زائده در ذات آب اثبات کرده شود بمنزلہ صفات موجود است بوجود زائد آب را باعتبارات اولی حی و عالم و قادر و مرید نمیتوان گفت از برای این اسامی ثبوت صفات زائده در کار است پس در صورت اتحاد و انطباق حقیقت محمدی با حقیقت احمدی و حقیقت کعبہ مظہر ذات احد گردد و در صورت عدم اتحاد و انطباق مظہر شان احد باشد و ہذا ظاہر **جواب امر چہارم** وجہ عروج حقیقۃ عیسوی بمقام حقیقۃ محمدی بکمال بسط در مکتوب مذکور است فلا احتیاج الی اعادتہ و برزخیت را مدخلی در ایراد نیست و ہمچنین تعین علمی اجمالی را و آنچہ صورت سوال از میر محمد نعمان مذکور شد غلط است و آنچہ گفتہ کہ ہرگاہ حقیقت کعبہ و حقیقت احمدی یکی است حقیقت کعبہ مسجود و حقیقت محمدی از ینجا لازم می آید کہ تن مبارک را و بر روح مطہر خود سجدہ میکرد نہ خدا را سبحانہ ہمہ اش ہذیان است و محمول بر نافہمی محو حیرتم کہ تن مبارک و روح مطہر از کدام عبارت مراد داشتہ اگر حقیقت محمدی را تن مبارک و حقیقت احمدی را روح مطہر فہمیدہ پس اعجوبہ است بہر حال این اعتراض عائد بر فہم معترض است افسوس کہ عبارت منقولہ کنز الہدایہ را ہم نفہمیدہ ہرگاہ تعین اول حقیقت محمدی باشد پس تن مبارک چگونہ مراد خواہد بود سہو ہذا کنز الہدایۃ از تصانیف حضرت مجدد رح نیست این انتساب از اوہامات فاسندہ برزنجی است **جواب امر پنجم** این چہ ضرور است کہ اگر حقیقت احمدی یکی نباشد حقیقت کعبہ و حقیقت احمدی چگونہ یکی باشد و آنچہ دعوی خلاف اجماع نمودہ شد پس اولا اجماع یا اتفاق بر معنی از کتب قوم نقل نمودہ شود فقد و نہ خرط القتاد و منشاء غلط فہمی این است کہ معنی حقیقت نہ فہمیدہ و بر اصطلاح متصوفین پی نبردہ می گوید کہ چنانکہ از اسم

مبارک احمد ذات بابرکات خواجه عالم صلی الله علیه وسلم مراد است همچنان از اسم مبارک
محمد ذات بابرکات آن خلاصه موجودات مراد است انتهی ای باز در حقیقت محمدی و حقیقت
احمدی مراد از اسم مبارک نیست هرگاه معنی حقیقت و حقیقت محمدی و حقیقت احمدی
به تفصیل بیان کرده شد پس این قول از معترض محمول بر کمال نافهمی و بلادت است و اعجب العجب
کل العجب که حقیقت کعبه را پرتو نور وی صلی الله علیه وسلم می گوید هرگاه حقیقت کعبه مبدء
شان علیم باشد پس آنرا پرتو نور وی صلی الله علیه وسلم گفتن بعید از عقل و کیاست است و آنچه
نگاشته که چون حقیقت بانی کعبه ربانی از پرتو نور او باشد پس حقیقت کعبه ربانی از پرتو نور او بنا شد الخ
محض سفسطه است ندانم که مراد از حقیقت بانی کعبه ربانی چیست اگر حضرت ابراهیم علی نبینا وعلیه الصلوة
مراد داشته شوند پس اگر از ان لازم خواهد آمد همین که کعبه ربانی از پرتو نور او باشد نه آنکه
مبدء شان علیم نَعُوْذُ بِاللهِ مِنْ تِلْكَ الْخُرَافَاتِ وَالْهَذَيَانَاتِ
پس هرگاه میان کعبه و رب کعبه فرقها ست حضرت ابراهیم علیه السلام بانی کعبه باشد
نه معاذ الله خالق رب کعبه پس اگر کعبه از پرتو نور مصطفوی علی صاحبها الصلوة والسلام
باشد رب کعبه پرتو نور وی نخواهد بود و چون حقیقت کعبه از تحقیق سابق مبدء شان
علیم بود پس چگونه مسجود نخواهد بود فان ذات الله تعالی مسجود الیه البتة

جواب امر ششم در کعبه و حقیقت کعبه فرقها است چنانکه میان کعبه و رب کعبه
پس اگر بقعه که وجود شریف خواجه عالم صلی الله علیه وسلم دران مدفون است بر کعبه و
عرش و کرسی تفضیل و شرف دارد یا مومن افضل بر کعبه باشد دران بحث نیست بحث در حقیقت
کعبه است که بمعنی مبدء شان علیم است بر آن هیچ چیز را مزیتی نیست این اعتراض نیز مبنی است
بر نافهمی از معنی حقیقت **جواب امر هفتم** اولاً معنی حقیقت که نگاشته شد خلاف

مصطلح است ثانیاً درین شک نیست کہ حقیقت کعبہ اصل و مسجود حقیقت محمدی است
مگر حقیقت کعبہ را ظل و ساجد را زینۂ اول قرار دادن محض نافہمی است عبارت حضرت
مجدد رح ازین پاک و صاف است عبارت حضرت مجدد رح این است زینۂ اول
معروج حقیقت محمدی را بر مرتبہ تنزیہ حقیقت کعبہ است معترض این عبارت را
مطلقاً نہ فہمیدہ پس اعتراضش راجع بر فہم وے خواہد بود ثالثاً دریوزہ نمودن
حقیقت کعبہ امر لیست عجیب آفسوس است کہ معترض میان کعبہ و حقیقت کعبہ فرقی نمیکند
و چون یکی را بجائی دیگری استعمال میکند در تحیر می افتد منشاء غلط این است کہ اولاً
دریوزہ نمودن حقیقت کعبہ نگاشتہ درین مقام کعبہ تحریر کردنی بود پس بر آن تفریع
کردہ کہ چون حقیقت کعبہ و حقیقت احمدی یکی باشد پس بطواف اولیاء است آمدن و
از ایشان دریوزہ نمودن و بطواف آمدن چسان راست آمد دریوزگی کعبہ مستلزم
جواز دریوزگی حقیقت کعبہ نیست کہ مساوی حقیقت احمدی است **جواب امر ہشتم**
حقیقت محمدی را جسد مبارک و حقیقت احمدی را روح طیب قرار دادن از ہذیانست

جواب امر نہم اعتراض بے سروپا است ؎
زبانِ شوخ من ترکی و من ترکی نمیدانم ٭ چہ خوش بودی اگر بودی زبانش در دہان من
بر معترض لازم بود نشاندہی عبارتیکہ برو اعتراض عائد کردہ میشود **جواب امر دہم**
در نقل غلطی واقع شدہ تصحیح نقل مطلوب است لاکن درین شبہ نیست کہ آیتِ
النَّاس و ربُّ النَّاس حقیقت کعبہ بطواف اولیاء اللہ نمی آید تکرار خط محمول
بر غشاوت بصری معترض است **جواب امر یازدہم** ندانم کہ عبارت
منقولہ کجا است و از ما نحن فیہ کدام تعلق دارد و حقیقت کعبہ را زینۂ اول حقیقت

محمدی گفتن محمول بر نافهمی است کما بیناه سابقاً چه از آن ظاهر است که زینهٔ اول مرتبهٔ تنزیه حقیقت کعبه است با این غلط فهمی در از نفسی معترض محل شکایت است ؎

بعد ازین مع لبرما عربده جو خواهد بود ❊ همه را از همه رو دردی بدو خواهد بود

چکند خاطر من صبر و تحمل دارد ❊ تا ترا جور و جفا عادت و خو خواهد بود

تحقیق مقام و توضیح مرام این است که مراد از حقیقت ذات شئ و ما به الشئ هو هو نیست بلکه حقیقت شئ بطور این طائفه علیه عبارت از اسم الٰهی است که مبدء تعین وجود آن بوده است و آن شئ کالظل و العکس نسبت آن اسم واسطه فیوض از حضرت قدسیه برای آن شی باشد و همچنانکه شان ذاتی واسطه میان آن اسم مقدس و ذات منزه جل شانه تعالی و عز برهانه است از آنکه توسط و وسائط و رعایات مناسبات در میان مفیض و مستفیض عادة الله جاری است چون این دانستی اکنون بدان که پیغمبر ما صلی الله علیه وسلم را کمالات و مقامات اند که استقصاء و احاطت آن مستحیل مینماید و مر آنحضرت را صلی الله علیه وسلم دو اسم اند و هر کدام را ولایت علاحده پس باعتبار وجود عنصری او و ارشاد او مر این عالم ظلمانی را اسم مقدس او محمد است صلی الله علیه وسلم و ولایت این اسم مبارک ناشی است از اسم الٰهی که مناسب به تربیت این عالم سفلی وارد و مسمٰی است بحقیقت محمدی و باعتبار وجود روحانی او که مربی عالم ملکوت در روحانیات عالم علویست و پیش از وجود عنصری آن وجود نبی بود نام پاک او احمد است و ولایت این نام ناشی است از شان جامع که مبدء و اصل است مر حقیقت محمدیه را و مناسب است مر تربیت آن عالم نورانی را که مسمٰی به حقیقت احمدیه است و نیز معبر بحقیقت کعبه ربانیه است و مر آنحضرت را صلی الله علیه وسلم ورای این هر دو تعین که بمنزلهٔ مکان طبعی او است باعتبار هر دو اسم مبارک او

عروجات لاتعد ولاتحصی اند کہ نہایت آنرا علام الغیوب داند چنانچہ در قول آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم بہ آن اشارت رفتہ لِی مَعَ اللّٰہِ وَقْتٌ لَا یَسَعُنِیْ فِیْہِ مَلَکٌ مُقَرَّبٌ وَّلَا نَبِیٌّ
مُّرْسَلٌ وبآن مومی است قول اللہ تبارک وتعالی فَکَانَ قَابَ قَوْسَیْنِ اَوْ
اَدْنٰی واین است ثمرۂ سر اصطفائی ومحبوبیت صرفہ واین است مناط فضل ومدار تفوق
ازین تحقیق لائح گشت کہ این تفوق فی الحقیقت تفوق بعض کمالات آن سرور است
صلی اللہ علیہ وسلم بر بعض دیگر او ونیز حقیقت کعبہ جزئی است از حقیقت جامعہ او صلی اللہ
علیہ وسلم کہ جامع است مر کمالات جسمانیہ وروحانیہ خلق وامر او را صلی اللہ علیہ وسلم پس
توہم تفوق باطل شد ومدیث افضلیت مضمحل گشت معلوم باید کرد کہ فضیلت حقیقتی بر حقیقتی
دیگر موجب فضیلت صورتی بر صورتی نمیشود چہ جائز است کہ صورت را با حقیقت او کہ رب او
است قرب اتصالی باشد کہ آن قرب اتصال بصورت دیگر با حقیقت او کہ رب او است
نباشد واین در ما نحن فیہ اظہر است ودران خفائی نبودہ است زیرا کہ کمال قرب نیست
مگر بفنا وبقا وعروج مخصوص بہ بشر وغیر انسان کامل را مقامی است معلوم حضرت خواجہ معصوم
قدس سرہ میفرمایند تفوق یک حقیقت بر حقیقت (ملائکہ ۱۲) دیگر موجب افضلیت صاحب حقیقت
اولی بر صاحب حقیقت ثانیہ نیست چہ می تواند کہ صاحب حقیقت تحتانی را عروجات
بر حقیقت فوقانی شود ومراتب قرب رو دہد وصاحب حقیقت فوقانی محبوس حقیقت خویش بود
عروج از حقیقت خود نتواند ومراتب قرب کہ مدار فضل بر آنست حاصل نکند نمی بینی کہ
ولایت ملاء اعلی فوق ولایت خواص بشر است وفضل بر خواص بشر را است باعتبار
عروج از حقائق بلکہ ملک را عروج از حقائق خود ہا نیست وَمَا مِنَّا اِلَّا لَہٗ مَقَامٌ مَّعْلُوْمٌ
ودر شرح مواقف مذکور است اِنَّ الْمَلٰئِکَۃَ وَاِنْ کَانُوْا فَوْقَ الْبَشَرِ فِیْ بَعْضِ الْاُمُوْرِ

لہ [illegible] ۱۲
عہ [illegible] ۱۲
عہ لا کہ اگرچہ در بعض امور فوق بشر بودہ اند لیکن افضلیت بمعنی کثرت ثواب بشر راست ۱۲

لکن الافضلیۃ بمعنی کثرۃ الثواب للبشر و نیز عالم امر فوق عالم خلق است و فضل مر عالم خلق را است چہ قرب عالم خلق اصلی است و قرب عالم امر ظلی عنصر خاک پائین تر لطائف عالم خلق و عالم امر است و پستی او سبب رفعت او گشتہ است و قربی کہ خاکیان راست قدسیان را نہ ہ

زمین زادہ بر آسمان تاختہ ÷ زمین و زمان را پس انداختہ

انتہی باید دانست کہ لفظ حقیقت محمدی در عبارت حضرت امام ربانی قدس سرہ بمعانی مختلفہ و انحاء شتی وارد شدہ چون بحقیقت احمدیہ و با حقیقت کعبہ تقابل شود مراد ازان اسم الٰہی جامع باشد کہ مناسبت بہ تربیت این عالم سفلی دارد و چون تقابل بہ حقیقت الٰہی شود مراد ازان شان ذاتی جامع باشد کہ متولی تربیت عالم علوی گردد و این جامع جمیع شیونات ذاتیہ و اصل مر مبدء اسم جامع باشد کہ متضمن جمیع اسماء است این شان دکل بود برای سائر حقائق و این شان کہ حقیقت کعبہ ربانی ہم ست نیز دران حقیقت جامعہ داخل و جز او باشد و ہمین است معبر بحقیقت الحقائق و تدافع مندفع بود چنانچہ در اخیر مکتوب دفتر ثالث بہ آن ذکر رفتہ کہ حقیقت محمدیہ فوق جمیع حقائق است تذییل حضرت امام ربانی در مکتوبیکہ مذکور شد میفرماید حقیقت محمدی نہایت مقامات نزول محمدی است از اوج تنزیہ و تقدیس و حقیقت کعبہ نہایت مقامات عروج کعبہ است زینۂ اول مر عروج حقیقۃ محمدی را مرتبۂ تنزیہ حقیقۃ کعبہ است و نہایت عروجات او را علیہ السلام غیر از حق سبحانہ اطلاع ندارد و چون کمل اولیاء امت آن سرور را علیہ الصلوٰۃ و السلام از عروجات او علیہ السلام نصیب تام است اگر کعبہ از برکات این بزرگواران دریوزہ نماید چہ عجب انتہی و درین مقام مراد از حقیقت کعبہ نہ اسم الٰہی است کہ حقیقۃ احمدی ہم ہمان است تا مخالفت بما سبق لازم آید

بلکہ مراد روحانیت کعبہ است نہ احجار و اخشاب حضرت مجدد در مکتوب صدم از جلد ثالث
کہ بہ شیخ نور الحق ابن شیخ عبد الحق دہلوی کہ یکی از مقتبسان انوار افادت حضرت مجدد کرم
بود تحریر میفرمایند غایت ما فی الباب منشاء ظہور قرآنی از صفات حقیقیہ است و منشاء
ظہور محمدی از صفات اضافیہ ناچار آنرا قدیم و غیر مخلوق گفتند و این را حادث مخلوق
و معاملہ کعبہ ربانی ازین در ظہور اسمی ہم عجیب تر است کہ آنجا ظہور معنی تنزیہی است
بی کسوت صور و اشکال چہ کعبہ کہ مسجود الیہ خلائق است از سنگ و کلوخ نیست ہمچنین
جدران و سقف نیست چہ اگر اینہا نباشند کعبہ کعبہ است و مسجود الیہ است پس آنجا ظہور
ہست اما ہیچ صورت نیست این از عجب عجائب است انتہی حضرت عروۃ الوثقی در
مکتوب بست و چہارم فرماید کہ حقیقت کعبہ برزخست میان حقائق مخلوقات و حقیقت
واجبی جل سلطانہ کہ مرتبہ احدیت ذاتست تعالی چہ کعبہ مسجود الیہ خلائق است حقیقت این
از حقائق سائر خلائق البتہ باید کہ ممتاز باشد چہ مسجود ذات حق است سبحانہ کعبہ باید کہ
ناشی از آن مرتبہ مقدسہ بود حضرت ایشان ؒ قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس
در مکتوبیکہ داخل سہ جلد مکتوبات نیست نوشتہ اند کہ حقیقت کعبہ ذات واجبی است
تعالی چہ مسجود فی الحقیقت ہمان مرتبہ مقدسہ است لہذا باید دانست کہ مسجود ہر چند ذات
بیچون است لیکن اعتبار مسجودیت باو ملحوظ گشتہ است لاجرم از مرتبہ احدیت ذات
کہ معرا از نسب و اعتبارات است متنزل باشد و در دیدۂ دانش ہم گرفتاری تمیز بود و در مکتوب
صد و ہشتاد و سوم میفرماید کہ آنکہ از بعضی عبارات آنحضرت مستفاد میشود کہ حقیقت
کعبہ فوق اعتبار شیون و صفات است و از ما سبق خلاف آن مفہوم گشت **جواب**
مراد از صفات و شیون کہ حقیقت کعبہ را از آن تفوق است صور علمیہ صفات است

کہ در مرتبہ تعین علمی ثبوت دارند چہ در اصطلاح قوم مقام صفات و شیون عبارت از ہمین صور علمیہ تفصیلیہ است چنانچہ اجمال این مرتبہ را مرتبہ ذات میگویند و تجلی آنرا تجلی ذات میدانند و نیز مراد ازان صفات حقیقیہ تفصیل مرتبہ تعین وجودی است کہ حضرات ایشان باثبات این تعین ممتاز اند و نزد حضرت شیخ محی الدین عربی و تابعان او قدس اسرارہم این مرتبہ مرتبہ لاتعین و مرتبہ اطلاق ذات است تعالی چہ فوق تعین علمی جملی کہ تعین اول ست نزد ایشان مرتبہ لاتعین است و وجود بحت و نزد ما این مرتبہ کہ مرتبہ وجود بحت است بتعین موصوف است و تعینات صفات نیز درین مرتبہ ثابت است کہ از جملہ آن تعینات تعین علمی است لیکن چون علم اجمع صفات است و در اینجا نیز در رنگ وجود صفات و شیونات ذاتیہ کائن است و آن را نیز در رنگ وجود دو مرتبہ است مرتبہ اجمال کہ آنرا دیگران تعین اول و حقیقت محمدی میدانند و مرتبہ تفصیل از ین تحقیق لائح گشت کہ تعین علمی جملی تعین اول صفت علم است کہ از صفات حقیقیہ زائدہ است نہ تعین اول حضرت ذات تعالی بلکہ در تعین اول بودن آن مر صفت علم را نیز سخن است چہ فوق تعین وجودی در ان مکتوب اخیر تعین حبی اثبات کردہ اند کہ در اینجا نیز اجمال و تفصیل است بر سر اصل سخن رویم حقیقت کعبۂ ربانی چنانچہ فوق صور علمیہ واحدیت است کہ نزد قوم مقام شیون و صفات است و فوق اجمال علم کہ نزد ایشان مقام وحدت و تجلی ذات است ہمچنین فوق تفصیل کمالات مرتبہ حضرت وجود است کہ نزد حضرات ایشان با ہر حصہ ازان کمالیست از کمالات حضرت ذات منفک است از صفات او تعالی و نیز فوق اجمال حضرت وجود است کہ تعین اول و حقیقت محمدی است بقول قدیم آنحضرت و در قول اخیر آنحضرت تعین اول و حقیقت محمدی تعین حبی است کہ فوق تعین وجودیست

چہ حب است کہ سلسلۂ وجود وایجاد را جنبانیدہ است چنانچہ فاحببت ان اعرف رمزیست ازان اگر گویند کعبہ ہر چند بیت اللہ است اما قلب مومن بحکم لیسعنی الحدیث نیز حکم آن دارد پس تفوق آن برین از کدام رہ بود گوئیم وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى در عالم مجاز سلاطین را ہر چند امکنہ ونشستگاہ بسیار است لیکن حمت جانانہ خانہ است کہ از مزاحمت اغیار بیگانہ است وآرام گاہ جانانہ است نشستگاہ دیگر را با خانہ چہ نسبت وکدام مساوات ہذا مانند صفات حقیقت زائدہ کہ اصلا انفکاک شان از ذات تعالی جائز نیست اگر از بیت اللہ فوق بوند گنجایش دارد والعلم عند اللہ سبحانہ فاندفع المنافات وزال الاشتباہ **تنبیہ** از بیان سابق لائح گشت کہ حقیقت کعبہ ربانی فوق حقیقت محمدی است چہ حقیقت محمدی علی صاحبہا الصلوۃ و السلام والتحیۃ ناشی از مراتب تعینات است وحقیقت کعبہ فوق مراتب تعینات است مانند حقیقت قرآن مجید سبحانی کہ بحقیقت کعبہ ربانی چہ نسبت دارد در رسالہ مبدا ومعاد کہ از مصنفات حضرت ایشان است آنست کہ حقیقت قرآنی وحقیقت کعبہ ربانی فوق حقیقت محمدیست وحقیقت کعبۂ ربانی فوق حقیقت قرآنی و در مکتوبی از مکتوبات جلد ثالث بر نگاشتہ اند کہ حقیقت قرآنی فوق حقیقت کعبہ است وانچہ در ماسبق ما از انحضرت منقول شد نیز مشعر ہمین معنی است تطبیق میان این دو تحقیق انچہ بخاطر فاتر راہ مید ہد ناشی است از تحقیق سابق کہ در شیون وصفات واجبی تعالت مشروح ساختہ چہ قرآن مجید ناشی از صفت یا شان اوست سبحانہ ودر شیون و صفات دو اعتبار مبین گشت اعتبار تعین و اعتبار اطلاق ولا تعین پس نظر باین دو اعتبار حکم بہ سبقت ہر کدام از حقیقتین بر دیگری میتواند کہ بودہ باشد یکسا حکم بیک اعتبار

بود وحکم دیگر یا اندازۂ اعتبار دیگر فلاتخالف فی الحقیقۃ وانچہ در مکتوب مقدم از جلد ثالث اندراج یافتہ است کہ معاملہ کعبہ ربانی ازین دو ظہور اسمی یعنی ظہور قرآنی وظہور محمدی ہم عجیب تر است کہ انجا ظہور معنی تنزیہی است بی کسوت صور واشکال چہ کعبہ کہ مسجود الیہ خلائق است عبارت از سنگ وکلوخ نیست وہمچنین جدران وسقف نیست چہ اگر اینہا بنا شد کعبہ کعبہ است ومسجود الیہ است پس آنجا ظہور ہست اما ہیچ صورت نیست این از اعجب عجائب است انتہی دلالت بر تفوق این حقیقت بر حقیقت قرآنی ندارد چہ معنی تنزیہی یا ہرچہ در آنحضرت جل سلطانہ اعتبار نمودہ آید از الوہیت وربوبیت ووجوب ووجود وغیرہا از صفات حقیقت کہ بشرافت وجود خارجی پیوستہ اند از متنزل است چنانچہ در مکتوب ثالث از جلد ثانی این معنی مبین ومشروح است آری ظہور این حقیقت بی کسوت صورت است بخلاف ظہور کلام مجید وظہور محمدی کہ بکسوت حرف وصوت وصورت انسانی ست واین از غرائب است وحقیقت محمدی چون اسمای اضافیہ است ناچار از این ہر دو حقیقت متنزل بود **سوال** ازین بیان لازم آمد کہ کعبہ حسنای از حضرت پیغمبر ما صلی اللہ تعالی وسلم افضل باشد **جواب** گویم ممنوع است زیرا کہ تفوق یک حقیقت بر حقیقت دیگر موجب افضلیت صاحب حقیقت اولی بر صاحب حقیقت ثانیہ نیست چہ میتواند کہ صاحب حقیقت تحتانی را عروجات بر حقیقت فوقانی شود ومراتب قرب دہد وصاحب حقیقت فوقانی محبوس حقیقت خویش بود عروج از حقیقت خود ننماید وکثرت مراتب قرب کہ مدار فضل بر آنست حاصل نکند نمی بینی کہ ولایت ملاء اعلی فوق ولایت خواص بشر است وفضل مر خواص البشر راست باعتبار عروج از حقائق ملکی ملک را عروج از حقائق خود نیست وما منا الا لہ مقام معلوم ودر ما نحن فیہ نیز این معنی ظاہر ست ونیز عالم امر فوق عالم

خلق ست و فضل مر عالم خلق راست چه قرب عالم خلق اصلی است و قرب عالم امر ظلی عنصر خاک پائین از لطائف عالم خلق و عالم امر ست و پستی او سبب رفعت او گشته و قربی که خاکیان راست قدسیان را نه ه

زمین زاده بر آسمان تاخته + زمین و زمان را پس انداخته

فافهم ولا تكن من القاصرين اگر گویند که آنحضرت قدس سنا الله تعالی سره الاقدس در مکتوبی که به شیخ طاهر جونپوری نوشته اند و آن مکتوب داخل جلدهای مکتوبات قدسی آیات نه شده بر نگاشته اند که حقیقت کعبه عبارت از ذات بیچون واجب الوجود ست جل سلطانه که گرد ی از ظلیت و ظهور بوی راه نیافته است و شایان مسجودیت و معبودیت است ازین عبارت تفوق این حقیقت از صفات حقیقیه و حقیقت قرآنی مطلقا لازم می آید که خلاف تحقیق سابق است گویم اولا چون مقرر قوم است که فوق مراتب تعینات که مراتب ظلال و ظهور است مرتبهٔ اطلاق ذات تعالی نبا بران آنحضرت نیز ازین مرتبه تعبیر بذات بیچون نموده باشند و این تحقیق و تفصیل را که فوق تعین علمی و وجودی حجی است بعد از آن افاده فرموده و ثانیا آنکه میتواند که ان حقیقت را ذات بیچون مجاز باعتبار ملابستی که صاحب بیت را با بیت است فرموده باشند چه فی الحقیقت مسجود ذات بیچون است تعالی و بیت واسطه است و حسن حقیقت که درینجا سخن از آن میرود معنی بیت ست و ران ملحوظ است و ثالثا آنکه ترا تو بود که مراد از ذات بیچون ذات مقید باعتبار معبودیت و مسجودیت و مانند آن بود نه ذات مطلق معرا از نسب و اعتبارات چنانچه لفظ سلطان درخانه نیست که در اول کتاب مسطور شد شعر باین معنی ست یعنی سلطان را قطع نظر از آنکه نسبت بخانه دارد باید جست

وبیرون ازین اعتبارات باید طلبید وصفات حقیقیہ را ہمچنین شیونات را کہ کالاصول اند مر این صفات را از سائر اعتبارات ذات تعالی تفوق ہست چہ ذات مقید باعتبار ملحوظ درآنجا ہمان اعتبار است نہ ذات چنانچہ ارباب معقول در علم شئی بوجہہ گفتہ اند کہ معلوم ہمان وجہ ہست نہ شئی وحقیقت قرآنی جامع جمیع کمالات ذاتیہ ہست کہ اولا در مرتبہ صفت ملک شان کلام فائض می شوند ثانیا از انجا بعالم افادہ می آیند وآن حقیقت بتوسط این شان صورت لفظی گرفتہ جلوہ گر گشتہ است چنانچہ حضرت ایشان نوشتہ اند کہ در مرتبہ شیونات کہ زائد بر ذات نیستند الا باعتبار شان کلام باینمعنی مخصوص گشتہ کہ ہر چہ از کمالات در مرتبہ ذات وشیونات متحقق بود تمام در شان کلام فائض گشتہ حاصل تمام حقیقت آن شان ہمین قرآنست وبس بہ ہمین عبارت عربی وترتیب معہود ومکتوب در مصاحف وہر کتابی کہ بہر نبی منزل شدہ است جزویست از اجزای این قرآن کہ از بعض عبارات او ببعض وجوہ مستفاد ست وتخلیق جمیع مکنونات من الاول الی الآخر ہم مستفاد از ان إِنَّمَا قَوْلُنَا إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ مصداق این قول است حاشا وکلا کہ کعبہ سنگین را افضل گفتہ باشند اگر گفتہ اند کعبہ حقیقی را افضل گفتہ باشند کہ آن سر اول شان ربانیست ومنشا معبودیت وقابلیت مسجودیت است این بنا جمادی را افضل نگفتہ اند واین قول در مجلدات ثلثہ مکتوبات داخل نہ شدہ البتہ در رسالہ مبدء ومعاد نوشتہ اند کہ حقیقت کعبہ فوق حقیقت محمدیت فوقیت مستلزم افضلیت نیست بلکہ میان این عموم وخصوص ہست فكُلُّ أَفْضَلَ فَوْقٌ صُورَةً ومعنًى وَلَيْسَ كُلُّ فَوْقٍ أَفْضَلَ بنگرند کہ عالم ملائکہ فوق عالم انسان ہست ولیکن بشر افضل ہست از ملک وعالم امر فوق عالم خلق ست اما عالم خلق افضل است از عالم امر پس بقول اول

حضرت ایشان حقیقت احمدی وحقیقتہ کعبہ فوق حقیقت محمدی است اما حقیقت محمدی
افضل است از حقیقت احمدی وکعبہ پس ثابت شد کہ فوقیت مستلزم افضلیت نیست و بقول
آخر ایشان حقیقت محمدی مطلقا افضل است بر کعبہ وغیرا چرا کہ او حقیقۃ الحقائق است
حضرت مجدد دو اصطلاح دارند وبہر دو اصطلاح حقیقت محمدی افضل است از کعبہ اہل حرمین
چند ملحظ دارند نظر بجانب خانہ مومن را افضل میگویند و نظر بر رعایت کعبہ انبیا و
اولیا را افضل میگویند و نظر بشان مسجودیت و اسرار الوہیت و منشار عبودیت حقیقت
کعبہ را افضل می گویند ہر کہ کعبہ را افضل گفتہ است مراد کعبہ حقیقی است کہ آن سر اول شان
ربانی است و منشار معبودیت وقابل مسجودیت است وہر کہ مومن را افضل گفتہ است مراد
او کعبہ جمادی است اینجا مراد ملحظ است ہر کس بہ نظر خود حکمی فرمودہ ست کہ باعتبار ہر وجہ
صحتے دارد کجا بودم و از کجا بکجا رسیدم

ہمسایہ شنید نالہ ام گفت ٭ خاقانی را دگر شب آمد

امید ہا دارم کہ بسمع قبول درآید و شاہد مقصودم در برآید
خوشم بہ سنگدلیہای او کہ درد مرا ٭ دل ار نہ سنگ بود طاقت شنیدن نیست

قال انچہ در مکتوب نود وششم از جلد ثالث مینویسد کہ خواجۂ عالم صلی اللہ علیہ وسلم
بدو اسم مسمی ست الخ ہم از عندیات او است کہ خلاف علوم علما وورائی معارف اولیا ست
۵۸ از تو بر تو مکتوب ۹۴ وہر دو اسم مبارک محمد احمد در قرآن مجید ست وبعضی مفسران بر آنند کہ طٰہٰ نیز اسم مبارک
او است و در حدیث دیگر آمدہ انا المسمی علی الارض بمحمدٍ و فی السماء باحمد
و فی الثرٰی بمحمود و علی العرش باحد و در حدیث دیگر است
انا احمد بلا میم ازین ہر دو حدیث معلوم شد کہ احد ہم نام مبارک او است کہ از احمد ہم

نزدیک تر است و مقصود از ہمہ نامہا ذات مبارک او است صلی اللہ علیہ وسلم پس آنچہ صاحب
مکتوب حقیقت محمدی را بجسد مبارک نسبت کردہ و حقیقت احمدی را بروح مطہر قرار دادہ
خلاف ہمہ است و آنچہ گفتہ کہ از تعین جسدی آں حضرت صلی اللہ علیہ وسلم بعد از ہزار
سال ہیچ اثر نماند غلط محض است و خلاف اجماع و حدیث و اتفاق ہمہ بزرگان ست کہ وجود
شریف انبیاء علیہم الصلوات والتسلیمات در قبر بوسیدہ و ریزیدہ نشود و تعین جسدی خواجۂ
عالم صلی اللہ علیہ وسلم ہمیشہ بحال خود است و محمد احمد نام ذات مبارک او است و تن
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم صفت روح گرفتہ است **اقول** درینمقام اولاً عبارت
مکتوب نود و ششم از جلد ثالث کہ بخواجۂ ہاشم کشمی شرف صدور یافتہ نقل میکنم حضرت
پیغمبر ما علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام مسمی بدو اسم است کہ ہر دو اسم مبارک او در قرآن مجید
مسطور است فرمود محمد رسول اللہ و نیز فرمود در حکایت بشارت روح اللہ اسمہ احمد و ہر
کدام این دو اسم مبارک را ولایت علیحدہ است ولایت محمدی ہر چند ناشی از مقام
محبوبیت او است علیہ الصلوۃ والسلام اما آنجا محبوبیت صرف کائن نیست مزجی از نشأہ
محبیت نیز دارد اگرچہ آن مزج بالاصالت او را ثابت بنا شد اما مانع مقام محبوبیت صرف
است و ولایت احمدی ناشی از محبوبیت صرف است کہ شائبہ محبیت ندارد این ولایت
از ولایت سابق پیش قدم است و یک مرحلہ بمطلوب نزدیک تر است و بہ محبیت مرغوب تر
چہ محبوب ہر چند در محبوبیت تمام تر بود استغنا و بی نیازی او را کامل تر باشد و در نظر محب
زیبا تر در آید و رعنا تر نماید و بیشتر محب را بخود جذب ساز و شیفتہ و والہ تر گرداند

نہ تنہا آفتم زیبائی او است ✤ بلای من زنا پروائی او است

مراد از بلا افراط عشق است کہ مطلوب عاشق ست سبحان اللہ احمد عجب اسمی است

کہ مرکب از کلمہ مقدسہ احد است واز حلقۂ حرف میم کہ از غوامض اسرار الٰہی جل شانہ
در عالم بیچون گنجائش ندارد کہ در عالم چون تعبیر از آن سر مکنون بغیر از حلقۂ میم تواند
اگر گنجائش پیدا شد حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ بہ آن تعبیر میفرمود واحد احد است کہ
لاشریک لہ است وحلقۂ میم طوق عبودیت است کہ بندہ را از مولیٰ متمیز گردانیدہ است
پس بندہ ہمان حلقۂ میم است ولفظ احد از برای تعظیم او آمدہ است واظہار اختصاص
او کردہ است علیہ وعلیٰ آلہ الصلوۃ والسلام انتہیٰ

چون نام است نام او ہر چہ باشد ٭ مکرم تر بود از ہر چہ باشد

بعد از ہزار سال کہ آنرا تاثیری نہادہ اند در تغیر امور عظام معاملہ آن ولایت
باین ولایت کشید وولایت محمدی بولایت احمدی انجامید وکار دو بار از
دو طوق عبودیت بیک طوق رسید وبجای طوق تحسین حرف الف کہ رمزی
از رب او است متمکن گشت تا محمد احمد شد علیہ وعلیٰ آلہ الصلوۃ والسلام بیانش آن است
کہ دو طوق عبودیت عبارت از دو حلقۂ میم است کہ در اسم مبارک محمد صلی اللہ تعالیٰ
علیہ وآلہ وصحبہ وسلم وبارک اندراج یافتہ است تواند بود کہ آن دو طوق اشارت
بدو تعین او باشد علیہ وعلیٰ آلہ الصلوۃ والسلام یکی از آن دو تعین جسدی بشری است
ودوم تعین روحی ملکی در تعین جسدی ہر چند بواسطۂ عروض موت فتور رفتہ بود در تعین
روحی قوت گرفتہ اما اثر آن تعین باقیماندہ بود وہزار سال بایست تا آن اثر نیز زائل شود
ونشانی از آن تعین نماند چون ہزار سال آخر آمد واثری از آن تعین نماند یک
طوق عبودیت از آن دو طوق گسستہ شد وزوالی وفنای بہ آن طاری گشت
الف الوہیت کہ آنرا در رنگ بقای باللہ توان گفت بجای آن نشست ناچار

محمد احمد گشت و لایت محمدی بولایت احمدی انتقال فرمود پس محمد صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وصحبہ وسلم عبارت از دو تعین آمد و احمد کنایت از یک تعین باشد پس این اسم بحضرت اطلاق اقرب باشد و از عالم دور تر بود سوال فنا و بقا کہ مشائخ قرار دادہ اند و ولایت را بآن مربوط ساختہ بچہ معنی است و این فنا و بقا کہ در تعین محمدی گفتہ شد بکدام معنی جواب فنا و بقا کہ ولایت بہ آن مربوط است فنا و بقا شہودی است اگر فنا و زوال است باعتبار نظر است و اگر بقا و ثبات است ہم باعتبار نظر آنجا صفات بشری را استتار است نہ زوال و فنای این تعین اینچنین نیست بلکہ اینجا صفات بشری را زوال وجودی متحقق است وانخلاع از جبدی بروجی کائن و در جانب بقا اینجا نیز ہر چند بندہ حق نشود و از بندگی برآید اما بحق نزدیکتر می افتد و معیت بیشتر پیدا میکند و از خود دور تر گشتہ احکام بشری از وی مسلوب تر میگردد باید دانست کہ این عروج محمدی کہ مربوط بانتفای صفات بشریت ہر چند کار دیار او علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام بالاتر برد و بذروۂ علیا رسانید و از کشاکش غیر و غیریت وارہانید اما معاملہ بامتیان او علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام تنگ تر گشت و نور ہدایت او کہ بواسطۂ مناسبت بشریت بود کمتر شد و توجہی کہ بحال این در پس ماندگان داشت قلت پیدا کرد و بکلیت بہ محبوبیت خود متوجہ شد و از ینجاست کہ بعد از ہزار سال ظلمات کفر و بدعت مستولی گشتہ است و نور اسلام وسنت نقصان پیدا کردہ انتہی از عبارت معترض دو شبہ مفہوم میشود و ہر دو شبہ مثل اعتراضہای سابق ناشی است از عدم معرفت فن تصوف ؎

ہر عضو تنت سادہ تر از عضو دگر بود ❊ موی کہ بر اندام تو دیدیم کمر بود

شبۂ اول محمد و احمد نام ذات مبارک ست پس انچہ حقیقت محمدی را

بجسد مبارک نسبت کرده وحقیقت احمدی را بروح مطهر قرار داده خلاف همه است جوابش
این است که این شبهه ناشی از نافهمی معترض است سلمنا که محمد و احمد نام ذات مبارک است
صلی الله علیه وسلم مگر حقیقت محمدی را بجسد مبارک نسبت کردن وحقیقت احمدی را بروح
مطهر یعنی چه مضمون عبارت را نافهمیده شبهه بیان کردن باعث کمال تعجب است

شبهه دوم وجود شریف سرور عالم صلی الله علیه وسلم در قبر پوسیده نه شود
جوابش این است که این انتساب مبنی بر فهم معترض است حاشا که حضرت مجدد رح
قائل بآن بوده باشند بلکه بضمن سوال وجواب تقریری در توضیح معنی فنا و بقا بیان
فرموده تا معنی تعین جسدی وروحی ظاهر گردد وتعبیر آنها باعتراض کشادن محمول
بر نادانستگی است از معارف

صالح بزهد وتوبه وتقوی مزین است * چون نیست نیست نشئه او بغرور نیست
حضرت مجدد رح در رساله معارف لدنیه فرماید فنا عبارت از نسیان ما دون حق است
سبحانه بواسطهٔ استیلای شهود هستی او جل ذکره بیانش آنست که روح انسانی مع ما ینضمنه
من المراتب من السر والخفی والاخفی پیش از تعلق به بدن بصانع خود جل سلطانه
علمی داشت ونحوی از توجه بجناب قدس او را متحقق بود وچون در نهاد او استعداد ترقیات
نهاده بودند وظهور آن استعدادات منوط بود بتعلق به بدن عنصری لاجرم اولا او را صفت
تعشق ومحبت عطا فرمودند وروی او را تا بینا باین پیکر هیولانی گردانیدند وارتباطی بر وجه
کمال در اینها پیدا آوردند پس روح بواسطهٔ این تعلق حبی بسبب کمال لطافت خویش خود را
درین محبوب ظلمانی گم ساخت ووجود خود را با توابع آن دوری فانی گردانید لهذا البسیاری
از عقلا خود را غیر از جسد نمی انگارند وورای جسد امری دیگر اثبات نمیکنند وحضرت

حق سبحانہ کہ ارحم الراحمین ست از کمال رحمت خویش بالسنۂ انبیا کہ رحمتہای عوالمند
صلوٰۃ اللہ تعالیٰ وتسلیماتہ علی جمیعہم عموماً و علی افضلہم وخاتمہم خصوصاً
ایشان را بجناب قدس خود دعوت فرمود وازان تعلق ظلمانی منع نمود قال اللہ سبحانہ
قُلِ اللّٰهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ هر کسی را کہ سعادت ازلی در کار گشت رجوع قہقری نمود و وداع
مودت عالم سفلی کرد و روی بعالم علوی آورد و ساعت فساعت محبت قدیم غلبہ کرد
دوستی حادث روی بزوال آورد تا آنکہ نسیان تام نسبت این محبوب ظلمانی میسر شد
و اثری از محبت او نماند این زمان فنای جسدی متحقق گشت واز دو خطوہ کہ درین
راہ اعتبار نمودہ اند کہ خطوتان وقد وصلت یک خطوہ بانجام
رسانید بعد ازان اگر بمحض فضل ایزدی جل سلطانہ ترقی ازان مقام واقع شود و شروعی
می افتد در نسیان موجود نفس روح و توابع وجودی و آناً فاناً این نسیان از زیادتی پیدا میکند
تا آنکہ خود را بتمام نسیاً منسیاً میگرداند و خبر شہود حضرت واجب الوجود جل علاہ ہیچ نمی ماند این نسیان
معبر بفنای روحی است کہ خطوۂ دوئمی است ازان دو خطوہ مقصود از فرود آمدن او بعالم
سفلی تحصیل این قسم اخیر فنا بود و بدون آن این دولت میسر نمیشود السّر الغامض
فِیْ ذٰلِكَ غَیْرُ مُخْفٍ عَلٰی کُلِّ اَهْلِ اللّٰهِ وَ ذٰلِكَ السِّرُّ هُوَ اَنَّ الرُّوْحَ لَا بُدَّ
لَهٗ بِنِسْیَانِ نَفْسِهٖ مِنْ شِدَّةِ الْمَحَبَّةِ وَکَمَالِ الْمَوَدَّةِ مَعَ الْغَیْرِ وَالْمَحَبَّةُ
کَمَا تَکُوْنُ غَلَبَتُهَا فِی الشَّهَادَةِ لَا تَکُوْنُ فِی الْغَیْبِ مِثْلُهَا فَاکْتَسَبَ
فِی الشَّهَادَةِ کَمَالَ الْمَحَبَّةِ الْمُفْنِیْ نَفْسَ الرُّوْحِ اَوَّلًا ثُمَّ اَعْمَلَهٗ فِی الْغَیْبِ بِفَنَاءِ
نَفْسِهٖ ثَانِیًا وَهٰذَا سِرٌّ غَامِضٌ لَا یَعْرِفُهٗ اِلَّا الْاَکَابِرُ مِنَ الْعُرَفَاءِ انتہی
پس این اعتراض واین ایراد نفسی محمول بر بیخبری است از علم تصوف ۵

از خود ای بے خبر اکنون کہ شدی پیر برآ ۔ جمع کن خاطر و چون روغن ازین شیر برآ
خود نمائی است گزشتن ز لباسیکہ تراست   از تہ پیرہن خویش چو تصویر برآ

قال در مکتوب دویست و شصتم از جلد اول مینویسد باید دانست کہ منصب نبوت ختم بر حضرت خاتم الرسل صلعم شدہ است اما از کمالات آن منصب طریق تبعیت نصیب تابعان متابعان او را صلی اللہ علیہ وسلم نصیب کامل است این کمالات در طبقہ صحابہ بیشتر است و در تابعین نیز این دولت بر سبیل قلت سرایت کردہ بعدہ رو باستتار آوردہ و غلبہ کمالات ولایت ظلی جلوہ گر گشتہ اما امید است کہ بعد از مضی الف این دولت از سر نو تازہ گردد و غلبہ شیوع پیدا کند و کمالات اصلی رو بظہور آورد و ظلی استتار پیدا کند و حضرت مہدی علیہ الرضوان بظاہر و باطن مروج این نسبت علیہ باشند وجہ آن چیست کہ تبعیت ہمیشہ باقی است و بعد از انکہ رو باستتار آوردہ و غلبہ کمالات ظلی جلوہ گر گشتہ چہ نقص بیشتر آمدہ و غلبہ کردن ولایت ظلی چہ معنی دارد و بعد از مضی الف کمالات اصلی در سر تازہ گردد و ظلی استتار پیدا کند وجہش چیست از ین عبارت ہمسری او با نبیا پیدا می شود **اقول** در حدیث است خَیْرُ الْقُرُوْنِ قَرْنِیْ ثُمَّ الَّذِیْنَ یَلُوْنَہُمْ ثُمَّ الَّذِیْنَ یَلُوْنَہُمْ بعد خیر القرون انواع بدعات شیوع یافتند چون در الف ثانی انشاء اللہ تعالی ظہور امام مہدی علیہ السلام گردد دین از سر نو رونق یابد از شرک و کفر و بدعات دنیا پاک صاف گردد و از شعاع اسلام و اتباع سنت چار دانگ عالم منور گردد این را بر ہمسری محمول کردہ بادہ گو یہانہ شاید ؎

ز شوخی پشت بر من کردہ بر روئی آرم ❖ کنی گر جانب من پا دراز آن نیز بردارم

با بزرگان دین اینچنین بد بودن و بد گفتن چہ حاصل ؎

نمیدانم چه بد کردم که برخود کرده ام لازم * که من از بزم تو هر بار نا خوشنود برخیزم
تسلیم کردم که تبعیت همیشه باقی است مگر این معنی را باور ندارم که تبعیت در هر زمانه یکسان
باقی است چه تبعیتی که در خیر القرون بود در ازمنهٔ ما بعد آن نباشد بلکه در هر ازمنه ما بعد رو
به انتقاص دارد تا آنکه درین ازمنه متاخره چها چها بدعات شائع و ذائع گشته اند این منقصتی است
عظیمه و ولایت ظلی عبارت از نهایت عروج ولایت صغری است چنانچه در مکتوب افاده
میفرماید که چون سالک رشید محمدی المشرب پنجگانه عالم امر را به ترتیب طی کرده سیر در اصول
اینها که در عالم کبیر است فرماید و به بلند فطرتی بلکه به محض فضل ایزدی جل سلطانه آنهمه را بترتیب
و تفصیل طی کرده به نقطهٔ آخر آن برسد هر آئینه دائرهٔ امکان را سیر الی الله تمام کرده باشد و
اطلاق اسم فنا برخود حاصل کرده شروع در ولایت صغری که ولایت اولیا است نموده بود
و بعد از آن اگر سیر در ظلال اسماء وجوبی تعالت وتقدست که فی الحقیقت آن ظلال اصول
این پنجگانه عالم کبیر است و شائبهٔ عدم انجا راه نیافته واقع میشود و آنهمه را بفضل خداوندی
جل سلطانه بطریق سیر فی الله طی کرده به نهایت آن برسد دائرهٔ ظلال اسماء وجوبی را
نیز تمام کرده باشد و وصول بمرتبهٔ اسماء و صفات واجبی جل سلطانه حاصل نموده بود نهایت
عروج ولایت صغری تا اینجا است درینموطن شروعی در حقیقة فنا متحقق میگردد و قدمی
در بدایت ولایت کبری که ولایت انبیاء است علیهم الصلوة والتسلیمات نهاده می آید
انتهی در خاتمهٔ کتاب گجراتی اسماء چند علماء که بر حضرت مجدد علیه الرحمة کلام نموده اند تحریر
نموده از انجمله شیخ عبدالحق دهلوی و شیخ احمد قشاشی و شیخ ابراهیم کردی و سید محمد برزنجی
از مشاهیر وقت بوده اند و دیگر مردمان از مجاهیل و مناکیر بجوابش همین قدر گذارش کافی است
که این حضرات از علم تصوف بهره نمیداشتند

یک نالۂ مستانہ زجائی نہ شنیدیم ❊ ویران شود آنشہر کہ میخانہ ندارد
و ہر کسی کہ صوفی بناشد کلام صوفی کے فہمد مع ہذا اینقدر میگوئیم کہ جواب رسالۂ شیخ عبد الحق
بہ ہدیہ مجددیہ ورد برزنجی در الکلام المنجی بر دا یرادات البرزنجی بر دا ختنام و تحریر گردی
در فقہ بودہ است برای جوابش تحریرات فقیر کہ بمقابلہ وہابیان است کافل است ؎
ز من مپرس کہ از دست او دلم چون است ❊ از و بپرس کہ انگشتہاش پر خون است
رسالۂ اسرار المناسک قشاشی از نظر فقیر نگذشتہ فاما وجہ خصومت قشاشی مذکور
میشود کہ خالی از لطف نیست ؎
خوبان ہزار سنگ جفا بر دلم زدند ❊ این شیشہ شکستہ ہنوز از وفا پرست
قصہ اش چنان است کہ چون حضرت سید آدم بنوری علیہ الرحمۃ در کعبہ رسیدند ششماہ
اقامت نمودند در ہمدت کشفیاتیکہ از کعبۂ مکرمہ ظاہر میشد گاہی بیان میکردند روزے
فرمودند کہ چنین می بینیم کہ این بیت طواف میکند حقیقت خود را و نورانیت او غالب است
بر نورانیت طائفان درین اثنا بعضی پرسیدند کہ انسان افضل است یا کعبہ فرمودند
کہ بر انسان ہیچ چیز افضل نیست درین ایام چیزی در معرفت افضلیت حقیقۃ و ماہیتہ
محمدی صلی اللہ علیہ وسلم بر حقیقت و ماہیتہ کعبہ بر ایشان ظاہر شدہ بود و در ورقی نوشتہ
بودند و وصول حقائق محمدی و سائر انبیاء بر کعبہ بیان میکردند علیہم الصلوٰۃ والسلام چنانچہ
تفصیل این مطالب در تفسیر فاتحہ مشروحاً مبین نمودہ اند چون بمدینہ منورہ رسیدند اکثر
درون مسجد مخصوص با یاران می نشستند گاہے نزدیک حجرہ حضرت پیغمبر علیہ الصلوٰۃ والسلام
حلقہ نمودہ در مراقبہ میرفتند گاہے کلام میکردند و از کشفیات و ملہمات و معارف خود بیان
میکردند اکثر اہل مدینہ با ایشان مخلص شدند و جمعی از طالبان مرید گشتند و طالبان و یاران

ایشان واقعات خوب واحوالات نیک مشاهده میکردند بعضی از علماء ترک وسندی اول
بایشان مناظره کرده آخر در خواب بشارتها یافتند وداخل طریقه شدند روز بروز شهرت
وجمعیت بسیار میشد چندی از خادمان مریدان شیخ قشاشی نیز اخلاص ورزیده بعضی
مرید شدند ازین شهرت وتفرقه خادمانش قشاشی را حسد زیاده شد وهمیشه پیش حاضران
مجلس خود تاسف نموده پیچ وتاب میخورد ومیگفت که ببینید این شیخ هندی را که نزدیک
حجره حضرت پیغمبر علیه الصلوة والسلام بی ادبی نموده همیشه با مردم سخن میکند وگاهی بریا نموده
به حلقه مراقبه می نشیند وتکبر او را ببینید که با ما ملاقات هم نکرد ودعا گفته نفرستاد آخر از فرط
حسد در فکر این بود که اهانتی بایشان رساند تا شهرت ایشان را کم کند هیچ علاجی نیافت
الا آنکه کتابتها پر از سوالات مشکل نوشته می فرستاد به نیت آنکه اگر جواب بگوید شاید نکته
یابد که بهر آن استخفاف کند واگر جواب نگوید باسم جهالت ونادانی مشهور سازد روزی از
توحید ومسئله همه اوست سوالی نوشته فرستاد به نیت آنکه اگر جواب بحسب ظاهر گوید او را
باصطلاح اهل باطن رد کنم واگر موافق صوفیه پاسخ دهد او را باصطلاح شرعیه جواب دهم حضرت
شیخ این نیت های خبیثه وداعیهای شیطانیه وی مطلع گردیده هیچ یکی را جواب مفصل نگفتند
وعذر نمودند که من عربی نمیدانم تا جواب شافی بنویسم جواب این مسئله ها با قیل وقال
در کتابها نوشته اند بجواب ما حاجت نیست ازین اعتذار ایشان بهانه یافته ودر
مجلسها شهرت داد که فلان شیخ هندی مردی جاهل است هیچ یکی سوالهای ما را جواب
نتوانست گفت باز سوالی نوشت که ما شنیده ایم که شیخ شما کعبه را بر انبیا افضل گفته است
شما چه میگوئید ایشان جواب نوشتند حاشا وکلا شیخ ما قدس سره کعبه دیوار را بر احدی
افضل نگفته است بلکه شیخ محی الدین عربی در کشف خود همین دیوار را بر غیر انبیا افضل

یافته است و این قصه در فتوحات مکیه مکتوب است اما عقیده ما آنست که بر انبیا علیهم
الصلوات والتسلیمات هیچ چیز افضل نیست بلکه ایشان افضل اند بر کعبه غیرها و مسوده که درکنه
در حقیقت محمدی و حقیقت کعبه نوشته بودند و افضلیت حقیقت محمدی و حقائق انبیاء
دیگر را بر حقیقت کعبه ثابت نموده بودند طلبیده پیش ایشان خواندند رسولان رفتند و
باز رسولان آمدند همان مسوده را نقل نموده بردند چون شیخ قشاشی هیچ موقع طعن نیافت
چند شاقی چند در عبارت برآورده به مجالس تسخری نمود جهالت شهرت میداد و
حضرت شیخ حبیبو در همین ایام که قرب رمضان بود نیت اعتکاف اجیین کردند از شیخ الحرم
حجره از حجرها مسجد طلبیدند اتفاقاً همان حجره قشاشی را که گاه گاه در وی می‌نشست و کتابها
او نیز همان جا بود بایشان دادند ایشان درون حجره در نیامدند اما پیش دروازه قناتها
کشیده با فقرا اعتکاف نشستند چون این خبر بقشاشی رسانیدند که حجره ترا شیخ فلانی
گرفته است و در مقام تو نشسته است آتش حسد در سینه اش در گرفت بگاه آمد قناتها را
بینداخت فقرا را بخواست که براند نتوانست پس طعن و تشنیع نموده بشیخ الحرم کس فرستاد
او جواب گفت مسجد ملک کسی نیست بلکه جای مصلیان معتکفانست ازین جواب نتوانست
که ایشان را دور کند پس بحث و مجادله را پیش کرد تا بیزار شوند و ازینجا بروند همان نقل مسوده
ایشان را برآورد و گفت که چرا از مومنان سکوت کرده و حال آنکه ایشان بر کعبه افضل اند ایشان
گفتند درین محل سکوت اولی است او گفت لا غلط کرده این حدیث صحیح است که مومن افضل است
از کعبه یا کعبة الله ما اطیبک واطیب ریحک وما اعظم حرمتک المؤمن اعظم حرمة
منک قشاشی گفت که در عبارت خود نویس که هر مومن افضل است بر کعبه ایشان گفتند
من نمی نویسم تا همه علماء اتفاق نکنند حدیث و کلام ایشان را پیش علماء و مفتی فرستادند

مفتی شافعی شیخ عبدالرحمان حنباری کراہت کرد وہیچ جواب نگفت وگفت شیخ فتناشی نحولی انگیز ست ہمیشہ فتنہ وشر میخواہد درین مسئلہ مباحثہ چہ حاجت است دریں باب سکوت لازم است پیش مفتی روم حنفی المذہب کہ ابایزید افندی بودہ است بردند او نیز در جواب گفت دریں باب سکوت اولی است اما این حدیث صحیح نیست بر تقدیر ثبوت مراد از مومن اعظم مومن کامل ست کہ انبیا راند علیہم الصلوات والتسلیمات زیرا کہ لام عہد از برای کمال می باشد پیش مدرسان بردند از ایشان ملا نافع کہ از علما بزرگ بود جواب خوب داد کہ من خود را از سنگ افضل نمیدانم چہ گونہ بر کعبہ کہ قبلہ عالمیانست افضل دانم وحال آنکہ تعظیم واحترام او برانبیا روا ولیا فرض ست وتعظیم ہر مومن فرض نیست بلکہ مستحب است اگر مومن صالح باشد حدیث را نمودند گفت این حدیث منقول از صحیحین نیست تا معتبر باشد وبر تقدیر ثبوتش مراد از مومن مومن کامل است کہ انبیار باشند ہر مومن افضل نخواہد بود بعضی از مومنان از گاو وخر بدتر آنند دیگر آنکہ بر ما لازم نیست بہر حدیث عمل کردن وعقیدہ گرفتن تا ثابت شود وعلما قبول کنند خصوصا درین مسئلہ کہ باب عقائد ست تا حدیث صحیح نباشد اعتماد نباید کرد اما طالب علمان رومی وشامی با مدرس بحث کردند کہ مومن چرا افضل باشد از کعبہ ما قبول نداریم جمیع علمار وصلحا جانب کعبہ شب وروز سجدہ می کنند وبزاری ونالہ طواف میکنند ورو ہای خود را برخاک حرم می مالند تا از طفیل او بخشیدہ شوند با این ہمہ خواری وعاجزی گوئیم کہ ہمہ افضل از کعبہ ایم اینچہ عقل است وچہ انصاف است مدرس گفت لا مومن کل افضل است باد تو افضل نیستم ہر کہ بر کعبہ افضل است سجدہ وطواف را لامر اللہ میکنند اگر امر میکرد جانب این گنبد ہمین طرف سجدہ می کردیم سجدہ لامر اللہ است نہ از جہت افضلیت طالب علم گفت پس سجدہ

ملائکه حضرت آدم را لامر الله باشد و مسجود الیه افضل نباشد برین تقدیر حضرت آدم بر ملائکه
افضل نباشد بلکه ساجد بر مسجود الیه افضل باشد ازین لازم می آید که ملائکه بر انبیا افضل باشند
واین مذهب معتزله است مذهب سنی آنست که مسجود الیه افضل است بر ساجد مدرس همین
قدر گفت شاید که این قاعده کلیه نباشد و سکوت کرد غرض آنکه میان طالب علمان
و علما بحثها پیدا شد و گفتگو در شهر منتشر گشت آخر چون علما و مفتیان تقویت
قول حضرت جیو را کردند شیخ قشاشی ترسیدند که ترک کرد اما تعصب و عداوت کی می گذارد
که سخن او پس ماند شیخ قشاشی از خجالت و عجب سرخ و زرد میشد حضرت جیو هم تبسم می نمودند
و میگفتند اگر مراد تو از کعبه همین بنا و احجار است هیچ کس توقف نمیکند که مومن از سنگ
افضل نباشد و اگر مراد تو از کعبه و قبله اصل کعبه و حقیقت اوست ناچار در فضیلت مومنان
سکوت میکنم قشاشی گفت کعبه نیست الا همین بنا و دیوار دیگر را نمیدانم ما و تو و همه اهل
مجلس از کعبه افضل ایم حضرت جیو تبسم نموده فرمودند یا شیخ غلاف کعبه را بتبرک می برند
جامه شما را کسی تبرک نمیبرد ازین تبسم و مشابه در قهر و غضب شد و درون حجره رفت
الغرض چون علما و مفتیان تقویت کلام حضرت جیو کردند بلکه بر سکوت ایشان تحسین
نمودند و شیخ الحرم و اعوان و خادمان حرم اکثر اهل مسجد مخلص بودند هیچ علاجی نتوانست کرد
الا اگر حکمی بدست او بود فتنه را بیشتر میکرد و اهانت میرسانید همان مثل که خدای تعالی
نگهبان غریبان است هیچ یک سر مو اهانت نتوانست کرد بلکه خودش شرمنده و مطعون
اهل مدینه شد حسد و عداوت او بین الخاص و العام ظاهر گشت بعد ازین یک و نیم ماه حضرت
جیو در قید حیات بودند از جانب قشاشی آوازی و حرکتی و سوالی هیچ ظاهر نشد زیرا که
بعداوت مشهور شد هیچ کس سخن او را قبول نمیکرد و بعد وفات حضرت جیو قشاشی رساله نوشته

دررد کلام حضرت جیو کہ حاصل مدعا یک ورقی اوست باقی ہمہ مکرر وعبث و کذب و افترا و کج فہمی ہست لیکن رسالۂ خود را اہل مدینہ نہ نمود زیرا کہ ایشان حسد و عداوت او را و حقیقت کلام جیو را میدانستند اما رسالہ را بہ نہانی بہندیان می نمود و نوشتہ می داد و اعانت خرچی میکرد و بتسدد لباس غلیبت جری می نمود بدین جہ بعضی ہندیان ہمین را وسیلہ یافتند و باسم عداوت شیخ با او ملاقات می کردند و حجرہ و طعام می یافتند و رسالہ او را نوشتہ منتشر میکردند در سال ہفتم از وفات حضرت ایشان شیخ سورتی شطاریہ مقابلہ از دشمنان طریقہ نمود و رسالہ خود را بجماعہ علما در آورد و حقیقت اینحال را ظاہر ساخت ملا نافع کہ ائمہ علماء مدینہ منورہ بود رسالہ را دید و مضمون رسالہ را بحاضران تقریر کرد در مسجد جمعی از مخلصان قشاشی نشستہ بودند ہمہ بتعظیم ملا برخاستند ملا نافع افندی ایستادہ ماند و ایشان را مخاطب نمود کہ فلانی رسالہ برد رسالہ شیخ شما نوشتہ ہست از انجملہ لا عنایت اللہ جواب نادیلی در مکہ از ایشان تحقیق کردہ ام حق جانب حضرت جیو ہست و شیخ قشاشی سہو کردہ است و اعتراضہای بی محل نمودہ اکنون تقریر را با نجام رسانم و سمند قلم را در پی ہفواتش نہ دوانم ؎

گر مست در جفا دل او ہمچنان و من ❊ شرمندہ ام کہ حوصلۂ محنتم نہ ماند

دست بہ دعا بردارم کہ او تعالی او را بجزائی این یاوہ گوئیہا ش و طعن و تشنیع بزرگان دین ہر آنچہ مقتضای عدلست فرماید ؎

آن کشتہ ہیچ حق محبت ادا نکرد ❊ کز ہجر دست و بازوی قاتل دعا نکرد

مناجات بدرگاہ واہب العطیات بتوسل بزرگان نقشبند علیہم التسلیمات

خدا وندا بحسن بے مثالت ۔ بر آتی کرمے تا بد جمالت
بحق سرورِ ارض و سموات ۔ بچشم نور بین جلوۂ ذات
بصدق صافی صدیق اکبر ۔ بسلمانِ حقیقت یاب داور
بنورِ قاسم نیکو سرشتہ ۔ بصدق جعفرِ والا خجستہ
بحقِ بایزید پیر بسطام ۔ بحقِ بو الحسن نیکو سر انجام
بخواجہ بو علیؒ پیر کامل ۔ بہ یوسف داشت کو آئینہ سان دل
بہ عبد الخالق ارشاد ایجاد ۔ بخواجہ عارف توحید بنیاد
بمحمود یکہ از اسرار باری ۔ شدہ در دہر بحر فیض جاری
بحقِ فیض آن خواجہ عزیزان ۔ زبانِ او ز وحدت نکتہ ریزان
بہ آن بابا سماسی پیر حق بین ۔ دلش جوہر کشِ آئینۂ دین
بہ آن سید امیر پیر عارف ۔ کہ بود از نکتہ ہای راز واقف
الٰہی از فیوض پیر پیران ۔ کہ ہست او دستگیرِ دستگیران
بہاء الدین چو باب فیض بکشاد ۔ درونِ عالمی شد وحدت ایجاد
از و سر حقیقت را پناہے ۔ و زو توحید حق را دستگاہے
بعالم تافت ز خورشید اسرار ۔ نماید سینہا سر مشق انوار
بہ او زیبد خطاب نقشبندی ۔ کہ میدارد بعرفان ارجمندی
کشد بر لوحۂ دل نقش اسرار ۔ بہر سو جلوہ آرا گشت انوار

بدل تا نقش بند راز گردید | زبان من ز وحدت باز گردید
به آن خواجه علاء الدین[17] عطار | که در عالم فشاند او عطر اسرار
به آن یعقوب[18] چرخی پیر عارف | که دستش بود از اسرار کاشف
به آن خواجه عبید الله[19] احرار | که چشمش بود دائم محو انوار
از و زیبا طریق نقشبندی | وز و والا مقام ارجمندی
دلش دریای انوار حقیقت | لبش گویای اسرار طریقت
محمد زاهد[20] آن پیر صفا خیز | دلش از نور عرفانی جلا خیز
به درویش محمد[21] کز معارف | حقائق راز باطنش بود کاشف
به آن خواجه محمد[22] کز هدایت | عیان میکرد اسرار ولایت
به آن سرمست نشئه خم ساقی | حقیقت کیش عالم عبد[23] باقی
دلش سیاح دریای حقیقت | تنش سیاح صحرای طریقت
به انوار مجدد[24] الف ثانی | که بود او عارف راز معانی
به اسرار ولایت رازگویی | [illegible]اب حقیقت نکته جویی
دلش از لوحه آفاق و انفس | تماشا بین انوار تقدس
بادراکات جان خواجه معصوم[25] | که بود او حافظ اسرار معصوم
به سیف الدین[26] و آن نور محمد[27] | کز ایشان قصر ایمان شد مشید
به آن مظهر[28] که بوده جانجانان | بچرخ زهد و تقوی ماه تابان
به عبد الله[29] آن بحر هدایت | کزو سرسبز شد باغ ولایت
به سعد الله[30] آن پیر نکوخو | که جانش بود محو معنی هو

بہ آن اشرف علی پیر طریقت | دلش جوہر کش راز حقیقت
دل او مخزن انوار سبحان | زبانش مطلع اسرار سبحان
بحق این وفاکیشان جانباز | دل و جانم ز عشق خویش بگداز
بہ این ستان بزم شاہدیت | بہ این گلہائے باغ زاہدیت
الٰہی سینہ ام آئینہ زا کن | درون از نور خود جوہر نما کن
الٰہی من بغفلت آشنایم | بزلف مکر شیطان مبتلایم
دلِ من از مئ غفلت چو نوشید | بصد خواری بروئے خاک غلطید
ز عصیان در دل خود شرمسارم | زآہ و رنج در دل نالہ کارم
شررہای خجالت سینہ ام سوخت | بن مویم ہزاران برق افروخت
بہرا شکلے کہ از چشم چکیدہ | شرر بر خاک چون برقی طپیدہ
گناہانے کہ من دانستہ کردم | ز خجلت ہا نمودہ رنگ زردم
ز حیرانی پریشان کارم امروز | نگاہے برغزالان دارم امروز
ز من جز خفتن و خوردن نیاید | ز من کارے نکو کردن نیاید
تمنایم ز لطفت بیکرانست | ازین دستم بہ سوی آسمانست
بلطفت احتیاجی دارم اینک | ز فضل تست یارب کارم اینک
خدایا عاجزم از دست عصیان | خدایا بودہ ام سرمست عصیان
مبین کردارِ عصیان خیزئے من | مبین کار ہوس انگیزئے من
مرادر غفلت و عصیان مپسند | کشا از دست و پائی من غل و بند[۵]
بہ این عاجز بدہ دستی کہ خیزد | ز دیدہ ہشک خون نابی بریزد

[۵] غل بندکہ برگردن ہند ۱۲م

به آید سوی تو افتان و خیزان | ز دام مکر شیطانی گریزان
امیدم باشد از فیضت هزاران | بمن زار بر عنایت قطرهٔ باران
طپان چون برق از سوزش دلم را | چراغ طور گردان جا مسلم را
ز عشق این و آن جانم تهی ساز | سرم کن به عشق خود جنون تاز
دلم مخمور رمز ناز گردان | زبانم ترجمان راز گردان
چراغ معرفت بر سینه بر کن | بهر مویم تجلی پر شرر کن
ضمیرم کن تهی از ماسوایت | دلم پر کن ز سر نکته زایت
مرا در عشق خود مخمور گردان | دلم دریاد خود مسرور گردان
خیال ماسوی باشد نه مارا | زبانم کن سبب تجلی آشکارا
خدایا بر دلم بکشای راهی | نگاهی آرزو دارم نگاهی
خدایا کن نگاه لطف بر من | ازین ما و منی مگذار در من
دماغم را نه باشد جز خیالت | حدیث نفس من باشد وصالت
دل عاجز برنگ شرق بکشا | رگ عرفان من چون برق بکشا
طپان بر جان عاجز برق تنویر | دلش را کن بدام قدس تسخیر

تمت

الحمد لله و المنة که کتاب انوار احمدیه از تصنیفات سرآمد فضلا مولانا وکیل احمد صاحب سلمه الله تعالی
باهتمام جناب مولوی حافظ محمد عبدالاحد صاحب در مطبع مجتبائی واقع دہلی طبع گردید فقط
ماه رمضان المبارک سنه ۱۳۰۹ھ

فہرست انوار احمدیہ تصنیف مولوی وکیل احمد سکندر پوری نقشبندی مجددی

الله يجتبي اليه من يشاء ويهدي اليه من ينيب

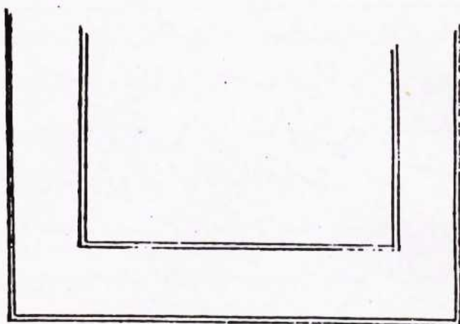
الحمد لله والمنة که کتاب واجب الاجتناب از تصانیف فاضل اکمل متبع سنت سنیه مهبط انوار اکابر نقشبندیه مجددیه مولانا خلیل احمد سکندرپوری صانه الله عن شر المعنوی والصوری اعنی

الكلام المنجي برد ايراد البرزنجي

۱۳۱۲ھ

بتصحیح تام و سعی مالا کلام از اهتمام احقر الانام خاکپای اولیای کرام محمد عبد الاحد عفا عنه الله الصمد بماه رمضان المبارک سنه ۱۳۱۲ هجری نبوی صلی الله علیه وسلم

در مطبع مجتبائی واقع دهلی مطبوع شد

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي جعل التصوف السر المكتوم فلو فشت لقطع هذا البلعوم فالمتصوفون اولياؤه ومخالفوهم اعداؤه من جاء عليهم بالمكابرة فاذاهم او اذاهم او اهانهم فقد بارزه بالمحاربة افيظن الذي يبارزه ان يعجزه او يسبقه او يفوته او يصادمه كلا انه ثائرهم في الدنيا والآخرة وله الكبرياء والسلطنة القاهرة الظاهرة الباهرة والصلوة على رسوله محمد صاحب المقام المحمود والورد المورود الذي هو شافع مشفع مفضل مبجل له مع مولاه وقت لا يسع فيه ملك مقرب ولا نبي مرسل وعلى آله الاصفياء الاتقياء واصحابه الذين هم نجوم سماء الاهتداء اما بعد فيقول العبد المسكين المتمسك بحبله المتين **وكيل احمد السكندرفوري** النقشبندي المجددي عفا عنه ربه بلطفه الازلي السرمدي انه في هذا الزمان توجه الناس الى قدح الزند وقدح الزند في رد جهالات اهل سرهند للبرزنجي فكثر فيه القيل والقال فالعقلاء يعرفون الرجال بالحق والجهلاء يعرفون الحق بالرجال ففرقوا من جواسيس العيوب وطرب بطوى القلوب ولم يعرفوا انه اوهن من بيت العنكبوت واسقط من ورق التوت والعنية بين النطق والسكوت كالضفدع والحوت لا كل سوداء تمرة ولا كل بيضاء شحمة لا ينحط بالتكفير شان الاولياء فانه لا يزول من دماء الخفاش سناء الذكاء وهو الشمس يستصغر الابصار حجمها * فالذنب للعين لا للشمس في الصغر فشمرت الذيل الى دفع الشين وتبيين الصبح لذي عينين حتى يرتفع الفساد ويندفع الايراد مع ان المومن لا يكون طعانا والمسلم لا يكون لعانا وهو قائل بالتكفير وذلك امر عسير على اكابر العلماء نحرير سميع فزلة الرجل عالم يجبر وزلة اللسان لا تبقى ولا تذر فكل يحصد ما زرع ويجزي ما صنع انه ليس عند اولي الالباب من العجب ان من يزرع الشوك لم يحصد له العنب الا ترى انه لم يرد الله تعالى بالنميمة صلاحا

مين انبت لها جناحا فاذا اخرجت الحية من جحر فتلبث بالجحر وذلك نقد يخارق للقوى والحمد لله تعالى ان الحديد
بالحب يفليح الكلام بالكلام تفصيلا لكن سلكت فيه طريق الاختصار فان طلب الكثير يكفيه قليل من المنار فاذا
طلع التسهيل قطع السبيل وسميته **بالكلام المنجي برد ايرادات البرزنجي** ورتبته على المقدمة والمقالات
الثمنة والخاتمة داعيا من الله عز وجل التجنب من الخاطئة **المقدمة** اعلم ان الشيخ الاجل الامام العارف
بحر الحقائق والاسرار والمعارف محي السنة النبوية ناشر الشريعة البيضاء السنية الذي لم يسطر مثل ما سطر في كتاب
الزمان ولم يملأ بالنفس من جواهر وامداد قد ذان فلا اقسم برب المشارق والمغارب انه شمس طالعة في سماء
المناقب حتى انه شمس تفضيل بما يحيي النفوس نبل سمعت بيد ربه من انوار الشموس وقد كانت تتجاذب الاخيار
شمائل فضائله وتهتز الاغصان اذا هب نسمان شمائله طويل النجاد رفيع العماد قطب الاقطاب في زمانه
الغوث الاعظم في اوانه مشيد مباني الطريقة مجدد معالم الحقيقة برهان العرفاء المحققين حجة الاولياء المتقين
شيخ الاسلام والمسلمين كهف الحق والملة وقمر الدين المجدد للالف الثاني البرهان الساطع على اشرفية النوع
الانساني السحاب الهاطل الذي روى العرب والعجم بسطارد النير الاعظم الذي طلع المشارق والمغارب
بنواره جامع العلوم الظاهرة والباطنة خازن كنوز البارزة والكامنة الشيخ **احمد** بن عبد الاحد بن زين العابدين
الفاروقي **السرهندي** ولد في سنة ٩٧١ وهو في صغر سنه حفظ القرآن واشتهر صوته سواجع البستان
وفي الابتداء تلمذ على ابيه الاوحد مولانا الشيخ عبد الاحد واستفاد منه جما من العلوم ثم ارتحل الى سيالكوٹ
وقرء على مولانا كمال الدين الكشميري بعض كتب المعقولات في نهاية التدقيق والتحقيق واخذ الحديث عن مولانا يعقوب
الكشميري المحدث وكان من كبراء المحدثين بالحرمين الشريفين وتناول الحديث المسلسل بالاولية وهو الراحمون
يرحمهم الرحمن ارحموا من في الارض يرحمكم من في السماء من القاضي بهلول البدخشاني عن الشيخ عبد الرحمن
بن فهد الذي كان من كبراء المحدثين بالهند وتعاطى عنه اجازة كتب التفسير والصحاح الست وسائر مقرواته وفي
عمر سبعة عشر سنة فرغ من تحصيل العلوم الدرسية واشتغل بالتدريس والتصنيف فصنف في تلك الايام رسالة
في اثبات النبوة واخرى في الرد على الرافضة وغير ذلك مما اثنى عليه العلماء والبسه ابوه خرقة الخلافة فلما توفي
ابوه عام سبعة والف ارتحل الى دهلي فقاده توفيق من الله عز وجل الى الشيخ الاجل العارف سراج العارفين رضي الملة
والدين خواجه **محمد الباقي** النقشبندي رضي الله عنه فاخذ عنه الطريقة واشتغل به وتدرج في ايام معدودات
الى اوج القطبية والفردية ثم الى ما شاء الله تعالى حتى بشره الشيخ بحصول مرتبة التكميل والترقي الى مدارج القرب
والنهاية ثم اجازه لارشاد الطالبين والبسه خرقة خلافته ولم يزل يكرمه ويجله ويفتخر به ويثني عليه بما لا يبلغ وصفه
منها ما كتب في اوائل ملازمته له الى بعض الاكابر بالفارسية بما تعريبه هذا الشيخ احمد رجل من سرهند كثير العلم

توفي المسيل جالسه الفقير عدة ايام وشاهد عجائب كثيرة في اوقاته وتبتراى انه سيصير شمسا تنور بها العوالم
استنبى ولقد المبلغه الله تعالى من الولاية منزلة لايرام فوقها واهدى به بعهده ثم باصحابه من بعده خلقا لا يحصى عددهم
فلا ترى ناحية من نواحي المسلمين من بلاد الهند وخراسان وماوراء النهر ومن بلاد الترك والتتر الى اقصى ثغر
بالمشرق ثم ارض العراق والجزيرة وبلاد الحجاز والشام وقسطنطينية وما والاها الا وقد نمى فيها طريقته وجرى على
السنة اهلها ذكره اليه ينتمون وبه يتبركون بل قد دخلت طريقته الى اقصى المغرب مثل فاس وغيرها وفي هذا
حجة واضحة على جليل شانه عند الله وفسيح مكانه في اولياء الله حيث اشاع طريقه في مشارق ارضه ومغاربها
وعمم هذه الامة بعجائب فيوضه وغرائبها ذلك فضل الله يؤتيه من يشاء والله ذو الفضل العظيم فالبلاد والقرى
قد امتلأت من اصحابه الخاصة وارتفعت بسعيهم اعلام السنة السنية واندرست معالم البدعة القبيحة وتنورت
الاكوان بعلومهم عجما وعربا واشرقت بنور رهبانها شرقا وغربا فينبغي ان يقاس بحالهم على حاله وبكمالهم على كماله
فان الامواج تخبر عن البحر اخبارا والافواج تشعر عن الامير شعارا قال النبي صلى الله عليه وآله وسلم المرء على دين خليله
رواه احمد والترمذي منهم الشيخ حميد البنگالي والشيخ عبد الحي والشيخ نور محمد الفتني والشيخ مزمل الغوبلي والشيخ نور محمد البهاري
والشيخ حامد البهاري ومولانا فرخ حسين والسيد باقر السارنگ فوري والسيد محب الله المانكفوري والسيد حسين المانك
فوري ومولانا الشيخ عبد الهادي البدايوني والشيخ طاهر اللاهوري ومولانا امان الله اللاهوري والشيخ طاهر البدخشي
والحاج خضر افغان ومولانا صادق الكابلي ومولانا محمد هاشم خادم والخواجه محمد هاشم البرهانپوري مرشد
ميرزمان بيگ والشيخ فضل الله البرهانپوري ومولانا حميد الدين الاحمدابادي وحاجي حسين والشيخ داود السانكي ومولانا
فارسي نوالكجراتي ومير محمد نعمان الاكبر آبادي والخواجه محمد صديق الكشمي الدهلوي والشيخ بديع الدين السهارنفوري والشيخ
احمد الديبني والشيخ عبد القادر الانبالگي والشيخ محمد حري والشيخ سليم البنوري والشيخ آدم البنوري ومولانا بدر الدين السهرندي
والشيخ خضر البهلول فوري ومولانا محمد يوسف السمرقندي ومولانا عبد الغفور السمرقندي ومولانا محمد صالح الكولابي والشيخ
كريم الدين باباحسن ابدالي والحاج محمد فركتي ومولانا يار محمد القديم الطالقاني ومولانا يار محمد الجديد والصوفي قربان القديم
والصوفي قربان الجديد اركنجي ومولانا قاسم علي والشيخ حسن البركي والشيخ يوسف البركي والشيخ عبد الرحيم البركي
ومولانا صغير احمد الرومي الحنفي والشيخ عبد العزيز النحوي المغربي المالكي امام الحنبلي والشيخ على المحقق المالكي المدني والشيخ
زين العابدين والشيخ على الطبري الشافعي المكي والشيخ احمد الاستنبولي الحنفي والفقيه عثمان اليمني الشافعي
والسيد مبارك شاه البخاري ومولانا حسن البخاري والقاضي توكل البخاري والشيخ المحدث عيسى المغربي
والشيخ محمد المدني وكان ثمرة فؤاده وروح كبده واولاده الشيخ محمد صادق والشيخ محمد سعيد والشيخ محمد معصوم والشيخ
محمد فرخ والشيخ محمد يحيى قدس الله اسرارهم صاحب مقامات عليا ونجوم سماء الهدى فهم كانوا محط الركبان من بلاد الدنيا

وكان بيع المحامد منجز الاشراف تحلى بذكرهم الافواه وتفوح نشر الطيب خالطة الافواه وتحلت بعذب مدائحهم افواه الرواة من سائر الاوصاف واقوال الثقات من سائر الاطراف فهم اندى على الاكباد من قطر الندا والذ في افواه الاجفان من الجبل الكرى وبالجملة فان مادحهم كمن قال للاسد ما اشد شجاعتك وللبحر المحيط ما اوسع ساحتك وان اهل العلم والعمل وارباب الطريقة والحقيقة في عصره ومن بعده اعترفوا بجماله وجلاله وتلقوا بحسن القبول مقالته واثنوا في خلواتهم وجلواتهم على حاله وحرضوا الناس الى طريقته السنية وسلسلته العلية وهل هذا الا اول دليل على كماله واجلى برهان على ارشاده واكماله لو ذكرت عدد هولاء لطال الكلام وخفي المرام لكن لابد من ذكر بعض منهم منهم سيد العلماء وافضل الفضلاء مولانا عبد الحكيم السيالكوتي حيث كتب اليه كتبا واثبت فيها كمال التعظيم والتكريم اثباتا وخاطبه هنالك بمجدد الالف الثاني خطابا وبالقطب الرباني خطابا صوابا وقد كتب بخطه الشريف في رد بعض شبهات المخالفين على كلامه قدس سره هذه العبارة قدح كردن در سخن بزرگان بے مراد ايشان جهلست ونتيجه نيك ندارد وبس رد كلام مشيخت پناه عرفان دستگاه شيخ احمد از جهل ونافهميدگى است كتبه الفقير عبد الحكيم وكان ذلك التحرير زمانا كثيرا عند امام عصره الشيخ محمد نقشبند خلف قدوة الاولياء الشيخ محمد معصوم قدس الله سره منهم الفاضل الكامل الشيخ جمال الطلوى ذكر صاحب المقامات انه رحمه الله تعالى كان يزوره قدس سره بكمال التواضع والتذلل حتى انه اخذ نعليه ووضعها بين قدميه فقيل له في ذلك فقال انا في ذلك معذور بل ماجور منهم الشيخ عبد اللطيف الكجراتي يظهر ذلك من شرحه على الحديقة منهم مولانا محمد تهتى الذي كان يقول في حقه مولانا عبد الحكيم السيالكوتي لا ينبغي لاحد ان يظهر في حضرته من العلم والحكمة وقد اظهر عند خلفه الاكبر الشيخ محمد سعيد قدس سره المجيد عقيدته واسترشد منه شوقا الى طريقته منهم العالم العامل مولانا حاجي محمد لاهوري حيث دخل في طريقته ولازم صحبته واخذ من بركاته منهم الفاضل الشهير الشيخ محمود الجونفوري حيث جاء على مزاره الشريف غير مرة متبركا

---

(٥) الملا عبد الحكيم السيالكوتي رحمه الله تعالى هو عمدة العلماء الفخام والبدر التم في الشهب الثاقبة والفحول الجهابذة جميع الفضائل نسبته الى البنجاب معرب پنجاب بالباء الفارسية وهو ملك وسيع في الجانب الغربي من دهلي وعبارة عن عشر تين لاهور وملتان بولد الملا ومنشاه سيالكوث بكسر السين المهملة وبالتحتانية والالف وسكون اللام وضم الكاف وسكون الواو آخره فوقانية بلدة من توابع لاهور شمر ذيله في عنفوان سن التمييز على طلب العلم وتلمذ على الملا كمال الدين الكشميري نزيل سيالكوث الذي كان استاذ المجدد السرهندي وفي مدة قليلة ابدر هلاله وبلغ النصاب لمدكان في عهد السلطان جهانگير مشتغلا بافادة العلوم في معموتينا وازدة الجمهور من عصره السلطان شاه جهان بن جهانگير على السرير وتصدى لترويج العلم العلماء النحارير جاء الملا مرارا الى مقر السلطنة العليا وخصه السلطان بالاكرامات والانعامات الجلى ووزنه مرتين في الميزان وسلم اليه ما جاء في الوزن وهو في كل مرة ستة الاف من الربابي وايضا انعم عليه قرى متعددة بها كان يعيش في النعم الوافية ويصرف الاوقات في التدريس والتصانيف العالية حتى توفي في الثامن عشر من شهر ربيع الاول سنة سبع وستين والف ودفن بسيالكوث وله تصانيف غزار دائرة في الامم والجنس ويلد العرب والعجم هي حاشية تفسير البيضاوي وحاشية مقدمات التلويح وحاشية المطول وحاشية شرح المواقف وحاشية شرح العقائد للتفتازاني وحاشية شرح العقائد للدواني والحاشية على حاشية الخيالي وحاشية شرح الشمسية وحاشية على حاشية عبد الغفور على الفوائد الضيائية وحاشية شرح المطالع والدرة الثمينة في اثبات الواجب تعالى والحواشي على حواشي شرح حكمة العين والحواشي على حواشي شرح هداية الحكمة للميبذي

واستفاضته وكان يلاقي الخلافه الكرام قدس الله اسرارهم مودة ومحبته منهم علامة عصره الشيخ عبد السلام الديوي حيث كان يزوره ويسمع معارفه ويستحسنها وقد سمع انه قدس سره كان في اللاهور فد كتبل عليه ذلك الشيخ وقال يا مولانا انا ان قلنا العلماء على الحق فلابد لنا ان نقول ان الصوفية على الباطل ولو قلنا ان الصوفية على الحق فلا جرم ان نعتقد ان العلماء على الباطل وذكر وجوه ذلك فقال قدس سره كلاهما على الحق ولبس منهم نزاع الا صورة ثم كشف عن مراد الصوفية ومرامهم وذكر اقوالهم واحوالهم حتى لم يبق بين الفريقين الانزاع لفظي واندفعت شبهات المخالفين فسكت الشيخ وسلم تحقيقه واستحسنه واثنى عليه اثنى الله عليه ومن مصنفاته المشهورة بين اصحابه الاصفار الثلثة من مكاتيبه بحر من العلم والحقائق وكنز من الرموز والدقائق وهي من اجلى كراماته تحكي من مقاماته لم يتكلم احد بهذا اللسان فهي عظيمة الشان ورسائل مفردة كالمبدء والمعاد والمعارف اللدنية والمكاشفات الغيبية وشرح رباعيات العارف بالله الخواجه محمد باقي بالله والرسالة التهليلية ورد الروافض والرسالة في اثبات النبوة ورسالة في الحديث وغير ذلك وله رضي الله عنه في بيان العقائد على مذهب الماتريدية وتهذيب طريقة الصوفية النقشبندية لسان اي لسان ومن ايادية على رقاب كثير من الناس انه اوضح الفرق بين وحدة الوجود وبين وحدة الشهود وبين ان وحدة الوجود شئ يعتري السالك في اثناء سلوكه فمن ترقى مقاما اعلى من ذلك تجلى له حقيقة وحدة الشهود فسد بذلك طريق الالحاد على كثير ممن كان يستتر بزي الصوفية ويناول كلامهم على اهوائه الزائغة **ومنها** انه باحث الملاحدة الذين كانوا في زمانه وجادلهم جدالا حسنا بقلمه ولسانه وذلك رد على الروافض ونقض بدعاتهم ورد عن الضعفاء مكائدهم فحمى بذلك حمى الدين وحرست بيضة المسلمين **ومنها** انه حقق الفرق بين البدعة والسنة **ومنها** انه كان يامر بما يراه معروفا وينهى عن ضده ولا يخشى في الله لومة لائم ولا يخاف من ذي سطوة في سلطانه فكان ينكر على الامراء ويرشدهم الى مراشد دينهم وينفرهم من صحبة الروافض ومن شاكلهم من اعداء الدين ويبذل لهم نصيحته فنفع الله كثيرا منهم بذلك وصلحت بصلاحهم الرعية كسد الله به ثلمة ظاهر الدين كما سقع به خرق باطنه وذلك لانه كان فقيها ماتريديا ذكي النفس حريصا على اتباع السنن مجتهدا فيه شديد النصح لابناء زمانه فجاز لذالك والله اعلم طريقته وعلومه وشمائله محمودة عند المحققين واهل الانصاف ورغب فيها الناس توفي الشيخ احمد رحمة الله في سنة ١٠٣٤ ودفن بسهرند وتربته هناك معروفة يزار ويتبرك بها وقد تشرفت بزيارته فالحمد لله تعالى **ع** يا ايها الانام لعمد سافر الامام ٭ من كان ذيل رافته عروة القبولي ٭ قطب الذي تعوض رب الستار له ٭ حال التي تحير في شانها العقول ٭ ما الموت كان بدر كمال قد انطلق ٭ من مشرق الظهور الى المغرب الافول ٭ لما اصاب ارث رسول بجمعه ٭ الكتب بعالم رحلته وارث الرسول ٭ **واعلم** انه ما كان كبيرة في عصر قسط الا وكان له عدو من السفلة اذا الاشراف لم تزل تبتلى بالاطراف فاكمل من الاولياء ابتلى بخمسة من الاشياء شماتة الاعداء وملامة الاصدقاء وطعن الجهلاء وحسد العلماء والاذى من ايدي الملوك والامراء حتى انهم من نماية الجهل رموا اولياء الله بالتكفير وذلك عند الله تعالى

اثر عشر غيمر ليسير آثارتري انهم اخرجوا سهل بن عبد الله التستري رح من التستر الى البصرة ونسبوه الى قبائح وكفروه
مع امامته وجلالته فلم يزل بالبصرة الى ان مات بها ورموا ابا سعيد الخراز رح بالعظائم وافتوا بكفره وشهدوا على الجنيد
البغدادي رح مرارا حين كان يتكلم في علم التوحيد على رؤس الاشهاد فصار يقرره في قعر بيته الى ان مات وكان من
اشد المنكرين عليه وعلى مشائخ عراق ابن دانيال كان يحط عليهم اشد الحط وكان اذا سمع احدا يذكرهم يتغيظ ويتغير لونه
ورموا الشيخ ابا مدين رح بالزندقة واخرجوه من بجاية الى تلمسان فمات بها واخرجوا ابا الحسن الشاذلي رح من العرب
الى مصر وشهدوا عليه بالزندقة ورموا الشيخ عز الدين بن عبد السلام رح والشيخ تاج الدين رح السبكي بالكفر وكفروا
وشنعوا الشيخ محي الدين بن عربي رح فتابعهم في الايذاء من لا يميز الغث من السمين ولا الشمال من اليمين ولا الصندل
من الحطب ولا العناب من العنب محمد صالح الاورنقابادي ام الفجراني وتابعه محمد عارف وعبد الله السورتي فغربوا
بعض مكاتيب الشيخ وغيرها منحرفين عن طريق الانصاف سالكين مسلك الاعتساف فحرفوا الكلم عن مواضعها واجملوا من
مواقعها وارسلوها الى السيد محمد البرزنجي مدراهم معدودة ليجيب على حسب خيالاتهم غير محمودة فحرر رسالة
مشحونة بترديدات مشتملة على اعتراضات سخيفة ومموهة من تموهات زخيفة وتغليطات ضعيفة مع عدم ادراكه
مسائل المتصوفين وفقد فهمه عن دقائق العارفين سلك فيها الى التكفير والتفسيق الذي هو اره والاقوال واسوء
الطرق لئلا تستريح بها ارواح السائلين وتهيج بها طبائع الطائفين فما رضوا جهابذة العلماء بمهذاره واعلام الكملاء
بمكثاره فسال من حضار المدينة ليسطروا عليها على حسب ما اقتضت قريحته من تسطيرات فردوها على وجهه لان
المنكرين كانوا الناقصين المارقين غير الكاملين العارفين ولنعم ما قيل ﴿شعر﴾ ومن عجب ان يكون شاعرا
وليس له في الناس بيت يعرف ؛ ثم اتى الى مكة فالتجأ من الاعلام ان يعلقوا عليها حسب منشاءه
من تعليقات فلما نظروا اليها تنفروا به نفرة شديدة وشنعوا عليه شنعية مزيدة ونصحوها نصيحة مفيدة بتعزيرات
صديدة قال الله تعالى والذين يؤذون المومنين والمومنات بغير ما اكتسبوا فقد احتملوا بهتانا واثما مبينا
وقال الله تعالى واخفض جناحك للمومنين وقال تعالى الا ان اولياء الله لا خوف عليهم ولا هم يحزنون الذين امنوا
وكانوا يتقون لهم البشرى في الحيوة الدنيا وفي الآخرة قال الامام الهمام الحافظ محي السنة ابو محمد الحسين
الفراء البغوي عن انس بن مالك رض عن النبي صلى الله عليه وآله وسلم عن جبرئيل عن الله عز وجل قال
يقول الله عز وجل من اهان لي وليا فقد بارزني بالمحاربة واني لاغضب لاوليائي كما يغضب الليث
الحرد وما تقرب الي عبدي المومن بمثل اداء ما افترضت عليه وما يزال عبدي المومن يتقرب الي بالنوافل
حتى احبه فاذا احببته كنت له سمعا وبصرا ولسانا ويدا ومويدا ان دعاني اجبته وان سالني اعطيته الحديث قال
الحافظ السيوطي في القول الجلي في حديث الولي هذا الحديث اخرجه ابن ابي الدنيا في كتاب الاولياء

واخرجه ابو نعيم في الحلية واخرج الطبراني في الاوسط مختصرا ثم ان لاصل الحديث شواهد منها ما اخرج البخاري في صحيحه عن ابي هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم قال الله عز وجل من عادى لي وليا فقد اذنته بالحرب الحديث وتفرد باخراجه البخاري واورده الذهبي في الميزان ومنها ما اخرجه الامام احمد في مسنده عن عائشة رضي الله عنها قالت قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم قال الله تعالى من اذى لي وليا فقد استحل محاربتي الحديث ومنها ما اخرجه الطبراني في الاوسط عن عائشة رضي الله تعالى عنها عن النبي صلى الله عليه وآله وسلم قال ان الله تعالى يقول من اهان لي وليا فقد استحل محاربتي وما تقرب الي عبدي من عبادي بمثل اداء فرائضي وانه عبدي ليتقرب الي بالنوافل حتى احبه كنت عينه التي يبصر بها واذنه التي يسمع بها ويده التي يبطش بها ورجله التي يمشي بها وان دعاني اجبته وان سالني اعطيته وما ترددت عن شيء انا فاعله ترددي عن موته وذلك انه يكره الموت وانا اكره مساءته ومنها ما رواه ابو يعلى في مسنده عن ميمونة ام المومنين رضي الله عنها ان رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم قال قال الله عز وجل من اذى لي وليا فقد استحل محاربتي وما تقرب الي عبدي بمثل اداء فرائضي وانه ليتقرب الي بالنوافل حتى احبه فاذا احببته كنت رجله التي يمشي بها ويده التي يبطش بها ولسانه الذي ينطق به وقلبه الذي يعقل به ان سالني اعطيته وان دعاني اجبته وما ترددت من شيء انا فاعله كترددي من موته وذلك انه يكره الموت وانا اكره مساءته ومنها ما رواه الطبراني في الكبير عن ابي امامة رضي الله عنه عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ان الله تعالى يقول من اهان لي وليا بارزني بالعداوة الحديث ومنها ما اخرجه الطبراني عن ابن عباس رضي الله عنهما قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول الله تعالى من عادى لي وليا فقد ناصبني بالمحاربة الحديث انتهى ملخصا فما رواه الائمة البخاري وغيره من طرق كثيرة تزيد على خمسة عشر طريقا عن جماعة من الصحابة رضوان الله عليهم اجمعين عن النبي صلى الله عليه وسلم انه قال ان الله تعالى قال من عادى او اذى او اهان روايات لي وليا و في رواية ولي المومنين فقد اذنته اي اعلمته بالحرب وفي رواية فقد استحل محاربتي وفي اخرى فقد بارزني بالمحاربة وقوله لي ظرف لغو ويجوز ان يكون مستقرا لانه حال تقدمت على صاحبها التنكير والمحاربة فيه من باب يخادعون الله وعاقبت اللص وحكمة اشارة المخاطبة بما يفهم اذ الحرب ينشأ من العداوة الناشئة عن المخالفة وغايتها اللازمة لها الهلاك اي من كره من احببته وعاداني وعاندني ومن عاندني فقد تعرض لاهلاكي اياه واشد الهلاك واقطعه واطلق الحرب واراد لازمها واذ قد علمت هذا علمت ان فيه من الوعيد الشديد والزجر الاكيد والمنع البليغ ما يحمل من له ادنى مسكة من عقل فضلا عن دين على ان يجتنب الخوض في شيء مما ينقص به احدا من ائمة الاسلام ومصابيح الظلام وان يبالغ في البعد عن ايذائهم من وجوه ثم انه يوذي الاموات ما يوذي الاحياء قال ابن حجر المكي في الزواجر عن اقتراف الكبائر

ثم هذا كبيرة ثم هو ما صرح به بعضهم هو صريح هذا الوعيد الذي لا اشد منه اذ محاربة الله تعالى للعبد لم تذكر الا في آكل
الربا ومعاداة الاولياء ومن عاداه الله لا يفلح ابدا بل لا بد العياذ بالله تعالى من ان يموت على الكفر عافانا الله
من ذلك بمنه وكرمه ثم رأيت الزركشي في الخادم اشار الى ذلك حيث قال لهذا الحديث وقال هذا الوعيد وهو عظيم
وآكل الربا على حرب فان لم تفعلوا فاذنوا بحرب من الله ورسوله وفي فتاوى البديعي من الحنفية من استخف بالعالم طلقت
امرأته وكانه جعله ردة انتهى فهذه احاديث وآثار فيها مقنع لذوي الابصار وعن كلام الحكماء ونصوص العلماء قال ابو القاسم
للبيدي في كتاب الدلالة على امامة الائمة عزوجل لم تخل الارض من قائم يقوم له بالحجة في دينه رضيه بولايته واختاره لمعاملته
فيبين به دلالته ويوضح به طرقه ومن عدوله مفتون يضل الناس عن سبيله ويفتنهم في دينه وقال ابى الله تعالى ان
يفتح قلب عبد بالحقيقة والمعرفة او لفهم كتابه وهو يؤذي بأوليائه كصاحب البدعة عن اصابة السنة ما دام متبعا
لآرائه واهوائه وان الله تعالى ينتقم لاوليائه من اذاهم ويعاقب من لم ينصرهم فاياك واياهم فانهم حمى الله تعالى
في ارضه وخزى الله تعالى واقع بمن عاداهم وان الله تعالى ليغضب لغيظهم ويرضى لرضاهم وان الله تعالى
١٢عه اذا اراد لقوم خيرا وفقهم للسنة وحبب اليهم اولياءه اذا اراد لقوم شرا اقرلهم في طريق البدعة وحبب اليهم وقال
ان الله تعالى ختم على نفسه لاوليائه ان يعز نصرهم فمن اذاهم اذاهم بثلاث عقوبات او واحدة منهن اما
تفريق الهموم في الدنيا بمحبته الفقر والتكاثر او عمى القلب عن التصديق بمواهب اهل خاصة الله او موالاة اعداء
الله وقال ان الله اكرم بني اسرائيل في كل زمان بنبي يوحى اليه وخص هذه الامة في كل اوان بولي يوفقه
ويلهمه اصابة المعنى في الذهن والحقيقة في الاحوال رشدا وتشديدا من الله يوضح به طرائقه ويرحم به عباده
ويزيد هداية للمطيع فاذا رأيتم الارض قد خلت منهم فاعلموا ان الداهية قد عظمت وان الآزفة قد اقتربت
وهو علم من اشراط الساعة وقال تبقى في آخر الزمان طائفة من اولياء الله يدفع بهم البلاء ويصرف بهم المكاره
فاذا عظمت فتنة اهل الارض وكثر الفساد وانبغى حجب الله ابصار العامة من اوليائه وغرف قلوبهم عن محبتهم
فعند ذلك تحل بهم السخط قال الحافظ الامام ابن عساكر في كتابه تبيين كذب المفتري فيما نسب للامام ابي الحسن
الاشعري ان لحوم العلماء مسمومة وهتك استار منتقصيهم معلومة وقال لحوم العلماء سم من شمها مرض ومن ذاقها
مات ومن اطلق لسانه في العلماء بلاه الله تعالى قبل موته بموت القلب فليحذر الذين يخالفون عن امره
ان تصيبهم فتنة او يصيبهم عذاب اليم وقال الامام المجمع على جلالته وامامته ابو تراب النخشبي رضي الله عنه
اذا الف القلب الاعراض عن الله تعالى صحبته الوقيعة في اولياء الله تعالى لان محبتهم دليل على
محبة الله عزوجل ـه باتي كتاب ام باية سنية ☆ ترى جسمهم عارا على وتحسب ☆ كيف و
ان المجدد ورح من الاولياء الكاملين والعلماء العاملين صحت عنه كمالات باهرة للعقول واحوال

وكرامات لا ينكرها الا انعماته الجهول فهو من اولياء علے الحقيقة والجامع بين الحقيقة والطريقة فمنتقصه ممن حقت
عليه كلمة الطرد والمقت كيف هو قد ادخل لنفسه فيما لا طاقة له به من محاربة الله ورسوله ومن حارب الله يلك هلاكا ابديا
نعوذ بالله من ذالك فلما كان ايذاء اولياء الله محذورا وتكفيرهم وسبتهم فے الشرع محظورا اقشعر الذيل الى جواب
الايرادات الواهية الفاضل النبيل والنحرير الشاهم الجليل الشيخ نور الدين محمد بيگ الذي ما نطق به لسان
بل بالذكاء والنجابة ١٢ ق
قلمه وما اودعه من نور معاينه في كمام كلمة الانسي سرى للارواح في الاجساد وجرى مجرى الدم من الاكباد فطلعت
شموس التحقيق من افق افواه وتفجرت ينابيعها من خلال آثاره ولعمري قلع عنه سيدا ثالم يصل اليه الكميت ونفي الغائلة
وذب معاينه فلم يقل فيه لو ولاليت فوالله ثم والله وتعوا منه في ظلمات ليس فيها عين الحياة فجعل التحقيق لرد من فضله
سياخا وانار ببدر في سماء الكمال سراجا وهاجا فسر به قلوب القبول وعيون العقول كما تقاطر الطل البتان على
رؤس القضب وورق الريحان نصحه عبد الله الافندي والشيخ الاحمد الهشيشي والسيد الاسعد المفتي المدني الحلفي والامام
العلي الطبري المفتي الشافعي وعبد الرحمن بن محمد الصالح الامام المالكي ومحمد بن القاضي الحنفي والشيخ الحسن الحنفي مرشد اليمن
ابن احمد المرشدي والشيخ الاعلم والبحر المعظم الشيخ المحترم السيد المحمد الافندي وكفاك تحريره ما صورته فقد
توقفت علے السوال الذي صوره الشيخ صالح الاورنگ آبادي ومحمد عارف وعبد الله السورتي من توابع شيخ
صالح المذكور وذكروا اقوالا وزعموا انهم استخرجوها من مكتوبات الشيخ الاجل الهمام الكامل في طريق النقشبندية
بل الامام منبع العلوم والمعارف ومنشاء الاسرار واللطائف العارف بالله تعالى الشيخ احمد الفاروقي الحنفي النقشبندي
رحمه الله تعالى واعلى درجاته وحيث كان مكتوب الشيخ رح بالفارسية عربوها الے الالفاظ العربية لقدر معرفتهم و
مقتضے مرادهم نعوذ بالله من اتباع النفس وهواها وارسلوها الى السيد محمد البرزنجي احد مجاوري المدينة المنورة ثم
بعد وصول ذلك السوال اليه علق رسالة بتكفير الشيخ الاحمد المذكور بسبب الاقوال المكتوبة فے السوال لملائمة خاطر المرسل
اليه وتصدى باثبات كفره بها وسأل من قاضي المدينة المنورة ومفتيها وعلمائها ان يكتبوا علے تلك السوال
علے وفق مراده فامتنعوا عن ذلك وردوا عليه كلاما واجوبة يليق بالعلماء العاملين بعلمهم ثم بعد ذلك اتى الى مكة المشرفة
فسئل الكتابة علے السوال المذكور من قاضيها ومفتيها وعلمائها ايضا فما احد وافقه علے ذلك فاجابوه بقولهم
هذا الامر الذي ارتكبه عظيم فلما يوافقك في تكفير مسلم الاكل هالك ولا وافقه بالكتابة من العلماء علے ذلك الا احاد
من الناس ممن لا معرفة له بالطريقة وبعضهم وافقه لملائمة هواه وبعضهم لا علم له راسا ولا حقيقة فحصل ما حصل من
القيل والقال بسبب فعل هذا الضال وهو فعل ذلك تتبع هوى من ارسل اليه السوال اذ ما علموا قوله صلے الله تعالى
اي البرزنجي ١٢
عليه وآله وسلم لا طاعة للمخلوق في معصية الخالق فما بالك بحقوق العباد لا سيما فيمن اراد بتكفير ولي وهو عالم العباد فيا ويل
من يجترئ وان ربك لبالمرصاد فبموجب ما افتروا على الشيخ احمد النقشبندي قدس سره ومكتوباته احتاج الے تتبع

له البرزنجي ١٢ كله بمعنى الاذن العنوان والمنوقد ١٢ منه

نقيب سيد محمد افندي

بالكلام الخفي بروايرادات اثير نيفها

لمكتوبات المرحوم الشيخ المذكور وتعريب الفاظه من الفارسية الى العربية على وجه تشنيع الحق على عالم له علم
بالعربية والفارسية وحيث كان الامر كذلك ٥ مرتين الشيخ الاجل العالم الفاضل الشيخ محمد بيگ همة العلية وطلب
جميع مكتوبات الشيخ احمد رحمه الله وقابل الاقوال التي في ورقة السؤال مع مكتوبات المرحوم فوجد بعضها غير موافق بسبب
التحريف وترك بعض الالفاظ وزيادة اخرى الذي ارتكبها هذا الطريق فكتب رسالة وبين فيها اصطلاحات السادة
النقشبندية ومقاصد الشيخ احمد رحمه واراد بذلك اظهار الحق لما ان اتباع الحق احق وليحل الاشكال ويرتفع القيل
والقال وعرب الفاظه الفارسية الى العربية واحسن واهتم واتقن وارتفع من اهل الحق سوء الظن بل رجع الكفر على
من يجترئ بتكفير المسلم وندم كثير ممن كتب على السؤال المذكور ووافق على الندم رجاء ان يدخل تحت قوله عليه السلام
التوبة الندم لما ظهر لهم ان مبنى الامر على الهواء والغرض والبهتان الذي فهم من الزيادة والنقصان والتجري
الذي لا يليق للمسلم فعله بل لا يقوله انسان قال النبي صلى الله عليه وسلم في الحديث الشريف من اذى
مسلما فقد اذاني فكيف يكون حال من يجترئ للتحريف وقال عليه الصلوة والسلام من حسن اسلام المرء تركه
ما لا يعنيه وقال عليه الصلوة والسلام اذكروا محاسن [illegible] موتاكم وكفوا عن مساويهم فظهر الحق وزهق الباطل ان الباطل كان
زهوقا فينبغي لحاكم تلك الديار ان يزجروا من هو مثل [illegible] المجترئين بل يجب ان يؤدبهم بحسب ما يقتضي احوالهم وافعالهم
نسأل الله العظيم رب العرش الكريم ان يعصمنا والمسلمين من تعدي حدود الله باتباع هواء النفس والشيطان وعن
ان يقع في عرض مسلم بظلم وعدوان انتهى والله در شيخ الاسلام والمسلمين مفتي مكة المشرفة في مذهب الحنفيين
الشيخ عبد الله افندي عتاقي زاده قدس سره حيث افاده اما بعد فقد اخبرني الجم الغفير الثقات الثقات
والبالغون حد التواتر مقبولوا الروايات بان اولاد الشيخ احمد الفاروقي السرهندي النقشبندي ومريديهم الموجودين
الآن سالكون مناهج الشريعة المستقيمة ملازمون الطاعة الجماعة على الطريق الحنيفية السهلة القويمة و
انهم اخذوا الطريقة المذكورة عن والدهم المذكور وليس فيها ما يخالف الشريعة الغراء ولم يقع في محذور و
هذا مما لا مرية فيه ولا ريب لاني احطت علما باداب الطريقة النقشبندية واخذتها عن جماعة من اجلاء عظماء
واذا تقرر هذا فليعلم ان للشيخ احمد مكتوبات واقعة باللغات الفارسية مبنية على قواعد السادة الصوفية
باصطلاحاتهم المرضية اهل الله رضي الله تعالى عنه اصطلاحات خاصة رضية ولا مشاحة فيها وقد تصدى على بعض
مبغضي الطريقة النقشبندية والشيخ المذكور وعرب بعض مواضع من المكتوبات وحرف وغال بما يوجب القيل
والقال وصدره في السؤال وطلب مني الكتابة عليه قبل كل فامتنعت تدينا وقدح علي مرارا كثيرا فاجبته
بالحديث السابق وهو قوله صلى الله عليه وآله وسلم من خير اسلام المرء ترك ما لا يعنيه ثم زاد في اللجاج وقال
تسئل عمن سب ونقص وذكر كلاما لا يستطاع ذكره على لسان مسلم ولو حكاية فجبته اجبته شفاها باللسان كما هو

اي نبي صلى الله عليه وسلم

مقرر عند ادنى الطلبة وفي جميع الكتب في باب الردة وطلب الكتابة ايضا من جماعة علماء اتقياء حنفية
وشافعية فلم يوافقوه على ذالك بل اجابوه بالحق المخالف لهواه وكتب عليه شخص من الفضلاء[له] باخذ الظاهر الفاظ التعريب
المحرف مع امكان التاويل ووافقه جماعة ممن لا يعبأ بهم وزاد بعض جهال في الهند به وطغى وبعضهم نقش باسمه له
في اكاذيبها كالتعنتيا وليته لم يكتب فهم ولم يفهم ولو ظفر بكتابة الموافق الجاهل المتعنت لاجرى عليه مقتضى لفظه شرعا
ان لم ينكره لانه عرض بالعلماء الاجلاء الذين لا يصلح ان يكون تلميذا لهم فعليه من الله ما يستحقه وقد اعتذر عنهما بعض العلماء
الاجلاء في تعريضه بقوله ولو اعتقد جهل الاول وجهل الثاني لحكمنا بكفرهما ولكن لما كان لهما نوع عذر باعتبار ان العوام
لا يعرفون الا معرفة المسائل الخفية التي تخفى على مثلهما من العوام اعرضنا عن الحكم بذلك ولكن مثل هذين الجاهلين
ينبغي تاديبهما وحجرهما عن الخوض فيما لا وصول لاذهانهما اليه انتهى فما احسن هذا الاعتذار الدال على جهلهما وابين
لحالهما وما للكاتب من الاعتذار فلله دره ومع هذا القدر محوا ما كتباه وانكراه بغاية الزلة والاستصغار ويكفيهما
ذلك خزيا وتعزيرا في سائر الاعصار قال علماؤنا انكار الكفر توبة وقد رد بعض الافاضل على هذا المعرب المتبع
لهواه المحرف الكلام الشيخ بالتعريب ومزجه بالدسائس وزيف كلامه وكلام من بعده فاضلا وشرح كلام الشيخ المذكور بلفظ
الفارسي وعربه بالواقع فاطال وحسن الطاويل والمقال وقرظ عليه جماعة علماء اجلاء والاحرى ترك التعريب المحتاج
الى التاويل لان لبعض الالفاظ اذا وقعت فارسية حكما واذا وقعت عربية حكما اخر قاله علماؤنا في اماكن متعددة
من كتب الفتاوى كما ذكر علامة المذهب قاضي خان في فتاواه المشهورة في الشروط المفسدة للبيع
رجل اشترى شيئا على ان يحمله البائع الى منزل المشتري ان قال ذلك بالعربية لا يجوز وان قاله بالفارسية
جاز لان العربية تفرق بين الحمل والايفاء والفارسية لا تفرق ويكون الحمل بمنزلة الايفاء انتهى والحاصل ان
الفاظ المكتوبات الصادرة من الشيخ باللغة الفارسية باصطلاح القوم ولسانهم حيث كانت سالمة عما يوجب
وصمة فالمباشر خارج لا محذور فيها ولو بوجه ضعيف لا يلتفت الى التعريب المخل المحتاج الى التاويل بل يترك
كلام المتكلم بلفظه عربيا او فارسيا الخالي عن التعريب لموافقته الشرع الشريف كما اخبرني من تقدم ولا يتكلف
تعريبها وان لم يتغير معناها ومدلولها فكيف مع التغيير الموقع في محذور لو فرض ولا القدح في الشيخ تعريب ذلك
المتعنت مع براءته كما ذكر وليت شعري اي حاجة داعية الى التعريب لتكفيره مسلما بهذا الاجتراء والافتراء
بلا مراء فان تكفير المسلم امر عظيم قال في البحر نقلا عن الفتاوى الصغرى الكفر شيء عظيم فلا اجعل المؤمن كافرا
متى وجدت رواية انه لا يكفر انتهى ثم قال فيه قال في الخلاصة اذا كان في المسئلة وجوه توجب الكفر و
وجه واحد يمنع التكفير فعلى المفتي ان يميل الى الوجه الذي يمنع التكفير تحسينا للظن بالمسلم انتهى ثم قال والذي
تحرر ان لا يفتى بتكفير مسلم امكن حمل كلامه على محمل حسن او كان في كفره اختلاف ولو رواية ضعيفة وبهذا الذي

[له] هو الشيخ البرزنجي المدني عفا الله تعالى عنه اوزار ذنوبه ١٢

ا دين الله و اعتقده ثم ان الفقير في شغل شاغل من مثل هذه الخرافات والكتابة عليها والتقريظ والموافقة
الواقعات اليومية المتعين على بيانها بامر الدولة العلية ادامها الله تعالى وادام احسانها على سائر البرية
وانما اخبرني من تقدم ذكره ان ما وقع من التعريب والتحريف والكتابة عليه والموافقة لو ظهر واصغى اليه سمع
اهل العناد لاقام الفتنة النائمة الداعية الى الفساد وتخريب البلاد واضرار المسلمين والعارفين والعباد والعلماء
والزهاد والمشائخ الامجاد وطلب مني كتابة ما تيسر لدفع هذه المضار العديدة بالفاظ وجيزة مفيدة فوجبت على
وسطرت ما ذكر لحقن الدماء والانتصار للعلماء والصلحاء والمشائخ الاتقياء قال ذلك الفقير الى الله تعالى
عبد الله عناقي زاده الحنفي القائم بخدمة الفتوى بام القرى مكة المشرفة عفي عنهما بمنه وكرمه وقد تصدى
لشرح كلماته الطيبات في اثناء سنة اثنا عشر ومائة والف صاحب القرب الانسي والمقام القدسي
الشيخ عبد الغني النابلسي الحنفي الدمشقي نفعنا الله تعالى ببركاته وامدنا بصالح دعواته في رسالة
نتيجة العلوم ونصيحة علماء الرسوم فاجاد في التحقيق وازال الاشتباه عن الطريق كيف لا فان الله خص
هذه الامة بما لم يعطه امة قبلها وامطر عليها من سحائب كرمه وطل لغيره وبلها وجعل فيها على مدى الايام طائفة
بخصوص ولايته فانهم صفوته من الخلق ومحل رعايته هم خير الامة والانوار التي تنفي الظلمة وبهم تفرج كل شدة
وتزاح كل ملمة شعر نهاهم حبه لما سقاهم ✽ خيال الوصل عن حور الحسان ✽ لهم يعبدوا من خوف
نار ✽ ولا شوقا لماء في الجنان ✽ لهم شغل لمولاهم بذكر ✽ وسكر والتهجد في القران ✽ بحور العلم او
شمس السموات ✽ ملوك الارض اقمار الزمان ✽ هم الكاشفون بلطائف المعارف والمطلعون
بلطائف العوارف وردت بذكرهم الاخبار ورويت في ماثرهم الاثار عن الاخيار وجاءت الاحاديث
بانهم للسابقون والاحبار دونك ما رواه رواة الحديث الصادقون لكل قرن من امتي سابقون بهم يغاث
الناس وبهم ينصرون وبهم يرزقون وبهم يمطرون وبهم يجارون وبهم يرفع عن اهل الارض ما به يضار وبهم
يحيي الله ويميت ويشفي عباده ويقيت بهم ينزل الغيث وبهم تصلح العيش وبهم تنبت للخليقة
نبتها وبهم تخرج الارض بركتها وبهم تنتصر على الاعداء وتدفع انواع البلاء ويصرف العذاب والابتلاء
شعر بهم اضاءت لبقاع الارض وابتهجت ✽ فهم شموس سرت فيها واقمار ✽ يحيى بهم كل ارض ينزلون بها ✽
كانهم لبقاع الارض امطار ✽ هم الخواص وقد خصوا بمنزلة ✽ جهرا وكم لهم في الله اسرار ✽ لو اقسم احدهم
على الله لابر قسمه ولو ساله يزيل جبلا عن مكانه لهدمه ولن تقوم الساعة حتى يقضوا كلهم ويفقد من
جميعهم امكنتهم ومحلهم ويعازم من كل الارض ظللهم وظلمهم وظلهم قد قول الله تعالى نصرهم وعلى اعداهم اذاهم وكرمهم
ولو عد من اذاهم بحرب لسيظلم امرهم بل اتاك حديث الغاشية الرامية الراشية المتلاشية الذي

احسبهم تنقيص اولياء الله غاشية وتمكن من عذاب الله غاشية انما شلها مثل الغاشية فمزق الله منها الجبة والحاشية ولا انشار منها غاشية امرا ل اتاك حديث المفجرة والايام النكرة والحمر المستنفرة والكذبة المزورة الذين لايخشون من نزره ولا تنفع فيهم التذكرة بل اتاك بنار الشاتم المكفر المتفيهق الذي ليس له التعرف ولا حظ له الا ان سعت ولا نصيب له الا التلهف وهو كالحباري في صحاري التكلف المتخلف من ادراك التصوف وما ادراك ما التصوف فانه علم يعرف به كيفية ترقي اهل الكمال من النوع الانساني في مدارج سعاداتهم والامور العارضة لهم في درجاتهم بقدر الطاقة البشرية واما التعبير عن هذه الدرجات والمقامات كما هو حقه فغير ممكن لان العبارات انما وضعت للمعاني التي وصل اليها فهم اهل اللغات واما المعاني التي لا يصل اليها الا غائب عن ذاته فضلا من قوى بدنه فليس يمكن ان يوضع لها الفاظ فضلا عن ان يعبر عنها بالالفاظ فكما ان المعقولات لا تدرك بالاوهام والموهومات لا تدرك بالخيالات والتخيلات لا تدرك بالحواس كذلك ما من شانه ان يعاين بعين اليقين لا يمكن ان يدرك بعلم اليقين فالواجب على من يريد ذلك ان يجتهد في الوصول اليه بالعيان دون ان يطلبه بالبيان فانه طور وراء طور العقل ؎ علم التصوف علم ليس يعرفه ✽ الا اخو فطنة بالحق معروف ✽ وليس يعرفه من ليس يشهده ✽ وكيف يشهد ضوء الشمس مكفوف ✽ قال ابو بكر الواسطي الراسخون في العلم الذين رسخوا بارواحهم في غيب الغيب وفي سر السر فعرفهم ما عرفهم واراد منهم من مقتضى الايات ما لم يرد من غيرهم وخاضوا بحر العلم بطلب الزيادات فانكشف لهم من خزائن المخزون تحت كل حرف وآية من الفهم وعجائب النص فاستخرجوا الدرر والجواهر ونطقوا بالحكمة وقد ورد في الخبر عن رسول الله صلى الله عليه وسلم فيما رواه سفيان بن عيينة عن جريج عن عطاء عن ابي هريرة انه قال ان من العلم كهيئة المكنون لا يعلمه الا العلماء بالله فاذا نطقوا به لا ينكره الا اهل الغرة بالله اخبرنا ابو زرعة اجازة قال اخبرنا ابو بكر بن خلف اجازة قال اخبرنا ابو عبد الرحمن قال سمعت النصراباذي يقول سمعت ابن عائشة يقول سمعت القرشي يقول هي اسرار الله تعالى يبديها الى اوليائه وسادات النبلاء من غير سماع ولا دراسة وهي من الاسرار التي لم يطلع عليها الا الخواص وقال ابو سعيد الخراز للعارفين خزائن اودعوها علوما غريبة وانباء عجيبة ويتكلمون فيها بلسان الابدية ويخبرون عنها بعبارة الازلية وهي من العلم المجهول فقول بلسان الابدية وعبارة الازلية اشارة الى انهم بالله ينطقون وقد قال الله تعالى على لسان نبيه بي ينطق وهو العلم اللدني الذي قال الله تعالى في الخضر وعلمناه من لدنا علما **فان قلت** كيف يصح دعوى القول بان علم الباطن لا ينال بالكسب وقد شوهد حصوله لكل اهل الظاهر **قلت** لا شك ان علوم الانبياء والرسل عليهم السلام انما كان حصولها بالوحي غالبا وبالفيض الالهي الذي قذفه الله في بواطن قلوبهم وابرزه لهم في غالب الكشف عن الحقائق الربانية ومعلوم ان

تعريف التصوف وتحقيقه

ليس بكسب وهو دائم اليهم لخلفائهم من القوم حيث افصحوا عنه بعبارات الازل التي يقصر عنها نطاق نطق اهل الظاهر
في الابد قال الشيخ تاج الدين بن السبكي في الطبقات الكبرى بالقصة وذكر ان الشيخ عز الدين بن عبد السلام كان يقرر بين
يديه رسالة القشيري بحضرة مرة الشيخ ابو العباس المرسي لما قدم من الاسكندرية الى القاهرة فقال الشيخ عز الدين تكلم
على هذا الفصل فاخذ المرسي يتكلم والشيخ عز الدين يرجف في الحلقة ويقول اسمعوا هذا الكلام الذي حديث عهد بربه وقال
الشيخ تاج الدين بن عطاء الله في لطائف المنن اخبرني الشيخ مكين الدين الاسمر قال حضرت بالمنصورة في خيمة فيها
فرايت الشيخ عز الدين بن عبد السلام والشيخ مجد الدين علي بن وهب القشيري والشيخ محي الدين بن سراقة والشيخ
مجد الدين الاخميمي والشيخ ابا الحسن الشاذلي ورسالة القشيري تقرأ عليهم وهم يتكلمون والشيخ ابو الحسن صامت الى ان
فرغ كلامهم فقالوا يا سيدي نريد ان نسمع منك فقال انتم سادات الوقت وكبراؤه وقد تكلمتم فقالوا لا بد ان نسمع
منك فسكت الشيخ ساعة ثم تكلم بالاسرار العجيبة والعلوم الجليلة فقال الشيخ عز الدين وقد خرج من صدر الخيمة وفارق موضعه
اسمعوا هذا الكلام الغريب القريب العهد من الله قلت وفي رواية ساقها الحافظ ابن كثير كان الشيخ عز الدين يحضر مجلس
الاستاذ ابي الحسن الشاذلي فيسمع تقريره في علوم الحقائق ويشاهد حسن افصاحه عن العلم اللدني فعند ذلك يحصل له
وارد من جناب الحق ويرقص على قدميه طربا مع المريدين وهو يقول تاملوا هذا التقرير فانه قريب العهد من ربه فهذا
هو العلم الباطن الحاصل لهم من الفيض الالهي من غير اكتساب واما حصوله لاهل الظاهر بالتلقي عن الاستاذين
فصار ملحقا بالعلوم العادية الكسبية التي تؤخذ بالتقليد وليس هذا الآن من العلم الطري القريب العهد بربه لكونه
يخرج من مقتضى العلم اللدني بسبب تلقيه عن الخلق دون الحق قال الشيخ عبد السلام المقدسي في كتابه حل الرموز
ومفاتيح الكنوز اعلم ان العلم علمان علم الظاهر وهو الشريعة وعلم الباطن وهو الحقيقة قال رسول الله صلى الله
عليه وسلم العلم علمان علم باللسان وعلم بالقلب فاما علم اللسان وهو حجة الله على العباد واما علم
القلب وهو العلم الاعلى الذي لا يخشى الله العباد الا به فعلم القلب هو العلم اللدني الذي لم يسطر في السطور
ولم يحفظ بالدروس وانما هو تلقين من الله بغير واسطة ملك ولا سفارة رسول كما ان الخضر عليه السلام علم بالعلم
اللدني ما لم يعلمه موسى عليه السلام بالعلم الوحي فقتل تلك النفس الزكية بغير نفس وهذا على ظاهر الشرع عدوان
محض لكن ظهر تحقيق فعله بعلم آخر لدني لم ينقل من الكتب والاوراق وانما جاء وحي من الملك الخلاق
فوجب على موسى عليه السلام انكار ذلك واستقباحه قياما بالحدود وعملا بالشريعة اذ هو متشرع
ومقتدى بها فلو سكت عن الانكار لما قام به غيره ولذلك تادب الخضر عليه السلام معه بقوله انك لن
تستطيع معي صبرا وهذا غاية الادب من الخضر عليه السلام لانه علم انه يرى منه ما لا يقره الشرع فقال
انك لن تستطيع معي صبرا على ما يخالف الشريعة ثم لما اعلمه الخضر عليه السلام بما لم يدخل في علم الشريعة

له يعني غنيمان ١٢م ٢ه اي الى علي المرسي الآن بالكشف ١٢

علم موسى عليه السلام ان الشريعة جسد والحقيقة روحها وقال في موضع آخر اعلم ان العلم مقدمة نتيجتها
العمل والعمل مقدمة نتيجتها الحال فالعلم والعمل كسبي والحال وهبي قال الله تعالى والذين جاهدوا فينا
لنهدينهم سبلنا فالمجاهدة للعبد بالعلم والعمل والهداية مواهب الله تعالى في الاحوال وهذا معنى قوله صلى الله
عليه وسلم من عمل بما يعلم ورثه الله علم ما لم يكن يعلم فالذي ورثه الله لعبده لم يكن من كسبه بل بفضل الله
وبرحمته وذلك من الله تعالى على نبيه فقال وعلمك ما لم تكن تعلم وكان فضل الله عليك عظيما وقال الهروي
في منازل السائرين الدرجة الثالثة علم لدني اسناده وجوده وادراكه عيانه ونعته حكمه ليس بينه وبين الغيب
حجاب قال شارحه العالم بالله كمال الدين القاشاني اي علم لا يكون الا من لدنه رحمة وموهبة كقوله تعالى
في حق الخضر عليه السلام آتيناه رحمة من عندنا وعلمناه من لدنا علما ولا يثبت بالاسناد كسائر العلوم المنقولات
بل اسناده وجوده وادراكه عيانه اي لا يحصل بالادراك العقلي والفهم كسائر العلوم المنقولة بل ادراكه شهوده
ولما كان العيان الذي هو الادراك البصري اجل الادراكات اطلق على كل ادراك يكون في غاية الجلاء
فاطلق على الشهود الحقاني ونعته حكمه اي لا يمكن نعته بعبارة تفهم معناه ولا يمكن نعته ووصفه لمن ليس له
ذلك ولا يمكن تعريفه للغير فلا يعرفه الا هو نفسه لمن ظهر عليه ليس بينه وبين الغيب حجاب المراد بالغيب
غيب الغيوب الذي هو علم الحق اي ليس هو الا علم الحق بعينه وهو التجلي الذاتي وتفصيل في الكواكب
الزاهرة في اجتماع الاولياء يقظة بسيد الدنيا والآخرة للشيخ ابي الفضل عبد القادر بن حسين بن علي الشاذلي
رحمه الله تعالى فافضل العلماء هم العلماء بالله الذين كشف لهم الغطاء فشاهدوا الجمال الاسنى وسكروا بمحبة المولى وعرفوه
باسمائه الحسنى وصفاته العلى وتحلوا من صفاته بمحاسن العلا وشاهدوا عجائب ملكوته وغرائب حكمته وعظائم آياته
الكبرى وقربهم في حضرة قدسه واجلسهم على بساط انسه وقلبهم بصفات الجمال والجلال تجلي وجعلها مطالع انواره
وخزائن اسراره ومعادن المعارف والحكم وهم مصابيح الهدى ووفقهم لصالح الاعمال وحفظهم في الافعال
والاقوال وصفا لهم الاحوال وقلوبهم بذكره احياء ومن الارجاس والاكدار طهر وجلا ونشر لهم اعلام الولاية
واهتدى بهم القوم بحسن هدايته وعرفهم في المملكة وتولى وشوقهم الى النظر الى وجهه الكريم فزهدوا في الدنيا
والآخرة واحيا بهم الدين ونفع بهم المريدين وجلا بهم عين القلوب العمياء واغاث بهم العباد واصلح
البلاد وكشف بهم البلاء فهم الناطقون بالحق عن الحقيقة والمرشدون الى سلوك الطريقة نطقوا بالحكم
من بحور تلاطمت امواجها وتراكمت عجاجها فاستقرت درر التوحيد في جوها ولاحت الانوار على ساحاتها
وانبسطت في الاقطار وتشعشعت في الامصار فاستخرج منها اللآلي الكبار وغواص العلوم اللدنية
جواهر الاسرار وخرقت لهم الحجب العلوية فانتقوا الى معادن الانوار واستقروا على بساط الانس

وكشفوا عن سر الازلية بالاخبار قلت هم اهل المرآت العلوية والعلوم الالهية والانفاس الروحانية فانفتح
لهم العلم المصون وانكشف لهم السر المكنون شربت ارواحهم راح المحبة في حضرت القدس فسكرت عند مشاهدة
الجمال على بساط الانس وحارت في بحار معارف الاسرار وتنزهت في رياض مطالع الانوار فهم الاصفياء المحبون
والجلساء المقربون ولا يخفى ان العلماء انما يشرفون على قدر شرف علومهم وشرف العلوم على قدر شرف متعلقاتها
فعلوم المعارف المتعلقة بالله واسمائه وصفاته اشرف العلوم واصحابها اشرف العلماء وهي علوم لا يتناول بالكسب
وانما تنال بالوهب وهي افضل العلوم واصحابها افضل العلماء والدليل عليه ان العلوم والمعارف اللدنية يختص
بها الولي والصديق والعلوم الظاهرة ينالها الصالح والزنديق وان فضل العلم على قدر انتفاع صاحبه ونفعه الغير
ولا شك ان العارفين بالله هم الذين انتفعوا ونفعوا حقا وصدقا قال بعضهم العالم به يقتدي والعارف به يهتدي
وعن ابي هريرة قال حفظت من رسول الله صلى الله عليه وسلم وعائين فاما احدهما فبثثته فيكم واما الاخر فلو
بثثته لقطع هذا البلعوم رواه البخاري قيل المراد من الوعاء الذي لم يبثثه الاحاديث التي بين فيها اسماء امراء الجور
كقوله اعوذ بالله من رأس الستين وامارة الصبيان مشيرا الى امارة يزيد بن معاوية قلت اطلاق الوعاء على
علم بجزئيات معدودة غير مستحسن ولا يتصور خلطه قسما ونظير العلوم الشرعية بل المراد به العلم اللدني فان قيل
فما معنى قوله فلو بثثته لقطع هذا البلعوم قلت معناه انه لو بثثته باللسان لقطع هذا البلعوم لان تلك العلوم المعارف
لا يمكن تعليمها وتعلمها بلسان المقال بل انما تدرك بالانعكاس ولسان الحال كيف والتعلم باللسان يتوقف على
امور منها كون المعلوم مما يدرك بالعلم الحصولي ومنها كون اللفظ موضوعا بازائه ومنها كون الوضع
معلوما للسامع وليس شئ منها متحققا في المعارف اللدنية فان ادراكها تكون بالعلم الحضوري اللذي
لا يمكن ذهولها بل سبيل ذلك وراء العلم الحصولي والحضوري واني هناك وضع الالفاظ وهيهات هيهات
للسامعين العلم بوضعها ومن اراد ان ينطق بتلك المعارف فلا بد له من ايراد مجازات واستعارات لا يهتدي
الى مرامها العوام فتتخبط به عقولهم ويفهمون غير مراد المتكلم فيفسقونه ويكفرونه كما ترى العوام ينكرون على اولياء
الله تعالى من غير سبيل الى درك مرادهم وذلك يفضي الى قطع البلعوم فان قيل اذا كان ذلك العلم
بحيث لا يمكن اخذه ولا اعطائه بالبيان ويفضي الى تلك المفسدة وقطع البلعوم بالنطق باللسان
فاية ضرورة في التكلم بها وما بال القوم يصنفون فيها مجلدات كالفصوص والفتوحات واي فائدة
في تلك التصنيفات قلت ليس الغرض من تلك التصنيفات اعطاء تلك العلوم ولا تحصيل مطالعة
تلك الكتاب شئ من القرب والولاية بل الغرض منها تنبيه العارفين المحصلين تلك العلوم بالجذب
والسلوك على بعض تفاصيلها وتطبيق احوال المريدين ومواجيدهم على احوال الاكابر ومواجيدهم كظهير منحتم

ف [illegible] ١٢

احوالهم وتطمئن به قلوبهم كثيرا ما يتكلمون بتلك المعارف في غلبة الحال فالطريق السوي للعوام عند مطالعة كتبهم وسماع كلامهم عدم الانكار وحمله على ظاهر الشريعة مهما امكن بالتاويلات فان كلامهم رموز واشارات او تفويض علمه الى علام الغيوب كما هو شان المتشابهات فان في كلامهم مجازات واستعارات مصروفة عن ظاهرها وليس شيئ منها مخالفا للشرع بل هي لب الكتاب والسنة رزقنا الله سبحانه بفضله ومنه فعلماء الباطن الذين اطلعهم الله على الحقائق والمعارف والحكم تارة يصنفون كتبا واضحة في هذا الشان لينتفع بها اهل الظاهر والباطن كبعض مصنفات الغزالي ومصنفات القشيري والشهاب السهروردي والشيخ تاج الدين عطاء الله الشاذلي وخواجه محمد پارسا وغيرهم من الائمة الاعلام وتارة يصنفون كتبا لا يفهمها الا اهل الباطن فقط وعلماء الظاهر لا يفهمونه لما في ظاهر عباراتها من الاشكالات والرموز المقفلة التي لا يفتحها الا العلماء بالله وذلك كمصنفات الشيخ محي الدين بن عربي وابن سبعين وابن الفارض وابن جلاء وابن ودا سكين وعفيف التلمساني والايكي العجمي والاسود الاقطع وابي اسحق ومواضع من الاحياء للغزالي جلها في المهلكات منه والنفخ والتسوية والمضنون به على غير اهله ومعراج السالكين والمنقذ له ومواضع من قوت القلوب لابي طالب المكي وكتاب ابي نجيب السهروردي وتحقيقات خواجه محمد پارسا ومجلدات مكاتيب الامام الرباني خاصة المجلد الثالث منها ورسالة المبدء والمعاد والمكاشفات الغيبية والمعارف اللدنية فهذه علوم لا يعلمها علماء السير والوقوف ولا يكتبها كتب المنكر والمعروف ولا تدل عليها الحروف برزت من غيابة الغيب الذي لا يشعر به الغير ولا ينتهي اليه بنهاية السير وانما هي اشارات وتلويحات لا عبارات وتصريحات فمن كان صديقا لله خائفا خاضعا لجبروت العبد الاواه فليدخل من باب جنابها وليغض في خطائر حضراتها فيرى ما لا عين رأت ولا اذن سمعت ولا خطر على قلب بشر ومن كان متورطا في ورطات الاوضاع جامدا على عوائد الطباع مقيدا في القول والسماع والتحليل يدا في كشف القناع فليترك العلم لاهله وليتبرء من سوء ظنه فان الحقائق من وراء درجة ومدارك العلوم اللدنية فوق فهمه فمن لم يعلم التصوف اقدامه على تكفير المتصوف بعيد جدا فان التكفير امر عظيم الخطر ومن كفر انسانا فكانه اخبر عن ذلك الانسان بانه في الآخرة في العقوبة الدائمة ابد الآبدين وانه في الدنيا مباح الدم والمال لا يمكن من نكاح مسلمة ولا تجري عليه في حياته ولا بعد مماته احكام المسلمين قال العلامة السيوطي في المعارض في نصرة ابن الفارض وافاد اليافعي في الارشاد وما ذاك الا ان الكلام قد يكون ظاهره في الشرع منكرا وصاحبه منزه عن اعتقاده موردا ومصدرا وانما صدر عنه مرادا به معنى خلاف الظاهر مؤولا بتاويل حسن باهر قال الغزالي رضي الله عنه وعنا به كلام القوم يشبه بما في القرآن والسنة من المتشابه وقد سال بعض علماء الكلام بعض كبار الصوفية عن هذا الذي يطلع عليهم

فشرحه له بابين جواب واباين له صوب الصواب فقال له ما حملكم على ان اصطلحتم على هذه الالفاظ التي ظاهرها
يستشنع فقال غيرة منه على طريقتنا ان يدعيه من لا يحسنه ويدخل فيه من ليس من اهله ودفع تقحم ما على الناس امر
من سلك لا يحسن التصرف واولع قلبه بان يشتهر عنه علم التصوف باتيه من حكمه المبين الذي ما تكلف تعبد ولا استهل
ولا مشى ولا قام ولا شرب ولا اكل فيسائله عن شيء من هذه العبارات المشكلة فيخوض معه في شرحها وهو جاهل لا يحسن
درهما من قدرها فيخرج هذا ما فحى استراقه راقيا احاقة كانما جعل قبضة الفلك اذ نزل عليه يتجلى لولاية الملك ما لم يهبه الا من يديه
عليه حجر الطاحون ويفر من مخالفة النفس اباه بواحد من الطاعون ويأخذه بالجوع وترك الهجوع ويلزمه الذكر والصوم ويحرمه
لذيذ الطعام والنوم ويذوب كبده وينقطر ويسيل بهمه وينفطر وان سأله من شيء من ذلك او رام الخوض في هذه المسالك
انكر عليه باللسان والقلب وقال ابعد مراجرا والكلب ثم زاد عليه وزره واغلظ عليه وزجره وقال ولهذا اسلك طريقا
يكون لك ملاذا والزم حصنا يكون لك معاذا قد يعلم الله الذين يتسللون منكم لواذا لو فعل معه ذلك لكان من النصح
في حقه وكان به ابعد من عقه واقرب الى فكه رقبه بما احسن قول ابي عبد الله القرشي امده الله بالتحقيق من طلب
الغايات في المبادي فقد اخطأ الطريق نعوذ بالله من سوء الظن ما احوجنا الى هذا الكلام الا بيان ان انصر من
تشبه باهل الفن انما كان تجازى بهذا الكلام من اهل الحضرة وشهود المقام فيتذاكرون ما هم عارفون ويتحاورون
في ما هم به يشغفون وله يضعون لكل قرن مع قرينه فكل ليث مع اهل عرينه رضي الله عن استاذنا الشيخ كمال الدين
بن الهمام ومطر على مضجعه ابل الغمام سأله رجل عن شيء من كلام القوم بين الملا فقال حتى تصحح اسلاما ولا انتهى
ثم ان تلك المسائل التي يحكم فيها بالتكفير في غاية الدقة والغموض بكثرة شعبها ودقة مداركها واختلاف احوالها وتفاوت
دعاوي اهلها فيحتاج في معرفة الخطر السائر صنوف وجوهه والى الاطلاع على حقائق التاويل وشرائطه في الامام
ومعرفة الالفاظ المحتملة للتاويل وغير المحتملة وذلك يستدعي معرفة جميع طرق اهل اللسان من سائر قبائل العرب
في حقائقها ومجازاتها واستعاراتها ومعرفة دقائق الامور في علم التوحيد الى غير ذلك مما هو متعذر جدا
على غالب العلماء فضلا عن غيرهم مع ان تكفيرهم يحتاج لكل امر من عزيز ين احدهما درك المصطلح فيهم
وهو صعب من جهة عدم الاطلاع على اصطلاح الصوفية الا من كان صوفيا ثانيهما ان الحكم بان ذلك كفر صعب
من جهة صعوبة فن التصوف فانه لا يحصل الا من يرتاض ويجلس في خلقهم حتى يخرج عن الهوى والتعصب
بالكلية مع امتلائه من العلوم الشرعية والاطلاع على اسرارها ومنازع الائمة المجتهدين فيها وهذا قل ان
يوجد الان عند شخص قال العلامة تاج الدين السبكي في معيد النعم ومبيد النقم ان الواجب تسليم احوال القوم اليهم
وانا لا نؤاخذ احدا الا بجرم ظاهرة ومتى امكنا تاويل كلامهم وحمله على محمل حسن لا نعدل عن ذلك لا سيما
من عرفناه منهم بالخير ولزوم الطريقة ثم بدرت نقطة من غلطة او سقطة فانها عندنا لا تهدم ما مضى وهذه

الطائفة من الفقهاء التي تنكر على الصوفية مثلها مثل الطائفة من الترك التي تنكر على الفقهاء وقد
جربنا فلم نجد فقيهاً ينكر على الصوفية الا ويهلكه الله تعالى وتكون عاقبته وخيمة ولا وجدنا تركياً
يهزأ بالفقهاء الا ويهلكه الله تعالى وتكون عاقبته شديدة فسبيل هذه الطائفة التوبة الى الله تعالى وحسن
الظن بخلق الله تعالى لاسيما من انقطع الى الله تعالى ورفض الدنيا وراء ظهره هذا علاج هذه الطائفة ثم
قال فهؤلاء القوم لا يعاملون بالظواهر ولا يفيد معهم الا الباطن ومحض الصفاء وهم اهل الله تعالى وخاصته نفعنا الله
بهم واكثر من يقع فيهم لا يفلح انتهى اعلم ان حسن الظن وعدم الوقيعة هو الذي دلت عليه الاخبار
والآثار ففي الحديث لان يخطئ الامام في العفو خير من ان يخطئ في العقوبة اياكم والظن فان الظن اكذب الحديث
ولا تجسسوا ولا تحسسوا ولا تباغضوا ولا تدابروا وكونوا عباد الله اخوانا وقال السيد عمر لا تظن بكلمة خرجت
من اخيك سوءا وانت تجد لها في الخير محملا وقال بعض العلماء لو عاش الانسان عمره كله لم يلعن ابليس
لم يسأله الله عن ذلك وقال الشيخ تقي الدين السبكي في فتاواه اعلم انما يستصعب القول بالتكفير لانه يحتاج
الى تحرير المعتقد وهو صعب من جهة الاطلاع على ما في القلب ويكاد الشخص يصعب عليه تحرير
اعتقاد نفسه فضلا عن غيره واعتراف الشخص به هيهات ان يحصل وقال الامام الشافعي في نشر المحاسن
ما نصه وانما قلنا لا يستعمل التكفير لان المبادرة الى دون ذلك غير محمودة وصاحبها راكب بمتن الخطر
فكيف بالمبادرة الى تكفير المسلمين مع عدم الاطلاع على قلوب الخلق واحتمال ارادة التخصيص وغيره
وعظم حرمة المؤمن الذي قتله بغير حق اعظم عند الله من زوال الدنيا لا يخفى عليك انه اذا صدر من
المؤمن الكفر صريحا متعمدا وارتد عن الاسلام والعياذ بالله لا يبادر الى قتله بل يستتاب وجوبا او
استحبابا على خلاف في ذلك فكيف بمن لم يعلم انه تعمد الكفر ولفظه يحتمل ارادة التخصيص والسهو
سبق اللسان وغير ذلك فينبغي التثبت والتاني في التكفير وسفك دماء المسلمين فليس ذلك بهين
وينبغي اذا نقل عن احد لفظ ظاهره الكفر ان يتامل ويمعن النظر فيه فان احتمل ما يخرج اللفظ
عن ظاهره من ارادة التخصيص او المجاز وغير ذلك مما تقدم في القاعدة الاصولية
يسأل اللافظ عن مراده وان كان الاصل في الكلام هو الحقيقة والعموم وعدم الاضمار وغير ذلك
لان الضرورة ماسة الى الاحتياط في هذا الامر واللفظ محتمل فان ذكر ما ينفي عنه الكفر مما يحتمله
اللفظ ترك فان لم يحتمل اللفظ خلاف ظاهره او ذكر غير ما يحتمل او لم يذكر شيئا استتيب فان تاب قبلت توبته وان
لم يتب واصر على ذلك فان كان مدلول ذلك الظاهر كفرا مجمعا عليه حكم بكفره وقتل مرتدا
ورتب عليه احكام المرتدين وان كان في محل الخلاف نظر في الراجح من الادلة فان لم يكن في الانكار

البتة التطرق فے الادلة نظر فے الراجح عند اكثر المحققين من اهل النظر فان كان الراجح عندهم عدم التكفير ترك وان تساوى الخلاف أخذ بالاحوط وهو عدم التكفير وينبغي ان يستتاب ويهدد وان لم يتب وان رجحوا التكفير فالحكم ما حكم به الجمهور الغفير اخرج البخاري عن ابي ذر انه سمع النبي صلى الله عليه وآله وسلم يقول لا يرمي رجل رجلاً بالفسوق ولا يرميه بالكفر الا ارتدت عليه ان لم يكن صاحبه كذلك قال النووي معناه فقد يرجع تكفيره عليه فليس الراجع عليه حقيقة الكفر بل التكفير لكونه جعل اخاه المومن كافرا فكانه كفر نفسه اما لكونه كفّر من هو مثله واما لانه كفّر من لا يكفره الا كافر يعتقد بطلان دين الاسلام وقال اليافعي في كتاب الارشاد ما نقل ونسب الى المشائخ رضي الله عنهم مما يخالف العلم الظاهر فله محامل الاول ان لا يسلم نسبته اليهم حتى يصح عنهم الثاني بعد الصحة يلتمس له تاويل فان لم يقبل له تاويلا عند اهل العلم الباطن العارفين بالله تعالى الثالث صدور ذلك عنهم في حال السكر ان سكرا مباحا غير مواخذ لانه غير مكلف في ذلك الحال فسوء الظن بهم بعد هذه المخارج من عدم التوفيق نعوذ بالله من الخذلان وسوء القضاء ومن جميع انواع البلاء وقال بعض العلماء ان دقائق علم التصوف لو عرضت معانيها على الفقهاء بالعبارات التي الفوها في علومهم لاستحسنوها كل الاستحسان وكانوا اول القائلين بها وانما ينفرهم منها ايرادها بعبارة مستغربة لم يالفوها قال الحافظ السيوطي في تنبيه الغبي بتنزيه ابن عربي وذكر البرهان البقاعي في معجمه حكى لي الشيخ تقي الدين ابو بكر بن ابي الوفا المقدسي الشافعي قال وهو امثل المتصوفة في زماننا قال كان بعض الاصدقاء قد اشير عليّ بقراءة كتب ابن عربي ونحوها من انظارها وبعضهم يمنع من ذلك فاستشرت الشيخ يوسف الامام الصفدي في ذلك فقال اعلم يا ولدي وفقك الله ان هذا العلم المنسوب لابن عربي ليس بمخترع له وانما هو كان ماهرا فيه وقد ادعى اهل طريقه انه لا يمكن معرفته الا بالكشف فاذا صح مدعاهم فلا فائدة في تقريره ان كان المقرر والمقرر له مطلعين فالتقرير تحصيل الحاصل وان كان المطلع احدهما فتقريره لا ينفع الآخر والا فهما يخبطان خبط عشواء فسبيل العارف عدم البحث عن هذا العلم وعليه المعول والسلوك فيما يوصل الى الكشف عن الحقائق قال ثم استشرت الشيخ زين الدين الخافي بعد ان ذكرت له كلام الشيخ يوسف فقال كلام الشيخ يوسف حسن واريك ان العبد اذا تخلق ثم تحقق ثم جذب اضمحلت ذاته وذهبت صفاته وتخلقت من السوى فعند ذلك تلوح له بروق الحق بالحق فيطلع على كل شيء فيرى الله عند كل شيء فيغيب بالله عن كل شيء ولا يرى شيئا سواه فينظر ان الله عين كل شيء وهذا اول المقامات فاذا ارتقى عن هذا المقام واشرف عليه من مقام هو اعلى منه وعضده التائيد الالهي راى ان الاشياء كلها فيض وجوده تعالى لا عين وجوده فالناطق حينئذ بما ظاهره في اول مقام الامحو دم ساقط واما نادم تائب ثابت

مفرب معنتم ترد کی [illegible]

[illegible] ۱۲ منه

ورنگ بینیق مابشأ و یختار انتہی ههنا اشکالان قویان الاشکال الاول ان الجرح مقدم علی التعدیل فالتعدیل لاطائل تحته جوابه علی ما قال العلامة ابن عابدین صاحب رد المحتار والتصانیف الکبار فی کتاب سل السیف الهندی علی اعداء خالد النقشبندی ان هذا فی غیر من اشتهرت عدالته وظهرت دیانته وفی غیر علم

[illegible]

ان ما تكلم فيه ناش من عداوة او جهالة او عبادة فقد قال الحافظ الباجي الصواب عندنا ان من ثبتت امامته وعدالته وكثر مادحوه ومزكوه وندر جارحه وكانت هناك قرينة دالة على سبب جرحه من تعصب مذهبي او غيره فانا لا نلتفت الى الجرح فيه ونعمل فيه العدالة والا فلو فتحنا هذا الباب واخذنا تقديم الجرح على الاطلاق لما سلم لنا احد من الائمة اذ ما من امام الا وقد طعن فيه طاعنون وهلك فيه هالكون وقد عقد الحافظ ابو عمر بن عبد البر في كتاب العلم بابا في حكم قول العلماء بعضهم في بعض وروى بسنده عن ابن عباس رضي الله عنهما انه قال استمعوا علم العلماء ولا تصدقوا بعضهم على بعض فوالذي نفسي بيده لهم اشد تغايرا من التيوس في زروبها وعن مالك بن دينار يؤخذ بقول العلماء والقراء في كل شيء الا قول بعضهم في بعض وقال الامام المحقق الشيخ تاج الدين السبكي في طبقاته الكبرى بعد نقله لكثير من كلام الامام ابن عبد البر الحذر كل الحذر ان تفهم من قاعدتهم ان الجرح مقدم على التعديل على الاطلاق بل الصواب ان من ثبتت امامته وعدالته وكثر مادحوه ومزكوه وندر جارحه وكانت هناك قرينة دالة على سبب جرحه من تعصب مذهبي او غيره لم يلتفت الى جرحه ثم قال بعد كلام طويل قد عرفناك ان الجارح لا يقبل منه الجرح وان فسره في حق من غلبت طاعاته على معصيته ومادحوه على ذاميه ومزكوه على جارحيه اذا كانت هناك قرينة يشهد العقل بان مثلها حامل على الوقيعة فيه من تعصب مذهبي او منافسة دنيوية كما يكون بين النظراء وغير ذلك فح لا يلتفت الى كلام ابن ابي ذئب في مالك وابن معين في الشافعي والنسائي في احمد بن صالح لان هؤلاء ائمة مشهورون قال ولو اطلقنا تقديم الجرح لما سلم لنا احد من الائمة اذ ما من امام الا وقد طعن فيه طاعنون وهلك فيه هالكون قال ابن عبد البر هذا باب غلط فيه كثيرون وضلت فيه فرقة جاهلية لا تدري ما عليها في ذلك ثم قال الدليل على انه لا يقبل في حق من اتخذه جمهور الناس اماما في الدين قول احد من الطاعنين لان السلف قد سبق من بعضهم في بعض كلام كثير في حال الغضب ومنه ما حمل عليه الحسد ومنه ما حمل على التاويل مما لا يلزم المقول فيه شيء منه وذكر من كلام الصحابة والتابعين وتابعيهم من النظراء بعضهم في بعض شيئا كثيرا لم يلتفت اليه احد من العلماء ولا عولوا عليه لانهم بشر يغضبون ويرضون والقول في الرضى غير القول في الغضب فمن اراد ان يقبل قول العلماء بعضهم في بعض فليقبل قول من ذكرنا من الصحابة بعضهم في بعض وقول ما ذكرنا في التابعين وائمة المسلمين بعضهم في بعض فان فعل ذلك فقد ضل ضلالا بعيدا وخسر خسرانا مبينا وان لم يفعل ولن يفعل ان هداه الله والهمه رشده فليقف عند ما شرطناه فانه الحق الذي لا يصح غيره ان شاء الله تعالى على انه مما ينبغي ان يتفقد عند الجرح حال العقائد واختلافها بالنسبة الى الجارح والمجروح فربما خالف الجارح المجروح في العقيدة فجرحه لذلك واليه اشار الرافعي بقوله وينبغي ان يكون المزكون براء من العصبية في المذهب خوفا من ان يحملهم

ذلك على جرح عدل وتزكية فاسق وقد وقع هذا الكثير من الائمة جرحوا ابناء زمانهم على معتقدهم وهم المخطئون والمجروح معيب انتهى **الاشكال الثاني** ان الشيخ ولي الدين العراقي قد قال في فتاواه انه قد بلغني عن الشيخ الامام علاء الدين القونوي انه قال في مثل ذلك انما يؤول كلام المعصومين جوابه من وجهين **الاول** على ما قال الحافظ السيوطي في تنبيه الغبي بتبرئة ابن عربي ان هذا منقوض بامرين **احدهما** ان القونوي قد فعل خلاف ذلك في كتابه شرح التعرف فنقل عن ابن عربي وغيره كلمات ظاهرها المنافات للشرع ثم تاولها وخرجها على احسن المحامل فهذا منه اما دليل على بطلان ما نقل عنه من عدم التاويل او رجوع عنه **وثانيهما** ان كلام القونوي لو ثبت انه قاله ولم ينقل خلافه في شرح التعرف معارض بقول من هو اجل منه وهو شيخ الاسلام ولي الله تعالى محي الدين النووي فانه نص في كتابه بستان العارفين على خلاف قول القونوي فقال بعد ان حكى عن ابي الخير التيناتي حكاية ظاهرها الانكار ما نصه قلت قد يتوهم من يتشبه بالفقهاء ولا فقه عنده ان ينكر على ابي الخير هذا وهذه جهالة وغباوة ممن يتوهم ذلك وجسارة منه على ارسال الظنون في افعال اولياء الرحمن فليحذر العاقل من التعرض لشيء من ذلك بل اذا لم يفهم حكمهم المستفادة ولطائفهم المستجادة ان يتفهمها ممن يعرفها وكل شيء رأيته من هذا النوع مما يتوهم من لا تحقيق عنده انه مخالف ليس مخالفا بل يجب تاويل افعال اولياء الله تعالى هذا كلام النووي بحروفه الى ههنا **الثاني** على ما قال العلامة عبد الغني النابلسي في رسالته نتيجة العلوم **اعلموا** يا اخواني اولا ان كلام اهل هذه الطريقة الالهية والسيرة المحمدية المرضية لا تاويل له عندهم اصلا ولا تحريف له عن معاني مفرداته ومركباته بل كلامهم كله محمول على مقتضى معانيه في اللغة التي تكلموا بها ان كان كلامهم عربيا او عجميا بل لا يجوز عندهم تاويل كلامهم الى غير معانيه اصلا فلا يحتاج الامر الى ان يقال في كلامهم انه مؤول او محمول على المحامل الحسنة اذ لا يؤول كلام غير المعصوم او غير ذلك ومن قال ان كلامهم مبني على اصطلاحهم واراد ان لهم اصطلاحا مثل اصطلاح غيرهم من علماء الرسوم في الكلمات والالفاظ كاصطلاح النحاة في الاسم والفعل والحرف مثلا يريدون به معاني غير المعاني اللغوية لهذه الالفاظ وكاصطلاح البيانيين في المسند والمسند اليه مثلا يريدون بذلك غير المعنى اللغوي فهو مخطئ في معرفة كلامهم وانما كلامهم كله مبني عندهم على ادراك لهم خصوصي بهم في معرفة الاشياء المحسوسة والاشياء المعقولة لا يشاركهم في ذلك الادراك المخصوص بهم غيرهم من جميع علماء الاسلام او غير الاسلام من بقية الاديان والمذاهب كلها وهذا الادراك المخصوص بهم الذي لهم يسمى عندهم الفتح الالهي في الرحمة الالهية الوجودية الوجدانية المشار اليه بقوله تعالى ما يفتح الله للناس من رحمة فلا ممسك لها وما يمسك فلا مرسل له من بعده ولا يصلون الى هذا الادراك المخصوص الا بالتقوى

له اي لا غير المعصومين فانه لا حاجة الى تاويل كلامهم فانه لا حرج في جرحهم فانهم ليسوا معصومين ١٢ له الذي ما كان معصوما بل كان عالما عاملا فانيا في الدين او وليا من اولياء الله ١٢

في القلوب المنتجة للتقوى في الظواهر وهذا الامر ظاهر محسوس فان جميع اهل الاديان من المسلمين وغيرهم
لهم تقوى على زعمهم في اديانهم المختلفة للخواص منهم لكن تلك التقوى ليست هي تقوى القلوب المنتجة
لتقوى الظواهر فلا تنتج ذلك الادراك المخصوص باهل هذه الطريقة اصلاً اما غير اهل الاسلام فانما في قلوبهم
الشرك والكفر فجميع تقواهم الظاهرة على زعمهم بالملة كالزهد والصبر والتوكل والصدقة ونحو ذلك واما اهل الاسلام
فان الايمان في قلوبهم لكن لم يكمل باستيفاء شعبه وشغلهم حب الدنيا فاستولت الغفلة عليهم والغرور وجميع
اهل الاديان المذكورون كلهم مسلمون وغيرهم متفقون على ادراك واحد للمحسوسات والمعقولات لا يختلفون
فيه اصلاً غير الادراك الذي عند اهل هذه الطريقة المذكورة فترى اهل الاديان كلهم يردون على بعضهم بعضاً
ويكفرون بعضهم بعضاً باعتبار اشتراكهم في الادراك الواحد للمحسوسات والمعقولات بسبب اعتبارات مختلفة
في وجوه تلك المحسوسات والمعقولات واهل هذه الطريقة المذكورة ينظرون اليهم ويعرفون ما هم فيه من الخطأ
والوهم والغفلة عن معرفة الاشياء المحسوسات والمعقولات ولا يرون فيهم الاستعداد لزوال ذلك الوهم
وتلك الغفلة عنهم الا بمعونة الله تعالى والفتح المذكور ولا شك ان معرفة المحسوسات والمعقولات جميعها هي الاصل
في معرفة الله تعالى المعرفة الصحيحة الواردة في الشريعة المحمدية فان الله تعالى انما يعرفه العارفون بمعرفة
مخلوقاته وهي جميع المحسوسات والمعقولات فاذا لم تعرف مخلوقاته لا يعرف هو اصلاً ولهذا صدر علماء الكلام كتبهم
بمسائل الجسم والعرض وتركيب الجسم من الجزء الذي لا يتجزى وذكر الفلاسفة الهيولى والصورة ونحو ذلك وكل
هذا بعيد من المقصود في معرفة الاشياء فانه ورد في الحديث ان النبي صلى الله عليه وآله وسلم اقترن بنبوته اسرافيل
اولاً يعلمه الكلمة والشيء ثلاث سنين بعد بلوغه اربعين سنة من عمره ثم نزل عليه جبرئيل بالقرآن عشرين سنة
عشر سنين بمكة وعشر سنين في المدينة وتعليم اسرافيل له الشيء لم يكن تعليماً بانه ينقسم الى جسم وعرض او الى هيولى
وصورة ونحو ذلك من مباحث علم الكلام ولو كان لورد عنه صلى الله عليه وسلم ذكر ذلك وبيانه لارشاد الامة
فاذا قلت لي بيّن لنا هذا الادراك المخصوص الذي اختص به اهل هذه الطريقة وكيف معرفتهم بمخلوقات الله
تعالى المحسوسات والمعقولات التي عرفوا بها ربهم سبحانه تعالى اقول لك قد كلفتني بما لا اقدر عليه الا بالكلام
او بايصال ذلك اليك بحيث ترى انت ذلك كما اني اراه الا بمعونة الله تعالى لك فان اردت بيانه بالعبارة
فافهم مني هذه الاشارة وهي ان الجميع متفقون ان الله تعالى موجود وحده قبل وجود العوالم كلها المحسوسات
منها والمعقولات ووجوده هو الحق القديم الازلي الابدي المنزه عن مشابهة كل محسوس وكل معقول ازلاً
وابداً ثم انه تعالى موصوف بالصفات العلية ومسمى بالاسماء الحسنى فاقتضت صفاته واسماؤه في الازل
ان تظهر عنه المخلوقات التي هي مفصلة في علمه القديم والمخلوقات كلها المحسوسات والمعقولات مخترعات له

على غير مثال سابق ولا وجود لها في انفسها اصلا بل هي معلومات ثابتة في علمه القديم مفصلة في العلم على حسب هذا الترتيب الظاهر وهو تعالى متوجه بها عليها وهو كلامه القديم الذي ليس بحرف ولا صوت فسمي توجهه بهذا الاعتبار وجها من قوله سبحانه كل شيء هالك الا وجهه اي الا ذاته كما قالوا وقوله سبحانه اينما تولوا فثم وجه الله اي ذاته وقوله سبحانه كل من عليها فان ويبقى وجه ربك ذو الجلال والاكرام وقوله صلى الله عليه وآله وسلم كان الله ولا شيء معه وهو الآن على ما عليه كان فجميع العوالم المحسوسات والمعقولات معلومات الله تعالى اولا في علمه القديم متوجه بها لاظهارها بكلامه القديم كما قال سبحانه انما امرنا لشيء اذا اردناه ان نقول له كن فيكون فقوله سبحانه هو القول الحق وامره هو الامر الحق والعوالم كلها المحسوسات والمعقولات في انفسها باطلة من قوله تعالى لنبيه صلى الله عليه وآله وسلم العارف به المدرك هذا الادراك المخصوص بهذه الطائفة لانه امامهم ومتبوعهم عليه الصلوة السلام قل جاء الحق اي ظهر لي وتبين عندي وزهق الباطل اي انكشف لي بطلان الباطل الذي هو كل محسوس و كل معقول ان الباطل المذكور كان زهوقا من قبل ان ينكشف لي انه زاهق وقال صلى الله عليه وآله وسلم فيما ورد عنه في الحديث الصحيح اصدق كلمة قالها الشاعر كلمة لبيد ۝ الا كل شيء ما خلا الله باطل ۞ اذا تقرر لك هذا الكلام وتيقنت بانه حق القي عليك بل تقدر ان تجده كما تقرر لك وتدركه على طبق ما ادركه نبيك صلى الله عليه وآله وسلم وما ادركته هذه الطائفة المذكورة ببركة متابعتهم له صلى الله عليه وسلم في تقوى القلوب المنتجة لتقوى الظواهر كما ذكرنا لا اظن انك تقدر على ادراك ذلك اصلا فكيف تحدثك نفسك انك تقدر ان تفهم كلام اهل هذه الادراك المخصوص بل كيف تحدثك نفسك انك تعترض عليهم بفهمك في معاني كلامهم ما لم يريدوه من كلامهم على مقتضى ادراكك الوهمي وغفلتك التي هي حجابك عن ربك ما هذا الا اعتداء منك وافتراء وجراءة على خاصة عباد الله المكرمين كما خاطب صلى الله عليه وآله وسلم عامة الصحابة بقوله كما اخرجه السيوطي في الجامع الصغير لو تعلمون ما اعلم لضحكتم قليلا ولبكيتم كثيرا يعني على انفسكم في عدم ادراككم هذا الادراك المخصوص لجميع المحسوسات والمعقولات وليس ذلك الادراك المخصوص له صلى الله عليه وآله وسلم وحده بل للخواص من كبار الصحابة ايضا كابي بكر الصديق وعلي ابن ابي طالب وغيرهما وذلك باق الى يوم القيمة في اهل القرب من الاولياء والصديقين وقال تعالى في حق من لم يدرك هذا الادراك المخصوص مع التكذيب وتراهم ينظرون اليك وهم لا يبصرون وقال تعالى صم بكم عمي فهم لا يعقلون وقال تعالى لهم قلوب لا يعقلون بها ولهم اعين لا يبصرون بها ولهم آذان لا يسمعون بها مع انهم يدركون مثل ادراك غيرهم من الناس لكن المؤمن الغافل ليس كالكافر الغافل والحاصل اني اشرت لك في كلامي هذا الى الادراك المخصوص باهل هذه الطريقة المذكورة الذي انفردوا به في جميع المحسوسات والمعقولات دون غيرهم

من جميع اهل الاديان والمذاهب فان ادركته ووجدته وذقته فهمت معاني كلامهم المبنية عليه عندهم من غير تاويل ولا تحريف وتيقنت بانه حق لا شبهة فيه وان لم تقدر على هذا الادراك فالذي ينفعك به انك تترك كلامهم وامثالهم ولا تدخل في تحريفه ولا تبديله كما قال القائل ؎ اذا لم تستطع شيئا فدعه ٭ وجاوزه الى ما تستطيع ٭ واياك ان تعتمد على ادراكك الوهمي وعقلك المستولية عليك وليس في وسعك الا انكار كلامي واعتمادك على ما انت فيه من الادراك فتعيش حيوانا وتموت حيوانا ولا حظ لك من النور المحمدي سوى القال والقيل والتبدد على ما نقول وكيل انتهى قال الامام الغزالي في التفرقة بين الاسلام والزندقة ان حقيقة الكفر والايمان وحدهما والحق والضلال وسرهما لا يتجلى للقلوب المدنسة بطلب الجاه والمال وحبهما بل انما ينكشف ذلك لقلوب طهرت عن اوضار الدنيا اولا ثم صقلت بالرياضة الكاملة ثانيا ثم نورت بالذكر الصافي ثالثا ثم غذيت بالفكر الصائب رابعا ثم زينت بملازمة حدود الشرع خامسا حتى فاض عليها النور من مشكوة النبوة وصارت كانها مرآة مجلوة وصار مصباح الايمان في زجاجة قلبه مشرق الانوار يكاد زيتها يضيء ولو لم تمسسه نار وانى تتجلى اسرار الملكوت لقوم الههم هواهم ومعبودهم سلاطينهم وقبلتهم دراهمهم ودنانيرهم وشريعتهم رعونتهم وارادتهم جاههم وعبادتهم خدمتهم اغنيائهم وذكرهم وسواسهم وفكرهم استنباط الحيل لما تقتضيه حشمتهم فهولاء من اين تتميز لهم ظلمة الكفر من ضياء الايمان ابالهام الهي ولم يفرغوا القلوب عن كدورات الدنيا لقبولها ام بكمال علمي وانما بضاعتهم في العلم ازالة النجاسة بطلاء الزعفران وامثالها هيهات هذا المطلب انفس واعز من ان يدرك بالمنى او ينال بالهوينا فاشتغل انت بشانك ولا تضيع فيهم بقية زمانك فاعرض عن من تولى عن ذكرنا ولم يرد الا الحيوة الدنيا ذلك مبلغهم من العلم ان ربك هو اعلم بمن ضل عن سبيله وهو اعلم بمن اهتدى انتهى والعجب كل العجب انه قال السيد البرزنجي ان السلطان العادل اورنگ زيب امر باستتابة اولاد الشيخ احمد رحمة الله عليه ومريديه المعتقدين لهم وهو لا يعرف انه البسه خرقة الخلافة العروة الوثقى خواجه محمد معصوم صاحب المكاتيب المشهورة فلما كان السلطان مريدا لولد الشيخ المجدد رح فكيف زجر اولاده ومريديه فان هذا الا بهتان صريح وافتراء فضيح لما عرفت هذا فالآن نلقي في روعك ان السيد البرزنجي رتب في رسالته اولا خمس مقدمات صحيحة في نفسها عند كافة المسلمين لا ريب فيها وبنى عليها خدشات وخدشات مع انها خدشة من خدشات لا ينبني على واحد منها في نفس الامر بل كلها مبنية على زعمه الفاسد وفهمه الكاسد فالمقدمة الاولى منها ان النبي صلى الله عليه وآله وسلم افضل الكائنات واشرف المخلوقات واكرم الخلق على الله تعالى من الجن والانس والملائكة فضلا عن الجمادات وقد حكى الاجماع على ذلك غير واحد من الحفاظ والمقدمة الثانية ان نبينا صلى الله عليه وآله وسلم باب الله الاعظم لا يصل الى الله تعالى احد الا بواسطته سواء كان تقدمه في العصر او تاخر عنه والمقدمة الثالثة

ان النبي صلى الله عليه وآله وسلم لم يخرج من الدنيا الا وقد استكمل واستوفى الكمال الممكن في حق البشر وانه لم يبق شيء من وجوه الكمال الممكن حصوله له الا وقد تصف به في حياته صلى الله عليه وسلم والمقدمة الرابعة ان الانبياء عليهم السلام كلهم لا تبلى اجسادهم ولا تفنى وانهم احياء في قبورهم وانهم يعبدون الله تعالى في البرزخ ولا تنقطع اعمالهم في البرزخ وان صور تهم البشرية لا تنعدم وان نبينا صلى الله عليه وآله وسلم باق على رسالته ومتصف بها الى يوم القيامة قال الله تعالى في حق الشهداء ولا تحسبن الذين قتلوا في سبيل الله امواتا بل احياء عند ربهم يرزقون الآية واذا كان الشهداء احياء بنص القرآن فما بالك بالانبياء الذين هم فوق الشهداء بمراتب ومراحل والمقدمة الخامسة ان هذه الامة افضل الامم بنص قوله تعالى كنتم خير امة اخرجت للناس وان افضل هذه الامة الصحابة رضوان الله تعالى عليهم ثم انا اكشف الحجاب عن وجوه الايرادات متمسكا باذيال عطية الوهاب واقوال بعض اولي الالباب والله الموفق للصواب اليه المرجع والمآب المقالة الاولى فيما بناه على المقدمة الاولى قال فنبني على المقدمة الاولى بطلان قوله بتفضيل الكعبة على النبي صلى الله عليه وآله وسلم لانها خلق من المخلوقات بل جزء من الارض وهي جزء من الدنيا التي خلقت لاجله صلى الله عليه وسلم وقد مر انه صلى الله عليه وسلم افضل المخلوقات واكرمها وقد دلت الاحاديث الصحيحة الصريحة الكثيرة على بطلان هذا القول بل نقول مطلقا ان المؤمن افضل من الكعبة والاحاديث دلت بنصوصها على اكرمية المؤمن وافضليته على الكعبة فضلا عن سيد المؤمنين في الدنيا والآخرة وان موضع قبره صلى الله عليه وآله وسلم الذي ضم اعضائه الشريفة افضل بقاع الارض حتى من الكعبة والقبر انما تشرف به صلى الله عليه وسلم فكيف تكون الكعبة افضل منه اقول بناء هذا الاعتراض ليس على المقدمة الاولى ولا على كلام المجدد بل على فهم المعترض المعري عن فن التصوف ومذاق اهل الصلاح بل تبجحهض الباري بغير جناح وهو لا يعرف ان نصرة الحق شرف ونصرة الباطل سرف فاعلم ان المجدد رحمه الله لا يفضل الكعبة بنيتها على النبي صلى الله عليه وآله وسلم بل لا على احد من المؤمنين وهو بصدد بيان تفوق حقيقة الكعبة والحقيقة الاحمدية على الحقيقة المحمدية حسب مذاق المتصوفين وقد بينها في مواضع عديدة بتقريرات مفيدة قد خفيت على البرزنجي لعدم باعه في فن التصوف فاطال الكلام لفقدان التعرف سه قد صبحت ام الخيلد تدعى على ذنبا كله لم اصنع فلنه اخاه في المبدء والمعاد ان حقيقة الكعبة الربانية فوق الحقيقة المحمدية على مظهرها الصلوة والسلام والتحية وقد فصل هذا الامر في مكتوب تسع ومائتين من المجلد الاول فكان له الرجوع الى هذا المكتوب فيلقى في روعك انه انما نشأ ذلك التوهم من حمل لفظ الفوق على معنى الافضلية مع انه ليس كذلك فان الافضلية بمعنى كثرة الثواب وهو لا يتصور منافي شرح المواقف ان الملائكة وان كانوا فوق البشر يعني في بعض الامور

المقالة الاولى في تفضيل ...

لكن الافضلية بمعنى كثرة المثواب للبشر وحمل لفظ الحقيقة على ذات الشيء وشخصه ليس عند الصوفيين فان
(بيان منشأ الغلط)
حقيقة الشيء عندهم الاسم الالهي وهو مبدء تعين ذلك الشيء ووجوده وذلك الشيء كالظل والعكس لذلك الاسم والاسم
واسطة الفيوض بين الحضرة المقدسية وذلك الشيء كما ان الشان الذاتية واسطة بين ذلك الاسم المقدس وبين
الذات المنزه والمتعالي على ما جرت عليه العادة الالهية من توسيط الوسائط ورعاية المناسبات بين المفيض
والمستفيض قال الشيخ محي الدين بن عربي قدس سره في رسالته لقدس ان الاكوان ظلال اسماء الالهي و
الاسماء ظلال الشيون الذاتية وعند المجدد رحمة الله تعالى عليه باعتبار الظهور لله تعالى مراتب **الاول** مرتبة
اللاتعين وهو مرتبة الذات البحت وعند الصوفية يطلق عليه هذه الاسماء الاحدية الذاتية والاحدية المطلقة
والاحدية الصرف والعالم اللاهوت وانك الازل وخفاء الخفاء وبطون البطون وغيب الهوية **والثاني**
مرتبة التعين الوجودي والحكمي **والثالث** مرتبة الحيوة **والرابع** مرتبة العلم الجملي وهي مرتبة الوحدة والشان
التفصيلي وهي الواحدية والاعيان الثابتة وهي مرتبة الاسماء عند القوم وعالم الجبروت والحقيقة المحمدية عنده
عبارة عن الاسم العليم وعنده مرتبة الاسماء ومرتبة الوحدة والعلم الجملي ايضا وهذه المراتب كلها قديمة ازلية تقديم
بعضها على بعض بالذات لا بالزمان وللعالم مراتب **الاول** مرتبة الارواح وهو عالم الامر والملكوت **والثاني**
مرتبة عالم المثال **والثالث** مرتبة عالم الشهادة وهو عالم الخلق والناسوت ومحمد صلى الله عليه وآله وسلم مركب
من عالم الامر والخلق واسمه صلى الله عليه وآله وسلم احمد باعتبار عالم امره ومحمد باعتبار عالم خلقه واسم الله تعالى
الذي هو مربي عالم امره وهو مظهره يقال له الحقيقة الاحمدية وهي المعبرة بحقيقة الكعبة واسمه تعالى الذي هو مربي
عالم خلقه يقال له الحقيقة المحمدية والمراد بالحقيقة المحمدية التي فوقها حقيقة الكعبة التعين الامكاني النوري وحقيقة
الكعبة التعين الوجوبي قد افاد في المكتوب التاسع والمائتين من المجلد الاول بما تعريبه وينبغي ان يعلم ان حقيقة
(المجدد ٢٦٠)
الشخص عبارة عن التعين الوجوبي الذي كان التعين الامكاني ظل ذلك التعين الوجوبي وهو اسم من اسماء الله تعالى
كالعليم والقدير دون حقيقة الشخص كما تكون التعين الوجوبي كذلك تكون التعين الامكاني الذي هو ظله انتهى
ملخصا ولفظ الحقيقة لا نطلق على الله تعالى بل على اسم من اسماء الله تعالى الذي هو مبدء تعين ذلك الشيء
وحقيقته الوجوبية فلا يرد عليه ان اسماء الله تعالى توقيفية اذا عرفت مصطلحاته فاعرف ان لنبينا صلى الله عليه
وآله وسلم في الطوارة والنورية كمالات لا تحصى ومقامات لا تستقصى فله عليه الصلوة والسلام باعتبار هذا الوجود العنصري
والشهادة لهذا العالم الظلماني اسم مبارك هو محمد صلى الله عليه وآله وسلم ناش من حقيقته واسم الهي يناسب
مرتبة هذا العالم السفلي وهو المسمى بالحقيقة المحمدية وله عليه الصلوة والسلام باعتبار وجود الروحاني المربي
بعالم الملكوت النوراني اسم آخر وهو احمد ناش من اسم فشان الهي هو مبدء واصل للحقيقة المحمدية يناسب

مرتبة ذلك العالم العلوي المسمى بالحقيقة الاحمدية والمعبرة بحقيقة الكعبة الربانية اي مرئي الكعبة ومشهاد له عليه
الصلوة والسلام وراء هذين التعين الذين هما كالاحياز الطبيعية عروجات لاتعد واسرار لاتنفد واليها الشير
قوله عليه الصلوة والسلام لي مع الله وقت لايسعني فيه ملك مقرب ولا نبي مرسل وبها يومي قوله تعالى فكان
قاب قوسين او ادنى وهو مورد السر الاصطفائي المحبوبية الصرفة وهو مناط الفضل ومدار التفوق فثبت
ان التفوق انما هي لبعض كمالاته ومراتبه عليه الصلوة والسلام على بعض وان حقيقة الكعبة الربانية بعض من
حقائقه العالية وجزء من حقيقته الجامعة الشاملة فظهر انه ليس هاهنا ذكر تفضيل الكعبة على نبينا صلى الله عليه وسلم
كما فهم البرزنجي بل هاهنا ذكر مسئلة كشفية للتصوف فالاعتراض سفسطة ومغلطة وينبغي ان يعلم ان فضل الحقيقة
على الحقيقة لايوجب فضل الصورة على الصورة لجواز ان يحصل للصورة مع حقيقتها التي هي ربها قرب
واتصال لم يتيسر للصورة الاخرى وهذا فيما نحن فيه اظهر من ان يخفى لان كمال القرب انما هو بالفناء والبقاء والعروج
المخصوص بالبشر والانسان الكامل له مقام معلوم ثم اعلم ان لفظ الحقيقة المحمدية في عبارات المجدد عليه الرحمة
يطلق على معان مختلفة فمتى قرنت بالحقيقة الاحمدية والكعبة الربانية يراد بها ما ذكرناه سابقا ومتى ذكرت
مطلقا فالقصد بها الحقيقة الجامعة للحقيقة المحمدية والاحمدية والكعبة الربانية وهي المعبرة بحقيقة الحقائق وهي
الحقيقة التي لاواسطة بينها وبين الذات المقدسة كما ذكره في آخر مكتوب له قبل وصاله بايام قليلة ان الحقيقة
المحمدية فوق جميع الحقائق انتهى قال عروة الوثقى محمد معصوم رحمه الله في الجلد الثاني من مكاتيبه بما تعريبه
ان حقيقة الكعبة ناشئة من مقام المعبودية والمسجودية التي هي ذات الله تعالى باعتبار شان من شيوناته
واعتبار من الاعتبارات للذات المعراة من النسب والاعتبارات حاصله ان النبي صلى الله عليه وآله وسلم
مركب من عالم الامر والخلق وله اسمان احمد ومحمد الاول يطلق عليه صلى الله عليه وآله وسلم باعتبار الاول
والثاني باعتبار الثاني والحقيقة الشيونية الاجمالية هي باصطلاح القوم التعين الاول والحقيقة التفصيلية
هي التعين الثاني باصطلاحاتهم فظل التعين الاول اسماء الله تعالى وظلها عالم امره عليه الصلوة والسلام
وظل التعين الثاني عالم امره مع خلقه عليه الصلوة والسلام والتحية فعنده رح في التعين الاول مراتب الشيونات
وفيه شان الاحمدية والكعبة وشان فوق شان واعلم ان عند المجدد رح الصفات الزائدة على الذات
موجودة بوجود زائد وهو مذهب جمهور المتكلمين في شرح العقائد لمولانا جلال الدواني ولكن هم يخالفون في
كون الصفات عين ذاته او غير ذاته او لاهو ولاغيره فذهب المعتزلة والفلاسفة الى الاول وجمهور المتكلمين
الى الثاني والاشعرية الى الثالث انتهى ومقامها وراء الصور العلمية التي هي في مراتب العلمي والتعين العلمي
الجملي تعين اول صفة العلم الذي من الصفات الحقيقية الزائدة ولاالتعين الاول لذاته تعالى كما هو عند القوم

لان الصفات عندهم عين الذات فالحقيقة المحمدية اي التعين الامكاني فوقها حقيقة الكعبة لاشك فيها وهي الشان
الوجوبي في التعين الاول وبتوجه اليها في الصلوة فصح قوله في المبدأ والمعاد ومما تعرية به ان الحقيقة القرآنية وحقيقة الكعبة
الربانية فوق الحقيقة المحمدية على مظهرها الصلوة والسلام انتهى وليس في المبدء والمعاد لفظ التفضيل ولا لفظ الافضل
بل لفظ الفوق قال العلامة النابلسي الدمشقي في نتيجة العلوم قوله ان حقيقة الكعبة افضل من محمد صلى الله عليه و
آله وسلم وهذا معلوم من حيث هذا اللفظ المذكور عند اهل الادراك الخاص فان حقيقة الكعبة بيت الله الجامع لجميع الاسماء
والصفات ويشير اليه اخباره صلى الله عليه وآله وسلم بان الحجر الاسود يمين الله في الارض وبيت الله الجامع
المذكور هو الذات الالهية وهو حقيقة محمد صلى الله عليه وآله وسلم في غيب الغيب والمراد بالحقيقة الخالق البارئ
المصور للكعبة ولمحمد صلى الله عليه وآله وسلم ولاشك ان معنى حقيقة الشئ ما به الشئ هو هو على المعنى الذي عند اهل
الادراك الخاص المذكور لا عند غيرهم من اهل الرسوم الظاهرة والخالق البارئ للمصور هو الذي بكل شئ هو ذلك الشئ
فان الشئ ليس شيئا بنفسه بل بخالقه البارئ المصور له فما دام الخالق البارئ المصور قائما على الشئ حتى خالقا له
بارئا له مصورا له فذلك الشئ هو ذلك الشئ فالحق تعالى هو حقيقة الكعبة عند اهل الادراك المخصوص وحقيقة الحق
تعالى لاشك انها افضل من محمد صلى الله عليه وآله وسلم لانه صلى الله عليه وسلم مخلوق لا انها افضل من حقيقة
محمد صلى الله عليه وآله وسلم وهو لم يقل افضل من حقيقة محمد صلى الله عليه وآله وسلم واما انت يا مسكين فلا تعرف
الحق تعالى القيوم على كل شئ الذي كل شئ هالك فان الا وجهه الا ذاته الا حقيقته جل وعلا وتنزه وتقدس عن
مشابهة كل ما صدر عنه من الاشياء انتهى قال وقد علمت ان المسجودية اليها من حيث القبلية لا تقتضي تفضلها
على احاد المومنين فضلا عن النبي صلى الله عليه وآله وسلم ولما وردوا عليه في قوله كما ان صورة الكعبة مسجود اليها
للصورة المحمدية كذلك حقيقة الكعبة مسجود اليها للحقيقة المحمدية انه يلزم افضلية صورة الكعبة على صورة محمد صلى الله
عليه وسلم فيبين بما زعمتم ان حقيقة الكعبة افضل من حقيقة محمد صلى الله عليه وسلم والحال ان من المتقرب المعلوم
من الدين انه المقصود من خلق العالمين ولولاه لما خلق الافلاك قال في الجواب ينبغي ان يعلم ان صورة
الكعبة ليست عبارة عن الحجر والمدر اذ لو فرض عدمها كانت الكعبة كعبة ومسجودة للخلائق انتهى فكانه التزم
افضلية صورة الكعبة على الصورة المحمدية فمن هرب من الحجر والمدر ان لا يكون فضلها على جسم محمد صلى الله عليه
وسلم وقال في المكتوب الموفي مائة الكعبة المسجود اليها للخلق ليست هي الحجر والطين ولا السقف والجدران لان تلك
لو زالت كانت الكعبة كعبة مسجود ما والكعبة لها ظهور ولا صورة لها وهذا من اعجب العجائب انتهى ولا يخفى ان
هذا انكار الضروري من الدين ويلزم ان ابراهيم واسمعيل لم يبنيا هذا البيت وان الطواف لم يلزم به وانه لا
يكفر باهانته وتلطيخه بالقاذورات ولا يندب ان يكسى الى غير ذلك من المفاسد ثم ان هذا ليس بجواب فان الكعبة
يبدي

هي البيت الحرام بالنص والبيت هو المبني من الحجر والطين المركب من الجدران والسقف ولهذا اوجبوا الطواف
خارجها وكفروا من استقبل بحضرتها غير بنائها وكفروا من لوثها بالقاذورات والعياذ بالله الى غير ذلك واما القبلة
فلا تنحصر في الكعبة بل البيت وما يسامتها من علوه وسفل جهة الكعبة لمن يكون بعيدا عنها وبيت المقدس كان قبلة
وليس هي الكعبة فالقبلة اعم من الكعبة ولا يلزم من عدم الاخص عدم الاعم وانما وجود الاخص يستلزم وجود الاعم
اقول هذا التقرير ليس له اصل ولا فصل فان مجددا رحمه الله لا يبحث عنها وله الحقيقة الكعبة اصطلاح خاص كما ان الحقيقة
كن ثابت وظاهر وتكرر درست ۱۲
المحمدية والحقيقة الاحمدية والحقيقة القرآنية وحقيقة الكلمة وحقيقة الصلوة معان خاصة وقد ذكر معنى حقيقة الكعبة ولا يرد
عليه انه كما انها صورة الكعبة مسجود اليها للصورة المحمدية كذلك حقيقة الكعبة مسجود اليها للحقيقة المحمدية لانه ليس المراد
بالحقيقة معناها المتعارف الذي زعمه البرزنجي حتى تحمل الصورة على الصورة كما حملت الحقيقة على الحقيقة فما الحاجة
الى رفع الاعتراض بل هذا مبني على سوء الفهم وما قيل ان صورة الكعبة ليست عبارة عن الحجر والمدر فعلى تقدير التسليم
بيان للواقع ظن البرزنجي انه التزم فضلية صورة الكعبة على الصورة المحمدية لكن هرب من الحجر والمدر لان لا يكون
جبنا ۱۲
فضلها على جسم محمد صلى الله عليه وسلم ظن فاسد ومتاع كاسد وليس هذا بانكار الضروري فان الكعبة ليست
عبارة عن الاحجار وما بني العمارة الموجودة في العيان بل هي عبارة عن الفضاء من تحت الثرى الى الفلك
الاعلى ومما يدل على ان الكعبة غير هذا البناء ما روي عن مجاهد ان الله تعالى خلق موضع البيت قبل ان
يخلق شيئا من الارض بالفي عام وان قواعده في الارض السابعة قال ابن كثير في تفسيره لم يرد عن معصوم
ان البيت كان مبنيا قبل الخليل وما روى الطبراني في الاوسط عن جابر بن عبد الله رضي الله عنه ان رسول الله
صلى الله عليه وسلم قال ان الكعبة لها لسان وشفتان ولقد اشتكت فقالت يا رب قل عوادي وقل زواري
فاوحى الله اليه اني خالق البشر خشعا سجدا يحنون اليك كما يحن الحمامة الى بيضها وما روى الفاكهي عن علي رض
قال خلق الله تعالى البيت قبل الارض والسموات باربعين سنة وكان غثاء على الماء وما روى الفاكهي ايضا
عن ابي هريرة رض انه قال الكعبة خلقت قبل الارض بالفي عام قيل وكيف خلقت قبل الارض وهي من الارض
قال لانه كان عليها ملكان يسبحان الله تعالى بالليل والنهار الفي سنة فلما اراد الله ان يخلق الارض دحاها من
تحت الكعبة في وسط الارض كذا في الاعلام تاريخ بلد الله الحرام وما في الخبر ان آدم لما قضى مناسكه لقيته الملائكة
فقالوا بر حجك يا آدم لقد حججنا هذا البيت قبلك بالفي عام وما اخرج الجندي عن الزهري قال اذا كان يوم القيامة
رفع الله تعالى الكعبة الى بيت المقدس فتمر بقبر النبي عليه الصلوة والسلام فتقول السلام عليك يا رسول الله
ورحمة الله وبركاته فيقول النبي صلعم يا كعبة الله ما حال امتي فتقول يا محمد اما من وفد الي فانا القائم بشانه
واما من لم يفد الي من امتك فانت القائم بشانه كذا في تفسير الدر المنثور وما روي عن جابر انه قال قال عليه الصلوة
ے بالشفاعة عند الله ۱۲

والسلام زفت الكعبة الی قبری فتقول السلام علیک یا محمد فاقول الله فتقول ؟ علیک السلام یا بیت الله ما صنع
بک امتی بعدی فتقول من اتانی فانا اکفیه واکون له شفیعا ومن لم یاتنی فانت تکفیه وتکون له شفیعا. وما قال
وهب بن الورد کنت فی الطواف انا وسفیان الثوری بالبیت فانقلب سفیان وبقیت فی الطواف فدخلت
الحجر فصلیت تحت المیزاب فبینما انا ساجد اذ سمعت کلاما بین استار الکعبة والحجارة وهو یقول یا جبریل اشکو
الی الله ثم الیک ما یصنع هؤلاء الطائفون حولی من تفکههم فی الحدیث ولغطهم وسهوهم قال وهب فعرفت ان
البیت شکا الی جبریل علیه السلام وما قال علی بن موفق دخلت فی الحجر سمعت البیت یقول لئن لم ینتهِ
الطائفون حولی عن معاصی الله لاصرخن صرخة ارجع الی المکان الذی جئت منه وما قال الشیخ محی الدین
بن عربی فی الفتوحات المکیة وکان مبنی وبینها فی زمان مجاورتی بها مراسلات وتوسلات ومعاتبة دائمة
وقد ذکرت لبعض ما کان مبنی وبینها من المخاطبات فی جزء سمیناه تاج الرسائل ومنهاج الوسائل یحتوی فیما
اظن علی سبع رسائل او ثمان من اجل السبعة الاشواط لکل شوط رسالة منی الی الصفة الالهیة التی تجلت لی
فی ذلک الشوط ولکن ما عملت تلک الرسائل ولا خاطبتها بها الا لسبب حادث وذلک انی کنت افضل علیها
نشاتی واجعل مکانتها فی محل الحقائق دون مکانتی واذکرها من حیث ما هی نشاة جمادیة فی اول درجة
من المولدات واعرض عما خصها الله تعالی به من علو الدرجات وذلک لارقی همتها ولا تحجب بطواف الرسل
والاکابر بها وتقبیل حجرها فانی علی بینة من ترقی العالم علوه وسفله مع الانفاس لاستحالة ثبوت
الاعیان علی حالة واحدة فان الاصل الذی یرجع الیه جمیع الموجودات وهو الله وصف نفسه انه کل یوم
هو فی شان فمن المحال ان یبقی شیء من العالم علی حالة واحدة زمانین فتختلف الاحوال علیه لاختلاف
التجلیات بالشئون الالهیة وکان ذلک منی فی حقها لغلبة حال غلب علی فلا شک ان الحق اراد ان ینبهنی
عما انا فیه من سکر الحال فاقامنی من مضجعی فی لیلة باردة مقمرة فیها رش مطر فتوضأت وخرجت الی
الطواف بانزعاج شدید ولیس فی الطواف احد سوی شخص واحد فیما اظن والله اعلم فقبلت الحجر وشرعت
فی الطواف فلما کنت فی مقابلة المیزاب من وراء الحجر نظرت الی الکعبة فرایتها فیما تخیل لی قد شمرت
اذیالها واستعدت مرتفعة عن قواعدها وفی نفسها اذا وصلت بالطواف الی الرکن الشامی ان تدفعنی
بنفسها وترمینی عن الطواف بها وهی تتوعدنی بالکلام اسمعه باذنی فجزعت جزعا شدیدا واظهر الله سبحانه
لی منها حرجا وغیظا بحیث لم اقدر علی ان ابرح من موضعی ذلک وتسترت بالحجر لیقع الضرب منها علیه وجعلته
کالمجن الحائل مبنی وبینها اسمعها والله العظیم وهی تقول لی تقدم حتی تری ما اصنع بک کم تضع من قدری
وترفع من قدر بنی آدم وتفضل العارفین علی عزة من له العزة لا ترکتک تطوف فرجعت مع نفسی وعلمت

ان الله تعالى يريد تاديبي فشكرت الله على ذلك وزال جزعي الذي كنت اجده وهي والله فيما تخيل لي قد ارتفعت
عن الارض بقواعدها مشمرة الاذيال كما يشمر الانسان اذا اراد ان يثب من مكانه يجمع عليه ثيابه بكذا خيلت
لي قد جمعت ستورها تشبه حلي وهي في صورة جارية لم ار صورة احسن منها ولا اتخيل احسن منها فارتجلت ابياتا
في الحال اخاطبها بها واعتذر لها عن ذلك الجرح الذي عاينته منها فما زلت اثني عليها في تلك الابيات وهي
تتسع وتنزل بقواعدها على مكانها وتظهر السرور بما اسمعها الى ان عادت الى حالها كما كانت وامتنى به واشارت
الي بالطواف فرميت بنفسي على المستجار وما في مفصل الا وهو يضطرب من قوة الحال الى ان سري عني و
صالحتها واودعتها شهادة التوحيد عند تقبيل الحجر فخرجت الشهادة عند تلفظي بها وانا انظر اليها بعيني في صورة
سلك وانفتح في الحجر الاسود مثل الطاق حتى نظرت الى قعر طول الحجر فرايته نحو ذراع فسالت عنه بعد
ذلك من راها من المجاورين حين احترق البيت فعمل بالفضة واصلح شانه فقال لي رايته كما ذكرت في طول
ذراع الانسان ورايت الشهادة قد صارت مثل الكرة واستقرت في قعر الحجر وانطبق الحجر عليها وانسد ذلك
الطاق وانا انظر اليه فقالت لي هذه امانة عندي ارفعها لك الى يوم القيمة فشكرت الكعبة على ذلك ومن
ذلك وقع الصلح بيني وبينها فخاطبتها بتلك الرسائل السبع فزادت لي فرحا وابتهاجا حتى جاءتني بشرى
على لسان رجل صالح قال لي رايت البارحة في النوم الكعبة وهي تقول سبحان الله ما في هذا الحرم من
يطوف بي الا فلان وسمتك لي باسمك وما ادري اين انت من الناس ثم اقمت لي في النوم وانت طائف
بها وحدك قال الراوي فقالت لي انظر اليه هل ترى طائفا آخر فقلت لا والله ولا اراه انا فشكرت الله
على هذه البشرى من مثل ذلك الرجل فتذكرت قول رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم في الرويا الصالحة انه يراه
الرجل المسلم او ترى له انتهى فقد ظهر الآن ان الكعبة ليست عبارة عن الحجر والمدر والجدران والسقف فقط
بل هي غيرها كما بينت فبطل القول بان الكعبة منحصرة في الطين والحجر والمدر والجدران والسقف فلو كانت الكعبة
السقف والجدران واللبن والآجر والاحجار والهيئة المخصوصة العارضة بالبناء بتركيب السقف والجدران فيلزم
محذورات اولها انه على هذا التقدير يلزم انه لو انهدمت الكعبة والعياذ منه بالله وارتفعت لا تجوز السجدة
الى الفضاء وليس كذلك وثانيها لا تجوز البناء وتبديل صورتها بل يحرم لانه بالتغير تتغير الكعبة مع انها
قد بنيت الكعبة كرات ومرات كما ثبت بدلالة التاريخ وثالثها على هذا التقدير لا يجوز الصلوة في قعر البير
وعلى شاهق الجبال والاتلال المرتفعة بل على سطح الكعبة لانه لا يحاذي الكعبة على هذه التقادير وما قيل
انه يلزم ان ابراهيم واسمعيل لم يبنيا هذا البيت وان الطواف لم يلزم به وانه لا يكفر باهانته وتلطيخه بالقاذورات
ولا بنذب ان نمسه لتخطيه فاحش فانه كيف يلزم من كون الكعبة الفضاء هذه المحذورات فعليه بيان

وجه اللزوم فانه كما كان البيت في جزءٍ من ذلك الفضاء المعبر بالكعبة اجرى عليه الاحكام المذكورة فانه لاريب ان البيت واقع في ذلك الفضاء فيعظم ويبجل ويجري عليه حكم الكعبة بهذا الاعتبار وان كان في الحقيقة الكعبة مسجوداً اليها لما مر سابقا والكعبة ليست هي البيت بالنص بل اطلاق البيت على الكعبة بالغلبة كالنجم على الثريا والبيت الحرام المبني من الحجر والطين المركب من الجدران والسقف (دفع اعتراض البرزنجي) واقع في الفضاء المعبر بالكعبة ولهذا يجوز اطلاق احدهما على الآخر ويجري احكام الكعبة على البيت فلا يلزم منه الاتحاد في المفهوم ونظيره المصاحف الموجودة في ايدينا فان اهانته في القاذورات كفر مع ان كلام الله تعالى حقيقة وبالذات هو الكلام النفسي القديم والقبلة الجهة لغة وعرفا ما يصلى اليه نحوها من الارض السابعة الى السماء السابعة مما يحاذي البيت فالقبلة لغة وان كانت اعم من الكعبة لكن بحسب العرف كانت بينهما المساوات قال العيني في شرح الهداية وفي التنظيم الكعبة قبلة من في المسجد الحرام والمسجد قبلة من بمكة ومكة قبلة الحرم والحرم قبلة العالم وبه قال ملك قيل هذا على التقريب فاما على التحقيق فالكعبة قبلة العالم ولا تجزيه نيته بناء الكعبة ولا نيته الحجر الاسود لان القبلة العرصة الى عنان السماء لا البناء لان البناء لو وضع في مكان آخر فصلى اليه لا تجزيه والى العرصة تجزيه وكذا لو صلى على ابي قبيس يجوز وان لم يقابل البناء في نتيجة العلوم وقوله وانها اي الكعبة مع كونها من عالم الخلق فليست هي الحجر والطين والسقف والجدران يعني ليست هي ذلك فقط كما ان الانسان ليس هو الجسم الظاهر فقط بل حقيقة الانسان باطن ذلك ايضا ومراده باعتبار عالم الملكوت الاعلى والحضرة الروحانية وقوله بل لا صورة لها اي الكعبة يعني في عالم الملكوت لانها الروح الاعظم المخلوق لكن الذي هو من امر الله تعالى تطوف به الارواح كلها الناشية عنها وقوله وحقيقتها اي الكعبة هو المعنى اي المقصود الذي صار مبدء لشان الاسم العليم والذي صار مبدأ الشان للاسم العليم هو الذات الالهية وانما اختصت الكعبة بالاشارة اليها بان حقيقتها هي الذات العلية مع ان حقيقة كل شيء كذلك كما ذكرنا لما ورد في الشرائع من الاهتمام بشانها في استقبالها في الصلوات والطواف بها دون غيرها من جميع الاشياء وان قال تعالى اينما تولوا فثم وجه الله ان الله واسع عليم فللكعبة حينئذ ثلاث اعتبارات الاول من حيث كونها هي الحجر والطين والسقف والجدران وهذا محل نظر اهل الرسوم وحكمها وجوب الاستقبال في الصلوات ووجوب الطواف بها في الحج والعمرة وهذا حظ الاجسام الثاني كونها امرا روحانيا شريفا قائما بامر الله تعالى لا صورة له وهذا محل نظر العارفين في استجلاء للانوار الالهية والاستمداد الرباني وهذا حظ الارواح الثالث حقيقتها الاصلية التي نشاء عنها كلا المعنيين المذكورين وهي الحقيقة الالهية والذات الربانية من تجلي الاسم العليم بكل شيء وهو المراد ههنا في الاضافة المذكورة انتهى **قال** فان قلت قد صرح قدماء الحنفية كما في شرح الطحاوي والبداية والبزازية وغيرها ان الكعبة هي العرصة والهواء الى عنان السماء دون البناء لانه ينقل وهذا خلاف ما ذكرتم قلت هذا مع كونه خلاف

ماذكره هذا الجاهل من ان الكعبة لها ظهور وليس لها صورة ومن ان صورة الكعبة يعجز العقل عن تشخيصها كما يأتي
قريبا الا ان كلا من العرصة والهواء يشخصها العقل والعرصة لها صورة فهو ايضا خلاف اللغة وخلاف مصطلح الشرع
فان الله تعالى يقول جعل الله الكعبة البيت الحرام فجعل البيت الحرام عطف بيان للكعبة والاحاديث مصرحة بان ابراهيم
واسمعيل عليهما السلام امرا ببناء هذه الكعبة وبخراب الكعبة ذو السويقتين من الحبشة ويرفع الله الكعبة البيت الحرام الى البيت المقدس
وحتى تزف الكعبة الى غير ذلك مما يطول ذكرها ومن ثم اعترض صاحب الغاية بان الكعبة هي البناء المربع ماخوذ
من الارتفاع والنتو ومنه الكاعب فكيف يقال الكعبة اي العرصة والصواب ان القبلة هي العرصة كما ذكره
صاحب المحيط انتهى من البحر الرائق وقد تنبه لما قال صاحب المحيط المتاخرون كالزيلعي وصدر الشريعة وابن الهمام
وغيرهم فعبروا بالقبلة دون الكعبة فتعبير اولئك محمول على انهم تجوزوا عن القبلة بالكعبة وهو لا ينافي ان الكعبة
حقيقة هي البناء **اقول اما اولاً** فبانه الشيء اذا خلا من مقصوده لغا وفي هذا المقام اعترف البرزنجي بعد القال
والقيل بان مسلك قدماء الحنفية ان الكعبة هي العرصة والهواء فالآن ظهر الحق الواضح والصدق اللائح ثم
ليس مجال لمعاند ناوح ومجادل غير ناصح فاعتراض البرزنجي وتكفيره يرجع الى قدماء الحنفية نعوذ بالله منه **ف**
يا ناطح الجبل العالي لتكليمه اشفق على الراس لا تشفق على الجبل قال فقهاء الحنفية والمالكية ان الكعبة والقبلة
عندنا هي البقعة المحدودة الى السماء دون البناء والبناء تبع وعلامة لمعرفة القبلة حتى لو وضع هذا البناء
في موضع آخر لا يجوز تعظيمه ولو انهدم البناء والعياذ بالله كانت الكعبة باقية بدليل ان الانبياء والاولياء استقبلوا
وطافوا لهذه البقعة بعد الطوفان مدة الفين واربعين سنة ولم يكن هناك بناء وعند الشافعية كذلك
الا في حق من يصلي في الكعبة او على سطحها فانه فرض عليه ان يستقبل الى البناء واقله قدر ثلثي اذرع حتى لو صلى
داخل الكعبة موجها الى الباب المفتوح لا يجوز عندهم الا اذا كانت العتبة مرتفعة قدر شبر او زيادة بدليل ان النبي
عليه الصلوة والسلام صلى داخل البيت موجها الى الباب وامر برده اليه ولولا ان الكعبة بناء او شاخص لما
امر برد الباب وقال بعضهم قبلة الداخل البناء وقبلة الخارج ايضا البناء فاذا لم يكن البناء ولا الشاخص
يصلي الى البقعة ضرورة والقبلة اسم للبقعة والعرصة قالوا هو الصواب كما هو في البحر انتهى **واما ثانيا**
فاني قد ذكرت اصطلاح المجدد رحمة الله عليه فذكر الخلاف كرات ومرات لا طائل تحته ومن يتامل في اصطلاحه
يعرف ان حقيقة الكعبة شيء يعجز العقل عن تشخيصها واين حقيقة الكعبة والعرصة والهواء والبيت الحرام الموجود
في العيان الواقع في فضاء الكعبة فقال عز من قائل جعل الله الكعبة البيت الحرام وان كان الكعبة هي
البيت الحرام حقيقة وذاتا متحدا فكيف يتعلق الجعل بينهما اذا الجعل يقتضي نسبة الامكان بين المجعول والمجعول اليه
والشيء لا ينفك عن ذاته فجعل الذات عين ذلك الشيء بالفهم الا ترى ان النسبة بين الذات والذات هي

للضرورة والوجوب فكيف يجوز العقل كون احدهما مجعولا والآخر مجعولا اليه فجعل الكعبة هو جعل البيت الحرام
فان جعل للذات هو جعل عينها فان الجعل لا يتخلل بين الشيء ونفسه **واما ثالثا** فبان الامر ببناء الكعبة
لا يدل على انها البيت الكعبة لا الفضاء فان الكعبة يطلق في العرف على البيت الواقع في الفضاء ايضا كما
انها هي العرصة والفضاء حقيقة **واما رابعا** فبان الكعبة لتربيعها سميت بها وان سلم انها سميت للارتفاع
والماخوذة منه فلا يلزم منه ان لا تكون هي العرصة والا يلزم منها انه لو زال الارتفاع والعياذ منه بالله لا يكون الكعبة
على الارض ولا يصح الصلوة الى العرصة وهذا باطل مع ان ارتفاع الفضاء في الخارج من تحت الثرى الى العرش
فهو اعظم من ارتفاع البيت **واما خامسا** فبان تعبير الزيلعي وصدر الشريعة وابن الهمام وغيرهم بالقبلة ليس على
ما فهمه البرزنجي بل لانها لما كانت الكعبة جهة العبادة عبروا بالقبلة والكعبة قبلة بهذه الجهة فاظهر الحق في كمال الوضوح
والعيان ودمر على تلبيسات اهل العدوان وهو دعية طويل الباع وكثير الاطلاع **قال** ثم قال بل صورة الكعبة
مع انها من عالم الخلق هي في لون الحقائق الامرية والمحجوبة يعجز الخلق عن تشخيصها الى ان قال نعم ان لم تكن
لكن لم تكن مستحقة لان تكون مسجودا اليها لافضل الموجودات انتهى ولا شك ان المسجود اليها البيت وما ليس منها
من الهواء او جهة او صوب المقصد كما مر والكل من عالم الخلق فما معنى كونها في لون الحقائق الامرية والمحجوبة
يعجز الخلق عن تشخيصها فان اشار الى ما ذهب اليه من انها صورة التعين الاول فذلك يستلزم الغارية لصورة
البنائية وهو هدم للشرع وذهاب الى مذهب الباطنية والعياذ بالله ويستلزم ايضا كون الكعبة على الصورة
المستلزمة لجامعيتها وقد اعترف بانه لا جامعية الا للانسان الكامل وهو الكلام الحق فلا يكون غيره مخلوقا
على الصورة فلا يكون شيئا من الكائنات غير الانسان الكامل مظهرا للتعين الاول فلا تكون حقيقة الكعبة
مسجودة للحقيقة المحمدية من حيث الامداد والاستمداد واما من حيث العبودية وامر الله تعالى بذلك فلا يستلزم ذلك
ايضا ولم يقع الامر الا بالسجود الى صورة البيت لا الى حقيقته وقد صلى النبي صلى الله عليه وآله وسلم ستة عشر
شهرا نحو بيت المقدس وصلى في نافلة السفر الى حيث توجهت به راحلته والحال انه ليس لبيت المقدس ولا لما
توجه اليه من اجزاء الارض فضيلة على الصورة المحمدية قطعا وبالاتفاق فالمسجودية اليها لو استلزمت الافضلية
لاستلزمت جامعية المستلزمة لكون المتوجه اليها مستحقة للخلافة على الصورة واللازم باطل فالملزوم
مثله **اقول** هذا الكلام كله من قبيل بناء الفاسد على الفاسد فان بناءه على عدم فهم معنى حقيقة الكعبة
وقد مر معناها المصطلح عند المجدد رحمه الله فتذكر والعجب ان المجدد رح يتكلم في حقيقة الكعبة المصطلحة والبرزنجي
يعترض بالكعبة المعروفة واين هذا من ذاك فالاعتراض يرد على وجه كلامه لا على اصطلاح المجدد رح ولما
كان كلامه في حقيقة الكعبة فكيف يلزم هدم الشريعة والذهاب الى مذهب الباطنية ولا يرد عليه باختصاص الكعبة

بالانسان وہذا ظاہر جدا لما ذکرنا قال ثم نقول ما معنی مجدد الالف الثانی وہل بقی من مدۃ ہذہ الامۃ الف ثان حتی یکون مجددہ الیس قد اجمع العلماء وذکرہ الحافظ السیوطی فی رسالۃ الکشف ان ما بعد الالف لا یبلغ خمس مائۃ سنۃ وان القیمۃ تقوم فی اربع مائۃ وشیٔ وقد بینا ذلک فی کتابنا الاشاعۃ فی اشراط الساعۃ اتم بیان وقال بعض اتباعہ فی توجیہ ہذا القول ذکر الحسین بن معین الدین المیبذی ان الصوفیۃ یقولون کل زمان نوبۃ ظہور سلطنۃ اسم فاذا انقضت نوبۃ الہیئۃ وقد وصل نوبتہا سلطنۃ الی اسم آخر وہو المشار الیہ بقولہ کل یوم ہو فی شان وان یوما عند ربک کالف سنۃ مما تعدون ولہذا انبعث اکثر اولو العزم علی راس الف سنۃ من مضی من قبلہ انتہی بحروفہ وکانہ اخذہ من قول شیخہ ان بعد کل الف تغییر الملل فنقول ہذا اثبات لما فہمناہ فان انقضاء نوبۃ سلطنۃ الاسم ابطال لحکمہ ومحمد صلعم حکمہ وشرعہ باق الی یوم القیمۃ فیدل علی عدم انقضاء حکم ہذا الاسم الذی ہو مظہرہ فاذا لم یبطل حکم لم یحتج الی مجدد آخر فان قلت لم لا یجوز ان یکون بطل حکمہ منفردا ولکن ظہر اسم آخر معہ ہو احمد ہذا انصار الحکم مشترکا کما قال فی بعض مکاتیبہ انہ شریک محمد صلی اللہ علیہ وسلم فی دولتہ الخاصۃ یعنی ختم النبوۃ وانہ خلق من طینتہ قلنا قد ذکرتم ان الکل اسم الف سنۃ لا زائد ولا ناقص فلا یجوز المشارکۃ فی الالف بین الاسمین وایضا فان بعد مضی الالف من البعثۃ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم الی زوال الدنیا لم یبق الا اربع مائۃ وشیٔ فلا یکون تمام حصۃ اسم فیجب ان یضم الیہ تمام الالف من البرزخ ویلزم ان تکون القیمۃ لا تقوم علی امۃ محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ومن ضروریات الدین انہ صلی اللہ علیہ وسلم نبی الساعۃ وانہا علی امتہ تقوم وانہ خاتم النبیین لا نبی بعدہ واذ قد حکمتم بمقتضی ما نقلتم عن المیبذی واثبتم التجدید بعد الالف فقد لزمکم الاعتراف بما فہمناہ اذ التجدید المتعلق بالالف بہذا المعنی ہو ابطال نبوۃ وشرع واحداث الاخری والا کان کفاہ ان یسمی نفسہ مجدد المائۃ الحادی عشرۃ اذ تجدید المائۃ لا یستلزم ذلک فقد قال صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ان اللہ تعالی یبعث فی ہذہ الامۃ علی راس کل مائۃ من یجدد لہا امر دینہا فاشار بقولہ ہذہ الامۃ وبقولہ یجدد لہا الی ان ہذا التجدید للشیٔ مؤید للدین ومقولہ بخلاف التجدید الالفی فانہ ابطال الدین ورفع لہ فانظر الفرق بین التجدیدین فان قولکم مجدد الالف الثانی مع کونہ کذبا اذ لا الف ثان وکونہ مخالفا للشرع اذ لم یرد بہ الشرع فیہ ایہام لبطلان شرعہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وفی ضمن ذلک دعوی نقض الجبال عند العارف بالمعانی علی ان الالوف المذکورۃ لیست قمریۃ بل شمسیۃ ولا یلزم توافقہما بل لا یتوافقان ولو سلم فالنبی صلی اللہ علیہ وسلم لم یبعث فی راس الالف السابع بل بعث فی اواخر الالف السادس کما ہو مصرح بہ فی الاحادیث وان اول البعثۃ لیس اول الہجرۃ ولا وقت ارتحالہ وعلی ہذا فالنبی صلی اللہ علیہ وسلم اخذ من الالف قدر ما یکون راس الالف الخمس عند خروج المہدی فانہ احق بوصف التجدید وقد ذکرنا فی رسالتنا اشارۃ البراس ان شروط المجدد

المنى ليست موجودة فى هذا الرجل ولا يصلح ان يكون مجددا اصلا وبالجملة فهذا لغو ما كان ينبغى ان نشتغل بجوابه لكن اخرج الامر الى ذكره **اقول** ههنا ابحاث **البحث الاول** ان علم الساعة من المغيبات التى لا يعلمها الا هو سبحانه تعالى فالقول بانها تقوم فى سنة كذا امر عسير جدا فانه لم ينقل من الشارع تصريح بانها تقوم فى سنة كذا والمظنونات لا تفيد اليقين وما قال السيوطى فى رسالة الكشف يكذبه ما قاله البرزنجى فى الاشاعة وانا ابين بطلان قول البرزنجى ان شاء الله تعالى فاعلم انه قال البرزنجى فى الاشاعة قال الامام الحافظ الحجة جلال الدين بن عبد الرحمن السيوطى فى رسالته المسماة بالكشف فى مجاوزة هذه الامة عن الالف الذى دلت عليه الآثار ان مدة هذه الامة تزيد على الف سنة ولا تبلغ الزيادة عليها خمس مائة سنة وذلك لانه ورد من طرق ان مدة الدنيا اى من لدن آدم عليه السلام الى قيام الساعة سبعة آلاف سنة وان النبى صلى الله عليه وسلم بعث فى آخر الالف السادس قال وورد ان الدجال يخرج على راس مائة سنة وينزل عيسى عليه السلام فيقتله فيمكث فى الارض اربعين سنة وان الناس يمكثون بعد طلوع الشمس من مغربها مائة وعشرين سنة وان بين النفختين اربعين سنة فهذه مائة سنة لابد منها قال ولا يمكن ان تكون المدة الفا وخمس مائة سنة اصلا ثم ساق بسنده الاحاديث الدالة على ما ذكره مستوفيا لطرقه اقول الذى فهم مما مر من الاحاديث التى ذكرناها فى القسم الثالث ان المهدى يمكث فى الارض اربعين سنة وان عيسى يمكث بعد الدجال اربعين سنة كما رواه الحاكم فى المستدرك عن ابن مسعود رضى الله تعالى عنه ان عيسى ينزل فيقتل الدجال فيتمتعون اربعين سنة لا يموت احد ولا يمرض احد ويقول الرجل لغنمه ولدابته اذهبوا فارعوا وتمر الماشية بين الزرعين لا تاكل منه سنبلة والحيات والعقارب لا تؤذى احدا والسبع على ابواب الدور ويأخذ الرجل المد من القمح فيبذره بلا حرث فيجئ منه سبع مائة مد الحديث فانه ظاهر فى ان الاربعين بعد الدجال وان بعد عيسى يتولى امرهم القحطانى يتولى احدى وعشرين سنة ولنفرض بقيتهم الى طلوع الشمس من المغرب عشرين سنة ايضا ان لم تكن اكثر فهذه مائة وعشرون سنة ومر ان الدجال يمكث اربعين سنة فان لم يكن سنتين فلا اقل من مقدار سنتين لان ايامه طوال وان بعد طلوع الشمس من مغربها يمكث الناس مائة وعشرون سنة وفى رواية ان الشرار بعد الخيار عشرون ومائة سنة ومر ايضا ان المؤمنين يتمتعون بعد طلوعها اربعين سنة ثم يشرع فيهم الموت فهذه ثلث مائة وعشرون سنة وقد مضى بعد الالف قريب من ثمانين فهذه اربع مائة والى تمام هذه المائة تبلغ اربع مائة وثلثين وقد مر عن السيوطى انه لا تبلغ خمس مائة بل اخذ بعضهم من قوله تعالى فهل ينظرون الا الساعة ان تاتيهم بغتة وقوله تعالى ولا تاتيكم الا بغتة ان الساعة تقوم سنة سبع بعد اربع مائة فان عدد حروف بغتة الف واربع مائة وسبع والعلم عند الله تعالى فيحتمل خروج المهدى على راس هذه المائة احتمالا قويا قبل المائة

اذ الدجال يخرج في خلافته وهو كما مر يخرج على راس المائة ويحتمل ان يتاخر المائة الثانية ولا يفوتها قطعاً واذا
تاخر فلابد ان يبعث الله على راس هذه المائة من يحيى للامة امر دينها كما ورد في حديث مشهور قال الحافظ السيوطي
في منظومته شعر وبشر ما في ذلك ان تمضي المائة ÷ وهو على حبوبة بين الفئة ÷ يشار بالعلم الى مقامه ÷ وينصر
السنة في كلامه ÷ وان يكون في حديث قد روى ÷ من اهل بيت المصطفى وهو قوى ÷ ويرجح الاحتمال الثاني
ما اخرج نعيم بن حماد عن محمد بن الحنفية رضي الله عنه قال يقوم المهدي سنة مائتين واخرج عن جعفر الصادق
قال يقوم المهدي سنة مائتين واخرج ايضاً عن ابي قبيل رضي الله عنه قال اجتماع الناس على المهدي سنة
اربع ومائتين تنبيه وجه الجمع بين الروايات ان كمال ظهوره وذلك انما يكون بعد فتح القسطنطنية وذلك
يكون سنة مائتين ويجمع عليه الناس اجمعون سنة اربع ومائتين وذلك بعد فتح الرومية والقاطع وهذا
لا ينافي خروج الدجال على راس مائة لانه اما باعتبار اول خروجه بالمشرق او ادعائه الخلافة او لان الاربع
والخمس بل والعشر من اول المائة يعد من راس المائة عرفا وعلى هذا فيكون خروج المهدي لسبع او تسع او
بثلاثين او باربعين قبل المائة لا يخرجه عن كونه يخرجه على راس المائة وكذلك تاخر مدته عن راس المائة
وهذه كلها مظنونات وردت باخبار الاحاد بعضها صحاح وبعضها حسان وبعضها ضعاف مع شواهد وبعضها
بغير شواهد وغاية ما ثبت بالاخبار الصحيحة الصريحة الكثيرة الشهيرة التي بلغت التواتر المعنوي وجود الآيات العظام
التي منها بل اولها خروج المهدي وانه ياتي في آخر الزمان من ولد فاطمة يملأ الارض عدلاً كما ملئت ظلماً و
جوراً وانه يقاتل الروم في الملحمة ويفتح القسطنطنية ويخرج الدجال في زمنه وينزل عيسى ويصلي خلفه و
ما سوى ذلك كله امور مظنونة او مشكوكة انتهى فيظهر من هذه العبارة ان ما قال السيوطي في الكشف ان
قيام الساعة لا يتجاوز على الف وخمسمائة سنة لا يستقيم لانه كان وفات السيوطي في سنة ٩١١ وقد حاسب
السيوطي من زمانه والآن سنة ١٣٠١ من الهجرة النبوية على صاحبها الصلوة والتحية فقد شرع في سنة اربع
مائة بعد الالف وما ظهر علامة من علامات الساعة والكان يقوم المهدي عليه السلام في سنة مائتين فاين
عليه السلام وقد شرع في اربعمائة سنة مع انه قيل ان اجتماع الناس على المهدي سنة اربع ومائتين
فلما ما ظهر مهدي كي عليه السلام ما وقع الاجتماع وما قيل ان كمال ظهوره يكون بعد فتح قسطنطنية يكون سنة مائتين
فيجمع عليه الناس اجمعون سنة اربع ومائتين يكذبه الوجدان فبحمد الله وقوته ان قسطنطنية تحت حكومة الاسلام
في هذا الزمان والسلطان عبد الحميد خان نصره الله على اعدائه صاحب الافواج القاهرة والسلطنة الزاهرة
وعساكره البرية والبحرية سبع مائة الاف بل ازيد منها وقوتها تقتضي ان لا تغلب عليه اعدائه مدة مديدة وان
كان تزول قوته فظاهر الحال يقتضي ان يبقى قوته في سنة اربعمائة بل مزيدة لانه ما يشاهد فيه ومن فعلي

تقدير كل الاحوال تقوم الساعة بعد الف وسبع مائة والله اعلم بحقيقة فيكون قيام الساعة بعد مضي اكثر ازمنة الالف
الثاني وللاكثر حكم الكل واخذ حساب لغتبة بحساب الجمل امر ذهني لا شرعي اباه احوال الزمان وامور الساعة توقيفية
لا يذعن بالامور التخيلية الذهنية التي من شعار الشعراء البحث الثاني لما كانت الشريعة المحمدية صلعم باقية
الى يوم القيامة فاقتضت الحكمة الالهية المجدد ليجدد امور الدين ومهماته والعجب انه تصور مجدد الالف ابطال النبوة
فلما كان مجدد الالف مبطل النبوة فيكون مجدد المائة ايضا مبطل النبوة وكون المجدد للالف امر كشفيا الهاميا
يتعلق لارباب هذه المعاملة وكل من كان عارفا لعلاماته ومدركا لاناره يقبل آثار اهل الله تعالى ورود موارد الفيوض
والبركات في خدماتهم وكل من كان جاهلا لاحوالهم لا يدرك اسرارهم ولا يقبل اقوالهم ولا يتحصل فيضانهم وبركتهم
قال المجدد رح في المكتوب الرابع من المجلد الثاني بما تعريبه انه يكون على راس كل مائة من مجدد فشتان بين مجدد
المائة والالف فكما بين المائة والالف فرق فكذا بين المجددين والمجدد من يصل الفيوض والبركات منه الى الامة
وان كانوا الاقطاب والاوتاد انتهى فهذا امر كشفي لا يخالف العرف والشرع اما العرف فبانه فرق بين المائة
والالف فيكون بين مجدد المائة والالف فرقا ويكون مجدد الالف اقوى واعلى رتبة ليصل فيوضه الى منتهى
الالف بخلاف مجدد المائة فانه يكفي فيه قوة ليجدد امر الدين الى منتهى المائة اما الشرع فبان الكل قد يكون
مجموعيا وقد يكون افراديا فان كان المراد من كل المائة كلا افراديا يجوز وجود المجدد لكل المائة وان كان المراد
من الكل كلا مجموعيا يراد به الالف لجواز ان يكون مجموع المائة والعشر الفا وان القول بالالوف الشمسية والقمرية
سخيف لا عبرة فيه ولما كانت الشريعة المحمدية باعتبار حساب الشهور القمرية فالمعتبر هو الحساب القمري لا الشمسي
روى الواقدي كان بين آدم ونوح عليهما السلام عشر قرون والقرن مائة سنة وبين نوح وابراهيم عليهما السلام
عشر قرن وبين ابراهيم وموسى عشر قرن قال عبد الوهاب الشعراني في لطائف المنن والاخلاق في بيان
وجوب التحدث بنعمة الله على الاطلاق ان الدعاة الى طريق الله من الامة على اقدام الرسل فكما كان
كل رسول ياتي بعد فترة ناسخا الشرع من قبله او مويدا له فكذلك طائفة الدعاة الى الله تعالى من الاولياء
وعلى هذا القدم جماعة من اهل عصرنا بحمد الله تعالى احيوا الدين واقاموا معالمه وان لم يسمع لهم كالشيخ سليمان الخضيري
وسيدي محمد البكري والشيخ نجم الدين الغيطي والشيخ شمس الدين الخطيب الشربيني والشيخ زين الجزيري والشيخ
نور الدين الطندتائي والشيخ سراج الدين الحانوتي والشيخ بدر الدين الشهادي والشيخ شمس الدين البرهتوشي
فهولاء من اعظم الذابين عن الدين في عصرنا هذا فيهم الخير والبركة والعلم فالله تعالى ينفعنا ببركاتهم فلو ان
الامة كلها اجتمعت عليهم واطاعوهم لهدوهم باذن الله تعالى الى الصراط المستقيم لكثرة ما اعطاهم الله تعالى من العلوم
والاسرار والسياسات رضي الله تعالى عنهم وفسح في اجلهم الاسلام والمسلمين وايضاح ما قلنا ومن الفقرات الحاصلة

بين كل داع وداع من الاولياء انه لما مات الائمة المجتهدون حدث بعدهم اهواء وبدع وحجب على القلوب حتى صار الناس كانهم في فترة بالنسبة الى ما سلف فاتى الله تعالى بالمشايخ المذكورين في رسالة القشيري فاحيوا معالم الطريق واظهروا ما اندرس فيها كالسري والجنيد وابي سليمان الداراني واشباههم رضي الله تعالى عنهم من كمل العارفين والعلماء العاملين الذين كانوا في عصرهم فلما ماتوا وقعت الفترة مرة حتى اتى الله تعالى بالطبقة الثانية كالشيخ عبد القادر الجيلي والشيخ احمد بن الرفاعي والشيخ ابي مدين المغربي والشيخ ابي عبد الله القرشي وابي يعزى وابي النجار واضرابهم رضي الله تعالى عنهم فلما ماتوا حصلت الفترة العظيمة حتى اتى الله تعالى بالسادة الشاذلية والرفاعية رضي الله تعالى عنهم اجمعين واول الطبقة ابو الحسن بن الصباغ وابو الحسن الحضري وابو الفتح الواسطي وكانت سلسلة القوم وانقطعت من مصر حتى جاء سيدي يوسف العجمي رحمه الله تعالى فتسلسلت منه الطريق في مصر وقراها الى عصرنا هذا فكانت الفترة الحاصلة بعد هؤلاء في الديار المصرية انما هي بعد موت سيدي علي المرصفي والشيخ محمد الشناوي والشيخ تاج الدين الذاكر والشيخ ابي السعود الجارحي واضرابهم رحمهم الله اجمعين فاتى الله تعالى بعدهم بالجماعة الذين تقدمنا بهم فاحيوا الدين والطريقة بعد موت هؤلاء فالحمد لله الذي جعلنا منهم فيعلم ان الفترة موجودة برهة من الزمان بعد كل داع الى الله تعالى حتى يظهر من يظهره الله بعده هذا مع استمرار وجود الاولياء اصحاب الدوائر الكبرى من القطب والاقطاب والاوتاد والابدال والاعمين وادنى الامر اذ لو خلا الوجود من هؤلاء لخرب الوجود كله دفعة واحدة حتى ان الوقت الذي تقوم فيه القيامة لا يكون فيه احد يقول الله الله ثم انه لما كانت الاصنام تعبد بين فترات الرسل عليهم الصلوة والسلام وترفض فيها الشرائع وترتكب فيها المحارم ويستحلون الدماء ويحكمون بالهوى ويتبعون الشيطان ويزعمون مع ذلك انهم ما عبدوا الاصنام الا ليقربوهم الى الله زلفى فكذلك الحكم في فترات الاولياء فانها مقابلة لفترات الرسل عليهم الصلوة والسلام بل ربما يقع في فترات الاولياء ما هو افحش من عبادة الاصنام فان عبادها ما تقولوا فظ الالٰه وانما قالوا ما نعبدهم الا ليقربونا الى الله زلفى على زعمهم واهل فترات الاولياء قد استحكم في غالبهم الضلال والفساد واستوى على خيالهم وطبائعهم المحال حتى عكسوا الاحوال في الافعال والاقوال وحكموا على المستحيل بالواجب وبالعكس والحقوا الموجود بالمعدوم والحادث بالقديم وبعضهم راى ان كل شيء في الموجود هو الاله وان عين هذا الوجود الحادث هي عين الله من الجماد والنبات والعقارب والحيات والجان والانسان والملك والشيطان ويجعلون الخالق هو عين المخلوق من خسيس ونفيس وذيب ومرجوم وملعون ورئيس ومرؤس حتى الاباليس وهذا كلام لا يرضاه اهل الجنون ولا من كان في جبهة مجنون وقد نقلت هذه الامور في زمننا هذا عن جماعة بالصعيد فيعتقدون هذه الامور فيما بينهم وبين اصحابهم

من الملاحدة وينكرون ذلك في الظاهر خوف القتل بل الذي اقوله ان ابليس نفسه لو ظهر ونسب اليه هذا
المعتقد لتبرأ منه واستحيى من الله تعالى وان كان هو الذي يلقي الى نفوسهم ذلك وقد حكيت لسيدي علي الخواص
بعض صفات هؤلاء فقال هؤلاء زنادقة وهم اخس الطوائف لانهم لا يرون حسابا ولا عقابا ولا جنة ولا نارا ولا حلالا
ولا حراما ولا آخرة ولا لهم دين يرجعون اليه ولا معتقد يجتمعون عليه وهم اخس من ان يذكروا الا انهم خالفوا المعقولات
والمنقولات والمعاني وسائر الاديان التي جاءت بها الرسل عن الله تعالى ولا نعلم احدا من طوائف الكفار
اعتقد اعتقاد هؤلاء فان طائفة من النصارى قالت المسيح ابن الله وكفرهم القوم الآخرون وطائفة من اليهود
قالت العزير ابن الله وكفرهم القوم الآخرون فلم يجعلوا الوجود عين الله تعالى وقد اشبع الشيخ الكامل الراسخ
الشيخ محي الدين العربي رضي الله تعالى عنه الكلام في الرد على اهل الحلول والاتحاد ومن كلامه رضي الله تعالى
ما قال بالاتحاد الا اهل الالحاد وما قال بالحلول الا من دينه معلول وقد بسطنا لقوله رضي الله تعالى عنه
في كتابنا المسمى باليواقيت والجواهر في بيان عقائد الاكابر ونقلت ذلك من النسخة المقابلة على خطه
ودون التي دس فيها الاعداء والحسدة ما دسوا ولعل الشيطان انما دس لهؤلاء الاعداء بدس العقائد الزائغة
في كتب الشيخ ليوقع فيها من اراد الله اضلاله من جهلة المتصوفة فان الشيخ محي الدين كان من اكابر الاولياء
الراسخين فربما دل لهم ابليس ان ما في كتبه ليس مدسوسا عليه وانما ذلك كان اعتقاده ويكفيكم في الدليل
اتباع هذا الرجل الجليل فعظمه في اعينهم حتى لا يتوقفوا في اعتقاده ما يجدونه في كتبه من المدسوس ومن كلامه
رضي الله تعالى عنه في الفتوحات المكية من اراد ان لا يضل فلا يرمي ميزان ظاهر الشريعة من يده طرفة
عين وليعتمد ما عليه الائمة المجتهدون ومقلدوهم ويرفض ما عداه انتهى فانظر يا اخي في هذا الكلام المحشو بالنور بعقلك
السليم تجد الشيخ بريا من سوء المعتقد الذي تشبث به هؤلاء الجهلة وكان اخي الشيخ افضل الدين رحمه الله تعالى
يقول لو كنت حاكما لضربت عنق كل من قال لا موجود الا الله ونحو ذلك من الالفاظ لانه لم يأت بذلك شريعة
واعلم الناس بالحقائق ارباب الاذواق والمكاشفات والمعارف والمخاطبات وذوو البصائر والكرامات وخرق العادات
ولم ينقل لنا عن احد منهم انه كان يعتقد قط خلاف ما جاءت به الرسل بل لو اعتقد احد منهم خلاف ما جاءت به الرسل
ما وقع لاحد منهم كرامة ولا خرق عادة وانما الكرامات لاهل السنة والجماعة واطال في ذلك رحمه الله تعالى في رسالة
فاياك يا اخي ومخالطة اهل البدع الا بقصد هدايتهم الى طريق الحق والله يرشدك والحمد لله رب العالمين انتهى
ما قال في هذا الكلام فانه يثبت المجددية للالف ويدفع جميع الخدشات الواردة في هذا المقام والشعراني
امام تعطرت بفوائح مدائحه اسفار الكبار واطبقت على اكرامه وتبجيله وتفخيمه وتعظيمه كلمة الاخيار فابان الحق
للناقد البصير واوضح الصدق للمتدرب الخبير واستاصل بنيان كل تحرير وتقرير وهدم اساس كل صغير وكبير

ولله على ذلك تدبير وما حكى انكار وجود شرط المجدد عن اضائة النبراس فهو من وساوس الخناس الذي
يوسوس في صدور الناس ٥ ولو ولدت قفيرة جرو كلب تسب بذلك الجرو الكلابا وما رأيت ضياء
النبراس الى الآن واظن انها على ديدن تحريرات البرزنجي مشحونة بالسب والبهتان ٥ ومن ذا الذي
ينجو من الناس سالما وللناس قال بالظنون وقيل اعوذ بالله من جهد الحقود وحسد الحسود من العنود ٥
حسدوا الفتى اذ لم ينالوا سعيه فالقوم اعداء له وخصوم كيف وان المجدد رح عابد زاهد بل مشكوة نوره تعلق قلبه
بالمساجد فاضاء به مصابيح الانوار وذاته مشكوة العلوم والاسرار ولكل عصر يوشع يرد شمس الفضل بعد الافول
ويشرق شمس العصر على القصور والطلول فبالمجدد يحيى الدين وينقطع اعناق المبتدعين وشتان بين المجدد والنبي
المشرع المجدد **قال** واما ما ذكره في المكتوب التاسع والمائتين جوابا عن السؤال المذكور فلا جواب فيه ايضا لانه
قال ما محصله ينبغي ان تعلم ان حقيقة كل شيء عبارة عن التعين الوجوبي لذلك الشيء وهو اسم من الاسماء الالهية
كالعليم والقدير والمريد والمتكلم وذلك الاسم رب ذلك الشخص ومبدء الفيوض الوجودية له وتوابعها الى ان قال
فاذا تمهد هذا فنقول ان محمدا صلى الله عليه وآله وسلم مركب من عالم الخلق والامر والاسم الالهي الذي هو ربه
شأن العليم والذي يربي عالم امره هو المعنى الذي صار مبدءا لذلك الشأن وحقيقة الكعبة ايضا ذلك المعنى واذا
كانت حقائق الاشياء الاسماء الالهية وحقيقة الكعبة فوق تلك الاسماء كانت متبوعة لحقائق الاشياء فلزم
ان تكون مسجودة للمحمدية انتهى الغرض منه وانما قلنا انه لا جواب فيه اذ ليس فيه نفي افضلية الكعبة على الصورة
المحمدية بل فيه اثبات متبوعيتها للحقائق وهو اثبات لافضليتها **اقول** هذا اخسر من قلاحة لان البرزنجي ما فهم
عبارة المكتوب وقد خلط في التعريب بالمكذوب فاعلم اسعدني الله تعالى واياك للسلوك في الصراط السوي
والورود على المنهل الروي انه افاد المجدد رح في رسالة المبدء والمعاد ان بعد مضي الف سنة وبضع سنين
من رحلته سيدنا صلعم يجيء زمان يعرج فيه الحقيقة المحمدية من مقامها وتتحد بحقيقة الكعبة وتسمى حقيقة احمدية وتصير
مظهر ذات الاحد جل سلطانه وتتحققان باسمائهما وتخلو المقام السابق عن الحقيقة المحمدية الى ان ينزل عيسى
عليه السلام ويعمل بالشريعة المحمدية عليهم الصلوة والتسليمات فتعرج الحقيقة المحمدية عن مقامها وتستقر بمقام
الحقيقة المحمدية كان خاليا فاعلم ان حقيقة الشخص عبارة عن التعين الوجوبي الذي التعين الامكاني له ظل
ذلك التعين وهو اسم من اسماء الله تعالى جل شانه كالعليم والقدير والمريد والمتكلم وامثالها وهو ربه ومبدء
فيوضه الوجودي وتوابعه الوجودي ولذلك الاسم بالنسبة الى ذاته تعالى مراتب شتى وهو يطلق عليه في مرتبة
شان الصفة وفي مرتبة الشان وشتان بين الصفة والشان على ما فصله المجدد رح في موضع آخر والشان
مجرد اعتبار به مبدء وجود اعتباري وفوقية هذا الاعتبار باعتبار ايضا لكن القوة البشرية عاجزة عن ضبطه المجدد

قد ارتقى اليه لكن فوقه ليس الا الاستهلاك والاضمحلال وفوق كل ذي علم عليم ؎ هنيئا لارباب النعيم
نعيمها ۞ وللعاشق المسكين ما يتجرع ۞ وتفاضل شتى بين اقدام اولياء الله باعتبار طي هذه المراتب فهو على
تفاوت الاستعداد والقابليات والواصلون الى الاسم قليلون من الاولياء فان اكثرهم واصلون الى
ظل من ظلال ذلك الاسم بعد ان عرجوا من المراتب الامكانية باسرها بطريق السلوك والسير التفصيلي
وقد تيوهم الوصول الى ذلك الاسم في طريق الجذبة الصرفة ايضا لكنه غير معتبر ولا يعتد به والذين عرجوا من
ذلك الاسم وقطعوا مراتبه المتفاوتة قلت اوكثرت فهؤلاء اقل قليل منهم محققة الشي كما يطلق على التعين
الوجوبي كذلك يطلق على التعين الامكاني اذا القيت هذه المقدمات في روعك فاعلم ان محمدا صلى الله عليه وسلم
في كون كائنة الانام مركب من عالم الخلق وعالم الامر ورب عالم خلقه شان العليم ورب عالم امره ومبدئه فالحقيقة
المحمدية عبارة عن شان العليم والحقيقة الاحمدية كناية عن مبدئه وهي حقيقة الكعبة فنبوته صلى الله عليه وسلم
قبل خلق آدم عليه السلام باعتبار الحقيقة الاحمدية قال النبي صلى الله عليه وسلم كنت نبيا وآدم بين الماء
والطين ونبوته بعد النشاء العنصري ليس باعتبار الحقيقة المحمدية بل باعتبار الحقيقتين فربهما الشان ومبدئه ولذا تم
وكمل باعتبار السابق لان في الاول دعوته مخصوص لعالم الامر وتربيته مقصور بالروحانيات وفي الثاني
شامل للخلق والامر وتربيته مشتمل بالاجساد والارواح غاية ما في الباب ان النشاء العنصري غالب فيه
على النشاء الملكي لمناسبة الافادة والاستفادة قال الله تعالى قل انما انا بشر مثلكم يوحى الي فبعد ارتحاله
صلى الله عليه وسلم غلب عليه جانب الروحانية وانتقص المناسبة البشرية فبعد مرور الف سنة غلبة الروحانية
لون جانب البشرية بلونه وانصبغ عالم الخلق بعالم الامر فعرج الحقيقة المحمدية والتحق بالحقيقة الاحمدية والمراد
منهما في هذا المقام التعين الامكاني للخلق والامر له صلى الله عليه وآله وسلم لا التعين الوجوبي الذي التعين
الامكاني ظل له لان عروج التعين الوجوبي لا معنى له ولا يعقل اتحاد التعين الامكاني بالتعين الوجودي فظهر
من هذا التحقيق ان حقيقة الكعبة بعينها الحقيقة الاحمدية والحقيقة المحمدية ظل لها فتكون مسجودة للحقيقة المحمدية فاتضح
ما افاد في رسالة المبدء والمعاد انتهى ملخصا فما قال البرزنجي انه ليس فيه نفي افضلية الكعبة على الصورة المحمدية الخ
كله هذيان او محمول على عدم فهم المعنى المراد والله الهادي الى الطريق السداد **قال** لا يقال ان حاصل الجواب
ان مبدء عالم امره متبوع لعالم خلقه فلا تفضيل للكعبة لانا نقول صورة الكعبة هي التي يطوف بها الطائفون
بمقتضى الامر وهي ليست صورة روح النبي صلى الله عليه وآله وسلم والمسجود نحوها هي الكعبة لا روح النبي
صلى الله عليه وسلم فكون مبدء روحه متبوعا لمبدء جسده لا دخل له في الجواب **اقول** كله هذيان فانه لا بحث
في تفضيل الكعبة بل البحث في حقيقة الكعبة وصورة الكعبة التي تطوف بها الطائفون بمقتضى الامر ان لم يكن

روح النبي صلى الله عليه وسلم فلا باس بها بل صورة الكعبة ليست صورة روح النبي صلى الله عليه وآله وسلم في الحقيقة والشيء المسجود اليها الكعبة لا روح النبي صلى الله عليه وسلم فلا حرج فيها وما قال احد بهذا القول وان كون مسجود روحه متبوعا لمسجود جسده كما لا دخل له في الجواب لا دخل له في الدخل بل لا معنى له فانه ما قال احد ان مسجود روحه متبوع لمسجود جسده فهذا التقرير مضحكة الثكلى **قال** ثم قال سوال ان قيل الكعبة تطوف باولياء الله تعالى عن هذه الامة وتلتمس بركاتهم فاذا كانت حقيقتها فوق الحقيقة المحمدية فما وجه جواز هذا المعنى فاجاب بان الحقيقة المحمدية نهاية مقامات نزول محمد من اوج التنزيه والتقديس وحقيقة الكعبة نهاية عروج الكعبة فالدرجة الاولى لعروج الحقيقة المحمدية الى التنزيه والتقديس هي حقيقة الكعبة ونهاية عروجاتها لا يطلع عليها غير الحق سبحانه تعالى ولما كان لكمل اولياء امته نصيب تام من عروجاته لم يبعد ان تلتمس الكعبة من بركات هولاء الاكابر لما تضح الجواب من العبارة الاخرى في الرسالة وهي كما ان صورة الكعبة مسجودة لصورة الاشياء كذلك حقيقتها مسجودة لحقائق الاشياء لما علم من ان الحقيقة الكعبة متبوعة للحقائق انتهى الغرض منه وهذا صريح من ان المراد بصورة الكعبة صورة البيت الحرام المبني بالطين والحجر ودليل على ان حقيقتها ليست الحقيقة الاحمدية بعينها لان صورة الاحمدية عبارة عن عالم الامر من محمد صلى الله عليه وسلم عنده والطواف بالبيت الحرام لا بروح النبي صلى الله عليه وآله وسلم وكذا روحه ليس هو الطائف بكمل الاولياء لالتماس بركاتهم بل الاولياء يلتمسون من بركاته صلى الله عليه وسلم بل الانبياء كلهم من رسل الله يلتمس غرفا من اليم فلم يحصل من هذا الكلام الجواب عن السوال اذ ليس فيه نفي تفضيل صورة الكعبة على صورة محمد صلى الله عليه وسلم ولا نفي تفضيل حقيقتها على حقيقته بل مقتضى كون حقيقتها متبوعة للحقائق تفضيلها صورة ومعنى ومع ذلك ففي كلامه التهافت والتناقض حيث لا يستقر كلامه على معنى واحد في بيان المراد بالحقيقة ولا بالصورة فتارة يقول حقيقة الكعبة اسم الله وتارة يقول الحقيقة الاحمدية وتارة يقول فوق الحقائق وتارة يقول اعلى عروجاتها او ادنى عروجات الحقيقة المحمدية وتارة يقول ما يلزم منه ان صورة الكعبة هي هذه وتارة يقول شيء في لون الحقائق الامرية واعجوبة يعجز العقل عن تشخيصها وكل هذا يدل على انه ليس على بصيرة في امره **اقول** كله لغو لا طائل تحته فان البرزنجي قد ترك العبارة التي افادها المجدد التي تدفع الايرادات كما تركوا وانتم سكارى وقالوا لا تقربوا الصلوة فانه افاد في حل العبارة ان حقائق الاشياء عبارة عن الاسماء الالهية جل سلطانه وهي مبادي فيوض وجودهم وتوابعه (اي المجدد رح) وحقيقة الكعبة فوقها فتكون حقيقة الكعبة متبوعة لحقائق الاشياء نعم ان سائر كمل الاولياء فوق حقيقة الكعبة فيلتمس الكعبة من بركاتهم انتهى فحل منه الاشكال الذي قد ذكره وليس فيه اشارة فضلا عن الصراحة بان المراد من صورة الكعبة صورة البيت الحرام المبني بالطين والحجر وليس فيه (اي البرزنجي) دليل على ان حقيقتها ليست الحقيقة المحمدية (فيما افاد المجدد رح) فالدليل الذي ذكر من

فبسبيل الهذيان فلا يلتفت باعادته ورده وما ادعى من التهافت بين مراد الحقيقة والصورة فعجيب جدا فانه
لو قال احد ان زيدا انسان وعمرا انسان وبكرا انسان والانسان يكون كاتبا والانسان يكون ضاحكا
فالقول بالتهافت يكون مضحكة البتة فان حقيقة الكعبة هي الحقيقة المحمدية وهي الحقيقة الاحمدية وهي ذات الله تعالى
وهي فوق الحقائق وعروجاتها لا متناهي فانها يعجز العقل عن تشخيصها وما نقل ان اعلى عروجاتها ادنى عروجات
الحقيقة المحمدية وان صورة الكعبة هي هذه فهو افتراء عليه ع زيادة القول تحكي النقص في العمل ؛ **قال** ثم
ان تصريحه بان حقيقة الكعبة هي المشتمل لعروجها وان كمل الانبياء والاولياء يقع لهم العروج فوق حقائقهم دليل
على ان الحقيقة المحمدية افضل وعلى ان حقيقة الكعبة ليست هي الاحمدية بعينها ولا صورة الكعبة صورتها والا لصح
عروجها فوق حقيقتها كما صح للانبياء **اقول** هذا الفهم مبني على فهمه فانه عروج حقيقة الكعبة والانبياء والاولياء
لا يستلزم ان الحقيقة المحمدية افضل ولا ان حقيقة الكعبة ليست هي الحقيقة الاحمدية بعينها ولا صورة الكعبة
صورتها بل لا يحصل لقوله ولا صورة الكعبة بصورتها وما قال والا لصح عروجها فوق حقيقتها لغوا لا طائل تحته والتحقيق
انه قدم سابقا انه تفاضل شتى بين اقدام اهل الله باعتبار المراتب فلا باس ان سار كمل الاولياء
فوق حقيقة الكعبة فليلتمس الكعبة من بركاتهم فتامل فان فوق حقيقة الكعبة الربانية الصفات الحقيقية
وفوقها الشيون الذاتية وفوقها الذات البحت فان وقع العروج على حقيقة الكعبة فكيف يبعد التماس الكعبة
من بركاتهم **قال** ثم رأينا في الجزء الاول من مكتوبات والده الاوسط قد ذكر عن ابيه انه اثبت التعين (اعني عروة الوثقى خواجه محمد معصوم قدس سره)
الحبي فوق التعين الوجودي في بعض مكاتيبه ومنع الترقي عنه ونقل عنه انه اراد بالتعين الحبي التعين الاول الذي
ليس فوقه الا اللاتعين وانه لا قدم لاحد في اللاتعين وعد من المحالات الترقي عنه ثم نقل عنه انه قال بعد
المعرج به الى حيث قيل السلطان ليس في الدار وانه ظهر له ان هذا المقام مقام حقيقة الكعبة الربانية عرج الى
ما وراءه حتى وصل الى مقام الصفات الحقيقية الزائدة على الذات وهو فوق مقام الصور العلمية للصفات و
وراء صور الصفات الكائنة في مرتبة التعين الوجودي والتعين الحبي ثم عرج الى اصول تلك الصفات
التي هي الشيون الذاتية ثم منها الى الذات البحت المجرد من النسب والاعتبارات انتهى فاثبت بعد
مقام حقيقة الكعبة مقام الصفات الحقيقية ثم مقام اصولها ثم الذات البحت وجعل التعين الحبي المراد به التعين
الاول دون مقام حقيقة الكعبة مع انه منع الترقي عنه كما مر واجاب ولده المذكور عن هذا التناقض بان الترقي
الممنوع الوصول القدمي والمثبت الوصول النظري انتهى ولا يخفى انه لا يحصل منه جواب لانه مصرح
بان التعين الحبي ليس فوقه الا اللاتعين فكيف يصح ان يكون فوقها تعينات الصفات الحقيقية ثم تعينات اصولها
وكل تعين فهو دون اللاتعين وكيف يصح الوصول الشهودي ولا شهود الا المتعين متجلي ولا متعين

حيث لا تعين فلا وصول شهودياً هذا ان اراد بقوله النظر الشهودي وان اراد نظر العقل فهو بمعزل عن ذلك
وان تكن حقيقة الكعبة التي فوق التعين الحبي هي اللاتعين وفوق تعينات اصولها وفوقها الذات البحت لم
يصح ان تكون فوق التعين الحبي الذي هو التعين الاول **اقول** كله لغو لا طائل تحته فاحسن الكلام كلام صحيح
من لسان فصيح في وجه صبيح **فاعلم** ان المراد بالتعين الحبي الحقيقة المحمدية والعروج فوقها لا يمكن الا ان يراد
بالحقيقة ظلها وهي عبارة عن اجمال حضرة العلم وح يشتبه الظل بالاصل ولما تخلص عن الظل فالترقي يكون محالاً
لان فوقه الوجوب كما هو مفصل في المكتوب المائة والثانية والعشرين من المجلد الثالث فظل التعين الحبي يكون
فوقه تعينات الصفات الحقيقية والتعين الحبي نفسه ليس فوقه الا اللاتعين لا يمكن العروج اليه الا بالوصول النظري
لا القدمي والمراد بالنظري الشهودي والتعين للقدمي لا للشهودي فارتفع المنافات وما قال بعده لغو لا طائل
تحته فانها ان تكن حقيقة الكعبة التي فوق التعين الحبي هي اللاتعين وفوق تعينات اصولها وفوقها الذات البحت
فلم لا يصح ان يكون فوق التعين الذي هو التعين الاول قال عروة الوثقى رح فان قيل الحب فرع الوجود اذ الحب
بدون الوجود لا يتصور فكيف يكون الحب اصلاً للوجود قلنا قد سبق ان الحق جل سلطانه موجود بنفسه وصفاته الثمانية
تعالت موجودة بذات الحق ولا مدخل للوجود ولا للوجوب ثمه بل الوجود والوجوب من الاعتبارات المتنزلة
عن تلك الحضرة فاول اعتبار ظهر لايجاد العالم الحب ثم الوجود الذي هو مقدمة الايجاد ولان لتلك المرتبة
المقدسة بدون هذين الاعتبارين غناء ذاتياً عن ايجاد العالم ان الله لغني عن العالمين وان شئت
تفصيل الكلام في هذا المقام وتحقيق المرام على التمام وان تعرف حقيقة مقام الخلة والحب والوجود فعليك
بكلام الامام غوث الانام شيخنا وقبلتنا جزاه الله سبحانه عنا خير الجزاء واعلم ان التعين العلمي الجلي المذكور
سابقاً هو الذي يسميه الشيخ واتباعه قدس اسرارهم بالوحدة والتعين الاول والحقيقة المحمدية ويقولون هو اوسع
التعينات وهو مشهود الكل وهو التجلي الذاتي وله مقام التوحيد الاعلى ومبدأه هو ممد الاعتبارات ومنبع النسب
والاضافات الظاهرة في الوجود والباطنة في عرصة التعقلات والاذهان والمعقول فيه انه وجود مطلق
واحد واجب ويقولون اطلاق اسم الذات على الحق تعالى لا يصدق الا باعتبار هذا التعين وورائه
مرتبة اللاتعين والوجود المطلق فاقول ليت شعري كيف حكموا بكون صفة من صفاته تعيناً للذات المعراة
عن النسب والاضافات بل الاظهر ان يقال ان هذا التعين تعين صفة العلم وظهورها في مرتبة الثانية
والصفة في الحقيقة غير الموصوف ولا ينبغي ان يقال انه تعين الذات بهذه الصفة لان الذات لا تعين
بالصفة وارباب المعقول قالوا في علم الشئ بالوجه ان المعلوم هو الوجه فبالنسبة الى ذات الشئ يتحقق الجهل
وقد تحقق بما تقرر ان هذا التعين حصة من حصص الوجود والتي تميز وتعين في تحصيل الوجود لكنه اجمع الحصص وا

وهو مسبوق بصفة الحيوة والحيوة مسبوق بمرتبتي الوجود الاجمالي والتفصيلي والوجود مسبوق بالخلة والخلة مسبوقة بالحب والحب تعين اول واعتبار اسبق فالتعين العلمي الجملي متنزل عن التعين الاول بستة مراتب وعما فوقه بسبع مراتب ومما ينبغي ان تعلم ان ليس معنى التعين عندنا ان الحق عز وجل تنزل فصار حبا او وجودا بل معنى التعين الصدور لانه اليق بالتنزيه والانسب بلسان الانبياء على جميعهم عموما وعلى خاتمهم خصوصا الصلوة والتسليمات والتحيات والبركات **قال** ثم قال ولده يفهم من بعض عباراته ان حقيقة الكعبة فوق اعتبار الشيون والصفات ويفهم مما سبق من انه عرج من مقام حقيقة الكعبة الى الصفات الزائدة ثم الى اصولها ثم الى الذات خلاف ذلك فاجاب عن هذا التناقض بان المراد من الصفات والشيون التي تكون حقيقة الكعبة فوقها هي الصور العلمية للصفات في مرتبة التعين العلمي التي هي دون حقيقة الكعبة فلا ينافي ان يكون فوقها الصفات الحقيقية ثم قال لاح من هذا البيان السابق ان حقيقة الكعبة الربانية فوق الحقيقة المحمدية لان الحقيقة المحمدية ثابتة من مراتب التعينات وحقيقة الكعبة فوق مراتب التعينات انتهى وهذا جواب تناقض آخر لانه اجاب عن التناقض الاول بان حقيقة الكعبة فوقها تعينات الصفات الحقيقية وفوقها تعينات اصولها ودونها الصور العلمية وههنا قال حقيقة الكعبة فوق مراتب التعينات ثم انه لا جواب فيه عن التناقض الاول من قوله ليس فوق التعين الحبي الا اللاتعين وقوله ان حقيقة الكعبة فوق التعين الحبي **اقول** هذا مبني على عدم فهم المعنى المراد لان الصفات التي حقيقة الكعبة فوقها الصور العلمية للصفات التي هي في مرتبة التعين العلمي فان في اصطلاح القوم مقام الصفات والشيون عبارة عن الصور العلمية التفصيلية كما انهم يقولون ان اجمال هذا المرتبة هي مرتبة الذات وتجليتها تجلي الذات وايضا المراد من الصفات تفصيل مرتبة التعين الوجودي والواجب تعالى موجود بذاته لا بالوجود وكذا الصفات الثمانية موجودة بذاته لا بالوجود بل ليس للوجوب ايضا في هذا المقام دخل بالان للوجود والوجوب اعتبارات وذاته تعالى غني عن الاعتبار فيكون الصفات فوق حقيقة الكعبة فلا تناقض وحقيقة الكعبة هي التعين الحبي كما مر فارتفع الاشتباه بحذافيره اذا القيت جلباب الحمية فقل ما شئت **قال** ثم قال ولده فان قيل انه قال في بعض مكاتيبه ان حقيقة الكعبة عبارة عن ذات الحق الذي سلب عنه الكيف ولم يجد غبار الظلية والظهور اليه سبيلا المستحق للمسجودية والمعبودية ويلزم منه تفوق حقيقة الكعبة على الصفات الحقيقية مطلقا وهو خلاف ما سبق من ان فوقها ليس الا على الصورة العلمية للصفات قلنا اولا من المقرر عند القوم ان مرتبة الاطلاق الذات فوق مراتب التعينات فلهذا عبر عنها بالذات المسلوب عنها الكيف انتهى وانت تعلم ان هذا انما هو توجيه لاطلاق للذات المسلوب عنها الكيف على حقيقة الكعبة لكونها فوق مراتب التعينات عنده واما التناقض بين كونها دون الصفات الحقيقية واصولها وبين كونها فوق

جميع التعينات فهو باق على ان المناسب انما هو توجيه اطلاق الكعبة على الذات لا بالعكس لانه قال الكعبة عبارة عن ذات واجب الوجود ولم يقل الذات عبارة عن حقيقة الكعبة مع انه مناقض لقوله فيما مر ان حقائق الاشياء اسماء الله تعالى لان الذات المطلق غيره باعتبار اسم من الاسماء اقول لا تناقض بين كونها دون الصفات الحقيقية واصولها وبين كونها فوق جميع التعينات لان الصفات الحقيقية موجودة بالذات البحت كما مر فتكون حقيقة الكعبة فوق جميع التعينات ودون الصفات الحقيقية فان حقيقة الكعبة برزخ بين حقائق المخلوقات وحقيقة الواجب تعالى جل سلطانه وهي مرتبة احدية الذات تعالى فان الكعبة مسجودة اليها للخلائق فلابد ان تكون حقيقتها ممتازة عن سائر حقائق الخلائق لان المسجود ذاته تعالى فلابد للكعبة ان تكون ناشئة عن المرتبة المقدسة فحقيقة الكعبة وان كانت ذات الله تعالى لكن اعتبار المسجودية التي من الصفات الاضافية الملحوظة فيها فلا جرم ان تتنزل عن الذات البحت فتكون الصفات الحقيقية فوق حقيقة الكعبة واطلاق الذات على الحقيقة وعلى العكس سيان لا غبار عليه وتقرير التناقض بان حقائق الاشياء الخ لغو لا طائل تحته هذا اظهر من الشمس وابين من الامس قال قال وثانيا يحتمل انه سمى تلك الحقيقة ذاتا بلا كيف مجازا باعتبار ملابسة تكون بين البيت وصاحب البيت اذ هو المسجود بالحقيقة والبيت واسطة انتهى وفيه انه سمى الذات حقيقة الكعبة لا بالعكس وقد تقدم انفا ما فيه ومع هذا ان صح هذا المجاز فانما هو توجيه للاطلاق ولا دفع للتناقض فيه على انه لا قرينة على هذا المجاز اوذات الواجب المسلوب عنه الكيف المنعوت بان غبار الظلمة والظهور لم يجد اليه سبيلا لا ملابسة منه وبين البيت فان الملابسة انما هو للتعين المتجلي في البيت بوجه لائق مجامع للتنزيه وما لا سبيل للظهور اليه لا ظهور له في البيت داتى سامع من المومنين لفهم ذات الواجب المسلوب عنها الكيف الذي لا سبيل للظهور اليه من اطلاق لفظ حقيقة الكعبة او بالعكس اذ من المعلوم بالضرورة ان الكعبة اذا اطلقت لا يفهم منها المومنون الا البيت الحرام لا رب البيت الحرام ثم كيف يناسب هذا التاويل قوله المار انه قيل له السلطان ليس في الدار فاذا كانت حقيقة الكعبة نفس السلطان وذاته كيف يقال ليس السلطان في البيت نسال الله تعالى العافية اقول هذا باطل وان الباطل كان زهوقا اما اولا فبان اطلاق الذات وعلى العكس سيان واما ثانيا فبان الاعتراض المذكور في المكتوب بنائه على قوله ذات بيچون فتوجيه الجواب الثاني ان اطلاق حقيقة الكعبة عليه مجاز بالملابسة فبالحقيقة اطلاق الحقيقة على الذات باعتبار المسجودية فلا تكون فوق الصفات الحقيقية والحقيقة القرانية واما ثالثا فبانه بين وجه الملابسة ان المسجود في الحقيقة ذات الواحد والبيت واسطة وهو معتبر في حقيقة الكعبة وهذا القدر من الملابسة يكفي واما رابعا فبان حقيقة الكعبة ليست نفس السلطان وذاته بل باعتبار المسجودية فيتضح الجواب بان السلطان ليس في الدار لان البيت واسطة كما مر في نتيجة العلوم قوله لم يزل

داعي الوصال ينادي في سري احبب السلطان فانه يدعوك كني بالسلطان عن الحضرة الالهية العظيمة الشان
ومراده انه ما سلك في طريق الله تعالى الا بعد حصول المطلب له من جهة الله تعالى باشارات كان يجدها في نفسه
وهذا نظير قول بعض العارفين من قصيدة له ۔ والله ما طلبوا الوقوف ببابه ÷ حتى دعوا واتاهم المفتاح
قوله فطار طير همتي الى باب القدس فوصلت الى سرادق جمال فقيل لي السلطان ليس في البيت مراده
حكاية حاله في كيفية سلوكه في طريق المعرفة الالهية والسلطان كني به عن الحق تعالى من حيث ظهوره بالجلال و
الهيبة كما ذكرنا وقوله السلطان ليس في البيت اي ليس هو في شي من الاكوان اصلا وجملة الاكوان خالية
منه فجملة الاكوان بيته وهي مملكته نافذ فيها امره ونهيه وقدوده في الكعبة انها بيت الله فيجوز في حقه اطلاق البيت
باعتبار ظهوره في الاكوان وهي خالية عنه قائمة به متعلقة به وهو لازم لها بالقيومية وهي ليست لازمة له لاستغنائه
عنها انتهى قال قال وثالثا يحتمل ان يكون المراد بالذات بلاكيف الذات المقيدة باعتبار المعبودية والمسجودية
ونحو ذلك لا مطلق الذات المعراة عن النسب والاعتبارات انتهى وفيه ان الذات بلاكيف بمعنى الذات المطلق ضد
الذات المقيد بشي من القيود فهو من باب ارادة الشي من ضده بل من نقيضه وبفرض تمامه انما يصح الاطلاق
ولا يدفع التناقض على انه صرح في المبدأ والمعاد بان حقيقة الكعبة فوق جميع مراتب التعينات وليس في ذلك
الموطن شيون واعتبارات فتاويل الذات التي هي عبارة عنها بما يقيدها من القيود والاعتبارات مناقض
للوجه المصحح للاطلاق وبعد ذلك كله فهذه العبارات كلها مخالفة لصرائح الشرع القويم اذ لا معنى لجعل الكعبة صورة
ذات الله ولا لاطلاق الكعبة على ذات الله وفرق بين المسجودين فان الذات مسجود له والكعبة مسجود اليها وكل
هذه اباطيل اقول هذا مبني على عدم فهم معنى الكلام فان للصفات الحقيقية والشيونات التي هي كاصولها
تفوق على سائر الاعتبارات والذات مع الصفات الحقيقية والشيونات كالمطلق والذات مع الاعتبار مقيد
فيلحظ فيه الاعتبار كما في علم الشي بوجهه في علم المعقول فالمعلوم بذلك الوجه فافترقا ولا تناقض اصلا واما
الاشتباه بما افاده في رسالة المبدء والمعاد فجوابه ان الشيون ان لوحظت كانها اصول للصفات فلا
تمائز اصلا ويكون الذات مع الصفات الحقيقية والشيون واحدة فوق حقيقة الكعبة وما قيل انه مخالف للشرع
فمم والقول بانه جعل الكعبة صورة الذات واطلق الكعبة على الذات افتراء بلا امتراء والفرق بين المسجودين
خارج عن البحث لا طائل تحته فاظهر الحق في كمل الوضوح والعيان ورد على تلميعات اهل العدوان فانشط
به كل ماهر وكامل وقصم ظهر كل مكابر مجادل لعمري ان البرزنجي لم يستعد لمطالعة كتب التصوف والحديث
والآثار فتفوه بما تفوه من الجحود والانكار فان كان ريحا فقد صادفت الاعصار والله العاصم من زلل
الاقدام وعثار الافكار ۔ ليس في هذا الكلام شي ÷ يقتضي التكذيب والبهتان ÷ ولا ما خالف العقل

والنقل ❊ كما اوضحت لك بالبيان ❊ وعلى ما ادعاه نتيجة البحث ❊ وباقي الدليل والبرهان ❊ بخلاف الشناع عنه ولكن ❊ ليس يخلو من حاسد انسان ❊ **المقالة الثانية فيما بناه** البرزنجي **على المقدمة الثانية**

قال ويتبنى على المقدمة الثانية بطلان دعواه سقوط وساطة النبي صلى الله عليه وسلم فقد قال في المكتوب الثامن والثمانين من المجلد الثالث من مكتوباته ان امة كل نبي انما يصلون الى الله بوسيلته ووسائط وثمة حائل بينه وبين الله الا فرد من افراد هذه الامة يعني نفسه فان نصيبه من الله تعالى بالاصالة من الذات العلية **اقول اما اولا** فبانه ليس في المكتوب المذكور الا فرد من افراد هذه الامة فان هذا الا افتراء عبارة المكتوب هكذا مگر آنكه فردے از افراد امت را بالاصالت از حضرت تعالى نصيب بود تعبير بان الفرد من افراد الامة نصيبه بالاصالة من الله تعالى فما النقل من افراد هذه الامة افتراء بلا امتراء فتغييره خلاف فحواه وبناء الاعتراض عليه بناء الفاسد على الفاسد **واما ثانيا** فبانه افاد العلامة الدمشقي في نتيجة العلوم ببيانه ان ذلك الفرد الواحد هو مظهر الاسم الالهي الفرد وهو الحقيقة المحمدية التي خلق الله تعالى منها كل مخلوق كما ورد في الحديث الطويل على ما صرح به العلماء فان نصيبه اي ذلك الفرد من الله تعالى بالاصالة لا بواسطة احد كما قال صلى الله عليه وسلم لي وقت مع الله لا يسعني فيه ملك مقرب ولا نبي مرسل اي لا يسعني في ذلك الوقت الذي لي مع الله تعالى جبرئيل ولا انا من حيث انني نبي مرسل كما اشار الى هذا المعنى ابن كمال باشا في رسالته في الروح فهو صلى الله عليه وسلم من حيث انه نبي مرسل له رتبة ومن حيث انه في مقام الفردية من تجلي الاسم الفرد له رتبة اخرى اعلى من الرتبة الاولى ثم انه صلى الله عليه وسلم من حيث رتبة الفردية المذكورة يظهر في كل وقت الى يوم القيمة في الصور المختلفة التي هي مخلوقة منه صلى الله عليه وسلم اي من نوره الاعلى الذي هو اول ما خلقه الله من غير واسطة كما ورد اول ما خلق الله نور نبيك يا جابر ثم خلق الله كذا وكذا الى آخره ولا يظهر صلى الله عليه وسلم في كل وقت من حيث انه نبي مرسل اعني من هذه الرتبة فاذا ظهر في صورة انسان وعرف الانسان نفسه وانكشف له انه مخلوق من ذلك النور المحمدي كان هو ذلك الفرد المحمدي كما ان تلك الصورة الانسانية التي كان ظاهرا بها صلى الله عليه وسلم في مكة وهاجر بها الى المدينة هي صورة رتبة النبي المرسل لا يكون مثلها صورة اخرى يظهر بها بعد ذلك الا انها يقال لها بانها في مقام الفردية وهو الفرد المستمد من الله تعالى بلا واسطة ولا بد من ادراك معنى هذا الكلام ولا اظن انك تجد معنى ذلك ابدا ولا تقدر ان تدركه كشفا الا بمعونة الله تعالى فان جميع المحسوسات والمعقولات مراتب علمية لا غير في حضرة الوجود الواحد الحق والوجود الواحد الحق ظاهر بها كلها على السواء ولكن من ظهر بها على التمام في مرتبة العلم الالهي ليس كمن لم يظهر بها كذلك قال الله تعالى قل هل يستوي الذين يعلمون والذين لا يعلمون

انما يتذكر اولو الالباب والمنتسب الى السلطان مثل من حيث ما هو عليه في نفسه مثل المنتسب الى الكناس
او الوقاد لا تختلف الصورة ولا الهيئة ولكن من حيث ما في نفس كل واحد منهما من قوة الحال باعتبار شرف
ما انتسب اليه ليسا سواء وكذلك من عرف ان نفسه وصورته منتسبة الى الحقيقة المحمدية الفردية الناشي هو عنها
وليس له استقلال بحج دونها ليس مثل غيره الذي لا يعرف الا نفسه وهو مستقل بنفسه في الظهور انما يتذكر اولو الالباب
ويشير الى مقام الفردية العام في جميع الامة الخاص به صلى الله عليه وآله وسلم كما ذكرنا قوله صلى الله عليه وسلم
في الحديث الصحيح الذي رواه مسلم وغيره عن عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما عنه عليه الصلوة
والسلام اذا سمعتم المؤذن فقولوا مثل ما يقول ثم صلوا علي فانه من صلى علي صلاة صلى الله عليه بها عشرا
ثم سلوا الله لي الوسيلة فانها منزلة في الجنة لا ينبغي الا لعبد من عباد الله وارجو ان اكون انا هو فمن سال
لي الوسيلة حلت له الشفاعة فان تلك المنزلة التي في الجنة المسماة بالوسيلة هي رتبة الفردية التي اشار
اليها العارف النابلسي رضي الله عنه وقدس سره وهي حاصلة لنبينا النبي المرسل محمد صلى الله عليه وسلم
في حياته وهو صلى الله عليه وسلم يعلم انها تنتقل بعد موته صلى الله عليه وسلم الى افراد امته الذين هم رتب
ظهوراته الى يوم القيمة فقال صلى الله عليه وسلم وارجو ان اكون انا هو اي يرجو صاحب رتبة النبوة والرسالة
وهو العبد النبي المرسل محمد صلى الله عليه وسلم ان يكون ذلك العبد لعلمه صلى الله عليه وسلم انها من مراتب
العباد الذين تغلب عليهم صفة العبودية في الكمال العرفاني والتحقيق الرباني دون غيرهم فمن غلبت عليهم
حيوانيتهم وضعف فيهم الانسانية من الغافلين الجاهلين بانفسهم وبكيفية خلق الله تعالى الاشياء من جميع الامة
ما عدا اهل هذه الطريقة والله اعلم بحقائق الاحوال وقوله ان ذلك الفرد ليس تبعه اي ما هو تابع المرتبة النبي
المرسل الذي هو محمد صلى الله عليه وسلم من حيث رتبة نبوته ورسالته التي لا تسع في ذلك الوقت الذي ابرز الله
تعالى كما ورد في الحديث السابق فان رتبة الفردية لا يكون معها شيء غيرها اصلا بل هي قائمة بمحض كرم الله تعالى
وليس ذلك الفرد غير الحقيقة المحمدية الظاهرة في تلك الصورة الكونية المخلوقة منها ولا بد لك من المعرفة الالهية
حتى تعرف هذه الكلام وتكشف عن معناه الذي عند اهله وذلك اذا تحول ادراكك الاول للمحسوسات والمعقولات
فلم تشهدها مغايرة للنور الاصلي الايجاد الرتبة الامكانية والله على كل شيء قدير ومن جاهد فانما يجاهد لنفسه اي
لمعرفة نفسه واستغناها ان الله لغني عن العالمين فهو غني عن كل رتبة ظهر بها من كل من يسمى شيئا لان كل شيء
هالك اي فان مضمحل الا وجهه اي الا ذاته كما مر انتهى **واما ثالثا** فبان السالك اذا فرغ من السير الى الله
وشرع في السير في الله بمتابعة النبي صلى الله عليه وسلم ووساطته فاذا جذبه الله تعالى اليه بكمال فضله وكرمه
ارتفع الوسائط كلها بينه تعالى وبين هذا المجذوب السالك حتى سمعه وبصره ورجله وجميع القوى وهي وسائط

والآلات ظاهرة وبعد ذلك يرفع الله تعالى منه هذه القوى الظاهرة فاذا وصل العارف الى هذه المعرفة يأخذ العلم
من الله تعالى بلا واسطة وهو العلم اللدني كما كان للخضر ع ونصيب بعض العارف بالله قال تعالى وعلمناه من لدنا
علما ويقال لهذه المرتبة في اصطلاحاتهم قرب النوافل كما دل عليه ما اخرجه البخاري عن ابي هريرة رض قال قال
رسول الله صلى الله عليه وسلم عن الله تعالى ولا يزال عبدي المؤمن يتقرب الي بالنوافل حتى احببته فاذا
احببته كنت سمعه الذي يسمع به وبصره الذي يبصر به ويده التي يبطش بها ورجله التي يمشي بها الحديث وقوله عليه الصلوة
والسلام لي مع الله وقت لا يسعني فيه ملك مقرب ولا نبي مرسل فمن وصل الى هذه المرتبة بجذبه تعالى اليه
وبفضله يأخذ المعارف والاسرار بلا واسطة من الله تعالى ولا يلزم الكفر بقوله اخذت العلم من الله تعالى
بلا واسطة فمن ينكر هذه المرتبة فهو ينكر الحديث الصحيح وقال مولانا عبد الرحمن الجامي قدس سره في خطبة
شرح الفصوص اما بعد فاعلم ان الحكم الفائضة من الحق سبحانه على قلوب كمل عباده وخلص عبيده على
انواع منها ما يفيض عليهم بواسطة الملائكة المقربين بالفاظه وعبارات محفوظة من التغيير والتبديل مراده تلاوتها
وهو القرآن المنزل على نبينا صلى الله عليه وسلم بواسطة الروح الامين ومنها ما يفيض عليهم بواسطة او غير
واسطة معاني صرفة او معبرة بعبارات غير متلوة ومن هذا القبيل الاحاديث القدسية فهي اما مما افاضت
عليه ص معاني صرفة لكنه كساه الكسبية عباراته الخاصة او بعبارات مخصوصة غير مراد ضبطها وتلاوتها وهذا النوع
ليس مخصوصا بالانبياء بل يعم الاولياء وصالحي المؤمنين ومنها ما يفيض من بعض الكمل على بعض انتهى ونقصوا
من كلام الشيخ المجدد رح لفظ تبعيته بعد قوله من الذات العلية فيصير الكلام معها هكذا فان نصيبه من الله تعالى
بالاصالة من الذات العلية بالتبعية اي بتبعية النبي صلعم انتهى فيحصل الاخذ ورفقه فافهم هذا الكلام فانه اسرع من الغيث واقطع من السيف

قال وقال ان المطلوب من الدعوة هو المحبوب يعني النبي ص والباقون مطلوبون تبعيته تطفله الافراد
من افراد امته فانه ليس بتبعيته بل بمحض كرم الله تعالى فهذا اقرار بخروجه عن متابعة النبي ص واصالة فيما له من الله
تعالى وليس هو طفيليا له ص بخلاف غيره **اقول** هذا النقل ايضا على ديدن المعترض لا يطابق المنقول بل هو
افتراء فانه غير قول المجدد رح بالزيادة والنقصان فيه وهو في الاصل هكذا التبعية في فرد الامة باعتبار التشريع
فان لم تتبع لشريعة النبي صلى الله عليه وسلم لم يصل المطلوب وتبعية الانبياء لنبينا ص باعتبار ان النبي المتبوع
يعني محمد ص وصوله الى تلك الدرجة العالية اولا وبالذات ووصول الانبياء سواه اليها ثانيا وبالعرض لان
المطلوب من الدعوة والضيافة المحبوب والطفيلي غيره بطفيله وتبعيته لكن كلهم جالسون على سفرة واحدة
في مجلس واحد على تفاوت الدرجات ومستوفون التلذذات والتنعمات عليها وانهم يحملون الزلة
التي تبقى بعد اكلهم على السفرة ولا يجلسون مع الانبياء على السفرة الا فرد من افراد امتهم ومخصوص جليس

مجلس الاكابر كما مر ومع ذلك الامة امته والنبي نبي وان وصل ذلك الفرد العلو والعزوهو الدولة التي تحصل راسه
برجل النبي وقال الله تبارك وتعالى ولقد سبقت كلمتنا لعبادنا المرسلين الاية انتهى وقوله الافرد من افراد امتهم
مستثنى من قوله وامتهم يحملون الرزية لا من قوله والباقون مطلوبون بتبعيته وبطفيله كما فهم المعترضون لسبب تحريفهم
عبارة الشيخ وليست هذه العبارة في مكتوبه **قال** فان قلت جعله نفسه من الامة اقرار بالتبعية قلت كلا لجواز ان
يريد امة الدعوة وبهذا المعنى جميع الناس في امته حتى الكفار فكونه من الامة محتمل والاستثناء صريح فلا يكون
من امة الاجابة بنص دعواه واصرح من ذلك ما قاله في المكتوب السابع والثمانين من المجلد الثالث من ان الله
تعالى لم يجعل في حقي من اسباب التربية غير المعدات ولم يجعل العلة الفاعلية في تربيتي غير فضله ومن كمال كرمه و
اهتمامه بي وغيرته علي لم يجوز في حقي ان يكون لفعل الغير مدخل في تربيتي او ان التوجه فيه الى غيره تعالى اني مرباه
جل شانه ومجتبى كرمه الذي لا يتناهى فهذا اوكد واصرح لفظا في نفيه الواسطة بينه وبين الله تعالى وهو عين
دعوى خروجه عن اتباع النبي **اقول** هذا هذيان صريح وبهتان قبيح فان كان الكذب منجي فالصدق انجى
ﻫ كل العداوة قد ترجى ازالتها ۞ الا عداوة من عاداك من حسد ۞ نعوذ بالله من هذا البهتان ولنعم
ما يضرب من سل سيف العداوة غمد فيه راسه الكان المجدد رح من امة الدعوة فهل المعترض من امة الاجابة
حاشا لله ﻫ الصبر يحمد في المواطن كلها ۞ الا عليك فانه مذموم ۞ والمراد من الغير غير النبي صلى الله عليه
وآله وسلم لانه صرح بقوله فان من لم يتبع لشريعة النبي صلى الله عليه وآله وسلم لم يصل الى المطلوب كما صرح
في المكتوب الاثنين والعشرين والمائة من المجلد الثالث بما تعريبه ان وصول المطلوب بدون توسطه عليه الصلوة
والسلام محال فهو نبي الانبياء والمرسلين ورسالته رحمة للعالمين **قال** قال في آخر المكتوب اني مريد الله ومراده
وسلسلة ارادتي متصلة بالله من غير توسط احد يدي نائب مناب يد الله مرة واشارة الى دعوى كونه نبيا
بعد الف سنة **اقول** هذا مبني على عدم علم معنى المريد والمراد المصطلح عند المتصوفين قال صاحب بهجة الاسرار
في بيان الارادة والمريد والمراد اما الارادة فترك ما عليه العادة وحقيقتها نهوض القلب في طلب الحق وترك
ماسواه فاذا ترك العبد العادة التي هي حظوظ الدنيا والاخرى فتجردت ارادته فالارادة مقدمة كل امر ثم
يعقبها القصد ثم الفعل فهو بدء طريق كل سالك واسم اول منزلة كل قاصد قال الله عز وجل لنبيه صلى الله عليه وسلم ولا تطرد
الذين يدعون ربهم بالغداة والعشي يريدون وجهه فنهى نبيه صلى الله عليه وسلم عن طردهم وابعادهم وقال في آية اخرى
واصبر نفسك مع الذين يدعون ربهم بالغداة والعشي يريدون وجهه ولا تعد عيناك عنهم تريد زينة الحياة الدنيا
فامره بالصبر معهم وملازمتهم وتصبير النفس في صحبتهم ووصفهم بانهم يريدون وجهه عز وجل ثم قال ولا تعد عيناك
عنهم تريد زينة الحياة الدنيا فبان من ذلك ان حقيقة الارادة وجه الله عز وجل فحسب دون زينة الدنيا

وزينة الاخرى فاما المريد والمراد فالمريد هو من كان فيه هذه الجملة واتصف بهذه الصفة فهو ابدا مقبل على الله
عز وجل وطاعته مولى عن غيره واجابته يسمع من ربه عز وجل فيعمل بما فى الكتاب والسنة ويصم عما سوى
ذلك ويبصر بنور الله سبحانه فلا يرى الا فعله فيه وفى غيره من سائر الخلائق ويعمى عن غيره فلا يرى فاعلا
على الحقيقة غيره جل وعز بل يرى آلة وسببا محركا مسخرا مرادا مسخرا قال النبى صلعم حبك الشئ يعمى ويصم
اى يعميك عن غير محبوبك ويصمك عنه لاشتغالك بمحبوبك فما احب حتى اراد وما اراد حتى تجردت ارادته
حتى قذفت فى قلبه جمرة الخشية فاحرقت كل ما هناك قال الله عز وجل ان الملوك اذا دخلوا قرية افسدوها
وجعلوا اعزة اهلها اذلة فنومه غلبة واكله فاقة وكلامه ضرورة تصيح انفه فلا يجيبها ابدا الى محبوبها ولذا تهادى ينصح
عباد الله ويانس بالخلوة مع الله ويصبر عن معاصى الله ويرضى لقضاء الله ويختار امر الله ويستحى من نظر الله
ويبذل مجهوده فى محاب الله ويتعرض ابدا لكل سبب يوصله الى الله ويقنع بالخمول والاحتقار ولا يختار حمد عباد الله
ويتحبب الى ربه عز وجل بكثرة النوافل مخلصا لله عز وجل حتى يصل الى الله سبحانه فيصل فى زمرة احباب الله
ومراديه فحينئذ يسمى مراد الله فيحط عنه الاثقال سالكى طريق الله سبحانه ويغتسل بماء رحمة الله ورافته ولطفه فيبنى له
بيت فى جوار الله فيخلع عليه انواع الخلع وهى المعرفة بالله والانس به والسكون والطمانية الى الله فينطق
بحكمة الله واسرار الله بعد الاذن الصريح بل الخبر عن الله عز وجل ويلقب بالقاب تميز بين احباب الله
فيدخل فى خواص الله ويسمى باسماء لا يعلمها الا الله ويطلع على اسرار مخفية فلا يبوح بها عنه غير الله
فيسمع من الله ويبصر بالله وينطق ويبطش بقوة الله ويسعى فى طاعة الله ويسكن الى الله وينام مع طاعة الله
وذكر الله فى كلام الله وحرز الله فيكون من امناء الله وشهدائه واوتاد ارضه وسحن عباده وبلاده واحبابه
واخلائه قال النبى صلى الله عليه وسلم حاكيا عن الله عز وجل لا يزال عبدى المومن يتقرب الى بالنوافل
حتى احبه فاذا احببته كنت سمعه وبصره ولسانه ويده ورجله وفواده فبى يسمع وبى يبصر وبى ينطق وبى
يعقل وبى يبطش فهذا عبد حمل عقله بالعقل الاكبر وسكنت حركاته الشهوانية لقبضته الحق عز وجل فصار
قلبه خزانة اسرار الله عز وجل فهذا مراد الله عز وجل وان اردت ان تعرفه يا عبد الله المريد المبتدى والمراد
المنتهى المريد الذى نصب بعين التعبد والتعب فى مقاساة المشاق والمراد الذى كفى الامر من غير مشقة
المريد متعب والمراد مرفوق به من ربه فالاغلب فى حق القاصدين المبتدئين فى سنة الله ما تقدم
ذكره من توفيق الله عز وجل للمجاهدات ثم ايصالهم اليه وحط الاثقال عنهم والتخفيف عنهم فى كثير من النوافل
وترك الشهوات والاقتصار على القيام بالفرائض والسنن فى جميع العبادات وحفظ القلوب ومحافظة
الحدود والمقام والانقطاع عما سوى الحق عز وجل بالقلوب فتكون ظواهرهم مع خلق الله وبواطنهم

مع الله عز وجل وما السنتهم لحكم الله وقلوبهم لعلم الله والسنتهم لنصح عباد الله واسرارهم لحفظ ودائع الله فعليهم سلام الله وتحياته وبركاته ورحمته ما دامت ارضه وسماؤه وقام للعباد بطاعته وحفظ حقه وحدوده والمريد تولاه سياسة العلم والمراد تولاه رعاية الحق لان المريد يسير والمراد يطير فمتى يلحق السائر الطائر وينكشف لك ذلك بموسى ونبينا محمد صلوات الله عليهما كان موسى مريدا ونبينا مرادا انتهى سير موسى الى جبل طور سيناء وطار نبينا محمد صلى الله عليه وسلم الى العرش واللوح المسطور فالمريد طالب والمراد مطلوب وعبادة المريد مجاهدة وعبادة المراد موهبة المريد موجود والمراد فان المريد يعمل للعوض والمراد لا يرى العمل بل يرى التوفيق والمنن المريد بعيد وفي سلوك السبيل والمراد قائم على مجمع كل السبيل المريد ينظر بنور الله والمراد ينظر بالله عز وجل المريد قائم بامر الله والمراد قائم بفعل الله المريد يخالف هواه والمراد تبرا من ارادته ومناه المريد يتقرب والمراد يتقرب به المريد يحمى والمراد يدلل ويتنعم ويغذى ويحمى المريد يحفظ والمراد يحفظ به المريد في الترقي والمراد قد وصل وبلغ الى الرب الذي هو المرقى ونال عنده كل طريف انتهى لما كان معنى المريد والمراد هذا فلا اشتباه ما ذا فان المرادية تقتضي عدم الوساطة قال العلامة الدمشقي في منتجة العلوم قال سبحانه الرحمن علم القران خلق الانسان علمه البيان وقال تعالى اقرأ باسم ربك الذي خلق خلق الانسان من علق اقرأ وربك الاكرم الذي علم بالقلم علم الانسان ما لم يعلم وهذا في مطلق الانسان وقال تعالى في حق النبي صلى الله عليه وسلم وعلمك ما لم تكن تعلم فاشرك تعالى بينه وبين غيره في التعليم فالتعليم كله من الله تعالى وحده والاخذ كله عن الله تعالى وحده عند من يعرف ومن لا يعرف والعبد الشاكر هو الذي يرى التعليم منه تعالى وحده وكافر النعمة هو من غفل عن ذلك قال ابو يزيد البسطامي قدس الله سره اخذتم علمكم ميتا عن ميت واخذنا علمنا عن الحي الذي لا يموت انتهى قال ان طريقي سبحاني فان طريقي التنزيه منه دخلت على الذات الاقدس لم التفت باسم وصفة لكن قول سبحاني مني ليس كقوله من ابي يزيد البسطامي فانه لا مساس لقوله بقولنا فان قوله خرج من دائرة الانفس وقولنا وراء الآفاق والانفس وقوله تشبيه كسي لباس التنزيه وقولنا تنزيه لم يمسه غبار التشبيه وقوله صدر عن سكر وقولنا صدر من عين الصحو فانظر الى هذا الضال المضل كيف تفوق على اكابر الامة بدعواه وكيف خرج عن اتباع محمد صلى الله عليه وسلم بصريح قوله وفحواه وكيف سجل على نفسه اتباع الشيطان وهواه اقول ان المخاطب اختلط الحابل والنابل فهو احرى من التقه في حقه ٥ شلت يمينك ان قتلت لمسلم + وجبت عليك عقوبة المتعمد + اعلم ان قول الشيخ رح ان طريقي سبحاني اي منسوب الى السبحان الى تنزيه الله تعالى والياء فيه للنسبة لا ياء المتكلم فانه قد صرح بنسبة التقابل والتباين بين لفظ سبحاني الذي صدر من ابي يزيد البسطامي رح وبين لفظ سبحاني الذي في مكتوبه ففي الاول ياء النسبة وفي الثاني ياء المتكلم وهذا من قبيل تجنيس التلفيف ويظهر من ادنى تامل ان عبارته تدل على ياء النسبة وهي سبحانه فانه قال

سلسلتي سلسلة الرحمانية وانا عبد الرحمن مزلي ارحم الراحمين وطريقي الطريق السبحاني وذهبت من سبيل التنزيه وما اردت من الاسم والصفة الا الذات الاقدس تعالى هذا سبحاني ليس كسبحاني الذي قال ابو يزيد البسطامي لانه لا اساس له بهذا السبحاني لانه خرج من دائرة الانفس وهذا ما وراء الانفس والافاق وسبحاني ابي يزيد تشبيه لبس لباس التنزيه وهذا سبحاني تنزيه محض ما وصله غبار التشبيه وذلك سبحاني تفور من منبع السكر وهذا السبحاني ينبع من عين الصحو قال في المكتوب الموفي مائة من المجلد الثالث وان كان محمد صلى الله عليه وآله وسلم ليس له شريك في دولته الخاصة ولكن ينبغي ان تعلم انه بعد تخليقه وتكميله بقيت من طينته بقية جعلت خميرة طينتي فجعلوني بتبعيته ووراثته شريك دولته الخاصة وهذا ايضا دعوى النبوة وان نبوته في مرتبة نبوته صلى الله عليه وسلم ودولتي في قوة دولته وهذا افحش في افساد الدين واصرح في الحادة وزندقته اقول كله مبني على سوء فهمهم فلا يخلو عن الخلل فمثله كمثل النعامة لا طير ولا جمل اما تعرف انه ما وقع جعلوني بياء المتكلم في مكتوبه وهي محرفة بل في مكتوبه هذه العبارة وان لم يكن احد يشركه في هذه الدولة الخاصة المحمدية لكن هذا القدر يدرك ان من دولته الخاصة له صلى الله عليه وسلم بعد تخليقه وتكميله بقيت بقية لان من لوازم اهل الكرم ان يبقى بقية في سفرتهم بعد اكلهم وهو نصيب الخدم وتلك البقية اعطيت لاحد اصحاب الدولة من امته صلى الله عليه وآله وسلم وجعلها خميرة طينته فجعل شريك دولته الخاصة عليه وعلى آله وصحبه الصلوة والتسليمات انتهى والمراد بالطينة اما الدولة الخاصة اعني مرتبة الفناء الاتم وهو مختص بالنبي صلى الله عليه وآله وسلم عند الصوفية ويكون لبعض امته بتبعيته ووراثته فح يكون متخلقا بالخلافة فلما تم هذه المرتبة تعطي له الوجود الموهبي ويكون مع النبي صلى الله عليه وسلم في الجنة بموجب قوله تعالى ومن يطع الله والرسول فاولئك مع الذين انعم الله عليهم من النبيين والصديقين والشهداء والصالحين وحسن اولئك رفيقا ذلك الفضل من الله الآية وحديث المرء مع من احب او الاخلاق الحميدة الاصلية الحقيقية للنبي صلى الله عليه وسلم او المعنى الاصلي قاله المجدد رحمه الله باعتبار جده لان سيدنا عمر رضي الله عنه كان جسده من بقية طينة النبي عليه الصلوة والسلام والشيخ من اولاده ولا يستلزم المساوات اخرج البخاري في تاريخه وغيره اكرموا عمتكم النخلة فانها خلقت من طينة آدم فكما ان خلقة النخلة التي لا تساوي بني آدم في الفضل والكرامة من طينة سيدنا آدم ع لا يلزم النقص في سيدنا آدم ع فكذا في النبي م وكيف لا تشرف فرد من بني آدم بهذه الفضيلة وهو اشرف من النخلة قال الشيخ محي الدين بن عربي في الباب الثامن من الفتوحات المكية ان الله تعالى لما خلق آدم عليه السلام الذي هو اول جسم انساني تكون وجعله اصلا لجميع الاجسام الانسانية فضلت من خميرة طينته فضلة خلق منها النخلة فهي اخت لآدم عليه السلام وهي عمة لنا وقد سماها الشرع لنا عمة وشبهها

بالمؤمن ولها اسرار عجيبة دون سائر النبات وفضل من الطينة بعد خلق النخلة قدر السمسمة في الخفاء فمد الله
من تلك الفضلة ارضا واسعة الفضاء اذا جعل العرش وما حواه والكرسي والسموات والارضون وما تحت الثرى
والجنات كلها والنار في هذه الارض كان الجميع فيها كحلقة ملقاة في فلاة من الارض وفيها من العجائب
والغرائب ما لا يقدر قدره ويبهر العقول امره وفي كل نفس يخلق الله فيها عوالم يسبحون الليل والنهار لا يفترون
وفي هذه الارض ظهرت عظمة الله وعظمت عند المشاهد لها قدرته وكثير من المحالات العقلية التي قام الدليل الصحيح
العقلي على احالتها موجود في هذه الارض وهي مسرح عيون العارفين العلماء بالله وفيها يجولون وخلق الله
من جملة عوالمها عالما على صورنا اذا ابصره العارف يشاهد نفسه فيهم وقد اشار الى مثل ذلك ابن عباس
فيما روي في هذه حديث الكعبة بيت واحد من اربعة عشر بيتا وان في كل ارض من السبع الارضين خلقا مثلنا
حتى ان فيهم ابن عباس مثلي وصدقت هذه الرواية عند اهل الكشف قال العلامة الدمشقي في نتيجة العلوم وقوله
هذه الدولة المحمدية الخاصة به صلى الله عليه وسلم وان لم يكن له احد يشركه فيها الا انه بعد تخليق بدنه اي تصويره
بالصورة الانسانية في احسن تقويم وتكميله بالاخلاق الفاضلة الكريمة بقيت بقية من طينته وهي بضعة النبي صلى الله
عليه وسلم فاطمة الزهراء فاعطيت تلك البقية لواحد من امته وذلك الواحد هو ولد فاطمة الحسن بن علي رضي الله
عنهما انتقلت اليه تلك البضعة وهي البقية الطينة المحمدية فكان الامام الحسن رضي الله عنه اشبه الناس برسول الله
صلى الله عليه وسلم كما ورد في الاحاديث وجعلوها اي تلك البقية خميرة طينة اي طينة ذلك الواحد من امته اي تصيير
في جعلوها للملائكة الموكلين بالارحام فالطينة من علي رضي الله عنه وهي نطفته وخميرتها من فاطمة الزهراء رضي الله
عنها وهي نطفتها فعملت الخميرة في بقية النطف من اولاده واولاد اخيه الحسين رضي الله عنه الى يوم القيمة وسرت
تلك الخميرة في اولاد الصلب واولاد العهد من البدين في عقد بيعة المشائخ النقشبندية وغيرهم من اصحاب العهود
في صدق الوفاء وتمكين الحب والصفاء ثم المس المذكور من قوله تعالى من قبل ان تمسوهن وقوله مخلقة وغير مخلقة
وذلك في المريدين الآخذين عن المشائخ وجعلوه اي ذلك الواحد شريك دولته الخاصة به صلى الله عليه وسلم
وسبب ذلك ظهوره رتبة فردانية من تجلي الاسم الفرد في مظاهر ذريته مقام الذي هو مقام الفردية فيظهر من الفرد
في كل زمان ما كان منه صلى الله عليه وسلم من حيث باطن ولايته الخاصة لا من حيث رتبة نبوته ورسالته فان
تلك الرتبة اختتمت بنبوته صلى الله عليه وسلم وذلك قوله عليه السلام العلماء ورثة الانبياء يحبهم اهل السماء وتستغفر
لهم الحيتان في البحر اذا ماتوا الى يوم القيمة وقوله عليه السلام العلماء مصابيح الارض وخلفاء الانبياء وورثتي
وورثة الانبياء وقوله عليه السلام العلم ميراثي وميراث الانبياء قبلي الاحاديث الثلاث اخرجها السيوطي في
جامعه الصغير فالعلماء هنا هم ورثة النبي صلى الله عليه وسلم وورثة لبقية الانبياء عليهم السلام في مقام فردية

صلى الله عليه وآله وسلم وهي العلم الباطن فالمشاركة انما تضر لو كانت في زمان واحد واما اذا كانت بطريق تجديد
الدولة في صورة اختارها الله تعالى لذلك المقام فخلقها من ذلك النور لذلك النور فلا ضرر ولا ضرار انما يتذكر اولوا الالباب
ثم ان الشيخ احمد السرهندي العارف الكامل قدس الله سره اماد الكلام ليخبر عن نفسه بحصول ذلك المقام فقال
وان كان محمد صلى الله عليه وسلم ليس له شريك في الدولة الخاصة به لكن ينبغي ان يعلم انه بعد تخليقه وتكميله
صلى الله عليه واله وسلم بقيت من طينته بقية جبلت خميرة طينتي اي وصلت تلك البقية التي ذكرناها الى طينته اي
نطفه من ابيه او امه قبل الولادة اذ كان له نسب في قريش او بعد الولادة بمصافحة ذي النسب او صدق اجهد
من المشائخ وهو المستر مخلقة وغير مخلقة كما ذكرناه فان المصافحة تلقيح في اهل الاستعداد فترى الخميرة
في عجين الطينة فتحيل العجين كله خميرا انتهى قال في المكتوب الثالث والسبعين وماته من المجلد الاول
ان كلما يصح ان يرى او يعلم نفي ذلك بكلمة لا ضرورية فالمطلوب المثبت ماوراء ذلك ويلزم منه ان كل ما
هو مشهود محمد رسول الله صلى الله عليه واله وسلم مستحقا للنفي فان محمدا مع علو شانه كان بشرا والبشر متسم بسمت
الحدوث والامكان ماذا عسى ان يدرك البشر من خالق البشر والممكن من الواجب والحادث من القديم
جلت عظمته وكيف يحيط به لا يحيطون به علما نص قاطع انتهى فانظر الى عبارته لم يجوز للنبي صلى الله عليه وسلم
ان يكون مشهوده الا ما ينفي من الممكنات اقول ان هذا القول في الاصل يوافق قول سيدنا ومولانا
الشيخ بهاء الدين رضي الله عنه والفاظه الفارسية هرچه ديده شد وشنيده شد همه غير حق است بكلمه لا نفي بايد كرد
انتهى وفي المكتوب في بيان كلمة لا اله الا الله ان كل ما يجيئ في العلم والبصر نفيه بكلمة لا ضروري لان المطلوب
المثبت ماوراء البصر والعلم فيلزم منه ان مشهود محمد صلى الله تعالى عليه وآله وسلم ايضا لايق للنفي والمطلوب المثبت
وراء ذلك متحقق يا اخي محمد صلى الله عليه وآله وسلم مع ذلك الشان العلو بشر وبعلاقة الحدوث والامكان
متسم والبشر من خالق البشر اي شيئ يدرك والممكن من الواجب ما يدرك والحادث لا يحيط الله بكنه ذاته لا يحيطون
به علما نص محكم قاطع في حق جميع الخلائق نبيا كان او غيره انتهى فالمعنى ان كل ما يصح ان يرى في البصيرة احد
من البشر او يسمع او يعلم من المكاشفات والمشاهدات نفي ذلك بكلمة لا ضروري فالمطلوب المثبت وهو ذاته
تعالى وراء الوراء الذي خطر في بال البشر ولا تعرف احد كنه فانه تعالى الا هو لان ذات الله تعالى وكمالاته غير
متناهية والسير في الله لا نهاية له ولهذا قيل سبحانك ما عرفناك حق معرفتك والمعنى الثاني ان كل ما يرى في
بصيرة السالك او يعلم من الحوادث الكونية نفي الوجود الاصلي والحقيقي منه بكلمة لا آله ضروري ويثبت هذا
الوجود الاصلي الحقيقي لما وراء ذلك الكون وهو الله تعالى بالا الله وكذا وقع في فصل الخطاب لخواجه محمد پارسا
بعد الكراسين من اوله في بيان ذكر لا اله الا الله انه مركب من النفي والاثبات فالذاكر في طرف النفي ينفي وجود

جميع المحدثات الاصلية وفي طرف الاثبات مثبت وجود القديم جل وعلا انتهى بل هذا الامر منصوص عليه في الاخبار الالهية والنبوية قال الله تعالى فاعلم انه لا اله الا الله اي لا موجود بحق الا الله قال الله تعالى كل شيء هالك الا وجهه اي الا ذاته قال الله تعالى اينما تولوا فثم وجه الله تعالى اي ذاته لتفسيره قوله صلى الله عليه وآله وسلم اصدق كلمة قالها الشاعر كلمة لبيد ؏ الا كل شيء ما خلا الله باطل ٭ والباطل خلاف الحق وقوله عليه السلام كان الله ولا شيء معه وهو الآن على ما عليه كان فالباطل معناه ولا شيء مع الحق اذ الاشياء كلها بالحق تعالى لا مع الحق تعالى فان الشيء من المشية فلولا المشية الالهية لما كان شيء اصلا واصل الشيء المشيو فهو شيء بياء من فعيل بمعنى مفعول كقتيل بمعنى مقتول وجريح بمعنى مجروح فالاشياء كلها منفية في الشهود المحمدي بدليل كان الله ولا شيء معه وهذا الامر لا يعرفه الا اهله من اصحاب الادراك الخاص كما افاد العارف الدمشقي في نتيجة العلوم فما ثبت بالآيات والاحاديث فانكاره جسارة على جسارة فان هذا اصغى من عين الصبي قال في المكتوب التاسع والاربعين من المجلد الثالث لا يخفى انه لما حصلت لي النسبة الحضورية بذات الواجب جل سلطانه لزم ان ينكشف لي كنه ذاته جل سلطانه وان يعلم بكنه ذاته كما هو وهذا وان كان مخالفا لما هو مقرر عند العلماء لكنه علم حضوري متعلق بذات الواجب تعالى فهو كالرؤية بالنسبة الى ذاته تعالى فالانكشاف موجود والدرك مفقود انتهى فانظر الى عبارته اجاز لنفسه انكشاف حقيقة كنه الذات وهذا هو اثبات للفوقية على النبي عليه افضل الصلوة واكمل التحيات المباركات الطيبات بل واد على ذالك لو لعديه ايضا اقول هذا افتراء بلا امتراء تامر في الاستقامة وانت متوجين انظر ذالك المكتوب وقل اين هذه العبارة فيه ؏ فاياك اياك الكذوب فانها ٭ الى الشر دعاء وللشر جالبه ٭ بل مسلك المجدد رح ان معرفة ذاته وصفاته بالكنه والوجه ممتنع افاد المجدد رحمة الله في المعارف اللدنية ما تعريبه ان معرفة الله تعالى واجب باتفاق الصوفية واكثر المتكلمين شكر الله تعالى سعيهم لكنهم مختلفون فيما بينهم في الطريق الموصل الى المعرفة فالصوفية قائلون ان المعرفة بالرياضة وتصفية الباطن والمتكلمون من الاشاعرة والمعتزلة يقولون انها بالنظر والاستدلال ولعل النزاع بينهم نزاع لفظي مبني على تفسير لفظ المعرفة فالصوفية يقولون ان المعرفة هو علم بسيط وجداني ومغايرة للصورة التصديقية الايمانية والمتكلمون قائلون بانها صورة تصديقية ايمانية ولا شك ان طريق تحصيل المعرفة بالمعنى الاول هي الرياضة وتصفية الباطن وبالمعنى الثاني هو النظر والاستدلال واما يقولون ان اول ما يجب على المكلف معرفة الله تعالى المراد بها المعرفة بالمعنى الثاني لا الاول لان حصول المعرفة في المعنى الاول يكون في حق اليقين وهو نهاية مراتب كمال اهل الله والفرق بين المعرفتين بتقرير آخر ان المعرفة عند الصوفية عبارة عن علم حضوري بالحق تعالى يكون بعد الفناء والبقاء ويعبر ذلك به شناختن وبافتن

وعند المتكلمين عبارة عن علم حصولي بسبحانه تعالى الذي هو نتيجة النظر والاستدلال بيانه ان العلم الحصولي حصول الصورة او بصورة الحاصلة في المدركة فهو يحصل من الخارج والعلم الحضوري ما يتعلق بذات العالم فيكون خلافه فالعارف بعد فناء الذات والصفات يبقى ببقاء الله تعالى فعلمه علم حضوري ولا يكون هذا من قبيل الحلول والاتحاد نعوذ بالله منهما فطور الولاية وراء طور العقل وطريقها الكشف الصحيح ليس هناك دخل للنظر والاستدلال وما قال الحكماء والغزالي منا ان معرفة ذات الله تعالى ممنوع فالمراد بها الصورة التصديقية الايمانية كما يشهد به الادلة حيث قالوا ان معرفة ذات الله تعالى اما بالبداهة او بالنظر وكل منهما باطل على ما هو مذكور في الكلامية والضا امتنعوا معرفة كنه الله تعالى لا المعرفة بوجه لان المعرفة بوجه حاصل لكل احد فانهم يعرفون الذات بالوصف الخالقية ام الرازقية وفرق بين معرفة الشي بالوجه وبوجهه وفيما نحن فيه يكون الثاني لا الاول فان قلت هذا مسلم في الخلق والرزق لان وصف الخلق معلوم هنا ان الذات بوصف الخلوق لكن لا نسلم في الخالقية لان المراد منها ذات له الخلق فيعرف الذات بهذا الوصف قلت ان المراد من الذات اما مفهومه او مصداقه ان كان الاول فالمعلوم الوجه وان كان الثاني فهو مستلزم علم كنه الذات لان كنه الشي عبارة عن نفسه والذات ليس بمتجز لانه بسيط حقيقي فبفرض تعلق العلم به يكون العلم بالكنه وفي علم المخلوقات العلم بالوجه لا يستلزم العلم الكنهي لان الحقيقة متجزية فكلما كانت الحقيقة متجزية فالعلم بالوجه لا يستلزم العلم بالكنه وان كانت بسيطة حقيقية لا تقتضي التجزي يكون علمه بالكنه كما في الواجب تعالى فمعرفة كنهه تكون محالا فمعرفته تعالى بالمعنى المذكور مطلقا ام بالكنه كان او بالوجه بل صفاته تعالى ايضا هكذا فانها غير معلومة بوجه مثلا علمه تعالى ليس كمثل علم المخلوقات لانه ليس له في انكشاف المعلوم دخل والله تعالى يعطي الانكشاف عقيبه جريا للعادة ولو سلم ان له تاثيرا في الانكشاف ولو في الجملة كما عند بعض المتكلمين نقول ان التاثير خلق فيه وليس هو بموثر حقيقة بل لا دخل للموثرية فيه فليس بين علم الخالق والمخلوق مناسبة فالاشتراك في الاطلاق اسمي وكذا حال القدرة والارادة بينهما فان قدرته وارادته تعالى مبدء صدور الافعال ومنشاء وجود المخلوقات بخلاف قدرة العبد وارادته فانهما ليس كذلك فان الله سبحانه وتعالى يخلق الاشياء بطور جري العادة عقيبهما وليس لقدرة العبد في الايجاد دخل ما وهكذا سائر الصفات فكل معلوم لا يناسب العالم لا يعلمه فانه لا يدرك الشي الا بما يضاده ويغايره فلا يدرك صفاته تعالى كما لا يدرك ذاته تعالى وتقدس ههنا اشكال قوي وهو انه لما كان الذات والصفات ممتنعا المعلومية فمعرفتهما تكون محالا فما معنى وجوب المعرفة قلنا معرفة الذات هنا مثلا انه ليس بجسم ولا جوهر ولا عرض ومعرفة الصفات انه ليس بجاهل او عاجز او اصم او ابكم غاية ما في الباب يعرف بهذا ذاته وصفاته قال بعض المتكلمين المعرفة

عبارة عن التميز بين المحدث والقديم ومن ہنا قال ابو حنیفة رضي الله عنه سبحانك ما عبدناك حق عبادتك ولكن عرفناك حق معرفتك فسبحان من لم يجعل للخلق اليه سبيلا الا بالعجز عن معرفته والمعرفة الخاصة بابل الله تكون حسب استعداد الطالب قال العارف بهاء الدين النقشبند قدس سره ان اہل الله بعد الفناء والبقاء ما ينظرون في ذاته وما يعرفون في ذاته حيرتهم في ذاتهم وفي انفسهم افلا يبصرون وہذه المعرفة نفس الحيرة قال ذو النون المصري رح المعرفة في ذات الله حيرة قال بعض العرفاء اعرفهم بالله اشدہم تحيرا فيه قال المجدد رح وان كان اكثر المشائخ صرحوا بكذا في معرفة الذات اما عندنا معرفة الصفات ايضا عبارة عن الحيرة انتہى قال قال في كنز الهداية التاسعة عشر مخاطبا لولديه لم يزل داعي الوصال ينادي في سري اجب السلطان فانه يدعوك فطار طير ہمتي الى باب القدس فوصلت الى سرادق عال فقيل لي السلطان ليس في البيت فعلمت ان ذلك مقام حقيقة الكعبة الربانية فاسرعت الى ما وراء ذلك وعرجت الى مقامات الصفات الحقيقية الموجودة بوجود زائد وہذا وراء الصور العلمية الصفات في مرتبة التعين العلمي ووراء ذلك صور الصفات التي في مرتبة التعين الوجودي والتعين الحبي فعرجت عنه ايضا الى اصول تلك الصفات وہي الشيون الذاتية والاعتبارات المحضة في ذاته تعالى ثم الى الذات البحت المجرد عن النسب والاعتبارات وانتما ايها الاخوان يعني ولديه كنتما معي في كل مقام من تلك المقامات فانظر الى ہذه الخرافات والدعاوي الباطلة والاكاذيب المحضة تتعجب منه اقول عند الجدال يظهر فضل الرجال اما تعرف ان كنز الهداية ليس من مصنفات المجدد رح وعلى تقدير التسليم لا يلزم من ہذا القول على قائله شئ اذ كثيرا ما يظهر للسالك في السير الى الله المشاہدات والمكاشفات وہي وراء طور العقل فيعجز الناس من فهمها وہو يذكر لمريديه ومحبيه بموجب اما بنعمة ربك فحدث او بغلبة السكر وكثير من الاولياء ذكروہا فلا محذور فيه كما قال الغوث الصمداني الشيخ عبد القادر جيلاني رض في بعض قصائده شعر

وامري بامر الله ان قلت كن يكن … وكل بامر الله حكمي وقدرتي
وطافت بي الاكوان من كل جانب … فصرت لها الا تجسس نسبتي
فلا علم الا من بحار وردتها … ولا نقل الا من صحيح روايتي
وعاينت اسرافيل واللوح والرضا … وشاهدت انوار الجلال بنظرتي
وكل بلاد الله ملكي حقيقة … واقطابها من تحت حكمي وطاعتي
وشاهدت معنى لو بدا كشف سره … لصم الجبال الراسيات لدكت
باقطاب اقطاب الوجود حقيقة … على سائر الاقطاب قولي وحرمتي

فاصبحت بالواد المقدس جالسا … على طور سيناء قد سموت بخلوتي
ولي علم في ذروة المجد قائم … رفيع البناء نادى لكل امة
على الدرة البيضاء كان اجتماعنا … وفي قاب قوسين اجتماع الاحبة
وشاهدت ما فوق السموات كلها … كذا العرش والكرسي في طي قبضتي
فلاحت لي الاسرار من كل جانب … وبانت لي الانوار من كل وجهة
ومطلع شمس الافق ثم مغيبها … واقطع ارض الله في حال خطوتي

قال في المكتوب الخامس والتسعين من المجلد الثالث

ولايتي وان كانت مرباة للولاية المحمدية والموسوية ومتطفلة على ولايتهما لكنها جامعة لهما مركبة من نسبة المحبوبية

والمحبية فان محمدا رئيس المحبوبين وموسى عم راس المحبين لكن في ولايتي امر آخر ومعاملتے علے حدتها بذلک الامر مربوطة
حيث ان اصلها من الولاية المحمدية الناشئة بالاصالة عن المحبوبية الصرفة وانضمت اليها ولاية موسى الناشئة
عن المحبية الصرفة وانصبغت بلونها ايضا صارت وجودا آخر وحقيقة اخرے واثمرت ثمرة اخرى وانتجت نتيجة اخرى
فيقال لهذا الضال المضل المغرور الممكور ما معنى كون ولاية محمد من المحبوبية الصرفة وولاية موسى من المحبية الصرفة ان
كان المراد ان محمدا صلے الله عليه وسلم ما كان يحب الله وموسى ع ما كان الله يحبه والعياذ بالله فقد ضللت ضلالا
مبينا وهلكت هلاک الابد بل محمد صلے الله عليه وسلم كما انه رئيس المحبوبين فهو راس المحبين وموسى كما انه
راس المحبين فهو من المحبوبين ايضا بل لا تكون محبة العبد ربه ما لم تتقدمها محبة الله عبده قال الله تعالى يحبهم ويحبونه
وقال الله تعالى رضي الله عنهم ورضوا عنه ثم ان في كون ولايته حقيقة اخرى ومثمرة ثمرة اخرى اعترافا
بانه ليس على شريعة احد الرسولين الا ان شرع كل نبي لا يثمر الا ولاية ذلک النبي وشرع محمد صلے الله عليه وسلم
لما كان جامعا لجميع الشرائع حيث امر صلے الله عليه وآله وسلم بالاقتداء بارباب تلک الشرائع كلهم يثمر ولاية
جميع تلک الانبياء فلا يخرج ولايته عن ولايته صلے الله عليه وسلم فاذا وجدت ولاية غير ولايته صلے الله عليه وسلم
واثمرت ثمرة غير ثمرتها كانت تلک الولاية ولاية ابليس نعوذ بالله من مكر الله **اقول** هذا كذب طريف (غريب) وبهتان
سخيف لو تاملت في عبارة المكتوب فلم تكن تجتسر علے هذا المكذوب ولكن التعصب الفاحش وحب الباطل
المداهش (حيران كردن) غطے علے سريرتک وغشى ضعيف بصيرتک الا ترى انه ليس في قوله لفظ اجمع اسم التفضيل
ليلزم منه ان ولايته اجمع من دائرة ولاية محمد وموسے عليهما الصلوة والسلام بل فيه ان ولايتي مرباة
ولاية محمد صلعم وولاية موسى عليه السلام وبطفيلها ولايتي مركبة من نسبتي المحبية والمحبوبية ورئيس المحبوبين سيدنا
ومولانا محمد صلعم وراس المحبين سيدنا موسے عليه السلام ولما بوسيلة متابعة خاتم الرسل عليه الصلوة والسلام
مع ولايتي امر آخر ومعاملة علاحدة بها مربوطة وان كان اصل هذه الولاية ولاية نبينا صلعم وهو الولاية المحمدية و
منشاؤها بالاصالة نسبة محبوبية صرفة لكن انضمت ولاية موسے ناش من المحبية الصرفة وهي متضمنة مع هذه
الولاية ومنصبغة بلونها ايضا وصارت وجودا آخر بل حقيقة اخرى وثمرة اخرى يعني لولاية مناسبة بهما
وخرج بوجه بهما ونشات منهما وبهما اصلها وهي فرعهما ولا محذور فيه قال العلامة الدمشقي رح في نتيجة العلوم
قوله ولايتي وان كانت مرباة للولاية المحمدية اي ربتها الولاية المحمدية ونقلتني في اطوارها من السير من نفسي
الى حضرة ربي ومن حضرة ربي الى حضرة ربي ثانيا ومن حضرة ربي الى نفسي بمدارج التحقيق في العرفان
وهو معنى التبعية في الظاهر والباطن علے وجه الكمال والموسوية اي مرباة ايضا للولاية الموسوية باسر
الباطني في اسرارها المخصوص على مقتضى قلب موسى عليه السلام في العرفان الالهي وبطفيلة يعني لا انى

تلك علي ولايتهما اي تابعة بولايتهما بطريق التطفل في المقام لان ولاية النبي اصل وولاية الولي فرع لان حصولها بسبب الارث فالورثة لما استعدوا بالمتابعة للمورثين في الاعمال والاحوال كان لهم مناسبة بهم وقرب معنوي فورثوهم عند موتهم والانبياء عليهم السلام لا يورثون الا العلم لا غير وهي بالولاية لكنها اي ولايتي جامعة لهما اي هي من المشربين المشرب المحمدي والمشرب الموسوي لكلو لايتي مقام الرؤية المحمدية البصرية في التجلي بالصور بعد فناء الصور على حد ما يعرفه اهل المعرفة من الادراك الخاص باهل هذه الطريقة كما قدمناه ولها ايضا مقام المناجاة والمكالمة الموسوية السمعية بعد فناء الحرف والصوت على حد معرفة اهل الادراك الخاص المذكور ولا اظن انك تقدر ان تفهم شيئا من ذلك بعقلك فضلا عن ان تتحقق به عن ذوقه ووجدانه الا بمعونة الله تعالى لك والله على كل شيء قدير فصارت اي ولايتي المذكورة وجودا آخر وان كان الوجود واحدا لا يتعدد اصلا لكن خصوص الرتبة المعنوية التي تظهر عنه تقتضي مغايرته كما اقتضت تعدده حقيقة اخرى يعني باعتبار تلك الرتبة المذكورة واثمرت ثمرة اخرى باعتبار ما يناسب المكان والزمان كما قال تعالى لكل جعلنا منكم شرعة ومنهاجا وان كان الشرع والمنهاج واحدا لكن اختلاف الاشخاص بحسب الاحوال والازمان يقتضي اختلاف الاحكام وانتجت نتيجة اخرى كما ان ثمرة الشجرة تكون حلوة او حامضة والشجرة نفسها الحاملة لتلك الثمرة تكون مرة وقد تخالفها في طعمها ومزاجها وهي منها متفرعة عنها وللشجرة الفضل التام على الثمرة ولا يصل الامداد للثمرة الا من الشجرة قال تعالى وتلك الامثال نضربها للناس وما يعقلها الا العالمون وهم اصحاب الادراك الخاص الذي قدمناه وفيها اي في ولايتي المذكورة امر آخر ومعلوم ان ذلك الامر الآخر انما استفيد من الاصل فان الفرع لا يأتيه الامداد الا من اصله ومعاملتي يعني التي بيني وبين الله تعالى وبيني وبين غيري على حدتها اي منفردة الآن عن المتابعة وذلك لظهور النور المحمدي بنفسه في صورتي المخلوقة منه له بذلك الامر المذكور المستقل لانه امر جديد لم يظهر بعد في الاكوان لعدم تكرر التجلي وهو خصوص النشو البشري مربوطة اي دائرة معاملتي كلها على حكم ذلك الامر الخاص بي الذي ظهر بظهوري لذلك النور المحمدي الذي انا متحقق به في نفسي على حسب ذلك الادراك الخاص الذي قدمناه انتهى اذا عرفت هذا فاعلم ان ولاية الاولياء ظلال ولايات الانبياء عليهم الصلوة والسلام فلفظ المربي في هذا المقام ينادي باعلى ندائه على اثبات هذا اللهم والمراد لا يكون غير ما يربي به الا ترى انك لو اخذت جرعة من ماء ومائين من بحرين في كوز فتركب ذلك الماء الحاصل كيفية بالامتزاج لكنه يكون فرع ماء البحرين ولا يكون حقيقة ماء الكوز علحدة وما قيل ان محمدا صلى الله عليه وسلم ما كان يحب لقاء موسى ما كان الله يحبه فمبناه على فهم المعترض لان البرزنجي اخذه في المكتوب السادس والتسعين من المجلد الثالث ان الاسم محمد واحمد من اسماء النبي صلى الله عليه وسلم

ولايتين خاصتين الولاية المحمدية وان كانت ناشئة من المقام المحبوبية لكن ليست فيها المحبوبية الصرفة بل ممتزجة من نشار المحبية وولاية
الاحمدية ناشئة عن المحبوبية الصرفة ليس فيها شائبة المحبية وهذا مقام النبي صلى الله عليه وسلم فكما انه لا يقال انه
لما كان موسى كليم الله لا يكون محمد صلى الله عليه وسلم غير كليم الله فكذا هنا لا يقال انه لما كان محمد رسول الله محبوب
الله لا يكون موسى عليه السلام محبوب الله وهذا بين جدا وما قيل ان شريعة المجدد رح غير شرائع رسولنا وموسى
عليهما الصلوة والسلام خيال فاسد ومتاع كاسد فان المجدد رح ليس بصدد بيان الشريعة بل هو يذكر الاحوال
والمواجيد والمقامات واين هذا من ذلك فالسب والشتم كله يرجع الى فهمه الباطل **قال** واصرح من ذلك
ما قاله في المكتوب الثالث والتسعين بعد ما ذكر نحوا من ذلك ان مركز دائرة المحبوبية الصرفة يتصور بصورة
دائرة مركزها المحبوبية الصرفة ومحيطها المحبوبية الممتزجة بالمحبية وهي نصيب فرد من افراد الامة ينبغي ان **اقول**
ان في هذه العبارة والمحبوبية الممتزجة بالمحبية نصيب فرد من افراد امته تبعية له صلعم وتبعية لموسى ايضا انتهى
فلا قبح فيه وترك المعترض لفظ تبعية له صلى الله عليه وسلم فمثل المعترض مثل البرغوث دماغه دمه **قال**
وسلم ان المحيط بهذه الدائرة تقدم كثير على الدائرتين وهما اقرب الى من الله الاقرب ثم اورد سوالا فقال **ان**
قلت كل كمال يتيسر للجزء فهو ايضا يتيسر للكل لان الكل عبارة عن ذلك الجزء مع بقية الاجزاء فما وجه سبق
الجزء الكل **الجواب** الكمال الذي يظهر في الجزء بطريق الاصالة فهو في الكل بتبعية الجزء وبواسطته لا بطريق
الاصالة ولا شك ان الاصالة سابقة على التبعية وللاصل قرب ليس في الفرع فعلى هذا اذا تقدم مركز الدائرة
في الكمالات المخصوصة به فهو واسع ممكن **والتحقيق في الجواب** ان كمال الجزء انما يسري في الكل اذا
كان ذلك الكمال ناشئا من ماهية الاصلية ولا يلزم سريانه في الكل مثلا اذا انقلب جزء من الفضة بعمل الاكسير
منه ذهبا لا يمكن ان يقال ان كمالات هذا الجزء المنقلب ذهبا تسري في الكل لانه بعد الانقلاب خرج عن الجزئية
انتهى وهذا يعني قوله المار ان ولايتي صارت حقيقة اخرى فانظر الى هذا كيف انقلب على العقب بانقلابه الى
حقيقة الذهب وخرج عن اتباع سيد العرب ومن ينقلب على عقبيه فلن يضر الله شيئا وبينه قد ذهب
بهذه الدعوى حيث جعل نفسه اصلا في الكمال والنبي تابعا له فيه وان الكمال تسري منه اليه ثم نفى السراية
اليهم فجعل نفسه مستقلا وشبه نفسه بالذهب والنبي صلى الله عليه وسلم بالفضة فقد ادعى التقدم على موسى
ومحمد عليهما الصلوة والسلام ثم ترقى وادعى التفوق على جميع الانبياء **اقول** هذا التقرير مبني على عدم
فهم المعنى المراد من المكتوب الثالث والتسعين من المجلد الثالث فاعلم اولا ان العبارة المنقولة ليست
في المكتوب المذكور بل فيه ان بمركزية الثالث تقدم كثير وهي اقرب الى الله من كل اقربيها وبمركزية الثالث الولاية المحمدية صلى الله عليه وآله وسلم
فالدائرة الاولى دائرة العلم والثانية دائرة الخلة والثالثة دائرة المحبوبية وهي اقرب الى ذاته ولا محذور فيه

وثامنًا ثانیًا۔ ان محصل المکتوب ان التعین الاول الوجودی رب خلیل الرحمن علی نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام
وهو مبدء تعینه وتعین خلته ومرکز تعینه رب حضرة حبیب الله ومبدء تعینه وتعین محبته علیه الصلوٰة والسلام فاورد
علیه ایرادات واجاب عنها منها انه کان التعین الاول رب الخلیل فکیف التوفیق بینه وبین قوله علیه الصلوٰة
والسلام اول ما خلق الله نوری فاجاب بان المرکز اسبق اجزاء الدائرة والجزء مقدم علی الکل فیکون
مبدء تعین حبیب الله صلی الله علیه وسلم اسبق منها الکمال الحاصل للجزء یسری فی الکل لان الکل عبارة
من ذلک الجزء وجزء آخری فما وجه حصول السبق والقرب فی الجزء لا الکل فاجاب عن هذا الایراد بجوابین
الاول تسلیم التسری والفرق بینهما بالاصالة والتبعیة فان الکمال فی الجزء بالاصالة وفی الکل بتبعیة الثانی
بعدم تسلیم التسری بان کمال الجزء فی وقت یسری فی الکل ان کان الکمال ناشیا من ذلک الجزء
وان کان الکمال فی الجزء ناشیا بعد انقلاب ماهیة الجزء فلا یلزم ان یسری فیه لان الجزء بعد انقلاب ماهیته
لایکون جزء للکل مثلا الفضة التی تصیر طلاء بعمل الاکسیر فلا یقال فیها ان کمالات ذهبیة ذلک الجزء یسری
فی الفضة التی هی الکل لان ذلک الجزء علی هذا التقدیر لیس جزءه فی الحقیقة انتهی فالاعتراض
بان المجدد رح انقلب علی العقب بانقلابه الی حقیقة الذهب وخرج عن اتباع سید العرب وغیره
علی ما ذکر کله هذیان فان الکلام فی مبدء تعین خلیل الرحمن وحبیب الله صلوات الله علیهم اجمعین وتفوق
مبدء تعین حبیب الله الذی هو المرکز علی مبدء تعین خلیل الرحمن علیه الصلوٰة والسلام الذی هو الکل فالمکتوب
منهدم فافهم ولا تکن من الغافلین لیس من العدل سر عنه الخیل وادعاء التفوق علی الانبیاء عجیب حیث
لا یتیسر فی المکتوب ما یشیر الی ذلک اصلا **قال** فی المکتوب التاسع عشر من المجلد الثالث کانت الانبیاء
والمرسلون یفرون من البلاء وانا فی عین البلاء فی عافیة فیقال له یا ایها المغرور ای نبی فر من البلاء وای بلاء
اردت ان اردت انهم فروا من البلاء الدنیوی فهو مع کونه کذبا صریحا کفر ایضا وان اردت البلاء فی الدین
فالفرار بالدین عین الکمال **اقول** ان فی المکتوب المذکور هکذا اجتنبوا عن البلاء ما استطعتم فان الفرار مما
لا یطاق من سنن المرسلین علیهم الصلوٰة والسلام ونحن فی عین البلاء مع العافیة فلله سبحانه الحمد انتهی قیل
یعنی ان البلاء الذی لا یطاق الفرار منه سنة اما الصبر فی البلاء المطلق فالصابر فیه ایضا مثاب والصابر
فی البلاء الذی لا یقدر ان یفر منه مثاب ومن کان فی مقام الرضاء البلاء عنده راحة ونعمة قال الله تعالی
ولیبلی المؤمنین منه بلاء حسنا فمثل هذه الاعتراضات لا یوردها من له ادنی دراية ودیانة **قال** ثم ترقی
الی تنقیص القرآن فقد نقل الشیخ العارف بالله المحدث الشیخ عبد الحق الدهلوی ان بعضهم کتب الیه انکم مع
جلالة ما تدعونه من المراتب لم لا یظهر منکم کرامة قال ان الکرامة اجل مما ابینه من الحقائق والمعارف التی تعجز

تحقیق الفرار مما لا یطاق من سنن المرسلین

الکرامة الاصلی بیان الحقائق والمعارف

تعجز الناس عن بيانها وهل كان معجزة الرسول صلعم الا كلاما فانظر الى هذا الجاهل الممكور المغرور كيف سوّى كلامه بالقرآن العظيم وكيف اثبت المثل للقرآن المجيد وكيف رقى نفسه الى مرتبة خاصة بالله وقوله كون كلامه معجزا
اقول ليس فيها التسوية ولا التنقيص بل فيه اثبات زعم الواهم فانه كيف ينكر عظمة الكلام وكونه كرامة والقرآن من اعظم معجزاته صلى الله عليه وسلم قال العارف العلامة النابلسي في نتيجة العلوم قوله انه كرامة اجل مما ابينه من الحقائق والمعارف فان البيان دليل الكشف عن ذلك والتحقق به فان من لا كشف له ولا تحقق في نفسه بربه لا بيان له عن شيء من الحقائق اصلا الا بطريق الحكاية عن الغير من قبيل نقل العبارة والتهمة حاصلة من المحجوبين دائما للعارفين في ان ما ياتون به من العلوم والاسرار ان ذلك كله باطلة او انه محفوظ لهم من كلام غيرهم نظيره ما يجحده الكافرون على الانبياء الماضين من العلوم الالهية والشرائع النبوية حتى نسبوهم الى الجنون والكذب وغير ذلك وقالوا اساطير الاولين اكتتبها فهي تملى عليه بكرة واصيلا الآية وقالوا معلم مجنون وقالوا مجنون وازدجر وقالوا ساحر كذاب وقالوا غير ذلك والله يعلم المفسد من المصلح وحاصله ان الذي جاءت به الانبياء عليهم السلام حق وصدق وهو من عند الله تعالى بطريق الوحي من جبرئيل عليه السلام وغيره من الملائكة والذي جاءت به الاولياء ايضا من العلوم التوحيدية والمعارف الالهية والحقائق العرفانية كله حق وصدق ايضا وهو من عند الله تعالى بطريق الالهام والفيض على قلوبهم بطريق الالهام من ملائكة الالهام وبعضهم لم يعطى العبارة عن ذلك ولم يقدره الله تعالى على بيانه نظيره النبي الذي اوحي اليه بشرع وامر بابلاغه للامة وبعضهم لا يعطى العبارة عن ذلك ولا يقدر على بيانه نظير النبي الذي اوحي اليه شرع ولم يؤمر بابلاغه فلو بلغه خالف الامر فلا يقبل منه كما ان الولي الذي لم يعط العبارة لم يؤذن له في البيان فلو تكلف ذلك لا يقبل منه وربما اوذي على بيانه وطرد وابعد وبغض وربما قتل ومن اعطى العبارة قبل منه البيان واستحسن كلامه وانتفع به غيره فاذا سكت في محل الكلام اثم وعوقب من طرف الله تعالى او من طرف الخلق والله خير حافظا وهو ارحم الراحمين وقوله انه لا كرامة اجل من ذلك البيان فهو امر معلوم عند اهله فان الكرامات التي تعجب بها العوام لا اهمية بها للولي وان اقتضت حسن اعتقاد العوام بالولي فالنفع فيها للعوام لا للولي وذلك اذا اعتنى الله تعالى بالعوام فاظهرها على يد الولي لينتفع بها العوام واما بيان العلوم الالهية والحقائق الربانية النافعة للسالكين والخواص المؤمنين يرتقون بها في معارج التحقيق ويتبينون بفهمها عقبات الطريق وانما يتضرر بها المتعدي على الاولياء بالانكار بعدم توفيقه وقلة اذعانه لتكبره في نفسه وارادته ان يكون له ارتفاع مرتبة على ابناء جنسه قوله وهل كرامة محمد صلى الله عليه وسلم الا كلام معجز يعني القرآن العظيم الذي هو كلام الله تعالى الذي عجز الفصحاء البلغاء ان ياتوا بمثله وهو متضمن للمعاني التوحيدية والمعارف الربانية والحقائق العرفانية ويزيد على كلام الاولياء الذي ياتون به بالاحكام الشرعية

هو الشرائع النبوية والكل من عند الله تعالى لان كلام الاولياء الذي ياتون به هو معاني الكلام القديم الذي جاء به النبي صلى الله عليه وسلم وانما جاء هولي بالفهم الجديد في الكلام القديم فكلام الاولياء كرامتهم اكرمهم بها الله تعالى وكلام الله تعالى الذي جاء به النبي صلى الله عليه وسلم معجزة له اكرمه الله تعالى بها والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم انتهى قال شيخ الاسلام الهروي في منازل السائرين. الذي ثبت عندي بالتجربة ان فراسة اهل المعرفة انما هي في تمييز من يصلح لحضرة عز وجل فمن لا يصلح ويعرفون اهل الاستعداد الذي اشتغلوا بالله سبحانه ووصلوا الى حضرة الجمع فهذه فراسة اهل المعرفة واما فراسة اهل الرياضة والجوع والخلوة وتصفية الباطن من غير وصلة الى جناب الحق سبحانه فلهم فراسة كشف القبور والاخبار بالمغيبات المختصة بالخلق تعالى فانهم لا يخبرون الا عن الخلق لانهم محجوبون عن الحق سبحانه اما اهل المعرفة فلا اشتغالهم لما يرد عليهم من معارف الحق سبحانه فاخبارهم انما يكون عن الله تعالى ولما كان العالم اكثرهم اهل انقطاع عن الله سبحانه واشتغال بالدنيا مالت قلوبهم الى كشف القبور والاخبار عما غاب عن احوال المخلوقات فعظموهم واعتقدوا انهم اهل الله خاصة واعرضوا عن كشف اهل الحقيقة واتهموهم فيما يخبرون عن الله سبحانه وقالوا لو كان هؤلاء اهل الحق كما يزعمون لاخبرونا عن احوال المخلوقات فكيف يقدرون على كشف امور اعلى من هذه وكذبوهم بهذا القياس الفاسد وعميت عليهم الانباء الصحيحة ولم يعلموا ان الله تعالى قد حمى هؤلاء عن ملاحظة الحق وحصنهم وشغلهم عما سواه حماية لهم وغيرة عليهم ولو كانوا يتعرضون الى احوال الخلق ما صلحوا للحق سبحانه فاهل الحق لا يصلحون للخلق كما ان اهل الخلق لا يصلحون للحق تعالى وقد رأينا اهل الحق اذا التفتوا ادنى التفات الى كشف القبور ادركوا منها ما لا يقدر غيرهم على ادراكه بالفراسة فمنها المعرفة وهي الفراسة فيما يتعلق بالحق سبحانه والقرب منه واما فراسة اهل الصفا الخارجين المتعلقين بالخلق فلا يتعلق بجناب الحق سبحانه ولا بالقرب منه ويشترك المسلمون والنصارى واليهود وسائر الطوائف فيها لانها ليست شريفة عند الله سبحانه فيختص بها اهله انتهى **قال** قال في المكتوب الثاني من المجلد الثاني ان الصفات السبعة او الثمانية موجودة في الخارج ومتميزة في الخارج عن الذات غير ان الاشكال في زيادة الصفات قوي وهو ان الصفات اما ممكنة او واجبة لا سبيل الى الاول لاستلزام حدوثها وعدم اتصاف الحق تعالى بها ازلا ولا الى الثاني لان الواجب الوجود بذاته واحد ثم قال وحل هذا الاشكال بما ظهر لهذا الفقير هو انه تعالى موجود بذاته لا بالوجود لا على ان الوجود عينه دل على انه زائد وصفات الواجب تعالى موجودة بذاته لا بالوجود اذ لا مجال للوجود في ذلك الموطن قال الشيخ علاء الدولة فوق عالم الوجود عالم الملك الودود فلا يتصور نسبة الامكان والوجوب ايضاً في ذلك الموطن لان الامكان والوجوب نسبة بين الماهية والوجود فحيث لا وجود لا امكان ولا وجوب

الصفات السبعة او الثمانية موجودة في الخارج

وہذہ المعرفۃ وراء طور النظر والفکر انتہی وانت تعلم ان ما لیس عین الوجود ولا قائما بہ الوجود فہو المعدوم لیس الا ولا شیٔ من المعدوم بموجود فلا معنی لکونہ موجودا بذاتہ لا بالوجود الا انہ تعالیٰ عین الوجود القائم بذاتہ المتعین بذاتہ فنفی کون الوجود عین الذات مع القول بانہ تعالیٰ موجود بذاتہ دلیل علی انہ لیس علی بصیرۃ فی معنی الوجود ولا فی معنی کونہ تعالیٰ موجودا بذاتہ واما قول علاء الدولۃ نفع اللہ بہ ان اراد بہ ان مرتبۃ الامکان فوقہ مرتبۃ الوجوب فہو صحیح ولا شاہد فیہ لان الوجود الذی ہو عین الذات ہو الوجود المطلق المعری عن کل قید زائد علی ذاتہ القائم بذاتہ المتعین بذاتہ لا وجود الممکنات المتعین بمقتضی استعداد الماہیات فانہ مقید بتعین زائد علی ذاتہ مفتقر الی ذلک التعین الذی ہو مقتضی الماہیۃ فلا یکون متعینا لذاتہ فلا یکون واجبا لذاتہ وان اراد انہ تعالیٰ لیس عین الوجود المطلق فہو مبنی علی ما فہمہ من کلام الشیخ محی الدین نفع اللہ بہ ان المطلق معناہ الکلی الذی لا یوجد الا فی ضمن افرادہ وہو فہم فاسد لان مراد الشیخ نفع اللہ بہ بنصہ فی الباب الثانی من الفتوحات انہ تعالیٰ موجود بذاتہ غیر مقید بغیرہ لغناہ عن العالمین والمبنی علی الفاسد فاسد ثم قولہ ان صفات الواجب تعالیٰ موجودۃ بذاتہ لا بالوجود ان اراد انہا موجودۃ بعین وجود الذات لا بوجود یغایرہ ناقض قولہ انہا موجودۃ فی الخارج متمیزۃ عن الذات وان اراد ان وجودہا متوقف علی ذات الحق تعالیٰ لکونہا قائمۃ بہ فلا یتاتی منہ نفی وجودہا فنفی الامکان عن وجودہا ثم الوجود اذا لم یکن عین الذات ولا قائما بہ فمعنی اطلاق الواجب علیہ تعالیٰ فی قولہ وصفات الواجب تعالیٰ الخ مع القطع بان العلماء یریدون بہذا الاطلاق انہ تعالیٰ واجب الوجود لذاتہ ثم کون الامکان والوجوب نسبۃ بین الماہیۃ والوجود من المسائل المقررۃ فی المکتب العقلیۃ کشرح الاشارات وشرح التجرید فقولہ ان ہذہ المعرفۃ وراء طور النظر والفکر تلبیس ودلیل علی انہ غیر ناصح فی دین اللہ ثم ان ذاتہ تعالیٰ اذا لم یکن عین الوجود ولا متصفا بالوجود کان معدوما محضا لاستحالۃ ارتفاع النقیضین عن شیٔ واحد فی حالۃ واحدۃ وہذا عین نفی الواجب القدیم الواحد الاحد فقولہ موجود بذاتہ مع کونہ مناقضا لنفسہ دفع للسیف من رقبتہ ولا یدفع عنہ التکفیر ولا یجدیہ بنفع جلیل او حقیر **اقول** ہذا الکلام مبنی علی عدم فہم المراد علی ویدان المعترض **اما اولا** فبانہ قال المجدد رح فی ذلک المکتوب ان الصفات السبعۃ او الثمانیۃ للواجب تعالیٰ التی علی اختلاف الآراء من الصفات الحقیقیۃ موجودۃ فی الخارج وغیر اہل الحق من الفرق المخالفۃ لیسوا بقائلین بوجود صفاتہ تعالیٰ علی ان المتاخرین من الصوفیۃ ایضا ینکرون وجود الصفات وینسبون زیادۃ الصفات الی العلم ویقولون س ازروے تعقل ہمہ غیر ند صفات ؛ باذات تو اندوے تحقق ہمہ عین ؛ یعنی ان الصفات فی التعقل متغایرۃ وفی الخارج عین ذاتہ تعالیٰ والحق ان قول اہل الحق ہو الحق ومقتبس من مشکوۃ النبوۃ بعد الکشف والفراسۃ فغایۃ ما فی الباب ان الا کال

الذي يردّه المخالفون في وجود الصفات قويّ فانهم يقولون ان كانت الصفات موجودة اما ممكنة او واجبة
الاول يستلزم الحدوث لان كل ممكن حادث عندهم على انه يستلزم جواز انفكاك الصفات عن الذات
والثاني ينافي التوحيد وحل الاشكال على ماظهر لي ان الواجب تعالى موجود بذاته لا بوجود عينه او زائد عليه و
صفاته تعالى ايضاً موجود بذاته لا بوجود لانه ليس للوجود في ذلك الموطن مدخل قال علاء الدولة فوق عالم الوجود عالم الملك
الودود فلا يتصور نسبة الامكان والوجوب في ذلك الموطن لان الامكان والوجوب نسبة بين الماهية والوجود
فحيث لا وجود لا امكان ولا وجوب هذه المعرفة وراء طور النظر والفكر والمحبوسون بعقيلة العقل لا يعرفون هذا
المرام وليس لهم الا الانكار انتهى فما نقله المعترض رح فيه تحريفات اعلاها انها زاد متميزة في الخارج مع انها
ليست في المكتوب **واما ثانيا** فبان الوجود قد يراد به الماهية المتعينة والذات المتشخصة في الخارج وهو بهذا
المعنى عين الماهية والذات وهو المراد بقولنا الله تعالى موجود بذاته لا بالوجود فالمقصود من هذا القول تنزيه
ذات الله تعالى في احتياجها الى شيء بان يقال انها محتاجة الى الوجود والكان عيناً وقد يراد بوجود الشيء
كونه في الخارج وثبوته فيه وهو بهذا المعنى زائد عليه وعرض عام وقد يراد الصفة الموجودة الزائدة على الذات
كالحيات مثلا فما قامت به صفة الوجود يكون موجوداً ويكون محتاجاً في موجوديته الى صفة الوجود كما قامت
به صفة الحيوة يكون حياً والله تعالى موجود بذاته لا بهذا الوجود فلا يكون ذاته محتاجاً الى الوجود فيكون ذاته
العلى كافياً في تحققه غير محتاج الى الوجود ولا يكون للوجود ثمه مدخل عيناً كان او زائداً قال عروة الوثقى
في مكتوب خمس وثمانين من المجلد الاول وتحقيق مذهبنا ان طالب اليقين وصاحب الفطرة السليمة اذا رجع
الى وجدانه بفكر صائب وتامل صادق وانصف من نفسه ادرك ان الذات الله المقدس لا ينبغي ان
يحتاج في وجوده الى غيره ويكون في نفسه خالياً عن الوجود واحتاج في ثبوته الى الوجود وادرك ايضاً
ان ماهيته وحقيقته سبحانه لا ينبغي ان تكون هو الوجود لان الوجود مع كونه في نفسه من المصادر والاحداث
لا ضرورة لنا بالقول بكونه حقيقة للواجب الموجود في الخارج بوجود اصيل وان نصطلح عليه بواسطة عدم
احتياجه الى الغير ومع ذلك لم يرد الشرع به فالحق ان له سبحانه ماهيته وحقيقته وراء الوجود ثابتة بنفسها
مستغنية عن عروض الوجود ولها ومايترتب على الوجود يترتب على تلك الماهية بذاتها فهي موجودة بذاتها
المقدسة لا بالوجود عيناً كان او زائداً وقولنا موجود بنفسه مجرد يعبر بقولنا هست لا ان الوجود امر زائد
ثابت قائم به تعالى او عينه فلا مدخل للوجود في تلك الحضرة العلية المعراة عن جميع النسب والاعتبارات
كما لا مجال للعدم ثمه فهو سبحانه لغاية تقدسه لا يصل اليه نسبة لكونه خالقاً لكلها فكلا النقيضين متنزلان عن
تلك المرتبة المقدسة غير متصورين ثمه حتى يتصور ارتفاع النقيضين فلا مناقضة لشيء بشيء في مرتبة الذات

المعرا عن جميع الاعتبارات حتى يستحيل ارتفاع النقيضين اذ الارتفاع والثبوت من الاعتبارات والنسب المنفية عن تلك الحضرة الايرى الى ما افاده بعض المحققين من ان الجسم في مرتبة وجوده السابق على البياض لا ابيض ولا لا ابيض وليس ذلك ارتفاع النقيضين المستحيل لان المستحيل ارتفاعهما بحسب نفس الامر مطلقا لا بحسب مرتبة من المراتب فان الامور التي ليس بينها علاقة التقدم والتاخر والمعية ليس لبعضها في مرتبة الآخر وجود ولا عدم انتهى فلما ساغ امثال هذه الامور في الممكنات فما ظنك في شان خالق للممكنات تعالى ولله المثل الاعلى فعلى هذا الاحتياج في نفي احتياج الذات المقدس الى الغير الى اطلاق لفظ عليه يكون مفهومه اللغوي من المعقولات الثانية والمعاني القائمة بالغير ولو كان كذلك لكان صاحب الشرع احق بالتعبير عن ذاته المنزه بالوجود والاخبار كما اخبر به عن سائر اسمائه وصفاته وكمالاته وليس فليس فالله عز وجل بذاته العلي مستغن عن عروض الوجود له فما يتفرع على الوجود يتفرع عليه سبحانه وكذا الحال في سائر الصفات فكلما يتفرع عليها فذاته العلي كاف فيه ومع ذلك له سبحانه صفات ازلية موجودة قائمة بذاته لورود الشرع بها ولما جرى عادته سبحانه بان كلما ثبت في عالم الحقيقة ان يجعل له انموذجا في عالم المجاز ليستدل به عليه جعل الوجود انموذجا لوجوده بنفسه لا بالوجود فان الوجود لو وجد كان موجودا بنفسه دون الوجود المجاز فسطرة الحقيقة فنحن نوافق جمهور المتكلمين في زيادة الوجود على الذات الغني العلي وعدم كون الوجود عينا له ولكنا لا نقول باحتياج الذات المقدس الى الوجود واستكماله بالغير مع كمال نفسه وتنزهه ان يكون مراد السلف من زيادة الوجود هو هذا المعنى ان كان منهم رواية في هذا الباب لكن الظاهر ان ليس من السلف في هذا النقل انما هو قول المتاخرين من اصحابنا رحمهم الله سبحانه بخلاف زيادة الصفات فان النصوص معاضدة لها فالحاصل ان الحق عز وجل موجود بذاته وصفاته السبعة بل الثمانية موجودة بذات الحق تعالى دون الوجود فالوجود كما هو متنزل عن مرتبة الذات المقدس كذلك متنزل عن صفاته الحقيقية فلما لم يتخلل في حضرة الذات المقدس والصفات العلية وجود لم يتخلل وجوب ولا امكان اذ الامكان والوجوب نسبة بين الماهية والوجود فحيث لا وجود لا وجوب ولا امكان فمن هذا التحقيق اندفع اشكال صعب يورد على الصفات الحقيقية بانها اما ممكنة لذواتها او واجبة فعلى الاول يلزم حدوثها لان كل ممكن حادث عندهم وايضا يلزم جواز انفكاكها عن الذات فيلزم جواز الجهل والعجز تعالى عن ذلك وعلى الثاني يلزم تعدد الواجب لذاته المنافي للتوحيد قال شيخنا والمنا الامام الرباني والمجدد للالف الثاني فذاته تعالى وصفاته سبحانه فوق هؤلاء الثلثة المنحصرة غاية ما في الباب اذا تصور ذاته تعالى وتعقلت صفاته سبحانه بالوجوه والاعتبارات اذ لا سبيل الى الكنه عرض لذاته سبحانه في الذهن للتصور العقلي الوجوب لما هو المناسب واللائق لشانه تعالى وعرض لصفاته سبحانه بالوجود الذهني الامكان لما هو المناسب لاحتياجها الى الذات فذاته تعالى وصفاته سبحانه في حد انفسها فوق مرتبة الوجوب والامكان بل فوق

مرتبة الوجود ايضاً وباعتبار الوجود التصوري الظلي الوجوب يناسب الذات تعالى والامكان يناسب الصفات تعالت وتقدست فالصفات تعالت من حيث الوجود الخارجي لا واجبة ولا ممكنة بل هي فوق الوجوب والامكان وباعتبار الوجود الذهني ممكنة ولا يلزم من هذا الامكان الحدوث لما انه ليس لذواتها كما للممكنات بل الوجودات الظلية ويناسب هذه المعرفة ما قاله ارباب المعقول من ان الكلية والجزئية تعرضان للماهية باعتبار خصوصية الوجود الذهني فلا يوصف بهما الماهية حال الوجود الخارجي فزيد الموجود في الخارج مثلاً قبل التعقل ليس بجزئي كما انه ليس بكلي بل عرض له الجزئية بعد الوجود الذهني الظلي بل نقول جميع النسب والاضافات والاحكام والاعتبارات التي تحمل عليه تعالى كالالوهية والربوبية والاولية والازلية غير الصفات الثمانية الموجودة انما يصدق عليه سبحانه باعتبار التعقل والا فالذات من حيث هو غير متصف بصفة ولا مسمى باسم ولا محكوم بحكم فصاحب الشرع تعالى انما اطلق على ذواته اسماء واحكاماً باعتبار التناسب والتشابه لتكون تقريبة الى افهام المخلوقات ويكون التكلم معهم على قدر عقولهم كما يقال لزيد الموجود في الخارج بدون ملاحظة وجوده الذهني انه جزئي على سبيل التشبيه والتنظير ويكون حكمهم بالجزئية انسب واشبه من حكمهم بانه كلي فكذلك الحكم بالوجوب والوجود على الذات الغني المتعالي اولى وانسب من الحكم بالامكان والامتناع والا فلا تعليل الى جناب قدسه تعالى وجوب ولا وجود كما لا يليق بجناب تنزيهه تعالى الامكان والامتناع فافهم هذه المعرفة الشريفة القدسية فانها اساس الدين وخلاصة علم الذات والصفات تعالت وتقدست وما تكلم بها احد من العلماء ولا واحد من الكبراء اسأل الله سبحانه ذا العجب. هذه المعرفة والسلام على من اتبع الهدى ومما افاده شيخي وامامي قدس سرهما الله سبحانه بسره السامي ان الصفات الحقيقية موجودة في مرتبة الذات ولم يحصل من اثباتها تعين وتنزل في تلك الحضرة العلية ومع كون الصفات تفاصيل للكمالات المندرجة في حضرة الذات لم يحصل منها مرتبة اخرى لحكمها ممتازة عن احكام سائر الاجمالات والتفصيلات لان مرتبة احدهما ممتازة عن مرتبة الاخرى فمرتبة التفصيل دون مرتبة الاجمال وهذا المعنى مفقود في تلك الحضرة المقدسة والتفصيل ثابت في مرتبة الاجمال وثبوت هذه المرتبة دار العلم والخارج وتقسيم الوجود الذهني والخارجي انما هو في مرتبة الامكان فلا مجال في تلك الحضرة للخارج ولا للعلم لانه لما لم يكن للوجود مدخل ثمة فالوجود الخارجي والعلمي فرعه وهذه المعرفة كشفية بل جميع ما يجئ وما ذكرنا في تحقيق الوجود وغيره واثبات الصفات مع كون الذات المقدس كافياً فيما يترتب على الصفات العلية ذوقية كشفية وما يورد في اثباتها من قبيل التنبيهات على البديهيات التي لا مساغ للبحث فيها والعلم الوجهي المتعلق بتلك الصفات في تلك المرتبة المقدس شبيه بالعلم الحضوري كعلمه سبحانه بذاته العلي وكمالاته المندرجة في الذات وتلك الصفات مع زيادتها كانها نفس العالم وحضورها كحضور نفس العالم فمن ههنا ذهب

جم غفير من الصوفية العلية الى عينيتها مع ذات الواجب تعالى ونفي غيريتها والكلام الموافق لمذاق علوم الانبياء على جميعهم عموما وعلى افضلهم خصوصا الصلوات والبركات والتحيات والمطابق لآراء اهل السنة والجماعة شكر الله تعالى سعيهم ان يسلب عينيتها مع القول بنفي غيريتها ويقال لا هو ولا غيره ولذا قلنا ان علمها شبيه بالعلم الحضوري لعدم عينيتها ولما لم ينتزع منه صورة وحضور نفسها كان كأن من قبيل العلم الحضوري ولا يتوهمن من هذا ارتفاع النقيضين لان اتحاد الزمان والمكان شرط في حصول التناقض وليس في تلك الحضرة زمان ولا مكان فلا يتصور التناقض وما يعرف في لفظ الغير ويراد بالغير الغير المصطلح فالنظر الكشفي ينفي هذا التخصيص وينفي الغيرية باي معنى كان فان ارباب الكشف يجدون بالذوق والفراسة الصحيحة المقتبسة من مشكوة النبوة ان الصفات كما انها ليست عين الذات لزيادتها ليست غيرها وان كانت زائدة بينهما نسبة الاثنينية ففي تلك الحضرة انتقض قاعدة ارباب المعقول ان الاثنان متغايران اذا عرفت هذا فاعلم ان لهذه المرتبة المقدسة التي هي مرتبة الذات مع الصفات الحقيقية تعالت وتقدست ظهورا في المرتبة الثانية بلا تغير وتبدل وذلك المرتبة مرتبة الوجود الذي هو خير محض وكمال صرف وليس لشيء غير الوجود قابلية مظهرية جميع الكمالات بطريق الظلية ولهذا ان تعلق علمه بتلك المرتبة المقدسة وانتزع كمالاته لكان اول شيء ينتزع منها حضرة الوجود والكمالات الاخر تابعة له ولهذا ذهب جماعة من الصوفية العلية وغيرهم الى عينية الوجود للذات المقدسة وتصوره مع كونه تعينا باللاتعين وثبوت هذا التعين الوجودي مدار العلم والخارج لان الوجود الخارجي والعلمي من اقسام المطلق الوجود ومرتبة المقسم فوق مرتبة الاقسام فحضرة الوجود من حيث هو سابق على كل الوجودين ولا يتصور ثمة وجود خارجي ولا ذهني على ما مر وحضرة الوجود جامع بطريق الظلية لجميع الكمالات الذاتية والصفاتية اجمالا وتفصيلا فالاجمال تعين اول والتفصيل كانه تعين ثان ففي مرتبة اجمال الوجود لا تميز كمال ولا صفة عن صفة وفي مرتبة تفصيل الوجود امتياز الكمالات وظهرت الصفات فاول شيء ثبت في تفصيل الوجود الحيوة التي هي ام جميع الصفات وهذه الصفة كانها ظل لصفة الحيوة التي لها ثبوت في مرتبة حضرة الذات المنزه ويصدق في حقها لا هو ولا غيره وهذا الظل لما كان ثبوته في مرتبة هي دون مرتبة الذات تعالى يصدق في حقها لا هو ولا يصدق لا غيره بل كان مغائر الذات الحق عز وجل وكذا حال سائر الصفات تعالت وبعد صفة الحيوة ظهر صفة العلم ثم الصفات الاخر من الارادة والقدرة وغيرها والعلم مع كونه جزءا من التعين الوجودي وحصة من حصصه جامع لجميع الصفات والصفات الاخر مع استقلالها كانها اجزاء لصفة العلم لان لهذه الصفة نوع اتحاد مع موصوفها ليس لغيرها هذا الاتحاد اذ العلم قد يتحد مع العالم والمعلوم والقدرة لا تتحد مع القادر والمقدور وكذا الارادة والسمع وغيرهما لا تتحد مع الموصوف وصفة العلم لجامعيتها اجمالي لا يظهر فيه الصفات متميزة وتفصيلي يظهر فيه الكمالات متميزة كما

للوجود ولاجماله حكم مركز الدائرة ولتفصيله حكم محيطها فمن ههنا اندفع ما قد يورد ان تميز الحيوة عن سائر الصفات انما هو
في تفصيل العلم الذي يسمونه بالواحدية واما في مرتبة الاجمال فلا تميز هناك لصفة من الصفات الاخرى فكيف يحكم
بتقدم الحيوة على العلم المجمل على ما وقع في عبارات شيخنا وامامنا قدس سره العجب من هذا المعترض كيف يورد اصطلاح
طائفة غير مسلم عند الخصم حجة عليه وامثال هذا من عدم الاطلاع على حقيقة مذهب الخصم واصطلاحه فيعد جهله اعتراضا
وقد عرفت ان التميز الحاصل لصفة الحيوة في تفصيل الوجود بعد اندماجه في حضرة اجماله سابق على العلم الاجمالي والتفصيلي
فالحاصل ان هناك تفصيلان تفصيل للكمالات المندرجة في اجمال الوجود والحيوة هناك مقدم على العلم بنوعيه وتفصيل
في حضرة العلم بما اندرج في اجماله والحيوة هنا مؤخر عن العلم فالعلم المحاط مسبوق بالحيوة والمحيط سابق عليه وانت خبير
بان صفة الحيوة المسبوقة بالعلم ليس في الحقيقة صفة الحيوة بل صورة علمية لتلك الصفة فصفة الحيوة سابقة على العلم
البتة وصورتها العلمية مسبوقة بالعلم ومع قطع النظر عن جميع ما ذكرنا فتقدم شان الحيوة على شان العلم مما لا يحتاج الى
دليل وتنبيه عند ذي فطرة سليمة انتهى **واما ثالثا** فبان كلام عماد الدولة رح لا ينبئ ان مرتبة الامكان فوقه مرتبة
الوجود وهو ليس بصدد هذا البيان وكلامه ظاهر جدا على ان ذكر مثل الكلام من المعارف على غير محله خلاف ما يسوقه القائل
والقول بصحته من قبيل الهذيان وعلى هذا ما يريد انه تعالى ليس عين الوجود المطلق سفسطة لا ريب فيها **واما رابعا** فبان
توجيه التناقض في وجود الصفات مبني على فهمه على ما ذكر لانه ليس في المكتوب متميزة عن الذات بل هذه العبارة
من زيادات المعترض وعلى هذا ما اريد ان وجودها متوقف على ذات الحق تعالى لكونها قائمة لانه ليس له هنا سبيل
اذ الحق عز وجل موجود بذاته وصفاته السبعة بل الثمانية موجودة بذات الحق دون الوجود على ما هو للمجدد رح في هذا
الشان تحقيق انيق تهتز به الاذهان فانه افاد في المكاشفات الغيبية بما تعريبه انه ذاته تعالى كاف من اعتبارات
بما اختاره المجدد رح
الصفات بل مستغن عن نفس الصفات فما يترتب على الصفات الذات المجردة عن الصفات كاف به مثلا ان
فرض نفي صفة الحيوة والعلم والقدرة والارادة عنه فعلى الذات المجردة يترتب الآثار كما يترتب عليها لا بمعنى ان
الصفات ليست بموجودة او انها موجودة في العلم لا في الخارج لانه مخالف لمسلك اهل السنة والجماعة بل المعنى
ان الصفات مع الاستغناء الذاتي موجودة في الخارج بوجود زائد على الذات عز سلطانه كما هو مذهب اهل
الحق وتتضح هذه المسئلة بمثال واضح وهو ان الماء يميل بالطبع من الاعلى الى الاسفل يصدر من حذو الماء
فعل العلم والحيوة والقدرة والارادة فان كان له علم يميل الى الاسفل ايضا ويصدر عنه فعل الارادة وهو تخصيص
احد المتساويين ومن هذه الحركة الارادية صدر عنه فعل الحيوة والقدرة ولما يصير الماء جزء الحيوان فمع الميل
الطبعي يتصف بصفات زائدة ايضا مع وجود صفات طبعية ولله المثل الاعلى فذاته تعالى عز شانه مع الاستغناء
الذاتي وغناه عن الصفات في المرتبة الالوهية يتصف بصفات زائدة وجودية ويصدر منها افعال ما يكفي الذات

تحصلها فكما لا يقال في الماء المجرد عن الصفات انها عين ذاته لانه ههنا ذات صرف بلا صفات فكذا لا يقال
في ذاته تعالى جل شانه ان صفاته عين ذاته لانه مجرد عن الصفات في هذه المرتبة ولو اعتبرت الصفة وان كان
الاعتبار علميا محا العينية لتنبه قال العارف الدمشقي عبد الغني النابلسي في نتيجة العلوم قوله ان الله تعالى موجود
بذاته لا على ان الوجود عينه ولا على انه زائد ومراده ان الله تعالى لا يدرك عند مخلوقاته اصلا من حيث ذاته العلية
ولا الموجود فانه يدرك بالعقل والحس والعقل والحس حاكمان قطعا بان الله موجود فلو قال ان الوجود عينه لزم ان يكون
تعالى مدركا ولو من حيث الوجود وقد قال سبحانه لا تدركه الابصار ولان الوجود الذي يدركه العقل والحس انما هو ظهور الوجود
الحق على الاشياء لا انه هو الوجود الحق على ما هو عليه فليس الوجود الظاهر عينه ولا الوجود ايضا زائد عليه تعالى
بمعنى ان له ماهية غير الوجود فيكون تعالى مركبا من عام وهو الوجود وخاص وهو الماهية الزائدة على الوجود فيشابه
سبحانه الاشياء فان كل شيء مركب من عام وهو الوجود وخاص وهو الماهية المخصوصة ويكون تعالى مفتقرا الى
الوجود كما ان الاشياء مفتقرة الى الوجود وهذا كله محال عليه تعالى لانه تعالى لا يشابه شيئا ولا يشابهه شيء
ليس كمثله شيء وهو السميع البصير وانما يقال انه تعالى هو الوجود بالمعنى المدرك للعقل والحس فانه ظاهرية الحق وهو
معنى قوله رضي الله عنه انه موجود بذاته اي لا انه موجود باعتبار ما يشهده العقل والحس انه موجود اما موجود بوجود
هو عينه او موجود بوجود زائد عليه وكلاهما ممتنع عليه تعالى لانه تعالى ليس مما يدرك بالعقل والحس انما يطلق
عليه تعالى بانه موجود باعتبار تنزله وظهوره للعقل والحس فان وجوده تعالى مطلق بالاطلاق الحقيقي حتى انه مطلق عن
قيد الاطلاق فان الاطلاق قيد والله تعالى منزه عن كل قيد فهو الغيب المطلق واليه الاشارة بقوله سبحانه الذين
يؤمنون بالغيب قال بعض المفسرين الغيب الذي يؤمنون به هو الله تعالى وقد استوفينا الكلام في هذا المقام
في كتابنا الوجود الحق والخطاب الصدق بما لا مزيد عليه انتهى **واما خامسا** فبانه بالتحقيق الانيق ظهر ان هذه المعرفة
وراء طور النظر والفكر وبين مسالك المجددية ومسلك المتكلمين بون وليس مرجع كونه تعالى موجودا بنفسه وكون الوجود
نفس ذاته كما هو مذهب الصوفية العلية واحدا لان معنى كونه سبحانه موجودا بنفسه ان حقيقته سبحانه في نفسه وراء
الوجود كاف في ترتب آثار الوجود عليه فالوجود متنزل عن تلك المرتبة العليا على ما يجيء حقيقته ان شاء الله تعالى
في تبيين مذهب شيخنا وامامنا رضي الله تعالى عنه ومعنى كون الوجود نفس ذاته ان حقيقته سبحانه هو الوجود
ليس الا على ما يستفاد من تحقيقاتهم فاطلاق الوجود على تلك المرتبة المقدسة حقيقة عندهم ولو اريد
بعينية الوجود ان ما يترتب على الوجود يترتب عليه لكان اطلاق الوجود عليه سبحانه بطريق المجاز والتشبيه
والتنظير والمجاز ينفى فيصح نفي الوجود عنه ويكون الذات تعالى في نفسه غير الوجود والصوفية القائلون

بعينية الوجود لايجوزونه كما لا يخفى على المتتبع في كلامهم الواقف على اطوارهم يقولون ان حقيقة الحق سبحانه وجود بحت ليس الا وسلب الشيء عن نفسه محال ولولا اطلاق الوجود عليه تعالى عندهم بطريق الحقيقة لما كان للاختلاف بين القائلين بعينية الوجود في كونه سبحانه وجودا مطلقا او فردا معنى محصلا وكيف يسوغ اطلاق الوجود على تلك المرتبة العليا بطريق المجاز عندهم على ما افاد العروة الوثقى رح فادعاء التلبيس لغو **قال** ورأيت في بعض مكاتيبه انه سئل عن هذا المعنى اعني عدم ظهور الخوارق منه فاجاب بان ظهور الخوارق من عدم الكمال وان عبد القادر قدس الله سره كان الى مرتبة الروح فقط وانه نقص في الارشاد اذ كلما كان النزول اتم كان الارشاد اكمل **اقول** ان هذا كذب الصدق منجي والكذب مهلك فان رأيته في بعض مكاتيبه فقل في اي مكتوب رأيته **قال** ولعمري لو وقع له شيء من الكرامات لطار دابه في اقطار الارض ان هي الا دعاوي باطلة **اقول** قد عد كراماته الى سبع مائة على ما هي في الزبر والاسفار مسطورة وعلى السنة العلماء دائرة اذ ذكرتموها وان كانت هذه باطلة فلعله ينكر كرامات سائر الاولياء ويكذب جما غفيرا من العلماء فاصدق المقال ما نطقت به الحال **قال** ونقل عنه حفيده فرخ في رسالة انه قال كنت يوما جالسا في الاصحاب وكنت ناظرا الى سوء اعمالي وغلب علي ذلك النظر بحيث رأيت نفسي غير مناسب لقرب الله وفي هذه الاثناء يحكم من تواضع لله رفعه الله نودي في سري غفرت لك ولمن توسل بك بواسطة او غير واسطة الى يوم القيامة ويكرر هذا النداء حتى لم يبق فيه ريب عنده فانظر كيف امن مكر الله حيث اتقن لشيء موهوم اذ قد يكون المنادي هو ابليس **اقول** قد اشتهر البرزنجي باسم مولانا فرخ وهذا البيت جدا منه ع فلو كنت نبيا عرفت قرابتي ولكن زنجي عظيم المشافر فاعلم ان مثل هذه المكاشفات بل اعلى منها منقولة عن اكابر الاولياء في الاخبار الاخيار قال الشيخ عبد القادر الجيلاني قدس سره قد وعدني الله عز وجل بفضله انه يدخل الجنة اصحابي واهل مذهبي تابعي طريقتي ومن يحبني وقال ايضا انه سبحانه وتعالى اعطاني سجلا فيه اسماء اصحابي ومن تابعني الى يوم القيامة وقال عز وجل قد غفرت لهم بك واستفسرت من مالك خازن النار اعندك من اصحابي احد فقال لا بعزة الله يدي على حمايته من تابعني مثل السماء على الارض ان لم يكن جيدا فانا جيد بعزة الله لا اذهب من عنده حتى يدخل الجنة اصحابي فالتجهد والانكار والسخرية على مثل هذه المكاشفات لا يناسب من اهل الحق والثبات والانصاف احسن الاوصاف **قال** في المكتوب الرابع والتسعين من المجلد الثالث وما يقال من الانبياء لا يحتاجون الى الاستمداد وان الكمالات حاصلة لهم بالفعل صريح المكابرة انتهى فيجوز ان لا يحصل للانبياء الكمالات بالفعل **اقول** ليس هذا محل الاستبعاد عقلا ونقلا فاجهل الناس من قل صوابه وكثر اعجابه قال المجدد رح في المكتوب المذكور بما تعريبه ان النبي يحصل له بعض الكمالات بتوسط فرد من امته وبتوسله يصل الى البعض

بعض المقامات لكن لا يلزم منه نقص النبي ولا مزية عليه لانه حصل ذلك الكمال بمتابعة نبيه فيكون ذلك الكمال من النبي في الحقيقة وهو كالخادم الذي يصرف من خزائن مخدومه له ويترتب لباسا لازدياد حسنه والامداد من الخدام ليس نقصا للمخدوم بل هو كمال وموجب لازدياد الجلال فان السلاطين يدخلون الملك ويحصنون بامداد عساكرهم ويكون هذا من عظمتهم وشرف خدامهم واما يقال ان الانبياء عليهم الصلوة والسلام لا يحتاجون الى الامداد وجميع مراتب الكمال حاصل لهم بالفعل فهو مكابرة صريحة لانهم من عباد الله تعالى ويرجون فيوضه وبركاته ويستدعون الترقي قال النبي صلى الله عليه وآله وسلم من استوى يوماه فهو مغبون وقال صلى الله عليه وسلم سلوا لي الوسيلة وفي حديث الصحاح كان رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم يستفتح بصعاليك المهاجرين فهذه اعانة ومن لم يجوز امداد الانبياء نظره الى عظمة مدارج الانبياء مع عدم توجهه الى عبوديتهم واحتياجهم الى رب الارباب واستمداد واعانة الخدام والغلمان والاقلم نقل به انتهى تحقيق للمقام وتوضيح المرام على ما افاد العلامة ابن حجر المكي الهيتمي في الفتاوى الحديثية الكتاب والسنة والان على ان طلب الزيادة له صلى الله عليه وآله وسلم امر مطلوب محمود قال تعالى وقل رب زدني علما وروى مسلم انه صلى الله عليه وسلم كان يقول في دعائه واجعل الحيوة زيادة لي في كل خير وطلب كون الفاتحة او غيرها زيادة في شرفه طلب لزيادة علوه وترقيه في مدارج كمالاته العلية وان كان كماله من اصله قد وصل الغاية التي لم يصل اليها كمال مخلوق فعلم ان كلا من الآية الشريفة والحديث الصحيح دال على ان مقامه صلى الله عليه وسلم وكماله يقبل الزيادة في العلم والثواب وسائر المراتب والدرجات وعلى ان غايات كماله لا حد لها ولا انتهاء بل هو دائم الترقي في تلك المقامات العلية والدرجات السنية بما لا يطلع عليه ولا يعلم كنهه الا الله تعالى وعلى ان كماله صلى الله عليه وسلم مع جلالته لا احتياج الى مزيد ترق واستمداد من فيض فضل الله وجوده وكرمه الذاتي الذي لا غاية له ولا انتهاء وعلى ان طلب الزيادة لا يشعر بان ثم نقصا اذ لا شك ان علمه صلى الله عليه وسلم اكمل العلوم ومع ذلك فقد امره الله بطلب زيادته فلكن نحن مامورون بطلب زيادة ذلك له صلى الله عليه وسلم وقد ورد ايضا انا بذلك فيما يندب من الدعاء عند رؤية الكعبة المعظمة اذ فيه ورد من شرفه وعظمه وحجه واعتمره تشريفا الى آخره ومنه صلى الله عليه وسلم كسائر الانبياء الذين حجوا البيت وهم كل الانبياء الا فرقة قليلة منهم على الخلاف في ذلك داخل فيمن شرفه وعظمه وحجه واعتمره واذا علم دخولهم في ذلك العموم من دلالة العام ظنية او قطعية على الخلاف فيه علم انا مامورون بطلب الدعاء له صلى الله عليه وسلم ولغيره من الانبياء المذكورين بزيادة التشريف والتكريم وان الدعاء بزيادة ذلك له صلى الله عليه وسلم امر مندوب مستحسن ويؤيده ما رواه الطبراني عن علي رضي الله عنه لكن نظر في سنده ابن كثير انه كان يعلم الناس كيفية الصلوة على النبي صلى الله عليه وسلم

وفيها ما يصرح بطلب الزيادة له صلى الله عليه وسلم في مضاعفات الخير وجزيل العطاء وبهذا الذي ذكرته وإن لم أر من سبقني بالاستدلال في هذه المسئلة لشيء منه ليظهر الرد على شيخ الاسلام صالح البلقيني في قوله لا ينبغي أن يقدم على ذلك الا بدليل فيقال له وأي دليل أعلى من الكتاب والسنة وقد بان بما ذكرته دلالتهما على طلب الدعاء له صلى الله عليه وسلم بالزيادة في شرفه اذ الشرف العلو كما قال أهل اللغة والمراد به هنا علو المرتبة والمكانة وعلوها بالزيادة في العلم والخير وسائر الدرجات والمراتب وكل من العلم والخير قد أمرنا بطلب الزيادة له صلى الله عليه وسلم فيه بالطريق الذي قدمناه فلنكن مأمورين بطلب زيادة الشرف له ورد على شيخ الاسلام الحافظ ابن حجر في قوله هذا الدعاء مخترع من أهل العصر ولو استحضر ما قاله النووي لم يقل ذلك بل سبق النووي الى نحو ذلك الامام المجتهد أبو عبد الله الحليمي من أكابر أصحابنا وقدمائهم وصاحبه الامام البيهقي ورد قوله ولا أصل له في السنة فيقال له بل له أصل في الكتاب والسنة معاً كما تقرر على أن الظاهر أنه انما قال هذا قبل اطلاعه على ما يأتي عنه ثم اعلم أن هذين الامامين لم ينازعا في جواز ذلك وانما نزاعهما في هل ورد دليل يدل على طلبه فيفعل أو لا فينبغي فعله وقد علمت أنه ورد ما يدل على طلبه ومن ثم لما كان النووي رحمه الله وشكر سعيه متحلياً من السنة بما لم يلحقه فيه أحد ممن جاء بعده كما صرح به بعض الحفاظ دعى بطلب الزيادة له صلى الله عليه وسلم في شرفه في خطبتي كتابيه الذين عليهما معول المذهب وهما الروضة والمنهاج فقال في خطبة كل منهما صلى الله عليه وسلم وزاده فضلاً وشرفاً لديه وهذه العبارة متداولة في أيدي العلماء منذ نحو ثلثمائة سنة لا نعلم أحداً ممن تكلم على الروضة والمنهاج اعترضها بوجه من الوجوه ولعل هذين غفلا عنها بدليل قول الثاني هذا الدعاء مخترع من أهل العصر اذ لو استحضر ما قاله النووي لم يقل ذلك بل سبق النووي الى نحو ذلك الامام المجتهد أبو عبد الله الحليمي من أكابر أصحابنا وقدمائهم وصاحبه الامام البيهقي وقد ذكرت عبارتهما في افتاء أبسط من هذا ومما صرح به الأول أن اجزال أجره صلى الله عليه وسلم ومثوبته وابداء فضله للأولين والآخرين بالمقام المحمود وتفضيله على كافة المقربين وإن كان تعالى قد أوجب هذه الأمور له صلى الله عليه وسلم فان كل شيء منها ذو درجات ومراتب فقد يجوز اذا صلى عليه واحد من أمته فاستجيب دعاءه أن يزاد النبي صلى الله عليه وآله وسلم بذلك الدعاء في كل شيء مما سميناه رتبة ودرجة انتهى المقصود منه وهذا تصريح منه بأن طلب الزيادة في شرفه صلى الله عليه وسلم داخل في الصلوة عليه وقد أمرنا بها فلنكن مأمورين بما تضمنته كما صرح به هذا الامام وناهيك به ومما صرح به الثاني في معنى السلام عليك أيها النبي ورحمة الله وبركاته سلمك الله من المذام والنقائص فاذا قلت اللهم سلم على محمد انما تريد اللهم اكتب له في دعوته وأمته السلامة من كل نقص وزد دعوته على ممر الأيام علواً وأمته تكاثراً وذكره ارتفاعاً انتهى المقصود منه فتأمل قوله من المذام والنقائص وقوله من كل نقص وأن ذلك هو مفهوم السلام الذي أمرنا

تجده صريحا في ان الطلب زيادة الشرف ولو ان فرض على انه يدل على ما توهمه هذا المنكر الجاهل اذ غاية طلب الزيادة
انه يدل على عدم الكمال المطلق ونحن نلتزمه اذ الكمال المطلق ليس الا لله وحده ونبينا صلى الله عليه وسلم
وان كان اكمل المخلوقات الا ان كماله ليس مطلقا فقبل الزيادة ومراتب تلك الزيادة قد يسمى كل منها عدم كمال
بالنسبة لما فوقه من كمال آخر اعلى منه وبهذا ينقل الحافظ السخاوي عن شيخه ابن حجر انه جعل الحديث عن ابي
رضي الله عنه وفي آخره قلت اجعل لك صلاتي كلها اي دعائي كله كما في رواية قال اذا تكفى همك ويغفر ذنبك
اصلا عظيما لمن يدعو عقب قراءته فيقول اجعل ثواب ذلك لسيدنا رسول الله صلى الله عليه وسلم وكانه قصد بهذا
الرد على شيخه شيخ الاسلام السراج البلقيني في قوله لا ينبغي ذلك الا بدليل وهذا هو الذي اخذ عنه والده علم الدين
ما مر عنه وقد علمت ردهما ثم ذكر السخاوي عن شيخه ابن حجر ايضا ما حاصله ان من اعول مثل ثواب ذلك زيادة
في شرفه مع العلم بكماله في الشرف لعله لحظ ان معنى طلب الزيادة ان يتقبل الله قراءته فيثيبه عليها واذا اثيب
احد من الامة على طاعة كان لمعلمه اجر وللمعلم الاول وهو الشارع صلى الله عليه وسلم نظير جميع ذلك فهذا
معنى الزيادة في شرفه وان كان شرفه مستقرا حاصلا وحينئذ اجعل مثل ثواب ذلك تقبله لتحصيل مثل ثوابه
للنبي صلى الله عليه وسلم وحاصله ان طلب الزيادة له صلى الله عليه وسلم يكون بنحو طلب تكثير اتباعه
سيما العلماء اي وبرفع درجاته ومراتبه العلية كما مر عن الحليمي وقد رد شيخ الاسلام ابو عبد الله القاياتي
ما مر عن العلم وابيه فقال في الروضة ان القاري اذا قرأ وجعل ما حصل من الاجر للميت كان دعاء بحصول
ذلك الاجر للميت فينفعه وفي الاذكار المختار ان يدعو بالجعل فيقول اللهم اجعل ثوابها واصلا لفلان واعلم
ان القدرة الالهية مهما تعلق بشيء يكون لا محالة وقد تقرر في علم الكلام ان قدرته سبحانه وتعالى لا تتناهى
فخير الله لا ينفد والكامل المترقي في درجات الكمال هو ابدا كامل بحال منتهى ووافقه صاحبه شيخ الاسلام الشرف
المناوي فافتى باستحسان هذا الدعاء ووافقهما ايضا صاحبهما امام الحنفية الكمال ابن الهمام بل زاد عليهما بالمبالغة
في رفعة شان هذا الدعاء حيث جعل كل ما صح من الكيفيات الواردة في الصلوة عليه صلى الله عليه وسلم
موجودا في كيفية واحدة ومن جملتها الدعاء بزيادة الشرف وهي اللهم صل ابدا افضل صلواتك على سيدنا
محمد عبدك ونبيك ورسولك محمد واله وسلم عليه تسليما وزده تشريفا وتكريما وانزله المنزل المقرب
عندك يوم القيمة انتهى فجعل طلب زيادة الشرف له صلى الله عليه وسلم من جملة الاسباب المقتضية لتفضيل
هذه الكيفية ولاشتمالها على معنى ما في الكيفيات الواردة عنه صلى الله عليه وآله وسلم وقد وافقهم صاحبهم
شيخنا شيخ الاسلام خاتمة المحققين ابو يحيى زكريا الانصاري فانه سئل عن واعظ قال لا يجوز اجتماع
القاري القرآن والحديث ان يهدي مثل ثواب ذلك في صحائف سيدنا رسول الله صلى الله عليه وسلم

وبه افتى المتقدمون والمتاخرون فاجاب بان ما ادعاه هذا الواقف القليل المعرفة يستحق بكذبه على الاجماع التعزير البالغ وزعمه ان ذلك لا يجوز الحق خلافه بل يجوز واتعجب له كيف ساغ له دعوى اجماع المسلمين واتفاق المتقدمين والمتاخرين على عدم الجواز وهل هذا الا مجازفة في دين الله فان جوازه كما ترى شائع ذائع في الاعصار والامصار فان قلت الدعاء بالزيادة في شرفه صلى الله عليه وسلم ممتنع لانه يقتضي انه متصف بضدها حتى تطلب له الزيادة وهو محال في حقه قلت اعلم ان نبينا صلى الله عليه وسلم هو اشرف المخلوقات واكملهم فهو في كمال وزيادة ابدا يترقى من كمال الى كمال الى ما لا يعلم كنهه الا الله تعالى فلا محال في تزايد كماله وترقيه بالنسبة الى نفسه بعد كونه اكمل المخلوقات ونحن نطلب له الزيادة في الكمال الى تلك الدرجة التي لا يعلم كنهها الا الله تعالى وفائدة طلبنا له ذلك مع انه حاصل له لا محالة بوعد الله تعالى امور منها اظهار شرفه صلى الله عليه وسلم وكمال منزلته وعظم قدره ورفع ذكره وتوقيره ومنها مجازاته صلى الله عليه وآله وسلم على احسانه الينا ومنها حصول الثواب لنا ويزيد اطلاعا على ما ذكرناه ما في الحديث الصحيح كان صلى الله عليه وآله وسلم اجود الناس الحديث فانظر ذلك وتامله فانه تخصيص بعد تخصيص على سبيل الترقي في فضل اولا اجوده على الناس كلهم وثانيا جوده في رمضان على جوده في سائر اوقاته وثالثا جوده عند لقاء جبريل على جوده في رمضان مطلقا ففيه تزايد وتفاضل باعتبار نفسه على سبيل الترقي فاعتبر ما نحن فيه بهذا ونظير ما نحن فيه من طلب الزيادة اللهم زد هذا البيت تشريفا في حق بيت الله تعالى الحرام فان الدعاء بزيادة الشرف مامور به ولم يقل احد ان ذلك ممتنع انتهى فتامل ذلك وما قبله تجد هذا المنكر قد ارتكب في انكاره متن عمياء وخبط خبط عشواء وليت دينه سلم له كلا ان انكاره المباح بل الحسن والترقي عن ذلك الى جعله كفرا خطأ عظيم اثمه كبير جرمه فعليه عقوبة ذلك في الدنيا والآخرة انتهى قال العلامة الدمشقي رح في فتح العلوم ما يقال من ان الانبياء عليهم السلام لا يحتاجون الى الاستمداد وان الكمالات حاصلة لهم بالفعل صريح المكابرة اقول ان كمالات الانبياء عليهم السلام لا تتناهى كما يشير اليه قوله عليه السلام انه ليغان على قلبي واني لاستغفر الله في اليوم والليلة اكثر من مائة مرة وهو صلى الله عليه وسلم دائم الترقي فكلما يصل الى مقام هو اعلى وجد المقام الذي كان فيه ادنى فيستغفر الله منه وهلم جرا وقال ان البوصيري في همزية المديح ؎ يتباهى بك العصور وتسمو ٭ بك علياء بعدها علياء ٭ يعني انه صلى الله عليه وسلم كلما اتى عصر تباهى به على العصر الذي مضى بوجوده صلى الله عليه وسلم في العصر المستقبل بكمال لم يكن عليه في العصر الماضي وكذلك تفتخر به مرتبة عليا بعد مرتبة عليا فهو صلى الله عليه وسلم وكذلك سائر الانبياء عليهم السلام في الدنيا وفي البرزخ وفي الآخرة دائموا الترقي في الكمالات

وكمالاتهم لاتتناهى فى الدنيا والبرزخ والآخرة ومعلوم ان مالايتناهى لايدخل فى الوجود كله دفعة وحدة فصدق قول العارف السرهندي قدس سره ومايقال من ان الانبياء عليهم السلام لايحتاجون الى الاستمداد يعني استمداد الكمال من ذي الجلال وان الكمالات حاصلة لهم بالفعل فان ذلك مكابرة صريحة بلاشبهة لاقتضاء ذلك نقصان مقامات الانبياء عليهم السلام لاقتضائه انحصار كمالاتهم وانقطاع امدادهم من الحق تعالى وانتفاء قوله تعالى فى العموم كلا نمد هولاء وهولاء من عطاء ربك وماكان عطاء ربك محظورا اى ممنوعا عن احد وانما ذلك الاجهل محض عند المنصف المدقق **قال** فان قلت قد يكون ذلك فى السكر قلت قد صرح بانه انما يتكلم بالحقائق فى الصحو لاكابي يزيد وامثاله فانهم قالوها فى السكر وان السكر نقص وان الكمال فى الصحو وانه مقام الانبياء فلا يجوز حمل اقواله على انه قالها فى السكر **اقول** الجواب مثل السوال اخلى وكله افتراء عليه فقل اين صرح وانما احتاج هذا العارف الى ذكر هذه الابحاث التي يعسر فهمها على الكثير من علماء الرسوم لان المخاطبين بذلك عنده هم جماعته واصحابه الذين يعرف منهم الانتفاع به فى سلوكهم فى طريق الله تعالى وانهم اصحاب الادراك الخاص الذي قدمنا بيانه لا ان المخاطب بذلك منه غيرهم من علماء الرسوم الذين تمكنوا فى ادراكهم الخاص بهم من جمود الافهام والتباس الاوهام ممايشاركون فيه جميع العوام من اهل الاسلام وغير اهل الاسلام ولكنهم يدخلون فيما لايعنيهم وكان لهم مندوحة من الذم والاحتقار بانكان ذلك الى علم الواحد القهار والارفع من شانهم عند العوام بالتصريح منهم ان لهم ارفع مقام ولايعرف الكلام الا اهله ولايظهر فضيلة الفرع الا اصله **قال** ولما اوردوا عليه راغ روغان الثعلب وهرب الى غير مهرب فقال فى المكتوب الواحد والعشرين بعد المائة من المجلد الثالث ان السكر الخالص للعوام وان مرادنا بالصحو الصحو الممتزج بالسكر وان صحو الخواص لاينفك عنه غاية ما فى الباب ان للسكر مراتب كثيرة وكلما كثر السكر غلب الشطح فيقال له اذا قررت ان مثل هذه الكلمات صدرت منك عن سكر فلم لم تمحها ولم اثبتها فى مكاتيب تقرء فى المحافل وتدعوا اتباعك الى اعتقاد مافيها وقد كان الاوائل اذا صحوا عن سكرهم استغفروا وتابوا عن مقالاتهم التي قالوها فى السكر ومحوها من دفاترهم وكل من اثبت من تلك الكلمات شيئا فانما هى التي قالوها فى الصحو عن اذن الهي **اقول** هذا مبني على عدم الامتياز بين الصحو والسكر والصحو الممتزج به مع ان المعترض يدعي فن التصوف فلله الحجة فى السماء والاستحياء فى الماء طول المقال يمل وطول الكلام يذل اما تعرف انه مانسب انه قال ان مثل هذه الكلمات صدرت عن سكر افتراء محض نعم تجويز افشاء الاسرار والمباهات والافتخار واظهار الترجيح على غيره يكون من بقايا السكر ولذا صاحب العوارف حمل الكلام المشهور قدمي هذه على رقبة كل ولي الله على السكر ولما لم يعده منه كلام فى السكر فليس فيها كلام قابل المحو ومااعترض عليها المعترض مبني على سوء

فهو علے مابینت وسنبین ان شاء اللہ تعالے لتظہر الصدق الحرتی بالایمان والاذعان فرغ دار الریب والزیغ الجالب للہوان وہدم بیت الکفر الناشی من الطغیان فالحم کل منکر خاسر والقم الحجر فی فم کل جاہد قاصر الصبر یحمد فی المواطن کلہا الا علیک فانہ مذموم + المقالۃ الثالثۃ فیما بناہ علے المقدمۃ الثالثۃ

قال ومبنی علے المقدمۃ الثالثۃ بطلان دعواہ ان الولایۃ المحمدیۃ والابراہیمیۃ لم تحصلا لہ صلے اللہ علیہ وسلم الا بعد الف سنۃ بوساطتہ فانہ قال فے المکتوب الثامن والثمانین من المجلد الثالث وجود العالم ونظامہ کلاہما مربوطا بالخلۃ وہی ابرک الاشیاء وبرکتہا شاملۃ للموجود والمعدوم وہی بالاصالۃ مخصوصۃ بابراہیم صلے اللہ علیہ وسلم وولایتہا ولایۃ ابراہیمیۃ ولہذا کان یذکرہ النبی صلعم بالابوۃ بخلاف سائر الانبیاء کان یذکرہم بالاخوۃ وما ذکر فے الصلوۃ کما صلیت علے ابراہیم لعل سببہ ان الوصول الی حضرۃ الذات تعالی وتقدس بدون توسط التعین الاول الوجودی وبدون التوسل بجمیع الکمالات الابراہیمیۃ غیر متیسر لان اول قباب مرتبۃ الحضرۃ المقدسۃ ہی لانہا مرأت غیب الغیب ولیس لاحد بدٌ عن توسطہ فلذا امر خاتم الانبیاء بمتابعتہ لیصل بتبعیتہ الی ولایۃ نفسہ ومنہا ینجر الے حضرۃ الذات الاقدس انتہی وقال فے المکتوب الرابع والتسعین ما حاصلہ ان التعین الاول ہو التعین الوجودی منشاء الولایۃ الابراہیمیۃ وفوق ذلک مرتبۃ الذات الاقدس لا یسع فی شیٔ من التعینات لکن سرًا اودع فی مرکز دائرۃ التعین الاول ہو منشاء الولایۃ المحمدیۃ وجمال محیط الدائرۃ شبہ الصباحۃ وجمال المرکز شبہ الملاحۃ وہی فوق الصباحۃ فالوصول الی الملاحۃ انما یتصور بعد طی مراتب الصباحۃ وما لم یتیسر الوصول الی جمیع المقامات الابراہیمیۃ لا یمکن وصول الی الذروۃ العلیا التی ہی الولایۃ المحمدیۃ ولا یتیسر ومن ہنا امر النبی صلے اللہ علیہ والہ وسلم بمتابعۃ ملۃ ابراہیم لیصل الی ولایتہ التی عبرنا عنہا بالملاحۃ بتوسل الوصول الی الولایۃ الابراہیمیۃ ولما لم یکن للنبی صلے اللہ علیہ وسلم مناسبۃ بالولایۃ الابراہیمیۃ لامکانہ الطبعی نقطۃ مرکز دائرۃ الولایۃ الخلیلیۃ وسیرہ مقصور علے رأس مرکز تلک الدائرۃ فبالضرورۃ وصولہ الی محیط الدائرۃ واکتساب کمالات ذلک المحیط تعسرت علیہ لانہ خلاف مقتضی طبیعتہ فلابد من متوسط من افراد امتہ یکون لہ تعیینی فی عین المرکز ولہ من طرف آخر مناسبۃ بمحیط الدائرۃ لیکتسب ذلک الفرد کمالات تلک المرتبۃ الخلیلیۃ ویتحقق بحقیقتہ ثم تتوسطہ تحصل للنبی صلے اللہ علیہ وسلم تلک الکمالات ویتحقق بہا فیتحققا بعد ذلک بکمالات مرتبۃ نفسہ صلی اللہ علیہ وسلم بمقتضے قولہ من سن سنۃ حسنۃ فلہ اجرہا واجر من عمل بہا معنی کلامہ انہ لم یوجد ہذا الفرد فے الصحابۃ ولا فے التابعین ولا فیمن بعدہم وانما وجد بعد الف سنۃ قال فجاء ہذا الفرد یعنی نفسہ ونائب محیط الدائرۃ وحصل الکمالات الابراہیمیۃ وذکر فی سر ذلک ان نقطۃ مرکز دائرۃ ولایۃ الخلۃ التی امتازت من سائر نقطہا بالمحبیۃ وان کانت نسبۃ

لكنها المتضمنها اعتباري المحبية والمحبوبية تصورت بصورة دائرة محيطها اعتبار المحبية ومركزها اعتبار المحبوبية
وبعد الف سنة تسع نقطة مركز هذه الدائرة الثانية وتتصور بصورة دائرة مركزها المحبوبية الصرفة ومحيطها
المحبوبية الممتزجة بالمحبية ومركز الدائرة منشاء الولاية الاحمدية انتهى قال وانما حصلت له هذه المرتبة الثانية
من الولاية الموسوية فحصل هذا الفرد الولاية العظمى الجامعة لكمالات المركز والمحيط فحصل للنبي صلى الله عليه
وسلم بتوسط هذا الفرد كمالات محيط الدائرة وتيسرت له ولاية الخلة ثم حصلت له ولاية المحبوبية وهو ولاية صلى الله
عليه وسلم وقبل دعاءه صلى الله عليه وسلم لقوله اللهم صل على محمد وعلى آل محمد كما صليت على ابراهيم
بعد الف سنة انتهى حاصله وهذا كما ترى فيه خلاف الشرع من وجوه احدها مخالفة للاحاديث الدالة
ان الخلة حصلت له في حياته بل ان الخلة الابراهيمية حصلت له ليلة مولده وان التي حصلت له
ليلة المعراج وبعدها خلة اخرى فوق تلك الخلة واليها الاشارة في حديث الشفاعة العظمى ان ابراهيم
عليه الصلوة والسلام يقول انما كنت خليلا من وراء وراء ثانيها انه صلى الله عليه وسلم ما كان
حصل الكمال في حياته لان كماله متوقف بزعم على حصول الكمال الابراهيمي وهو متوقف على توسط
رجل من امته ولم يات هذا الفرد الا بعد الف سنة واذا كان لم تحصل له الولاية فكيف حصلت له النبوة
وهي متاخرة عن حصول الولاية والله تعالى .... يقول اليوم اكملت لكم دينكم ولا اكمال الدين
الا بكمال نبيه صلى الله عليه وسلم ثالثها الطعن على جميع الصحابة رضي الله تعالى عنهم حيث لم يوجد
فيهم من يصلح لذلك التوسط لا ابو بكر ولا من بعده ولا جميع الصحابة من حيث الجميع رابعها سياتي قريبا
في الفصل بعده ان بعد مضي الف سنة لا يبقى لجده الشريف في زعم هذا الرجل لا عين ولا اثر
فمن الذي يتصف بتلك الكمالات الحاصلة له والمعدوم لا يتصف بالكمالات على انه قد اثبت
هذه المناسبة التي قال ما تحقق هو بها لتحصيل الكمالات الابراهيمية اعني مناسبة بمحيط الدائرة
للنبي صلى الله عليه وسلم الخ اقول كله مبني على عدم فهم كلام المجدد رح فان المعترض عرب بعض
عبارات المكتوب وقد ترك منها ما تزيل الاوهام فانه افاد في المكتوب الثمانية والمائتين ان بين الخلة
والمحبة عموم وخصوص الخلة عام والمحبة فرد كامل لها لان افراط الانس والالفة محبة وهي تقتضي التعلق
وعدم القرار والسكون والخلة باسر الانس والالفة والمحبة بذلك الاقتصار امتازت من سائر افراد الخلة
فان فيها حزن وفي الخلة فرح وفرح وانس وانس ولذا اعطى الله تعالى لخليله اجر العمل في الدنيا
والآخرة وقال في حقه وآتيناه اجره في الدنيا وانه في الآخرة لمن الصالحين ولما كان الحزن
في المحبة كان رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم متواصل الحزن وقال عليه الصلوة والسلام ما اوذي

بني مثل ما اوذيت لانه كان فردا كاملا في حصول المحبة فمقتضى المحبة صار المحبوب يعشق محبا له وورد في الحديث القدسي الاطال شوق الابرار الى لقائي وانا اليهم اشد شوقا انتهى فلما كان رسول الله صلى الله عليه وسلم محبوبا كان خليلا لان الخاص لا يوجد بدون تحقق العام فالاعتراض الاول مبني على عدم فهم معنى المحبة والخلة واما الاعتراض الثاني فجوابه ان المجدد رح افاد في المكتوب الرابع والتسعين بما تعريبه اذا كانت الملاحة فوق الصباحة فالوصول الى الملاحة بعد طي مراتب الصباحة ولا تيسر الوصول الى حقيقة هذه الولاية التي هي الذروة العليا والولاية المحمدية عليه الصلوة والسلام حتى يصل الى جميع مقامات الولاية الابراهيمية اي جميع المقامات التي يتوقف عليها حصول الولاية المحمدية ومراده بالملاحة الولاية المحمدية وبالصباحة الولاية الابراهيمية عليه الصلوة والسلام وبحقيقة هذه الولاية كنهها مع كنه جميع فروعها والولاية المحمدية صلى الله عليه وآله وسلم اصل جميع الولايات ومرجعها ومركزها فوقها وكل الولايات لجميع الانبياء والرسل عليهم الصلوة والسلام مندرجة فيها ونشارت منها ولايتهم اجزاء ولاية صلى الله عليه وآله وسلم ولكل جزء منها لمقامات ومراتب وكانت حاصلة لنبينا عليه الصلوة والسلام بعضها تفصيلا وبعضها اجمالا وكانت جميع مقامات الولاية الابراهيمية حاصلة له صلى الله تعالى عليه وسلم تفصيلا الا بعض شيونانها وهو كان حاصلا له صلى الله تعالى عليه وآله وسلم مجملا ونسبة ذلك البعض الى الولاية المحمدية كنسبة الورقة الى الشجرة والشعرة الى الانسان والقطرة الى البحر بل اقل قليلا فاذا لم يكن تلك الورقة والشعرة والقطرة في الشجر والانسان والبحر مع انها اجزاء منها لم يكونوا ناقصين لا في العقل ولا في النقل فان حصلت تلك الورقة والشعرة والقطرة لها بواسطة شيء لا يتصور انه كملها وكانت ناقصة وكذا لا يقال غير المؤمن لمن لا يرفع الحجر والمدر عن الطريق مع ان في الحديث الصحيح الايمان بضع وسبعون شعبة اعلاها قول لا اله الا الله وادناها اماطة الاذى عن الطريق والحاصل ان لكل شيء اجزاء متقومة له واجزاء غير متقومة له كالشعر للانسان والورقة للشجرة وتمامية دائرة الخلة بحصول الاجزاء الغير المتقوم لا لحصول الاجزاء المتقوم وفي بعض المكاتيب من المجلد الثالث صرح بان الحقيقة المحمدية حقيقة الحقائق وغيرها اجزاء له صلى الله تعالى عليه وآله وسلم انتهى والعاقل تكفيه الاشارة ولهذا امر خاتم الرسل بمتابعة ملة ابراهيم صلى الله تعالى عليه وآله وسلم ليصل صلى الله تعالى عليه بوسيلة هذه المتابعة حقيقة ولايته بمقدار فضله واستعداده صلى الله تعالى عليه وآله وسلم عند الله تعالى ومنها الى حقيقة ولايته التي عبرت بالملاحة صلى الله تعالى عليه وآله وسلم المراد بحقيقتها كنهها مع كنه جميع فروعها وشيونها كما مر وكان لنبينا صلى الله تعالى عليه وآله وسلم مناسبة ذاتية بمركز دائرة ولاية الخلة الذي هو اقرب الى حضرة اجمال الذات ومحيطها الذي هو تفصيل كمال الذات تعالى اقل المراد بالمركز الاصل والمرجع والمتقوم والمقر والخير المطبع

كما مر وولاية كل نبي وولي جزء ولاية نبينا عليه الصلوة والسلام وكل نبي وولي حصلت الولاية منها وهو صلى الله تعالى
عليه وآله وسلم الكل وهي الكل في الطريق الظلية واستهلاك الظل في الاصل لا يكون له تكملة واشار بالمركز
الى الواحدة والبساطة والقرب الى الاحدية فما لم يتحقق بكمالات تلك الدائرة مفصلا بقدر فضله عند الله سبحانه
بحصول ذلك الشان المجمل كما مر مع ان جميع المقامات والشيونات كانت حاصلة له صلى الله تعالى
عليه وآله وسلم تفصيلا بمقدار فضله الا ذلك الشان الواحد المجمل لا تتم ولاية الخلة تفصيلا بمقدار فضله واستعداده
عند الله تعالى ولفظ لا تتم يدل على ان ولاية الخلة كانت حاصلة له صلى الله تعالى عليه وآله وسلم مجملا
ولهذا جاء في الصلوة الماثورة كما صليت على ابراهيم اي جاء فيها كما صليت الى آخرها ومعناها اللهم
صل على محمد بمقدار فضله واستعداده عندك كما صليت على ابراهيم بمقدار فضله واستعداده عندك اي
اللهم اعط مرتبة خليلك محمدا بمقدار فضله واستعداده عندك كما اعطيتها ابراهيم بمقدار فضله واستعداده عندك
حتى يتيسر كمالات الولاية الابراهيمية بتمامها له صلى الله عليه وآله وسلم مفصلا بمقدار فضله واستعداده عند الله
ولفظ بتمامها ايضا يدل على حصولها له صلى الله تعالى عليه وآله وسلم مجملا كما كانت حاصلة لصاحبها بمقدار فضله
واستعداده عند الله تعالى ولما كان المكان الطبعي للولاية المحمدية مركز دائرة ولاية الخليلية وسيره صلى الله
تعالى عليه وآله وسلم منه ودخوله فيها واكتساب كمالاتها اي اكتساب تفصيلها وخروجه ايضا مقصور
على السير المركزي فتلك الدائرة ليسر خروجه صلى الله تعالى عليه وآله وسلم منه ودخوله فيها واكتساب
كمالاتها اي اكتساب تفصيلها وهذه العبارة تدل على حصول الولاية المحمدية للنبي صلى الله تعالى عليه وآله
وسلم وحصول الولاية المحمدية تدل على حصول الولاية الابراهيمية للنبي صلى الله تعالى عليه وآله وسلم
لان تلك الولاية الابراهيمية موقوف عليها حصول الولاية المحمدية وحصول الموقوف يدل على حصول الموقوف
عليه ووجوده وخروجه منه خلاف مقتضى الطبعية لانه الحيز الطبعي له صلى الله تعالى عليه وآله وسلم فلا بد ان
يكون فرد من امته صلى الله تعالى عليه وآله وسلم متوسطا كائنا تبعيته له صلى الله تعالى عليه وآله وسلم
في حين ذلك للمركز ومن طريق آخر له مناسبة بمحيط تلك الدائرة اشار بقوله من طريق آخر الى آخره
الى قول الصوفية بان كل ولي من امته صلى الله تعالى عليه وآله وسلم على قلب نبي من الانبياء
صلوات الله تعالى وسلامه على نبينا وعليهم وفي بحر المعاني قال النبي صلى الله تعالى عليه وآله
وسلم ان لله تعالى قلوب ثلثمائة قلوبهم على قلب آدم عليه السلام وله اربعون قلوبهم على قلب موسى
عليه السلام وله سبعة قلوبهم على قلب ابراهيم عليه السلام وله خمسة قلوبهم على قلب جبرئيل عليه السلام
وله ثلثة قلوبهم على قلب ميكائيل عليه السلام وله واحد قلبه على قلب اسرافيل عليه السلام وبهم يرفع الله تعالى

البلاد من هذه الامة حتى يكتسب كمالات تلك المرتبة التي هي ذلك الشان المجمل غير المقوم وغير الموقوف عليه
الذي نسبته الى الولاية المحمدية كنسبة القطرة الى البحر وهذا الفرد بمنزلة الآلة كالسيف للمجاهدة فالقاطع هو المجاهد
ويسند القطع الى السيف مجازا ويتحقق بها والنبي المتبوع بحكم من سن سنة حسنة فله اجرها واجر من عمل بها
بتوسط وصوله وخدمته تبعية نبيه صلى الله تعالى عليه وآله وسلم اليها تحقق بتلك الكمالات وهي تفصيل الخلة
بمقدار فضله وشرفه صلى الله تعالى عليه وآله وسلم عند الله تعالى ايضا وتتم مراتب الولاية الخليلية ومع
ذلك الشان المجمل الغير المقوم الذي كانت جميع مقامات الولاية حاصلة له صلى الله تعالى عليه وآله وسلم
سواه والاعمال الصالحة للنبي صلى الله تعالى عليه وآله وسلم قسمان قسم المباشرة بها وقسم غير المباشرة
بها وهو الاعمال الصالحة بمباشرة امته بها بموجب من سن سنة حسنة فله اجرها واجر من عمل بها وللنبي
صلى الله تعالى عليه وآله وسلم تيسر كمالات محيط تلك الدائرة بمقدار فضله واستعداده عند الله تعالى
لحصول ذلك الشان المجمل وان كانت حاصلة له صلى الله تعالى عليه وآله وسلم مفصلة غير ذلك الشان و
تمت الولاية الخليلية اصالة صلى الله تعالى عليه وآله وسلم بالحاق ذلك الشان المجمل الغير المقوم الذي
يدل عليه لفظ تمت ونسبته الى الولاية المحمدية كنسبة القطرة الى البحر ودعاء اللهم صل على محمد وعلى آل محمد
كما صليت على ابراهيم قرن بالاجابة بمقدار فضله واستعداده بعد الف سنة بدعاء الامة لحصول ذلك
الشان المجمل الغير المقوم لا بغيره من الكمالات لانها كانت حاصلة له صلى الله عليه وآله وسلم مفصلا والكمالات
حاصلة له صلى الله تعالى عليه وآله وسلم في السير في الله الآن ايضا يوما فيوما لان السير في الله غير
متناه وكمالاته وفيوضه تعالى لا تحصى ولا تعد وبدعاء امته له صلى الله تعالى عليه وآله وسلم افاض الله
عليه التحيات الغير المتناهية وللنبي صلى الله تعالى عليه وآله وسلم بعد تمام ولاية الخلة سير وسلوك
ونشارة الذي اودع في المركز الذي عبر بالملاحة وفوض النبي صلى الله تعالى عليه وآله وسلم
حراسته امته ومحافظتها اليه لارشادهم الى صراط المستقيم في زمانه واستغرق في مشاهدة جمال
غيب الغيب واشتغل بالمحبوب والله تعالى اعلم حاصله ان للنبي صلى الله تعالى عليه وآله وسلم
عروجا ونزولا فعروجه في حين حيوته صلى الله تعالى عليه وآله وسلم من عالم الشهادة الى عالم المثال
ومنه الى عالم الملكوت والارواح ومنه الى مرتبة الواحدية ومنها الى الوحدة وهي المسماة بالحقيقة المحمدية
وعالم الشيونات وهي مركزه وحقيقته صلى الله تعالى عليه وآله وسلم واجمال ذاته تعالى وهذه المرتبة
خاصة لنبينا صلى الله تعالى عليه وعلى آله وسلم ولبعض افراد امته صلى الله عليه وسلم نصيب منها
بطفيله صلى الله تعالى عليه وآله وسلم وهذه العروج من عالم الكثرة الى الوحدة التي اقرب الى

ذاتہ تعالی وتنزلہ من الوحدۃ الی الکثرۃ والتفصیل الی عالم الشہادۃ لہدایۃ امتہ صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم
وکان ہذان السیران للنبی صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم دائما فی حین حیوتہ صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم
وجمیع الکمالات الممکنۃ للبشر فے الدنیا حاصلۃ لہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم لبعضہا بواسطۃ جبرئیل وغیرہ
من الملائکۃ قال اللہ تعالی علمہ شدید القوے ذو مرہ قال النبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم ان روح القدس
نفث فی روعی وبعضہا بلا واسطۃ مع انہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم افضل من جبرئیل علیہ السلام
وبعد انتقالہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم الی عالم القدس والرفیق الاعلے لہ عروج فقط ومقرہ فی
مرکز دائرۃ الخلۃ الذی ہو الوحدۃ وکانت حرکتہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم فی حین حیوتہ الے عالم
الشہادۃ قسریۃ لا طبعیۃ والی عالم القدس طبعیۃ فیفوض حراستہ امتہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم
الی فرد من امتہ ولہ ہذہ المرتبۃ لطفیلہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم کما صرح الشیخ رحمۃ اللہ تعالے علیہ
فے المکتوب الواحد والعشرین والمائۃ من الجلد الثالث لا یظن احد ان السالک لا یحتاج الے النبی
صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم لانہ کفر والحاد والدقیقۃ من الدقائق والمعرفۃ من المعارف التی لہولاء
القوم لا تحصل لہم الا بتوسطہ ومتابعتہ وحیلولتہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم سواء کانت مبتدیا او متوسطا
او منتہیا ؎ محال ست سعدی کہ راہ صفا ✤ توان رفت جز بر پئے مصطفا ✤ معنے البیت یا سعدی
ہذا امر مستحیل ان یصل احد الی الطریق المستقیم بلا تبعیۃ النبی صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم وما حصل لذلک
الفرد من الکمالات فہو لہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم وہو بمنزلۃ الآلۃ والخادم وفے المواہب فی بیان
خصائصہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم قال الشافعی رح ما من خیر یعملہ احد من امتہ صلے اللہ تعالے
علیہ وآلہ وسلم الا والنبی صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم اصل فیہ قال فی تحقیق النصرۃ فجمیع حسنات
المسلمین واعمالہم الصالحۃ فی صحائف نبینا صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم زیادۃ علے مالہ من الاجر
مع مضاعفۃ لا یحصرہا الا اللہ تعالی لان کل مہتد وعامل الی یوم القیمۃ یحصل لہ اجرہ الے ان قال
وبہذا یجاب عن اشکال دعاء القاری لہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم بزیادۃ الشرف مع العلم بکمالہ
علیہ الصلوۃ والسلام فی سائر انواع الشرف انتہی وابہم الشیخ المجدد رحمۃ اللہ تعالی علیہ ذلک الفرد من
امتہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم وما قال انا ذلک الفرد فیمکن ان یکون ذلک الفرد الخضر والالیاس
علیہما السلام او غیرہما وفے المواہب فی بیان خصائص امتہ صلے اللہ تعالے علیہ وعلے آلہ وسلم
ثم سواء عیسے علیہ السلام واحد من ہذہ الامۃ لما ذکر من وجوب اتباعہ لنبینا صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ
وسلم والحکم بشریعتہ باق الی ان قال وکذلک من یقول من العلماء بنبوۃ الخضر وصححہ فے الاصابۃ انہ

نبي وانه باق الى اليوم فانه تابع لاحكام هذه الامة وكذلك الياس على ما صححه ابو عبد الله القرطبي انه حي ايضا وليس في الرسل من يتبعه رسول الا نبينا صلى الله تعالى عليه وآله وسلم وكفى بهذا شرفا لهذه الامة المحمدية زادها الله شرفا انتهى وما وقع في الشفاء والفتاوى من ان تنقيص النبي صلى الله تعالى عليه و وآله وسلم كفر فهو بالنسبة الى ما هو غير كمالات الله تعالى وصفاته وتعليم النبي صلى الله تعالى عليه وآله وسلم من جبرئيل عليه السلام الذي يدل عليه قوله تعالى علمه شديد القوى ذو مرة مع ان جبرئيل عليه السلام مفضول والنبي عليه الصلوة والسلام افضل منه وكذا مس الشيطان جميع اولاد بني آدم وقت تولدهم الا عيسى عليه السلام وكذا قوله صلى الله عليه وسلم انا اول من يرفع راسه بعد النفخة فاذا انا بموسى آخذ بقائمة من قوائم العرش فلا ادري اقام قبلي ام جوزي بصعقة الطور رواه البخاري وفي البدور السافرة للسيوطي رحمة الله تعالى عليه في بيان الصعقة وهذه الغشية للانبياء الا موسى فانه حصل فيه تردد فان لم يحصل له فيكون قد حوسب بصعقة يوم الطور وهذه فضيلة عظيمة في حقه ولكن لا يوجب افضليته على نبينا عليه الصلوة والسلام لان الشيء الجزئي لا يوجب امرا كليا انتهى وغيرها من الامثلة التي يدل التفضيل المفضول على الفاضل ليست كلها من قبيل التنقيص المذموم وترقي الدرجات التي للنبي عليه الصلوة والسلام يوما فيوما في البرزخ لا يدل على تنقيصه صلى الله تعالى عليه وآله وسلم مع ان كل درجة من الدرجات التي حصل له صلى الله تعالى عليه وآله وسلم اليوم اعلى مما قبله الى غير النهاية فكيف يقال لمن يقول كل الدرجات التي حصلت له صلى الله عليه وسلم اليوم اعلى مما قبله وهو متصف بجميع صفات الكمال انه تنقيصه صلى الله تعالى عليه وآله وسلم والله اعلم وليس في كلام الشيخ المجدد رحمه الله تعالى ما يدل على التنقيص وفي آخر مكتوب الرابع والتسعين من المجلد الثالث في جواب من توهم من هذا الكلام في بيان الملاحة والخلة ان ذلك الفرد كمل النبي صلى الله تعالى عليه وآله وسلم صرح بان ذلك الفرد خادم وتابع للنبي صلى الله تعالى عليه وآله وسلم كلما حصل له فهو من خزانته صلى الله تعالى عليه وآله وسلم فان جاء العبد والخادم بهدية الى المخدوم ويقبلها منه لا يلزم به نقصه وذكر لدفع هذا الوهم كلاما كثيرا فمن اراد الوقوف عليه فليرجع الى مكتوبه ولدفع هذا الوهم تمثل بهذه المسئلة المعقولة والمكشوفة بالمحسوسة زمان تصور بستانا عظيما حوله سور وهو بمنزلة دائرة الخلة وقصرا مرتفعا في غاية الارتفاع في وسط هذا البستان وهو بمنزلة المركز وقد دخل فيه النبي صلى الله تعالى عليه وآله وسلم ورأى كلما فيه تفصيلا الا شيئا قليلا ثم ارتقى على ذلك القصر النبي صلى الله تعالى عليه وآله وسلم واستغرق في مشاهدة جمال ذاته تعالى فيه لا يتوجه ولا يلتفت الى البستان والسور الذي هو اسفل من مكانه العالي صلى الله تعالى عليه وآله وسلم

وذلك الفرد من الخبار، والعبد يبلغ حقيقة هذا البستان والسور اليه صلى الله تعالى عليه وآله وسلم باعتبار بعض الوجوه والذي هو مجمل كملائكة السياحين في الارض يبلغونه صلى الله تعالى عليه وآله وسلم سلام امته وصلواتهم ويزيد الله تعالى شرفه ودرجته بواسطة دعائهم وصلواتهم يوما فيوما فليس فيه نقصه صلى الله تعالى عليه وآله وسلم مع انه يعلم صلوة كل فرد من افراد الامة ويحصل ثوابها له صلى الله تعالى عليه وآله وسلم بواسطة الملائكة والامة فافهم وروى احمد والنسائي والحاكم حديث تبليغ الملائكة صلوة الامة اليه صلى الله تعالى عليه وآله وسلم وترقى الدرجات للنبي عليه الصلوة والسلام في البرزخ يوما فيوما بسبب اعماله نفسه صلى الله تعالى عليه وآله وسلم لان الاعمال الصالحة لامته فهي في الحقيقة اعماله صلى الله تعالى عليه وآله وسلم بمقتضى حديث من سن سنة حسنة فله اجرها واجر من عمل بها كما مر بيانه، وان فرضنا ان هذا البحث ينجر الى الفضل الجزئي فلا يلزم المحذور ايضا لانه جائز عند العلماء، وان لم يفهمه الناس ويدل على الفضل الجزئي احاديث كثيرة منها ما في رواية الترمذي قال النبي عليه الصلوة والسلام يقول الله تعالى المتحابون في جلالي لهم منابر من نور يغبطهم النبيون والشهداء وروى ابو داود عن عمر رضي الله تعالى عنه قال قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وآله وسلم ان من عباد الله لاناسا ما هم بانبياء ولا شهداء يغبطهم الانبياء والشهداء يوم القيمة بمكانهم من الله تعالى قالوا يا رسول الله تخبرنا من هم قال قوم تحابوا بروح الله من غير ارحام بينهم ولا اموال يتعاطونها الحديث وعدد من المشائخ صرح ايضا اقوالا تدل على الفضل الجزئي وحصول مرتبة اغاثة للنبي صلى الله تعالى عليه وآله وسلم بدعاء امته منها قول الشيخ محي الدين بن العربي في الفتوحات المكية في الباب التاسع والخمسين وخمسمائة لا ينال الخلة محمد صلى الله تعالى عليه وآله وسلم صاحب الوسيلة في جنة وما نالها الا بدعاء امته وان امته منه في الفضيلة ومع هذا بدعائهم كانت لمحمد الوسيلة والمدعو له ارفع من الداعي وفي موضع آخر في هذا الباب نال محمد صلى الله تعالى عليه وآله وسلم الوسيلة والخلة بدعاء امته ولذلك امرهم بالصلوة عليه كما هو صلى الله تعالى عليه وآله وسلم امرهم ان يسألوا له الوسيلة انتهى: قال مولانا جلال الدواني في رسالته في بيان تشبيه كما صليت على ابراهيم لان تفضيل المفضول على الفاضل باعتبار بعض الوجوه اذ في الحديث لله تعالى عباد ليسوا بانبياء يغبطهم الانبياء انتهى ملخصا وفي البيضاوي في تفسير قوله تعالى قال له موسى هل اتبعك على ان تعلمن مما علمت رشدا ولا ينافي نبوته وكونه صاحب شريعة ان يتعلم من غيره ما لم يكن شرطا في ابواب الدين فان الرسول ينبغي ان يكون اعلم ممن ارسل اليه فيما بعث به من اصول الدين وفروعه لا مطلقا انتهى والخضر نبي في قول وليس بنبي في قول وعليه اكثر العلماء كذا في تفسير الجلالين وفيه ايضا روي ... في حديث، ان موسى اوحى الله اليه ان لي عبدا بمجمع البحرين هو اعلم منك انتهى وفي المواهب

روى احمد والدارمي والطبراني عن ابي عبيدة يا رسول الله احد خير منا اسلمنا معك وجاهدنا معك قال نعم قوم يكونون
من بعدكم يؤمنون بي ولم يروني واسناده حسن وصححه الحاكم انتهى وفي المشكوة عن عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده
قال قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وآله وسلم اي الخلق اعجب اليكم ايمانا قالوا الملائكة قال وما لهم لا يؤمنون
وهم عند ربهم قالوا فالنبيون قال وما لهم لا يؤمنون والوحي ينزل عليهم قالوا فنحن قال وما لكم لا تؤمنون وانا بين اظهركم
قال فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان اعجب الخلق الي ايمانا لقوم يكونون من بعدي يجدون صحفا فيها كتاب
يؤمنون بما فيها عن بريدة قال اصبح رسول الله صلى الله تعالى عليه وآله وسلم فدعا بلالا فقال بما سبقتني الى
الجنة ما دخلت الجنة الا سمعت خشخشتك امامي الحديث وفي شرح العقائد العضدي لجلال الدواني فان افضل
موضوعة للزيادة في معنى المصدر بوجه ما اعم من ان يكون بجميع الوجوه اذ بجميع صفات الفضائل من حيث
المجموع والذي وقع الخلاف فيه ههنا هو الرجحان بهذا الوجه اعني من حيث الثواب لا الرجحان من الوجوه
الاخر فلا ينافي ذلك رجحان الغير في احاد الفضائل الاخر لا في مجموع الفضائل من حيث المجموع وتمام
تفصيله في الحواشي الجديد لنا على شرح الجديد للتجريد انتهى واعلم ان حاصل كلام المجدد رح في بيان الخلة
ومراده منه ان مرتبة الخلة كلي وله حصص ولكل نبي عليه الصلوة والسلام حصة منها على قدر استعداده وشرفه
لانه اراد بها تفصيل كمالات ذات الله تعالى ولكل نبي صلى الله تعالى عليه وآله وسلم حاصل تفصيل كمالات
ذاته تعالى بقدر استعداده وشرفه وخص ابراهيم عليه السلام بالخلة لشهرته بها ولنبينا صلى الله تعالى عليه
وآله وسلم خلة على قدر استعداده وشرفه وهي اشرف واعلى درجة من الخلة التي لغيره صلى الله تعالى
عليه وآله وسلم من الانبياء والمراد بالصلوة في قوله اللهم صل على محمد كما صليت على ابراهيم الخلة والرحمة
معناه اللهم اعط الخلة والرحمة محمدا عليه الصلوة والسلام بقدر استعداده وشرفه عندك كما اعطيتها ابراهيم
عليه السلام بقدر استعداده وشرفه عندك ولنبينا صلى الله عليه وآله وسلم حصلت حصة الخلة في حين حيوته
وهي اشرف ولا شئ من الحصة التي لابراهيم عليه السلام باعمال نفسه صلى الله تعالى عليه وآله وسلم وكذا
يترقى درجة الخلة والرحمة لنبينا عليه الصلوة والسلام يوما فيوما في البرزخ ايضا لانها غير متناهية باعماله
بنفسه لا بغيره وهي الاعمال الصالحة لامته صلى الله تعالى عليه وآله وسلم بموجب حديث من سن سنة
حسنة فله اجرها واجر من عمل بها والاعمال الصالحة لامته كلها سنة حسنة سنها النبي صلى الله عليه وآله وسلم
والآلة كذا الا انه لحصول تلك الاعمال الصالحة للنبي صلى الله عليه وآله وسلم كالسكين للقاطع
فاسنادها وكسب كمالات حصة الخلة الى فرد من امته صلى الله تعالى عليه وآله وسلم اسناد مجازي كاسناد
القطع الى السكين ومقر النبي عليه الصلوة والسلام فوق مرتبة الخلة وهي الولاية المحمدية والمرتبة المحبوبية

وهي اشرف واعلى من الخلة ودعاء ذلك الفرد والامة لقول اللهم صل على محمد كما صليت على ابراهيم
لاتمام مرتبة الخلة للنبي صلى الله تعالى عليه وآله وسلم بقدر استعداده وشرفه عند الله تعالى قرن بالاستجابة
وتم ودعاءهم له صلى الله تعالى عليه وآله وسلم لازدياد شرفه والرحمة والقرب في مرتبة المحبوبية ودرجة عند الله
تعالى لقول اللهم صل على محمد الخ باق الى يوم القيمة وهذه المعاني التي ذكرتها يدل عليها كلام المجدد رحمه الله تعالى
على بعضها بدلالة لفظية وعبارته وعلى بعضها بالاشارة واقتضائه ولايخفى فهم هذه المعاني من كلامه على
سليم الطبع المنصف الذي استحضر من علم اصول الفقه والمعاني والبيان **واما الاعتراض الثالث**
فهو ايضا لغو البتة لانه ليس في عبارة المجدد رح طعن وكيف يطعن وهو اول العلماء في الهند ممن رد على
الشيعة ورفع الطعن من الصحابة اماترى ان السلطان محمود فتح بلاد الهند فهل يكون طعنا على الصحابة و
اما الاعتراض الرابع فيظهر انه مبني على جهله **قال** في المكتوب الثامن والتسعين من المجلد الثالث
ان الولاية المحمدية وان كانت ناشية من مقام المحبوبية الا انه ليس هناك محبوبية صرفة بل فيه نشاة من
المحبية ايضا وبهذا المزج وان لم يكن له بالاصالة لكنه يمنع من المحبوبية الصرفة وان الولاية الاحمدية ناشية
من صرف المحبوبية وليس فيها شائبة المحبية اصلا وهذه الولاية اسبق من الاولى واقدم بمرحلة انتهى فيقال
له لم لايجوز ان يكون النبي باعتبار احمدية في مركز الدائرة التي محيطها الولاية الابراهيمية وباعتبار محمدية تكون
له مناسبة بمحيط الدائرة فيكتسب بتلك المناسبة الكمالات الابراهيمية ويتحقق بحقيقتها ثم يتحقق بحقيقة
كمالات نفسه ولايحتاج الى توسط هذا الفرد الجائي بعد الف سنة ولايمكنه ان يقول انه مقتضى خلاف
طبيعة لان ذلك انما يأتي في الاحمدية واما المحمدية فمقتضى طبعه الامتزاج والمناسبة باعترافه كما مر آنفا
والله اعلم **اقول** - اما اولا فبانه ليس هذه العبارة في المكتوب الثامن والتسعين بل في الستة والتسعين
واما ثانيا فبان المركز والمحيط منوط على الملاحة والصباحة على ماهو مشرح في المكتوب الرابع والتسعين
وما معنى الاحتمال الذي ذكر فكله لغو لاطائل تحته **قال** ثم انه قد نفى تبعيته في حصول تلك الكمالات للنبي
وانكر وساطته له حقيقة وحكما وانما حصلت له بمحض فضل الله وان غيرة الله ابت ان يكون احد واسطة بينه
وبين الله تعالى حتى يتم قوله بحكم من سن سنة حسنة فما اجاب به في آخر هذا المكتوب في تنبيه من ان حصول
بعض الكمالات للنبي صلى الله عليه وسلم بتوسط فرد من افراد امته لايلزم منه نقص النبي ولايلزم مزية
لذلك الفرد لان ما حصل لذلك الفرد انما هو بتبعية النبي فهو بمنزلة الخادم الذي يترتب الكسا الفاخرة
لمخدومه يصرف من خزانته مردود من وجوه احدها انه قد انكر ان يكون حصل له هذه المرتبة بتبعيته ووساطته
كمامر **وثانيها** انه ماسن هذه السنة الحسنة حتى يكون هذا الرجل تابعا له فيها وانما سنها هذا الرجل في عمره

والنبي تابع له فيها فله اجر اتباع النبي من على زعمه الباطل وما ذكره من كونه بمنزلة الخازن يقال له ان كان ذلك من خزانة الله فقد اثبت التقدم عليه حيث انك تسبب بوصول الخلعة اليه وان كان من خزانة النبي صلى الله عليه فقد منعت ان تكون تلك الخلعة في خزانته حيث حكمت بقيد حصول هو لاتين له وانهما انما حصلتا له بتوسطك فاين المفر كلا لا وزر الى الحق المستقر **وثالثها** انه صلى الله عليه وسلم حين وجود هذا الرجل لم يبق من جسده لا عين ولا اثر في زعمه الفاسد كما مر **ورابعها** كيف تأخر التصافه بهذا الكمال الى الف سنة **وخامسها** بلا توسط ابو بكر في ذلك او غيره من الصحابة او جميعهم المشهود لهم بالخيرية في نص القرآن كنتم خير امة اخرجت للناس وفي نص الحديث ان الله اختار اصحابي على جميع العالمين غير الانبياء والمرسلين الحديث **اقول** كله مبني على عدم فهم كلام المجدد رحمه الله **اما اولا** فبانه لما افاد في المكتوب الرابع والتسعين من المجلد الثالث ان كل كمال تيسر لامته فهو حاصل مبني تلك الامة بحكم من سن سنة حسنة انتهى والظاهر ان كلمة من تامة تشمل النبي وغيره **اما ثانيا** فبان المجدد رحمه الله ما انكر التبعية والوساطة وان هذا الافتراء **واما ثانيا** فبانه صلى الله عليه وسلم من سنة **واما ثالثا** فبانه وان كان كل الاشياء من خزانة الله حقيقة لكن يقال في هذه المقام باعتبار الظاهر انه من خزانة النبي بحكم ذلك الحديث **واما رابعا** فالقول بانتفار الجسد مبني على فهم المعترض **واما خامسا** فبانه لا باس بتاخر الكمال الى الف سنة اما ترى قال النبي صلى الله عليه وسلم اعطيت مفاتيح كنوز الارض و قال وضعت مفاتيح كنوز الارض في يدي وفي الصحيحين زويت لي الارض مشارقها ومغاربها وسيبلغ ملك امتي ما زوي لي منها وفي رواية اخرى ان الله زوى لي الارض مشارقها ومغاربها واعطى مفاتيح كنوز الارض وجاء في غير احاديث الصحاح جاءني جبرئيل بمفاتيح كنوز الارض على فرس ابلق والظاهر ان الهند دخل في بلاد الاسلام بسعي مشكور من سلطان محمود الغزنوي والى الآن بلاد چين وخطا الخارجة عن احاطة الاسلام وستفتح في عهد المهدي وعيسى عليهما السلام وفي جامع الصغير خير امتي عصابتان عصابة تغزو الهند وعصابة تكون مع عيسى ابن مريم قال الشيخ محي الدين عربي في باب خمسمائة وتاسع وخمسين من الفتوحات ومن ذلك ايضاح السبيل في الحاق محمد بالخليل اللهم صل على محمد كما صليت على ابراهيم في العالمين فمن هذه الحالة من الابرار ومن المقربين اين هذه العلامة كمن قوله انا سيد الناس يوم القيمة وانه يفتح باب الشفاعة دون الجماعة للجماعة ومن الجماعة الخليل بذلك المقام الجليل كان لآدم السجود ولمحمد المقام المحمود بمحض الشهود وبالبيت شعري بل تقوم الخلة بكون رسالة محمد تعم كل ملة وبما اوتي من جوامع مناهيج الادلة ولا ينال الخلة الامن سد من الانام الخلة محمد صاحب الوسيلة في جنته ومالها الا بدعاء امته واين امته منه في الفضيلة ومع هذا بدعائهم كانت لمحمد الوسيلة المدعو له ارفع من الداعي لما ادرجه من الصلوة

على محمد كالصلوة على ابراهيم الحافظ الوعي فنحن المومنون العالمون بسيادته وخصوصيته عبادته وان المقام
المحمود من مقام السجود ومسجد المقربين والابرار لبناء قائم من التراب والاحجار فالمجد والطريف والتليد فمن اختص
بالمقام الحميدة واما سادسا فبانه قد ظهر مما قلنا آنفا ان الكمالات كلها ما حصلت في عهد الخلفاء الراشدين
بل منها ما حصل بعده وبعضها متوقع الى عهد عيسى عليه السلام ولا باس به قال الشيخ الاكبر صاحب الفتوحات
في فصل المزدلفة قولوا اللهم صل على محمد وعلى آل محمد والمومنون آله كما صليت على ابراهيم وما اختص الا بالخلة
لكما دعونا بها الرسول الله اجاب الله دعاءنا فيه لنتخذ عنه يدا بذلك فصلى الله عنه علينا بذلك عشر اقسام تعم عن
نبيه م بالمكافاة عناية منه به ع وتشريفا لنا حيث لم تكمل المكافاة في ذلك لملك ولغيره فقال النبي م عند ذلك
لما حصلت الاجابة من الله فيما دعونا فيه لنبيه م لو كنت متخذا خليلا لاتخذت ابا بكر خليلا وفي رواية البخاري
لو كنت متخذا خليلا غير ربي لاتخذت ابا بكر خليلا ولكن صاحبكم يعني نفسه خليل الله ولو صحت له هذه الخلة من قبل دعاء
امته له بذلك لكان غير مفيد صلوتنا عليه اي دعاءنا له بذلك فان قيل قد حصلت الخلة بدعاء الصحابة اولا فما فائدة
دعائنا ونحن مامورون في هذا الوقت بالصلوة عليه مع حصول الخلة فهكذا حكم الاول فربما نال الخلة قبل دعاء
اصحابه وتكون نسبته ودعائهم بها له كدعائنا اليوم قلنا اما اولا فبان حكم الخلة ما ظهر ههنا وانما يظهر ذلك في الآخرة
والحكم للمعنى لا يكون الا بعد حصول المعنى فمتى قام المعنى بمحل وجب حكمه لذلك المحل ففي الآخرة تنال الخلة تظهر
حكمها هناك واما الذي يظهر ههنا منها لوامع هذا هو الصحيح واما ثانيا فبان لكل نفس منا خطا من محمد وهو الصورة التي في باطنه
اعني في باطن كل انسان منه صلى الله عليه وسلم فهو في كل نفس بصورة يعتقد فيه كل شخص فيدعو له بالصلوة
عليه المذكورة فتنال تلك الصورة المحمدية التي عنده تلك الحال المدعو بها بدعائه والصلوة عليه فما حصلت له
الخلة من هذا الوجه الا بعد دعاء كل نفس وهكذا يجده اهل الله في كشفهم فاعلم ذلك ص قال ثم انه قال في هذا المكتوب
ان النبي صلى الله عليه وآله وسلم اختفى في خلوة غيب الغيب عدد وهذا الفرد المتوسط من امته بحراسة الامة
ومحافظتها فيقال لهذا الضال اي حراسة حرست بها واي تجديد جددت وليت شعري من لم يحرس لحيته
حيث يدعيها تنتف في مجلس سلطان جهانگير كيف يحرس الامة اقول ان النبي صلى الله عليه وآله وسلم قال
علماء امتي كانبياء بني اسرائيل ووجه التشبيه فيه ان العلماء العاملين يرشدون امته صلعم الى الطريق المستقيم
ويهدونهم الى سبيل معرفة الله تعالى العظيم كالانبياء فصح حراستهم للامة وهذا الفرد منهم ومشهور عند الصوفية
ان قطب الوقت وهو الغوث يحرس امته وكذلك الاوتاد والابدال والنجباء والنقباء والنبي لما كان دائما مستغرقا
في مشاهدة جمال ذاته تعالى في مقام قاب قوسين او ادنى خصوصا بعد انتقاله صلى الله تعالى عليه وآله وسلم
الى الملاء الاعلى وما توجه الى العالم السفلي بموجب ما زاغ البصر وما طغى ويزيد شرفه وقربه عند الله تعالى يوما فيوما

فان فوض حراسة امته الى فرد من امته فلا قبح فيه وكم من نبي اوذي من قومه فهذه سنة الله ولن تجد لسنة الله
تبديلا ٥ لا خيل عندك تهديها ولا مال ۞ فليسعد النطق ان لم يسعد الحال ۞ قال العلامة الدمشقي في نتيجة العلوم
قوله ان النبي صلى الله عليه وسلم قد اختفى في خلوة غيب الغيب وهو رجوعه صلى الله عليه وآله وسلم الى حقيقته الاصلية
التي هي النور المخلوق اي المقدر من نور الحق تعالى فهو صلى الله تعالى عليه وآله وسلم روح الارواح لان الارواح
غيب الاجسام وهو صلى الله عليه وسلم غيب الارواح فهو في غيب الغيب لان نوره صلى الله عليه وسلم اول مخلوق
خلقه الله تعالى ولا يلزم من كونه صلى الله عليه وسلم في غيب الغيب ان لا يكون حيا في قبره فان حياته وقبره كل
ذلك تعينات في حقيقته الاصلية التي خلق منها كل شيء وقوله ورد هذا الفرد متوسطا اي الذي هو بين الحقيقة
المحمدية التي هي في غيب الارواح وبين البشرية الظاهرة بالجسم في عالم الاجسام وهذا الفرد هو الوارث المحمدي
الذي يكون في كل عصر على قدم محمد صلى الله عليه وآله وسلم قال الشيخ الاكبر رضي الله عنه الاولياء على عدد
الانبياء فلا بد ان يكون في كل عصر مائة الف ولي واربعة وعشرون الفا لا يزيدون ولا ينقصون لكل نبي ولي انتهى
فالفرد منهم هو الوارث المحمدي قوله لحراسة الامة اي هو ظاهر لذلك بالحال والقال ومحافظتها اي المحافظة
عليها والمحاماة عنها قد يكون ظاهرا وقد يكون مخفيا قال الشيخ الاكبر رضي الله عنه يشير الى ذلك من جملة ابياته
المعشرات ٥ ولله در رجال ما لهم دول ۞ وهم يقيمون ما في الدهر من دول ۞ لهم عنت اوجه الاملاك ساجدة
وما لهم ارب في علة العلل ۞ قال ومن العجائب قوله في المكتوب الحادي عشر من المجلد الاول بعد ان ذكر
مقاماته قال مر علي الخلفاء قال والطريقان احدهما رؤية النقص حتى انه يرى كل من في العالم حتى الكافر الافرنجي
والملحد الزنديق افضل من نفسه ويرى نفسه اسوأ منهم فيقال له كيف يرى الكافر افضل من المؤمن فان المؤمن لم
راس الاعمال واساسها وهو الايمان والكافر اعماله كسراب بقيعة وان شك في ايمان نفسه فقد كفر وان كان باعتبار
الموافاة فيحتمل الكافر يرزق الايمان وهو يسلبه فهذا هو الظن بالله ويائس من رحمة الله بالنظر الى نفسه وهما
ان لم يكونا كفرا فلا شك انهما كبيرتان فكما يجوزان يسلم الكافر والملحد الزنديق فكذلك يجوزان يبقى اسلامه بل هو
اولى لان الاصل بقاءه وبقاء كفر الكافر وغاية التجويز العقلي المساواة لا الافضلية وليست الولاية التي تكون الكفر
والالحاد والزندقة خير منها اقول اياكم والظن فان الظن اكذب الحديث ولا تحسسوا ولا تجسسوا ولا تحاسدوا ولا
تباغضوا ولا تدابروا وكونوا عباد الله اخوانا فاعلم ان المكتوب المذكور ارسله المجدد رح الى شيخه مولانا باقي بالله
رحمه الله فكتب فيه حاله كما هو شان المريدين الاطلاع على وارداتهم وحالاتهم فحرر فيه ما عند الطائفة
النقشبندية المجددية امر مسلم والاعتراض عليه مبني على عدم الاطلاع على اصطلاحاتهم فمن المقررات
عندهم ان حقائق الممكنات مركبة عن اعدام اضافية وظلال صفات حقيقية يعني ان الاعدام لما يقابل

الاسماء والصفات حصل لها مرتبة الثبوت في علم الٰهي فصار مرايا انوار الاسماء والصفات ومبادي تعينات العالم
وموجود الوجود ظلي فتركبها من الوجود والعدم صار وامصدر آثار الخير والشر فبالعدم الذاتي يكسبون الشر وبالوجود
الظلي يكسبون الخير ومن المظاهر ان في عالم الحس لما ينظر المرء على مرآة مصفاة مثلا من انوار الشمس يلاحظ انوار الشمس
والمرآة تختفي بخلاف غير هذه الحالة فعند فقدان محاذاة الشمس ترى المرآة كما هي فالصوفي اذا ينظر الاشياء
الشريفة والحسنة يقع نظره على وجود مظاهر ترى منها واذا ينظر نفسه يقع نظره على العدم الذاتي الذي هو
منشاء الشر ويجدها خالية من الخير والكمال المستعارين اكتسبهما من الوجود فلا بد ان يراها خسيسة من الكافر وسائر الاشياء
الخسيسة فالصوفي الكامل لا ينسب الخير والشر الى نفسه ويخيله مستعارا وهذا معنى الفناء التام وحاصل الشهود وان نظر
الى الوجود والانوار دون العدم فيدعي بدعوى انا الحق كما ادعى حسين ابن منصور رحمه الله تعالى على رؤس الاشهاد
فهو في حالة السكر نظر الى جانب الوجود وما نير للعدم فوقع مثله عن بعض اكابر الاولياء الا من عصمه الله تعالى
ببركة حبيبه صلى الله عليه وسلم قال المجدد رح في مكتوب المائتين واثنين وعشرين ان في الكافر نورانية
بواسطة عالم الامتزاج عالم الامر والخلق ومثال هذا الامتزاج في العارف الكامل انتهى ولنعم ما قيل ان صدور
الاحرار كنوز الاسرار فالقول بالاخسية من الكافر مبني على هذا الاصطلاح وليس المراد ان اخسية العارف
من الكافر بكفر الكافر وايمان العارف العياذ منه بالله تعالى فهذا الاصطلاح فتح باب الحق الظاهر على وجه كل
معاند مكابر فلم يبق لاحد من ارباب الانصاف مجال للهمز وساغ للعن والطعن فلم يكن للتكفير وسمة وان
كان التعريض في مكن اهاجنه ۵ يا جبلي نعمان بالله خليا + نسيم الصبا يخلص الى نسيمها + فعليك
الانصاف والتجنب من الاعتساف فعلل الافهام اشد من علل الاجسام وطعن اللسان اشد من طعن سنان
۵ هذا دوا للهموم مجرب + فاسمع مقالة ناصح لك قد نصح **المقالة الرابعة فيما بناه على المقدمة
الرابعة قال** ومبني على المقدمة الرابعة بطلان دعواه فناء جسده صلى الله عليه وسلم بعد الف سنة
وانقطاع عبادة ابدانهم وتعذر الافادة والاستفادة بينهم وبين اممهم فقد قال في المكتوب السادس
والتسعين من المجلد الثالث ان لمحمد صلى الله عليه وسلم طوقي عبودية يعني حلقتي الميم وهما اشارتان الى تعينين
احدهما التعين الجسدي وهو بشرية والثاني التعين الروحي وهو ملكية ولما فني التعين الجسدي بالموت قوي
التعين الروحي لكن كان للتعين الجسدي بقية فلما مضى الف سنة زالت تلك البقية ولم يبق للتعين الجسدي
اثر فانقطع طوق عبودية جسده وطرء عليه الزوال والفناء فقام الف الالوهية مقامه فصار محمد احمد وانتقلت
الولاية المحمدية الى الولاية الاحمدية انتهى الغرض منه ففي هذا الكلام وجوه من الكفر والضلالة احدها في تصريحه بفناء
جسده الشريف صلى الله عليه وآله وسلم وقد دلت الاحاديث ببقاء اجساد الانبياء ثانيها تصريحه بانقطاع

عبادته الجسدية وان الانبياء احياء في قبورهم يصلون وان عباداتهم لا تنقطع في البرزخ **ثالثها** قوله فقام الف الالوهية مقامه ان كان المراد ان العبد صار الها وانقلبت العبودية الوهية فهذا هو الكفر الصراح وان كان المراد ان العبد فني وبقي الاله فالعبد هو مجموع الروح والجسد لا الجسد وحده حتى يلزم بفنائه فناء العبودية وان كان المراد انه يتركب من الالوهية والعبودية فهذا اعجب العجب فان هذا الرجل لا يقول بوحدة الوجود حتى يقول بشهود وجه الله في جميع الكائنات **اقول** ايها الاخ ابردن ما رهمدان تا علم ان مبنى الاعتراضات على حمل الفناء بمعناه المتعارف المشهور وهو في اصطلاح المتصوفين عدم الاحساس بعالم الملك والملكوت بالاستغراق في عظمة الباري ومشاهدة الحق واليه اشار المشائخ بقولهم الفقر سواد الوجه في الدارين يعني الفناء في العالمين والظاهر ان ارباب العلوم ينطقون حسب اصطلاحهم فامساك الكفر بناء الفاسد على الفاسد اذا استبد الانسان برائه عميت عليه المراشد **اما ازاحة الاعتراض الاول** فبيانه ما قال المجدد رح بفناء الجسد فان هذا الاقرار بلا استتار فمتى حمل الفناء على المعنى المصطلح عند المتصوفين يكون المعنى عدم احساسه بعالم الملك والملكوت واستغراقه في عظمة الباري ومشاهدة الحق واللاهوت وهذه منقبة لا منقصة والاحاديث لا تبطلها اما ترى انه قال في آخر المكتوب المذكور بما تعريبه ان الفناء والبقاء اللذين الولاية بهما مربوطة فناء وبقاء شهودي فان كان الفناء والزوال فهو باعتبار النظر وان كان البقاء والثبات فهو ايضا بهذا الاعتبار فالصفات البشرية مستترة ومنخلعة عن الجسد ومنضمة بالروح وفي ذلك البقاء العبد لا يكون معبودا الا انه يتقرب به قربانا ما ويبعد عن الاحكام البشرية فهذا العروج يوصله الى الذروة العليا حتى لا يكون الغيرية فيه فيحيط النور الذي يقع على الامة بواسطة البشرية ويقل التوجه الذي كان مبذولا عليها لانه مصروف بالمحبوب ومن هنا يستولي الكفر والبدعة بعد الالف ويضمحل نور الاسلام والسنة **واما ازاحة الاعتراض الثاني** فبيانه اخرج من حمالة الحطب لان المجدد رح ما قاله **واما ازاحة الاعتراض الثالث** فبيانه لا ضرورة الى تبيين المراد من كلام المجدد [برو ے احسنہ] بمقارنة اذا بين القائل مراده فان المجدد رح قال وانقلبت الولاية المحمدية الى الولاية الاحمدية فليس المراد ان العبد فني وبقي الاله ولا انه مركب من الالوهية والعبودية ليحتاج الى القول بوحدة الوجود بل ههنا بيان صيرورة الحقيقة المحمدية حقيقة احمدية على ما سياتي تفصيله قال العلامة الدمشقي في نتيجة العلوم قوله فقام الف الالوهية مقامه ومراده بالف الالوهية الالف التي هي اصل جميع الحروف فانها لا تسمى حرفا لعدم انحرافها لانها مستقيمة فاذا انحرفت فهي جميع الحروف وجميع الحروف انحرافات حقيقتها الالف وهذه الانحرافات كلها في آن واحد ووقت واحد ولهذا سميت الفا لتاليف الحروف كلها منها وسميت حروفا لانحرافها الى جهات مختلفة وهو قوله تعالى اينما تولوا فثم وجه الله وقوله كل شيء هالك الا وجهه ولا اظن انك تفهم شيئا من هذه المعاني

فضلاً عن وجدانه وذوقه فاياك ان تكون ممن قال تعالى لهم وتجعلون رزقكم انكم تكذبون **قال** وقال في المكتوب التاسع والمائتين ان نبوته صلى الله تعالى عليه وآله وسلم لاتعلق بنشاته العنصرية باعتبار الحقيقة المحمدية بل باعتبار الحقيقتين الاحمدية والمحمدية لكن غلبت نشاته العنصرية المحمدية على الملكية الاحمدية لتحصيل المناسبة بينه وبين الامة والافادة والاستفادة ولهذا أمر بالقول انا بشر مثلكم فاكد البشرية بما تليهم ولعد ارتحاله عن النشاة العنصرية غلب جانب الروحانية ونقص جانب البشرية ونقص نورانية الدعوة وغلبت الظلمة ولما مضى من رحلته الف سنة غلب جانب الروحانية وعدمت البشرية وانصبغت بصبغ عالم الامر فبالضرورة رجع عالم خلقه الى عالم الامر واتحدت المحمدية بالاحمدية انتهى فكانه يقول لما فني الجسد الشريف في زعمه الباطل عدمت البشرية التي هي شرط في دعوة الامة وانتفت المناسبة بين الرسول والامة وتعذرت بينهما الافادة والاستفادة فاحتاج الامر الى فرد يكون في الصورة البشرية حتى يدعو الناس الى الله ويمكنه الارشاد والتربية ويتاتى الافادة والاستفادة فكان هو ذلك الفرد ولايمكن ان يكون ذلك المهدي لانه لم يولد ح ولا عيسى لانه اذذاك روحانية غالبة على البشرية وهذا معنى قوله السابق في الفصل الاول ان المراد بالحقيقة الكعبة الاحمدية التي هي تعينه الامكاني الامري وبالحقيقة المحمدية تعينه الامكاني الخلقي فبعد مضي الف سنة تغلب الروحانية التي للاحمدية على البشرية التي كانت للمحمدية فينصبغ عالم خلقه بصبغ عالم امره فما رجع من خلقه الى المحمدية يعرج حتى يلتحق بالاحمدية ويتحدان وقال في موضع آخر ان المحمدية تبقى شاغرة حتى ياتي عيسى فيعرج اليها فيرثها فكانه يقول انا جمع تغلب بشرية فيوجد المناسبة بينه وبين الامة وتتاتى الافادة والاستفادة واما قبل ذلك فلا يصلح للارشاد لغلبة روحانية فوجب ان يكون ذلك الفرد هو زعمه فيقال له يا جاهل ان كان الموت هو السبب في فناء بشرية فقد وجد السبب فوجب ان يوجد المسبب عقيبه بلا فصل وان كان البلى كما في زعمك الباطل ان الانبياء تبلى اجسامهم والعياذ بالله وجوزت تطرق الفناء والبلى الى جسده صلى الله تعالى عليه وآله وسلم فالبلى لايتاخر الى الف سنة ولا الى مائة سنة ولاسيما في ارض المدينة الشريفة كما هو مشاهد فكيف تاخر الى الف سنة ولعله تصل النوبة اليه من بين جميع الامة ثم ان جميع ذلك خلاف الاحاديث الكثيرة الشهيرة الدالة على انه صلى الله عليه وسلم حي وان البشرية باقية وان رسالته مستمرة وان امداده لامته متواصل وان اهتمامه بامر الامة من الاستغفار لهم متكامل وتكذيب ذلك كفر **اقول** ان كلام المجدد رح صاف عن غبار الاعتراضات الواهية الواردة عليه فلنذكر منا اصطلاحه ليتضح الامر ويندفع الشبهة فمحصله ان النبي صلى الله عليه وآله وسلم مركب من عالم الخلق وهو ما يقبل الخرق

والتجزي والانقسام ومن عالم الامر وهو ما لا يقبل الخرق والتجزي والانقسام ورب عالم خلقه صلى الله عليه وسلم العليم ورب عالم امره صلى الله عليه وآله وسلم شان العليم ومنشائه الحقيقة المحمدية عبارة ههنا عن الحقيقة الامكانية العنصرية والحقيقة الاحمدية كناية عن تلك الامكانية النورانية والنبي صلى الله عليه وسلم باعتبار عالم امره مربي عالم ملكوت السموات والارض وباعتبار عالم خلقه يرشد العالم العنصري لمناسبة عالم خلقه بالبشرية بالعالم العنصري وبعد انتقاله صلى الله عليه وسلم عن العالم العنصري الى العالم الروحاني انتقص هذه المناسبة بسبب انتقاص آثار النشاءة العنصرية كالاكل والشرب والنوم والمرض وغير ذلك من الصفات الجسمية العنصرية وتبقى فيه من الصفات البشرية التوجه الى العالم السفلي لارشاد امته وبعد مضي الزمان المديد زال ذلك التوجه والالتفات الى العالم العنصري ايضا وهو المراد عنده بفناء جسمه صلى الله عليه وآله وسلم لا الهيكل المخصوص الجسدي واستغرق في بحر مشاهدة جمال ذاته تعالى والمراد بالفناء ما اراد القاضي عياض كما صرح في الشفاء في القسم الثالث فيما يجب للنبي صلى الله عليه وسلم وما يستحيل او يجوز عليه فظواهرهم واجسادهم وبنيتهم متصفة باوصاف البشر طار عليه ما يطري على البشر من الاعراض والاسقام والموت والفناء ونعوت الانسانية وارواحهم وبواطنهم متصفة باعلى من اوصاف البشر متعلقة بالملأ الاعلى انتهى والاولياء لا يتوجهون الى نعمة الجنة من الاكل والشرب ومرادهم في الجنة رضاء الله تعالى ولقائه تعالى فكيف يلتفتون الى النعمة الدنيوية الخسيسة وتغلب روحانيته صلى الله عليه وسلم على جسمانيته وقرب الجسمانية الى الروحانية وهذا معنى عروج الحقيقة المحمدية ولحاقها بالحقيقة الاحمدية وخلو مكانه صلى الله تعالى عليه وآله وسلم مع انه جسده الشريف باق على حاله لا يبلى منه شئ والمراد بعروج سيدنا عيسى عليه السلام بعد نزوله الى المقام المحمدية اقامته مقامه لارشاد امته وترويج شريعته صلى الله عليه وآله وسلم تبعية له صلى الله عليه وآله وسلم كما كان النبي ص قبل عروج حقيقته يهدي الخلائق ويرشدهم وبعد ارتحاله ص الى العالم القدس والرفيق الاعلى انتقص نورانية هدايته وارشاده وظهرت الظلمة ولهذا قال بعض اصحابه ما فرغت من دفنه ص الا وقد وجدت قلبي متفاوتا كما ورد في الحديث في رواية الترمذي عن انس ما نفضنا ايدينا عن التراب وانا لفي دفنه حتى انكرنا قلوبنا ويدل على هذا المراد من زوال الجسد قوله في المكتوب التاسع والمائتين من المجلد الاول متى مضى الف سنة غلب جانب روحانيته ص على البشرية يعني صفات جسده على نهج لون تمام جانب بشريته بلون نفس الروح وانصبغ عالم خلقه بصبغ عالم الامر انتهى والمراد بقوله وواحد من طوقي العبودية انقطع الحقيقة الاحمدية مظهر اسم الله المستجمع لجميع صفات الكمال ومرتبة هذا القرب من الله تعالى افضل من التوجه الى العالم السفلي ولا يصح قول المعترض فينزل لها فكانه يقول انه ص تغلب بشريته فتوجد المناسبة بينه وبين الامة

الى آخره لانه ما قال هذا ولم يفهم من كلامه فمن اين يفترونه بل قال في المكتوب المذكور بما تعريبه لما ينزل عيسى عليه السلام من مقامه يعرج الى مقام الحقيقة المحمدية ويصل اليه تبعية للنبي ص ويقوي دينه انتهى والمراد بزوال اثر التعين الجسدي بعد مضي الف سنة انكسار احد طوقي العبودية وهو عبارة عن الميم الاول من اسم محمد واقامة الالف الالوهية مقامه والانخلاع من الجسد الى الروح وزوال هذا التوجه الى العالم السفلي للارشاد والتفاته صلى الله عليه وسلم اليه لا ابلاء الجسد كما مر بيانه في النقض غاية الامر ان هذا المسئلة كشفية ما ورد الرواية فيها قال العلامة الدمشقي في نتيجة العلوم قوله ان نبوة صلى الله عليه وآله وسلم تتعلق بنشأته العنصرية لتحصيل المناسبة بينه وبين الامة كما قال تعالى قل انما انا بشر مثلكم يوحى الي وتتأتى الافادة والاستفادة كما قال تعالى وما ارسلنا من رسول الا بلسان قومه ليبين لهم وتقدير الكلام واما مقام ولاية الخاصة به صلى الله عليه وسلم وهي مقام فردانيته فهي تتعلق روحه الشريفة التي هي روح الارواح كلها قوله ومن هنا اي ويناسب ما ذكرناه هنا انهم نقلوا عن الشرائع المتقدمة ان بعد كل الف سنة من رحلة كل واحد من اولي العزم من الرسل العظام يبعث رسول آخر ومراده ان هذا الامر كان في الامم الماضية وفي هذه الامة صارت الافراد المجددون لهذا الدين قائمين مقام الانبياء لانهم ورثة الانبياء واعتنى الله تعالى بهذه الامة عصارا في كل مائة سنة يكون ذلك التجديد كما ورد في الحديث السابق انتهى فقول البرزنجي بالكفر مبني على زعمه الباطل فالآن اوضح الحق الصائب وقد رجم كل معاند خائب بالشهاب الثاقب ٥ الى اللوم عاذل والعتاب ٭ وقولي ان اصبت لقد اصابن ٭ المقالة الخامسة في ما بناه على المقدمة الخامسة

قال ومبني على المقدمة الخامسة دعواه التفوق على الصديق رضي الله تعالى عنه و على بقية الصحابة رضي الله تعالى عنهم اجمعين فقد قال في المكتوب الحادي عشر من المجلد الاول المقام الذي كنت رأيت نفسي فيه لما لاحظته رأيت الخلفاء الثلثة قد عبروا عليه الى انه قال في ثم لما لاحظته ذلك المقام مرة ثانية رأيت مقامات اخر بعضها فوق بعض ولما وصلت الى مقام فوق المقام السابق علمت انه مقام ذي النورين رضي الله عنه وقدم عليه لبقية الخلفاء وهذا المقام ايضا مقام التكميل والارشاد وهذان مقامان فوق ذلك سند كرهما وظهر لي فوق هذا المقام مقام آخر فلما وصلت اليه علمت انه مقام الفاروق رضي الله عنه وقدم عليه لبقية الخلفاء وفوقه مقام آخر هو مقام الصديق الاكبر رضي الله تعالى عنه وقدم عليه لبقية الخلفاء وفوقه لا يعرف مقام الا مقام الرسول صلى الله عليه وآله وسلم وظهر لي في محاذاة مقام الصديق مقام آخر اعظم منه والنور لم يقع نظري عليه مثله قط وكان ارفع من مقام الصديق ارتفاع الصفة عن وجه الارض وعلمت ان ذلك مقام المحبوبين وذلك المقام ملون منقش ورأيت نفسي منقشا ملونا من انعكاس ذلك المقام

قال العلامة الدمشقي في نتيجة العلوم بحيث لو اراد واحد ان يراه علم لا يراه ما لم يكشف له عنه في عالم حضرة النورية الاصلية على صورة نورية الى كان ... عليهم علم في حجرة الديوبنية وهذا سر لا يدركه الا العارفون الكاملون ۱۲

الصورة مقامات الخلفاء

فيَّ ووجدت نفسي لطيفا في لون الهواء وقطعة غيم منتشر في الآفاق ورأيت حضرت الشيخ الكبير في مقام الصديق ورأيت نفسي في ذلك المقام المحاذي له المذكور انتهى فههنا دعوى منه بان مقامه ارفع من مقام الصديق وقد مر في المقدمة الرابعة انه ليس احد بعد الانبياء والمرسلين افضل منه ولا احد بينه وبين رسول الله صلى الله عليه وسلم وقد ذكر الشيخ الكبير الشهاب السهروردي نقلا عن الجنيد ان مقام حق اليقين مقام ابي بكر الصديق رضي الله تعالى عنه **اقول** قال الرشيد ازاد البلجرامي في سبحة المرجان في آثار هندوستان واستدل العلماء بهذا القول على ان الشيخ المجدد يدعي ان مقامه فوق مقام الصديق الاكبر رضي الله عنه فشدوا النطاق على خصامه واحضروه عند السلطان جهانگير والي الهند وقال السلطان للشيخ المجدد سمعت انكم كتبتم ان مرتبتكم فوق مرتبة الصديق الاكبر رضي الله عنه فاجاب الشيخ المجدد انكم تطلبون الادنى من خدامكم عندكم لاجل خدمة فتتعطفون عليه وتسرون حديثا اليه فلا بد ان يصل اليكم ذلك الادنى

بعد في مقامات الامراء ثم يرجع الى محله ليقف به ولا يلزم من هذا ان تكون مرتبته هنا الادون في فوق مرتبة الامراء
فسكت السلطان بهذا الجواب وطوى كشحه عن العتاب وفي هذه الاثناء عرض رجل من الحضار على السلطان
ارأيتم تكبر هذا الشيخ ما سجد لكم مع انكم ظل الله وخليفته بل ما عمل تواضعا معمولا بين الناس فغضب عليه السلطان
وحبسه في گواليار بضم الكاف الفارسية والواو والالف وكسر اللام والتحتانية والالف والراء الساكنة وهي قلعة
حصينة شهيرة في الهند واليه اشرت في قولي شعر لا ٥ لقد برع الاقران في الهند ساجع ٭ وجيد من العشق
بالمغرد ٭ فلا عجب ان صاده متقنص ٭ الم تر في الاسلاف قيد المجدد ٭ وكان السلطان شاه جهان ابن السلطان
جهانگير مخلصا لجناب الشيخ وقبل ان يحضر الشيخ عند السلطان ارسل شاه جهان رسولين افضلخان والخواجه
عبد الرحمان المفتي مع بعض كتب الفقه الى الشيخ وقال جوز العلماء سجدة التحية للسلاطين فانتم ان تسجدوا السلطان
عند الملاقات فانا ضامن ان لا يصل اليكم ضرر من السلطان فلم يقبل الشيخ وقال هذه رخصة والعزيمة ان لا يسجد
لغير الله سبحانه وقد اجيب عما يرد على كلامه الذي مضى باجوبة **منها** انه قال الشيخ في كلامه وجدت نفسي ملونة
منقشة بانعكاس ذلك المقام وما قال وصلت وبين الوجدان والوصول بون بعيد رب فقير يجد نفسه في
في حالة السكر سلطانا وهو ما شم رائحة من السلطنة **ومنها** انه قال وجدت نفسي ملونة بانعكاس ذلك المقام
لا بذلك المقام كما ان الشمس مقامها الفلك الرابع وضوءها يقع على الارض وبهذا لا يصل الى مقام الشمس
ومنها انه قال الشيخ المجدد قدس سره في بعض مكتوباته ومن اغلاط الصوفية ان السالك في مقامات
العروج ربما يجد نفسه فوق من هو افضل منه بالاجماع بل ربما يقع هذا الاشتباه بالنسبة الى الانبياء
الذين هم افضل الخلائق قطعا عليهم الصلوات والتسليمات ومنشاء غلط البعض ان كلا من الانبياء
والاولياء عروجهم اولا الى الاسماء التي هي مبادي تعينات وجودهم ويتحقق بهذا العروج اسم الولاية
لهم وعروجهم ثانيا في تلك الاسماء ومنها الى ما شاء الله سبحانه ومع هذا العروج مأوى كل منهم ذلك الاسم
الذي هو مبدء التعين الوجودي له ومن ثم من يطلبهم في مقامات العروج يجدهم في تلك الاسماء على
الاكثر الا ان الامكنة الطبعية لهم في مراتب العروج من تلك الاسماء والعروج والهبوط من تلك الاسماء
بعرض من العوارض فالسالك الخالي الفطرة اذا يقع سيره فوق تلك الاسماء فلا جرم يصعد فوق اسم
من هو افضل منه ويحدث له توهم فضلية نفسه منه العياذ بالله سبحانه من ان يزيل ذلك التوهم اليقين
السابق ويحدث الاشتباه في افضلية الانبياء عليهم الصلوات والتسليمات واولوية اولياء الذين هم
افضل الناس بالاجماع وهذا المقام من مزال الاقدام ولا يعلم ذلك السالك ان هولاء الاكابر عرجوا
الى معارج لا نهاية لها ووصلوا الى فوق الفوق وايضا لا يعلم ان تلك الاسماء امكنة طبعية لهم ولم

ايضا ثم مكان طبيعي هو ادون من تلك الاسماء وانزل منها لان افضلية كل شخص باعتبار اقدمية
اسمه الذي هو مبدء تعينه ومن هذا القبيل ما قاله الشيخ ابن العارف في مقامات العروج ربما لا يجد البرزخية
الكبرى حائلة ويترقى بالواسطتها وكان مرشدنا الخواجه عبد الباقي يقول رابعة البصرية من تلك الجماعة
وهؤلاء الجماعة وقت عروجهم اذا يمرون فوق الاسم الذي هو مبدء تعين البرزخية الكبرى يتوهمون ان البرزخية
الكبرى ليست بحائلة والمراد بالبرزخية الكبرى حضرة الرسالة الخاتمية عليه وعلى آله الصلوات والتسليمات
وحقيقة المعاملة ما مرت قبل ومنشاء غلط البعض ان سير السالك يقع في اسم هو مبدء تعينه وذلك
الاسم جامع لجميع الاسماء على سبيل الاجمال وجامعيته لجامعية ذلك الاسم فلا بد ان يقع في سيره اسماء
هي تعينات للمشائخ الأخر على سبيل الاجمال ويمر على كل منها الى ان يصل الى منتهى اسمه وحينئذ يتوهم
فوقية نفسه عليهم ولا يعلم ان ما رأى من مقامات هؤلاء ومر عليها انموذج من مقاماتهم لا حقيقتها وهو يجد نفسه
في هذا المقام جامعا ويعد الآخرين اجزاء نفسه لا جرم يتوهم اولوية نفسه وفي هذا المقام يقول الشيخ البسطامي لوائي
ارفع من لواء محمد ولا يعلم من غلبة السكر ان لوائه ليس بارفع من نفس لواء محمد بل من انموذجه الذي صار
مشهودا في ضمن حقيقة اسمه ومن هذا القبيل ما قال هو في سعة قلبه ان وضع العرش وما فيه في زاوية قلب العارف
لم يكن شيء منه محسوسا وههنا ايضا اشتباه الانموذج بالحقيقة والا فالعرش الذي وصفه الله تعالى بالعظيم لا
اعتبار ولا مقدار لقلب العارف في جنبه والظهور الذي في العرش ليس عشر عشره في القلب وان كان
من العارف الا ترى ان الرؤية الاخروية تحقق بظهور العرش ونحن نوضح هذا المقال بمثال الانسان الجامع
للعناصر والافلاك اذا ينظر الى جامعية نفسه يلاحظ العناصر والافلاك اجزاء نفسه واذا غلبت هذه الملاحظة عليه
فليس ببعيد ان يقول انا اعظم من الارض والسموات وفي هذا الوقت يفهم العقلاء ان عظمته بالنسبة الى اجزاء
نفسه والارض والسموات ليست من اجزائه في الحقيقة بل جعلت انموذجاتها اجزائه وعظمته بالانموذجات
التي هي اجزاء لا بحقيقة الكرة الارضية والسماوية ولاشتباه انموذج الشيء بحقيقة الشيء قال صاحب الفتوحات
المكية الجمع المحمدي اجمع من الجمع الالهي لان الجمع المحمدي يشتمل على الحقائق الكونية والالهية فيكون اجمع
لا يعلم ان هذا الاشتمال هو اشتمال على ظل من ظلال مرتبة الالوهية وعلى انموذج من انموذجاتها لا على حقيقة المرتبة
المقدسة بل لا مقدار للجمع المحمدي بالنسبة الى المرتبة المقدسة التي من لوازمها العظمة والكبرياء ما للتراب ورب
الارباب وفي هذا المقام اذا يقع سير السالك في اسم هو مبدءه ربما يحسب ان بعض الاكابر الذين هم افضل منه
باليقين وصلوا بتوسطه الى بعض درجات الفوق وترقوا بوسيلته وهذا ايضا من مزال اقدام السالكين العياذ
بالله سبحانه من ان يحسب نفسه افضل بهذا التوهم ويتصل بالخسارة الابدية واي عجب واي فضلية ان در

ملك عظيم الشان من مملكته ناحية لها رئيس وتيوسطه يتصل الى بعض المقامات ولقيتها غاية ما في الباب ان ههنا فضلا جزئيا وهو خارج عن المبحث لان كل فرد من حائك تكون له مزية من بعض الوجوه المخصوصة على عالم ذي فنون وحكيم الى فلمون وهذه الافضلية خارجة عن الاعتبار انما الاعتبار للفضل الكلي الذي هو ثابت للعالم والحكيم ومنها ما افاده الشيخ المجدد قدس سره ايضا في دفع هذه الشكوك والشبهة وقال قال ارباب المعقول الدخان مركب من الاجزاء الارضية والاجزاء النارية ويعرج بقسر القاسر قالوا ان كون الدخان قويا يتحقق عروجه الى الكرة النارية وفي هذا العروج تصل الاجزاء الارضية الى مقامات الاجزاء المائية والاجزاء الهوائية التي لها تفوق بالطبع ويعرج منها الى الفوق وفي هذه الصورة لا يحكم بان مرتبة الاجزاء الارضية فوق مرتبة الاجزاء المائية والاجزاء الهوائية لان تفوق تلك باعتبار القاسر لا باعتبار الذات والاجزاء الارضية بعد وصولها الى الكرة النارية تهبط وتصل الى مركزها الطبيعي فيكون مقامها دون من مقام الماء والهواء ففي ما نحن فيه عروج السالك الى المقامات باعتبار القسر والقاسر هنا افراط حرارة المحبة وقوة جذب العشق وباعتبار الذات مقامه تحت المقامات تم الجواب الذي قلنا مناسب بحال المنتهي اما اذا احدث هذا التوهم للسالك فالابتداء ويجد نفسه في مقامات الاكابر فوجهه ان لكل مقام في الابتداء والوسط ظلا ومثالا والمبتدي والمتوسط حين يصلان الى الظلال يتخيلان انهما شاركا الاكابر في المقامات وليس كذلك بل ثم اشتباه ظل الشيء بنفس الشيء اللهم ارنا حقائق الاشياء كما هي وجنبنا عن الاشتغال بالملاهي بحرمة سيد الاولين والآخرين عليه وعلى آله وصحبه من الصلوات والتسليمات اتمها واكملها ومنها ما افاده الشيخ المجدد قدس سره ايضا وقال ليس هذا اول قارورة كسرت في الاسلام بل الكلمات المتشابهات واقعة من القديم ولقد جاء في كلام الله لفظة اليد والساق واستوى وهذه الالفاظ امالت طائفة من الناس عن الطريق وجعلتهم مجسمة وجاء في الحديث ان الله خلق آدم على صورته ورأيت ربي على صورة امرد شاب في سكك المدينة وقال الشيخ ابو يزيد لوائي ارفع من لواء محمد كما مر تفصيله وقال الشيخ محي الدين ابن العربي خاتم النبوة لبنة الفضة وخاتم الولاية لبنة الذهب وقال ايضا خاتم النبوة ياخذ المعارف والعلوم من خاتم الولاية وقال الخواجه بهاء الدين نقشبند سره في مقامات الشيخ الحلاج والشيخ ابي يزيد البسطامي والشيخ جنيد البغدادي وصلت الى حيث وصلوا حتى وصلت الى مقام لم يكن مقام ارفع منه والهمت انه المقام المحمدي عليه الصلوة والسلام فما اجترئت وما فعلت ما فعل ابو يزيد وقال الخواجه بهاء الدين ايضا قال ابو يزيد كنت اسير في صفات الانبياء فوصلت الى المقام المحمدي عليه الصلوة والسلام واردت ان اسير في صفته عليه الصلوة والسلام فسحوا ايداه على جبهتي ووصلت بالعناية الالهية في سير المقامات الى هذا المقام

فما اجتريت ووضعت راسي على عتبته العلية عليه الصلوة والسلام فعطف علي وادخلني هذا المقام انتهى ما نقله
الخواجه بهاء الدين عن البسطامي فظاهر ان من وصل الى المقام المحمدي عليه الصلوة والسلام فلا بد ان يعيل
فوق مقامات سائر الانبياء والخلفاء فالتاويل الذي يصرف مهما يصرف ثم قال الشيخ فريد الدين العطار
كما ان للانبياء وخلفائهم اماكن خاصة في عالم الشهادة ويأتيها المسافرون والزوار ويزورون ويستفيدون
منها كذلك لهم مقامات في عالم الغيب يأتيها سلاك الطريقة لتحصيل الفتوحات وطلب النعم ويتضرعون في
جنابهم ويسئلونهم فتح الباب وكثيرا ما لم يردوا فتح الباب فيأتون العتبة العلية النبوية عليه الصلوة والسلام و
ياخذون منها الفيض انتهى **قال** على انه قد ذكر في مقامات الخلفاء الثلثة انها قد وقع عليها عبور البقية
الخلفاء ولم يقل في مقامه انه مر عليه احد **اقول** لا محصل له فانهما في المفهوم متواحدان وقد خان تبرك العبارة
فانه قال المجدد رح لا تفاوت الا في العبور والمقام والمرور والثبات فبهذا يظهر ان التفاوت بينهما عظيمة فان
في العبور والعبور والمقام والمقام والمرور والمرور والثبات والثبات او عدم الثبات فرق لا يتناهى **قال**
وذكر ان الشيخ النقشبند كان معه الى مقام الصديق ولم يقل في مقام نفسه انه معه **اقول** لعل المراد منه انه
سوء ادب كلا فان الاطفال اذا يسير وان يكون اكابرهم معهم ليحفظوهم وينظروهم فيقولون الاطفال اني ذهبت
الى مقام فلان وكان ابي ام جدي معي ولا يتفوهون باني كنت مع الاب او الجد فكذا هذا **قال** انه ذكر
فوق مقام الصديق الا مقام النبوة فمعنى كلامه انه دخل مقام النبوة ولذا لم يقع عليه عبور الخلفاء **اقول** هذا
غلط فاحش فانه ليس في عبارة المجدد رح ما يكون معناه انه دخل مقام النبوة فانه افاد وفوق مقام الصديق
لا يكون مفهوم الا مقام النبوة فشتان بين المفهوم والدخول وما التعليل عجيب جدا فان دخوله في مقام
لا يقتضي عدم عبور الخلفاء وان سلم هذا فكيف يقع عبور المجدد والخلفاء في مقام ذكره **قال** ثم انه اسقط عليا
عن الذكر لكونه نزله عن مرتبتهم بكثير **اقول** هذه من العجائب لان ذكر العروج لا يقتضي ان يتبين ما وقع العروج
عليه لان بيان سائر مقامات العروج اهم من ان يقع العروج عليهم لا ظماع وقع العروج على مقام الخلفاء الثلثة ذكره وما التعليل الذي ذكره من
سوء الظن وان بعض الظن اثم **قال** في الفصل الثالث من المجلد الاول ان نهاية كمال ولاية اولياء الامة الخاصة الغوثية و
نهاية الكمال ولاية اهل ولاية الانبياء في اولياء الامة الامامة ونهاية كمال كمالات النبوة في غير النبي الخلافة وقد ظهر لي
هذا المعنى ففي الحقيقة خلافة الشيخين استقامت وكانت في غاية القوة والعدل لان جانب كمالات النبوة
التي كانت فيهما كان غالبا وخلافة ذي النورين كان برزخا بين الولاية والنبوة فلهذا وقع النزاع والتشاجر
في خلافته وخلافة علي رضي الله تعالى عنه كان جانب الولاية غالبا فيه فلهذا دخله الخلل التام لكن لما كان
صاحب مرتبة واحدة وهي الامامة الحقيقية لم يكن مقبولا في باب الخلافة ولما كان خلافة عثمان برزخا

بيّنت حقيقة الامامة والخلافة فصل وفي نظري ان علامة منها اهل الشريعة في الامامة المهدية انتهى وقد قال
في المكتوب المائتين والستين ليعلم ان منصب النبي ختم بخاتم الرسل لكن من كمالات ذلك المنصب بطريق
التبعية والتباعة نصيب كامل لكاملي تابعيه كانت هذه الكمالات في طبقة الصحابة اكثر وفي التابعين قليلا ثم استترت وظلمت
ولاية الكمالات الظلية لكن ارجو ان بعد مضي الالف سنة تتجدد تلك الدولة وتظهر الكمالات الاصلية وتستتر
الظلية انتهى فانظر انه جوز لنفسه الكمالات النبوية بل جاء عاناه ولم يجوزها لعلي رضي الله عنه وقد قال علي رضي الله عنه
انا الصديق الاكبر لا يقولها بعدي الا كذاب ولو كان قتل عثمان لما ذكر لما قتل عمر والاختلال في خلافة ابي بكر
رضي الله عنه كان اكثر واكبر حيث ارتد الناس في خلافته ومنعوا الزكوة وادعى جماعة النبوة لكن ضرب بالسيف
حتى استقام وانظر الى ولاية عبد الملك بن مروان واتباعه الاربعة كيف استقام مع انه مدون في ذمهم من
الاحاديث وانظر الى ولاية الحسن كيف لم يستقم وهو افضل الناس اباً وامّاً **اقول** على الناقل تصحيح النقل
والظاهر انه غلط فاحش فانه من طالع المكاتيب الشريفة يعرف ان المجلد الاول منه ليس مبوبا ولا مفصلا مع
انه قيل انه في الفصل الثالث من المجلد الاول فلما لم يكن فيه الفصل الاول والثاني فكيف يكون الثالث
وقد تدلس المعترض في نقل عبارة مكتوب المائتين والستين لانه قال بعد العبارة المنقولة والمهدي عليه الرضوان
بالظاهر والباطن مروج هذه النسبة العلية ومن مسلمات القوم ان بعد من كثرة وشيوع البدع والاهواء
تتجدد الكمالات الاصلية بظهور المهدي عليه السلام فلا غبار عليه فالان ازال الهواجس وازاح الوساوس
واثبت الحق بالتحقيق بالاتباع والاقتفاء لمقتفي حقائق النفائس بلا اعتراء ودحض الباطل المطرود وزعزع
اركان الانكار والجحود ولا اقعد الجبن عن هيجاء ولو توالت زمر الاعداء فالحمد لله على ما اجبت
جوابا شافيا ولا نحام المعترضين كافيا مع اني اغض عن الهفوات واقابل السيئات بالحسنات والقصور
عليه التكلان اللهم صل على المفرد الازلي والسر الاتري الاكمل عين الرحمة الربانية وبهجة الاختراعات الكونية
نور كل شيء وهداه وسر كل سر وسناه من غنجت به خزائن الحكمة والجبروت ومنحت بظهوره انوار الملك والملكوت
قطب دائرة الجمال وياقوت تاج محاسن الجلال مناط الامداد ووجود الجود واحد الاحاد وسر الوجود وواسطة
عقد السلوك وشرف الاملاك والملوك بدر المعارف في سموات الدقائق وشمس العوارف في عروش الحقائق
مفتاح الغيب الازلي وختم السر الكلي جامع الصفات القدسية وحليم الحضرة العبدية بهاء الحقيقة
ودلالة الطريقة بابك الاعظم وصراطك الاقوم برقك اللامع ونورك الساطع سرك المنتشر الساري في
جزئيات العالم وكلياته علويه وسفلياته من جوهر وعرض وبسائط ومركبات وبسائط غيب اسرار الذات
وشرف انوار الصفات مظهر التجليات من السرادقات المفضل الى اخر الجميع بحمد وآله كما

بحمد الله تعرف الملك لبشريته وجماله والرحم في الملكوت بروحيته وجماله عين عينك الكاملة وخليفتك
على الاطلاق في مملكتك الشاملة مفيض للمعارف على القلوب من حضرات الملكوت والغيوب
غوث الاوحد منوط الاوليا الواسطة لذهب الموسوط صل اللهم على مرآة الذات ومظهر انوار الصفات الجمال
المطلق والفرد المحقق الاسم الاجلا والمورد الاحلا الباطن الانقا والقلب الاتقى والجلال الظاهر والعنصر
الطاهر الرحمة الشاملة والنعمة الكاملة مبتدى الامر والختام وواسطة عقد النظام مفتاح الملك والملكوت
ومستودع خزائن الرحموت فاتح خزائن المعارف ومفيض الاسرار واللطائف نور الانوار وسر الاسرار
مقر التنزلات ومجلى التجليات بالمعنى الروحي والذكر السبوحي روح الادراج ولطيفة الابتهاج خطيب
خطبة الوصال بخطاب الاتصال بذي الجمال والجلال من اهل الكمال اللهم صل وسلم عليه صلوة بها
اعرفه بالتحقيق في كل موطن ومفرق قارئ في دورات الزمان سريان سره في الاكوان ويعرف ابها
اسرار معارف الحقيقة المحمدية وانوار لطائف الحقيقة الاحمدية وحقيقة الكعبة الربانية والحقيقة القرآنية اللهم حققنا
بحقائق علومه وبيانه في حضرات عيانه وانزل علينا من بركات تنزلاته بالفوز به من لحظاته في جميع حضراته
اللهم اجعل قلوبنا معمورة بمعارفه العلمية وارواحنا منورة بانواره الخفية وعقولنا تابعة لماموراته ونفوسنا
مجتنبة عن منهياته وابداننا منقادة لذلك الهدى ما احييتنا ابدا اللهم اجعل حياتنا على سنته وموتنا
على ملته واجعله المجيب عنا في البرزخ عن السوال واشفع لنا عندك يوم القيمة من النكال وعظيم الاهوال
اللهم اجعله لنا جارا في دار ثوابك ومجيرا من عذابك اللهم اجعلنا عنده من اهل العناية في البداية والنهاية
وصل على آله واصحابه كذلك والحمد لله المقتدر على ذلك

خاتمة الطبع

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله العزيز الحكيم الذي خلق الانسان في احسن تقويم والصلوة على رسوله ونبيه الكريم الذي انزل عليه سبع من المثاني
والقرآن العظيم وعلى آله واصحابه الذين هم هداة صراط المستقيم ونجوم سماء الدين القويم اما بعد [illegible] الفوائد العجيبة واللطائف الغريبة
والنكات اللطيفة والمعاني الطريفة اعني الكتاب المستطاب والنسخة المطبوعة لطبائع اولي الالباب الموسوم بالكلام المنجي بجواب
ايرادات البرزنجي من مشائخ [illegible] البحر الزاخر [illegible] جامع كمالات المعنوي والصوري
المولوي [illegible] احمد [illegible] تصحيح بكمال الصحة [illegible] في شهر [illegible] سنة الف وثلث مائة واثنى عشر
من هجرة النبي عليه الف الف تحية [illegible] راجي ربه الصمد محمد عبد الاحد [illegible]
والحمد لله [illegible]

فہرس الکلام المنجی برد ایرادات البرزنجی

تمام شد

ان رسائل کے مؤلف

مولانا وکیل احمد سکندر پوری ﷫

ایک ذی علم بزرگ اور صوفی تھے،

حضرت مجدد الف ثانی رحمۃ اللہ علیہ کے دفاع میں

بہت سے رسائل لکھے گئے، لیکن ان تین

رسائل کے مطالب ایسے عمدہ ہیں کہ

دوسرا نہیں لکھ سکا۔

شبیر ربانی پبلیکیشنز لاہور